ГЕОРГИ СТОЙКОВ РАКОВСКИ

СЪЧИНЕНИЯ В ЧЕТИРИ ТОМА

Редакционна колегия
проф. д-р ВЕСЕЛИН ТРАЙКОВ,
КИРИЛ ТОПАЛОВ,
СВЕТЛА ГЮРОВА

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

ГЕОРГИ СТОЙКОВ РАКОВСКИ

СЪЧИНЕНИЯ ТРЕТИ ТОМ

ИСТОРИОГРАФИЯ

Подбор и редакция
проф. д-р ВЕСЕЛИН ТРАЙКОВ

СОФИЯ 1984

ГЕОРГИ СТОЙКОВ
РАКОВСКИ

СЪЧИНЕНИЯ
В ЧЕТИРИ ТОМА

първи том
ПРОЗА
●
ПОЕЗИЯ

втори том
ПУБЛИЦИСТИКА

трети том
ИСТОРИОГРАФИЯ

четвърти том
ЕЗИКОЗНАНИЕ
●
ЕТНОГРАФИЯ
●
ФОЛКЛОР

Издателство
Български писател

ГЕОРГИ СТОЙКОВ РАКОВСКИ

трети том

ИСТОРИОГРАФИЯ

Многобройни са трудовете на Г. С. Раковски, посветени на миналото на българския народ и на взаимоотношенията му със съседните и европейските народи.Пламенният български родолюбец неуморно издирва стари паметници, рови се в изворите, критично преценява различни документи, следи всичко, което засяга историята на неговия народ, остро реагира срещу всеки, който представя превратно миналото на българите, подценява приноса на българите в световната култура, принизява проявите им в политическо и духовно отношение. С трудовете си „Няколко речи о Асеню първому", „Български вероизповеден въпрос", „Българските хайдути" Раковски израства като бележит български историограф и оставя след себе си значително историческо наследство. И до днес редица положения в историческите трудове на Раковски запазват своята научна стойност и остават в златния фонд на българските паметници от миналото.

С цялата си дейност на историограф Георги Стойков Раковски спомага за организиране на народните сили в борбата за освобождение и прави сериозен принос в Българската историография.

София ● 1984

1535

Кратки Забѣлѣжки

Чарод. С. Библиотека-Сафия

врѣху прѣданія то кое са отва-
ря [illegible] [illegible] [illegible]
Болгарскъ въ Бухарестъ 1765
Януарія 15го въ [illegible] [illegible] отъ 1
[illegible] до 3.

отъ Г. С. Раковскаго.

Болгаризмъ

Г. С. Раковскы

© проф. д-р Веселин Трайков, 1984
c/o Jusautor, Sofia

НЯКОЛКО РЕЧИ О АСЕНЮ ПЪРВОМУ, ВЕЛИКОМУ ЦАРЮ БЪЛГАРСКОМУ И СИНУ МУ АСЕНЮ ВТОРОМУ

ОТ Г. С. РАКОВСКАГО.

У БЕЛГРАД
ПЕЧАТАНО В КН[ЯЖЕСКА] СЪРБ[СКА]
КНИГОПЕЧАТНИЦА.
1860

Ах! Ще ли се роди и в Българско
древности мъдрий любител!
Днешно да махне он невежество,
роду да бъде мил учител!

Тъмна завеса да нам открие,
многогодишно же покривало,
Наша де древност отдавно гние,
Коя губителство в ров отдало!

(Горск. Пътн.)

Посвящает се Атоно-Зографской Българской святини храма Св. Великомъченика Георгия.[1]

Стара българска святиня,
в Атонска лежиш пустиня!
Стига спавай! Въстани!
Свята дльжност си напомни!
Миру покажи си глас,
страшен е дошал час!
Вяра ти се колебай,
злобно езуитство бесней!
Български народ страдай!
От науки се нуждай!
Мила му утеха бъди,
в помощ сега му дойди!
Стига спавай! Въстани!
Свята дльжност си напомни!

Предговор

Това съчинение се написа еще в изтечение 1858 лета и даде се тогава в Одешкая цензура да го прегледа. Одешкая цензура, като го държе цели девет месеци, най-после не допусти да се напечати. Не че има нещо си противно Русии, но защото се спомянуват някои си злоупотребления гръцкаго свящества и българско независимо в старост свящество. Някои си сплетници (интриганти) фанариоти, кои са се удворили около священий събор в Петроград, успяли са чрез разни клевети да внушат священному събору в Русия, че българи ищат да се отцепят от православия (!). Та за това священий събор е издействувал: колко български книги има да се печатат в Русия, ако се споменува нящо си в тях, и историческо даже за священному събору в Петроград да ги прегледа. А тамо, като иде някоя си книга, тряба най-малко две-три години да стои, доде я прегледат. Тая беше главная причина що се забави това съчинение до сега; защо трябаше да се напечати от вън Русия, де фанариотска злоба няма никаква сила. Святейший събор ще узнай нихни лъжи и клевети и ще ги изгони из помежду си, но ще мине еще време! Истина се никоги не покрива за всегда; тряба един добър ден да я извади на бял свят!

А колко за наредба настоящаго съчинения ние сами признаваме, че има много кое не входи в предмету ни, т.е. в Асенюв век[2]. Но наша днешна книжнина се нуждае от много; за това тряба за сега така да се пише с много забележвания и напомняния, кои щат да повод другим за по-обширни изследования.

Съчинител.

НЯКОЛИКО РЕЧИ О АСЕНЮ ПЪРВОМУ, ВЕЛИКОМУ ЦАРЮ БЪЛГАРСКОМУ И СИНУ МУ АСЕНЮ ВТОРОМУ[3]

После кръщения Преславскаго двора Българско царство е имало два славни века — Симеонови и Асенюви. В тях времена България се извишила в най-голям степен слави и сияйности и била е една от най-силних държав в Европа.

Достоверни свидетелства за Асеньовско славно царствование имаме няколко си наши народни паметници отчасти познати и открити до сега; щото може доволно обширно и ясно да се опише той славни за българи век. Ние, преди да кажеме нещо си о тому, щем метна един поглед на византийски и западни писатели, кои са писали доволно о тому, и коим ни никакво уверение и основание не трябва да даваме без разсъдително изследование, защо тии дишат пристрастия! Да потвърдиме наша реч с доказателства, нека започнем от византийцев, кои бяха и са смес от разних народов.

Под именем византийци и Византийска империя читател тряба да разумява не само гърци, но смес от разних народ, коих Великий Костадин, учредивш византийски престол, е съсредоточил и съединил в една държава. Та смес във време Костадина Великаго съставляла се е от македонски и тракийски българи и остатки от елини, обитающи в Моря и в Юнанически острови, коих Римлянска държава бе покорила после падения Македонскаго царства; от армяни и от покръстени жидове (евреи) и от сами римляни. Тии сички народи носеха име римляни Ῥωμαῖοι. Част же от старопланинци българи били са всегда изключени от тая смес и това чуздо име, живеяще независими в непроходимия места Ема (Стара планина) от Чернаго моря до Траянови врата. Тии носили свое старо народно име българи, а местно им име било загорци, аки живеяще зад гори по положения Тракии. Тии във время Александра Македонскаго и после, като обладаха римляни Македония, Тракия и крайдунавски равни места, носеха име независими тракийци — Αὐτόνομοι Θρᾷκες. . Тии свободни българи зовали Тракия Румания и свои под римлянска власт нахождаеми братя българи зовали руманци. Тии местни имена руманци и загорци са се увардили и до днес. От сички вишепомянати народи, от коих се е съставляла Византийска държава, възлазили на Византийски пре-

стол царие, се под общим имянем римляни — то е доказано от повестности Европи.

Турци же, завладавши Византийска империя, оставили са исто и́ име, кое та носила прежде. Румели — Европейска Туркия и Рум-милети — римлянски народ, зоват и до днес с общо име поданних себе християн в Турска Европа, както и в Азия доде се е простирала Византийска империя. От 1830-лето турци почнаха да зоват и пишат свободни гърци Юнан — юнанически, старое и собственное елинско име, както и тии сами себе почнаха да зоват Ἕλληνες — елини, а не Ῥωμαῖοι , както са сами назовават поданнии Турции гърци. А от 1848 л. турское правителство почна званично (офисиално) в някои си фермани да дели българи от тая смес рум-милети — римлянски народ и да им отдава народно им име: булгар-милети — български народ.[4]

Византийска държава из начала еще появления си била е непримирима враждебница независимих българ, а най-паче когато тии учредиха Преславски престол и почнаха да управляват царство си рядовно; та гледаше на тях като на съперници, кои могат един ден да я подчинят себе; нейно старание беше да убори и завладей българско царство и употребляваше всеки начин да би постигла цел си!

Македонски и румански българи, понеже бяха християни еще от времени апостола Павла, а старопланинци българи еще язичници, първии съдействуваха византийцем и нападаха и сами на свои единородни братия българи,стеснени в непроходимия места Ема. Християнская вера бе съближила вишепоменатая смес народов и всеки бе заборавил народное си име и действуваше за слава и чест Византийския империи. Апостол Павловое слово действуваше в тях силно:

„Не лжите дрꙋгъ на дрꙋга, совлекшесѧ ветхаго человѣка съ дѣѧнми его: И облекшесѧ въ новаго, обновлѧемаго въ разꙋмъ, по образꙋ создавшаго его. Идѣже нѣсть Еллинъ на Іꙋдеи; обрѣзанїе и необрѣзанїе : варваръ и Скиѳъ : рабъ и свободъ: но всѧческаѧ и во всѣхъ Христосъ (К колосаем послание Святаго апостола Павла, глава г҃, стих ѧ҃, і҃, м҃).

От того са произхождали непрестанни кръвопролитни боюве между двете държави, кои боюве и после кръщения Преславскаго двора простирали се до конечно падение под турско иго. А вкорененная от тях времяна омраза и ненавист между тия два народа, гърци и българи, остала е и до днес!

В такова положение нахождаема Византийска държава с Българская, трябало е и техни дела по такъв дух да се запишат,

щото византийски списатели, писавше о българех, никаква достоверност не могат има за нас. Ни само на наши народни памятници можеме се основа, и то като ги сравниме и тях с византийским и с другим и като ги изследуваме разсъдително, защо и в тях е понякогаш играло пристрастно перо.[5]

Да потвърдиме наша реч с доказателства, можеме да наведеме тисящи необорими примери, но ни навождаме следньое относящее се нашему предмету : Асенюву веку.

Никита Хоният, съвременник, описаящ дела Асена и брата му Петра във време възобновления Българскаго царства от тях юнаци, изражава се : „Колко зло сториха римляном[6] тии нечестиви (Асен и Петър) и гнуснави злодеи, кое слово е в състояние или кое сказание може да състави толкова Илияди от злини?“ (Nic. Choniatae, p. 48. e. Bon.) С други речи да го изтълкуваме :

Асен и Петър толкова зло сторили римляном, щото Никитово перо нито други могат да ги опишат, но тряба някой си слепец (Омир) да напише не една Илияда от злини, но няколко си Илияди! Всеки благоразумен человек, знаящ предмет описания Никитова, види явно от какво пристрастие изпълнен византийски писател се е изражил така безстидно! Асен и брат му Петър освободили България от византийска чужда власт, от тяжкое поданство, а Никита ги назовава ἀνοσιουργοί — нечестиви!? Като че са сторили нещо си противо християнската вяра. Нечестив ли е человек, кой освобождава отечество си от тяжкое поданство мъчителев? Назовава ги μιαροί — гнуснави, злодеи! Злодей ли е человек, кой помага бедному народу и го освобождава от тяжки мъки, коих чужда държава и сила зверски му е наложила и дере му кожа?! Ни щем видя по-долу, че Асен първи, както и Асен втори били твърде христолюбиви благочестиви и благоговейни человеци; съзидали много чъркови и иношки домове, възживили българска книжнина и извишили в най-висок степен българска слава, а не са били каквито ги описва злобное и лукавое перо Никитово! Ако бе писал някой си язичник так, не би било толко чудесно, но да пише так един християнин, то не се прощава! Никита, както и други многи от византийских писател, може ги сравни человек с турски някои си четници (суфталар) писатели, кои за кого и да е нарада да са писали с подобни изражения ся служат: кяфир (неверник), зорба (злодей) и проч.!

Ето как ги описва един стар византийски историк Дука, във время Палеолога, в своя византийска повестница, издадена в Липиска на 8-на. В страна 253:

„Народ свирепосърдш и добро-мързец, корен гордости, клон зломислия, цвят високоумия (мечтайности), избитка елинскаго рода, презирающа человечески родове, презрение истинно (същ той), мисляше сички други народи като че ги няма (на свят)[7]."

Такива са били византийски писатели, от коих твърде малко са разликуват и техни потомци фанариоти, за коих по-долу щем говори.

Западни писатели среднаго века не са били по-добросъвестни битописатели от византийцев, от коих са повеч черпали. Във време кръстоносних поход, в кое време спада Асенюв век, най-много лъжи и глупости са се писали от тях. Техни легенди и були са пълни религиознаго суеверия и пристрастия.[P18]

Тии заразени от религиозная омраза към възточнаго вероизповедания християни, коги им е спадало в предмет да пишат нещо си за тях, трудили са се всякояче да изкривят истина и да обърнат всяко нещо на своя страна, а най-паче от как се е съставила папищашка пропаганда.[P2]

Тии го нямат за нищо да съковат лъжливи и несъществовавши никога легенди и папски були и с том да лъжат свят. Техни мисионери, разсеяни по сички почти свят, а най-паче в Азия, скитат се преобразени и употребляят най-безстидни средства, да би могли да привлекат на вероизповедание си разни народи; тии се осъждат многажди да променят даже и священо си писание, само да си постигнат цел![P3] А та цел не е евангелска цел и братска любов, както тии лъжат! Не! То е гола притворена лъжа! Тяхна цел е съвсем друга. То е користна полза — граждански цел: чрез предлагаемая от тях християнска вяра и евангелска любов тии искат първо да уничтожат народност всякаго народа и племени и после като добият влияние, да владеят свят, да грабят злато и сребро, да дерат кожи человечества! Тии, стяснени и гладни в свои си предели, трудят се на всеки начин да се вмъкнат в богати и плодоносни предели и да вмъкнат преселения. Техни дела показват сичко що казахме.

Езуитска развратност и лукавщина до кой степен е била достигла, то е обширно описано от сами техни единоверци, кои са ги обнародували, обличили и нихни противочеловечески дела миру показали. За езуитски чети е най-много писано и человек се ужасява и настръхва, като чете техни преизподни дела и злини, що са под именем християнства и евангелския любви свету нанесли! Днешни им остатки, ако и да са от ученаго свята презрени и уничтожени, обаче се техни постъпки следуват и се нея цел гонят и таят, ако и евангелисти да са ги напре-

дували, кои твърде малко се разликуват от тях: защо и тии главна цел имат да уничтожат народност всякаго народа, и така всеки в техни уста да дзепне.

От казаних в кратце за византийски и западни писатели, всеки разумява как тряба да приемаме онова, що са тии писали за нас, наши праотци и нихни дела. Ни тряба да се вардим от последних като от отровни вещи, с коим са искали тии и еще ищат да натравят наша прадедна християнска вяра, и с том да уничтожат наша премила народност, коя е самое наше драгоценно наследие и самая наша сладка утеха и блага надежда! Народ, кой изгуби своя народност, нека не ожидава въвеки никаква бъдъщност! Той всякоги остава презрен и укорен от всех. Примери живи имаме много, коих по-долу щем наведе.

Да додеме на наш предмет — Асенювски век. Да узнайме коги е бил Асен I и син му Асен II и нихни дела, тряба да се основеме първо на наши народни памятници и после на странни писатели, изследовавше ги разсъдително.

Странни писатели, писавши за Асенювци, разногласят месяще многажди име и дела първаго с второму, както и в летосчисление не са съгласни; а това е доказателство, че тии са писали по слуху, и то в последни времена. Споряд общое записано от разних писателев Асеновска власт е почнала от 1186 и та царска лоза е траяла до 1396, до превзятия Търнова и Никопола от Баязита Илдъръма. Западнии ищат да кажат, че в 1204 или 1205 лета папа проводил уж някого си кардинала в Търново, та венчал с царски венец Йована, най-малкаго брата Асеня първаго и рукоположил уж българом патриарха в Търново. Но ние щем видя по-долу, че то си няма място и е чиста латинска скована легенда. Да би же определили точно тях времена, ние излагаме тук надпис втораго Асеня, от кого надписа можеме узна коги се е уцарил Асен втори. На нея же точка времени основаще се можеме изследова дали е истина записаное от западних, т.е. колко време е царувал Асен първи, брат му Петър, брат им Йован или Иваница и Борис, до възцарения Асена втораго. Изследовавше же съдържание того надписа, видещем, че западнии не са съгласни с наши народни памятници, кое е доказателство необоримо, че западни са лъжовни на тойзи предмет. Такива народни надписи са най-достоверни доказателства в подобним изисканиям.

Преди же да дойдеме в тях разяснения, ние казваме предварително, че Асен първи е бил привъзгласен цар българъм и венчан с царски венец от българскаго архиепископа в Търново,

както и архиепископа си привъзгласили са за патриарха сами българи, и така е почнала битка с гръкъм. Асен е повел войнство с царски венец на глава по обичаю тогдашним временам, а брат му Петър е остал царски наместник в Търново за управления държави.

Асен първи, от царски български род същ[9], както го доказват наши народни памятници, нямаше нужда да го припознават за цар папа и други, като си го е припознал български народ и че Асен тогава действуваше мечом с правда по-силнаго, le droit du plus fort, както и Наполеон I, от кого Асен имаше повеч и онова преймъщество, че беше от царски български род. Сами дела Асенюви и само тогдашно време показват, че то е било так. А кога Асен първи и брат му Петър носили царски венци, царували и разпространили толкова българска държава, имали и търговски договори даже и с добровчяни (рагузани), то техен брат Йован или Йованица, кой ги е наследил, никаква нужда не е имал да иска царски венец и палиум от папа, а най-паче както бе се веке усилило толико българское царство, а византийское бе уничтожено от кръстоносцев! То е смешно и глупаво съвсем да се мисли такова нещо, а еще повеч за Йованица, кой употребил най-големи свирепости против латинов и против заробенаго от него императора им Балдуина, както сами тии западни пишат!

България от Симеоново време еще имала патриарх независим, щото в Асенюво време не е било нужда да се ръкополага от друга власт български патриарх, защото сами български митрополити и свещенство можали са да изпълнят това без никакво припятствие. А колко за изискаеми обряд (етикет), кой се е вардил между българскому и гръцкому свещенству в такъв случай, ни щем видя от Борисов синодик, че той се изпълнил между им без да земе никакво участие папа. И че гърци волея и неволея са съклонили на това, защото ги заставляваха обстоятелства така в него време, тоест българское победоносно оръжие действуваше.

Че български митрополити са можали да си поставлят патриарха без посредствием папа и гръцкаго свещенства, то се доказва еще от наш народен памятник, „Царственник“[10]. Ето що казва тамо в страна 43: „В тия времена беше патриарх в Търново Йоан святий, който като гледаше многое озлобление болгарское от греков, много слези проливаше пред бога и молеше се да ги избави от това порабощение греческо. В един же ден като плачеше, яви му се светий великомученик Димитрий,

когото сичките благочестиви цари български, от Михаила благочестиваго царя до святаго Йоана Владимира, почитаха и славеха в Тернов, той, думам, святий великомученик Димитрий, яви му се и му рече: „Помяну бог дом и род царей болгарских, и ме посла на помощ и обновление царство болгарское. Темже да поставиш Асена царя болгаром и бог ще буде сос него и ще воздвигне скиптр болгарский.“

И така патриарх по повелению святаго позва Асена из Влахия и Петра брата неговаго, които бяха от рода царскаго внуци Гавраила сина Самуилова. После повеле патриарх и сградиха в Терново церква прекрасна во имя святаго великомученика Димитрия, и като се соверши, созва епископи и народ много на освящение церкви. Като освяти же църквата, зема венец и багряница царска и венча Асена на царство болгарское, и каза народу, защо му е повелено от бога чрез святаго Димитрия да го венчае на царство и така народ от радости викаха велегласно: „Да живет Асен цар на многая лета, Асеню царю болгарскому многая лета. И Иоану блаженейшему патриарху терновскому и всея Болгарии многая лета. И така воцари се.“ Тук наш драгоценни памятник явно доказва, как се е въцарил Асен I и венчал с венец и царска багреница от Йоана святаго патриарха българина, когато съзидали в Търнов храм св. Димитрию за своя гражданска цел, а не че му проводил папа палиум и други знаци, както пишат западни легенди. А как е бил в него време независим в Търново патриарх български, виж обширное исследование архимандрита Добровецкаго мънастира отца Натанаила „Кратко начертание за това, що българско архиепископство и църковно священоначалие нихно не зависело от цариградскаго патриарха в стари времена, а именно от 553 до 1797 година“ (г. от час[т] 1, книж[ка] № 5 и далше в „Български книжници“)[11].

А колко за святаго великомученика Димитрия, що пише наш памятник, че зел участие в български дела, във време възобновления българскаго царства от Асена, то гърци от пятаго века еще бяха привъзгласили, че святий Димитрий напада даже сам над българское войнство и ги поразява няколко пъти (виж съчинение Филарета Рижскаго епископа, Святий великомученик Димитрий солунски и солунские славяне). Както и смърт храбраго Самуила царя българскаго гърци провъзгласиха, че от св. Димитрия произишла! То беше задало голям страх всем българом, че святи Димитрий държи гръцка страна и поразява българи! Затова във време Асена съзидали в Търнов черква в

чест и слава святаго великомученика Димитрия и проповядвали народу, че святий великомученик Димитрий оставил Солун и преселив се в Търново, ще помага българъм противо гръком. Народ, усърчен с том, следовал е храборно свои предводители и успял славно да изгони византийски войводи и воини от България и да си възобнови царски престол. Таково едно усърчение било е нужно за българи да се бият с единоверним си гръкам. От того се види и доказва явно, че българи си венчали с царски венец Асена I и превъзгласили са архиепископ си за патриарха без да питат нито гръцкаго патриарха, нито папа, но по правилам черковним извършили сами свое дело.

Да видим надпис втораго Асена, от кого надписа се разяснява Асенювско време и родословие.

В Търново в долное отделение (махала) нахожда се турска черква джамия [P4], коя носи име теке-джамиси — иноческо дервишко съборище. То здание е старобългарско и преди падения българскаго царства било е черква храм Св. 40 мъченик. Там при други няколко старобългарски надписа нахожда се и следний надпис на мрамор камен изкопан[P5]:

„Въ лѣто ѕ҃ѱл҃н — (6738) ннднктнонъ г҃. Азь Іѡанъ Асѣнь въ Хрнста Бога вѣрны царь н самодрьжець Българѡмь сынъ стараго Асѣнѣ царѣ създахъ отъ зачѧла: н пнсаннемъ украснхъ до конца прѣчьстнѫѫ сїѫ црьковь въ нмѧ свѧтнхь м҃. мѫченнкъ. Нхже помощнѭ въ і҃в (12). лѣтѣ царства моего въ неже лѣтѣ пнсааше сѧ храмъ съ нзлѣзохъ на брань въ Рѡманнѭ н разбнхъ вонскѫ грьцкѫ. Н самаго царѣ кюрь Ѳодѡра Комннна ѭхъ съ всѣмн болѣры его. А земѧ всѧ прнѧхъ отъ Одрнна н до Драчѣ гръцкѫ ѥще же Арбанаскѫ н Срьбскѫѫ тъкмо сѫщым градовомъ окрьсть царѣградѣ н самого того града дрьжахѫ фрѫзннъ н ты подъ рѫкѫ царства моего повиновахѫ сѧ понеже иного царѣ не имѣхѫ развѣ мене н ниѭ ради дань своѭ нспроваждаѧще бѣхѫ Богу тако повелѣвшу. Нбо безъ него ни дѣло ни слово сьвърьшаеть сѧ Тому слава въ вѣкы амннъ.[12]“

В тойзи надпис видиме, че Юван Асен, син стараго Асена царя, живеял в 6738 (1230) и то било 12-то лято царствувания его. От тук се разумява, че Асен вторий се възцарил в 1218 лято; тойзи надпис еще показва какъв титул[P6] носил Юван Асен вторий: цар самодържец българъм, и в кратце обяснява негови подвиги над гърци, арбанаси, сърби и над сами фръзи,[P7] и че тии му били покорни, плащали му дан и другаго царя разве него нямали. Да видиме и сами гръцки списатели що казват за възпомянаемо в сей надпис кюр Тодорово заробване. Атанас

от Стагира, описаящ в какво положение се е нахождала Византийска държава когато превзеха кръстонохци Цариград, тоест че избегавши князи царскаго рода съставили четири престола: Ласкар в Никея Витинийска, Алекси в Трапузан, Михаил в Драче — Διῤῥάχιον, а Тодор в Солун. Тодор же, немирен сий, покусил се да изпита счастие си с българи и отнел им Охрида и Прилеп — Τήν Ἄχριδα καὶ Πηρλεπέν πόλεις τῶν Βουλγάρων. Той против желание прочим князам поискал да стане и да се привъзгласи сам той император византийски и като предприел да завладей по-главни места около Одрина (Едрене), управил се и противу българ, но тамо не му изпаднало на добро, защото Асен II му разбил силно войска, заробил го с сички му войводи и с домородство му и отвел ги тържествено във Велико Търново. Ето как пише самий гърк:

„От тамо ще се завърна и отиде противу Асена царя Българскаго, кому дъщеря имаше брат му Еманоил и поради того имаха приятелство и писмени договори за мир. Того ради Асен, оправдаящ се, че Тодор го онеправда, провеси писмения договори на един знамян (байряк), да ги гледат воини му и так изиде срещу Тодора, дето се случи страшно сражение и Тодор се победи и улови роб със сички си синове и дъщери и знамянити си войводи в 1230 лето. А брат му Еманоил се спаси и побегна в Солун. Асен же облада места му в Румания, вниде в Тесалия и Епир, грабящ и пленящ. Остана убо брат му Еманоил наследник припознат деспот и имаше седалище си в Солун, кой Еманоил имаше за жена една подметната (не от законни брак) дъщеря Асенюва[P8]. Той направи съюз и с други князове и найпосле иска и предстателство Рима попово да се утвърди, кое не биде приятно елинским(?!) князем и тогашному патриарху Герману називаему. Асен се принесе человеколюбиво със Тодора, но он, немирен сий, състави съзаклятие (приоготовление с клятва за бунт) противо него. Затова Асен го ослепи и после пак се обхождаше с него человеколюбиво. Тодор же имаше от законна си жена двама синове, Иван и Димитър, и две дъщери, Анна и Ирина. Асен като гледаше Иринини добрини, зе я за жена в 1237 лето и така освободи Тодора и помогна му да си земне пак царство.[P9]

Тодор же бил слеп и облякал се като просяк, па влязал в Солун, просящ милостиня и после се изявил своим. И така съставил бунт и изпъдил Еманоила. Но понеже бил слеп, поставил сина си Ювана на стола (!), а той бил само съветник; но Ватаки ги излъгал сетне и оставили самодържски титул (?!) и Юван се зовал само деспот.[13]“

Тук се потвърдява истина народнаго памятника, че действително Асен II победил конечно кюр Тодора, уловил го роб и сичко му семейство и със сички му знамянити войводи, притом видиме и еще няколко други работи. Леточисление е тъкмо в нашему памятнику: 6738 — 1230. Но за Фръжское повинование и за дан, що са приносили Асеню сички, учений грък нищо не говори (не му износя!), а следува и плете други басни за Византийска империя, Тодорово самодържавие!...[14]

Това сичко е черпал А. Стагирит от Акрополита, кой е живял от 1220 до 1282. Той е писал летопис съдържаяща повестност византийскаго царства от 1204 до 1261.

Нека видиме еще и други наш народен памятник що казва о тому, тоест в какво положение се е находила във време Асеня II мечтайная Византийска империя, как са постъпили латини с византийцем, освоивше Цариград и що е сторил Асен II своим единоверцем гръкам.

Търновски патриарх, българин Евтимий, описаящ житие св. Петки, казва:[P10]

„Временн же мнмотекшу не малу н грьчьскаго царствїа скнптру нзнемогшу, попущеннемь божнемъ, Рнмлѧне тъ удражѧше, нхже н палнцѫ желѣзнѫ Божественое имѧнова пнсанїе. Царствуѭщн убо ꙗкоже удражꙗше градъ. Въ се свѧты съсѫды безстыднѣ въземше н ѥще же н чьстнꙑ свѧтыхъ мощꙑ. Цьрковнаѭ же въсѭ утварь н царскаа вьса нмѣнїа, и всѫ просто рещн града красотѫ. Вьса въ Рнмъ отпустнше же н отслаше. Сїа вьса благочьстнвїнхъ зрѣще съборъ, сѣтованїа н печѧлн тѣхъ покрꙑвааше облакъ н ннчто же отъ ннхъ слꙑшѧше сѧ, развѣ. Въскрѣснн въскуѭ спншн Господн. Въскуѭ забꙑваѣшн ннщетѫ нашѫ н печѧль нашѧ и проч. Въ снхъ убо н снцевнхъ благочьстнвїнхъ сѣтованїа одьржѧше облакъ. Въ тоже врѣмѧ благочьстїе свѣтлѣ ꙗвленнѣ крѣпцѣ удрьжѧвьшему, Благочьстнвому царю Блъгарскому Іѡанꙋ Асѣню, сꙑну стараго царѧ Асѣнꙗ. Н ннкакоже тѣхь лаꙗнїн ужѧсьшусѧ. Нъ н паче врѣмѧ благополучно обрѣть на нечѣстнвꙑхъ одрьжанїе. Храборнѣ въскочн, н вьсе македонское объѣмшу одрьжанїе. Н ѥще же н Сѣрь, тако н въсеѭ Атонскаѭ, паче же нстнннѣе рещн свѧтаѭ горѫ. Къ снмъ же н славнꙑн Солунъ съ всеѭ Тесалїѭ, такожде н Трикалꙑ. Такожде н Далматїѭ, ꙗже н Арванатскаа глаголеть сѧ държѧва, даже в до Драча, въ ннхъ же н митрополнтꙑ н епїскопꙑ свѣтлѣ н благочьстнвѣ поставн. ꙗкоже свѣтлн его хрнсовулн (грамотн) въславнѣн лаврѣ Свѧтꙑѧ горꙑ, н протатѣ откровенѣмъ свндѣтельствуѭть лнцемь. Н не тъчїѭ сїнмн дъво-

льнъ бꙑсть, нь в даже до царствуїѭщаго града крѣпко н мѫжьствьнѣ вьса покорн же н пооблада. Н самїн тъ царствуѭщꙑ градъ повоевавъ же н покорн н нже тамо дьржѧщее фрѫгы подданнїѧ устрон. Снце убо тому вьса одръжѧщу покораѭщу прнспѣ н до него слава преподобнꙑꙗ Петкꙑ, ѭже въ сласть ѕѣло прнѣмь, раждеше сѧ сьрцемъ н ꙗкоже еленъ палнмъ на источннкꙑ воднꙑѣ снцѣ нѣкако бѣше тому желателно еже насладнтн сѧ свѧщеннꙑхъ мощен преподобнꙑѣ чьстнꙑѣ ракꙑ, нетлѣннаго съкровища.

Въсѫдѫ бо чюдесн просїꙗ, въсѫдѫ луче разпространѣть благодѣтнѣ. Вьсе озарн замнꙑѣ конце. Благополучно же обрѣть врѣмѧ благочьстнвꙑ тъ царь умꙑслн съвѣтъ благъ же н богоугодьнъ. Польз ьнъ н достохвальнъ н абїе посла къ нже тамо сѫщнмъ въ Царн-градѣ фрѫгъмъ. Не срьбра нлн злата възыскаѣ. Нн же бнсерь нн каменїн чьснн хъ . Нь вьсехвальнаѭ ракѫ (ракла, ковчегъ), что бо хотѣше тому нно любезнѣншее бꙑтн паче преподобнꙑѣ тѣло, се бо бѣ тому въ умѣ поучително вꙑнѫ. Ꙗко аще н до полумоего потрѣбѫѭть царствїа. Вьса готовъ есьмъ отдати. Аще нмѣнїа, аще злато, аще сьребро, аще бнсерꙑ, аще каменїе чьстно вьса. Вьса усърьдѣствуѭ датн. Вьса лншнтн сѧ, да желаемо нмъ получѭ съкровнще. Ꙗко убо сїа слꙑшѧвьше фрѫзн, абїе готовн къ прошенїѭ бꙑша. И съ вьсацѣмъ усьрднемъ же н спѣхъмъ ꙗкоже н въ вьсѣмъ снце н вьсѣмъ того получнтн повѣлѣшѧ. Н нная же прочѧа ꙗже къ сьмьренїѭ послашѧ. Обѣщаваѭще сѧ, н сьвоѭ душѫ отдатн аще мощно бꙑ. Сїа же слншавъ самодрьжьць мнеше себе по небесн лѣтатн. Н отъ ѕѣлнꙑѣ не нмѣꙗше камо денѫтн сѧ радостн, н тон абїе посла вьсеосвѧщеннаго Марка мнтрополнта сѫща велнкаго Прѣслава сь многоѭ чьстїѭ въ еже прннестн тѣло прѣподобнꙑꙗ отъ Епївать[P 11] въ славнꙑ градъ Търновъ онь же съ тьщанїемъ тамо шьдъ вьсаꙗже къ чьсти устрон н възьмъ съ чьстїѭ свѧщенꙑꙗ мощꙑ съ тыщанїемъ въ своѭ грѧдѣше хвалѫ възснлаѣ богу, н преподобнѣн н ꙗко убо прѣдѣлꙑ фрѫжьскꙑѣ, н въ своꙗ прнprecede странѫ, бьсн окрьстнꙑ сьтѣкахѫ сѧ съ свѣщамн н каднлꙑ н мѵрн благовоннымн проваждаѭще ракѫ прѣподобнꙑѧ къ славному н царьствуѭщему граду Търнову. Н ꙗко же се увѣдѣ благочьстнвꙑ царь Іѡаннъ Асѣнь, нзꙑде изъ града съ матернѭ своеѭ царнцѫ Еленѫ н съ своѫ (съпругѫ) царицѫ Аннѫ. Н съ всѣмн вельмѫжн своимн съ ннмн же н вьсечьстнꙑ патриархъ кѵръ Васнлне съ всѣмъ прнчъстъмь чърковнꙑмъ, съ ннмн же н множество много безчнсленнаго народа. Царь же н вьсн сѫщїн съ нꙑмъ, пѣши, пѣшацн) ндошѧ отъ града на четнрꙑ

пъпрнща съ многаѭ честїѭ въ срѣтенїе прѣподобнѣн. Ѭже н свонма чьстнѣ обыѣмше рѫкама. Душеѫ же н вьсѣмь сьрьдцемъ любьзно лобнзаахѫ н прннесьше положнщѧ въ чьрквы царстѣн, ндѣже н до нинѣшнаго лежнть днѧ, различнаа изцѣлѣнїа подаваѭщїн нже съ вѣрѫ н любовнѭ въ тое славнѣи прнтѣкаѭщнмъ рацѣ. Благодѣтнѭ н чьловѣколюбнемъ господа бога нашего спаса нсуса Христа.Ему же слава и дьржава съ безначѧлннмъ отцемъ н прѣсвѧтнмымъ н благнмъ н животворѧщнмъ духомъ н нынѣ н прнсно н въ вѣкы вѣкъмъ амннъ."

Настоящи отломък[15] се състои от няколко само листове скъсани от начала и в конец, щото не знае се де, коги и от кого е преписан. Той е писан на четвъртка книга дебела и не толко обработена. От правописания же, както е видно, не може се догада положително коги е преписан, но види се да не е преписан твърде отколе, и явно че после падения Българии, когато печатании книги във Влашко под влиянием сърбскаго и рускаго наречия почнаха да се разносят в България и постъпенно да изменуват старобългарское правописание, кое от времени падения Симеоноваго дома до времени Асеня II, доволно бе пострадало и в него време най-много гръцки речи са се вмъкнали в български език, кои изкривени по друг крой остали са и до днес в уста народу, както хромил — χειρό-μηλος — ръчна мелница; вракозун βρακοξώνη и соса — σώνει стига, дофтаса — ἔφυασε — достигна, и много други. Но във време Асеня II българское правописание пак зело старое си направление (правилност).[P 12]

От изложенаго отломка виждаме, че сички подробности надписа втораго Асеня потвърдяват се, за коих гръцки писатели мълчат. Тук се описва явно в какво горко притяснение са се нахождали възточнаго вероизповедания християни гърци, кога са владели кръстонохци Цариград и че Асен, син стараго Асеня царя, ги победил и покорил, както гласи и самий му надпис: „но и тия под ръка царства моего повиноваха се, понеже иного царя неимеха, разве мене". Еще видиме, че в него време българин патриарх в Търново бил кир Василие, а във велики Преслав всеосвящений митрополит бил Марко. Мати же Асеня втораго звала се царица Елена, а съпруга му се звала царица Анна. Сега като се уверихме коги е бил Асен, син Асеня стараго, и че той Асен е покорил кръстонохци и ги изгнал из Цариграда: „и никакоже тях лаяния ужасшуся, нъ паче время благополучно обрет на нечъстивих обдържание, храборне възкочи..." Узнаваме явно, че западнии лъжат за сичко, що са писали о тому предмету, а най-паче за мечтайная уния, що казват че съществовала в него време между българи и папищаши. Нека изследуваме тойзи предмет и видещем, че римская пропаганда е оплела и съковала о тому лъжовни легенди.

Кръстоносни походи според изследувания западних учених почнали: 1-вий в лето 1095—1096—1099; 2-й в 1147—1149; 3-тий в 1189—1193. Цариград са земали и пленили два пъти в 4-тий поход, предвождаем от французи (фръзи). В лето же 1204 Baudouin — Балдуин первий, основа латинска империя в Константинов град, а конт от Фландра, който наследи Балдуина под именем Baudouin IX, биде победен при Одрин от Йоанна (Ioannice) в 1205 л. и отведен пленен във Велико Търново, де в робство си умрял.

Това леточисление не е съгласно с наши народни паметници, както видиме явно. Западни полагат Балдойново поразение в 1205 лето, когато царуваше Йоан и ни видяхме, че Асен син Стараго Асеня покорил фръзи и принесъл от Епиватес мощи Св. Петки. Ни знайме еще, че Асен II разпространи чак до тях предели, според надписа, българская власт и той победи кюр Тодора. Ако положим, че Балдойново поражение действително е станало в 1205 л., кога царува Йоан, както сами западни полагат, то и от това се доказва явно, че никаква уния не е съществовала между българска и римска чърква; иначе Йоан не би отишел противо латини, да ги гони от Цариграда, да им съкруши войска при Одрин, да доведе железовързана императора им във Велико Търново и да му отсече глава с брадва или както пишат други, да повелее да му отрежат ръци, крака и да го остави да умре така! Това не е можело да бъде, ако би съществувала уния и ако българи са били приемнали папищашко вероизповедание по сички му точки, както някои си са обнародовали папски були и писма, коих по-долу щем изложи. А най-паче тогава, когито сички Запад се боеше папа и царие треперяха от негови проклятия (анатеми) и унижаваха се боси да му водят коние! Ако Йоан е бил приел католичество или би припознал папска власт, той не би смеял да учини такова нещо!

Съвременници того византийци списатели, имянно Никифор Григорас, казват, че Йован бил много жесток человек, мъчил немилостиво латини и помагал гръкъм. От жестокости бил наречен Скито-Йоан, т.е. свиреп, немилостив като скитин!

Във вишеизложенаго отломка ни видяхме явно, коя причина е заставила Асеня II да бие латини. Патриарх Евтимий описва

явно, че благочестиви възточнаго вероизповедания християни гърци страдали от латини, кои им обрали и ограбили сички драгоценни работи от църкви им и послали ги в Рим; тем е било тяжко и несносно да гледат свои святини пленени от латини: „сїа вьсн благочьстнвїнхъ зрѣще съборь, сѣтованїа н печалн тѣхъ покрнваше облакъ, н нничтоже отъ нихъ слышаше сѧ развѣ вьскрьснн вскуѫ спншн Господн. Вскуѫ забываѣшн нищетѫ нашѫ и печѫль нашѫ.“ В такова положение находяще се цариградски гърци, кому другому можеха се надеи да ги избави и освободи от грабителех, а не своим единоверним благочестивим българъм? Ето коя причина е накарала благочестиваго Асеня II да бие нечестиви латини, „нъ и паче врѣмѧ благополучно обрѣть на нечѣстнвыхъ одржанне...“

То сичко доказва, че никаква уния нямало между българи и наследника св. Петра ключаря райски. Но българи зовали себе благочестиви, а латинци зовали нечестиви, както и до сега това изражение е остало в черковний язик, коя реч еще заменуват с православни и западни.

В изложений драгоценни надпис видяхме, че Асен, син стараго Асеня царя, съзидал храм св. 40 мъченик, в лето 1230 и в него лето отишал в Румания, победил гърци, уловил кюр Тодора със сички му избрани войводи, покорил фръзи (латини) и направил ги поданни себе; а то лето било дванадесето лето царствувания его, щото като спаднеме 12 години от 1230 , виждаме, че Асен II се въцарил в 1218 лето. Наша една народна ръкопис казва, че подир Асеня първаго, кой е царувал девят години, въцарил се брат му Петър и царувал само 6 години, то се потвърдява и от няколико други историци, щото като прибавиме на 1195 еще шест години, нахождаме, че Асен I и брат му Петър царували до 1201 год. По византийцем Асен първи царувал 9 години и бил убит от сродника си Йованка според някакви си любовни сплетки що имал Йованко със сестра му, а Асен искал да го казни смъртия, но Йованко го предварил. Подир това убийство Йованко тутакси завладял Търново и искало му се да усвои царский престол, но Петър, брат Асенюв, осуетил негови замисли, стяснил го в Търново, отде той избягнал и наишел спасение при византийцем ведно с брата си Димитра, отде и после не е мирувал. Петър, брат Асенюв, седнал на царски престол и царувал 6 години според наш един народен памятник ръкопис. А Петра убил някой си българин, види се от Йованкова страна гуден. Петру же наследил малкий им брат Йован или Йованица назоваеми, кому смърт полагат

в 1207 гърци и за негова смърт сплели смешна чудотворна легенда! Тии казват, че той като имал бой с латинскаго императора Ханрика (Henri de Hainaut), наследника брата си Балдуина (Baudouin I[er]), кому е той бил наместник, кога е бил он заробен у българи близо при Солуна града, де е било разположено Йованово военно станище, напразно наишли Йована мъртав в шатору му прободен копием! Гърци разгласили, че уж Йован видял насъни едного белоконца всадника въоръжена копием, кой го пробол, а той бил св. Димитрий, защитник града Солуна! Някои си же казват, че Йован се наранил в битка с Ханрика и от нея смъртоносна рана умрял, и то е вероятно. Подир Йована полагат Борила, тоже от Асеновскаго рода съща, с кого Асен втори, син стараго Асеня, правий наследник престола, имал десят години бой, обсаждал за дълго време Търново и най-после го уловил и наказал лишением зрения. Според тия изследования Асен първий царувал от 1186 до 1195. Петър, брат му, от 1195 до 1201. Йован от 1201 до 1207. Борил от 1207 до 1217. Асен же втори от 1217 (или 1218 според надписа му) до 1241. Щото Йован царувал само 6 години. Западни говорят, че точно в 1205, като се уцарил Балдуин в Цариград и Йован уж съвременно бил проводил посланици при папа за уния. Тии сами казват, че в него също лято Йован победил латинское войнство при Одрин, съкрушил го конечно, заробил Балдуина със сички му войводи и велможия и отвел ги в Търново, де ги казнил по скитски! Тии сами казват, че в 1207 лето Йован се бил с Ханрика, наследника Балдуинов, и в него лято умрял. То ще каже, че Йован от 1205 до 1207 имал непрестанни битки с латини, а коги е станала та мечтайна уния, коя западни сплитат в разстояние на тия две години!!! Нека всеки размисли и разсъди каква уния мечтаят папищаши. Правое и истинное леточисление нашего надписа потвърдява се и от гръцки списатели със сички му подробности, както видяхме. Това доказва, че тойзи надпис е верен и истинни и според него можеме да обориме сичко друго, що са писали о тому предмету западни по воля си. Наш предмет е да докажеме, че уния между българи и латини във време Асеня първаго и втораго, нити във време Йованика не е съществувала и сичко, що е казано о тому, е съковано в Рим от папищашка пропаганда в последни времена за тяхна цел, за коя тии нищо не щадят, както и из начала казахме.

В повременное списание, кое носи наслов „Български книжици“, в част първа януария 1858 л., книжка втора, виждаме изложение: „Уния в царствование на Йована I Асеня“.[16]

То изложение дало повод учащим се в Бебешкое езуитско училище младим и незрелим еще българъм да пишат еще някакви си глупости о тому и да ги обнародоват в истия книжици, както и в месецослову 1859 лета, изданному в езуитски манастир в Галата.[17]

Да предупредим всяко зло последствие, кое може да произиде от такива по раздорному духу езуитам писани писма и були и повременное списание, кое носи народно българско име и кое се разпространява по сичка България и чете се от простаго и невиннаго народа, и да докажеме, че тии млади езуитчета не знаят еще православная наша вяра, в коя сме остали до сега, каква связ има с наша народност, иначе и ни давно я бехме изгубили, както малочисленое число познатих в България павликян, заради тая причина, кажа, унуждаваме се да използуваме разсъдително писаное и обнародованое от тях. И защото найнапред се явява във више помянатое повременно съчинение изложение уния и проч., започваме от него.

Почтенаго съчинителя того изложения ни уважаваме за негова любородност и негово високо учение и далеч сме от мисъл, че той е писал с някакъв си противен дух.[18] Предварително казваме, че негова милост е писал на общое основание повестности, где от многи се казва, че уж съществувала уния между българи и папищаши. Самое негово изражение, де говори, че Асен не от религиозно (вероизповедно) убеждение приел уния, но от временния обстоятелства унужден съближил се с папа, доказва, че негова милост е писал чистосърдечно.

В него изложение е писано: „В правлението на Йоана първаго Асеня (1196—1201), който понужден от политически обстоятелства сблизи Българската църква с Римпапа, проявлява се идеята на духовно религиозна самостоятелност, към която от край се е стремила Българска църква и проч.“ Асен първи сближил Българская чърква в 1201 — сами западни казват, че в 1205 л. такова нещо пожелал Йоан, най-малкий брат Асеня първаго, а не Асен I, както господствому тук казва. Другаде се казва: „Но Йоан не вярваше вече гърците и на място отговор изпрати (1203) в Рим загорскаго архиепископа Василия, за да се договори с папата...“ То ще каже, че до 1203 л. нямало никакъв договор, но тогава отишел архиепископ Василий да се договори с папа. А как е съществувало сближение на Българската църкова с папа в 1201 л. без договора?! „Сблизи Българската църква с Римпапа“, казва по-горе в преминало време?

После следува съчинител и приказва кардинал Лъвово от

Рима в Търново посолство, назначение Василия Загорскаго в архиепископство. Basilius archiepiscopus Trinovianus Bulgarorum et Blachorum Primas, ѕ, и подир това венчание Асенюво на царство по католически обряд, и Йоан I Асен приел титул: Ioanicius Dominus et imperator totius Bulgariae et Blachiae. То сичко е зето от западних. Какъв Йоан I Асен мечтае тук господство му?

В 1203, както казват, не било още нищо договорено; първо ходил в Рим Васил Загорски, а после дошел от Рима кардинал Лъв в Търново, ръкоположил за архиепископ того истаго Василия и венчал Асеня за владетел и самодържец! Според тогдашни пътища и обстоятелства, и както се еще противодействували гърци, Василюво от Търнова до Рим пътешествие и кардиналово от Рима до Търново дошествие трябало е наймалко да се забави една година, щото от 1203 л., кога е бил послан Васил (според тях) лето става 1204, а до кръвопролитная с латини при Одрин битка 1205, остава само една година разстояние времени, щото мечтайная уния във време Асеня I изчезва, както е изчезнало и Балдойновое императорство в Търново на Морно Поле![P 13]

Ни видиме еще едно противоречие западних писател с нашим народним памятникам. Тии полагат свое при Одрин разорение и плен императора си Балдуйна от Асеня II в 1205 л., а ни видяхме, че Асен II се възцарил в 1218 л. и кюр Тодора победил в 1230. Патриарх Евтимий Асеню второму преписва победа над латини, тая же Асенюва победа се потвърдява Калоювану от един влашки летописец, кой е обнародован от ученаго професора императорскаго казанскаго университета В. Григориевича в 1859. Летописец почва: „Деч ау фос пънъ ла Михаил фиюл Дукъеи ѕ҃ѯ҃ѓ҃ (6613—1105). Пънъ аича сау скос дентралтеле кърци словенещи пре лимба ноастръ виециле ши петречериле ъмпърътещи“ и проч. „До Михаила сина Дукова от сътворения мира било 6613—1105. До сега съм извлекъл (превел) от български книги на наш язик жития и деяния императоров“ и проч.

Следуящ летописание си казва: ѕ҃ѱ҃ѳ҃, — 6702—1204 ау мутат кал Іоан домнул шкеилор троупул луй сѣии Іоан рилский делау доус ла четате ън Тръновъ“ — „в 1204 Кало-Иоан господар българом пренесъл мощи св. Иована Рилскаго в град Търново.“ А другаде казва: „Ани ѕ҃ѱ҃і — 6710 — 1202 лоуаръ фрънчии Цариградоул дела гречи ши лау циноут ҁ҃ѯ҃ де ани.Ши де фрика фрънчилор помения гречии пе папа ла жрътъвник. Ши аве гречии атоунче ши де кътръ шкеи къле пръда цара. Атоунче дедеръ мощиile сфинтей Винери ън лок де дажде ши алте ръндоури

скоумпе моулте.“ — „В 1202 година фръзи превзеха Цариград от гърков и го държаха 62 години, и от страха фръгов гърци помянуваха на жъртвеника (в черков) папа. Гърци претърпяха тогава и от българи, кои им превзеха земя; тогава дадоха вместо данока (даждия) мощи св. Петки и други много скъпоценни утвари.“

Влашки летописец явно потвърдява писаное от Евтимия патриарха българскаго, че Асен втори е държал гърци и фръзи в поданство, и някои си западни списатели говорят о тому. Но тии казват, че Асен уж бил покровител фръжскаго царства в Константинопол.[P14]

От сички тия се доказва явно и необоримо, че западнии не са истинни. Ние техни свидетелства никак не тряба да вярваме, доде ги не изследуваме разсъдително, както и другаде казахме, а най-паче относително вери. Ни тряба да считаме себе благополучни, че се откриват такива важни народни памятници, коих противни обстоятелства не са изтребили, както тисящи други.

Съчинител изложения уния спомянува и Симеонови век, тоест, че и тогива уж българи имали уния с Римпапа, но и тамо е погрешен господствому, защото се основава само на западни съковани легенди. Ние и за него случай нямаме еще открити народни паметници — отколко е мне познато, и следователно не можеме така лесно да впишеме работи недоказани и непотвърдени. В една българска ръкопис, коя се нахожда у г. Мурзакевича ненапечатана[19] и носи наслов: „Історїѧ Славено българскаѧ ѡ народахъ, и ѡ царѣхъ и стьхь болгарскихь, и ѡ всехъ дѣѧнїѧ българскихъ, собрано и наредено Пансїемъ їеромонахомъ бьвшаго въ свѧтѣи гори Аѳонскїѧ, отъ епархїи Самоковскїѧ въ лѣто ацѯв, на ползу роду болгарскому“, писано е следное:

„Внемли зде ѡпасно читателю, да помниши въ кое времѧ поставили българскїе цари себѣ патрїарха въ Терново и колико свѧтїи обрѣтаютсѧ отъ ѩзыка болгарскаго. Симеонъ нарицаемы Лабасъ царъ болгарскїи воспрїѧлъ царство по Михаила како изперво написахомъ. При Михаила заповѣдалъ папа Римски г҃ лѣта Болгарїѧ, защото и папини епископи Павелъ и Формосъ много народъ болгарскы крьстили, но въ то врѣмѧ отступилъ папа Римскы отъ благочестїе, за то грьци изгнали изъ Болгарїѧ папины епископы и поради болгари, кои да бы ихъ имѣѧлъ подъ своѧ власть, много распри и пренїе было между греци и римлѧне, за то сѧ конечно проклели и разлучили греци и

римлѧни, и остали болгари подъ цареградскаѧ патрїаршїѧ неколко времѧ. Но греци на поставленїе архїепископа Терновского искали много злато и дани отъ цари терновскыѧ, но Симеонъ Лабасъ имеѧлъ велика брань и жестока воиска на греци, за много времѧ, за то свѧтокупство що земали за поставленїе за архїерен, и за други гневъ що имѣѧлъ на греци, отступилъ отъ патрїаршїѧ цариградскаѧ и хотелъ пристати къ римлѧномъ, того ради гречески патрїарси вси четири, ово да учинать миръ и согласїе съ болгари, друго да не отъ пущѧть ихъ въ римскую ересь. Благословили и поставили въ Терново Болгаромъ патрїарха самовластна, докле царствовали болгари поставлѧли патрїарха и епископи отъ свои ѩзыкъ болгарски, и въ Охрида терновски патрїархъ поставлѧлъ архїепископа. По патрїарха былъ перви Охридскы, по него Преславскы, пакъ Софїискы. Въ Охридъ, въ Преслава и въ Софїѧ имѣѧли болгарскы цари палати царскы, и седели барони велики, содержали воинство болгарское и собирали дань народна; ту имѣѧли архїепископы по патрїарха, тако и у Видинъ былъ баронъ велики, архїепископъ четверти по Софинскаго архїепископа. Тако су имеѧли цари д҃ барони или беглеръ беюве по царѧ, що су строили воинство болгарское, тако и четири архїепископи или митрополити, що су были по патрїарха Терновскаго, що су имеѧли подъ собою по много епископи по Болгарїѧ на болгарскы ѩзыкъ, тако имеѧли чинъ и правленїе. А когда имеѧли у греческаѧ землѧ неколко крати подъ собою цари болгарски, воинство болгарское и барони поставлѧли надъ оны страни и мѣста греческы, а владици и свѧщеници гречески недирали никако, нѣчто заповедалъ патрїархъ терновскы на гречески епископи и свѧщеници, но точїю надъ болгари заповѣдалъ надъ свои епископи и свѧщеници, а въ чузди епархїи духовни не са владели, но царское воинство. Тако и греци, когда зимали на времѧ отъ болгари некои мѣста, воинство поставлѧли царское а не епископи и свѧщеници, после же когда узели, и попрали турци Болгарїѧ, тогда сѧ патрїарси цароградски съ турскаѧ помощь и насилїе паки освоили терновскаѧ патрїаршїѧ подъ своѧ властъ и на пакость и злоба що имаютъ на болгари, ѥще изъ перво времѧ непоставлѧютъ отъ болгарскаго ѩзыка епископи болгаром но все отъ гречески ѩзыкъ, и не радатъ отъ нюдъ за болгарски школи или ученїе, но обращаютъ все на гречески ѩзыкъ, за то су остали болгари прости и неучени и не искусни писанїемъ, и много сѧ отъ ныхъ обратили на греческаѧ политика и ученїе, и за свое ученїе и ѩзыкъ слабо брежатъ. Таѧ вина болгаромъ отъ

греческаѧ духовнаѧ власть приходнть н много наснлїе неправедно отъ греческн владнкы терпѧтъ во сїѧ времена: но болгарн прннмаютъ нхъ благоговѣнно н почнтаютъ нхъ за архіерен н сугубу плащаютъ нмъ должное, за то по нихна простота н незлобїе воспрїнмутъ отъ бога мзду свою, тако и онн архїерен що съ турска сила а не съ архїеренское правнло творатъ болгаромъ велнка обнда н наснлїе, н онѣ по свое дѣло н безсовѣстїе воспрїнмутъ мзду свою отъ бога по реченому: ѩко ты воздасн комужду до деломъ его.“ От тогози памятника ние видиме, че и в Симеоново време никаква уния с папищаши не била. А колко за возпомянаеми посланници, що са отправлели във време Бориса от Преслава в Рим к попу Николаю I, то е истина, и то ся възпомянува в няколко си народни наши памятници, но то тогова било друго време, тоест, чърква е била още една и неразделена на възточна и западна. Проводении в него време в България от Рим епископи Формуз и Павел само три години са стояли в България; и като се разделила черква на възточна и западна, тогава българи останали във възточна, а папищашки епископи изпъдили от България, защото си имали свои българи. От сички вишеизложени ни видиме явно, че уния никоги не съществувала в България.

В една книжка, коя носи наслов „История Славено Болгарског народа“, писана на сръбско наречие и посвятена българскому купцу Николаю Черновичу, печатана в Будим града 1801 л., писано е за Асеня следное: „Сказую, да он ни е просию унию, зато что она не му приятна била, но само да би корону императорску себи, и архиепископу достоинство патриаршеско приобрео. Када е пак обое получио, насмеяо се унии и отбацио ню.“ Съчинител вишепомянътия книжки е някои си Атанас Нескович и черпал е от съчинения Г. Райча и других.[20] Он казва само сказую — сказаят, но кой и где не показва. Види се, че никой не е доказал това нещо с точни и необорими доказателства, тоест че било уния в България, зато и говори так уничтожително.

От сички вишеизложени ние видиме, че уния не било в България, но това отпосле се впосеяло в папищашки писания за друга тяхна цел. Но сега се ражда въпрос за съществуящих днес в България западнаго вероизповедания българ, носящих име павликян, от коги са остали тии в България и защо носят име павликяни? Във вишепомянатое изложение Уния съчинител казва: „Сама България, която сега брои повеч от пет милиона

славено-българско население, има само до 50 хиляди българи католици, които са известни под название павликяне. Няма сомнение, че обръщението в католичество на тия отстъпници от православието почнало е еще от сближението Йоаново с Римската църква.“ Съчинител изложения Уния сам себе противоречи. Той се старае от една страна да докаже, че Йоаново мнимо сближение с папа не било от религиозно убеждение Йоана, но от граждански обстоятелства и реч Уния се тълкува в замечание: „Уния е присоединение на православна една църква под духовната власт на Римпапа, без да приеме догматите на католическото вероизповедание.“ Това като се старае да докаже и реч Уния, като се тълкува както видяхме, не е ли явно противоречие да казва, че познатии под именем павликяни българи са от него време остали в павликянство?! Ни видиме, че павликяни не са унияти с папска церква, но са чисти католици папищаши, по сичка обширност католикизма!... А в книжица „Синодик царя Борила“, ръкопис XIV века издадена със замечяния от истаго съчинителя[21] на руски язик, пише така:

„Обращенїе болгаръ въ христїанскую вѣру, начатое крещенїемъ князѧ Борнса н его семенства, не было обращенїемъ всенароднымъ, н нзъ нсторическнхъ свндѣтельствъ мы внднмъ, какнхъ трудовъ стонло Борнсу, если не весь народъ, то по краннен мѣрѣ въ своен семьѣ утверднть спаснтелное ученїе вѣры христовон. Ѩзычннкн упорно отстанвавшїе ложное ученїе свохъ предковъ, какъ вндно нзъ свндѣтельствъ І. Екзарха, былн довольно значителны. Къ тому обстоѧтельству присоединялась н борба между Рнмскнмъ престоломъ н константнопольскнмъ патрїархомъ, борба начатаѧ папою Нколаемъ I съ патрїархомъ Фотїемъ за нзложеннаго Нгнатїѧ, н окончнвшаѧ раздѣломъ церквен. Извѣстно какую роль нграла Болгарїѧ во времѧ етнхъ релнгїознхъ споровъ. На съборъ 867 г. рѣшено было, что новонасажденнаѧ церков Болгарїн будетъ подчннена цареградскому патрїаршему престолу. Нѣтъ сомнѣнїѧ, что средн етнхъ споровъ грековъ н рнмлѧнъ за Болгарію, около 868 г. ѧвнлнсъ въ ету страну первые послѣдователн павлнкїанъ вышедшїе нзъ Арменїн длѧ распространенїѧ своего ученїѧ средн народа неокрѣпнувшаго еще въ нстннныхъ правнлахъ Христїанскон вѣры. Но не одни павлнкіане стремнлнсъ въ Болгарїю длѧ распространенїѧ своего дуалистическаго ученїѧ. Сектаторы ѧвлѧлнсь одни за другнмн, и страна ета представлѧлась нмъ свободнымъ поприщемъ, нетронутон почвон, гдѣ легко прнвнвалнсь льжныѧ понятїѧ о вѣрѣ, перенесенныѧ сюда съ

Востока разнимн послѣдователѧмн отступннковъ православїѧ. Нзъ ннструкцїн, посланнъıхъ въ Болгарїю еще прн Борнсѣ папою Нnколаемъ I н нзъ объѧснителнъıхъ отвѣтомъ сего послѣднѧго на извѣстнъıе 106 вопросовъ кн. Борнса, мы вндимъ, что когда вѣсть объ обращенїн Болгарскаго кнѧзѫ н его двора распространнлась на востокѣ н западѣ, ревностнъıе послѣдователн протнвнъıхъ нстнннному Хрнстїѧнству ученїн со всѣхъ сторонъ хлынулн на Болгарїю. Въ чнслѣ нхъ находнлось множество армѧнъ н грековъ: однн бъıлн послѣдователѧмн павлнкїѧнъ, другїе — распространнтелѧмн ученїн массалїѧнъ н маннхенцевъ. Во времѧ тѣснъıхъ сношенїн съ рнмскнмъ престоломъ, Борнсъ, не прнмннулъ сообщнть папѣ Нnколаю I объ етомъ обстоѧтельствѣ. Вы пншнте — отвѣчалъ папа, — что христїане разнъıхъ странъ, грекн, армѧне и др. ѧвнлнсь къ вамъ проповѣдуѧ хрнстїѧнство каждын по своимъ понѧтїѧмъ" ...етого довольно, чтобы показать, когда сталн поѧвлѧтьсѧ в Болгарїн разнъıѧ секты, слнвшїѧсѧ въ послѣдствїн въ одну извѣстную подъ нменомъ богомнловъ."

Тук съчинител пак противоречи себе, що казва, че павликяни се явяват в България във време Бориса в лято 868. Ни видяхме по-горе, че в „Български книжици" казва за павликянско появление във време мнимаго зближения Йоана Асеня, кой е владал в България с брата си Петра, както видяхме, от лято 1186 до 1201, когато го наследил брат му Йоан. Противоречие се състои от 300 и више години!

Ни преди да кажеме начало павликян в България, щем каза нещо си за помянати от съчинителя манихеи, кои казва той, че във време Бориса дошли от Армения в България и проповядали дуалистически ереси противо православная вяра и най-после тии се слели в богомилци. Манихеи са последователи персиянина Манеса (Мана), кой не е бил християнин, но вярвал е Заратова вяра, тоест две начала божества, зло и добро. Негови главни последователи и ученици Харма, Буда и Тома ходили в Хиндистан и после като се върнали от тамо, разпространили своя вяра по разни места в Европа. Тяхно вярване, тоест двоебожие, било е в България еще от незапамятни времена пренесено от Индия в Европа и зендски и самъскрит язик станал един и живее и до днес в български уста говорим по сички му окончания, отсвен малка измяна в произношение, както и вярвание в Сива или Сура (Зара) бога или Сиваизм, сляло се със Заратово вярване.[P 16]

Българи преди християнства вярвали Яра-мъзда-светлост

даящаго — Свето-Зара — Бял бог и А-харана не-харнаго — недобраго — Чернаго-бога. Тии са имали свои книги, кои са били Зарату (Зароастр е погърчено) отдаваеми, Занта-Веста, Ясна или изяснение и други, както Коледник, Гръмник, Мисленник, Пътник, Сносъдец и проч., щото тии не са имали нужда да учат дуалистически ереси от манихейци и павликяни. А богомилска секта не е била ерес — отцепка от християнска вяра, но съвсем друго нещо. Тии са опровергавали сичко, що вярват християни и вярвали са едно само същество, щото манихейска вяра никакво сходство няма с богомилска и следователно не са можели да се слеят манихейска и павликянска ереси в едно с богомилское вярване. Богомилска вяра си тегли начало от сами старобългарски прежде християнства книги, кои са се таили между някои си учени българи, и във време кога беше България под византийска власт, в царствувания Алексия Комнина (1118) избухна, и тогова гърци изгориха жива началника им Василя врача (лекаря) в Цариград и заточиха най-знамянити челяди, виновни и невиновни българи, според това в западна Европа, а именно във Франца, а според тая причина изгориха и много старобългарски книги, даже и от времяни християнства съчинени!...

Находящи се в България днешни павликяни си теглят начало не по-далеку от кръстоносни походи, кои траяха близо до 100 години, но не от мечтайная уния. Такива исти, като покатоличени българи, съществуят в голямо число и в свободна Гърция в острови Тинос, Миконос, Сира и другаде, както и в остров Хиос, коим начало такожде се тегли от кръстоносни походи. Между армянам исто съществуят подобни българским павликянам под имянем армено-католици; тем тоже начало се тегли от времени кръстоносних поход. Сички тях латинска пропаганда успя да привлече на своя вяра в онова растояние, когато владееха кръстонохци Византион и други места Византийския империи. А като се възобнови пак българское царство от Асенювци и Византийская империя от Палеологовци, и латини си обраха крущи, православная българска и гръцка черкова нямаха време да успеят да изчистят тая раздорна зараза. Защото от една страна Византийска империя натиснаха турци от Азия, а от друга страна непрестанни битки българъм с гърци не им дадоха време да мислят за такова нещо. Падение Византийския империи и Българскаго царства под турскому игу последува твърде скоро, тоест от 1230 лето, кога Асен уничтожи фръзи (латинская власт във Възток) до 1348, кога вече турци почнаха

да владеят в Европа. А колко години трая кръвопролитний бой с турци? В такива обстоятелства можеха ли българи да мислят за малочисленое число покатоличених българ павликян, кое е било потаено, а не явно, както е днес? После же падения Византийския империи и Българскаго царства настаха съвсем други тежки и плачевни времена; тисящи гърци от разни места, както Кандия, Хиос и другаде, да отбегнат острий меч завладетеля изпотурчиха се; познатии помаци българи и бошнаци сърби се потурчиха от неволя, както ги видиме и до днес, че нито реч някои си знаят по турски, но само имена турски носят! В тях времена, когато тии наши единородни и единоверни прежде нам братя от голямо насилие били са принъждени да се отрекат от Христа и да повярват арапскаго пророка, папищашкая пропаганда не се ли е ползувала и не е ли защитила свои павликяни гърци, армяни и българи? Не знаеме ли от повестности, че последний византийски император Палеолог проводи да иска помощ от папищаши, но тии му предложиха отведнаж, че ако приемне тяхна вяра, щат му помогна! Исто се случи и с последний цар български Георгя Страшимира, който беше съсредоточил остатки от българских войнов и от сърбов и других и бияше се юнашки. Нему такоже предложи Рим-поп да приемне римская догма, та да възбуди папа сички католици да му помогнат; но той се отказа от такава низост и би се юнашки до последная минута живота си. Отсвен тях имаме и други много примери, че Римская пропаганда всякога ище мътни и облачни времена да откъсне нещо си от православних.

В 1601 езуити са съзидали училище в Цариград под защита французкаго посланика Солиниака (виж Hammer Hist. Ottom. libr. XLIII). Тии са вързлували до толко с разновидни сплетки против православних, щото най-после и сама Порта е решила та ги изгониха железовързани в един кораб от Цариграда съвсем. То е било в 1623, във време патриарха сплетника Кирила Лукария, кой изневерник фанариот пят пъти се качва на патриаршески престол чрез разни безчестни начини и подкупуван ту от папищаши, ту от протестанти, ищаше да издаде православная вяра, а най-после прие протестантска вяра, за кое и писа нещо си. Бранящии же православие успяха та издействуваха негово заточение, но он немирен сий пак се яви в Цариград и почна свои първи сплетки. Порта най-сетне го осъди на смърти и така се очисти една зараза от между православних. Някои си гръцки списатели ищат да го оправдаят, уж че той имал друга мисъл! Но то са фанариотски лъжоизвинения.

Но със сичко старание, що непрестанно показва папищашка пропаганда, можеше твърде лесно да се изчисти тая зараза от България и от Гърция, ако в последни времена цариградское священство постъпваше както се следува. Ние за доказателство навождаме следний пример. Във времени султан Махмуда някои си армяни, а именно казас-Артин, кой имаше пристъп при султану и беше негов таен съветник[P 17], извършиха да се изпроводят на заточение в Азия сички армянокатолици, живеящи в Цариград,кое и последува с голямо им разорение. После съдействием Западних сил издействува се да се върнат пак в Цариград, но трябаше всеки да даде емство за личност си, че не ще бъде противен на султанская държава; защото Артин с тая клевета ги бе представил султан Махмуду, тоест, че са бунтовници.[P 18] Около Пловдив и в самий град живеяще няколко павликяни българи, кои в него време нямаха нито черкви, нито попове папищаши, но попове им дохождаха от Рим от време на време в три години веднаж и то тайно, тии българи павликяни также трябаше да дадат емство за своя личност; но като нямаха кого да дадат, притекоха се при тогдашному пловдивскому гърку митрополиту и го молиха да даде емство за тях и да се съединят пак с православная църкова, както са били и прежде. Но негово преосвященство пловдивский митрополит се отказал от това! Тии тогава прибягнаха в Цариград и западнии ги защитиха и след няколко време им проводиха попове от Рим, отвориха им училища, зеха от тях няколко млади юноши и ги изпратиха в Рим да ги изучат; съзидаха им църкови, както и прочим, кои се нахождат около Сищов. Оттогава западнии обърнаха внимание и се ся стараят да ги умножат! Той случай е бил в 1829 л., кога западнии изискаха от турскаго правителства да отдели армянокатолици от армяни и да им постави патриарха армянокатолика независимаго. Сега като видяхме коги са се появили павликяни в България, остава да кажеме за име им. Може би онзи, кой ги е привлекал на папищашка вяра във време кръстоносних поход, зовал се е Павел и от того остало им име павликяни, както от Лутера — Лутерани, от Калвина — калвини и проч., или че той, кой ги е убърнал, напомнил им е, защо във време Бориса послании от Рима епископи Павел и Формос са били в България и кръстили са тогава многих от българ.[P 19]

В книга „Etat militaire de l'Empire ottoman, ses progrès et sa décadence", списана от Louis Ferdinand, compte de Marsigli, кой е бил в служба императора Леополда I-го, а после Карловички

мир ходил е в Турско комисар, в лет. 1690, в нея книга отсвен други замечателния описания, писано е и следное за павликяни:

„Между Одрин (Едрене) и Пловдив (Филибе) нахождат ся много села, в коим живеят българи, дошавше тук преди няколко време, изгнани от руси от брегове Дона. Тейзи народи, запазени от особна ерес, коя има част от греческаго (православнаго) закона, а част от павликянскаго. Любопитен да видя църква им, видях че та била само едно място на равная земя, де на една страна се нахождаше едно голямо дърво, на кое бяха забити дървени пръчки, да закачат на них жертви, коих тии приносяха и кои тогава се състоеха от късове говеждо и овчего меса. Под това дърво бе забит камен кръст съвсем просто изрязан, пред кому тии чинеха свои коленопреклонения по православному обичаю. Но вместо да се кръстят с три пръста, както чинат гърци, тии се кръстят с цяла ръка. Нахождаше се еще посред того места камен стол, над кого они приносяха своя жертва, а окол него други по-малки столове, на коим они ядеха посвящения меса. Дошавш же в Пловдив, запознах се с някого си гръцкаго архиепископа, кому име беше Дионисий и кой беше един от цариградских низложених патриархов, кои бяха тогава седем. Той ми сказва, че тейзи народи назоваят себе павликяни и заключаваше он от того (имени), защо тии са произишли някак си от Павла Самосатскаго. То е истина, че руси их изгонили от брегов реки Дона, де са они прежде живеяли, мисляще ги за идо[ло] поклонници. На конец прибави он и това, че преди две години обратил (в православие) голямо число от тях."

Това е замечателно за нас що се бележи о павликянам. Според както ги описва конт де Марсигли, видно е явно, че техни обряди, коих са тии еще до 1690 лета творили, били са исти старобългарски обряди, да изпълняват богослужение си под големи отбрани дръвеса и да приносят жертви с пиршества. Такива стари дръвеса (габъри) се нахождат на многи места еще по България, де народ и днес с благоговейност ходи, та изпълнява богослужебни приноси. Тии са остали еще от времени Кимбров-Гъбров-Зендов, дошавших в 6-ий век преди Христа в България и смесивших се с прежедедошавших от Хиндистана самскритов, за кое другаде говорихме. Техни стари жреци друиди (или по-право дръвдови, дръвоведи, от дърво) по такива места са изпълнявали богослужение си. А във време християнства наши българи, техни потомци, забили по тях места необработени камения във вид кръста и назвали ги черковища, де са изпълнявали християнско богослужение, помесено със свои

стари обряди. Такива кръстове еще се виждат по България. Около Котела има два на изворова поляна твърде стари, за коих старци сказват, че тамо си черковали в старо време. Нахождат се еще места, коих зоват чърковища, и днес еще в Котел под Разбойна гора, на едно стръвноравно място има черковище и тамо по някои си дни ходят стари жени с гозби и питие, та си поядват и попийват за бог да прости, като прикадят сами с ладан. А да ходят под някои си стари дървета и да приносят жертви, печени агнета, буги-крави и други гозби, то еще съществуе по многи места в България, както и някои си старци и баби да се кръстят кога минат покрай някое си уединено голямо дърво, и най-паче габърово дърво. А що казва замечат[ел]ная записка конта де Марсигли, че руси изгнали тех българи от брегах Дона, аки идолопоклоници, то че са живяли българи около Дона, не ще доказателство. И днешни там жители твърде малко се отличават от българи по язику и по обичаем си; не е чудно да се е преселила някоя си от тамо колония в най-последни времена в България , за кое гръцки архиепископ е знайл, както са се и многи староверци липовани зовими в България преселили ради религиозних причин. Такива преселения български от севера на юг са ставали твърде много, а именно от волжански страни, кое е дало повод византийским писателем да мислят за българи, че са други род от старопланинских и да им кръщат име Βούλγαροι, кое последни историци земат за първа точка повестности българскаго появления в Европа(!), без да знаят, че са тии се един народ разделивш се еще в Хиндистан и взевш разни направления приселения си в Европа!

Днешни павликяни в България, по моему мнению, са остатки от богомилци, държаще се от старая българска вяра, коих изгнаха от България в 1118, както и другаде казахме, а малки им остатки остаха потаени и незаметни, най-паче около Одрин и Пловдив, де се е и най-много била разпространила богомилска секта според наши народни памятници. Във време же кръстоносних поход папищаши нашавши ги так, преобърнаха ги на своя католишка вяра. Това се доказва еще от сказаное от конта де Марсигли, че тии се находили множество около Одрина и Пловдива и кръстили се с цяла ръка като католици; а знайно е, че главний път кръстоносцев от тамо е бил, и тии по тях места са по-много боравили.

А гръцкий архиепископ що е казвал графу де Марсигли и заключал от имени им, че тии произходили от Павла Само-

сатскаго, то си няма място. Павел той е бил от стараго града Сирии Самосата и в 260 година от Христа станал патриарх антиохийски, кога е отстъпил от християнска вяра и отрекъл се от свята Тройца и от божество Иисус Христово. Той е бил неизвержен и усъден на Антиохийски събор в 270. Негови последователи носили име павликяни. Гръцки архиепископ Дионисий е заключял от того, че и тии българи са от нея ерес. Но ние видиме, че тии се кръстили под дръвеса, имали кръстове забити, както ги описва конт де Марсигли! Следователно не са били последователи Павла Самосатскаго; защо той Павел не вярвавш в свята Тройца и в Иисус Христово божество, не е вярвал и в кръста Христов, и негови последователи не са се кръстили, нито творили коленопреклонения пред кръстове!

Доказавши, че уния никоги не е съществувала в България, както се стараят папищаши да кажат, а някои си наши легкоумни и неопитни българчета са се повлекли, надъхани от лукавих езуитов, нека направим няколко си замечания на вишепомянатое свидетелство приснопамятнаго родолюбца отца Паисия. Отец Паисий описва твърде добре и ясно, в какво отношение е било българское и гръцкое духовенство и в сами неприятелски времена, тоест, че то никакво участие не земало в разновременое преубъртание гражданскаго положения тях два народов, но гледало си само черковни дела. Това е още едно голямо доказателство, че българи и гърци, ако и да са се били и разоравали помежду си и си отнемали места, ту едни, ту други, но на православная вяра вардили много, да не би общий им неприятел папа успял да отцепи нещо си от тях!

Отец Паисий еще казва, както видяхме, че българи имали барони (войводи) по тях места, де е било архиепископство българско и реч велики барони тълкува с турское беглер бег княз над князи — най-голяма сила имеяще после царя. Не ще да е излишно да поговориме обширно нещо о тому предмету, кой се относи на новая наша повестност, за кого предмета твърде малко е до сега писано или почти нищо. Действително ни видиме в турски фермани и берати, а и народное попредание е съхранило, че турци, завладевше България, поставили няколко си беглер-бегове, кои са имали най-голяма сила после царя. Такъв беглер-бег е бил с условием покорившсе Марко Кралюв в Битоля (Монастир) и Константин Драгович в Серес, Вълко Доброжански в Доброджа и Стефо-бег княз Лазаров син в Сърбско, Георги Кастриот, призваний Скендер-бег в Кроя и проч. Тии места после са зели име Санджак, и занимали са ги първаго чина паши.

Да би дали читателю кратко едно понятие, какъв ред е последувало турское правление в България, тряба да изложиме няколко си подробности за българское царство, какво правление е имало наблизо падения си, турци какви са били, кога са го превзели и как са постъпили и тии да го управляват. Но да се изложи сичко това в подробност нам не ни допуща настоящее врема, нито ни е предмет в тая книжица. Ни щем каза само няколко си от по-главни черти. Това ако и да ни отвлече малко от предмета ни, обаче не ще да е безполезно; защото ще подбуди наши учени и ще им даде повод да се занимаят на тойзи предмет, тоест да издирят и изследоват новая наша повестност, а най-паче в настоящее време кога неколцина от наши българи познават доволно добре турский писмен язик и могат ся ползова от разни стари грамоти, фермани, берати и други. Каква же полза ще принесе новая повестност днешним и потомцам, всеки благоразумен българин може да разсъди.

Вътрешное правление въобще българскаго царства, наблизо кръщения преславскаго двора, било е следное. Български цари са носили титул самодържци. Но нихна власт не е била неограничена. Народ бил свободен да избира царие във време незадоволствия от настоящаго царя. Наследствие же приходило на по-достойнаго от царскаго домородства, а многажди са избирали и от народа за цар. Това сичко се доказва от самая наша съхранена повестност. Царски титул от страна народа е бил: царю честити или царю господарю. Сички българи са били свободни, роби не имало между им от български род. Възпомянаеми между им роби били са пленени във време рата неприятели, коих са българи употребляли да им работят земя.[P 20] Цар ако и да е носил титул самодържец, обаче около му имало велможи от боляри или богати, кои са управляли вътрешни и вънкашни дела; тии са били и царски съветници. Цар е бил сам военачалник и предвождал е войници лично в главни битки. Сички българи са били войници и най-високи степен, после царя, бил е войвода. Български знак, кой се давал за награда отличившим се в бранех, зовал се гривна. Народний же знамен (герб, хоръгва, байряк, препорец) бил е лъв разярен със златоувенчан венец слави. Във време рата войводи са били главни полководци и предводители войнов, а във време мира тии са управляли окръжия и области. Малки градове и села са се управляли от старейшини, кметове или кнезове. Всеки град и село си е имал бирника, чиновник, кой е брал бир — царское даждие, кое било твърде умерено, за издържания на погра-

нични войски, кои са непрестано там вардили. Бирник е носил златна тояга, знак чина му. Били са и боляри или богати зовими, отличаеми от другаго народа по състояния имения си; първо произходи от боле (бити) боляр — болярин, а второе от бог — богат, человек кой е имал много богове в дом си, тоест кумири, малко домашно капище или книги писани за богослужения, защото във време язичества книги са били много скъпоценно нещо и имеящи и знаящи читати их бил е знамянито и уважаемо лице. А после реч богат достигла да се зема за человека, кой е имал много сребро, злато, стока и проч. Вси българи си имали и притяжание своя земя, а боляри и богати, като с повеч средства, имали са и по-голямо пространство земи, а най-паче са имали увеселителни полски и лесовски домове, де са живяли лете и са се занимавали повеч в лов. Такива домове са били укреплени с торони (башни, кули) и нахождат се остатки им в преславски гори и другаде, за коих народ е съхранил и някакви си попредания. Тии боляри и богати не са имали никаква власт над народа, да го усилват да им работи, нито са имали някакъв отличителен титул благородства. Сички българи са били благородни и общий титул е бил за всякаго българина Ваша милост без изключения оба пола. Уважителни же титули са били отсвен сроднических следнии. По-старим са казвали чичо или бате, буле или како женскому полу; а в дълбока старост достигшим са казвали: дядо мъжием или бабо женскому полу. Тии титули и досега са се съхранили между народу и никоги не щеш чу чистаго българина да каже непознатому человеку прямо на име му, но ще му каже: Бате Стояне! или чичо Драгане! и проч. Това е знак и доказателство необоримо, че български народ е бил от незапамятни времена образован, а не грубиянин, както други някои си народи, кои викат: вре! или море! или ей! и проч. Жени са зовали мъжие си стопани, а мъжие им ги зовали стопанки. А любезний титул е било първо либе, или първа пръвнина. Българи са имали и граждански обширни и изрядни закони. Тии са ги принесли еще от Хиндистана в преселение си в Европа, и в тях се виждат истии черти Мановаго закона, както и в съхранени и до днес между народу брачни длъжности.[P 22] Повестност спомянува с отважност Крумово законоустановление — Les institutions du roi Crumn. Великий и славний Крум[P 23], цар български, пред кого потрепера Византийска държава, като възживи пак Атилова велика държава под имянем Българско царство и име Ун и Аварин престана веке да се слуша, аки един род съще с българи, той ве-

ликий и мъдрий мъж, като се размислил умно, тоест като искал да узнае от какви причини и пороци е пропадвала прежде та силна и миру ужасна държава и да се ползува от прежния погрешки своих предков, събрал четирма от най-мъдрих и най-опитних старцех между народу, кого е той съсредоточил под една власт и под една държава и отправил им следни въпроси: „На какви причини тряба да отдадеме падение вашего главатаря и народа“[P 24] — А старци отговорили: „Царю честити! причини са многобройни и различни. Първа причина е била клюка, коя отдалечаваше от нашего Хакана [P 25] верни и праведни съветници, и направи та падна правителство в неправедни и беззаконни ръце; после развратност съдников, кои бяха определени да правосъдят народа, като се съдружиха с лицемерци и крадливци; после изобилие вина нанесе пиянство, авари изгубиха народно си чувство, като си изнежиха и изтъщиха тела, най-после лакомство в търговщина съвърши наше разорение. Авари станаха търговци (спекуланти), лъжаха един другаго и брат брата си оцеправдаяше. Такъв беше, княже, жалостний и плачевний източник на наши беди!“ Повестност казва, че Крум като слушал тези причини и като провидял, че ако не поправи тия работи, и негово царство ще пропадне, решил и съставил закони, коих е одобрил народ, като се събрали на общенародно заседание.

Тии закони съдържавали следния от колко и нам съхранила византийска повестност:

1. Да се развалят лозята по сичка България.
2. Да се даде всякому просяку (слепцу) обдържание, и ако би таковий се уловил пак да проси, да го продават като роб.[P26]
3. Всеки българин, кой наковлади (наклопа, обвини) някого си да се гужда в железа, доде се изпита, и ако го е наковладил лъжовно, клюкар да губи глава.
4. Крадещим да трошат колена.

Тия закони учени повествуватели назовават с отважност Les institutions du roi Crumn — законоустановление цар Крумово.

От тия тук възпомянаеми закони великаго Крума и от следния, коих може да изчерпи человек от предложенних попу Николаю I въпросах[22] в начало християнства Преславскаго двора, може да узнае человек явно и необоримо, че българи преди християнства имали обширно законодавие, а то оправдава историци, кои с отважност пишат: Les institutions de roi Crumn.

Във въпрос (89) български посланици питат: „Можеме ли да посвящаваме церкве първи плодове земи?“

То значи, че тии прежде християнства приносили и го имали закон.[P27]

Във въпрос (12, 45) питат: „Възможно ли е в празници и във великий пост да произвождаме съд, тоест, да правиме съдебни заседания и да осъждаме человека на смърт, ако е достоен смерти?“ То не показва ли и не вика ли гръмогласно, че българи преди християнства имали устроени съдовища, имали съдници, съдили и осъждали виновници според престъпления им, а като се покръстили и увели християнски празници, питат как тряба да следоват?

На какви закони са съдили преди християнства? Известно че на Крумово законоустановление, кое е било обширно и според обстоятелства се е усъвършенствовало. Но Крум ли е първий законодавец български? Не! Ние навождаме тук него, защото византийска повестност го съхранила, и то е еще по-важно за нас, че иностранни и неприятели българскому роду писали о тому. Български първи законодавец е бил в Индия Ману, кого закони са си пренесли българи в преселение си от там в Европа.

Във въпрос (25) питат: „По наш закон у нас всякоги стои стража (варда) на граници на нашия земи, и ако някой си роб или свободен человек отбегне през пограничная черта, стражари се предават тоз час на смърт.“ Тук не вижда ли се военни закон български, кой е бил най-строг, както щем му видя черти и по-долу? Тойзи закон не е ли истий и до днес в образовани държави? Който насили граници, не го ли застрелят?А и стражарю, по военному закону, не е ли прописано застреление, ако не варди добре и пропусне неприятеля?

Във въпрос (24) питат: „Как да съдиме отчеубийца (человека, кой е убил баща си)?“

Във въпрос (26 и 27) питат: „Как да съдим онзи, кой убие сродника или сродница си? кой убие другаря си?“

Във въпрос (30) питат: „Как да постъпиме с неволнаго убийца, тоест с человека, кой е убил някого си, без да си ще?“

Във въпрос (85) питат: „Как да постъпваме (да ги съдим сега, като станахме християни, разумява се, че тии прежди ги съдили по язически си закони) с онзи, кой причинява человеку вреда на някой си телесни уд (услепи му око или му строши крак и проч.), или смърт някому си в пиянство?“

Тук в тия въпроси не се ли заключава цял образ на днешни европейски граждански закони? Les vices, tous les défauts qui peuvent causer un préjudice quelconque? Les causes, comme: cause incidente etc.

Във въпрос (2, 32, 31, 28, 27) питат: „Как да съдим онаго, кой е усмъдил (изкопил) някого си? Кой грабнал мъжа или жена? Кой откраднал скота? Кой се е уловил с чужда жена? Кой е направил кръвосмешение с роднина си?“

Тейзи закони, що се относят браку, българи са ги съхранили твърде строго и досега; а тии са истии Манови закони, де отсвен, като е писано за сродствени степени, писано е, че мъж трябва да има неограничена власт на жена си, и не само ако прелюбодействува, но и даже ако каже или замисли нещо си противо мъжа си, той да има пълно право да я казни. Исти закони, коих са си пренесли българи от Индия и са ги имали преди християнства, заставили български посланици да предложат Римпопу такива подробности, относящи се на женски длъжности към мъжа, ако помисли и каже нещо. Рим-поп же им отговорил по евангелски, че само кога прелюбодействува жена, тогава да има право мъж ѝ да я напуща.

Във въпрос (84) питат: „Що да струваме с лъжеобвинители (клюкари)?“

Във въпрос (86) питат: „По наш закон, ако се улови крадлив (тат) или разбойник и се отрича да каже свое престъпление, съдник го бие по глава с тояга и го боде с железни бодли по хълбоци доде се признае и пр.“ Тейзи два въпроса са истий Крумов закон, какъвто видяхме по-горе, че той лъжливи обвинители — клюкари — казнил смъртию, а крадливцем трошил колена!

Във въпрос (95) питат: „Как да постъпваме с виновникам, кои прибягват и се скриват в черква?“ Тойзи закон е бил почти общи всем народам във време езичества: който виновник е прибягвал в някой си храм, понякогаш е бил непохитен от там. Види се, че българи са го имали и следовали и после християнства, та за това питат Римпопа о тому.

Във въпрос (22, 23) питат: „Как да постъпваме с оним, кои преди да се почне бой, не слушат?... У нас е закон преди сражения наш господар провожда мъжа вярнаго и благоразумнаго да разгледа оръжие, коние и сичко, що е нужно за боя, и ако в някого си не се найде в добър ряд, казнят го.“

Тук се вижда какви строги военни закони са имали българи. А можеха ли да нямат такива закони, като всякоги бяха на оръжие против византийци, кои вардеха и най-малкое благовремие да ги нападнат?

Еще се спомянува за метежници (бунтовници), коих съдили и казнили смъртия, както и бегавших роб; а то е cas royaux

— вина, коя се относи прямо на царское лице, на началная власт и проч.

Тейзи закони се спомянуват в начало християнства Преславскаго двора, а както видяхме в 84 и 86 въпрос, тии са истое Крумово законодавие, кое съществувало преди кръщения Преславскаго двора! Сега се ражда въпрос: дали са били написани тии закони или току тъй са били изпълнявани по предание и приказание устно? Ако слушаме ония, що са мъдрували досега, че българи и въобще сички славяни преди кръщения Преславскаго двора нямали писменост, то тряба, противо праваго разума, да повярваме такова безумие! Ние виждаме в тейзи закони много подробности и цял образ на днешни европейски граждански закони, и отхвърляме ръждивая мисъл тем, кои не са разбрали Чърноризца Храбра що дума, нито са видяли други наши памятници, кои доказват наша стара еще от Индия пренесена писменост.

В Сиамское царство, де живее народ староиндийскаго поколения, имат обширна книжнина. Техни святи книги са зоват тре-пидок — три-подак (под път), три-пътник, кои служат человеку да премине голямое море того живота. Тии се делят на три разряди, сиреч Правине — Провини; Прасат (поучения и поместност), пресъществувавши дела сказающи; Пра-Барабат — преди брано, удобрено учение, мъдро-словие или мисленик (философия). Сиамски иноци носят на тамошни език име самок — инок, сърби казват самак и самац. А книга, коя съдържава иношки им правила, се казва патимок. Ни българи казваме: изпатил си грехове, и патима, пащане и пр. А самскрити и зендски книги носят почти сички чисти български имена: Веда-ведание — знание; Ясна или изяснение и проч.

Тейзи сички въпроси щат се реши тържествено в цялое издание „Показалеца“.[23]

Да дойдеме пак на предмета за български закони и устройство.

Въобще за всяки вид престъпления имали обширни писмени закони, но все това изчезло от разорения България и остали тук-таме разсеяни отломки в наши до сега открити памятници и във византийска повестност; може би с време да се открият и цели наши народни о тому паметници. Българи са имали рудокопи и кузници, де са ковали и секли разновидни пенези,[P28] рупове,[P29] бабки, левове, жълтици, лири и проч.

Най-богати и изобилни рудокопи са били около Бистрица, близо до Витош-планина, в Софийско окръжие и в Рудопска

планина. В стари латински карти тии планини се зоват montes argentaeos — сребоносящи гори, а наименование Рудопска-планина, значи планина, коя има руди(метали). Българи имали и твърде много самокови за желязо, около голям и малък Самоков и около Враня, кои съществуят и до сега.

Във време же християнства българско вътрешно и външкашно устройство правления, тоест граждански им закони, постепенно се изменили съобразно с духом християнства. Срождение с Византийски двор постепенно изменило български народен дух, защото не само български царие се женили за гъркинки, но и много войводи и знаменити българи земали от тая порода, както се доказва от самая византийска повестност и от наши народни песни. От того се вмъкнала в България заразителна разкошност и развратност и много други рабски работи! Тогава се виждат цели български села, дадени монастирем, да им работят; тогава се вмъкнали в Преславски двор, а най-паче в Търновски, нови гръцки санове и титули и гръкоманство пренесено и вдъхнато българъм от гиздави гъркинки, коих византийски двор за своя бъдъща цел е давал българъм! От тогава почнал и български народ да пропадва постепенно, като се впосеяли и родили между им мълви и раздори, а най-после паднали ведно със съперникам си под турскому игу!

В такова положение находящим се българъм, турци са минали от Азия и почнали са да ги бият. В него време пак е владала страшна мълва и раздори в Шишманови двор, впосеяни от гъркиня, цар Александрова вдовица, коя е била причина, та се разделило българско царство на три части, и царували един в Търново, други във Видин, а трети в Средец (София). Турци после седамдесет годишна кръвопролитна битка и храбро упорство от българска страна, като превзели цяла България - част с нападением, а част с условием[24], отпърво начало оставили истий чин и ред правления, както е бил и прежде, тоест де е било воеводство, пак воеводи управители оставили турци или даже от самих с условием покорившихся се българ. Такива войводи са били : Марко Кралюв — управител в Прилеп град и Костадин Драгович в Сяр (Серес). Тии са носили по турски титули беглер-бег — княз над князи. В Бяла, славен тогда град, а днес малко село близо до Търнова града, бил управител над условлени в турска служба българи войници Михал бег — Михал войвода.[P30] Той титул войвода бе се съхранил, отдаваем турским управителем и даже до скорошни времена, преди да се явят титули: аяни, паши, каймаками, мюдири и проч. А във

Велико Търново даже до Танзимата (1838) и подире еще, управител того града и области носеше титул: Търнова войводаси — търновски войвода, и в исти султански фермани и укази така се пишеше. Достозамечателно е, че и в сами Цариград галатски управител носеше титул Галата-войводаси, и управителни дом Войвода-конага — войводски дом. Той титул до 1853 лето тъй беше, а може би и до сега в уста народу се тъй да се казва. По сички почти градове в България управителни домове сами турци ги наричаха: войвода-конага, а българи — войводници. Селски же управители от българи, по турски ги наричат правителство и народ коджа-баши, а то е тълкувано от български старейшина, кое е равно коджа-баши, защото във време българскаго царства по-малки села управлявали старейшини. Бирника претълкували капзамал, капсъ-едерим, значи бера, земам. А най-ближнаго управителю, кой служеше за агютант (до 1821—1830), зовеха го по турски шътър — человек, кой шета насам-нататък да приказва повеление управителя; и турци имат пословица „Инсанън ахмагъ шътър олур, бегирън ахмагъ рахван олур“ — „Глупавий человек става шътър, а глупавий кон става виноходец.“[P31] Сичко това доказва, че турци, кога минали от Азия та завладяли България, нямали ред и устройство правления и затова са зели истий редове и устройство от българи, както и множество речи: везир — възираящи ся, назър — назърател, зарив — светлий, хубавий, заривий, серт — сърдитий и проч.

Нека видиме и най-стари им чинове, коих са имали в Европа на свой си език и от тамо всеки узнава какво им е било устройство правления. Най-първи титули турских велмож и чиновников, отколко е мне познато, били са следни: имрихор-агасъ — първи царски конюшник. То достойнство и сан било и във Византийски двор, ἀρχιιππόκομος или κόμης.[P32] Каса-баши — заповедник или главатар месопродавцов, кой във време рата се е грижил за нужное количество меса войном и съвременно е изпълнявал длъжност военачалника после султана. Екмекчи-баши главатар хлебопродавцев. Субаши — началник вод или водоводов. Тейзи сички сановници са съдружавали войнство във време войни и грижили се всеки според сана си за меса, хляба и води; а съвременно били са и най-главни сановници султанови. Тях чинове и санове виждаме еще много време после в Цариград от времени, кога Османски престол се е установил тамо и турска държава заповядаше на цяла Европа; даже до 1812 и еще после тии санове съществували в Цариград, както и сан бостанджи-баши онзи, кой е надзиравал и вардил царски градини, де се

сеяло султану дини и лубеници. Бостанджи-баши в последни времена е изпълнявал и длъжност управителя полиции в Цариград и бил е заповедник на страшное ъзилище, тъмница, в коя който е вхождал, не е веке излизал жив от люти мъки! Та тъмница е погълнала много невинни жертви турскаго свирепства и много знаменити лица са издъхнали вътре даже и от Влашки князове. Той бостанджи-баши е съдил и разни разправи. А съдовища били управлявани от Шех-ул-исляма (върховний чин турскаго священства) от кого зависвали и зависват еще съдници — кадии и мюхтии — законодавци. Тии съдят по Абубекирови фетви — извлечения от Корана, кого е Абубекир, тъст Мохамедов, съписал после смърти Мохамеда; по Омарови фетви; Омар е наследил Абубекира и той е завладал Персия и Египет и е изгорил знаменитое книгохранилище Александрийско. По Алиюви фетви; Алия е бил зет Мохамедов, той е имал за жена дъщеря му Фатме. По имам-Азамови и други. А най-паче съдят по свои си глави, както им скимне или който им наддаде, ономy отдават правда! Техни съдебни решения са били неразрушими от граждански управители, коим власт е била съединена с тях, тоест без съдника — кадия и мюхтия нищо не е можал граждански управител да решава, кое и до днес почти е исто в турска държава. Илями и фетви — решения кадийски и извлечения мюхтийски са почитали за святи и изпълнявали са се със строгостия от изпълнителная власт. После же, кога са се усилили еничари, появили се и други нови граждански чинове и санове: Еничари-агаси, чорбаджи-баши, ахчи-баши, сака-баши и проч.

Турски войници, кои са минали от Азия в Европа и завладали България и Византийска власт, били се неженени; тии като завладяли тех места, зели най-хубави девици български и гъркини и се оженили за тях, като ги потурчили насила! Затова в Европа живеящи турци се отличаят от азиятски си братя, манафи зовими, по краски лица. Азиатски турци са черникави, а европейски са белезняви, защото се смесили с българска и гръцка кръв. Нигде в повестност не се възпоменува да са минали турски семейства от Азия в голямо количество в Турска днешна Европа. Турци и до сега имат тая наклонност да земат жени от други народи, а най-паче от Кавказа и Гюрджистана. А царска им порода, от времени Амурата Амири почти до сега, сѐ от други народи си тегли поколение, а най-паче от гръцко-българо-сърбска кръв.

Турски език е бил изначала твърде сиромах и беден, той се

е убогатил постепенно от арапскаго, персийскаго и най-много от българскаго езика. Писменост турска се състои от арапски и няколко персийски букви. Сички техни отлична смисъл изразаящи речи са странни, както и нравствени, религиозни им, гражданское же и военное правление изразаящи, изкуства и художества, се от вишепомянатих езиков са заети. Език техен най-много се обогатил после от как са се остановили в Константинов град. От того в Турско, в тех времена, голяма рядкост е било знание писменности, както и до сега еще. Простому турчину, кога читаеш някоя си религиозна им книга или грамота или записка стара, той не разбира нищо; то е исто кога четеш българину китайски! Тии във време привзетия България, невежи още и неимеяще никакво статистично и земеописно понятие, описали са наша земя тогда съвсем тъмно: почти нищо не са описали рядовно. Тии да узнаят колко пространство земи имат под владение си в България, изпроводили са такива невежи описатели, кои ходели от село на село и писали колко часа (сахати) разстояние има от едно място до друго, само по който път са ишли на дължина! Писали няколко кладенци, реки и пътища за граници, мирища всякаго села. То описание не е било всеобщо по всея България, но частно по някои си само предели, а най-паче в Доброжа. Имена на градове и села в това първо описание оставили ги, както ги е зовал народ по български, а някои си отпосле претълкували на турски език по истому значению. Тии стари записки се нахождаха до 1853 лето в прах потънали и пренебрежени в Цариград, в здание на място назимаемо тефтерхана на Ат-мегдан и по други кютупхани — книгохранилища царски.

Възпоменува се, че в първо начало султани издавали много фермани на български език писани. То е истина, защото знайме, че дъщеря цар Ювана Александра, Кира Тамара, била е дадена за съпруга Амурату Амиру — великому, и та си е остала в християнству до смърти. От нея е бил роден Баязит I, призваний Илдъръм — треск. Та е била дадена Амурату от неволя, както е записано в един наш паметник, Синодик Борилов, рода ради българскаго, и с нея ведно били дадени няколко дружки и служанки нейни млади българки; споредн нея са постъпили в султанова служба и няколко си българи, коим число се е умножавало, колкото е султанова власт расла и негово влияние в България се умножало, доде най-после и постъпи той султан в бой с българи, като се беше впосеял раздор и мълва в Шишманов дом. Народно едно попредание се съхранило, както и

песен, че Шишман призовал зетя си султана на помощ да смири свои братя, кои бяха отстъпили от него! В турски палат се е говорило няколко време български език, защото и Баязит зел за жена дъщеря княз Лазарова, после Косовска битка, както и негови наследници са земали и други сърбкини, а език сърбски е бил тогава много ближен с българскому, както се види от Душанов закон. То сродство, кое е сближило Отомански двор, еще в Бруса с Шишманови двор, родило е Илдъръма разорителя Българии! За това не е чудно, да са писали Отомански султани в него време фермани си на български език, защото се едно е било тем и в последно време, кога са ги писали на арапски език, тоест толкова понятия са имали от писаних на арапски език, колко и на български! А на български език да пишат и самое време и обстоятелства ги заставяли, доде покорят конечно България. Съхранили са наши народни стари песни, кои доказват, че многи от покорившихся с условием българ, били в султанска служба и в най-големия чиновс; тии песни щат се обнародова в подобно време и място с любословни изследования.[P33]

Понеже възпомянахме Амурата и Баязита, не ще да е излишно да кажеме нещо си за тях. Амурат или Мурат I, трети султан отомански, родил се в 1319 и наследил Оркана баща си в 1360. Той е превзел Ангира (Енкюри) в Мала Азия и Одрин (Едрене) в Европа, де си е учредил столнина. Той за малко време е завладал Руманя до Ем планина, Македония и Арбанашка земя, разби знамянитое съюзно войнство на Косово поле, кое се състоеше от българи, власи, далматинци и сърби, под предводителством княза (деспота) Лазара Сърбскаго; но в тая иста си победа и той биде с измама убиен от еднаго сърбина воина, то е било в 1389.[P34]

В него време старопланинци българи и престолний град Търново, Видин и Средец се държаха еще от Шишмановци, разделени още и в раздори и мълва находящи се. Амурату наследи син му Баязит I, призваний Илдъръм — трескавица. Той нападна на разделения българи и превзе Търново и Никопол с нападением, но пак не можа сичка България да усвои. Видин и Средец се еще държаха, а най-паче старопланински непроходими тогда места, от Чернаго море до Траянови врата, държаха частно в разстояние на 75 години, до конечно падение Българии. Илдъръм обсажда и Цариград и унуди Михаила Палеолога да му даде едно предградие в Цариграда, де създа джамия. Осталии независими българи ведно с Влашкое войводство, кое управляше прочутий Мирчо войвода или Димит-

рий Загорски, трудеха се да съсредоточат сили си и да нападнат на общий неприятел, но живий и деятелний Илдъръм нападна скоро и на Влашко, де го посрещна храбрий Мирчо. Война се еще продължаваше във Влашко и не се знаяше какъв конец ще получи, кога Илдъръм се извести, че Тамерлан (Демир), татарский хан, нападнал в Мала Азия и достигнал близо до Ангира. Илдъръм се унужди да заключи мир с Мирча войвода и да иди противо Тамерлана. Някои си историци представлят следний договор Баязита с Мирча.

ХАТЪ-ХУМАЮНЪ СУЛТАНЪ БАѧЗНТА I. 1393 Л.

I. По велнкѫ нашѫ мнлость давамъı съгласне, що покореное недавно отъ нашѫ непобѣднма силѫ вонводство, да удържи свон законъı н правленне н влашкъı вонвода да съхранн право воннъı и мнра н право надъ жнвота н смьрть своихъ подданнхъ.

II. Хрнстнѧнн, прннѧвше мухамедовѫ вѣрѫ, могѫть свободно да мнnувѫтъ въ Влашко и да сѫ убьрщѫть пакь въ хрнстнѧнство, безъ да подпадѫть на ннкакво си гоненне нлн казнь.

III. Власи могѫть свободно да жнвѣѭть въ нашъı подвластнн земъı, дѫ ще бѫдѫть нсключенн оть харача н другн даждня.

IV. Въ слѣдствне на таѫ нашѫ высока мнлость, н защото влашкъı вонвода постѫпн въ чнсло на подданъı намн властнтелн, онъ сѧ обвѧзва да плаща намъ ежегодно даждне въ злато 3000 влашкъı грошове нлн нашъı 500 сръбрьнн грошове. Данъ въ Ннкополѣ 795 (1393) мѣсеца реббїуль-еввелъ.

Тойзи хатихумаюн е приведен в история Дакии, писана на гръцки език от някого си Фотино, но той не е верен, защото противоречи с оногози, кого в Парижка конференция турци представиха. Ние по настоящему нямаме средство да представиме читателю него и да покажеме в какво се състои несъгласие съобразно с повестности.

После мира с Мирча войвода Баязит се оправи в Мала Азия против Тамерлана и близо при Ангира, в едно страшно сражение, биде разбит конечно и сам падна в плен (1401). Според свидетелство на сами турски битописатели, Тамерлан го затворил в железна клет, де е жалостно издъхнал. С Баязита Илдъръма в него време е имало и съюзници воиски помаци българи и сърби. Сърбам е бил предводител Стефа бей , княз Лазаров син, шуря Баязитов.

В една стара ръкопис, коя няма ни начало, ни конец, състои се от няколико листове, писано е следное леточисление за тях времена: „Въ лѣто ѕ҃ѿоз (1367) сътворн кънѧзъ Лазарь бон на Косову съ нечьстнвїнмн агаранї мѫаї ю", ѝ, н Мурата оубн н самь ѿ ннхъ божественую прїетъ кончнну. Тогда бъıсть плачь н рїданїе велїе.

Въ лѣто ѕ҃ѿг҃ (1393) турци на власн воеваша. Краль Марко и Констандїнъ загъıбѣ.

Въ лѣто ѕ҃ѿе҃ (1395) Турцїн у Босну загнбоша.

Въ лѣто ѕ҃ѿѕ҃ (1396) нзгоре раванница н Ново Брьдо.

Въ лѣто ѕ҃ѿаї (1401) бъıстъ Демнровъ бон.

Въ лѣто ѕ҃ѿї (ѕ҃ѿдї — 1404?) представн се госпожа Евгенїа.

Въ лѣто ѕ҃ѿзї (1407) бъıсть зла знма н сїе лѣто бъıсть вльковъ плѣнь.

Въ лѣто ѕ҃ѿаї (1409) заклаша Влька.

Въ лѣто ѕ҃ѿаї (1409) Чалапїе убїень бъıсть.

Въ лѣто ѕ҃ѿкѧ (1411) Мусїа расnпа блъгаре н ѡнъ тожде лѣто заклань.[25]"

Тейзи летописни записки ни дават поводъ да кажеме нещо си за наш народен памятник Царственник, издани в лято 1844 в Будиме, кого някои си наши млади учени българи презират, без да знаят че сичко почти, що е писано в него, е истина, но не е в добър ред леточисления положено. Ние в тия вишеизложени записки видиме Вълков плен, заклание му, разорение Българии от Муса и негова погибел. Ето що казва за тия случки и наш „Царственик" и види се ясно сичко е истина.

По смьртн Пїѧзнтовон настанаха на царство турское неговнте снnове Узунъ Селнманъ и Муса. Тъın убо два братїѧ согласнха се да отндатъ на Болгарете н на сербете, сразнха се же послѣ между себе н направнха многу кровопролнтїе, докле зеть нмъ Ахмед паша не гн прнмнрн. Н така тогда Султанъ Муса убо отнде въ Дарданїѧ, коѧто е западна Болгарїѧ, като Охрндъ, Бнтола, Ерцеговнна н Далматн снречь Нлнрнкъ, нмаѧ со себе н Болгарскїѧ кнѧзн, щото беха подъ власть турска, Вълка Добружанскаго н Лазарѧ евхантскаго въ лѣто господне 1409.

Узунъ мусулманъ (Сулиман) же земавъ со себе н зета сн Ахметъ паша, него убо посла на Златница да се бїе, н самъ понде на Самоковъ. Во Костанецъ обаче събравшесѧ болгаре многу убнха го, въ лѣто господне 1411.

Това убо като чу, султанъ Муса, разгнѣва са много, н абїе убн кнѧза Вълка н Лазарѧ, н колкуто други кнѧзове българскн нмаше со себе, н оставнвъ Дарданската землѧ, понде на Са-

моковъ, н тамо сразнсе сосъ болгарете н навн нмъ н убн царѧ Іоанна Шншмана, остана же отъ Іоанна еднн сынъ нменемъ Владнславъ, конто побѣгна прн Страшнмнра във Вднннъ. Послѣ султанъ Муса отнде да плѣнн Златнца. Георгїн Страшнмнръ обаче като чу убїенїето брата своего Іоанна Шншмана, абїе събра множество вонска болгаре, сербе и маджаре, н отнде въ Златнца сразн се съ туркамн, навн нмъ убн н султана Муса н Ахмеда паша, н снчко нихно воннство до еднпаго, въ лѣто господне 1421. Послѣ же върнасе въ Вднннъ."

Тук се види, че наш „Царственик" е съгласен с вишеизложени записки, писани в Сърбия, както се виждат, не от българска ръка; разлика е твърде малка в летосчисление. Но какви големи разлики виждаме в европейски повестности, писани от учени и образовани человеци?

Ние, млади българи, не тряба да презираме наши драгоценни памятници, но тряба да се старайме да ги изследоваме с разсъдителни изискания!

Европейци, кои са писали за тях наши предмети, не са подостоверни от наши народни памятници! Тии за работи, кои са били преди 50 години в Турско и еще по-рано, на коих ние еще имаме живи свидетели, такива лъжи са писали, щото е срам человеку да ги чете! А защо е било то? Защо тии не са имали пристъп в Турско, както днес. Ние не тряба преминали в тях времена работи да съдиме по днешним обстоятелствам, но съобразно с тях времена, когато са тии ставали. В наш Царственик въистина има много почерпано от византийски списатели, но и много има от наши стари ръкописи, кое не е лъжа. Самая недостатка, че съставивший тойзи памятник не е показал места, отде е черпал. Но и за това тряба да му сме благодарни, защо се постарал в тях времена да пише и толкова. Тук не разумявам издателя „Царственика", но съчинившаго; защото тя ръкопис, от коя е приписан и издаден „Царственик", отколе е била позната в България, както и отец Паисюва българска история се е приписвала от многи ръце. Да дойдеме пак на приснопамятний отец Паисий, кой описва в свое съчинение състояние Българи преди 100 години какво е било. Ние видяхме във вишеизложеное негово описание за български патриарх и митрополити, че казва явно, защо гръцкое свящество в негово време се е старало явно да изтреби български език и от того българи остали прости; нека изложеме и негов предговор и тогава да потвърдиме негово свидетелство и от сами гръцки списатели:

„Предисловїе къ хотѧщнмь чнтатн н послушатн напнсанїѧ въ Історїнцу сїю:

Внемлнте вы чнтателн н слышателн, роде Болгарскыи, кон ревнуеть н усьрдствуетъ по своего рода н по свое отьчество Болгарское, н желаетъ разумѣтн н знатн извѣстно радн своего Болгарскаго рода, н за вашы отцы, и праотцы н царюве, н патрїарсн, н свѧтыхъ, какъ са испервa пожнвелн н прнншлн. Н вамъ потрѣбно н полезно есть, да знаете извѣстно дѣѧнїѧ отецъ вашнхъ, како що знаютъ всн другн родове и ѩзнцн за нихнн родъ н ѩзыкъ н нмѣютъ нсторїн н всѧкн книжникъ, н отъ ныхъ знаетъ н сказуетъ н хвалнтъ сѧ за свон родъ н ѩзыкъ. Тако н азъ вамъ напнсахъ по реду извѣстно за вашъ родъ н ѩзыкъ: чнтате н знанте, да не будете одъ другн родове н ѩзыцн подсмѣвамн н укараемн; асъ нзлнха поревновахъ по рода н по отечество болгарское, н много труд сътворнхъ собнратн отъ разлнчнн книг н їсторїн, дондеже собрахъ н совокупнхъ дѣѧнїѧ рода болгарскаго въ книжницу сїю, радн ваша полза н похвала вамъ напнсахъ, кон любнтъ свон родъ и ѩзыкъ. Препнсунте їнсторїнцу сїю, платнте нека н вамъ препншатъ кон умеютъ пнсатн, н нменте ю да сѧ не погубы; а кон не люблѧтъ за свон родъ болгарскы знатн, но сѧ wбращаютъ на чюжа полнтнка н не радетъ за ѩзыкъ болгарскы, но сѧ учатъ чнтатн н говорнтн по грьчьскн, н срамеетсѧ да сѧ наречетъ Болгарн: w неразумне їюроде, порадн что сѧ срамншь да сѧ наречешь Болгарннъ и не четншъ по свон ѩзыкъ, н не думашъ, нлн не са нмалн Болгарн царство н господарство за толнко царствовалн н былн чюднн по всѧ землѧ, н много путн отъ снлнн Рнмлѧне н отъ мудри грецн дань въземалн, н давалн нмъ царюве н кралюве свон царскн дьщерн въ съпружество, н да бы нмѣлн мнръ н любовъ съ царн болгарскн, н отъ всего славенскаго народа наї славнн былн Болгарн, пьрво са онн патрїарха нмѣлн, перво онн сѧ крьстнлн, нанболѣ землѧ онн освонлн, такw отъ своего народа словѣнскаго оны снлны н чесны былн, н первы свѧтнн словѣнскїн отъ болгарскн родъ н ѩзык просїѧлн. Како зато по реду всѧ въ сїю їсторїю напнсахъ, н зато нмѣютъ Болгарн отъ много їсторїн свндѣтелство. Защо е нстнна все за Болгарн, како н поменухъ, но от що сѧ ты неразумне срамншь отъ свон родъ н влачншъ сѧ на чюзды ѩзыкъ. Но са рече: Гръци по мудрн и по полнтнчнн, а Болгарн са простн н глупавн н не нмеютъ речн полїтнчнн зато рече, лучше е прнстатн по грецн; но виждъ неразумне, отъ грецн нма много народн по мудрн н славнн, дaлн сн оставлѧ некон грекъ свон ѩзыкъ н ученїе н родъ какъ то ты безумне, що оставлѧшь н ненмашъ нникон прнбытокъ въ грьцка мудрость н полнтнка, ты Болгарнне не-

прѣлщан сѧ, знан свои родъ и ѧзыкъ и учисѧ по своему ѩзыку; боле есть болгарска простота и незлобїе, Болгари прости всѧкого у свои домъ приимаютъ и гощаваютъ и дароютъ милостиню, кои у нихъ просѧтъ, а мудри и политични никакъ не творѧтъ, Но и отимаютъ отъ прости и похищаютъ неправедно, и више грѣхъ и неполза отъ нихна политика и мудростъ приемлютъ: или сѧ срамишъ премудри и торговци и славни на земли отъ свои родъ и ѩзькъ, защо сѧ Болгари прости и неимаютъ отъ нихъ много торговци и книжници и хитрїи и славни на земли на това врѣмѧ, но са повѣке отъ нихъ просте ораче и копаче ї овчаре и прости занаѩтлїи; азъ на то въ кратце ти скажу: отъ Адама даже до Давида и праведнаго Іѡакима и Іѡсифа обручника, колко быха праведни и свѧти пророци, патрїарси, нарекоха сѧ великїи на земли и прѣдъ Бога не бѣше отъ нихъ никои торговецъ или прехитаръ и горделивъ, како сегашни хитарци що гы ты имашъ за почесть, и чюдиши сѧ у ныхъ, и влечеши сѧ на нихенъ ѩзыкъ и обичаи, праведни праотци вси были земнодѣлатели и овчари, и были богати съ скоти и плоди земленїе, и были прости на земли, и незлобливни, и самъ Христосъ оу домъ простаго и нищагѡ Іѡсифа слезе и поживе. Виждъ како Богъ повѣке милуетъ прости и незлобиви ораче и овчаре, и наиперву возлюбилъ на земли и прославилъ, а ты сѧ срамишъ, защо су Болгари прости и нехитри овчари и ораче, и оставешъ свои родъ и ѩзыкъ, и хвалишъ сѧ съ чюжди ѩзыкъ, и влачиши на нихенъ обычаи, то азъ видѣхъ отъ многи болгари, защо тако дѣлаютъ и идутъ по чюджи ѩзыкъ и обычаи и на свои ѧзыкъ хулѧтъ, зато здѣ написахъ и они отцеругатели кои не любатъ свои родъ ѩзыкъ, написахъ да знаетъ, како не са были наши Болгарски царюве и патрїарси и архїерен безъ лѣтописани книги и кондики за толико лѣть царствували и господствували на земли, и имали сѧ и исторїи царскы и кондики архїеренски всѣхъ извѣстно, и житїѧ и правилахъ свѧтимъ болгарскимъ много, не было въ оно врѣмѧ щампи словѣнски, а человъци отъ небреженїѧ не претолковали, но на мало са мѣста такива книги обрѣтали, а кога оузели турци Болгарска землѧ напрасно погазили и попалили церквы, мънастиры, царскы и архїеренски дворове, и въ то времѧ человѣци отъ страха и нужда и ужаса турскаго бѣгали, да сохранѧтъ толко свои животъ, и въ то люто врѣмѧ погубили сѧ они Історїи царски, и на много свѧтии житїѧ и правила, и нынѣ нѣма они книги лѣтописны що са были пространо написани ради всѣго народа и царїе болгарскихъ. Азъ много книги и премного прочетохъ и възискахъ

за много врѣмѧ прилежно, и не возмогохъ никадъ обрѣсти рукописни и печатни, но мало и рѣтко и въ кратцѣ обрѣтаетсѧ и нѣкоѧ кратка їсторїѧ. Некои Мавробыръ (Мавроурбенъ) латининъ преписалъ отъ греческа їсторїѧ за болгарские царюве, но весма кратко, едва сѧ наиде нихна имѧна, и кои по коего царствувалъ, самъ тои Мавробыръ писалъ тако: кажатъ грьцы отъ зависть и ненависть, що имѣли на болгари, не писали храбрїѧ поступкы и славнаѧ дѣѧнїѧ царен, и народа болгарскаго, но въ кратцѣ и во преки писали, како е было нимъ прилично, да не имъ е срамота, защо, много пути болгари ги побѣждали и дань отъ нихъ взимали. Отъ того Мавробира и отъ многїѧ други їсторїи събрахъ за много врѣмѧ по прилика и по разпространихъ и совокупихъ сїю їсторїицу, ако сѧ находи у многихъ книгыи исторїи по мало и в кратцѣ написано за болгари, но неможѧтъ всѧкъ человѣкъ имѣти они книги и читати и помнити, того ради разсудихъ и съвокупихъ всѧ заедно."

От изложених всеки види ясно в какво положение се находила бедна България във време отца Паисия в 1762, кога владала голяма простота и народний дух бил отпаднал и преодоляло било гръкоманство! До кой степен е било то възвишено всеки може да си въобрази, като сравни наследни времена, тоест от 1800 до 1837, кога почва веке да гаснее гръкоманство в България и да се възражда народний дух. А днешни му остатки са свидетелство еще живо, онзи пояс българи, кои пишат с гръцки букви български език еще е жив в голямо количество! Такива погърчени и намърсени българи може да види человек отсвен в България еще много и във Влашко, в Плоещ, в Бесарабия и другаде. Та зараза не се е еще изчистила! Благоговейни отец Паисий ако не е писал по обширно о тому, то обстоятелство не му са допущали ради духовного му чина, но пак доволно е писал, и негова ръкопис е принесла голяма полза приписвана от тогдашни българи. Ние щем изложи няколко записки, кои се нахождат на края й, писани от прочитавших я, да види всяки с какво усърдие са я читали българи:

„Азъ Макарїе їеромонахъ хилендарски прочитахъ его исторїю, и разумѣхъ что есть писано в неѧ и вне потрудите са братиѧ та ѩ почитети да ви буди на ползу болгаромъ похвала, а на пакость грекомъ и...[26]

1772 маиѧ ӣі денъ.

Азъ Геѡргїи їереа грѣшнїи и окаѧнїи отъ село Жерувна прочитахъ сїю исторїю и разумѣхъ что есть писано въ неѧ, и вне

потрудите са братїѧ та ѧ прочитете да ви буди на ползу болгаромъ похвала и на пакость грекомъ и...

1776 декемврїѧ день кз̃

Азъ Велико їерен отъ село Котелъ прочитахъ сїю исторїю и разумѣхъ что есть писано въ неѧ и вїе потрудите сѧ братїѧ та ѧ прочитети да ви буди на ползу болгаромъ похвала а на пакость греком и...

1779 Велику їерен Маїѧ г.

МНОГО ЖИВОТЪ И ЗДРАВИ.

И азъ Никола сн̃ъ попъ Лазаревичь и даскалъ отъ Рухчукъ прочитахъ сїю исторїицу и разумѣхъ что есть писано и вїе потрудите сѧ братїѧ та ѧ прочитете да ви буди на ползу болгаромъ похвала и на пакост грекомъ и...

въ лѣто марта з

Азъ Серафимъ прочитахъ сїѧ исторнѧ у Сливенъ въ лето отъ Христа а̃ї̃ч̃в̃ (1794) и много полза намѣрихъ за болгари."

От тия записки се види колко се е скитала тая ръкопис из България, и каква е полза принесла в тях времена.[P35] А от изражения „на пакост греком" всеки разумява защо са писали така тии свещенни лица: известно че тии са гледали очевидно гръцкое угнетение над българи и българский дух удавен от грекоманства; и ако не са можали друго нищо да сторят, тоест да пишат по обширно нещо, утешили са себе си с том, що са и тии по два-три реда писали и приканят и други българи да прочетат! Сега като видяхме в какво състояние се е нахождал в тях времена българский дух затъпен от гръкоманства и причини му, нека потвърдиме тая истина и от сами гръцки списатели. Вишепоменатий учен грък Атанас Стагирит в свое съчинение „Ἠπειρωτικά", в страна 352 и 353 казва:

„На възточни македонски крайбрежия, де е било място Халкидики назоваемо, именуват се еще градища и села, гори и други такива с имена български: извор, стан, ново село и проч., остали и няколко речи и песни на елински език съдържающи имена българ; нахождат се и имена на някои си стари българи жители, но душа българину сега не съществуе там, както се нахождат около Солуна и другаде, нито другаго народа, нито езика, отсвен неколико латински /μανίκια — ръкави, κολίγας — другар) и някои си други. От того убо се вижда, че било и

тамо българи жители, на поеленчили се, усилени най-паче от Великая черква и от тамошни обичаи; защото не са имали нито свещенници, нито черковни книги на език си, а обичаи народа (елинскаго) изпълняят се тамо с голяма дързост и свобода: притом е близо и Свята гора и черковнии отци, духовници и поучители всегда са били тамо."[27]

Учений грък явно пише как се е постарала великая черква да гони българска нородност и със сила да ги гърчи! „Πλήν ἐξελληνίσθησαν, ἀναγκαζόμενοι μάλιστα ὑπό τῆς Ἐκκλησίας" — такива свидетелства има тисящи писани от сами гърци; кой желае, и кого не е гнус да чете, нека види що е писал познатий елинист Неофит Дука в свое издание Демостена в предговор си. Там иступлений грък явно казва, че тряба славянский род да се изтреби и изчисти, а да се разпространи елинизъм! Дешни же учени гърци се истое мечтаят! Тии себят Турска Европа до Дунава и Сава река! За българи и за сърби нищо не остаят! Със сичка си голота опашки им се на горе стърчат като на кози!... Нека представиме читателю еще едно доказателство относящо се нашему предмету, тоест, че във время Асеня не е било никаква уния с папищаши.

Следная ръкопис е найдена преди няколко си години във Велико Търново и изпроводена е господину Н. Хр. Палаузову, а господин С. Палаузов я обнародвал на една малка книжица в Петрограде под имянем: „Синодик Царя Борила", с няколко си замечания на руски език; според негови же замечания та се относи XIV столетию.[28]

„? (Дӯш) вньмъ желанїемъ раждетсѧ, посла събрати ихъ по въсен ѡбласти своен ꙗкоже нѣкнѧ плѣвелы въ снѡпы. И повелѣ сънитисѧ събѡроу. Съшедшимъ же сѧ убо архїереомъ въсѣмь. Сщ̃енникѡмъ же и инокѡмъ, еще же и въсѣмь болѣромь и множество много прочего народа. ꙗко оубо сихъ въсѣхь съшедшихсѧ оувѣдѣвь цр̃ь, абїе съ ствѣтлоѫ багрѣницеѫ изшедъ, сѣде въ иже тогда единои ѿ великыихь цр̃ковь. И събору сѫдоу и сѫдоу прѣсѣдѧщоу, повелѣ привести нечьстїа сѣателѧ. И не абїе тѣмь напрасно запрѣти, нѫ съ въликоѫ хытростїѫ тѣхъ оуловн. Рекь тѣмь въсѣкь страхъ ѡ себе ѡпринѫти и съ дръзновенїемъ гл̃ати хулное т̃ѣ оученїе, Ѡни же оуловити цр̃ѣ и иже съ нимъ сказошѫ подробноу въсѧ злославнѫѫ ихъ ересь. Црь же и иже съ нимь мѫдрыми въпросы тѣмь на мнозѣ ѡвѣтоваѫщимь ѿ бжвеныхъ писанїи дондеже обличишѫ злославное тѣхь мѫдрованїе. Они же ꙗко же рыбы безгласны стоѫще, недоумѣнїемь ѿ въсѫоду съдръжими бѣхѫ Бл̃гочьстивыи же цр̃ь сихь

посрамлены до конца видѣвъ и дїавола падшасѧ и низложена х҃а же величаема, радости исплънисѧ. И повелѣ т҃ѣ блюсти и прѣльщениxь. Ако оубо ѡни сїа видѣшѫ, пакы притекошѫ къ събѡрнѣи цр҃кви. А иже непокришѫсѧ православному събѡроу прѣдани бышѫ различнымь казнемь и заточенїоу. И по семь помелѣ бл҃агочьстивыи цр҃ь Борись прѣписати съборникь ѿ гръчьскаго на блъгарскыи свои ѧзыкь. И повелѣнїемь его и ст҃ыи съборъ съ въписань бы въ православныѫ съборы ꙗко да прочитаетсѧ въпръвѫѧ недѣлѧ ст҃ыхъ пѡ ꙗкоже ст҃їи ѡци изначала съборнѣ и ап҃лъстѣи цр҃квы прѣдашѫ. Прѣжде бо цр҃тва его никто же инь сътвори православныи сьи съборъ. Сїа же бѣ въсѣ сътворишѫсѧ. И повелѣна бышѫ ѡ бл҃гочьстиваго цр҃ѣ Борила влѣ҃ ѕх҃ї їндиктїои дї лоуны ѧї лѣ сл҃ничнаго крѫга л҃ѣ еї мц҃а фабруарїа а҃ въ дн҃ь пѧток сыропостнои недѣли. И сїа въсѣ добрѣ оурѧдивь православныи нашь цр҃ь. И скончавъ събѡръ и вънинде въ цр҃ковь и бл҃годаривъ б҃а ѿпоусти когождо въ своа, вечнаа му памѧт: г.

Тръклѧтего Богомила, и Михаила оученика его, и Ѳеѡдора, и Добрѣ, и Стефана, и Василїа, и Петра, и прочѧѧ еговы оученикы и единомѫдрьникы иже х҃во въплъщенїе привидѣнїе быти блѧдивши, а не ѿ ст҃ыѧ и прѣчистыѧ влчцѧ нашѧ бц҃ѧ плъть приѧть сихь въсѣхъ анаѳема.

Въсѣмь архїереѡмь и епкпѡ и сщ҃енникѡмь и инѡкѡмь, и въсѣмь болѣрѡмь блъгорскымъ съшедшїимъсѧ съ цр҃ем Борилѡмъ на тръклѧтѫѧ сїѧ ерес и низложившїмь тѫ. п҃. вѣчна. г."

После обличителнаго събора противу богомилов, следува в наша ръкопис от листа 27 до 30 твърде важно сказание за повестност българския церкови, обновление Търновскаго патриаршества при Иоана Асеня II, кой е царувал от 1217—1241 л. Желание того господаря да обнови Българского патриаршество не е срещнало никакво препятствие ни от страни императора Иоанна Дуки Ватаци, ни от страни четерих вселенских патриархов. Това се обяснява чрез политическо положение Българии при Асеня I и чрез общи гръцки и български ползи, кои са се нахождали в съюз противу латинов, защо тогива беше Цар-град заробен от латини.

„Їѡаннь Асѣнь цр҃ь великыи и благочьстивыи сн҃ъ стараго Асѣнѣ цр҃ѣ. Иже многѫ любовь имѣѫ къ бг҃оу. Прославивь и просвѣти блъгарское цр҃тво паче въсѣх цр҃ен блъгарскныхъ бывшїих прѣжде его. Иже монастырѧ създа и оукрасивь велми златомь и бисрѡмь и каменїемъ многоцѣннымь и въсѧ ст҃ьѫ и бж҃твныѫ ц҃рквы, мнѡгыми дарами одаривь. И свободѫ чистѫ

на нихь обьꙗвивь, и въсѣкь сщ҃енничьскыи чинь, архїереѫ, їереѫ и дїакѡны многыми чьстмы почьть. Пачеже възыскавь съ многымь желанїемъ, обновивь патрїаршество блъгарского цр҃тва. Тѣмже оубо обновленїе сице бы.

Прѣосвещ҃енныи въселенскыи патрїархь Германъ бл҃говоленїемь бж҃їемъ и многим поспѣшенїемь хрїстолюбиваго Їѡанна, Асѣнѣ великаго царѣ сн҃а стараго Асѣнѣ, с прѡчїими патрїархы братїѧ своѫ, Аѳанасїе въсеосвѧщенныи патрїархь їерусалимоу. Христовѣхъ страстен и въскресенїа его. Цр҃кве свѧтѫѫ сїонь матере въсѣмь цр҃къвамъ и въсеѫ Палестины. Сѵмеѡнь въсеосвѧщеныи патрїархь Антїохїѫ божїа града и въсеѫ Сѵрїѫ. Нїколае въсеосвѧщеныи патрїѧрхь Алеѯандрїѫ и всего Егѵпта.

Симь оубо въсеосвѧщенныи патрїархѡмь. Писанїа приемшимь посланаа къ нимь ѿ благочьстиваго царѣ гръчьскаго Калоїѡанна, доуки, сице писано. Самодръжавное царство наше молѧ и бѣдѧ ѿчьство ваше. Да бисте не праздно сътворили нашего прошенїа къ вамь. Нѫ рѫкописанїе ваше положивше и послали моему царствоу. На освѧщенїе по ѡбщомоу намь и вашемоу съвѣщанїоу. Еже нарещи и даровати равнаго вамь степене патрїарьшьскаго Трънова града цр҃кви Възнесенїа Христова матере цьрквамь блъгарскаго царства Зане и христолюбивыи царь блъгарскыи Їѡань Асѣнь, брать царства ми и сватъ. Ѿ нашего же царства и вашего ѡтчьства свѧтаго, то желаеть велми дароватисѧ царствоу еговоу.

Тѣмь оубо прѣосвѧщеннымь патрїархомь та писанїа прочьтшимь, ꙗко добръ съвѣть томоу быти изволишѫ. И къждо ихь свое рѫкописанїе въдашѫ посланнымь ѿ царѣ къ нимъ. Такожде же и Германоу писашѫ сице рекѫще. Германоу въселенскомоу патрїархоу братоу нашемоу радоватисѧ. Прїѧхѡ тобоѫ намь посланаа, ꙗко добръ съвѣть то прїемше. Даемь рѫкописанїе свѣдѣтельства нашего твоеи любви. Ткори же ꙗко годѣ бы намь. И вашемоу ѿчьствоу, ꙗко власть имы вѧщьшаго сѣданїа.

Сїа же въспрїемь царь гръчьскыи съ патрїархомъ. Събравь въсего царства своего мїтрополиты же архїепископы и епископы и въсе чьстныѫ мнихы архїмандриты же и игоумены. Такожде же и христолюбивыи Їѡаннъ Асѣнъ царь блъгарѡмь, въсего царства своего. Митрополиты же и архїепїскѡпы, епїскѡпы же и въсе чьстныѫ мнихы Свѧтыѫ горы. Събравсѧ съ въсточныимъ царемъ Калоїѡанномъ, на поитьстѣмь мори. Мѫжа благоговѣина и свѧта дѣлы и житїемь постничьскымъ въсїавша. Їѡакима прѣжде освѧщеннаго архїепископа, нарекошѫ его патрїарха,

не тькмо словомь, нѫ и рѫкописанїемь Германа патрїарха, и въсѣхъ епїскопъ въсточныихь рѫкописанїе свое положивше. Въ сиггили печатлѣвше, въдашѫ благочьстивомоу царю и патрїархоу новосвѧщенномоу тогда Їѡакимоу въ вѣчное помиианїе неѿ емлемо.

Сего ради оубо въсемь православи въписахѡмь сїа, на оувѣдѣнїе послушаѫщихь и въ памѧть блъгарскомоу родоу.

Семоу Їѡанноу Асѣню великомоу и благочьстивомоу царю въсѣмь блъгарѡмь, вѣчнаа моу памѧть.

Калиманоу благовѣрномоу царю и Михаилоу братоу его, Ѳамари и Еленѣ дѣтемь благочьстивыимь великаго царѣ Асѣнѣ, вѣчнаа имь памѧть.

Алеѯандроу севастократороу братоу великаго царѣ Асѣнѣ и Стрѣзю севастократороу и Славоу деспотю, вѣчнаа имь...

Кѡнстантиноу благочьстивомоу и православномоу царю нашемоу..."

Подир това следуват страници ръкописа, на кого без съмнения били са записани имяна цареи и великих българских чиновников — изкъсани. Ако би се овардили, послужили би за обяснение родословия българскаго владичество, кое е заплетено от византийских летописцев. В половина книги, где се е увардил 30-й л.ръкописа, съдържа в себе следующия имена на някои сановници във време Иоана Александра.

Мѡнахау Сїлвестроу, иже бысть епикерии великаго царѣ Їѡанна Алеѯандра, вѣчнаа памѧть.

Монахоу Ѳеѡдосїоу, иже бысть протосевасть великаго царѣ Їѡанна Алеѯандра вѣчна.

Протокелїотиноу Проданкоу, вечнаа.

Протокелїотину прїѩздѣ, и вѡеводѣ Балдю, иже оубїени бышѫ за вѣры господина своего, вѣчнаа памѧть.

Цамблакоу великомоу примикюрю, вѣ...

Великомоу воевѡдѣ Константиноу, иже Ѳеодуоль наречень бысть въ мнишьскомь ѡбразѣ, вѣчнаа памѧть.

л. 32 и 33

ЦАРИЦѪ БЛЪГАРСКЫѦ

Еленѣ новѣи и благочьстивѣи царици матери великаго царѣ Їѡанна Асѣнѣ, въземшои на сѧ аггелскыи ѡбразь нареченѣи Еѵгени, вѣчнаа памѧть.

Аннѣ царицѣ нарѣченѣи Анисїа, и друзѣи Аннѣ благочьстивѣи царици христолюбиваго царѣ Асѣнѣ, и Иринѣ благочьстивѣи матери христолюбиваго царѣ Михаила, нареченнѣи въ мнишьскомъ образѣ ѯени, вечнаа памѧть.

Марїи христолюбивѣи царици стараго Тертерїа и друзѣи Кирамарїи благовѣрнѣи царици, вѣчнаа и ...

Ефросини благочьстивѣи царици царѣ Свѧтослава, вѣчнаа памѧть.

Кераци благочьстивѣи деспотици матери великаго царѣ Їѡанна Алеѯандра, въспримешои на сѧ аггелскыи ѡбразъ нареченои Ѳеофана, вѣчнаа памѧть.

Ѳеодѡрѣ благочьстивѣи царици великааго царѣ Алеѯандра въспримешои мнишьскыи аггелскыи образь нареченнѣи Ѳеофана, вѣчнаа памѧть.

Ѳеодѡрѣ благочьстивѣи царици великого царѣ Їѡанна Алеѯандра сѫщои ѿ рода евреиска, въспримеши же на сѧ свѧтое кръщенїе, и благочьстивѫѫ вѣрѫ цѣлѫ съхраниши, и цьрквы мнѡгы обьновльши, и монастирѧ разничныѧ въздвигшои, матери сѫщи великаго царѣ Їѡанна Шишмана, вѣчнаа па...

Кераѳамари дъщери великааго царѣ Їѡанна Алеѯандра, великои госпожи обрѫчници же сѫщи великааго Амирѫ Амоурата. Оданѣ же бывши за нь рода ради блъгарскаго. Она же тамо шедши и вѣрѫ православнѫ съхраниши и родь свои свобождьши и добрѣ и благочьстивѣ поживши и съмирѡмь скончавшисѧ, вѣчнаа памѧть

Кїримарїи благочьстивѣи царици великааго царѣ Їѡанна Шишмана, вѣчнаа памѧть.

Госпожи Десиславѣ и госпожи Василиси дъщерѣмь великааго царѣ Їѡанна Алеѯандра, вечнаа памѧть.

Госпожи Десиславѣ матери благочьстивыѫ царицѫ Марїѫ царѣ Їѡанна Шишмана, нареченнѣи въ аггелскомь образѣ Девора, вечнаа памѧть.

Кераци дъщери великаго царѣ Їѡанна Шишмана, вѣчна па..

л. 35—38

ПАТРІАРСИ ПРѢСЛАВСТЇ

Леѡнтїоу, Димитрїоу, Сергїоу, Григорїоу прѣславскыимь, вѣчнаа пам...

ПРѢОСВѦЩЕННЇИ ПАТРІАРСИ ТРИНОВОУ

Їѡакимоу пръвомоу патрїархоу богоспаснаго царнграда Трїнова, вѣчнаа памѧть.

Василїоу, Їѡакимоу, Їгнатїоу прѣосвѧщенымъ патрїархѡмь, вѣчнаа памѧть.

Макарїоу тръблаженномоу патрїархоу и свѧщеномученникоу, вѣчнаа памѧть.

Їѡакнмоу, Дарѳеоу, Романоу, Ѳеодосїоу, освѧщеннѣмь патрїархѡмъ вѣчнаа...

Їѡаннкїоу прѣосвѧщенномоу патрїархоу вѣчнаа памѧть.

Сїмеѡноу прѣосвѧщенномоу патрїархоу, вѣчнаа памѧть.

Ѳеодѡсїоу прѣосвѧщенномоу патрїархоу, вѣчнаа памѧть.

Їѡаннкїоу прѣосвѧщеномоу патрїархоу вѣчнаа памѧть.

Евѳмїоу прѣосвѧщенномоу патрїархоу, вѣчнаа памѧть.

Мнтрополїте прѣславстїн:

Стефань, Днмнтрїе, Львь, Грнгорїе, Гераснмь, Ааρѡнъ, Мелетїе, Макарїе, Сава, Дорѡѳен, Внсарїѡнь, Макарїе.

Мїтрополїте чрьвенѣнстїн:

Неофнть, Калнннкь, Захарїа.

Мїтрополїте ловечьстїн:

Логгїнь, Мелетїе, Кѵпрїань, Сѵмеонь н другѣн Снмеѡнь.

Мїтрополїте срѣдечьстїн:

Дїоїнсїе, Дамїань, Леѡнтїе, Дометїань, Парѳенїе.

Мїтрополїте овечьстїн:

Ѳеостнрнкть, Зазарь.

Мїтрополїте дръстерстїн:

Кѵрнль, Аверкїе, Ѳеѡдоуль Їѡснфь, Дїоннсїе, Калїннкь.

А ѧже хощемь помѣнѧтн ннѣ мїтрополїты, сїн бѣшѧ прн благочьстнвѣмь царн Асѣнн подь областїѫ Тръновскѣѧ патрїархїѫ, нже н тогда почншѧ.

Антѡнїе, Данїнль, мїтрополнте сѣрьстїн, вѣчнаа памѧть.

Анастасїе, Епнфанїе, Днмнтрїе, епнскопн вельбѫждьстїн, вѣчнаа имь...

Їѡаннкїе, Сергїе, архїепнскопн охрндстїн, вѣчнаа имь памѧть.

Їакоѡвь, Порфнрїе, Їѡаннкїе, епнскопн бранничевскїн, вѣчна...

Сава, Ѳеодѡсїе, Днмнтрїе, Сѵмеѡнь, епнскопн бѣлградстїн, вѣчнаа нмь памѧть.

Кѵрнль, Дїоннсїе, епнскопн нншевстїн, вѣчнаа нмь памѧть.

Сѵмеѡнь, мнтрополїть фнлнппсїнскъı, вѣчна му памѧть.

Василїе, Марко, Нпкоднмь, прокл. Дорѡѳен, Партенїе мїтрополїтн месембрьстїн, вѣчна нмь памѧть.

Въсѣмь мїтрополїтѡмь н епїскопѡмь, архнмандртѡмъ же н нгуменнѡмь блъгарскнмь. Нже въ благовѣрн скончавшнмь сѧ, вѣчна...

Въсѣмь болѣрѡмь малъмже н велнкъмь, поборнпкѡмь н поспѣшнпкѡмь на благовѣрїе н прїателемь свѧтѣн н божественѣн церквн царства блъгарскаго, вѣчнаа...

Семнроу, Їѡнчю, Добромнроу, Иванншоу н въсн елнцн съ нмн мѫжъствовавше на безбожнъıѫ туркъı н кръвь своѫ пролїашѫ по православнѣн вѣрѣ хрїстїанстѣн, вѣчнаа...

Арцѣ Трошаноу, Ратеноу, Карачю братоу моу, Потръцѣ, Ганкоу, Станоу Мнханлоу, Богданоу Шишманоу, Батоулоу, Радославоу, Вонславоу, Кѡнстантїноу, Годеславоу, Чръноглавоу..."

Казахме другаде, че папа не е имал никаква работа с българи във време възобновления българскаго царства и патриаршии в Търнов от Асенювци, но българи сами изпълнили това. А колко за изискаемая почест към византийская черкова и то било изпълнено между българи и гръци, както показва сей драгоценний паметник.

Отсвен в „Синодика царя Борила" то възобновление българския патриаршия във време Асеня находи се и в други един стар сборник според както е обнародовано от г-на Йордана хаджи Константинов в VII. свезка Гласника дружества Сръбски словесности."

О ОСНОВАНИЮ БЪЛГАРСКАГО ПАТРИАРШЕСТВА

ИЗВАДЕНО ИЗ ЕДНОГО СТАРАГО РЪКОПИСА „СБОРНИКА"

„Їѡаннъ Асѣнь царь велнкъıн н благочьстнвъıн съıнъ старагѡ Асѣнѣ царѣ, нже многѧ любовь нмѣѧ въ богу прославн блъгарское царство паче всѣхъ царен блъгарскъıхъ бъıвшїнхь прежде его, нже монастнрѧ създа н оукраснвъ велмн златѡмъ н бнсерѡмъ н каменїемъ многоцѣннъıмь н вьсѧ свѧтъıѧ н божественъıѧ церквь многмн дармн одарнвь н свобода чнемѧ на ннхъ обьїавнвъ н вьсѣхъ свѧщеннческъıн чнnъ архнереа, їереа н дїѧконъı н многмн чьстмн почтнвь пачеже н вьзнскавь сь многъıмъ желанїемь обновнвь патрїаршество блъгарскаго царства. Тѣмже оубо обновленїе снце бъı...

Прѣосвѧщенъıн въселенскъıн патрїархь Германъ благоволенїемь божїемъ н многмь поспѣшенїемь Христолюбнваго Їѡанна Асѣнѣ велнкаго царѣ Съına стараго Асѣнѣ съ прочїнмнпатрїархъı братїѧ своѧ — Аѳанасїе всеосвѧщеннъıн патрїархъ Їерусалнму Хрнстовѣхъ страстен и въскресенїѧ его цьркве

свѧтаѧ Сїѡнъ. Матере вьсѣмь цьрквамь всеѧ Палестинꙑ. Сѵмеѡнъ въсеосвѧщеннꙑи патрїархъ Антїохїѧ Божїѧ града и всеѧ Сѵрїѧ. Николае въсеосвѧщеннꙑи патрїархъ Александрїѧ и всего Египта.

Симь оубо въсеосвѧщеннꙑмь патрїархѡмь писанїѧ прїемшимь, посланнаа съ нихъ отъ благочестиваго царѣ грьчьскаго кало Їѡнна Дукꙑ сице писано:

Самодържавное царство наше молѧ и бѣдѧ отчьство ваше да бꙑсте не праздно сътворили нашего прошенїа къ вамь: на рѫкописанїе ваше положивше и послали моему царству на освѧщенїе намь и вашему съвѣщанїи — еже нарещи и дароватн равнаго вамь степене патрїаршьскаго Тръновa града цьркви възнесенїа Христова, матере црьквамь блъгарскаго царства; зане и Христолюбивꙑи царь блъгарскꙑи Їѡанъ Асѣнь, братъ царства ми и сват отъ нашегоже царства и вашего отчьства свѧтаго то желаеть велми дароватисѧ царству егову.

Тѣмъ оубо преосвѧщеннꙑмь патрїархомь та писанїа прочьтшимъ ꙗко добръ съвѣть могу бꙑти изволимъ, и къждо ихъ свое рѫкописанїе въдашѫ посланꙑмь емь царѣ къ нимь, такожде и Герману въселенскому патрїарху, брату нашему радоватисѧ: прїѧхомь тобоѫ намь посланнаа, ꙗко добръ съвѣтъ то прїемше, даемь рѫкописанїе свѣдѣтельства нашего твоеи любви. Творнже ꙗко годѣ бꙑст намь и вашему отчьству. Ꙗко власть имꙑ вѧсувшаго съданїѧ.

Сїаже въспрїемь царь грьческꙑи съ патрїархомь събравь вьсего царства своего митрополити же и архїепископꙑ и въсе чьстньѫ мнихꙑ, архимандриты же и егуменꙑ: такожде же и христолюбивꙑи Їѡанъ Асѣнь царь Блъгаромь въсего царства своего митрополитꙑже и архїепископꙑ, епископꙑже и въсе честнꙑѧ симихꙑ свѧтꙑѫ горꙑ събравсѧ съ источнꙑмъ царемь кало Їѡанномь на понтъстѣмъ мори мѫжа благоговѣнна и свѧта дѣлꙑ житїемь постническимь въсїавша Їѡакима преждеосвѧщеннаго архїепископа нарекоша его патрїарха, не тъкмо словомь нѫ и рѫкописанїемъ Германа патрїарха и въсꙑхъ епископъ въсточнꙑхъ — рѫкописанїе свое положивше въ сиггели печатньвше и дашѫ благочьстивому цару и патрїарху ново освѧщенному тогда Їѡакими въ вѣчное помиманїе неотамлемо. Сего ради оубо въсемъ православи въ писахомъ сїа на оувѣдѣнїе послушающихъ и въ памѧть блъгарскому роду...“

Подир Иоакима били в Търново следующи патриарси, както се назначава в него ръкопис сборник: Василий, Иоаким II, Игнатий, Макарий, Иоаким III, Доротей, Роман, Иоаникий, Симеон, Теодосий, Иоаникий II, Евтимий (във време царя Шишмана).

От наши български патриарси споменуват се в същий ръкопис и следующи: Леонтий, Димитрий, Сергий и Григорий.

Освен патриархов, такожде се споменуват и наши български архиепископи: Преславски, Чревенски, Ловечски и Дръсторски.

Във времени царя Асена I зависили са от Търновска българска патриаршия следующи митрополити и епископи: Серски, Велбъджски (епископ), Охридски (архиепископ), Браничевски (епископ), Белградски (епископ), Нишевси (епископ), Бъдински (митрополит), Филипопейски (митрополит), Мисембриски (митрополит).

Охрид же, кой се зовал и Юстинияна, бил е такожде знаменито седалище българских цареи и архиепископов в Патриаршеска консистория. Охридски архиепископ имал власт над десет митрополити и седем епископи.

А тии са били следни: Касторийски, Битолски, Едески, Корички, Белградски, Гребенски и др. А епископи: Шатишки, Могленски, Дебърски, Кичевски, Мокренски и Молишки.

Нека видим еще един важен български наш паметник, доказаещ доде се е простирала Асенюва власт.

БЪЛГАРСКА ГРАМОТА XIII ВЕКА

(ИЗ I-ГО И II-ГО ТОМА ИЗВЕСТИИ ВТОРАГО ОТДЕЛЕНИЯ АКАДЕМИИ НАУК)

+ Дава царствоми: ѡрнзмѡ си: хѡрѣ всеи Дѫбрѡ вништѣи любѡвнѣм (в) севѣрнꙑмъ го(стемъ).

2. царстами. Да ѩду хѡдѧтъ пѡ всеи хѡрѣ царстами с куплѫ каквѫ (ли) бѡ: или нѡсѧ или женѫ.

3. или купиѫ каквѫ либѡ нѡсѧт: и дѡ кѡѩ либо земѣ или хѡ̃рꙑ дѡидѫ: или до Бъдꙑнѣ или Бра

4. ничьва и Бѣлграда дѡидѫт: или дѡ Трънѡва и по всему Загѡрну... (и)л(и) до (П)рѧслав(а)

5. или Карвунъскꙑѣ хѡрꙑ придѫт: или Кръситьи хорѣ: или Бѡрунс(тѣ)и: или вѡ Дрии и в Димѡт

6. или в Скѡпьскѫѫ хѡрѫ: или Прилѣ(п) скѫѧ: или в Дѣвѡлскѫѫ хѡрѫ. или в земѧ Арба

7. наксѫѫ или в Сѡлун: идѫтъ: пѡ всѧду: да си купѡваѫ: и продаваѫтъ: свѡбѡд

8. иѡ.безъ всѣкѡѫ пакѡсти: да не имаѫ(т)ъ по всѣхъ хѡрах царствами и г(ра)дѡвѣхъ: и клисурахъ

9. запрѣтенина: н(ѫ) да сн ходѧт н купуѫтъ н прода
ваѫтъ бес печѣлн ѣ(к)w н всевѣрнин.
10. (лю)бwвнин гwсте царствамн: ктw лн нмъ спакwстн: wтом
лнбw: нлн на клнсурѣ: нлн на фо
11. рwсѣхъ, нлн гд(ѣ) л(н)бw прѣзъ закон: о кумеркн
тw да е вѣстъ: twн е прwтнвнйкъ царствамн:
12. н мнлwстн не щет (н)мѣтн (н)ѫ велнк(ѫ).... ме
wргнѫ патнъ... мт. +
+Асѣн(ъ) цр б(лъгар)w(м) н грькwм+[P36]

Тая грамота е обнародвана от П. И. Шафарика (в „Památkach drevniho pisemnictvi Jihoslovanuv: Okázky občanského pisemnictvi“ стр. 2), кой я относи XIII веку, и Асеню първому 1186—1196, а академик П. Н. Срезневски е найшал истая в книгохранилище Академии наук[29] и поместил я в Известии втораго отделении Академии наук. Господин С. Палаузов е отговорил с писмо тому и полага, че та не се относи Асеню първому, но второму, говорящ, че Асен първи не е можал да разпространи толко български граници и проч. Ние от наша страна я отдаваме Асеню първому,[30] основающе се на правописание ѝ и на самая повестност, де се говори, ча когато Асен първи почна да изгони гърци из България, съвременно се дигнаха и македонски българи в Драче и другаде е след малко успяха да изчистят византийска власт от сички тия места. Самий език, помесен с гръцки речи, доказва че та грамота е писана във време Асеня първаго, защото в паметници, относящи се Асеню второму, българи са пречистили значително писмен език от гръцкая зараза. Асен втори събра учени българи, български книжевен език зе съвсем друго направление, тоест, старое си правописание и чистота от странни речи.

Отсвен тия паметници за Асенюв век, нахождат се еще многи, но нам не ни допуща сега време да се разпространим; тии се нахождат в разни югославянски съчинения. Грамота „Иоана Калимана Асеня“, напечатана е в книжка „Български грамоти“ от В. Априлов (Одеса, 1845). Кога се събират на едно сички открити до сега паметници, относящи се Асенюву веку и се открият еще други, тогава може се изследва в точност Асенюв славен за българи век.

Да видиме сега какви живи възпомянания е съхранил народ за Асеня. Тии живи възпомянания се нахождат повеч около Сливен и в сливнянска гора, а най-паче около Беброва, де старци еще знаят от по-предания, че тамо било многи иношки до-

мове (мънастири), съзидани от Асеня и носили име Малка Света гора , а самии развалини и остатки на няколко си от тях иношки домове доказват истинно народное попредание, както и отец Паисий пише нещо си о тому. Ние щем описа окръстност Сливена, доколко е нам познато, и до колко ни допуща време, щем наведе и отец Паисюво свидетелство за потвърдение истини. Сливнянски окръсности са важни, най-паче котлянски, не само що са съхранили Асенюво име, но и за най-стара наша повестност, като се изследоват с любословни изисквания относително първих временах, кога са българи пришли от Индия. Ние такива обширни изследования сме написали в третая част Показалеца, както и нещо си от тях обнародвано в „Ц. вестник“.[31]

Сливен град лежи в подножие на Стара планина в румаиска страна, между 42 и 43 стъп. север. широчина и между 23 и 24 възточна дължина; местоположение му е веселовидно и приятно зрителю, а от втичаеми в него реки и изобилни източници цял град е накичен с разни плодоносни ветви. Разумява се, че такова положение е дарено от природа с чист и животодавен въздух. От северна страна Сливена се нахождат три входа или устия в Стара планина, каждое стичаеще по една река чрез града, кои се втичат в Яворица (Тунджа) река, един и половин час далеко от Сливена. Първо устие се зове Асенювец или Арсенювец, изкривено от простонародия; река же носи истое наименование — Асенювска река. Старци приказват, че то име се дало тому устию от едно село или град, кое било сред това устие на едно равнище, един и половина час разстояние от града и носило име Асеница. На него равнище еще и до днес се познават развалини стараго селения. Самое име Асеница доказва, че то село или град е било съзидано от Асеня; но от кого, тоест от първаго ли, от втораго ли, не се знае понастоящему; може би време открище някой си писмен паметник о тому. От развалини Асеница към северо-запад в разстояние четвърт часа има път, кой минува тамо и зове се предел. Възвишаеми до пътя високи бъир* носи име Прогледец, види се на върха му да е било крепост и да е носила това име, както многи такива извишени места по Стара планина, кои в старост са били укреплени, носят име Вида и Зренище, кое е равно с прогледец, тоест место, от

* *Бъир не е турска реч, но чиста наша, от бъй — бой — бъир — такива на ир окончания имаме в български език много, а бъй — бой — от глагола бь — бити, кое значи същество и приносно величина, както буи — злак — бузълък — голяма, висока трева — буи — вол — бивол, человешки бой, буйна гора или планина и проч. Ни казахме, че турски език е заел много от български.*

де се гледа далеч. По такива места в старо време българи са имали стражи, от де са гледали неприятелское нападение и давали знаци с огнюве нощия, а денем с дим; то е било в тогдашно време далепис — тилеграф*. В малко разстояние към северозапад от река Асеница, близо Прогледеца, изтича от планина една малка рекица и влива се в това устие; та река носи име Магарешка река. В тая река като вървиш на дясно, има друг баир, кой се зове Врана; до тази ista рекица тече друга, помалка, от каменлив Вран. Се по истая река Асеница, малко по-нагоре, има друго място, кое се зове Пиронковец; през това място има път, кой отводи в село турско Еникюю — Ново село; насреща Пиронковец през реката има място, кое се зове Паничище; от тамо като слизаме към Сливен, се по Асеница река, има източник, кой носи име Стърчи-крак; от тамо же надолу по нея река, в разстояние на един час от Сливена, влива се една друга река, коя се зове Колишница: като вървиш по нея река на горе от устия ѝ, половин час разстояние, от десна страна, има място, кое носи название Добрюв-рът или Масленик; еще по-нагоре се казва Дядо Краюв чифлик, а по-нагоре, малко нещо, Марковица, де казват че било село под истому наименованию. От устия на река Колишница от лява страна, горе срещу Марковица, има място, кое се зове Слепешки усой. Това е живо еще възпоминание около Сливена Асеново устие и Асеница, село или град — днес развалени. Като излезем от Асенюв вход от дясна страна към запад има един баир, кой е насеян от лозя и казва се по турски Кешишлик — иночески; в подножие того баира има източник, кой се зове Аязма — осветена вода, де народ ходи на поклонение на Кръстовден и мияще се за изцеление, оставят по нещо си знак къс от дрехи си. По-надолу от тогози източника, казват че било иночески дом — обител храм св. Николая. Гробища му еще до днес съществуват. Баир же, що се държи от Сливена към север, казва се Бърмук; посреде му има един източник осветена вода и народ ходи там в ден св. Георгия на поклонение; казват, че тамо в старо време имало обител храм св. Георгия. Второе устие се зове Селище и текущая там река носи исто име Селишка река. Старци казват, че тамо имало село, та от того носи това име. От устие на тая река в

* *В Мехадия близо Рошава, де се нахождат целителни самотопли рудни води, възвишений рът носи наименование домоглед, а текущая от северна страна река зове се Черна река; от западна же страна, коя минува чрез езера Мехадия, носи име Бяла-река, и други много старо-български имена, остали по сички Темешки Банат и далше.*

разстояние на четврт часа от Сливена влива се в нея една друга река под названием Аблановска река, истое име носи и тамошная гора; от него же место малко по-нагоре има свята вода, и тамо ходят на поклонение в ден св. Теодора; от тая свята вода по-нагоре в малко разстояние върху баира има стара крепост, развалини коей съществуят видни и носи название Маринено градище. Тамо преди няколко години се нахождаха человечески кости и се разликуваха еще неразтлеяни. По тая река нагоре, тоест по селишкая, коя носи име Манастирска река, на едно равнище е бил съзидан манастир, кому развалини и до днес стоят и казват, че тамо ставало събор в 21-го мая; види се, че храм е бил св. Константин и Елена. На устие Селища, близо до Сливена, има баир, кой се зове Гаговица. Третое устие Сливена се казва новоселское и река носи истое име; а то име е дадено от село, кое се находи тамо и зове се Ново-село (по гръкомански Нъхори, както и Кадъкою — критохори — Клуцохор!).

На входа того устия към възточная страна има днес лозя (виногради), кои носят име по турски Исарлък*, тамо има много старовременнни крепостни развалини и явни развалини от черкова, де и до днес стоят стари гробища. В това устие се стичат няколко малки реки и съставят Новоселска река. От Исарлъка, към северовъзток, има една суха река, по турски куру-дере, а по-нататък има други поток, кой се зове Дюлюв поток — Айвалъ-дере по турски — там близо в камънака находи се голяма развалина от стара крепост — Маричино градище; при източника на тая река находи се малко на страни извор Орлов кладенец — Куш-пунар; тамо на него извор ходят от Сливена и окръстни села множество народ на Преображение, та се къпят за здраве. Народ приказва, че най-напред ходили по него време орли и други птици, та се къпали; овчари же ходят, та си къпят стада да им бъдат здрави. Това попредание е пренесено и остало в България еще от Индия, де индианци и досега имат такива обожаеми води. Старци приказват и вярват, че имало животодавна вода и че орли, кога остарявали, ходили та се къпали в нея и се подмлаждали; но ако ги попиташ: „Де е та вода?“

* *Исарлък от исар или хизар — крепост, исарлък — място, де е имало много крепости. Види се, че това място е било добре укрепено, както го показват и сами му развалини. Турци, както и другаде казахме, привзевше България, преименували места на език си, по исто му значению, каквито са били или както ги зовал български народ. А на някои си оставили при турское преименование и българско, както Разград пишат във фермани си Хизар — Град. Хизар — крепост — град.*

— тии казват — „Там синко, де истича слънце!“ В зендски книги споменуват вода зур — зар — светла, и вярвали е за свята вода. В персийски книги се споменува абу-хаят — животодавна вода. В България по много места се нахождат пещери, де обично има и кладенци, народ ги почита еще за святи и ходят в уречени дни, та се мият. Тии са стари български пагоди, в коих българи изпълняват богослужение, кога са дошли от Индия и вярвали Сива бога или Сура. В индийски пагоди и до днес еще имат такива осветени източници и народ ходи на поклонение. В Додино гадалище, кое гърци усвоили, имало тоже подземие и такава вода, де ходили та се мили и учищавали стари българи и елини. В елински език се съхранил глагол μυάφ — μυφ и реч μυστήριον. Ако попиташ учени гърци каква е тая реч μυάφ — μυφ и μυστήριον, тии щат каза προτότυπος ἑλληνικὴ λέξις първобитна елинска реч; но що значи μυαφ μυφ, тии щат ти каза ἔπραττον οἱ παλαιοί ἕλληνες τινά μυστήρια ἐκεῖ ἄγνωστα τήν σήμερον, или ἐμυοῦτο οἱ παλαιοί ἐκεῖ, т.е. творили стари елини някакви си тайнства тамо непознати днес или учили там стари някои си тайни! Но то е като ясно слънце явно, и като две и две четири, че реч μυάφ — μυφ е наша българска реч мия или мия се; а в тях старобългарски пагоди друго нищо не е ставало, отсвен мияне, както и до днес наши българи се мият с останали досега пещери — пагоди, а индийци исто творят в Индия в свои си пагоди. В Додонско — Додино гадилище е била българка само-дива Дода, управителка на това усамено девическо обиталище. Ние в „Показалеца“ сме доказали обширно тейзи предмети.

Близо при Орлов извор има баири, кои носят следни имена: Българка, Кутелка и Чаталка. Види се в старо време, прежде християнства, да е било там близо някое си самодивишко обиталище и народ е ходил на очищение. Долу, като се излезе от нея река, има баир към север и на него баир пещери — нирища, кои носят име Змеюви дупки; то доказва явно наша реч, че било там наоколо в старо време Само-дивишко жилище, защото змеюве са били съ времени със самодевам, тоест, кога българи вярвали еще Сива бога, по гори и лесища живяли самоци и самокини, под именем змеюве и само-деви, и изпълняли богослужение си под осветени дърва, ликуеще и свиреще. Тии после носили и име дървиши — от дърво, дърваш, дървиш, а по-после друиди, кое французки учени тълкуят от древ — chêne — дъб — древд — друид, и казват че стари кимбри (Гъбри — Зенди — Българи), техни праотци, изпълняли богослужебност

си в гори и лесища. Наш народ като заборавил тях времена, остало вярвание за само-деви и змеюве, коим отдават человечески вид, но полубожна сила имеещим, от тамо же остало че само-деви любили много свирни и игроводи и живяли в лесища и гори. А от наши само-деви гръцки поети са въобразили девет музи и представили ги народу си за предстателки и изобретателки свирки и игровода. Ние сме списали обширно старобългарско богуслужение и ако бог да здраве, щем го обнародува скоро, да види и наш народ що е бил в старост. В тях Змеюви пещери сливненци ходят на свети 40-се (9-го марта) на поклонение. В тойзи ден индийци празнуват празник Четра в 7,8 и 9-го (то съответствува по нашему с март — априла) в чест Сиву бог и жена му Първати — първа-Дева. Той е индийски пролетни празник, кого е съставил цар Сурата. Българи в то исто време имат народни пролетни празници 1-го и 9-го марта. 1-го марта накачат по къщи си червени платове в знак радости, че посрещат Пролет, а на малки деца вързат на шия и на ръце преплетен кончец от червена и бяла краска, и това го носят доде се появят лястовици; а щом се появят тии и ги види носящий такива нитки, коих казват Гадалушки (от гадая — глагол), скъсват ги и като земат пръст от земя ведно с тях, захвърлят я нагоре във въздух, накъдето летае новопоявившая се лястовица и вярват, че там, де падне захвърленая с Гадалушка пръст, ще израсте копар! Български прости народ вярва и знае, че лястовици живяли до зимовище там, де расте чер пипер, а орли ги преносили на гърби си през голямое море! Това доказва явно, че простий народ от попредания помни старо си отечество и това, що творят, кога видят за първи път в пролет лястовици, долетавши от тамо, не е друго нищо, отсвен едно възпоминание стараго им отечества! А в Котел през него ден рано, преди да изтече слънце, някои си ходят в гора, де вярват, че уж млада мома се являвала и викала „Иди си зима, да доде лято!“ и проч. и та била оставяла разни скъпоценни дарове оним, кои идат да я слушат, като призовава лято; то исто творят и есен и ходят да чуят белобрадаго дяда като вика: „Иди си лято, да доде зима!“ и пр. Това сичко гръмогласно вика и доказва, че днешний той народен празник и обряд е самий староиндийски пролетни празник. А в 9-го марта на св. Четиресе българи (селци) си метат дворове и запалят смет посреде двора и прескачат огнюве по три пъти; това творят, да ги не хапят змии през цяла година! Тогава казват селци, че хлад въздуха (зима) влазила до 40 разтаци вън от повърхности земи. Казват, че от него ден изпъл-

зявали змии от зимовища си. Това сичко не е друго, освен истое вярвание индийско и празник Сива бога превъртителя времен.

Под Змеюви пещери тече река, коя носи название Военни извор — Сефер-Пунар по турски — и по-нататък има друга река, в пътю, кой отводи в Ичера, и казва се Дълбок-дол, а по-нататък има друга, коя се казва Каменица: близо до изтока на тая река, малко по-долце, има други две пещери, кои также се зовът Змеюви дупки: в Горни Змеюви пещери има и кладенци, а следнии са изделяни като стаи широки. От последни Змеюви дупки, половин часа разстояние се находи река и вход, назоваем Сотирска погърчено, а български Спасовска река и устие. Там има и село под истое название. По-горе от това село има извор със студена бистра вода и гръкомани го нарекли Врис — извор (ако и реч βρήσις да е наша, ври и на самскрит език вир — силний — мъш — витяз и пр.); по-горе от него извор има източник осветен и там близо не пред много години имало обител храм святия Петки. Развалини того храма и до сега се виждат и народ ходи на поклонение след Великден в петък. Отвъд Спасовска река към Сливена има място, кое се казва Юрт — селище и казват, че тамо било село. Съхранила се и песен, че от него село ходили моми да белят платна на изтичащи от орлов извор поток, кой се влива в Спасовска река.

От Сливена към запад в казанлъшки път има малка река, коя носи название Речица; а там близо до нея има дол, кой се казва Девичково, в него дол тече и други поток; и там има една развалена стара крепост; на лява страна от тая крепост баир се казва Сакар, а от десна и страна Дълбоки.

Два часа далеч от Сливена към юг, отвъд Яворица река, има село, кое носи име Глухишево, към юг от това село находи се долина над коя има една голяма могила; та могила е обиколена от крепост развалена днес. Название и не ни е познато. А в карновски (Караново — Карнобат) път восем часа далеч от Сливена има една доволно голяма стара крепост, развалена, коя носи име Исар-калеси — турци при персиская реч Исар или Хизар — крепост, прибавили и просто турское кале — крепост.

Сички тия крепости във време българскаго царства са претърпяли най-много. Тамо са станали най-големи и кръвопролитни битки с гърци, а най-паче в последни времена, във време цар Святослава, сина Тертерюва или Петрова, и тия места са били най-много укреплени, защото са изложени към неприятелска страна в Равна Румания. А кога са нападнали турци на България, там пак са станали най-големи и най-кръвопролитни

битки като ближни места Одрина и като на пътя за в Преслав и Търново стоящи. Тии места се споменуват в наши народни песни с име Подгорие.

Осталое възпоменание Асенюво устие и Асеница около Сливена, даде ни повод да се разпространиме в краткое сие описание[32] и да се отдалечаваме от предмета си, но в то не ще да бъде безполезно, защото ще даде другим повод да опишат по-обширно не само окръстни места Сливена, но и други, де наша най-стара повестност стои затаена!

Ние казахме как попредание съхранило, че в Сливненски гори имало съзидани от Асеня двадесет и четири манастири и тии носили име Малка Света Гора, а видяхме и няколко си остатки. Ето що казва и приснопамятний отец Паисий о тому в своя драгоценна повестност, де описва и български свети мъжие.

„к҃в свѧты преподобни отець Ѳеодосіѧ терновски ученикъ свѧтаго Григорнѧ Синаита и патрнарха свѧтаго Еѵтимнѧ, просіѧлъ въ гору Сливенскую, ту съградилъ царь многы мънастири, на подобіе свѧтыѧ горы Атонстѣи, и былъ, надъ вси оны мънастиры начѧлникъ и наставникъ свѧтьи отець Ѳеодоси терновскы, былъ начѧлникъ и наставникъ свѧтый отець Ѳеодоснѧ терновскы, былъ родомъ отъ Търново, благороденъ и честенъ, нъ оставилъ всѣхъ мірское пристрастіе и вдалъ сѧ Богу всѧдушно и всесердечно просїѧлъ чуднимъ и свѧтымъ житіемъ, тако и отъ нѣговы ученици поставлѧли патрнарси терновски много епископи по Болгаріѧ, красили свои епископіи чюдними своимъ житіемъ и ученіемъ."

Изложивше тия наши народни паметници за Асенюв славен за българи век, да кажеме нещо си вкратце относително повестности, как е почнал той век. Но за това не би било излишно вкратце да изложим що е разсеяно тук там от сами византийски писатели еще от по-стари времена. Ето от тях изчерпано от разни учени и приведено тук.

Една от български орди се явила за първи път на граници империи в 485 година, във време императора Зенона и била разбита от Теодорика на Бористенски брегове. Но то никак не помешало българом, щото после 14 години пак да нападнат в Руманя (Тракия), да разбият гърци, да опустошат сичка нея страна и да се възвърнат през Дунава, получивши условлена заплата. Император Анастасий устроил каменна стена да пресече нападения им, но във време Юстинияна* тии пак се явили

Управда, българин от Македония, кой от простаго война станал император византийски. Това е доказано от сички европейски учени!

в империйская земя и в три сражения разбили гърци. После того в растояние на 60 години българи не преминували Дунава, и само в 597 година пак нападнали Византион. В царствувание Константина Погоната в 678—679 лето тий преминали Дунава, разбили гърци и превзели Варна и поселили се веке на всегда в империя, освоивши лежащая между Черному морю, Дунаву и горами Родопа и Ема земя. Там живели уж седем славянски племена, кои се смесили с пришелцами и съставили от него време българское господарство!!! Император Костадин Погонат отсвен що им е отстъпил за всегда обладания от тях земи, обещал еще да плаща новому царству ежегодна дан. Юстиниян II-и, в 688 година изначало разбил българи и приселил част от македонских българ в Мала Азия; но воинство негово, като се възвръщало във Византион, било съвършено разбито и уничтожено в теснини Родопских гор, а той сам едва можал да се долови до Цариград. В 705 година 15 000 българи взели Константиновград (Цариград), получили от Юстиниана във владение цяла област Загора (лежащая в Тесалия) и безчислени еще съкровища. За примера же как са постъпвали българи в подобни случаи, навождаме следующее. Кога е дохождало работа до заплащане, българский предводител полагал на земя широкий си щит, дългое си копие и плетений си бич, кого е всегда носил на ръка си нахулен; щит и бич он повелявал да покрият съвършено с жълтици, щото и крайща им да се не виждат, а на копие си налагал по сичка му дължина цели торби златотъкани и копринени скъпоценни платове, и сичко това разумява се, отправял във военно си станище. Всеки прости воин, от число петнадесет тисящ българ, получили толко жълтици, колко е можал да захване в десная си ръка, а сребърни пенези, колко е можал да захване с левая си. После три години в 705 Юстиниан бил разбит от българи при Ахило и едва можал да се спаси бегством в Цариград. В 711 император наемнал три тисящи българи да му защищават господарство. В следующая година българская войска опустошила сичка страна до сами Цареградски стени, зела едно от столични предместия и възвратили се дома си с голям добив и тисящи пленници. В 716 год. Теодосий III-й отстъпил българъм част от Тракия и обвързал се да им плаща ежегодна дан в златотъкани и копринени скъпоценни платове — и проч. В 718 българи разбили саракини, кои са обсаждали Цариград, и избили от тях двадесят и две тисящи. В следующая (719) година император Лъв заплатил българъм голямо количество сребро и злато дан. Във время императора

Костадина Копронима в 759—60 години живеящи в Моря българи въстанали противо византийскаго ига, а старопланинци българи нападнали около Цариграда, разбили съвършенно гръцкая войска, отнели сички им обвози (bagages), оръжие и едвам сам император е избягнал плена с малочислено войнство. В 763 година повеч от двеста тисящи българи отделили се и преселили са ги във Витиния (в Мала Азия), при река Артана, и с тойзи начин, отслабливше българи, разбили ги.* При всичко това, във времяни същаго того императора, македонски българи не само са освободили от византийскаго ига, но еще помогнали и Морянским българъм да получат независимост, кое се е продължало до царствования Костандина Багренороднаго. В 792 година българи разбили сичка гръцка войска, отнели все военно станище, обвози и шатори им, взели им сички коние и императорски колесници. После четири години Кардам, цар български, искал от император Костандина да му заплати определеная дан или в противен случай казал, ще дойде сам в Цариград с българи си да получи тая дан. Крум, другий цар български, зел от гърци в 809 година съкровище (хазна), която се е състояла от тисящи фунта злато, разбил им войска, отнел им обвози, захватил вес военни стан и част от императорска войска пришли при българи. В 811 години гръцка войска била съвършено изтребена в български гори. Сам си император Никифор бил убит в това сражение; сички военни товари, цяло станище, съкровище, с една реч, сичко било зето от българи. Крум повелел да обковат сребром череп глави Никифора и употреблял го вместо чаша в здравица. В 813 цар български обсадил Одрин (Едрине) и Византион; той искал да му платят ежегодна дан множество златотъкани и копринени скъпоценни платове, известно количество от прекрасни гиздави млади девици за женене гъркинки и искал да втъкне копие си в Златни врата на Цариградская крепост! Император Лъв назначил място съставления за приговора на Крумови искания, и в това продължение приготвил тайна засада да убият Крума с лукавщина и измама; но Крум бил само наранен от тая засада и спасил се във военно си станище жив. Разгневивш се, Крум повел тогда войнству си да развалят и изгорят черкви, манастири, дворци, цирк със стълпове и изваяни кипове, кои са го украшели, с една реч сички здания, кои са се находили у св. Мами, място, кое е било занято от българска войска. Околошни места Цариграда, сичка почти Тракия (Византийска) били съвършенно опустошени; мостове,

**Тии са днешни Караманлие, коих гърци елинчат!*

водоводи, изкустни паметници древности, все били развалени. Силиврия, Деона, Родосто, Апра и други градове били взети, ограбени и изгорени. Повеч от дванадеся-тисещи пленници, отсвен жени и деца, проводени били през Дунава; а друга част от българская войска зела Одрин и отвела еще петдесет тисящи гръци в България в плен, със сичко им имущество и стока. Ето каква е награда получил Лъв за безчестна си постъпка! Само смърт Крума в 814 година избавила императора да му не земат и столица, защото български цар бил се решил да погине или да земе Цариград, колко и скъпо да му би станало. Той въоръжил авари, сички българи и други славяни, колко са били в състояние да носят оръжие, устроил множество стенобитни машини, приготвил за превоза им 5 000 коли и 10 000 волове и решил се да земе Цариград от страни Влахерна, от същое место, де император е искал да го убие с измама. После смърти Крума възникнали между българи несъгласия и тъй остали мирни — в продължение 74 г. В 884 Симеон цар български разбил съвършено императорская войска в Македония; оба полководца гръцки били убити. Лъв VI-и видяв, че гръци не могат стоя противо Симеона, подкупил маджари да нападнат в България. Симеон победил и маджари и принудил императора византийскаго да му възврати сички пленени българи от маджари без откупа, за коих Лъв им заплатил голямо количество. Император бил удължен да плаща два пъти — и за опустошение България, и за откупа българских пленних от маджари. В 913 година Симеон с цяло си войнство стоял под цариградски стени, но скоро се възвратил, получивш богати дарове от императора за себе си и за двама си сина. После една година (в 914) български цар превзел Одрин и взевш за него откуп, възвратил град гръкъм. В тази година императрица Ирина проводила много пенези печенегам и молила ги да нападнат на българи. Симеон в 917 година разбил гръцко войнство при Ахило, печенеги се върнали дома си, защото гръцки флот (военни кораби) не е можал да ги пренесе на другая страна Дунава, а българский цар се явил под цариградски стени и там еще един път победил Лъва Фока. Българи в 922 разбили гръци, разграбили сички им окръстни места Цариграда, изгорили отвънградски императорски дворец и възвратили се с голяма добивка. После една година (в 923) Симеон наново стоял пред Цариграда, повелел да изгорят императорски дворец, завладял Одрин и заключил съюз с калифа африканских саракин със следним условиям: калиф да обсади Цариград по море, а Симеон по сухо. В 924 българи пак

се находили пред цариградски врата, разграбили и упленили Македония и Тракия (някои си принадлежащих там гръкъм места). В истая година морянски българи воевали противо гръков. Симеон умрял в 927 година; син му Петър се оженил за Мария, унука императора Романа и писмен договор бил заключен между гръци и българи, 8-го октомврия в същая година; но в 930 българи опустошили Македония и Епир и зели Никопол и проч (при залива Арти). Това пишат сами византийски писатели. Ние, не имеящи предмет за обширни изследования и разсъждения в настоящое съчинение, навождаме само една народна наша песен, коя потвърдява все, що е писано за Симеонови сяйни над гърци победи.

НАРОДНА БЪЛГАРСКА ПЕСЕН*

Син мами си дума: стани, мале, стани
рано, извади ми войскарска примена!
да се применя, наредя и обуръжа,
белонога коня въседна да прискоча,
да посрещна, мале моя, мегкушави гърци!
Ей Семо! Семо! Български царю!

Българи славяни! Моравци, кучяни и тучяни!
Хубаво се применете, юнашки обуръжете,
рядом се рядете! Сулици подигнете!
Сема да посрещнем, здравица да викниме!
Здравица Семо! Здравица български юначе!
Ей Семо! Семо! Български царю!

**Тая песен ми е дадена в лято 1857 в Новий Сад от едного българина свещеника, именем Пантелеймона от село Церовени в Бъдинско. Той я преписал в Бесарабия в село Долу-кйою, 15 версти близ Исмаила, от ръкопис, коя се находила у свещеника Василия. Аз я обнародвах тогава в Дунавский лебед, так както ми се даде, без никаква промяна и без никакви замечания. В лето же 1858 постарах се и се видях със свещеника Василия да би можал да добия и самая ръкопис, от де е преписана тая песен. Но за несчастие та драгоценна ръкопис пропаднала![33] Свещеник Василий ми приказа, че та ръкопис била остала от дяда му еще свещеника Петка, кой е бил родом от Габарово и, преселив се в Казанлък, тамо починал. Син негов, баща отец Василия, бил также свещеник, поп Драган. Според както ми приказва отец Василий, беща му починал в дълбока старост деветдесет годишен старец, както и дядо му, кого той не помни. Ог того се заключава, че тая песен била написана повече от сто години напред. Баща му имал и други драгоценни ръкописи, песни и закони български и като умрял, оставил му ги. Но он ги изгубил в 1854 лето, на знае кому ги дал!... Такава съдба е нашла многи наши драгоценни древности! Защото имеяще ги не са знаели да ги оценяват. Ах! Ти черно невежество, колко си наши драгоценности във вечно забвение отдало!...*

Здравица юнаци! Здравица българи!
Кой е юнак на юнака с мене да върви!
Гърди си да туриме, Цариград да земиме!
Отмени златни, венци и кошули бели.
Говори се изговори, Едрине се подаде!
Ей Семо! Семо! Български царю!

Костадин града наближиха, рядом вървяха,
Семо махна, стрели фръкнаха, гърци паднаха!
Кучяни! Тучяни! Що стоите гледате, сулици гответе!
Ами вие, моравци! От заде с тежки сопаци,
гърци си кладете, като жетварски снопи!
Ей Семо! Семо! Български царю!

Трещи! Плющи! Боян напред върви,
клин си върти, път прави, Златна врата гледа!
Семо гърци троши, над глава му орле фърчи!
Та уплаши мегкушави гърци, тии назад бягат!
Ей, Семо! Семо! Български царю!

Цариградски стени гръцки съкриват,
злато, сребро фърлят и гъркини дават!
Земайте юнаци! Злато, сребро и златно обуръжие!
Извийте венци и сшийте кошули!
У дома да пойдеме, с песен да ни срещнат!
Ей, Семо! Семо! Български царю!

Тежко имане дигнахме и песен пеяхме:
„Връщайте се юнаци българи в България!
Гърци уплашихме, имот им зехме!
Срещайте ни девици! Сему венец уплетете!
Пътища постелете и с песен венец подайте!“
Ей Семо! Семо! Български царю!

Замечание

Тая песен от самаго си съдържания доказва, че се е съставила и съчинила в истое време славнаго Симеоноваго похода от очевидца. Тук се описва ред войнства, непосредственое предводителство Симеона, първаго же войводи Бояна, може бити сина

Симеонова, славнаго творца*; оръжие войнов, подвластнии Симеону Моравци, Кучяни и Тучяни (Чърногорци). „Семо махна, стрели фръкнаха, гърци паднаха“ — то ще каже, че Семо лично командувал и щом махнал със сабя си, стрели фърчели! Кучяни и тучани носили сулици — маждраци, а моравци тежки сопи и кога стрелци, кои са били българи и стоели напред, разбивали гърци, моравци ги гонили с тежки сопаци и кого де пристигвали, удрили ги и ломили ги като жътварски снопи. Имат право гърци, що са запомнили еще, че българи ходили та земали Цариград със сопи, и що се присмиват българъм с реч: „удри на глава“, то им давало голямо впечетление!

Трящи, плющи! Боян напред върви!
Клин си върти, път прави, Златна врата гледа.

Храбрий Боян напред вървял, клин си въртял (витка тояга) и път правил към Златна врата (Χρυσῆ Πύλη) на Цариградски стени! Гърци се изоплашили, скрили се в цариградски стени, сребро, злато давали и гъркинки! Сичко това е истина и съгласно с писанием от самих византийцев, както видяхме във вишеизложения. Тая песен еще показва и какви песни са пели българи победоносци, кога се връщали у дома си.

Връщайте се юнаци българи в България!
Гърци уплашихме, имот им зехме!
Срещайте ни девици, Сему венец уплетете!
Пътища постелете и с песен венец подайте!

Девици посрещали победоносное войнство българско с венци и песни, постилали пътища с цветя и с песен приносили царю венец! Това истое творят и до днес най-образовани народи в Европа, да посрещат победоносни войници и царие си с цветя и с възклицания „Да живи!“. Какво же народно творчество заключава тая песен с преносни си изражения, всеки кой разумява що е творчество, може да разсъди.

Ние навождаме тук няколко си стръчки от първая част Горскаго пътника, относящи се на тях времена.

**После завладения Българии от Цимисхия, остало свободно само българское наместничество (войводство) на северозапад близ до Ядранско (Адриатическо) моря, кому престолний град бил Модруш (в кроатски днешни граници). Тамо е владел наместник българскаго царя Баян. Види се един от четиритех синове великаго Симеона, кой се споменува в тазч битка, че вървял напред и гледал Златная врата цариградския стени.*

Праотци наши с храброст чудесна
с римляни се доволно борили!
Многажди гордост и мисъл техна
славно юнашки съкрушавали!

Цари же византски римо-гърци,
властолюбиви люди упорни
под наши минали са препорци,
поданни били са нам покорни!

Никой век не ще да изтрие
римлянско худо понижение!
Никакво дело не ще покрие
тяхно Атилу поклонение!

Византски горди императори,
в съсретение цар Симеоново,
пред златни светлия му шатори
даждье давали господарюво!

Давше едно кратко понятие читателю, по византийцем, о българскому движение до Симеоново славно време, за кое и наша народна песен се съхранила, нека кажем в кратце и от Симеоново време до Асенюв славен век какви обстоятелства предшествуват в България.

Напрасная смърт великаго Симеона в тях знаменити времена осуети българская бъдъщна слава, коя можеше да достигне до най-голям степен и величества! Симеонов наследник не беше достоен и способен да обдържи голямое пространство българскаго царства, кое той великий и учений мъж храбростия и хитростия за малко време победоносно успя да разпространи и учреди. Византийска горда империя, коя пред Симеона се унижи и покорно милост проси, възползова се от того благовремия и незабавно употреби всяко средство, да впосее мълва между плиткоумому наследнику Симеоноваго престола и между братием его и народу! Симеонова смърт беше обща радост и възторг за византийски двор! Тии от една страна като успяха да сродят Преславский двор с византийски чрез Романова унука Мария, призваная Ирина, средство, на кое всякоги е прибегвал византийски двор, от друга страна не изгубиха време да смразят сърби с българи, щото българское царство остана между неприятели от всяка страна. Народ же разделен на две силни

противни страни, спусна се в междуособни разорителни битки, кои постепенно почнаха да приуготвят път конечнаго падения Болгарии! Наследник Симеонов, Петър, обкръжен от ласкатели гърци и гръцки привърженици, не можа да провиди каква пропаст приуготовляваше Българии! Боян и други Симеонови синове, незадоволни от брата си, ако и да виждаха Петрови погрешки и искаха да преварят това зло, ведно с една част от народа не можаха, за несчастия, да успеят! Защото Петър, отсвен що държеше царская власт в ръце си, подпомагаше се и от Византийская държава. В него време нападат в България две неприятелски сили — византийци и руси. Петър напрасно в това разстояние умира; смърт негова от що е последувала, не знае се точно; но види се да е убит от незадоволнаго народа. То време толкова тъмно е записано от византийцех, щото не се знае как нападват тии две странни сили в България. Дали както казват, че руски княз Светослав, подбуден и подкупен от гърци, нападнал като неприятел в България или че, призован от народна страна, дошел е на помощ незадоволному народу, кому предводители са били Петрови братя? А Цимисхи е дошел на помощ Петру да поддържи византийская страна и после, видевш България тъй разтлеяна, обърна другче? Последно е по-вероятно; самий ход на тогавашни обстоятелства и дела показва, че е било тъй.

Как за малко време падат толко градове под Светославова власт, кой имал, както пишат, със себе си само 10 000 войни?! В него време българи бяха в най-голяма сила юначества си и военнаго упражнения. Симеонови войници и войводи, кои пред мало забиха победоносно си копие на Златни врата под Цариградски стени и с богати дарове от гърци се назеха, тии еще бяха живи в него време! Не види ли се явно, че незадоволная страна народа от Петра и от византийска зараза, коя бе нападнала на Преславски престол, тии като видяха Петровий брат (Венеамин?) със съюзная и наемната Светославова войска, че иди в България, отваряха сами градски врата и съединяваха се с ним? Как продира Светослав в Руманя и около Одрин достига със свои 10 000 воини?! Как после се опълчва Византийска държава противо Светослава, кого с толкова дарове и унижение уж просила и умолила да нападне на българи! Как Цимисхи най-после изпъжда Светослава от България, а днепрянски българи го съкрушават съвсем със сичко му войнство? Тии сички въпроси не могат се реши, доде не се открият народни наши паметници.

В Манасийна летопис се виждат няколко си изображения о нападении Светослава в България. Тамо в едно изображение казва „Плен руски“, а по-долу — „Идат в Дръстър“ а в друго изображение стои „Руски плен еже на българи“. От тойзи наш народен паметник, кой се е съхранил във Ватиканско книгохранилище види се явно, че то руско в България дохождение не било нападение редовно, предприето от руси неприятелски, но съвсем слабо нещо, както и изражава наш паметник с реч плен, кое значи „грабеж и кражба на животни от поле“. То се види и от самаго изображения, де са изписани руски войници, кои са били почти вси всадници (конници), че карат говеда и овци пленени от български полета. Руски писатели са увеличили твърде много Светославов поход, карат го под Пловдив, под Одрин и под сами Цариградски стени, и то с негови 10 000 тисящи войни!? То, ако и да се споменува от византийци, че се е явявал Светослав по тях места, то иначе не е могло да бъде, отсвен с българская народна войска, коя е гонила Петрова гръкоманска страна по разни места и е искала да освои та български предели, а Светослав им бил наемник помощник по тогдашним обичаем. Светославова власт или княжество се е ограничало в тех времена само около Киев,а по самая Днепра са владели други, а не Светослав. Тия като си съображи человек, вижда че това увеличение Светославово в България похода е чиста басна!...

Знайно е, че византийци са описали тях дела според своя цел и полза. Цимисхи завладал България (969—976), отвел Петрови синове Романа и Бориса в Цариград, лишил ги царскаго венца, а от друга страна им дал чин „коняр — китн — κώμης — конт — граф“. После смърти Цимисхия явяват се във военно поприще български цар Шишман-Мокри с четирима си синове, от коих Самуил се бори неуморно с византийски император Василий. Подир смърти Самуила Василий II успява та завладява Румания, част от Македония и крайдунавски равни места (996—1018); високи же и непроходими места старопланински бранят няколко юнаци българи. Българская свобода и народност се ограничава и таи тамо, ожидаяща благоприятно време. От време же на време стават разни покушения от някои си юнаци български. Кръстоносни походи почват и Византийска държава почва да има работа с кръстоносци. Българи не губят това благоприятно време, съкритии два братя, два млади сокола изхвръкват от потаеное си гнездо и явяват се спасители Българии и възобновители Българското царства и патриаршии! Това са Асен I и Петър, брат му. Българско оръжие почва пак да побеждава и да се слави.

Кръстоносни походи, както е знайно, предприеха се в знамена кръста, отде зеха и име кръстоносни походи. Тии имаха религиозна цел повидимому да освободят християни от ръка неверних. Опълчившии се же народи в тях походи подвижиха се от убеждения християнския вери и от обреченое духовно преимущество, кое им се даде от Папскаго двора!... Но тии походи се обърнаха в разбойничества против християнов, коих уж отиваха да освободят от ръка неверних! Тии голаци грабеха, съблачаха и струваха най-големи злини християнъм, коих идеха да освободят! Тяхна цел после се обърна в гражданска, тоест тии поискаха да завладеят възточния места, а най-паче Византион (Цариград), кое и извършиха за няколко време; но после горчиво им излезе! Папа Силвестър II и Григор III най-напред положи в действие на конец XI века тойзи поход, кога западнии народи се подигнаха, възбудени от Петра пущинака и от увеличения поклонников, кои представиха до най-голям степен угнетения палестинских християн. В 1095 събира се събор от папа Урбана II в Клермонд-Феранд и там, като разяриха духовни и миряни людие, тии си закачиха червени кръстове по дрехи си и тръгнаха викаяще: „Бог го ищи!“ Тии походи се разделят на няколко си и траяха близо до един век.

В него време, както више рекохме, България тъжеше под тежкое иго византийцев и само старопланински високи и непроходими места бяха свободни, както и Влахо-Богдански български княжества, и чакаха благовремие да отхвърлят византийско иго.

Повестност споменува, че Асен и брат му Петър от царско племе също, били внуци Гавриилови, забегнали във Влашко и Богданско във време Самуила и от тамо минали в България и почнали бой с византийцем от Стара планина начнавше,* като ходили първо при византийски двор и искали нещо си за правления. Но някои си наши паметници споменуват, че тии се крили в България, вероятно в Стара планина, и че после ходили за помощ от Влашко. Ние навождаме следная народна песен, коя ако и да се пее без име, обаче се види явно да е съчинена от народа Асену и Петру брату му.

Имала мама нямала
до два ми сиви сокола,
сокола до два близнака.

Асен първи се бил в Шипчански гори и с кръстоносци и съкрушил много от тях, защото тии пленили и упостошали тех български места.

Скритъм ги мама хранила,
хранила, еще доила,
доде соколи порасли,
никой не се научил.
Като соколи растяха
мама им песен пеяла.
Нани ми, нани соколи!
Соколи до два близнака.
Растете и порастете,
тежко иманье делете,
върла потеря сберете,
бащино царство земете,
бащино еще майчино!
Расли соколи, порасли;
Един се на кон ездеше,
други се сабя вртеше!
Като се двама разделят,
един за други пищеха!
Мама соколом думаше:
Я си станете, идете!
Бащино царство земете!
.....

В тая песен „Соколи“ се зема преносно за юнаци. А съдържание песни показва ясно кои са били тии соколи — два брата, два близнака, коих майка съкритом възпитавала с военни дух и като порасли, накарала ги да разделят тежко имане (народу), да съберат тежка потеря (войнство, сила), да идат и да земат бащино и майчино си царство (от византийци).

Ние оставяме настрани леточисление, кое западни и византийски писатели са погрешно бележили въобще за Асенювско появление и основаваме се на вишеизложен наш народен паметник, открит надпис в Търново, де се казва, че 1218 лето се възцарил Асен, син стараго Асена царя, и на наша една ръкопис, в коя се пише вкратце, че подир Асена първаго уцарил се брат му Петър и царувал мирно само 6 години. После се възцарил Юван, малкий брат Асена и Петра, подир него Борил и най-после Асен II (1218, както више изследовахме).

В настоящая книжица нямаме предмет, както изначало казахме, да опишеме обширни подробности Асенюваго века, но няколко само речи. А от изложени надпис и отломки, читател може узна доволно за него век, тоест за Асенюви подвиг и

славни им дела, що са тии велики мъжие извършили и България прославили! Ние прехождаме в други предмет, кое е главна наша цел и кое ни унужди да прекратиме редовное си занятие на осталия части „Показалеца“ и „Опита Българскаго язика“, а да издадеме сие съчинения так наскоро.

От 1857 лето, на радост всем българъм, състави се в Цариград книжевна българска община и яви се повременое списание „Български книжници“, кое в настоящее време голяма полза приноси в книжевное развитие българъм. Но за несчастие между добрия дела, находи се и нещо си зло. При книжевная община явявят се и някои си лица, под видом родолюбия действующе на пропаст и раздор народа! Не зная дали от злоба, или, че са так убеждени чрез тойзи начин, кого тии мечтаят да принесат полза роду си? И едно и друго е зло за България в днешно им положение. От зачала еще того общества се виждат техни постъпки в първая издадена им книга Месецослов 1857-го лета. Еще в 1857 лето, находящу ми се в Нови Сад, изпроводи ми се от едного родолюбца българина от Букурещ първий труд българския общини „Месецослов“ за 1857.[34] Прочитав с вниманием тая книжица, видях на края ѝ „Един поглед връху българската история“, без имени съчинителя.[35] Той „поглед“ не ми се видя умилен за българи, но че съкрива нещо злобно в себе си и народная длъжност не ме остави да претърпя так хладнокръвно. В него еще време писах о тому в Одеса нашим българъм и направих им няколко си замечания да внимаят на това. Тии дописки с време може би да се обнародуват.

Безименний съчинител того погледа разделя го на четири периода. В третий период спада кръщение Преславскаго двора. Там негова милост, като излага как е станало кръщение Борисово, говори:

„Гръцките попове дошли у България, но те били и тогази каквото са и сега. Те не гледали друго, освен пари и да владеят. Затова Борис не можел веч да ги тръпи и пратил (866 год.) сина си посланик до папата, да му се оплаче за това и да го моли да направи един патриарх български (тук прави замечание).

По това време църквите не бяха разделени еще и защото тогази папата беше глава на сичките християнски църкви, както сега Цариградшкият патриарх е глава на сичките православни църкви, затова и Борис отиде да се оплаче нему като на глава и да го моли да направи един български патриарх.

Борис проважда на папата много дарове и му пише за много работи. Борис като му обажда за сичкото, дето се случило, като

се покръстил наедно с народът си и като го пита за много работи, дето се относят на християнската вяра, казува му, че гърците много злоупотребяванията правят у България и го моли да направи един български патриарх. Папата приема с почест българският посланик, отговаря на Бориса с едно писмо от сто и шест члена и му проважда двама владици, за да наредят българската църква. У това писмо папата като отговаря на Бориса за сичките му питания и го гади [sic] за някои работи, дето не ги сторил добре, казува му колкото за български патриарх това:

„Колко за български патриарх, сега нищо не мога да отредя, додето не се върнат моите посланици, дето ти ги провождам. Защото още не знам доколко християне има, за да може да има един патриарх. Сега ти провождам само един владика, когото ще направя архиепископ; като се умножат християните, тогази тойзи архиепископ ще прави самси други владици и като умре, владиците сами да турят на мястото му други архиепископ и без да дохожда при мене."

Двамата владици, дето ги проводи папата на Бориса, бяха Павел и Формос. Тези владици като додоха у България, кръщаваха и учиха народа много добре (?!) и Борис се благодари за това толкози много, щото изпъди сичките гръцки попове, дето бяха дошли у България. След малко Борис проводи еще един посланик до папата, за да направи владиката Формоза български архиепископ и да проводи още попове да учат народът."

Безименний съчинител,[36] продължащ свой поглед, описва Фотиевото прение с Рим-папа и негово падение, следува:

„След това Фотий пак падна от престолат и подир него цариградшките патриарси познаваха папата за глава на християнската църква(!). Българите тогази си направиха самовластен архиепископ, дето го имаха и познаваха и те, както и гърците, папата за глава (!!!) на християнската църква."

В страна 98, пак в третий период, на две-три места безименний съчинител се току втиква „папа бил глава на църквата" (!!!).

В четвъртий период, де описва Асенювий век, безименний съчинител езуитскаго погледа пише:

„Петър възлезе на престола и царствуваше мирно, но не дълго време; а след малко го убиха. Той остави един син твърде малък и затова на негово място стана третият брат Иван, когото наричат и Кало-Иван, Иваница (1197). Той току като възлезъл на българския престол, първата му грижа била да отърве българската църква от гърците. За това той не рачил да познава гръцкия патриарх и проводил посланик до папата да го моли да направи един български патриарх и да го венчае с царска корона (!!!). Гърците много се мъчиха да възпрят това постъпване на Асеня, но не можаха, защото българите бяха викнали бривари от тези гърци. Посланици и писма от Асеня до папата и от папата до Асеня вървяха пет-шест години (?!) наред и по 1203 година Асен проводи архиепископът от Търнов с много дарове до папата и му пише да му проводи кардинали да го венчее на царски престол и да направят този архиепископ патриарх (!!!). Българският архиепископ се върна на Търнов и владиката, дето го беше проводил папата, на 8 септември 1204 год. на малка Богородица му даде палиумът, митрата и владишкият пръстен, и го направи патриарх (!!!). На същото време направиха и две архиепископства у България. Папският послан си отиде и Асен писа на папата с него. У това писмо Асен му благодари и го моли да проводи един кардинал с една корона, един скиптр и едно апостолско писмо (!?), за да може да го венчее. Освен това го молеше да даде воля на българската църква да си избира сама патриарх и да го ръкополага пак сама, защото е мъчно да ходи чак на Рим за това (!!!). А колкото за разликата, дето е имал Асен с маджарския крал, Асен казува на папата да направи така, щото да се погодят без да се пролива кръв. Папата проводи един кардинал с короната и скиптър, който венча Асеня на царски престол и му даде воля да сече пари (1204 октомврия 15) (!?). Така и българската църква зе воля да може сама да си туря нов патриарх. Кардиналът си отива и занесе от Асеня едно писмо до папата, у което му казува да рече на французите, които тогази бяха зели Цариград, да не закачат българското царство, защото и той тогази знае що да прави с тях (!!!). Така стана българското патриаршество."

Всеки благоразумен българин види с какъв дух е писан тойзи поглед и каква цел се съкрива в него. Безименний съчинител току що не проповяда явно, че българи тряба да станат папищаши! На всяка стръчка се старае да докаже, че папа бил всегда глава църкви и че българская патриаршия се съставила от папа! Колко слепо и лъжливо се е заблудил и повел той на това, то се види от негово дебело незнание повестности! Той като клевети българи, че припознавали папа за глава църкви си, клевети безстидно и гърци, че и тии уж припознавали папа за глава черкви!...

„След това Фотий пак падна от престола и подир него цариградшките патриарси познаваха папата за глава на християнската църква."

Тук господство му лъже и не знае що пише! Раздор между цариградска черква и римянская, както е знайно, почна от патриарха Фотия в 858 л. и съвършенное отделение на източна и западна черква стана в 1054 във време патриарха Кирулария; но до него време, тоест до 1054, гърци патриарси не са припознавали папа за глава на християнская вяра! Тии припознаваха, както и до сега припознават, за глава Иисуса Христа. И това стана причина, та се отделиха от римляни; защото папа искаше да бъде глава черкви и наместник апостола Петра, кое е противно и на само евангелие. Иисус Христоѕ никаго не остави глава християнския черкви, напротив той всегда проповяда равност и смирение: „Последний между вами бъдет първий", говори се в святое благовествување. Византийско свещенство, от как се учреди императорски престол във Византион под именем Нов Рим, опираеще се на императорска сила, не щеше веке никак да признава папа за глава черкви, но византийски епископ надена титул патриарх, после вселенски и всесвятейший. Сами же византийски императори не търпеха да зависва византийско свещеноначалство от папа, кого тии мислеха слуга себе! А негова милост езуитский подкупник и раб казва че гърци признавали папа за глава!!! Тая легенда, що я представя тук под именем „Един поглед върху българска история", не е скована само от негова глупава глава, но и от езуитско хитролукаво перо в Бебешка езуитска фабрика! Но със сичка хитролукавщина, що е сплетена, пак не може да почерни истина!... Безименний съчинител дума: „Двамата владици, дето проводи папа на Бориса, бяха Павел и Формоз. Тейзи владици като додоха у България, кръщаваха и учеха народа много добре" (!?) Отде знае господство му, че тии са кръщали и учили народа твърде добре? Какви доказателства има за това? Кое е доброе и злое кръщение? В него време, както е знайно, възточная и западная черкви никаква разлика нямаха еще нито в кръщение, нито в поучение! От де произходи, та папови владици кръщали и учили твърде добре?! Ако са кръщали и учили тии твърде добре в България и ако са били българи задоволни от тях, защо ги изпъдиха от България? Ние видяхме, че тии само три години живяли в България. В него време ние видиме такива учени българи йерарси в България, какъвто Йоан Екзарх български и други, кои могат се равни с първи гръцки йерарси, както ги показват техни богословски съчинения. Тии българи йерарси, както и сам Симеон, ако не виждаха че папищашкое учение е противоевангелско, не щяха въистина да изпъдят Формоза и Павла и да останат съгласни с Възточная черква!

Ако ли тук разумява писавший езуитин тая легенда за добро и зло кръщение, потапяне, що струват днес възточни, а попръскване, що вършат днес папищаши, то е много смешно и езуитска му глава не е размислила, че в него време, кога Формоза и Павел били и кръщали в България, тези прения и въпроси не бяха се еще родили мъжду възточним и западним, тии са много по-последни! Тук езуитин иска да продаде космата лъжа, но отсвен себе си не ще намери другиго да я купи!...

Не види ли се явно, како иска да впосее между българи безименний съчинител, кому име ние щем откри, както и негови постъпки от 1857 до 1859 л. от два му месецослова, що е издал и от впосеяни други изложения в „Български книжници" от млади негови ученици и последователи. Длъжност свята и народна ни заставя да откриеме народу си каква зараза се е вмъкнала между му и какви зли следствия може та да докара, ако се не предупреди и изчисти от сега.* В истий месецослов (1857) на края има „известие". Тамо се обявлява, що е за Българска община и от какви лица е съставена и каква цел има. Главни лица на тая община се показват Драган Цанков, Коста Маринов и Коста Славчев. А другии членове се виждат се млади българчета. Възпоменува се тамо и достопочитаемий г. Христо Тъпчилеща и брат му г. Николчо Тъпчилеща, но не като членове, но че уж одобрили тая община. Първо им старание, казват, ще бъде да издадат един месецослов за 1857 година, кой ще се напише и извади на свят от членове, дето се намират веке в тая Българска община, както я тии назовават. Нам са познати лично и от близо сички тии лица и уважаваме ги много за нихно родолюбие и старание ради народнаго просвещения, а най-паче достопочитаеми братя Тъпчилещови. Наше старание от него време беше да узнайме кой е той безимен съчинител езуитскаго погледа и що търси таково лице в Българская община, от коя се ожидава народное просвещение?!

В „Български книжници", в част III, октомврия, книжка втора, брой 20, 1858 л., в страна 191 видяхме изложено „Паралел от Христа Ваклидова, възпитаника на французкото Бебешко

**Това е писано еще в 1856 преди да почне да се издава в Сен-Бенедето вестник „Лъже-България" от цинцаро-арнаутина Димитрия Гиков, лъже-българина от Сицов.*

училище — Кловис (французки цар) и Борис (български цар)". Там младий възпитаник езуитскаго училища казва: „Заемаме тук от „Погледът върху Българската история" на г. Цанкова („Месецослов" за 1857 л.)"

С жалостия виждаме приятелско име съчинителя того погледа, с жалостия, кажа, защо се унуждаваме да открийме роду си такава истина, коя не ще му бъде приятна; а еще повеч защото от г. Цанкова се ожидаваше не такава заразителна работа, но полза народу нашему, при кого и он се е прилепил, ако и да не е от чиста българска порода.* Г. Гиков въистина е деятелно лице и в това поприще, що е влязъл, от 1853 лето, можеше да принесе голяма полза народу и себе, ако постъпваше като чист и искрен българин. Види се, като млад человек, прелъстен от големи лъжливи обещания на Бебешкая езуитска фабрика, да се е заблудил, мислящ че с том ще принесе полза! А не знае бедний какъв страшен раздор готови да впосее между невинному българскому народу и че и негова личност може горко да пострадае, защото българи в настоящее време със сичка обида, що имат от страни гръцкаго духовенства, никоги не щат търпя нито даже помисли да станат папищаши. Тии свое желание щат достигна чрез други път, а не както мечтае господство му и иска да ползува от това обстоятелство благодетели си езуити. Българи, слава богу, имат днес доволни учени и благоразумни истинни родолюбци, кои знаят черковная повестност добре и виждат колко кръв се е проляла от такива религиозни раздори и отцепки! Тии знаят добре що ще рече езуитин и езуитска пропаганда, и не щат търпя никоги да пропуснат такова нещо в милое си отечество България. Простий народ в България е в състояние такива зарази да ги избие с камения и с криваци и като крастави овци да ги отлъчи с време от общое стадо, да го не заразят!

**Издаващи днес вестник „Льже-България" в езуитско съборище в Галата под новоскованое българско име Драган Цанков, преди се е зовал и подписвал Димитрий Гику или Кириаку. Баща му, кой е бил приселец от македонски цинцаро-арбанаси в Сицов, зовал се е първо Гику, а после е погърчил арбанашкото си име с Киряк. Цинцари (куцовласи) си теглят начало родопоколения от латини. Тях са ги преселили римляни в Македония, кога се е направил каменний път (βασιλικὴ ὁδός) от Рим до Костадинов град (Византион), да поправят тойзи път и тии са били населени се покрай тойзи път, и като царски работници имали са някакви си преимущества, назоваеще себе: синове кесарски, т.е. царски человеце. А българи ги звали: сини цари или цари сини; после тая реч сини цари изкривила се на цинцари. Види се господин Гиков да е узнал родопоколение си, че се тегли от латинов, та за това се е прилепил и продал езуитам в заслуга латинскому роду!... Брат му се подписва еще Антон Кириаку и води католичанка жена.*

Г. Гиков като се заблудил сам, заблудил е и няколко млади неопитни българчета, коих с негово старание са приели да възпитаят езуитски мисионери в Бебешко училище. Той като управител на съставеная печатница в пъпа езуитски в Сент-Бенедето в Галата, де се издават „Български книжници", кои носят печат: „Настоятелството, българските книжници — Цариград", постепенно е почнал от начало да сее езуитски мисли в разни изложения, папски писма и проч., сковани в езуитская Бебешка фабрика и приведени от млади там възпитаници българи. Ние щем ги изложи тук и щем доказа роду си какви клетки му подлагат тии млади отстъпници!

В „Български книжици", в част III, ноември, книжка първа, брой 21, 1858 г., в страна 237 виждаме изложение младаго Х. Д. Ваклидова: „Гръцкия език за българете". Съчинител того изложения се нает да пише за работа, коя той не разбира, да гони елински език и да отвръща българи да го не учат! Но сам в това кратко си изложение употреблява няколко елински речи, както история, период и проч. Той можеше с други начин да се изражи и да бъде оправдан, тоест да каже, че българи не тряба веке ни един странен език да предпочитат от матернаго си, както е било преди няколко години: но първо да учат матерни си език, а после да учат и всеки други език, до колкото им допущат обстоятелства, както струва цял ученій свят. Но да оставиме тая му глупост и да видиме какъв езуитски дух се съкрива в това му изложение. Той казва: „Като поизгледах че езикът, съединен с вероизповеданието, е първата основа на образуването на един народ, наемам се да изтегля из тая статия, ако и на неугодата на някои си духове (понеже такива са много), сичко, що може да затрие тия чувства." После казва: „Затова, както е видно, земам само езикът, без да влеза във въпросите на вероизповеданието, гдето много неща ще помогнат за да ни отдалечат от тоя език." Тука младий Ваклидов се заузема за два предмета да говори: езика и вероизповедания, както сам казва; второе, тоест вероизповедание, остава, и говори само за елински език. Но казва, че въпросите на вероизповеданието (ако ги изследува) много ще помогнат да ни отдалечат от тоя език (елински). Тук се съкрива явно езуитски дух и с други речи той иска да каже: ние, българи, тряба да отхвърлиме наше православно вероизповедание, кое е едно с гърци и тъй да се отдалечиме от гръцки език! Това заключава негово изражение, кое той не смеял явно да изложи.

По-долу казва: „Днес видим с голямо благодарение, че почти

сичките учени, които България ще просветят, гореречените езици и още германски и английски, познават ги, думам, любословно... Но някои си духове гръцки кръстени, руски образовани, им добре понося да рекат, че няма учители за тези езици." Какво блещуреви тук младий Ваклидов, аз не разбирам нищо?! Сички учени, кои щели да просветят България, познавали гореречени езици, и още германски и енглешки любословно!!! Кои са тии учени? Тии учени, ако са они, кои познаваме, че са се образовали в Европа, тии сички почти познават елински език, защото по сичка Европа той се предава. Види се в езуитская Бебешка фабрика да се не предава елински език! „Гръцки кръстени духове и руски образовани" — какво иска да каже младий езуитин с реч „гръцки кръстени и руски образовани", папищашки кръстени по-добри ли са? Какво зло е видяла България от образовавших се в Русия? Не знайме ли, че колкото учители днес съществуят в България, са почти сички от образовавших се в Русия? Кой от образовавших се в Западна Европа се е заузел в учителско звание? Аз не познавам ни едного! Аз не думам, че не са принесли и тии полза отечеству, но ища да кажа, че едни и други са ползували доволно, всеки според занятие си, но повеч учители и почти сички, кои се нахождат в България, са от образовавших се в Русия и ежедневно ползуват братя си българи. Какво иска с това да каже младий езуитин, разумява се от следное: „Това го изпитахме сами, изпитахме го според успехите на учениците, които са в Бебешкото училище и които са истинно българи." Кой те пита за Бебешкото училище и че учащии се там българи са истинно българи?! — добра истина показахте!!!

После казва: „Треба другояче България да се изтъщава, треба в училищата ѝ да се введат европейски списания (езуитски?), в които младите отрасли (като вас да се напоят с папищашки дух), като видят добродетелта (ох! езуитска добродетел!!!), съдружена с делото (!), да се вкоренят сичките начала, с които служба да отдадат на отечество си (тежко му и горко му!). Тамо е източникът на България!" (В езуитски фабрики! Добър източник!)

В месецослову 1859 видиме обнародвани от г. Цанкова следни преводи брата му езуита Хр. Д. Ваклидова:

„Извод от едно писмо на Василя още архиепископ Търновски до папата Инокентия II (пратено 1202 год.).

На най-славнаго наследника на апостолскийт престол, на отца на сичкото християнство, на мойт господар папа Инокентия (!), когото аз молитствувам да ми даде съвършеното си благоволение, много благоволение, и големи молитви от моя страна, аз Василия, най-малкият и най-покорният от Архиепископите на цяла България и Влахия.

Аз моля премъдраго бога и преблаженая майка божия, за да би моето писмо намерило ваша светиня в добро разположение и в една преблага радост. В разстояние осемнайсет години моята душа е жарко желала вашето благословение и на престолът на блаженаго апостола Петра и ето че днес само бог и ваша светина ни го отдавате. (?!)

Освен това пак да знае ваша светина сичко онова, което аз правих, за да ида да тража даже в Рим вашето благословение, през месец юлия година от създания света 6711 (от Иисуса Христа 1202), седмаго назначения, моя покорност тръгна, за да се пренесе пред нашего преосвещенейшаго и преславнейшаго отца папа Инокентия. Като стигнах в Дурацо, аз бидох тамо възпрен тридесет дена, когато исках да вляза в един корабал, за да мина в Италия. Гърците ме задържаха и възпреха ме да премина морето...

Най-после ме стигнаха писма от нашият император, в които ми казваше:

„Побързайте да се върнете, зачтото ни дойде един кардинал, пратен от нашийт господар папата. (!!!)"

Тъй като прочетох тия писма и като видях, че нашийт император ме викаше, аз промених пътят си. През месец септември аз стигнах на конец в Търново и намерих тамо капелана Ивана, тоя свят истинен и избран человек (!!!), когото ваша светиня ни праща и който ми вручи сичките ваши писма.

Сичките тия писма ми бидоха прочетени и чрез тях моята душа биде обладана от радост. Простирающ ръцете си към небето, аз воздадох благодарения богу, зачтото преблагий папа наш отец е потърсил овците, които се бяха загубили (!!!), за да ги приведе в стадото. Според онова, което писмата на ваша светиня съдържаваха и онова, което вие бяхте заповядали, капелан Иван ми даде вашето благословение и палиум за изпълнението на моята свещеноначална служба (!!!), на 8 септември, ден на рождеството на пресветая майка божия.

А след като възприех палиум с най-покорната побожност, която ми беше възложена, аз направих клетва за вярна покорност пред владиците, които пишат на ваша светиня пред нашият княз и пред много други владици, които се намериха в църквата.

Още веднъж, пресвети отче, благодарили ще се ваша светиня,

според както и аз го моля, да ни отдаде нови благодати, да усъвърши организацията на нашето духовенство и да ни поучи средствата, чрез които аз дълженствувам да оправям стадото, което ми е уверено чрез бога и чрез ваша светиня.

Ний имаме вече свето миро. От истина ний приемахме друг път от гърците, но без да кажеме нещо отвише, гърците ни мразят толкова, колкото и вас.

Но вам, господарю мой, надлежи да ни промислите сичко оново, което ни е нужно и да ни го дадете; вам подобно надлежи да ни научите здраво за светото миро, средството чрез което ний длъженствуваме да кръщаваме нашият народ (!!!) и да направим тъй, щото той да не остане без свето миро. Ако той бъде лишен от него, то щеше да бъде едно злощастие.

На конец бъдете благодарни да ни съветувате за всичките работи, ми вси синове, кои сме изгубени и които изгубваме. Бъдете подобно благодарни, о преблагий отче, да ни пратите палиум за двете митрополии Преславска и Видинска (!!!), които имат нужда от тях. Че ако ваша светиня знае, че аз имам нужда от друга някоя вещ, за да можа да извършвам добре свещеноначалната моя служба, потрудете се да ми я пратите.

Колената на землята, главата преклонена и вратът простерн (!!!) връз вашите ръце, ние ви познаваме за наш господар и ви воздаваме похвала и чест."

Повеление, чрез което Кало-Йоан, Иван Асен, се подчинява той и царството му на Римската църква:

„Во име отца и сина и светаго духа Амин!

Исус Христос понеже изволи да ме направи мене император на сичка България и Влахия, претърсих в книгите и писанията на старите ни, както и в законите на императорите, предместниците ни, от кого са приели царството българско, кой е потвърдил в ръцете им скиптърът императорски, кой е поставил короната (венецът) на главата им и им дал патриаршеското благословение от римската църква, която е великата църква божия и на столът апостолски, който е столът на свети Петра началник на апостолите. (!!!)

Следователно и ние, ходяще по августейшите им стъпки, пожелахме щото патриархическото благословение на римската църква на столът апостолски и Петра, началника на апостолите и на нашийт свят и вселенский отец папа Инокентий да дойде да потвърди короната на главата ни и да оздрави империята ни.

Следствено какъвто да е онзи, на когото господ е предал

властта, или да ни дава патриархическото благословление или да управлява църквата търновска, столицата ни и да ръкополага архиепископите ни, митрополитите ни и епископите ни, ние му даваме пълна и цяла леснина да прави делата си и други служби църковни в сичката пространност на империята ни.

Тъй ето че аз и сичката ми империя, патриархът, митрополитът ни, архиепископите ни, епископите ни и сичките ни свещеници ние се подчиняваме под римската църква и приемаме законите и обичаите и навиците, съгласно с онова, което правеха царете български и влашки, предместниците ни."

Превел Хр. Д. Ваклидов

Тези писма се виждат в някои си отпечатни месецослова 1859-го, а в някои си го няма. Види се, че тайно са пропустени из България; в истий месецослов се е обнародовало и друго такова езуитско нещо, от другиго едного единомисленика и възпитаника Бебешкаго училища: Н. А. Върбанова, под надсловом: „Документи за българската черковна история", но и то е отразено в някои си отпечатни Месецослова 1859. лета. Всекий, кой е прочел с вниманием вишеизложени от нас доказателства, види с каква лукавщина и понижение са съковани тейзи писма!... Заблъждений българин Ваклидов в Бебешка езуитска фабрика не показва от де ги е извел! Тук се види явно, че е играло перо главатаря Бебешкаго училища.

В тия писма всеки види какво рабско понижение се отдава българскому архиепископу, а еще повеч българскому царю Ювану или Кало-Йоану! Кало-Йоан, кого съвременници описват за горд и свирепаго характера человек, кой убил толкова латини и императора им Бълдуина с немилност и поради того го нарекли Скито-Йоан, той Кало-Йоан да пише едному попу тъй, то е смешно и да помисли человек!!! От каква нужда?! А чудно е, Кало-Йоан Асен (според това лъжливо писмо) подир 226 години да намери писма и подробности, че предместници му български царе добивали императорство, скиптри, корони и патриаршеско благословение от Римска черква?!! Чудно и дивно, казваме, като знайме какви събития, противни и разорителни обстоятелства за българи последоваха в разстояние на толко години от времени цар Петрово падение до Кало-Йоана! Преслав столица българска, де е трябвало да се пастрят и съхраняват такива царски записки, знайно е, че във време цар Петра, наследника великаго Симеона, пострада едно от съюзная с рускаго княза Светослава войска, и сам Петър биде убиен в

това смътно и размирно време, друго че Цимисхий незабавно дойде в България , разгони народная страна и Светослав, остав сам със свои си, спаси се бегством в Дръстър (Силистра), отде на милост Цимисхия биде отпустен с малочисленое си остало войнство. Цимисхий с помощ Петровия страни завладя България, освои престолний град Преслав, кой биде изгорен огнем и призван на име Цимисхия Яннополис. Повестност записала твърде ясно, че Цимисхий отвел Бориса и Романа, цар Петрови синове, в Цариград, лишил ги тържествено от сички им царски достойнства и знаци, и после им дал чинове коняр — китн — κώμης — граф, като усмъдили — изкупили едного от тях! Подир такива постъпки Цимисхия и византийцев, кои са се стремили да уничтожат съвсем българское царство и само име престолнаго им града да се веке не слуша на свят, не е ли паднала в ръце гърков и царска в Преслав ризница (съкровище), де са били такива царски записки?!! После смърти Цимисхия, кой царувал само 4 години, почват пак в България най-кръвопролитни и разорителни битки между византийцем и българъм. Шишман Мокри и негови славни синове освобождават България, разширяват я чрезвичайно, приносят царская столица в Преспа при Охрида, също и патриаршеско седалище. Разумява се, че ако в предидущи разорителни времена било се е съхранило и укрило нещо си от стари царски и патриаршески записки, то несъмнено се е пренесло в новая българска столица. Ние знаем от повестности, че после смърти храбраго и великаго Самуила царя българскаго, негови наследници еще малко подир паднаха и разбиха се от византийцев, кои разграбиха и царская ризница (съкровище) в Охрид и Преспа и взеха сички български драгоценности! Подир толкова и толкова страшни разорения и подир толкогодишно поданство българъм под византийска власт, до появления Асеня и брата му Петра, може ли се вярва, че Борисови и Симеонови дописки с папа римски са се съхранили, щото Кало-Йан, като ги разгледал и прочел, намерил в тях, че председници му български царе от папа получили корони, скиптри и патриаршеско благоволение?!! Напротив, с точностия и решително може се вярва, че тейзи писма са лъжовни и съковани в Рим. Кога знайме, че еще от кръщения Преславскаго двора между папа и византийскаго свещенства се е породила мълва и прение за освоение Българския черкви, то никакво съмнение не може би, че в Рим от тогава еще се почнало да се плетят разни лъжливи писма и легенди.

В появление вестника „Лъже-България“ г. Цанков открива

явно нападение на наша вяра. А и може ли другояче да прави, кога доизволение того вестника е изпросено от главатаря езуитския чети в Цариград г. Боре? Колко лукаво постъпват езуити, всеки може да проумей, че тии успяха първо да привлекат г. Цанкова и чрез него няколко си млади българчета; а еще и няколко български девици, коих възпитаят в Сан-Бенедето в Галата; допустиха г. Цанкову да издава повременно списание „Български книжици“ в тяхна печатница: извадиха му и дозволение да издава и граждански вестник „Лъже-България“!... Езуити сега имат самия удобни оръдия да постигнат цел си в България, ако български народ не приемне други мерки.

Дело е веке явно и тряба да се говори открито. Г. Цанков е станал тайно католик — папищаш еще в 1853 лето. Доказателства са негови постъпки, а и живо свидетелство очевидца имаме. Преди няколко време беше тук в Одеса един млад българин на име Георги Теохаров, кой сега е в Москва и учи се тамо; той ми приказва, че като бил в Цариград и искал средство да иде в Европа за обучение си, налетял на един езуитски мисионерин и като му приказал намерение си, езуитин тутакси не загубил време да му предложи да стане католик и така той да му способствува да го изпроводят в Европа за изучения му. Теохаров му казал да помисли добре и след няколко дни да му даде отговор. После три дни Теохаров отишъл и му казал, че той размислил добре и като се уж убедил, че католишка вяра е по-права, желае да стане католик, но с това условие да го изпроводят в Париж и еще да му спомогнат нещо си за свои три невръстни братя, коих, казал той, има в България, да ги доведе и тя в Цариград при езуитска пропаганда. Езуитин му отговорил: „Твърде добре, но трябва да те заведа при наш епископ.“ Теохаров се склонил и отишли. Там като го разпитали еще нещо си, рекли му: „Твърде добре! Почакай малко тук, ви имате еще един българин католик, господин Д. Цанков, да го повикаме и него да дойде.“ Теохаров, като чул това име, кое е искал да узнае, рекал: „Аз след малко ще дода тук“ и си излязъл без да се завърне веке там. После няколко дни дал прошение Рускому посолству в Цариград да се приемне в Русия за изучение, кое му се и изпълни. Това свидетелство и явни постъпки г. Цанкова са доволни доказателства да известят наши българи, че вестник „Лъже-България“ се издава от езуитско оръдие и да знаят с какво око трябва да гледат на него. Г. Теохаров е жив в Москва, както и други лица, коим также е казвал това приключение, са живи. Сега като явихме от какви

лица се състои тая повлечена от езуити чета, нека кажеме невинному българскому народу какво зло може да проникне в България от тейзи заблуждени отстъпници, ако се не изчистят с време от помежду народа. Зло е явно пред очите ни, и не тряба много доказателства.

ЛЮБЕЗНИ БРАТЯ БЪЛГАРИ!

Наша вяра всегда е била най-добрий и най-милий наш утешител и наша премила народност, ако се е днес между нами увардила, то ние сме длъжни на наша православна прадедна вяра, коя сме в точност държали и държиме! Иначе изгубили бехме народност и име българин би се преобратило на друго! Раздор прадеднаго вероизповедания е уничтожение народности, а найпаче между народу, кой няма своя свобода, а зависи от других! Такива живи примери имаме много, не само в други народи, но и между нами. Но, преди да ги изложиме, тряба да кажеме коя причина ни унуждава да пишеме краткое сие писъмце о тому предмету. Всекий, кой е прочитал черковная история, знае какви кръвопролития и гонения са последовали от вероизповедни раздори и как от една само из начала чиста евангелска вяра са станали толкова разделения и подразделения! А главное разделение на западна и православна вяра е нанесло първий удар падения Римския и Византийския държави. Последователи Рим-попови от него еще време са съставили общества под именем пропаганда и с всеки начин са се трудили да привлекат к себе си други народи и на много места са успели да сполучат цел си. Само България е била изключена от того и крепко се е държала и държи се еще от православна наша прадедна вяра, отсвен неколцина изневерци, павликяни зовими, българи. Но в настоящое време папищаши и други отцепници нападнали са на българи и заузели са се да впосеят раздор и отцепление между нами. Многи с обръснати мустаци и разновидно облечени Рим-попови последници и англо-американски учители скитат се по България и трудят се с лицемерием да прельстят простодушнаго народа, обещаеще му лъжовно много работи! Но тяхна цел и намерение нищо друго не е, отсвен да уничтожат наша народност и да се ползуват от наша слабост. В Австрия (в Темишки Банат) има няколко села българи, преселивше се тамо после падения България, кои говорят еще чисто български език, овардили стари наши обичаи, носят и одеяние старо-бъл-

гарско, но приемше насила католишка вяра във време Марии Терезии, изгубили народност си конечно! То благородно чувство изчезнало веке от тях! Тии не щат веке да знаят нищо от свое сродство с другим българъм, своим еднокръвним братием. Тии знаят Рим-попа и друго нищо! А на единородни и единоверни си некогаш братя българи гледат днес със злобна ненавист и мързост! То им са надъхали Рим-попови свещеници. Той исти дух съществува и вътре в България между малочислени брой на папищаши българи павликяни. Тии, както въобще всем нам е познато, ненавиждат нас, техни единородни братя дотолко, щото и кара-каури (гяури), черни неверници ни зоват! Папищашки попове до толко са ги раздвоили от нас, щото един павликянин българин за нищо не има да открадне от православнаго българина, да го наклевети, да го издаде и даже, ако му прилегне, да го убие без никаква причина, само от религиозна злоба! Такова нещо се е случило преди няколко години в Пловдив, де един павликянин, съдружен от злодейци турци, он сам избил нощия цяло семейство жени и невинни девици от Чалъков род! Такова исто се е случило неотколе в село Сопот, де пак един павликянин от ближни села извиква нощия с измама хаджи Георгюв син... и го уби край село! И други такива много злодеяния са ставали от павликяни на православни българи. То се е творило от само пустоверско чувство, кое им са надъхали попове им! Аз видях в Австрия такива много примери, де множество сърби, кои са приели папищашка вяра, шокци зовими, гледат на свои единородни братя православни сърби с непримирима вражда и храняще противо тях злоба и ненавист, издават ги ежедневно! Так исто и в слободна Гърция, де съществуват также папищаши гърци в остров Тинос, Сира и другаде, ненавиждат единородни си братя православни гърци и не само във време освобождения Гърции им са противодействували, издавающе ги неприятелю, но и ежедневно им препятствуят на всяко полезно дело! А в Турция армени и арменокатолици в истое положение се нахождат. То исто искат тии свети Петрови наследници да направят и в България; да впосеят общий раздор и отцепване, щото брат брата да намрази, син баща, мати дъщеря! Тъй разпространяят тии христовое учение! Вместо любов учат ненавист! Вместо мир впосеват мълви и раздори! Де е стъпил техен крак, то място без раздор и мълва не е остало! Любопитний нека чете разни съчинения, да узнай що са стрували и струват ежедневно в Азия и другаде, а нравственое развращение до кой степен заблуждения е достигло там, де техна

власт се е удворила; срамно и стидно е да помисли человек, а камо ли да казва! Сами тии свещеници зовими развращаят народа: тем се жертвува чистая и нежная невинност!... Вардете се, братя, от такива хитници Христоваго стада вълци! Не слушайте тяхно учение и лъжовни обещания. Тии са подобни цвету отровеному от усойка грамадница люта зъмя, и кой се само долепи до него, отравя се смъртоносно! Тии под видом человеколюбия и евангелскаго учения цял свят лъстят! То е друга по-дълбока тяхна цел! Тии ищат с том да уничтожат премилая и предрагая народност всякаго парода и да се ползуват от религиознаго влияния!...

Ви же, отци свещеници българи, внимавайте с бодростия и пазете въвереное вам стадо Христово съгласно с пророком. „Стражѫ тѧ поставилъ есьмъ дому Ізрайлеву“ да не чуйте въ страшнъый дьнь слѣдное: — „Сіѧ глаголетъ Адонай Господь. Оле пастъıръı Израилевъı ! еда пасѫть пастъıръı самихъ себе, не овецъ ли пасѫть пастъıръı? Се млѣко ѣдите, и вълноѭ одѣваете сѧ, и тъчное закалаете, а овець мойхъ не пасете! Изнемогшаго не подъѣсте, и болѣѫщаго не уврачевасте и заблѫденаго не обратисте и погибшаго не взъıскасте, и крѣпкое оскърбисте трудъмъ, и властиѭ наказасте ѧ и наряганиемъ; и разсъıпашѧ сѧ овцъı моѧ, понеже не имѣѭхѫ пастъıрей, и бъıшѧ на изѣдение всѣмъ звѣрѣмъ сельнъımъ: Сіѧ глаголетъ Адонаі Господь: Се азъ на пастъıри и взъıща овецъ мойхъ отъ рѫкъ ихъ!“

ДЕСЕТ СТАРИ БЪЛГАРСКИ ПЕНЯЗИ

(СНЕТИ ОТ „ГЛАСНИКА ДРУЖЬСТВА СЪРБСКИЯ СЛОВЕСНОСТИ“)[37]

I-ий

На една му страна е Иисус Христос, както обично седи на престола с надпис до глава ІС ХС. От друга же страна, цар обгърнат с царски турпан (мантия)[P 38], имеящ венец на глави и държащ в десница си дълъг кръст, кому долний край допира до земи, а в лява си ръка има царска ябълка с кръст (кръг означаещ държавное пространство или земя). До крака си на лява страна има звезда, а около си съкратен надпис от лява

страна горе АСѢ — Асен, от десна же ф — цар, а под него от ляво: БЛ, а от дясно ГА — българом, съвокупно: Асен цар българъм.

Тойзи хубав сребърен пеняз е намерен от г. Стеф. И. Верковича негде си в Румания (Тракия) и сега се находи у него.

В „Гласника Дружьства Сърбския словесности“, связка V, изтълкувано е ѦСЕ — Ясен и БЛ-ГА — Блгара, но то не е право. Право е: Асен цар Блъгаром; реч Асен е съставена от **а** отрицателно равно не и от сѣнь — засенение, тъмнота. А-сѣнь значи нетъмний, незасенений, светлий преносно. Подобни ней речи на български език имаме с а отрицателно съставени и следния: ясно, съставено от **а** или ѣ облагозвучено, и от сьнь — сѣнь — тъмнота, ѣсьнъ, ѣснъ съкратено, а средни же род ѣсно — нетъмно. Ѣлова крава, ѣлова овца и ѣловина, съставени от а или ѣ отрицателно и от ловъ — ловити, ловя — хващам, заловям, ѣлова — оная, коя не лови в утроба си, както и за жени са казва ѣлова жена — нераждаща. Атила (собствено българско име) от **а** отрицателно и от тил, край тленно — Атила — безкрайний нетленний и преносно непобедимий или от **а** и от тул — кът, затуление, тъмнота. Атула, Атила — нетъмний — Асен и преносно неутолимий, непобеждаемий и проч. Такива имена в старост имали са твърде много стари българи и елини и еще и до днес имат.

Тойзи пеняз е цар Асенюв, кой е царувал от 1186 до 1195, както изследовахме в настоящее съчинение.

II-ий

Пеняз сребърен, тежък 16 грама, находи се в сбирка Г. Дим. Лолио, търговца и спедитора у Земун.

На една му страна е Иисус Христос, стоящ пред престола и благославящ с две си ръце; до глави му е обичний надпис ІС ХС, а под ръка от дясна страна е буква АСѢ: от лява же ф, кое значи Асен цар.

На друга же страна: два царски лика (образи) стоят един до другиго във великолепно одеяние, а между им посреде е двостръчен кръст. Надпис же, от кого се виждат някои си слова, не може се реши точно що значи. В „Гласник Дружьства Сърбския Словесности“ по догагданием е писано: DV — DUX — кнез, но то е съвсем погрешно мнение, защото българские царие никоги не са носили титул княз, а всегда цар или самодържец. Ние видяхме и знайме, че Асен, кому се относи тойзи пеняз,

носил титул цар. В надпис Асеня втораго, сина му, казва: Аз Иоан, в Христа Бога верни цар и самодържец Българом, син стараго Асене царе, а не княза!

III-ий

Пеняз сребърен, тежък 19 грама, находи се в сбирка господ. съветника Лазара Арсениевича в Белград. На една страна му е Иисус Христос по тогдашни обичаи, а на друга е светец, предаещ царю знамен (препорец, хоръгва, байрак) държави, на кого се види и звезда. Цар же гологлав, в дълъг царски турпан, приема с десница си знамен, а в лява си ръка държи свитък книга (а не кратак скиптр, както е в Гласнику писано), кое може да се тълкува книга държави, закони правления. На лява страна при светеца е надпис, кого в Гласнику тълкуват SMN — SIMEON? а на дясна страна до царя: ASEN — Асен; тойзи пеняз отдават Михаилу II Асеню царю българскому (?). Това обаче сичко е погрешно по моему мнению. Ние же тълкуваме так: Асен първи е признат за цар от българи в Търново в също време, кога се е почнала битка противо византийцев 1186 л. и помазал го е български тогдашни патриарх Иоан светий в Търново, както и другаде говорихме о тому. Ето навождаме пак онова, що казва о тому наш народен паметник „Царственик“: „В тия времена беше патриарх в Търново Иоан светий, който като гледаше многое озлобление българское от греков, мнаго слези проливаше пред бога и молеше се да ги избави от това поробощение греческо. В един же ден като плачеше, яви му се свети великомученик Димитрий, когото сичките благочестиви цари български от Михаила (Бориса) благочестиваго царя до светаго Иоана Владимира (?) почитаха и славеха в Тернов, той, думам, светий великомученик Димитрий яви му се и му рече: „Помену бог дом и род царей българских и ме посла на помощ и обновление царство българское. Темже да поставиш Асена царя българом и бог ще буде сос него и ще воздвигне скиптер български.“ И така патриарх по повелению светаго позва Асена из Влахия и Петра, брата неговаго, които бяха от рода царскаго внуци Гавриила, сина Самуилова. После повеле патриарх и сградиха в Тернов церква прекрасна во име светаго великомученика Димитрия, и като се соверши, созва епископи и народ много на освещение церкви. Като освети же църквата, зема венец и багреница царска и венча Асеня на царство бол-

гарское, и каза народу защо му е повелено от бога чрез светаго Димитрия да го венчае на царство и така народ от радости викаха велегласно: „Да живит Асен цар, на многая лета, Асеню царю болгарскому многая лета!!! и Иоану блаженейшему патриарху Терновскому и всея Болгария многая лета!!!“

В страна же 46 в „Царственику“ казва „Намерува се в стари рукописни книги, защото по представления патриарха светаго Иоана, който возведе Асеня на царство, каквото се горе рече, позва Асен от Охрида светаго отца Теофилакта и постави го в Тернов патриарха. И Теофилакт светий просвети и очисти сичката България от ереси, които в тия времена бяха много в Болгария.“

Отсвен „Царственика“, ето що казва и една друга българска кратка история, ръкопис, коя се находи у нас:

„Болгари, немогоша терпети великое насилие от греков, но поиша вси и избиша всю греческу войску: що беху у Болгарию и не бе таковии достоен человек за царя, тогда яви се свети Димитрий солунский патриарху терновскому Иоану и рече ему Асена Гаврииловйа сина, що е заточен Самуилом у Влахию приведите его на царство и он умирит будет всю Болгария почитаху бо болгарскии цареи светаго Димитрия и икону его украшаху, того ради помагаше им. Тогда вси изволиша и призваша на царство от Асена Калимана прозванаго в лето Христово ӓрпе.“[38]

Сички историци са съгласни , че българи в него време употребили това средство, т. е. придумали народа, че св. Димитрий ще им помага, и така е почнала битка с византийци, под предводителством Асеня, кой е носил и царски венец на глави, а брат му Петър е остал в Търново да управлява вътрешни дела. Такова религиозно средство не е можало да се извърши, отсвен чрез свещенства. Ние нямаме никакви доказателства еще открити, до колко е мне познато, за подир падения Болгарското царства под византийска власт, от време Самуиловаго сина, до Асеня първаго, дали българское свещенство съвсем е било оборено и заменено от гърци, както днес, или само патриаршески им чин и титул е бил подчинен цариградскому патриарху? Мое мнение е последное и на това имаме и доказателство отец Паисиево описание, кой, както видяхме, казва че в такива времена, т. е. когато са подпадали гърци под българска власт или българи под гръцка, свещенство си оставало по прежному, и гърци после превзятия турков оборили и уничтожили българския свещеноначалства и заменили ги от гърци. Отец Паисий, кой описва

злоупотребление греков доволно, не е писал току тъй това нещо, но види се да е наишал негде си писано о тому; защо он казва на едно място в история си, че виждал и няколко старобългарски ръкописи, и даже напечатани във време последнаго Шишмана (?). Как и да е, то се види явно, че българско свещенство е действувало най-много тогава да се освободи народ от византийска власт и да си възобнови царство и патриаршество независимо.

Че България не е била в тях времена съвсем заробена, но имала някакви си права и по-голямая част е била управляема от българи, имали и няколко твърди крепости по високия гори в своя власт, то и сами византийски списатели свидетелствуят. Кедрин в том II стр. 665—667 (Виж Райча) казва: „По внегда Василий император подложил бил Болгарию Римской империи, ничего в ней променити не хоте, но определи да от своих князеи правляема будет и в своих обичаех, якоже при Самуиле крале останет."

Ние знайме от повестности, че Асен и брат му Петър, преди да се дигнат, ходили при Византийски двор и искали някакви си права и места на Ем. То, ако да е била България съвсем заробена и свещенство ѝ съвсем уничтожено и заменено от гърци, тии не биха смеяли да учинат такава постъпка, иначе Византийски двор би ги наказал смъртию за такава постъпка! Ние видиме, че тии ходили и искали такова нещо, а като не ги послушал Византийски двор и ги приел с презрением, тии се върнали в Търново и почнали бой с византийцем. От свидетелства отца Паисия и Кедрина и от тая Асенюва постъпка доказва се явно, че България и в тях времена имала си князи и свое свещенство, но зависими от Византийска държава. Многи български войводи се предали на условия да останат пак на чинове си, т. е. да управят области по прежному.

Ние убо, основаеще се на вишеизложения, тълкуваме тоз български пеняз, че светец, що се види на него, е свети Иоан тогдашни патриарх, кого си е народ привъзгласил, венчавший Асеня първаго на царство, придава му препорец, на кого стои звезда, изображаеща възрожденая свобода и спасение, както Ветлеемская звезда, и слова могат се чете S ION — свети Иоан А слова, що са на латински писани, то българи нарочно са ги на тойзи език писали, да се разпространи и узнае по сичка Европа с тойзи пеняз (монета); че тии си венчали за цар и император Асеня, както и слова IP — IMPERATOR, кои се виждат между глави му и препорцу показват защото в тях времена, както е знайно, латински език е бил първи в Европа, а най-паче във време кръстоносних поход. Такива с латински слова пенязи и сръбски има много, както се виждат в „Гласнику Дружьства Сърбския словесности". А да се отсичат такива пенязи, изображаещи въцарение нових царей за вечно възпоменание, то е било и стар обичай, както и днес еще го има в Европа. Тойзи важен пеняз доказва еще необоримо, че папа никакво участие не е взел в български тогдашни дела, както се стараят папищаши с лъжовни си легенди и папски були да ни излъжат! А в наш драгоценний паметник Царственик не е напусто записано, че Блаженейший Иоан светий патриарх Търновски и всея Българии венчал Асеня първаго на царски престол.

IV-ий

На една страна му е: Иисус Христос седящ на престола и благославящ.

От друга же страна е цар с венец на глави, в светла одежда, с десница си държащ скиптър с кръст на края му, а лява си ръка метнал на гърди; около му е съкратен надпис ѿр блгаром. Свѧтслав = цар българом Святослав. Той пеняз се е бил начертан в Одешки алманах и от тамо е снет в Гласнику.

Святослав е царувал от 1294 год. до 1323. Сестра Святославова е имал за жена сърбский крал Стефан, призваний Дечански.

V-ий

На една му страна е спасител, както и в по-предни, а на другая посред пеняза с дълъг двостръчен кръст, делящ го на две равни половини и допираещ на някакви си крачка; от две страни до кръста стоят две царски лица, богато облечени и с венци на глави, всяко от тях държаще с една ръка кръста, а друга си имееще на гърди; надпис е чист български, до ляваго лика Ц. МІХАІЛ = цар Михаил; а до дяснаго: Ц. ЕРІNА = царица Ерина.

Тойзи хубав и твърде чисто съхранен сребърен пеняз, теж[ък] 27 грама, находи се такожде в сбирка господ. съветника Лазара Арсениевича в Белград.

VI-ий

На една му страна е: Иисус Христос по-обичному седящ на престола, а на другая е цар ездящ на коня, с венец на глави и със скиптър в ръка, кой окончае у кръст; надпис на ляво до царя: М̃ = Михаил, а на дясно Ф = цар, т.е. Михаил цар.

И тойзи хубав и рядък сребърен пеняз находи се в знаменитая сбирка г. Стеф. И. Верковича.

За 5-ий пеняз в Гласнику се тълкуе: Михаил II, Асен II, царствувавши от 1217 до 1241, а 6-ий: Михаил Асен II, царствувавш от 1245 до 1258. Не имеюще по настоящему време да се разпространим в дълги и обширни изискания о тим, бележваме само няколко си извлечения за това име Михаил и Асен цари Български.

БЪЛГАРСКИ ЦАРИЕ НА ИМЕ МИХАИЛ.

Борис в кръщение (866) Михаил. Михаил, Симеонов син, кръстен на дяда си Михаила — Бориса.

Асен първи имал два сина, Иоан и Александър; Иоан, син Асенюв, (от 1218 до 1241) имал тоже два сина — Каломана и Михаила. Той Михаил, син Асеня втораго, бил убит от стриковаго си сина Каломана в окръстност Търнова, като ходили на лов. Михаил, син Асеня II, бил женен с дъщеря Мачванскаго бана Ростислава и он е имал бой с Ватаци.

Подир Михаила се въцарил убиец Каломан, а подир него Мичю зет Асеня II. Мичов син Иоан имал за жена дъщеря Михаила Палеолога, Ирина; той Иоан, Мичюв син, бил призван — Асен, като внук Асеня II, от дъщеря му, Мичюва жена.

Михаил, син Костадина (Тиха, Жека или Шишмана), кой е бил роден от прочутая сплетница Мария гъркиня, племеница М. Палеолога и дъщеря сестри его Евлогии.

Михаил, син Страшимиров, видинскаго наместника, кой е имал за жена дъщеря Милотинова, сръбскаго краля — Неда или Неделя. От Неда е роден Шишман и Иоан. Той Михаил

оставил Неда и зел Теодора, гъркиня дъщеря Палеолога Андроника стараго. Заради тая причина е станала страшна и кръвопролитна битка (1330) между сърби и българи. Сърби е предвождал лично крал Стефан Урош и младий му син Стефан Душан. Сражение е станало при река Морава на поле Добриче, при Топлица с голямо кръвопролитие и упорност и от две страни. Със сърбом имало и рагузянци наемнати. Михаил, цар български, се е наранил тежко в тая страшна сеч и паднал е от коня си, де сръбски воини са го убили и тело му отнесли кралю си.

Михаил, син Александра Шишмана. Първо сражение турков с българъм станало 1365 (според влашка летопис). Турци е предвождал Амурат, а българи Асен, син Александров, кой е погинал тамо. После ги предвождал другий му син Михаил и продължил битка, но и он е погинал в бойное поле.

Следний же надписи ми са съобщени от г-на А. Дукиади, кои са снети в 1827 от едного гърка в Мисемврия:

ПРЕВОД НА БЪЛГАРСКИ

„Нахожда се в Мисемврия в митрополии една икона (образ всесвятейшии Богородици), пренесена там от Богородичен кладенец. отде и до сега извира вода, на коя са писани следние:

„Царствующу благочестивейшему великому царю Иоану Александру със сина си Асеня, великаго царя, любочестно украсих сребром и златом тая всепочитаемая икона.“

И аз прелюбезний и истинний вуйка всевисочайшаго Иоана Александра царя поднових всечестная и божия икона преблагословенейшая владичици нашия Богородици помилующия.

Прибавил в тая обител едно украсено евангелие, чаша и блюдо (дискос) сребърни, ръчица (клещици, щипци) сребърна, кадилници сребърни, престилка и друга престилка, навратници (епатрахили) украсени бисером, два пояса с бисер украсени, ръкавици (наръкавници) две двойки (чифта), две от коприна и злато надглавници (?) була (μεταξοτοχρυσογλαβάρικα?).

Клетва и кръв поставица, който усвои или злато, или сребро, или книга, да наследи проклятия 318 богоносцев отцов и дел негов да бъде с предателя Йуда или глава или Патриаршия, или власт или кой и да е други.

Тук почива рабиня божия Матеса Кантакузина Палеологина."

Матеса или Матея Кантакузинова, коей гроб се види в разваленая черкова града Мисемврия, била дъщи самодържца Андроника Палеолога, назоваема Мария, бракосъчетавша се в 15 лето възраста си с Михаила, сина Асеня царя Мизии и България, и после смърт мъжа си, облекшая иноческий чин, преименува се Матея; тейзи два дома бяха съпряжени сватством от Кантакузиновци и Палеологовци.[39]

Това последно разяснение не ми е явно дали тамо негде си е било записано или от сневшаго тях стари надписи е прибавено? Но види се да е прибавено, защото в истая записка казва: „Тейзи са съобщени господину А. Дуковичу 1854, април. 18 от г. Тодора Карагиозооглу от Месемврия, кой ги е почърпал 1827 в Цариград от блаженейшаго синайскаго Константия."

Между български светии се споменува и цар Иоан Михаил български.

Между византийско императорско домородство е имало и Асенюва фамилия, коя е траяла до падения и изтребления империи.

Навождаме и следное съборно деяние о бракосъчетанию Андроника, по-стараго сина Иоана Палеолога, с Кераца, дъщеря българскаго царя И. Александра (превод): „Съборно деяние бившее о сватовщине самодържца римлянов (византийцем) Иоана Палеолога и царя българскаго господаря Иоана Александра Асеня — за царя господаря Андроника, сина царя Палеологова, и дъщеря царя българскаго. Месеца авг. 17- ден понеделник индикт 8 година 6863 — 1355. Собрахме се сички архиереи ведно с всесвят. патриарха — повелением царя — и разсъдихме общо за тая сватовщина и за прочая погодба бившая между царства его — — и височ. царя българом Иоана Александра Асеня — за държавнаго царя господаря Андроника Палеолога и дъщери височайшаго царя българом господарини Кераци — и разсъдивше в какво общо съставление и полза се относи тая сватовщина всем християнам римляном (византийцем) и българом, а в пагуба нечестивим, сега с общо мнение и решение се съгласяваме и се подписваме.[40]" После следоват 15 архиерейски подписи (Виж о Сербии в ея отношениях к соседним державам и проч. В. Григориевича, Казан, 1859).

VII-ий

От една страна му е образ Христа Спасителя до пояса, благословяща с десница си, при глава ІС̃ ХС̃, около края же пеняза е надпис: IW СРАЦИМИР ЦР Б БЛВР — Иоан Срацимир цар българъм благоверни.

От друга же страна цар седящ на престола, с корона и около глава му венец слави, в десница си държи скиптър, кой окончава в края с крин; а в лява си ръка държи свитък книги; на ъглове же престола по един крин, а надпис е се същий, както и от друга страна пеняза.

Тойзи пеняз е сребърен и има тяжест 16 грама, находи се в Белградски лицеум.

VIII-ий

Той е подобен съвсем на вишеописаний пеняз, тежък 19 грама и другаго кроя, кое се различава от кръста, що е над глава спасителя и до царюва глава, секира под крака царя. Той е тоже сребърен и находи се при Попечителства просвещения у музеум в Белград.

IX-ий

На една му страна: Иисус Христос стоящ прав и с две ръце благославящ; около глава му е венец слави и надпис, не добре изрязан, ІС.ХР. Доле же у зад лика Спасителя е стол без наслонения; на две страни же се находи по слово, на десная С., а на левая Ж. (?)

От друга му страна: две лица като цар и царица с царски венци на глави, във великолепни одежди и едно от тях държи скиптър, а с други си ръци са подпрени на снага си; между им е дълъг стяг, долу на три крачки опираещ, с по една звезда; от две страни до образи и от дясно, и от ляво се виждат сложени слова, но непрочитаеми. Той пеняз се находи у частно лице в Прага. Това е по „Гласнику", де се отдава тойзи пеняз царю Самуилю, а не Светославу, но по догаждание. Наше же мнение следное: слово Ж. може се зе за М., и тогава то значи — Мокри, отец Самуила, а горная съставена буква се види да е φ = цар, а другая С. = славянам. Защо Самуил е носил титул: цар славянам? Ако ли го отдадем Светославу, то тогава буква Ж. тряба

да се земе за съставена от Тр. = Тертер, баща Светославов. Но и това наше мнение е догадка.

Самуил е царувал от 976 до 1024, а Светослав от 1294 до 1322.

Х-ий

Тойзи е тоже сребърен пеняз и находи се в Златний Праг, но и той е съмнителен, кому царю да се припише; види се обаче да е български.

Ние понастоящему снехме тейзи десет български пенязи от „Гласника Дружьства Сърбския словесности", де се нахождат еще няколко си български явни, а няколко си съмнителни. Изследование на наши стари пенязи изисква особен труд и по настоящему е невъзможно, едно че нямаме еще значителна сбирка в едно място, щото един другиго да разясни, а друго че наша повестност не е еще изследована, нито в едно събрана. Аз зная че в България в много частни лица се нахождат множество и златни, и сребърни български пенязи, но никой еще от наши учени българи досега не се е заузел да ги снеме и събере на едно. А колко са стопили и топят еще безкинжни златари по България да правят други нови работи?... А многи ги продават и европейцам пътешественикам за никакви цени!

Много български пенязи се съхранили, по коим от една страна се вижда изобразен народний български знамен разярений лъв, увенчан с венец слави. Аз съм видял няколико си сребърни и златни у частни лица, но не успях тогава да ги снема и изследовам. Види се че тойзи пеняз с лъв е бил твърде много разпространен по България и другаде. Турци после превзятия България за много време са употреблели български пенязи, отде са останали имена в употребление им и до сега: грош, руп и рубе, пеняз, негли и други. Тии, кога продават нещо си на общо тържище, кликач им вика: „бир асланлъ, он асланлъ" и дл., т.е. излязло на цена един лъвски пеняз, за десет лъвски и проч. Във Влашко и Богданско также се съхранило да броят: „ун леу, дой леи" и проч, и „къте лей" — колко лъвски грошове. В южни же страни Русии народ употребляе еще тойзи брой: „сколко левов" или „сколко лев" казват.[41] А то е знайно, че Влашко и Богданско, както и южни страни Русии са били обитаеми от българи и принадлежали са българъм. Днешни език малорусам призваним народам, обичаи, обряди, народни им песни и проч. не са много различни от български, ако и книжевни руски нообразован език да е много подействувал на тях, както и свещенство, да изтреби стари им обичаи, празници и обряди.

Понеже възпоменахме и Страшимира, последнаго царя българскаго, не ще бъде излишно да кажеме нещо си и за него.

(По „Царственику") После Михаила се възцарил брат му Александър (1330), кой е имал три сина — Георгия, Иоанна Шишмана, Страшимира, Асеня (и Михаила по другим)... Александър оставил първа си жена и взел една прекрасна жидовка, покръстивш я. Георгию Страшимиру било дадено Бдинское (Видинское) правление, еще живеещу Александру, кой се привъзгласил тамо цар. Подир Александрова смърт въцарил се в Търново вторий му син Иоан Шишман (1363). Георги Страшимир и Иоан Шишман имали разпра помежду си за Търновски престол, защото Георги като по-стар искал да царува в Търново, а брат му не го оставял, че нему бил оставил баща му престола. Георги Страшимир се споменува и много еще после, т.е. от 1411 до 1421 в „Царственику", че се бил със султан Муса и Ахмет паша, зетя султанов и ги навил при Златица, убивш султана Муса и Ахмеда паша. Отсвен „Царственика" имаме други доказателства, че Страшимирювци, последни български царие, за дълго време еще се борили с турци. В ръкописи, кои се съхранили в Казански университет, е бележено: „1422. Цар Костадин, син Страцимира царя българскаго умирает в Белграде." (Виж вишепоменато съчинение В. Григоровича.)

(От влашки летописи преведени от Старобългарски език.)

Първо сражение турков с българи станало (1365) в Румания (Тракия). Турци е предвождал Амурат, а българи Асен, син Александров, кой е погинал в него сражение. После предвождал българи Михаил, брат Асенюв, син Александров и продължал битка, но и той погинал в бойное поле.

Знаменита при Марица река битка, де е имало и сърби, станала (1371). В нея година умрял Александър, цар българом и на място му се възцарил Шишман. От него зел Мурат за жена сестра му, тоест Александрова дъщеря, и после Мурат се бил с българи и зел някои си търновски страни и други места.

Според сръбски летописи Баязитов поход в Сърбия и поставление Стефана, княза Лазарова сина, на деспотство било в 1389. После того Баязит отишал на Влашко противо Мирча и станало голямо кръвопролитие. Баязитови паши и войводи били убити. Тамо са погибли Костадин Драгович и Марко Кралюович. От тамо Баязит се вратил през Дунава и бил се с Шишмана, уловил го и го убил. (А един син Шишманов по-

бегнал у Видин при стрика си Страшимира, според „Царственика.“)И тогава турци завладели България. Сръбски летописи относят тая битка във Влашко 1395, а сражение станало, по българским летописам, на равнини близ Букуреща в Краювски път, кое место нине се зове Калугерово или Калугерен.

В 1397 или 1398 Баязит отишел на западна страна Дунава и завладал там нещо си, пленил Страшимира и подчинил го себе. А други български известия казват, че Страшимир и съпруга му Ирина скончали са 1457, но кой Страшимир, не известно, може би син. Подир Баязита се възцарил Челеби Солиман. Той Челебия със съюзни войски сърби и българи и Муса (брат му?) воювал противо Цариград, но бил победен при Космидия (1410). Муса осаждал и Ново Бърдо и като се върнал от там, бил се с българи (Страшимирови?) и погинал при Искър река.

Мохамед I, син Баязита първаго, наследил брата си Муса, 1413. Той установил пак турское поклатено от Тамерлана царство. Той покорил и умирил България и първи от султанов съставил флота (военни кораби).

Одрин (Едрене) е паднал под турска власт по нашим летописцам 1371, а по днешни изследователи европейци 1360—1366. (Виж „Dictionnaire Général de Biographie et d'histoire.“) В тях времена страшна чума е опустошила България и други заразителни болести, две цели години непрестанно. Той страшен мор до толко е бил, щото человечески трупове стоели незакопани и ели ги кучета и диви зверове! Кучета и зверове се настървили и побеснели дотолко, щото и живи человеци умъртвяли. Отсвен того владала и глад по сичка България и Македония. А то сичко е било следствием рата. Турци от Египет пренесли заразителная чума, коя се е еще умножила от смръди падших в бойное поле телес, коих не са можали да погребат. Глад же естественно е трябало да последува,защо всеки е бил унужден да се бие за вяра и за отечество, а земя е остала непосеяна; а и засеяное било е тъпкано и грабено от многобройное число неприятеля.

В България, във время привзятия ѝ, такова ужасно разорение и страшно опустошение станало, щото за много време нити петел се слушал да попее негде си! Старци от попредания знаят това, а в някои си стари ръкописи е записано!

ЗАБЕЛЕЖКИ[42]

[P1]Легенда (legenda) — латинска реч, по църковному им окончанию значи онова що тряба да се чете. То четение било най-напред събрание от песни на утренни молитви, а после се увело и жития святих и мъчеников, защо тях жития се четели в столарници (трапезарии) иноческих домов. Тех легенди са съчинили в папищашки манастири и разпространили са между народу чрез живое попредание иноков първо, а после чрез писменое изкуство умножили се чрезвичайно. От такива легенди (глупави сказания) се състои по-голямая част книжевности среднаго века.

Всеки благоразумен человек може да разсъди и узнае, че от подобни глупави съчинения не може се извлече чиста повествувателна истина без разсъдителнаго изследования, а най-паче когато тии легенди пишат нещо за християни източнаго вероизповедания; защо писавшии такива съчинения западни иноци от една страна са били привзети в него време от суеверия, пустоверия и омраза към други народи, а от друга страна науки им са били твърде ограничени, щото такива глави не са били за битоописатели направени и способни. Това са латински легенди, коим основаеще се западнии искат да лъстят свят!

Папски були — bulla латинска реч. В старо време bulla е било едно украшение, направено от злато, сребро или олово, имееще вид валчест, като търкалце. Римляни са заели това украшение от етрури (старобългари), както и самая реч. На етрурски та реч се е изговаряла и писала вала — валчесто, кръгло нещо, сравни българское валя — валая — валям, валяк, валчест и проч. Етрури употребляли това украшение вместо ордени (челенк) и давали ги отличившим се в бранех, както и свободним етрурам. Такива валясти търкалца са били и наши възпоменаеми гривни — български ордени, кои са били от злато, сребро и олово и на тях е бил изобразен златовенчаний разярен лъв. В последни времена това име bulla се е давало на папски, императорски и княжески грамоти среднаго века, защото тии, кога са издавали някакъв си писмен указ, закачвали на тях такива вали, на коих било писано име им, или отпечатвали на восък, както са наши старо-български грамоти, от коих висят на восък отпечатани царски и княжески печати. Папа, като наследник Светаго Петра и мислящ себе глава на сички християни в средний век, е имал най-голяма власт. Негова власт, както е знайно, била е и гражданска и религиозна подобно Мохамеду; пред него са се покланяли сляпо и до най-нижний и хулний степен царие и князи и от него е зависвало да оправи всякиго в рай или пъкъл според воля си, само с едно писмо! Западни са били до толкова ослепени, щото всеки е плащал скъпо да си купи такъв пашапорт! Негови писменни укази носили са с отважност име bulla — була, нашее вула, валяк, а гръцкое βούλλα и то от там засто. Всеки може да разсъди и размисли от такава суеверска глава писана bulla каква истина може има! Колкото истина може да извлече человек от някои си ханski фер-

мани, де тии се представят цари, цареи, божа сянка и божи наместници — ве-кил-ул-аллах, толко повествувателна истина могат има за нас българи папски були, де папа, държащ ключ рая, отваря кому той ще!... Западнии (папищаши) вярват, че души праведних и грешних после смърти не отиват прямо в пъкъла, нити в рая, но отиват на място, кое тии зовят Purgatoire — място очищения. Там тии стоят, доде се очистят чрез черковни молитви, милостини и проч., творими за тях на тойзи свят от родителех или сродних им и после отиват в рай. Но да се не бавят много време на него място, кое не е изключено от мъки, папа дава писмено едно разрешение, кое зовят indulgence, родителем или сродним умрелаго грешника, като му заплатят едно количество сребро и злато, според състояние си, и тогава грешнику абие се отваря райска врата! Такова нещо нигде се не споменува в св. благовествување. Западное свещенство го измислило да съблача простаго народа! Въистина Спасител даде власт ученикам своим да разрешават грехове, но нигде не им показа де щат се находи души до второе пришествие, нити пак коги ще бъде то! Папа, както си е навлякъл сам титул глава църкви, така си е за користна полза измислил и това смешно право да дава пашапорти за в рая! Глава църкви е сам Христос спасител, а папа и други наследници апостолски са служители църкви, и то ако следуват според закон божи; ако ли не, тии са изключени и от того според съборни закони. Спасител нигде не проповяда първенство, но напротив смиреност и любов, равенство и искреност.

P2 Пропаганда (Propagande) — дружество, кое има цел да разпространи свои мисли или някоя си вяра. Пропаганда се е съставила в Рим на 1622 л. от папа Григория XV, за разпространения папищашкия вери под управлением на мисии. Тя се състои от 13 кардинала (височайши черковни чин; членове съвета попов), от 3 духовника и от 1 писар. Поп Урбан VII прибавил едно училище семинар мисионеров. Принадлежащи лица, чинове пропаганде, кои се изпроваждат по разни места за разпространения папищашства, зоват се мисионери — послани — проводени, от латинско — missio — провод; просто — гръцкое μησεύω — тръгвам от тамо си тегли начало. Сродна наша българска реч е измичая, измичам се — отдалечавам се. Приготовляещи се за мисионери изучават първо език и обичаи народов, коих искат да привлекат на папищашкая вяра и като се вмъкнат между невинному народу, изпърво се подмилкват, лъжат и обещават му се големи работи, хвалят му обичаи, облачат се и тии с каквито дрехи носи той народ, а като успеят да го привлекат на своя вяра и му ударят враговский печат, постепенно почнат да гонят народни му обичаи и обряди, да го изстудяват от народности му и да го уверят, че сичко зависвало от папа на тойзи свят, че той отваря и затваря рай. Бедни народи дотолкова изстиват от своя премила народност, щото стават зли гонители на свои единородни братя!

P3 Ето що се казва в книга: „Нрави, обичаи и памятники всех народов земнаго шара“ (Москва, 1846, на стр. 301): „Не уповая на силу божественнаго учения Христа, они хотели собственною хитростию опрокинуть тысячелетиями

утвержденное учение Брамы, и чтобы успешнее завладеть индусов, стали проповедывать им ложное евангелие. Эти члены ордена, называемаго Иисусовым, проповедуя учение Христа, скрывали его страдания, его смерть, именно все то, что составляет характер Спасителя. Они отвергали кресть, а когда и употребляли его в торжественность молениях, то не иначе, как тщательно скрывая под цветами от взоров всех присутствовавших. Распятие не встречалось нигде, а Христос изображался всегда толко торжествующим, окруженым блеском и среди коленоприклоненных царей и мудрецов. Для лучшаго достижения предназначенной цели иезуит Роберт Нобили первый оделся в браминское платье и назвался европским брамином; его примеру последовали и други иезуиты. Они позволяли новообращенним держаться многих обредов Брамаизма; так например, девушки до венчания носили ожерелья из линьемов, а перед исповедью християне посыпали себе голову пеплом из сушеной пентжих-гавии. Иезуиты строили двойныя церкви; одне для трех высших каст, и другия для судр и парий. При совершении литургии они наблюдали обряды не католические, а брамаитские. В жилище париев они не входили и отказывали им даже в святом причастии, для избежания осквернения. Усвоив таким образом себе основания Брамаизма, разумеется, они не могли поколебать его.

Тщетно папы громили буллами подобныя святотатства, тщетно посилали они нарочно кардиналов для изправления безпорядков: иезуиты, для своей выгоды, не исполняли повелений отдаленных архипастырей. Не так действовали первые проповедники Христианства.“

P4 Джами произходи от турска реч джем — събирание. Наша българска реч чьркова значи събирание, коренни слог чьр има тая сила. То е първобитное съ-р. Слог съ — с всегда значи съвокупление, а слог ръ всегда има сила неопределеннаго движения. Букви ч и ц са по-последни от буква с. Ближна реч с чьрква имаме чьрда (сърда — среда), събрание от пасуща и товаруща животна. Чьрдак — извишено здание на дървета, положено по разновидни черти управления; чьрта — събрание от много резки разновидни нарезани, написани или положени.

P5 Тойзи надпис ми е съобщен от г. Хр. Даскалова, в лето 1858, кога се връщаше от свое пътешествие по България.

P6 Титул не е странна реч, но чисто българска, коя произходи от ти втораго лица личнаго местоимения, ти ти-тул, т.е. наслов, кой се дава истъщено на по-големи лица и заменява реч ти с друго прилагателно, отдаваемо по чину или по уважения, както: величество, светлост, сиятелство и проч. На франчушки език имат съставен глагол от второе лице личнаго местоимения единственнаго числа tu — toj — ти; titrer — назоваяти, но не с местоимения tu — toi — ти, ами с друго прилагателно — както и реч titre — назование — титул.

P7 Фръг, фръзи — българи са давали сие име в средний век всем западнаго вероизповедания европейцем, както и гърци са ги називали Φράγγοι. То се е съхранило и до днес между българи и гърци, да им отдават сие общо име

Исто и турци с това общо име ги зоват фрьнк. На францушкия тая реч franc, по стари им права, значила е свободен или имеящ някакви си преимущества (привилегии), правдини от страни правителства. Тая реч като се напише по старо-българскому първобитному правописанию става върьнгъ и значи въ—рьг = върг = извърган = отделен от нещо си = свободен. Това исто значение има и реч враг — неприятел = върьг = изхвърлен, отделен от едно общество, или человек, кой прави такива работи, кои са противни на естествени и граждански закони. Не се знае име franc = фръг дали тии сами са си го дали в смисъл свободний человек, както си го тии тълкуват, или българи им го дали в смисъл враги, неприятели? А ѫ-овое произношение се види ясно от тая реч, коя стари българи писали с ѫ — franc = фрѫгъ. Ѫ = ън както и Longue = лъг — льнг и други много. Старо-кимбриски език е бил един с българскому и за това фръзи — французи съхранили полугласное произношение, както и многи цели речи. Ни сме доказали обширно това сродство днешнаго фръжскаго езика с българском в „Опит Българскаго езика".

P8 Разумява се, че Асен за това го оставил да бъде деспот — владика в Солун, защото му дал дъщеря си копелана за жена.

P9 Гърци всякога, кога са подпадали под българское победоносно оръжие, на това средство са прибягвали да умегчат военни български дух чрез гиздави си и мегкушави гъркинки! Тук учений гърк не казва сама истина, но дума, че Асен, уж като гледал Иринини добрини, зел я за жена, освободил Тодора и му помогнал да си земне царство! Кое царство? — Солунско правление?! Асен владел на сичка Тесалия, Епир, даже до Драче; поносяло ли му е да остави в Солун гръцко царство! Може ли царство в царство да бъде?! Учений грък не знае що говори! Тук работа е съвсем друга. Асен имал отсвен законна си жена и любовница, от коих имал и дъщери, както и сам гърк казва; то ще каже, че Асен бил женолюбец, както и сички почти големи юнаци. Тодор се ползувал от тая слабост Асенюва чрез дъщеря си Иринка... и дало му се солунско правление. Костадин Багренородни предписва сину си Роману: „Ако маджари, козари, руси или други скитски народи поищат в награда за услуги си царски одежди, императорски венец или гречески огън (изобретение персийско фосфорическаго състава, кого са употребляли в битки си да палят неприятелски места), той да им отвещава, че сички тии работи са пренесени от ангела с небеси и за това гръком е запрещено да ги дават, да не би подпаднали под небесно проклятие. Ако варвари поискат императорски дъщери да ги женят със свои си предводители, той да ги уверява, че такива сродствени связки са забранени от Констандина Великаго и е наложена анатема (проклятие) оним, кои нарушават законоположение." Констандин Багрянородний неможаш да търпи такива подлости византийцем, дава наставление сину си Роману да ги отбягва, като му говори прихитрено, че тии работи уж им дадени от небесех чрез ангела. (виж Constantin de Adm., I m. c. XIII, p. 52—53. Вен. изд.)

P10 Отломък от ръкопис, найдена в Котел.

P11 Επιβάτες— Пейватос по турски, крайморски малък градец, днес в тракийское крайбрежие Мраморскаго моря лежащ, дванадесет часа разстояния от Цариграда, на Одрински път. Наоколо му се виждат няколко стари развалини. Жители му са смес от гърци и българи, назоваеще себе Ρωμαῖοι !

P12 Знайно е, че после падения Българии, български войводства Влашко и Богданско остаха независими от турци с някакви си условия, дадени Мирчу войводе от Баязита. Български език бе черковен и съдебен до конца XVII века във Влашко, а в Богданско еще половина век по-после и много черковни книги се напечатаха тамо. Български език отсвен във Влашко и Богданско, бил е съдебен език еще в Южна Русия във времени Хатманства, в Литве, в Унгария, както показват Жигмонтови грамоти. Из начала тии са печатани с чисто българско правописание, а отпосле, като се удворили тамо няколко си сърби и добили влияние само във Влашко, не и в Богданско (Молдова), тии почнали да гонят българское правописание. Ето доказателство, печатано в заглавие на една стара черковна книга, коя се находи в български ръце:

Трїѡдїонь
Сниесть
Трнпеснецъ

Сто̃н велнкон пѥтдисетннцꙑ пендкнкостаїонъ еже есть пѥдесетннца нарѥченын.

Ѿ двою пнсмену сею ѫ, ѧ, по обꙑчаю н благоволному реченїю срьбскааго народа. ѡпасно нзчщеннꙑн. Повеленїемъ н нждивенїемъ всесвѣтлꙑн кнегннꙑ Еленн Божѥю мнлостїю началннцꙑ н владнчнцꙑ землн Влашкон, супружнцꙑ прѣсвѣтлааго Іѡана Маѳеа Басарабꙑ вь господскон нхъ тнпографїн ꙗже въ столнечномъ градѣ Терговнщн.

Въ лѣто бꙑтїѧ мїра зрїа ѿ рож. х̃в. ахмѳ"

Това е доволно доказателство колко е пострадал старо-български наш писмен език от чужди наречия; а чрез писменаго изкривенаго езика пострадал е и говорими наш език, щото днес в България се слуша разногласно произношение. Това разяснява и въпрос: защо власи наричат българи сърби и език им сърбещи, а молдовани ги наричат чисто булгари и език им българещи, защото сърби после падения Българии имали във Влашко влияние, а в Молдавия никак не успели да добият такова нещо!

Нам тук не ни е предмет да говорим о язике; ни сме в друго съчинение обширно о тому писали с много такива доказателства. Наш предмет е тук да изследуваме нещо си за Асенски славни век.

P13 Морно-поле е равно просторище, на южна страна Търнова града лежаще. Види се това име да му е дадено, защото в старо време са застрелвали там престъпници закона. Турское правителство и до днес еще се на това място погубва виновници. Съществуе и народно попредание, че после падения Българии тамо били избити много от оставших българских велмож, като ги призовали на угощение с измама и ненадейно нападнали на тях и ги изсекли!

Прибавят еще, че и в последни времена от падения България, който е знаел да прочитва и да писва малко нещо, или в кого се е находило знак книжевности, се тамо били избити, а то е било по поощрения фанариотов.

P14 Любопитно е, че влашки летописец назовава българи шкеи! Не съкрива ли се под това име Еродотовое Sákes = саки? Тии саки в старост живеяли в предела около Марга река между собствено назоваема Ария и Багдрияна = бого-дарена и носеше то място название на скитски език Морава. А обитаещих към възток от Морава Саках, каспийскии саки или скити техни братя назовавали ги sa-moravias = заморавци: тяхна една царица носила име на скитски Zarina = Зарина, от зара — зарина, светлея — на самскр. harina = харна, наше днешно. Елински писатели искривили имена старих народов и затъмнили цяла стара европейска повестност!

P15 Най-първое племе, кое е дошло в България от Хиндистана чрез Мала Азия и дало име Възпор, Виза или Вида (Византион после погърчено) и Ем = Стара планина, Загорье, Нагорье, Шумен и проч., то е пренесло Сивова или Сурова вяра и говорило е сам-съкритий език, на кого са писани книги, кои носят име веда = знание. То племе се разпространило от Възпора покрай Черно море до Дунава и покрай Стара планина по сичка Тракия, както и от другая страна Дунава — Скандинавия = Секам — Дунавия страна, до Атлантическое море; а друго племе носило от Азия дошавше допряло до Кимерически Възпор, и то племе носило име гъбри = гебри. Гърци изкривили такова име на Κῆμπροι, не имееще твърдое произношение нашего г, заменили го с к, а б заменили с μπ. То племе говорило зендски език и вяровало Заратова вяра. От него племе множество минало в шестий век преди Христа в България и смесило се с вишепоменатим. От того остало, та днес в България се съхранил самскрит и зендски език, както и Сивова и Заратова вяра. Ни о тому предмету сме говорили обширно и доказали с необорими доказателства в третая част „Показалеца", кой се надейме скоро да излезе на свят. [индекс 16 липсва в текста].

P17 Кога е умрял Казас Артин, казвал ми е очевидец, че султан Махмуд повелел да пренесат тяло му близо при палата, да го види и за последний път. Артин е умрял от между 1830 до 1832 или 1833 лето, точно не зная.

P18 В турско тая клевета е имала всякаги сила, а най-паче я употребляло и до скоро употребляваше гръцкое свещенство да гони образовани и по-знаменити българи от България. За турци доволно е било да им покаже някой някого си за такъв с голи само речи и без никакви доказателства, а абие того несчастника го е чакало весило или широкий меч — палюш. Многи бедни българи са станали жертва на такива клевети, коим имена може би един ден да види народная наша повестност.

P19 Павел, умалително Павлик по свойство малорускому езику, от Павлик, же павликян прилагателно. Гърци тряба да имат писано нещо за свои покатоличени братя и от тамо може да се разясни еще по-добре тойзи предмет.

P20 В най-стари времена българи убивали пленници си във време сражения,

но в последни времена ги завождали у дома си и карали ги да копаят земя и да им работят. Раб произходи от ръбя = копая — ровя трапища, раб = копач. А от раб произишло реч работа = копане, кое е било най-старо занятие. После дошла та реч да се зема за всяко ръкоделие. Такива роби — работници имало в България, царски, болярски и войводски, и всеки юнак българин е имал по няколко си, да им работят земя. А после кръщения Преславскаго двора, като се преобърнали езически храмове на черкви и се съставили иношки домове от християни обитаеми (защото и преди християнства българи имали такива иношки обиталища и иноци носили име самаци, а инокини — само-диви = само деви), и им отделили земи, всеки подарил по няколко от роби си манастирам. И тии станали манастирски роби — работници. Манастири ги заселили в селения и защищавали ги, защото им са били нужни да им работят. Такива са възпоменаеми роби по няколко си стари български грамоти, съхранени по някои си манастири. Разумява се, че тии роби от иностранни станали са българи, като са изгубили постепенно език си. Тии са били най-много от гърци, с коим са имали много работи българи. Такива остатки от заробени сърби във време Симеона се нахождат еще и до днес в България около Елена, в Търновско окръжие. Живо доказателство е език им, а и повестност споменува това заробване сърбов от Симеона и между народу се е съхранила пословица: сръбски мъки.

P22 Ние сме писали о тому предмету обширно във вторая част „Показалеца".

P23 Няколко от възпоменаемих наших предков са заблуждавали учени странни любословци и мислили са ги за татарски, незнаеще старобългарски език добре; едно от тях имена е име Крум. Но ни им казваме, че та реч е чиста българска и значи горещий и преносно силний. Сходна ней реч имаме на български скрум = огорялое в огъня вещество, кое се е събрало и съкарало на по-малки части. Съ-кърум = съ-караное вещество; без предлога съ остава кърум = Крум. Тук никаква татарщина не се вижда, но чиста старо-българска реч, коей каждий слог си има значение: съ-къ-рьь-мъ става скрум и без предлога Крум. Ние в особно съчинение сме разяснили сички тия речи. А кореная реч кар се находи и в сам-скрит език, учени ориенталисти я тълкуват je fais — faire = карам или карая по старому.

P24 Крумов въпрос на второ лице „вашего главатаря и народа" е, че българи после смърти Атила бяха се разделили на няколко части и под няколко главатари.

P25 Хакан произходи от глагола хакая = хакам — бутам, насилвам, преносно; хакан значи насилник, владетел, цар. Сходна съответствующа тому реч е староелинское τύραννος, кое изначала се е земало в добра смисъл за владетел — цар, а после за насилник τύραννος на елински език корена му реч няма сходни речи, за да му се произведе значение. Реч τύραννος е нашее турен—наложен, поставен за управител. Ни имаме глагол турям и реч тур или тор — турено, возвишено. В гречески речници тая реч τύραννος нигде няма коренно си зна-

чение. Коренная реч е тур, турьн, кое на елински се пише τύρ — τύραν — τύραννος. Елинское υ в старост се произносило у или в, както и наше уда или вода и други. Елини, като се отделили от българи и почнали да заборавят старое произношение, остало в език им, та няколко гласни букви се равно се произносят, като ι, ῆ, σ οι, υ и друг. Та е чиста българска погърчена реч, както и тисящи други, за коих сме другаде обширно говорили. Исто и реч тархан или таркан са чисти български речи и произхождат от глагола тарханя — въртя — оправям или търкам. Тархан — Таркан значи управител. Някои си учени славяни са мъдрували за тейзи речи, че са татарски, както и за реч цар са я производили от латинско cesar — кесар побългарено. Но ние им казваме, че тая реч цар не е странна, но наша старобългарска чиста реч. В наш български език имаме реч цяр — лек, и глагол церя — лекувам и церя се (обратно) лекувам се. Буква ѣ е съставена от іь = іа произносима, щото твърде лесно е можело да се измени произношение от цяр на цар. Сега да видиме цяр що значи. То значи лек, подкрепление болеещому, а цар в преносна смисъл що е друго, а не подкрепление народу? Това е сходно и съгласно с елинское βασιλεύς — цар, кое е съставено от βασις — подкрепление и от λαος — λαοῦ — народ; βασιλεύς — подкрепление народу — цар. Тая реч цар в глаголитское благовенствување Асемани писана е цѣрь. Там в евангелие от Ювана гласи так: „Отвѣща ему Наѳанаилъ глагола: равви, ты еси сынъ Божы, ты цѣрь еси Израилѣвъ.“ Ни имаме и друга такава реч на български език: цир или цирии, кое значи подуто, извишено нещо на снага человека. От цир може да стане в преносна смисъл извишений — цар, а първобитная реч на цир е сир, кое значи събрано съвокупно, съсирено на куп нещо; защото доде не се съберат частици съвокупно, не може да стане извишено нищо. Сир има значение и глави: един сир восък, казват на български, кое е равно с една глава восък. Сир убо има значение на наш езике глави, а преносно и главатаря, царя. Сир или цир = цяр = цар е истая французшка реч (старокелтска) — sire — цар, кое се отдава на французшки език царю или самодържцу. В средний век реч sire на французшки се е отдавала без разлики благородним и всякому гражданину за поизвишеност от простаго народа. Но имало и няколко си челяди, кои са били възвишавани с това име sire — сир. На ингилишки език sir се отдава на всяко лице и е равно с французшкому: mon-sieur —мой сър — мой възвишений — мой господине. А пред собствено име изговорямо тогова sir на ингилишки език става чист наслов — титул и показва награжденаго с граждански сан человека. И на французшки, и на ингилишки език реч sire и sir е наше сир — цир, цяр — цар — извишений, глава, подкрепление народа. Латинска реч cesar, отсвен баснословно ѝ произведение, не може ли да се произве от се зар — сезар, всезаривий, всесветлий? — наслов, отдаваем за сяйност царем и императорам, както с византийское πανεκλεμπρότατος = всесветлейший и турское шевкетлю (от шявк — светлост), светлий. Латински език е заел три си части от етрускаго (старобългарскаго езика) и съхранил ги е цели с малка измяна произношения. Тук ни се дава повод да

покажеме как в български наш език се нахождат коренни речи на сички европейски езици, и на много от азиатских. Ние казахме, че на български език реч сир има значение глави. Сер на персийски език значи глава, отде и реч сердар — главатар, коя на влашки език се е съхранила. На французшки tête — глава, на български тата или тетю — баща — глава семейства. Латински caput — глава, на български куп, върх, глава. Турское кафа и гръцкое κεφαλή са се куп, кап = глава; буква п обърната на ф по свойству изменения в много езици. Турское баш глава и главатар е българское баща, кому корений слог бъъ = ба, значи бивший, съществувавший по-преди, по-старий — баща — глава семейства. Немское der Kopf — глава — куп — кап — коп или die Kuppe, Koppe — куп — глава. Такива множество доказателства се нахождат в български днес говорим език, кои щат се изложи в съчинение „Опит българскаго езика“. Гръцкое κύριος и κυρ е истое наше цир — sire; буква к изменена на с, както cercle — кърг или кръг и немское kirche — чирке или циркхе — църква и проч. Знайно е, че в най-стари времена управители народов са били и жреци, и лекари, и предводители във войни. Такови са били в старост български дръвди (друиди), дървиши, присвоени французам: щото най-старо име царя е било цяр, както се е съхранило в глаголитское благовествување Асемани.

P26 Тойзи само закон може и до днес да прослави Крума до най-високи степен и да му отдаде пристойно име Велики Крум! Днес еще в многи просвещенни държави гледа человек множество просяци по улици из великолепни градища, де живее образованое человечество, да се скитат по воля и от неволя и да простират ръка за милостиня! А Великий Крум преди тисяща години съставил за това человеколюбив строг закон, кого българи и до днес са свято съхранили. В България не се вижда здрав человек българин да проси по улици, както в други земи, а и недъгав, хром и сляп твърде рядко се вижда. Народ български със сичка си бедност събира им помощ, наместя ги по черковни имоти и не ги оставя да се скитат по улици! А самое име слепец, що се зема на български за нищий, убогий, просяк, показва, че здрави человеци в старост не просили, но слепци, неимеящe зрение. Ако днес просвещена Европа има толкова недостатки и улици им са пълни от просяци, в какво ли же състояние е била преди тисяща години? Немски многи народи в него време са яли желад по гори и са носили волски и необработени на снага си кожи...; кой е любопитен нека чете обширно повестност каждаго народа и ще види в какво състояние се нахождали просвещени днес държави и народи преди тисяща години, кои се гордеят за преобразователи мира!...

P27 Ние тойзи закон, ако и да не е граждански, навождаме го да докажеме, че българи действително отправлявали посланици в Рим попу Николаю I-му, защото българи и до днес еще съхранили тойзи стар обряд и закон да приносят първи плодове в черкви да се благословят. А народ въобще какъв и да е плод, доде не раздаде съседам от него, не яде. То се казва помяна. В Рим се е славило във време езичества божество, непознато гръкам — Pomone или Pomona. Учени

изследователи римскаго баснословия казват, че римляни научили от етрури да славят него божество. А то се славило на представителя плодов, и баснословят, че та Pomona — Помяна, като се залюбили в нея сички полски богове, вдала се само богу Vertumne — Вьртимну. Етрури славили бога Vertumne — (Вьртумин — вьртимий — превръщаещи се), че той се превръщал в какьвто вид е искал; а най-паче го славили за предстателя превръщения на 4 времена; пролет, лято, есен и зима. Кумир му бил изваян като млад момък, държащ в една ръка разни треви, а в друга си плодове. В реч Vertumne се види наша българска реч вьртя — превръщам, превърат и проч. Многи от български народ и до сега вярват, че превръщение на 4 времена зависило от млада девица, пролет и лято, а от белобрадатаго старца — есен и зима; и ходят по гори, де им отдават жилища и явление, да ги чуят, дева като вика: „Иди си, зима, да доде лято и проч.“, а дядо: „Иди си, лято, да доде зима и проч:“. Ни сме доказали обширно във вторая част „Показалеца“ отде си тегли начало българско баснословие и за етрури какьв са народ били, от коих латини са зели език си и образование.

P28 Турци еще казват пенез за ония, кои ние назоваваме фурлина.

P29 На индийски език рупа так же е един вид пеняза. Турское рубе се от там носи това название. Българи казват стари рупове за сребърни стари пенязи. Руское рубль также от тамо си носи име. Руб — отсечено, наръбено нещо; то е било най-стар пеняз от руди.

P30 От негови потомци и сега се нахождат еще в Бяла и в Летница в Търновско окръжие, но потурнаци и носяще име чари-баши. Тии се отличават от други турци по вероизповедание си на бекташийская секта. О тому сме писали по-обширно в първая чает „Горскаго пътника“.

P31 Рахван — персийска реч; рах — значи път, рах-ван — кон, кой зема много път. Той ход не е естествени ход коня. Кога си заминува кон предница две педи или више, без да бяга и без да търси всадника, той се казва по турски рахван, а по български виноходец (от вино — често, бързо); ние имаме реч винаги — често. А турска реч бегир е нашая реч бегар — бегащий; както и ат значи бежащи, а глагола ити неопределеное наклонение на самскрит език е й, както и на български говорим език: аз ще й, както и ли е лити — ли, аз ща ли; и пи — пити, аз ща пи и проч. В бъдещее ли-ща, пи-ща и проч. Някои си странни учени и наши граматици са мъдрували, че български език уж изгубил неопределеное си наклонение! Но тии са на това много излъгани и не знаят що думат! Български говорим език съхранил неопределеное наклонение също, както е писано в сам-скрит език без никаква разлика, както и бъдещое време: даща ти, казаща ти е исто и на сам-скрит език, сички же окончания имен на ат, ар, ан; на о, у, а също ги има както и на български.

P32 Във време завладения Българии от Цимисхи, кога Борис и Роман, цар Петрови синове, били отведени в Цариград, византийска повестност казва, че Борису и Роману било дадено достойнство коняр — китн. Тая реч е заблудила много изследователи да я мислят, че не е българска, но странна, татарска! Но

тии господиновци, ако знаеха български език да разгледат, че от кон — ἵππος става прилагателно коняр, от киг — κώμη китка — грива коня, става тоже китен — китн — кичещий, лесно щяха да узнаят, че реч коняр — китн е равна с ἱπποκόμος, или ἀρχηιπποκόμος — человек, кой е кичел царски коние изпърво, а после станало и сан. Исто и французкое chevalier е от cheval — кон, без притурка на кит, защото французки език е беден и не може да състави нужни си речи, както наш български. В Манасийна летопис поп Филип, българин, тълкува реч κόμης = конско попечение. „Си пръвъе убо попеченїемъ почьтенъ бысть коньскыимъ. Сиречь комисъ поставленъ бысть. Таже и паракимуменъ еже ѣе вещь въ Грькохъ велика.“ (Виж в Манасийна летопис, де се сказва за Василия Македонца, българина от село Белипра в Одринско окръжие, кое място носило име Македония, както и българи носили име македонци.) Смешно нещо е въистина человеци, кои не знаят един език, да се зауземат да пишат за него и за повестност едного народа, кому език не знаят! Такива человеци са достойни за презирание, защото дават миру съвсем други понятия о народу тому. Господин Безсонов, без да знае български език и без да е виждал България, заузел ее е да пише и писал много глупости за български език, както и български народни песни е изкривил! А господин Буслаев в свой си „Опыт исторической грамматикы русскаго языка“ е зел за образец „лучшаго съчинителя“ ново-българскаго езика г. Безсонова!!! Виж съчинение: „Опыт исторической грамматикы русскаго языка“ Буслаева, изданное в Москва 1858 л., де господство му казва за „лучшаго съчинителя“ новобългарскаго езика: „Безсонова, грамматика новоболгарскаго языка, присовокупленная к его издания Болгарских песень в Временнике Императорскаго Московскаго общества Истории и Древностей Российских 1858 л. и в отдельных оттисках.“

P33 Един французин пътник Бертрандон де ла Брокиер, кой е ходил на поклонение в Йерусалим, връщаещ се през България в 1432 лета, описва пътешествие си и казва: „Доде съм ишал през Македония, България и Расия (Сърбия), видях че турчин събираше войска, т.е. заповядал бе да се приготовят они, кои са за това отредени. Ние по пътя, де сме пренощували, по всяко място сме находили българи, кои са християни и кои нам казваха, че онзи, кой държи коня за бой (война), не плаща харач, но е унужден да ходи и съвоюва с туркам; а другии (кои не са войници) плащат по педесет аспри (акче — дукахце, 3 дукахца = 1 пара) на глава. Приказвали ми са еще, че има капетан (войвода) някой си на име Дизем бей, кой варди земя от влашки граници до Чернаго моря; Зинан бей же от тях границах до Босна, а Исак бей от тамо до Славония. Това ми са казали у деспотов двор.“ Тия пътешествени записки се нахождат в царское книгохранилище в Париж под брой 10 264 — виж „Сърбски Гласник“, свързка VI.[43]

P34 За султан Муратова смърт на Косово поле най-вярно доказателство може би следний ферман, обнародован на сръбски в X свързка „Гласника“ им.[44]

Ферман

кого е султан Баязит Илдъръм издал, изпроваждащ мъртвое тяло султана Мурата в Бруса на погребение, Брусенскому кадию и Сюлеман бею, първому векил-харчю.

Лято турско 791, а от Христа 1389.

(превод от турски)

Тебе Брусанскому кадию, кой си най-правосъдний между мюсюлманским съдникам, кой си най-добродетелний между свещеникам (шевланам) едного бога славящим, кой си извор мъдрости и добродетели, наследник пророкових знании и кой си предмет благоволения царства ми (нека ти се умножи благодетел) и тебе, мой векил-харчю Сюлюман бей; кой си най-верних между верних ми, кой си цвят мюсюлманства и украшение пресветлия Меки и Медини (нека до века в чест останеш), кога приспее тойзи мой висок ферман, знайно да бъде, че после Косовская победа, коя сме по божия наредба добили, баща ми султан Мурат, кого живот е бил счастлив, а смърт мъченическа, при всем том, що се е он после сновидение си всевишному творцу молил, да го удостои мъченичества, невредим в пълно здравие повърнал от боилища в шатор, кой е до неба възвишен. И когда сме най-голяма радост и задоволствие имали, гледаеще как са отсечени бански глави под подковам конских ног търкалят, как някои си с вързани ръце, а някои си с изпребити мишци (рамени) стоят, тогава ненадейно един някой си именем Милош Копилич, дошавш с лукавством и притворностия, казал, че е приемнал ислямска вяра, молещ да се приемне и он в реду победоносцев войнов. И когда по молению негово бил пропуснат да целует ноги светлаго царя, он вместо да изпълни това, оправил е неустрашимо отровни ханджар (нож), кого е имал съкрит в ръкаву си на светлое тело пресветлаго царя и, задавш му тежка рана, напоил го с мъченически сок (шербет). Он е веке причислен в онзи чин, кого е всемогъщи творец установил за мъченици, пророци, верни и непорочни. Негова душа, подобна птици, летае сега по насадени полета от райски шипцови цветя. (Нека се излее на него благодат божия.) Пощо е речений Милош причинил дело сие, нагърнал е да бяга пред войном, кои са се блестали като звезди на небо, но биде достигнат от храбрих войнов и посечен на късове. Услишав аз за тойзи случай, упътил съм се към мъченическая постеля, но него, царя, мъртва найдох; а в истое него време случило се е, та и мой брат Якуб бей у вечност се е преселил. Аз съм проводил блистателнейший ковчег с телом отце моего с верни людие, да се тамо съхрани. Тако убо когда приспее тело тамо, вие щете го погреба, без да обясните некому си този случай, но еще да покажете пред светом знаци победи, щото неприятели да не би били в състояние да приметят нещо си.

Тъй да знаете и тому моему святому знаку да се повиновате.

Писано у половина месеца Шабана 791 година.

Оригинал се находи в Цариград и от него е добит препис от г-н К. Николаевича, прежде бившаго сърбскаго капу-кехая в Цариград.

P35 Тая ръкопис е найдена в Жеруна в 1838 у некого си Димитра, бившаго учителя тамо. Господин Анастас Дукияди, родом сливненец, в него време от любородности подбуден, ходил е нарочно да издири нещо си от наши драгоценни старини. Отсвен нея ръкопис, он е наишал и други няколко листове на кожа писани от черковни книги, събрал е и няколко си народни песни, описал и местности. А сичко това е извършил на свои разноски и предал ги покойному В. Априлову во Одеса. Но тии сички Априлови сбирки се разпиляли после смерти его. Тая же ръкопис се находи днес в ръце г-на Николая Мурзакеювича, както и други много старобългарски ръкописи. Г-н Мурзакевич я зел да я прочете и си я освоил![45] Знайно е, че покойний В. Априлов, като се бе провъзгласил из България за просветител български, само с голи речи и за пуста слава, от разни места Българии му се изпроводиха и ръкописи и монети и народни песни, но то сичко се изгубило, както казахме, после смърти му. От народни песни остали няколко си преписани от него, но той като се трудил да ги гуди в ритми, поправил ги по рускому свойству и така ги изкривил, щото ни руски, ни български станали! Ние казахме, че г-н Априлов за пуста слава и с голи речи е бил провъзгласен за родолюбец, основаеще се на живи свидетелства. Той е бил толко чуден сребролюбец, щото е оставил няколко си млади българчета учащи се в Одеса да умрат от оскъдности нужнаго им препитания и одеяния! А покойнаго Венелина, кой се обърнал към него за помощ, оставил е без отговор и той славний мъж от оскъдности е починал в московская болница! А после, кога одешки българи са поискали да му въздвигнат паметник, В. Априлов е бил изпърво на това противник! Но ще каже някой си, че завещал за Габровско училище състояние си. Че можеше ли да го земе със себе си в гробу? Той ще не ще, го остави. Родолюбие истинно е человек в животу си да извърши що може, без да изисква условия да го наричат тъй или онъй. Ние имаме живи примери днес от такива родолюбци българи, кои струват добро, защото е добро и не изискват титули и условия!

P36 Ѡризмо — ὁρισμός — заповед, повеление. Хоре — място от χωρίον — хор и хора — значи народ, събрание, та реч се находи и в зендски език в такова значение. Клисури — κλεισούρα — гръц. заключено място по тесния горски проходи, устия, де в старост имало железни врата. Форос — foire — търг, пазар, кумерк — мит, гюмрюк, оргиа — гнев (ὀργή — гръцк.). От тая грамота се види колко обширно е било Българское царство във время Асеня I.

P37 Тейзи песни ми са проводени в Одеса от господина Кръстя В. Търпанова, кой ги е слушал от някои си старци в Котел. Тии са твърде важни защо са повествувателни и относят се преди падение Българии, кога са се често биели българи с гърци в равна Румания, а най-паче в Подгорье, т.е. в подножие Стария планини в Тракийска страна. А в две от тях се споменува Боян Войвода, кой е същий Боян, предвождащий Симеонови полкове под Цариградски стени. От тез песни се види, че той бил и на маджарская битка, коя действително е била подир цариградски поход Симеона великаго.

НАРОДНИ ПЕСНИ

(Донкина над гърци победа)

Донка дума бачю си,
Чю ли, бачко-льо, разбра ли!
Гърци Подгорье минали,
наша са войска разбили!
Млади моми поробили,
в Цариграда ги отвели
и ги със въжя вързали,
и по улици водили
да им на мечки играли!
Не мога, бачко, да търпя.
Разпаши сабя дамаска,
аз да си я препаша,
да поведа момци юнаци,
по гори аз да си ида,
та да ги гърци пристигна,
пристигна и ги навия.
Припаса Донка, Донке ли,
припаса сабя дамаска,
въседна коня гарвана,
повела отбор юнаци,
доло в Руманя отишла,
пристигна гърци юнаци,
войска им е разбила,
със коня си ги тъпкала,
със сабя път отваряла!
Клала е Донка, робила,
три хиляди е изклала,
триста е роби довела.
И в тъмница ги запрела.

ДРУГА

(Стоян и млада заробена гъркиня)

Чювай малу голяму
момци юнаци пишете,
млади войводи отбирете,
в Цариград да си идими,

да идим да го приземним
и пак назад да си додими,
Гърци с нас бой имат.
Я ща, мали мо, да ида,
да ида и пак да дода.
Млого иманье да зема,
да дода да се уженя.
Ходи Стоян и доде,
доведи коня хранина,
донеси млого иманье,
доведи мома гъркиня
майце си млада робиня,
нему си млада слугиня.
Държе я Стоян що държе
и пак се с нея не венче!
Робиня млади Гъркиня,
твърде ѝ млогу дожале,
та си се млада обеси!

Боян побеждава маджари и отмъщава им

Я чувай, мамо, я чувай!
Голям бой е станало
горе ми, горе в Маджарску.
Войска ни са разбили,
четири войводи убили!
Рачя и Станчя убили,
Кирчя, Юванчя роби фанали,
в тъмни тъмници фърлили.
Боян еще не отводи!
Момци юнаци да заведе,
Моравци да си навие,
Кирчя, Юванчя да си отърве.
Ей че си Боян достигна,
избил е момци моравци,
пороби млади маджарци
стари си баби колеха,
млади си булки робеха.
Тяжко иманье земаха.
Боян им тихом думаши:
Ой ви! Вие отбор юнаци!
Не си моми робете,

тии подиря ни ще додат,
тии са наши посестрими,
тии са народ български,
ние ще ги уженими,
за наши славни българи!

Боян войвода или български поход в Горна Морава и в Боемия

Протогири викат,
Клепала клепят
из града Ракова:
Събори ся събирайте,
момци юнаци отбирайте!
Млади войводи пишете!
Боян дума майци си:
три неща са мамо на света.
И трите ми ся ревнат.
— Хубава мома да либя,
да либя и да земна.
Хранина коня да ездя,
напред юнаци да вървя,
кравайница сабя да вртя
и тънка снага да кършя. —
Момци юнаци писали,
и мене млада войвода.
Горе в Моравия да идим
Морава да си привземним,
Момци моравци да потрошим,
Моми моравчанки да робим.
Млого са,мамо, хубави,
хубави, еще гиздави!
Ще ида, мамо, ще ида!
И пак ще се завърна.
Мома моравчанка да земна,
и тука да я доведа
тебе, мамо, млада робиня
и мене млада слугиня.
Млада царица да стани.
.....
Ходи Стоян и нави
Моравия си привзеха,
Моравия еще Боения (Боемия)

и ни се назад върнаха
.....
Име му Боян гудиха
.....
Млада робиня доведи,
в Търнову град отиде,
и го цар гудили.
И име му прикръщали
.....
Робиня млада царица.
.....

Всеки види от съдържания каква важност имат тейзи старобългарски песни, кои се относят в Симеоново време, т.е. тии са 1000 годишни песни, съхранивше се и до сега в народу![46] Ние ги оставяме за сега без обширни замечания, защото тии ще се вместят и в третая част „Показалеца". Но само толко забележваме вкратце, че тии увардили същая повествувателна истина за тях времена. Кой е прочитал българская повестност, знай, че великий Симеон, победив византийци под сами цариградски стени, заведнаж свързва мир с тях и връща се в България. От тез песни ние видим ясно, защо се е върнал, а най-паче от име Боян. Ние видехме в Симеонова песен, че сам Симеон командувал под цариградски стени българское войнство, но и някой си Боян вървял напред, клин си вртял и Златна врата гледал. В тез же песни видим, че маджари разбили едного българско отделение в Горна Морава или в Боемия, убили няколко български войводи и няколко си заробили; а Бояна го еще нямало да иде да разбие маджари и да освободи български войводи. Де е бил Боян? Разумява се, че еще под цариградски стени със Симеона великаго, кой, добивш известие за маджарское движение, унуждил се да остави Цариград и да прати Бояна против маджари. Еще видим от тез песни, че Боян се избрал за главни войвода в град Раково и че избирание ставало общенародно. В последная песен има изоставено нещо си и входи друго име Стоян, затова се гудиха измежду капчици, да се знай, че не е пълна. Аз я обнародовах както ми е проводена от вишепоменатаго господина. Раково же е между Сливен и Котел, малко днес селце, но на около му се нахождат много старини и за него има много предания в Котел и Сливен, а вярно е, че той стар град като се развалил, населил днешни Сливен и Котел.

P38 Странная реч мантия заменяваме със старобългарская наша народна турпан, основаяще се на една народна българска песен и пословица. В Ладини песни, пеямия в празник Св. Лазара, кой е заменил Ладино име, кога ходят малки момичета да лазаруват или по-право да ладуват, пее се и следная песен:

Сиви мои гълъбци,
де сте ви летали?

По царюви двори!
Що ни цар работи?
Бе излязъл отколе
цар с войници на поле.
Пъприще си гонеше,
хранен кон яздеше,
дълго копие вртеше,
медни щити ломеше!
Що царица тъкмеше?
В стан царица седеше.
царю *турпан* тъчеше.

А пословица се е съхранила между българъм по следному начину: кога иекат да кажат някому си, че не ще добие някоя си голяма награда, казват: то ще те облекат с турпан, а по негде си прибавят и царски. А то ще каже с други речи: с това що чиниш ти, не се надей, че щат те направи цар.

Нека разгледаме и словопроизводение на тая реч, да не би някой си мъдрец я зел за татарска! Корена реч ѝ е тур, коя значи извишение. Тур значи и кула, по турски. Ние имаме на български език реч турям — гуждам отгоре и трупам, и труп — человеческое цяло тяло, изправено нагоре, тор, пръст, коя се туря на повърхност земи да се нагои и натурвам, т.е правя земя да стане по-силна. От сички тия се види, че тая реч е старобългарска и има значение: гудено отгоре, извишено, а знайно е, че царска дреха турпан (мантия) е врьхна дреха, коя е облачил цар върху други си дрехи. Отпосле в книжевни български език се вижда та реч заменена с багреница, т.е. дреха, направена от плат, имеещ багряна краска, коя са носили цари и била е скъпоценна царска одежда. На французшки език tour — башия — кула, le tour de Babel — Бабилонски стълп; на немски език Torf — тор, пръст, гной с коя наторяваме земя. Тая реч турпан е била твърде стара у българи и с тая врьхна дреха са почитали не само царе, но и други отлични лица. Дион Касий (книг. 49), кой се родил 155 подир Христа, историк грък, описаящ панонци, словени, ῥητοί, де е бил он няколко години управляещи от римлянска страна, казва: „Назовават се же там (панонци), защото си сьшиват врьхни си ръкавясти дрехи от някой си плат по местни си обичаи на: Πάννους — турпани (?) и ги тъй назовават.“ Наши българи и до днес наричат някои си от шопи (Тукидидови сопи) дуплювци, защото носят врьхни дрехи в кръста прищипнати, тесни, а надолу широки, та ги показват дебели от узаде.

Съдържание

Предговор лик Асеня първаго. Как тряба да приемаме византийски и западни писатели, писавши за български дела и какви народи трябва да разумява чи-

тател под имянем византийци. В какво сношение се е нахождала Византийска държава с Българская и как са се записвали български дела от византийци. Как се отзивава съвременник списател византийски Никита Хонский за Асеня и брат му Петра. Как описва византийци Михаил Дука, писавший история от времени Иоана Кантакузина до 1462 достигащ. Какви са били западни писатели среднаго века, в кое време спада Асеню век. За Асеновска власт в Търново. Българи са привъзгласили Асеня за цар в Търново. С какъв начин е станало то провъзгласение. Надпис Асеня втораго, открит в Търново в теке-джамиси, прежде черкова храм св. 40 мъченик, разяснение и сравнения тог надписа с византийски писатели. Изображение победи Асеня втораго над гърци. Отломак от ръкопис съчинения Търновскаго патриарха Евтимия българина, де се описва победа Асенюва над латини и коя причина е заставила Асеня да бие латини. Няколко речи върху тойзи отломак. Кръстоносни походи. Опровергание уния. Отломак от българска ръкопис „История българом“ отца Паисия. От кога са остали западнаго вероизповедания българи, павликяни зовими. Що са били всъщност манихеи и богомилци. Разяснение върху вишепоменатая ръкопис. Български граждански закони от Крума и других. Преславски и Търновски двор във време сражения им с Византийци. Как са постъпили на управление турци във време превзятия България и нихни най-стари чинове. За турски език и за първи им султани. Сражение Шишманова дома с Амурата. Предисловие от помената ръкопис история отца Паисия, де се описва тогдашно гръкоманство в България. От гръцки писатели как са се силили гърци и Великая черква да изкоренят българска народност. Борисов или Борилов Синодик. Българска златопечат XIII века Асеню първому отдаваема. Живи възпоменания за Асеня в България. Кратко описание окръсности Сливена. Няколко си забележки. Какви обстоятелства предшествуват Асенюв век. Кратко изложение българских дел, по византийцем. Народна българска песен царю Симеону. Забележки. Петрово царствуване. Светослав руски и Цимисхий. Кръстоносни походи с каква цел започнаха. Появление Асеня и брата му Петра. Народна песен. За българская в Цариград книжевна община и за езуитское появление между българи. Десет български пенязи с изяснения.

Съдържание в забележки

1. Що значи легенда и какво оценение тряба да има. Папски були. 2. Пропаганда. 3. Как постъпват в Хиндистан езуити. 4. Реч джамия. 5. Търновски надпис. 6. Реч титул. 7. Реч фръг, фръзи. 8. Защо е оставил Асен Емануила, зетя си, да бъде деспот в Солун. 9. На какви средства са прибягвали византийци да умегчат военни български дух. 10. За отломъка Патриарха Евтимия. 11. Ελιβάτες. 12. За български книжевен език, как е страдал. 13. Морно поле в Търново. 14. За име шкеи, що назовава влашки летописец българи. 15. Кое самскрито племе е дошло най-напред от Хиндистана в днешна България. 17.

За Казаз-Артина. 18. За обичная клевета в Турско. 19. Реч павликян. 20. Реч роб и работа. 23. Няколко стари имена. 24. За Крумов въпрос. 25. Реч Хакан. 26. Крумов закон за просящи. 27. Помяна и Вьртим етрурски божества. 28. Реч пеняз. 29. Реч руп. 30. Михал-Беюви потомци. 31. Реч рахван. 32. Реч конярките. 33. Французшки пътешественик през България в 1432. 34. За султан Муратова смърт на Косово поле от турски ферман. 35. За ръкопис отца Паисия що се находи в Одеса. 36. Разяснение на някои си речи в Асенюва златопечат. 37. Народни български стари повествувателни песни. Донкина над гърци победа. Стоян и млада заробена гъркиня. Маджарска битка с българи и победа Боянова. Боян Войвода или български поход в Горна Морава и в Боемия. 38. Реч турпан (мандия).

Прибавление

В сие съчинение възпоменахме име Михал бей, кой предвождал помаци българи. съвоювавши с Илдъръма Баязита в 1401 против Тамерлана или Демира татарскаго хана в Мала Азия. Други же Михал бей се споменува еще в по-последни времена, т.е. кога турци воювали няколко пъти против маджари. Едного Михал бея потомци живеят и днес в Ихтиман, носяще име и подписуеще се Михал-бейлери-Михал-беювци; а втораго потомци се нахождат в Бяла и Летница, села в Търновско окръжие, не обаче под това име. В Одрин (Едрене) има мост, кой носи име Михал-бей Кюпрюсъ — Михал-беюв мост, и джамия Михал бей джамиси или Имарети Михал-беюва джамия, задужбина. В Цариград, в Евкаф калеми (попечителство над сички задужбини), има и Михал бей вькуфу — Михал беюва задужбина. Одрински Михал беюв имарет — задужбина, имал е приходи си от Плевен и плевненски някои си села, т.е. тии села са били наредени да плащат тамо, защо тии с време били Михал-бегови притежания, а подир смърти му завещал да плащат за обдържания Одринскаго имарета и поправления моста (о тому сме писали по-обширно в забележки първия части Горскаго пътника). Тейзи са две важни лица за българска от после падения България повестност. Ние щем каза нещо си за появления едного Михал-бея от колко е нам познато.

Подир падения Търнова града, кой след тримесечна тесна обсада биде превзет с нападением от страни Хисаря, що се зове днес, от Илдъръма Баязита после Косовская съюзна битка, две големи и решителни сражения са станали между българи и турци; едно в Никополско поле, а друго в Софийско. Турци и в две са остали победоносци. За Софийско поле имаме народни песни съхранени и много ясни попредания, и нещо си записано. Тамо е предвождал българское войнство сам Шишман с двама си остали синове, коим имена еще не са явни; понеже два негови брата Асен и Михаил бяха погинали еще в по-предни времена нападения турков и то в Румания в бойное поле. В Софийско же поле Шишман падна убит в бойное поле, единий му син заробен, а другий

побягна при стрика си Страшимира във Видин. Заробений Шишманов син, кого турци споменуват под именем Шишман и кое е дало повод Хамеру да пише, че сам Шишман бил заробен от турци, той кажа, бил изпроводен в Бруса, де еще било главное и най-почитаемое седалище турскаго царства; а от тамо е отреден с 30 000 тисящи войници, повеч от българи, да се бие във вътрешност Азии против някои си непокорни туркам племена, де е и он в бойное поле погинал. Подир Софийския страшна битка, разбитая остатка от българская войска захванала е горския места около Самокова, именно в Костенец и Ихтиман и държали са се по тях теснини няколко си години. Костенец е превзет във времени султана Мурата втораго, наследника Мухамеда първаго, сина Баязитова 1421 с нападением и конечно е бил разоран и разграбен. А в Ихтимански теснини е предвождал българское войнство някой си Михал войвода, кой като видял почти конечное разорение България и невъзможное веке съпротивление, предал се туркам със сичко си войнство на условия да остане пак управител Ихтимана с окръжия му, кое и му се дало потвърдено с берат от султана Мурата втораго, сина Мухамеда първаго, сина Баязитова. Михаил войвода е преименован Михал бей, без да промени вяра си. Негов пример са последовали и други някои си български войводи, кои са били прибегли по тесния горски места и са се тамо бранили. Михал беюви потомци съхранили и до сега прадедно си име и подписват се Михал-Беноглар — Михал-беювци, а нихни потомствени права бяха се съхранили силою берата султан Муратов до Танзимата, т.е. тии да владеят Ихтиманско окръжие и да се ползуват от приходи му. А от Танзимата насам, като стана друго преобразование Турскаго правления, тем се определи да земат по 500 тисящи гроша от царское съкровище, кое може и до сега да им се дава. Тии живеят и до днес в Самоков и Ихтиман, говорят чисто български и отличават се от други турци по миролюбивое и дружелюбное с българи отношение. Това е за Ихтимански Михал-войвода. Види се явно, че Ихтимански Михал-бей не е бил предводител помаков в Тамерланова битка; защо той е бил много по-после от Баязита, както видяхме. А за Белянский не се знай, дали е бил други някой си Михал-войвода, или се от същая Ихтиманска порода и носил и той прадедно си име, както го носят днешни Ихтимански Михал-беювци? Забележително е обаче, че и Белянски потурнаци, за коих се казва, че били се потомци някого си Михал-бея, и тии са същаго характера с ихтиманци, говорят чисто български, а някои си от тях прочитат и пишат тойзи език. Тии и по религии се отличят от други турци. Тии са почти сички от бекташийская секта, от коя са били и еничери, съставивше се в тях времена, кога е падала България, от българи повеч, както е знайно.

В тях Михал беювци, както и в други спахийски беюве, от българска от тогашни времена порода, нахождат се твърде важни работи за наша повестност. Първо в берати им е записано едно и какво да е историческо събитие, за кое им са дадени и кое разяснява точно нещо от наша повестност; понеже във всеки берат е записано и летосчисление. Отсвен берати им, в тях се нахождат и

български старини, като сребърни изделия, оръжие, пенязи, конски от тогдашни времена украшения и друг., а може би и стари български книги и записки. Приказвал ми е един ближен сродник ловчанскаго днешнаго българина епископа Илариона, че в Ловеч имало някой си от българска порода от тях времена бей, кой изпродал някакви си стари български сребърни работи. Иларион ги купил и ги развалил, та си посребрил пастирский жезъл (патерица), направил си кафени похлупки (зарфове) от тях драгоценни български старини! О, невежество калугерско!!!

Ние прибавихме това разяснение за Михал-беювци да разясним съвременно и онова, що споменахме, че българская борба с турци се простирала почти 75 години, до конечно им падение и че Страшимирюва царска порода е истина до тях последни времена остала, както е забележено в наши народни летописи. Нека кажем в кратце еще нещо си. Муратова битка и смърт на Косово поле е явна и знайна. Мурата наследил син му Баязит. Турски летописци, както и наши, Баязиту приписват превзятия Търнова града и Никопола, щото падение Търнова града не е могло да бъде преди Косовска битка! Баязита наследил син му Мухамед първий, кой имал бой с българи. Мухамеда же наследил син му Мурат вторий, във времени коего е превзет Костенец и Ихтиман, както свидетелствува берат Михал беювих потомках. Мурат вторий наследил баща си в 1421. А Страшимировци и Шишманов син, кой от Софийска битка е пребягнал във Видин при тях, еще по-подир са съществували, както е записано в наши летописи. От тия сички се види ясно и необоримо, как е било с българи... Наши млади учени българи, кои живеят днес в Турско и многи от тях почнаха да учат турски писмен език, нека обърнат внимание на тия работи да ги издирят и забележят. Тук е най-правий и най-истинний източник за наша повестност падения Българии. Нека не мислят, че в европейски списания щат найде нещо си съвършенно и право о тому предмету. Европейци твърде малка грижа са имали и имат за тях работи, а и нити могат ги удири и узна тъй, както може ги изследова един българин. Българска стара и нова повестност тряба от българина да се пише. Българин е твърде способен да изучи съвършенно добре турски писмен език, както и сички други езици; примери живи имаме на това и не ще други доказателства.[47]

ГЛАС ЕДНОГО БЪЛГАРИНА
Белград, 1860

ГЛАС ЕДНОГО БЪЛГАРИНА

ЗЕМУН, ТИПОГРАФИЯ И. К. СОПРОНОВА, 1860, 39 с.

Време иде, време бежи!
Векове са крилати!
Полза има, кой може
С разум да се захвати!

(Горск. пътн.)

Български народ от падения си под османска власт до сега три важни и достазамечателни работи е извършил, и то от Танзимата насам в царствувания султан Абдул Меджида.

Първо, що издействуваха българи ферман да си съзидаят народна черкова в Цариград. Но замечателно е, че той първи султански ферман възобнови званично народно им име Булгар-милети — български народ, кое за няколко векове бе престанало да се слуша[2], заменено с чуждое Руммилети — гръцки народ, както си го смешно присвояват гърци, назваещи себе Ῥωμαῖοι — римляни, знак римлянскаго ига, кои от 2160 години им го наложиха и име елин бе изчезнало граждански до 1821, кога пак почна в свободна Гърция да се слуша.

Второ. Всеобщи протести, изпроводени от разни области Българии противо фенерска лукава постъпка в мнимое общо съборище в патриаршия всех поданих Турции православних християн, да се гудят в ред черковни дела, т.е. да се назначи определена заплата владикам и да се определи нихен избор, с кой начин да става за в бъдущност по наредением Високия Порти съгласно с Хатихумаюном. Тая благоразумна постъпка българскаго народа, коя единодушно и единогласно се подействува от сички българи, показа, че българский народ познава веке съобразно с обстоятелствам как тряба да брани права си, възжививш званично своя премила народност, коя лукави фанариоти напусто се трудят да уничтожат.

Трето и най-важно е, общенародное и тържественое отказване, в ден светлаго Възкресения 3. априла 1860 в Българская народна черкова в Цариград, от фенерска свещена власт с изверганием патриаршескаго имени, да се не поменува веке в български церкови, но на място того да се поменува днешний владетел Българии, человеколюбивий султан Абдул Меджид. Тая же постъпка българскаго народа според положения му е едно

от най-важних приключениях, коих е записала до сега българска стара повестност касателно духовенства му, и ще забележи новая му. Третий ден месеца априла ще остане достопаметен ден за България и щат го празнува ежегодно възпоменаещи освобождението си от фенерска лукава свещена власт!

Но между добрим делам всякоги се появява и едно зло! Сички българи знаят как се е въоръжила езуитска чета бездушно против невиннаго българскаго народа и не щади нищо, да би могла да отцепи и завладей нещо си! Ако и нейни трудове остаха до сега суетни и подсмеяни от българи, обаче тя еще не престава и не ще престане скоро, най-паче сега в такова едно важно събитие, кога българи тържествено извергаят из черкви си име фенерскаго патриарха. Тии щат употреби всяко средство да би могли да сполучат цел си, коя тии отдавно еще гонят тайно, а сега от една година насам в име еднаго недостойнаго подкупника и предателя отечества, заблуденаго лъж-българина*, явно веке действуват, и то под покривалом на стари уж канонически права, да би с тим примамили и излъгали някого си! Тии лукави и злобливи езуити, не пропущающи време, от сега разгласяват и разносят чрез подкупника си, че българи не могат има независимо свещеноначалство без гръцкаго или римлянскаго каноничества! Ние в кратце щем каза нещо си за тейзи мечтайни днес канонически права и читатели щат видя, че тии нищо не са били изначала еще раздора и одавно са изчезли и от папищаши, и от гърци фанариоти и днес канонически права са царская и правителственая воля и сила, под коим се нахождат християни въобще. А дадени от апостолов канонически права са народний избор.

Най-напред, кога се е съставила Христова черкова, първая в Йерусалим, вторая же в Солун (в България), а после по други места, знайно е, че тя черкова се състоеше от человеци поверуавши в Христа, между коим нямаше еще никакъв отличителен чин свещени, защото Христови ученици, равни същи вси, живееха еще, кои изпълняваха тая длъжност, състояща се тогава в кръщение народов и поучение благовествувания. Но колко растеше число верних, раждаше се и нужда учителев. От того Христови ученици решиха да се изберат такива учители между поверувавших, под именем епископи — надгледници. Тии епископи тогава се избираха и поставяха на тая длъжност от народа чрез вишегласие с одобрением послаников (апостолов). Посланик же Павел в писма си к Тимотею описва твърде ясно и подробно какви тряба да са тии епископи, т.е. възрастни человеци, честни и непорочнаго поведения и проч. После сами Христови апостоли съставиха о тому и правила, познати под именом канони, правила светих апостолов.

Първо же апостолско правило гласи:

Канон А

Епископ да се ръкополага от два или три епископа.[3]

А първо ръкополагание било е народное избирание чрез вишегласия. Ето как тълкува Зонара първи тойзи апостолски канон: „Сега же ръкополагание се зове изпълнение молитв в освещение онаго, кой ще постъпи в свещенство и в призвание светаго духа от първосвещеника простираяща ръка си и благославяща ръкополагаемаго. В старо же време и самое вишегласие се назоваваше ръкополагание, понеже, кога народи са избирали първосвещеник, събирало се е множество и някои си са избирали тогози, а някои си оногози. Да би убо избирание по-многих се изпълнило, избираещи простирали са нагоре ръце си и чрез тях се броили избирателех всякаго и предпочитали избираемаго в първосвещенству от по-многих. И от того е зело име ръкополагание. Тая реч в съща смисъл са употребляли и съборни отци, изпълняеми чрез вишегласия избор, назовавши ръкополагание.“*[4]

Първо убо народ е ръкополагал себе епископи, т.е. избирал чрез вишегласия, кое се узнавало, кат си вдигали нагоре ръце. а после, като се съставили и умножили от народа епископи,

---

* *Езуитско орьдие, кое носи име Драган Цанков, не е чист българин. Негов баща е носил име цинцаро-арнаутско — Гика — и е бил преселец в Свищов от македонски цинцари (хромо-власи). Той после се е призовал Киряк. Негов син, днешний Драган Цанков, е сковал това име българско Димитър Гику или Киряку, както се е прежде зовал. Цинцари си теглят народопоколение от римляни — латини, и тях ги е преселило римско правителство в Македония, кога бе построило каменний път от Рима до новаго Рима (Цариград), за да поправят тойзи път. За това тия се нахождат най-много по него направления, де е бил той път. Тии са се звали синове цесарски, т.е. царски человеци, а българи претълкували това име и назвали ги цинцари — сини-цари. Види се Гиковий син, лъж-българин, да е узнал латинско си поколение, и за това е станал орьдие езуитам. Негов големий брат се подписва Антон Киряку и води папищашка жена.*

* *Зонара, списател историк византийски XII века, бил е статски секретар в Цариград в царствування Иван и Мануила Комненовци, сетне е стъпил в иночество чина Св. Василия. Он е списал при другим и тълкование апостолских и съборних правилах и летопис от създания мира до смърти Алекси Комнена 1118 после Христа.*

двама или трима от тях трябало да потвърдят това, т.е. народни избор, защото де не е имало епископи, а народ е избирал себе епископи, народний избор можел е да се потвърди и чрез писменаго одобрения на двама или трима епископа, както о тому гласи четвертое правило първаго събора. То ще каже, че епископи само трябало да одобрят народное ръкополагание. Народ убо е имал в първи времена християнства и много еще после самое право да избира и ръкополага себе епископи и то народно право е свято и каноническо, дадено му от самих светих апостолов!

А както народ е имал и има това каноническо право да избира себе епископи, то и за по-големи чинове свещенства си има това каноническо право, да избере себе-митрополита, архиепископа и патриарха с одобрением на свои епископи и свещеници, коих тоже народ си е избрал, или ги има, кое одобрение се състои днес в изпълнением на някои си молитви и черковни обряди. А че всеки народ може да избере себе епископи, митрополити и патриарси, то се потвърдява от самих светих апостолов.

Ето що гласи о тому 34 апостолско правило:[5] „Епископи всякаго народа тряба да признават първаго си и да го почитат за глава, и нищо излишно да не струват без неговаго мнения, всекий же (епископ) да върши само ония дела, кои се относят в негово седалище и в подчинени му земи. Нито он (глава им) да върши нещо си без мнения всех (християн). Понеже тако би ще съгласие и прославящеся бог, чрез господа в святому духу, отец и син и святий дух.“*

Това апостолско правило не отличава ни едного народа да няма своего свещеноначалника, нити дава изключителни права неким само лицам да бъдат тии глави, както днес папа и фенерски патриарх искат да усвоят първенство над всех християнах! Апостолское правило казва: всеки народ, а не папищашки или гръцки. При това апостолско свято правило онемяват и папищаши, и фанариоти гърци, кои противоевангелски и противоапостолски ищат да имат за първенство канонически от тях мислими права над всех християнов и народов!

Видевши по апостолским святим правилам, че всеки народ има канонически права да избира и ръкополага себе свещени лица от най-малкаго до най-високаго чина, какъвто иска да им

* *Виж: Οἱ θεῖοι καί ἱερά κανόνες τῶν ἁγίων καί πανευφήμων, ἀποστόλων и т.д. В Атини издадено от Г. А.* Ράλλη. 1852. Τόμος δεύτερος.

даде сам народ, а не тии да си навличат титули и чинове по воля си, нека видиме и граждански тези канонически права какво значение са имали, т.е. гражданская власт как се е обходила и какво участие е земала в таквизи случаи.

Най-първи раздори са станали между западним и възточним за лични користи, вражди за пусто първенство! Папа, опираещ се на старини римскаго престола, искал е да бъде глава черкви, наследник Христа, наместник Св. Петра и райски ключар! Византийци же, опираещи се на императорски пренесен в Новий-Рим (Костадинов град) престол, привъзгласили са себе патриарси вселени, всесвятейши, титул, кого черкова отдава само святому духу и святии деви!... Затова са ставали разни общи и частни събори, де е ставало най-яростное прение между свети отци, псуване, проклятие и от две страни. Между такива срамотни за человечества раздори и яростни прения, едни и други са искали потвърдение в Св. писание на свои упорни мисли и мнения, притълкуещи по воля си всяка реч свещенаго писания и такива решения се назовавали канонически права! Папи подир много вик и кряськ и тежки проклятия за първенства си, прихванали са си най-после! Византийци патриарси, имеещи императори си на помощ, уборили папини канонически за първенства права! В първое раздорно време се явява кръщение Преславскаго двора в България. Папа е искал от една страна да наложи духовная си власт българъм, а византийски патриарси от друга. За това са станали пак големи прения между западним и възточним. Великий Симеон и български съвременни просветители свещеноначалници отхвърлили на страна канонически права и едних, и других и поставили си патриарх независим, основаещи се на сами евангелски права „вси пред богу едино есми“, на апостолски правила и на своя крепка държавна сила, коя е най-голямо каноническо право! Византийцем и папи не е било на сърце и по воля, но нямали са що да сторят и така са чакали време слабо и смутно, да нападнат на българско независимо свещеноначалство.

После падения царя Петра, Симеоноваго сина, и падения Шишман-Мокрюваго дома, кой разшири най-много българска държава и пренесе патриаршески и царски престол в Охрида и Преспа, византийци незаборавивше своя стара злоба, обориха българское свещеноначалство. Но Асен I и Асен II възобновиха го пак, без да питат нити папа, нити византийски патриарси за канонически права; но с последним изпълниха и утешителни за гърци обряд, според „Борилов Синодик“, защото българи после

конечное разделение черкви на западна и възточна, бяха остали на възточния обряди, кои си теглят начало не от византийцев, но еще от македонских българ, кръстивших от апостола Павла, кои обряди твърде малка разлика имат от старобългарская вяра, коя са тии имали преди християнства. Гърци и римляни не са можали нищо да сторят във време възобновения българскаго свещеноначалство от Асеновци, защото българското оръжие бе страшно и едним, и другим.

Мохамед I, син Баязита I-го, наследник брата си Муса, кого българи убиха при Златица, завладев България (1413), убори български канонически права, а Мохамед II, призваний Ел-фатих — завладетел, завладев Цариград (1453) във време императора Костадина Драгоша, обори гръцки канонически права. От тях времена насам ако и цариградски патриарх да носи мечтайний титул Οἰκομενικός — вселенний, обаче никакви канонически права над никого няма! Негови канонически права зависват от дадених милостия султана Мохамеда II хатишерифов, кои са също дадени и българъм, както по-долу щем се разясни. Дадении нам милостия завладетелев султанов канонически права, чрез гръцки сплетки и клевети, уничтожават се от султана Мустафа III в 1764, а в царствования человеколюбиваго султан Абдул Меджида, тии канонически права пак се дават българъм чрез Хатихумаюна 1856, кое гърци ищат да уничтожат, а българи тържествено извъргаят име патриарх фанариота от черкви си!

Православна Русия постави себе патриарха независимаго, а после свети независим събор, без да пита папа и византийски патриарси, че имали тии канонически права, и че тии само тряба да имат първенство, а сички други черкови и християни да зависват от тях! Русия като православна изпълнява самоволно някакви си обряди за утешение гръков. В Австрия съществуе от толко години независим патриарх православних християн и влахов в Карловиц, без да се пита папа и фенерско свещенство за канонически права! В Черна гора и в Сръбско княжество съществуят независими свещеноначалства, без да имат ни наймалка грижа, че фенерско свещенство и папа имали канонически права над християни! Свободни гърци си поставиха независим свещен събор, без да питат папа и фенерска патриаршия за канонически права. Свободни гърци да би отдали една чест фенерскому патриарху, аки единоверни, приложиха му с негово потвърдение да стане това, ако и да нямаха нужда, защо и без него си изпълниха желание. Фенерско свещенство поиска да

наложи над тях канонически си права! Но тии му се надсмеяха, за кое то ги прокля. После того няколко учени гърци им описаха сички злоупотребления, що са творили над християни от въздвижения патриаршескаго престола в Цариград до последни времена! (Виж Ὁ Συνοδικός τόμος ἤ περί ἀληθείας и други.)

Във Влашко и Богданско съществуе независимо православно свещенство от толкова векове, без да мисли ни най-малко, че папа и фенерски патриарх били имали канонически права над сички християни!

Най-после армяни имат независими патриарси, без да питат папа и фенерски патриарси, че тии имали канонически права. Наполеон I, не боящ се канонически права папини и нихни проклятия, убори Пия VII от престола му, наместника Христов и наследника Св. Петра! Изгони на заточение езуити и разори им гнезда и зъмински мъртвила, освободи Италия от тях и направи Рим свободен град. Държа в затвор няколко години Пия VII, наследника Христов и наместника Св. Петра, имеяща канонически права над сички християни.

С една реч, канонически права никоги не са били, нито ги днес има! Тя е измислена мечтайна реч от мързеливи сплетници калугери, кои искат да живеят от пота беднаго народа, лъжащи го разновидно. Решителная воля и острая сабя цареи и императоров била е всякоги и е днес каноническо право! Знайно е от черковна повестност, че доде се не намесиха царие и силни людие, християнска вяра не можа да се разпространи и напредува; също и други вери без помощи силних не са можали да се усилят и напредуват.

Ние казахме, че канонически днешни права са дадени гъркам и нам българъм милостия султанов, завладетелев България и милостия Мухамеда II, завладетеля Цариграда. Нека изследуваме тойзи важен за нас предмет. Но преди да дойдеме в разяснения Хатихумаюна, даденаго 18 февруария 1856, нека кажем нещо си и от предидущих касателно того въпроса, т.е. фенерскаго свещенства.

После обнародованое в Гюлхански палат предначертано законоустановление, на кое трябаше да се основе и развие в обширност Танзиматско преобразование, Отоманска Порта обърна внимание и на фенерско свещенство и както почна да нарежда всяко даждие поданих, трябаше и за гръцки владици да се нареди такова определено нещо. Понеже подании Турции християни, улекчивши се от прежних угнетениях и злоупотребленията правителев, ищаха съвременно да се улегчат и освободят

от грабителства фенерски владиках, кои бяха достигли до най-нетърпими веке степен! Фенерски митрополити силою съблачаха бедни християни и събираха свои евангелски права, продаваещи им волове и домашни съсъди! Оставяха мъртви им непогребани по няколко дни, ищащи големи количества заплати! Затваряха им по няколко месеци черкви! Земаха им огромни количества за венчила, душедел (мит-гюмрюк за мъртви!) и други тисящи враговски измишления, да наситят ненаситни си сърца от сребра и злата, да живеят живот разкошен и разтлеян, да хранят цели хареми и проч, и проч. Бедни православни християни, угнетени на тойзи начин, почнаха да дават въобще непрестанни жалби и тъжби отоманскому правителству, молящи се да ги освободи от това несносно иго фенерскаго свещенства и да определи веке едно уредено прилично определително количество за заплата свещенству, кое пак християни да плащат, събираещи го изпомежду си. По следствия того Отоманска Порта отправи следная нота Патриарху във Фенер 1 февруари 1850 л.:

„Защото според християнска вяра владици са пастири народа, тии са длъжни да му показват правий път, да го защитават и утешават и никоги да го не угнетяват. Но защото многи митрополити и епископи струват по вън (в области Турции) такиви работи, коих и най-презрителни человеци не щат дръзна да учинят, християнски народи, разоряеми под това угнетение, относят се непрестанно с жалби правителству и го молят да им подаде своя помощ и защищение. Следователно, защото правителство не може им показа да не земе под разсмотрение тейзи праведни тъжби своих собствених подаников, иска непременно да престанат веке тейзи бизчиния. Призовава убо патриарха да събере един събор от владиках и от първих между единоверних си мирянов и съгласно с тях да размисли братски за средствата да се прекратят веке тейзи насилства и тейзи праведни тъжби, уредивши техни черковни и обществени правления (администрации) съгласно със законам вероизповедания им и законоустановлениям Танзимата."

Тази нота, колкото се види умилна от страна отоманскаго правителства, толкоз повече обличава фенерско свещенство, показающа му истинни евангелски длъжности! Но патриаршия, вместо да се поправи от тази спасителна наука, дадена ѝ от отоманов, играеше обичливий си фенерски игровод! Замечателно е еще, че таз нота не отличава ни един народ от поданих си, но въобще говори християнски народи и повелява, че от всех първих единоверних патриарху християн да се призоват в

това съборище и братски да размислят за надлежния средства прекратения насилности! То ще каже, разумява се, че и от българи от всякаго града по двама или поне по един да присъствува на това съборище. Що стори лукавая фенерска патриаршия? Издаде окръжни писма до сички владици Отоманскаго царства, кои съдържаваха следния:

„Да известят народа, че защото отоманско правителство наложило великии черкви удължение, по искане на някои си епископи, да уведе на всякъде установление да подложат владици на определена заплата, всесветейший патриарх е унужден да се преклони повелениям правителства и да ги положи колко по-скоро в действие. Но защото Цариградско общество, както и Епархиалное, са натоварени от дългове, кои се възкачат на 7 000 000 грошове, праведно е народ да плати на първа точка тейзи дългове. Владици убо имат повеление да опишат точно тутакси сички жители православни християни в градове, градища и села, без да изключат ни вдовици жени, ни неженени людие; понеже това, като се поведе патриаршия от того описания, ще може да назначи всякому християнину количество, кое тряба да плати за проплатное угасване на общественния дългове, и така после да извърши установление за определена платка владикам."

Всеки види, че бедни християни трябаше да се уплашат от такива окръжни патриаршески писма и да се теглят настрани за време. Тии доде чакаха улекчение, предложи им се да плащат 7 000 000 обществени дългове! Това желаеше да извърши с тия си писма и патриаршия. Но то не отиде за дълго време. Последний Хатихумаюн 18 февруария 1856 подействува и на тая точка, последствия кого стана с патриаршия мнимое общо съборище, в кое освен сплетници (интриганти) фанариоти, никой друг не присъствува! От наших българ само двама по-знаменити человеци се найдоха, но нихни гласове не се послушаха и тии не припознаха фенерско пъклено решение в това враговско съборище. О тому е писано обширно в „Цар. вестник". Наши българи, както е знайно, званично протестуваха на това, както и босняски представител последува нихен пример. Патриаршия, като не даде никакво внимание тому, еще с презрением изрече: нека се изневерят!!! Българи же с всяка правда учиниха вишеизложеная народна постъпка, отказваше се тържествено от патриаршеска власт и извъргавше негово име от български черкови.

Нека видим сега според днешни ред и направление турскаго правителства, могат ли си доби българи независимо свещен-

ство, кое им са гърци с клевети и лукавщини уборили преди 93 години. Нека изследоваме еще правая и истинная смисъл Хатихумаюна.

Преждебивший уредник на Български книжици г-н Кръстювич в последни броеве того съчинения, изложив кратко изследование о цариградскому патриарху, доказа как се уничтожила Охридска българска патриаршия, основаещ се на сами гръцки източници, кои са записали дело в своя полза, а не както е наистина последовало. После сие си изследование г-н Кръстювич, желаящ да реши възбудений днес между българъм въпрос за независимо свещенство, излага и свое о тому мнение; решава же, че то е невъзможно дело, опираящ се на вторий член Хатихумаюна и на днешно направление (усул) турскаго правителства, и предлага че българи тряба да молят правителство само за избори владишки да стават от народа и на това дава някакви си надежди, че можело да се изпще и сполучи! Г-н Кръстювич съвременно призовава и други от наших българ да дадат и тии мнение си о тому.[6]

Наследивший г-на Кръстювича урядник на „Български книжици“ г-н Т. Стоянов Бурмов написал е мнение си о тому по богословски и черковни права, твърде добре показано в отговор господину Кръстювичу в Български книжици.[7] Ние от наша страна щем изследува дали е добре ръзтълкуван вторий член Хатихумаюна от г-на Кръстювича и дали он познава добре днешни направления (усули) турскаго правителства, на коих он, опираящ се, показва невъзможности сполучия народнаго праведнаго искания!

Не имеящи по настоящему в ръце текста Хатихумаюна на турски език, употребляваме французшкий превод, взет от званично място:

ХАТИХУМАЮН[8]

(ВИСОКО ПОВЕЛЕНИЕ)

Да бъде изпълнено в точност съдърженое:
Вам, велики мой везир Мехмед Емин Али паша; бог да подарява величество и удвоява сила ви.

Най-любезно ми желание било е всега да обезпеча благополучие всех чинов подаников, коих божя промисъл е положила под самодържавни ми жезъл правления, и от възшествия ми на престола не съм престанал с всем силам да мисля на това. Благодарност да бъде всесилному! Тейзи непрестанни старания принесли са уже полезни и изобилни плодове. От ден в дне благополучие народа и богатства моих държавах шествува в умножение. Желаящ днес да възобнова и разширя еще новоустановлени закони, да би достигли дела съобразни достойнству държави ми и на положения, кое занимават между образованим народам, и защото права държави ми чрез верности и похвалних поведениях всех моих подаников и чрез благоволния и приятелския помощи великих сил, благородних ми съюзников зеха едно вънкашно преобразование, кое тряба да бъде начало новия повременности, имам воля да умножа благосъстояние и благоденствие вътрешно, да облагополуча сички си подани, кои са сички равни пред мне и ми са равно любезни и кои са съединени помежду си чрез сърдечних отношениях любородности, и да обезпеча средства да би от ден в дне се умножало благоденствие държави ми.

Решавам убо и повелявам да се положат в действие и следни мери.“

Дотук е предговор Хатихумаюна и всеки види, че от самая любов към подаником си н. в[еличество] султан Меджид пожелал и решил е да извърши общо преобразование вънкашно и вътрешно в царство си, стъпив в съюзно сближение с европейским великим силам. Н. в[еличество] се изражава с отеческа умилност към сички подани и с равна любов, не отличащ ни едного от тях. После следува първий член Хатихумаюна, кой е като увод, обемающ в кратце и съдържание или смисъл предначертанаго законоустановления в 1839 под именем Танзимат.

Член първи. „Обещания от наша страна обезпечения всем поданикам държави ми чрез Гюлханскаго Хатихумаюна и Танзиматских законах, без разлики чина и вероизповедания, за безопасност личности, имения и чести им, утвърждаят се и подкрепляят се, мерки же взещат се за пълнаго им извършения.“

Тук пак видим, че н. в[еличество] никак не отличава подани си, но всем равни права дава, т.е. всякому народу свои права, а не само гръцкому, както иска фенерска патриаршия да усвои сичко.

После иде вторий член, кой е като заглавие съдържания Хатихумаюна, разделенаго на 40 члена, по французшкому пре-

воду, от коих първи е като увод, както видяхми, а втори е като заглавие съдържаемих в сички други членове, кои се относят за вероизповедни и граждански права, както щем видя.

Чл. 2. „Сички преимущества и духовни независимости, дадени в старо време и в последни времена всем християнским общинам или другим немюслюманским вероизповеданиям в държаве ми, под покровителствено ми закриление, потвърдяват се и поддържават се."

В тойзи член явно се види, че се заключат две общи и главни предложения. преимущества и духовни независимости. И първое се относи на граждански права подаников, а второе на вероизповедни, както се разяснява от цялаго съдържания Хатихумаюна, и за това казваме, че тойзи член е като заглавие му. Тии преимущества, граждански и духовни, се делят в най-стари и в по-последни времена. Тойзи член еще определително казва всем християнским общинам, т.е. всем народам християнскаго вероизповедания, поданикам турскаго царства. Тук не се дава никоя отличност никому!

Г-н Кръстювич е тълкувал так:

„Сичките духовни преимущества и освобожденности, които са се подарили и дали от ветхо и от по-сетне на сичките подани християнски или други немюсюлмански общини в царството ми, под моите царски покровителни крила се потвърждават и подновяват."

Г-н Кръстювич, види се, не е разгледал цяло съдържание Хатихумаюна, да узнае, че втори член е като заглавие цялаго Хатихумаюна и съдържава два главни отделни предмета: преимущества граждански и независимости духовни, кои се в последни членове в подробност разясняват, а именно от 3 члена до 15 разясняват се духовни независимости, от 15 же нататък разясняват се граждански преимущества всем подаников християнам и немюсюлманъм. Г-н Кръстювич отдал вторий член само духовним преимущества, а всем християнским общинам зема само гърци християни или гръцкая фенерска патриаршия! Види се господство му не е прочел и член 12, кой гласи:

„Всяко отличие или призвание, кое клони да представи един какъв и да е чин подаников държави ми по-долен от другаго чина поради вяра му, поради езика му или по племени, ще се за всегда заличи (затрие) от правителствених книгах (протоколах). Закони казницат употребление между частним или от страни правителственних за всякаго поругателнаго и увредителнаго качествувания."

С други речи да го изтълкуваме: „Ни един от подаников не ще се отличава от других за никаква причина, нито ще смей някой си да му каже такова нещо, но сички бищат равни, т.е. всеки ще се ползува равно от Хатихумаюнски права, турчин, българин, армянин, евреин, циганин, грък не щат се отличава при царски закони и никой не ще смей да ги поругае и увреждa. От того всеки види, че никому от туркоподаников народов не се дава изключително преимущество, но всем равноправност и следователно вторий член Хатихумаюна потвърдява и по-последни дадени права всякиму народу особно, а не само гръцкому във Фенер патриарху, както г-н Кръстювич ищи да каже!

Сега остава да изследоваме еще изражение ab antiquo et à des dates posterieures — в стари и по-сетни времена. В стари времена дадени права са първи условия подаником (в коим не спадат цариградски жители, защото той град се зе с нападением) да дават едно уречено даждие, да се приемат и християни в служба и войнство и проч., както о тому се разяснява в прочеи членове Хатихумаюна. Стари права са еще да има свободно всеки народ независимо си свещенство, изпълнение вероизповедания си, да си избира народ по вероизповедания си свещеноначалника и да го назовава с каквото име ище — патриарх и проч. В кои стари ab antiquo права спада Търновски патриарх българъм, Охридски архиепископ или патриарх българъм, Печки архиепископ или патриарх сърбам и гръцки във Фенер Цариградски патриарх, въздвигнатий на престола милостия Мухамеда II Елатиха — завладетеля Цариграда. Ти сички пак са наново от Хатихумаюна (1856) потвърдяват, както и дадени и прибавени в последни времена от султани права вероизповедни и други. Но тук се ражда въпрос противоречия, че последни фермани, дадени гръцкому във Фенер патриарху, в коим се убарят славянски патриаршии, опровергаят стари права, дадени от първих султанов. То никак не е противоречие, защото тогава не трябваше да се споменуват в Хатихумаюна тии ab antiquo — стари права. Хатихумаюн дава и подтвърдява пак дадения в най-старо време права, а не зетия! Затова и даденое право в старо време да се приемат и християни в турска служба и войнство, а от после зето, дава се пак и подтвърдява се наново.

Тук се състои за всеобщо преобразование (реформа) в султанска държава, кое и се следува от ден в дне и за това трябаше да се почне от начала превзетия тях народов, за коих се твори то преобразование; какви права и преимущества са имали, от коих някои си, ако са съгласни и полезни на днешни времена,

щат се пак употреби, ако ли же не, а то тии щат се остави и щат се уведе други по днешному; както се види в членовете Хатихумаюна, в коим се разяснява как тряба да бъде вътрешное правление и съдовища.

Когато се писа тойзи Хатихумаюн, турско правителство имаше под видом сички стари фермани и берати и съобразно с тем състави знаменитаго Хатихумаюна. То се доказва от съдържаниях на сички му членове, кои се виждат и в първи и най-стари султански берати, както в член 14 гласи, че сички поддани его величества без изятия народности и вери щат се приема на гражданска служба. В член 17 гласи, че в сички съдовища щат се приемат за съдници от подаником немюсюлманов. В член 15 гласи, че сички подани его величества, без разлики вери и народности, щат се приема в граждански и военни училища и следователно в гражданска и военна служба.

В първи времена, кога турци са завладели България, същия преимущества с условием са оставили българъм. Независим в Търново български патриарх, независим в Охрида български архиепископ или патриарх, независим в Печа (Ипек) архиепископ или патриарх сръбски. В Серес Костадин войвода (Беглер-бег) управител области. В Бутел или Битол (Манастир днес) Марко Кралюв войвода (Беглер-бег). В Доброуджа Вълко войвода (Беглер-бег). В Кроя Скендер-бег, войвода арбанашки. В Сърбия княз Лазаров син Стефо-бег и после него няколко други бегове сърби. Тии сички, както и други многи, са били в мирни времена управители областеи, а във военни времена предвождали войнство, съставено от подаников християн противо неприятелев его величества султана. Със султан Баязита Илдъръма, кога е воювал противо Влашкаго Мирчя войвода българина, били са и няколко от подаников християн, а именно Марко Кралюв и Костадин войвода тамо са погинали. После истий той султан, кога е воювал в Азия противо Демира (Тимур или Тамерлан), де е погинал заробен, били са и сърби, и наши помаци — помагачи, днес потурчени българи, ведно със султана. Сърби е предвождал Стефо-бей, княз Лазаров син, а наши помаци, някой си Михал-бей, кому потомци еще живеят в Ихтиманско окръжие, турци Михал-беювци назоваеми. По всеки град в България имало войводници — войвода конага и войнишки домове — конага, де се извършвали граждански и военни съдове и работи. Име войник-курелери — войнишки села, войвода и войник конагъ, съхранило се еще по сичка България и до днес, както и войници, кои ходят еще всяка година

от разни области България в Цариград на царска служба, но не веке на войнишка служба. Мохамед II, завладетел Цариграда, освен множество българи войници, що е имал със себе си, негов морски военачалник (адмирал) бил българин непотурчен. А кога са завладяли турци Галата в Цариград, поставили управителя едного тамо българина войвода и за това до скоро еще днешний управител турчин носеше име „Галата войводаси", а дом управляващаго „Войвода конагъ".

Тейзи са били главни първи права и преимущества, дадени от първи завладетели България султани, кои са се вардили за много години. Султан Баязит Илдъръм, победивш оставше във Влашко българско войводство, в Никополски с Мирча войвода мир и договор, дал е същи почти права и тем по поводу дадених в България. От тия сички необорими доказателства всеки види, че днешни Хатихумаюн е съставен на основание старих правах с прибавлением на други еще преобразованости и истъщения, сходни днешному веку.

Г-н Кръстювич, положив криво и неистинно основание в разтълкувание си Хатихумаюновия смисли, като в заключение си казва, че ако патриарх фенерски предложи, че негови днешни права над българи се подтвърдяват от Хатихумаюна и че с българско искане за независимо свещенство Хатихумаюн се уничтожавал (!) и трябало Порта да си земе назад толко и толко фермани и берати, коих е по време давала гъркъм патриархом върху тях (българех) и че патриарх можел да протестува пред сичка Европа, тогава българи нямали що да кажат, но щели да си прегънат опашки и да си прихванат за просимое особно свещеноначалничество!!!

Тейзи сички са глупости, коих никак се недопуща господину Кръстювичу да пише и да отчайва и замайва българи, иначе тряба да съмняваме, че той е подкупен от фанариотов или сам не знай що пише? Он споменува и днешни направления (усули) Турскаго царство, но и тях не знай както се доказва от следних:

Откак е почнало турско преобразование (реформа), ние видиме, че са се изпълнили такива големи и важни промени в тая държава от половин век насам, щото патриаршески въпрос остава нищо и една играчка сравнително с тях! Уничтожение еничарскаго тела, кое прежде е било свято за Османска държава и полезно по тогдашним временам и обстоятелствам, последова с пролитием на толко мюслюманска кръв, коя никак преобразователи Османскаго царства не пощадиха за общо спасение целия държави!... Изтребление Делибашийскаго оджака, кой

тоже се държеше за свят и полезен по тогдашним временам, стана не с по-малки разорения османскаго самаго племени!... Бекташийски текета (мънастири им), святини отомански, кои бяха усвоили толко места и приходи по сичка Османска държава и най-паче в Турска днешна Европа, заради злоупотребленияx им разориха се и уничтожиха им основа и едва по негде си им се виждат остатки!... Толкова задушбини (имарети и вакуфи), от коих се хранеха множество четници и свещени турски лица, уничтожиха се и зеха други вид! ...Пришедшии от Кърма татарски ханове, султани зовими, кои се почитаха вторично после отомански султани и в случая оскъдности царски породи можеха от тях и на престола османски да възлазят, и тии заради злоупотребленияx им уничтожиха се и власт и приходи им се зеха от ръце за всеобща полза Османския държави!... Спахии и стари ханедани мюсюлмани, коим от първи еще султани за храброст им бяха се дали земи, села и разни приходи, и за толко векове ги наследствено земаха, потвърдени с берати от разни султани със златни слова написани, сички тии се уничтожиха и зеха назад берати им за обща полза Османския държави съгласно с духу увождаемаго преобразования и еще с някое си наказание за непослушства и злоупотребления им!...

Тия сички съвременни подвиги Отоманския държави като разгледа и разсъди правомислящий человек, вижда явно, че патриаршески фермани и берати, коих тии лукави фанариоти с клевети и лъжи повеч са издействували да добият, ползующи се от разни смътни и неурядни времена, под коим се е нахождала Отоманска държава, а най-паче от слабости разновременних министров, без да заслужат нещо си полза държаве, както вишеречении, тии, кажа, патриаршески особни фермани и берати, аки не относяще се на полза всем поданикам християнъм, остават ничтожни за всегда при днешно преобразование Отоманския държави! А и сам султан Абдул-Меджид, кой всякояче се труди за общое преобразование държави си и за общая полза всех поддаников си, не ще никак остави такава една зараза да тлее и разорява негови подани, кое и делом показа с Хатихумаюна, както ги и удължи да съставят всеобщое съборище ради уреждания духовнаго правления.

Г-н Кръстювич, ако и да е учил закон в Парис и се находи от няколко години в гражданска служба при Високая Порта, види се, че тейзи работи не познава, или е подкупен от фанариотов? Но ще каже някой: Не му допущат обстоятелства да пише другояче. То не е словесно и право. Тук се не състои да

пише против правителства нещо си, но напротив в полза правителства, защо само правителство ищи благополучие и благоденствие всех подаников си без разлики вери, езика и племени, а не самих гръков фанариотов!

Изложивши наши искрени и чисто-български мисли о тому общенародному делу, предлагаме и призоваваме всеобщо сички наши единородни българи да обърнат внимание и да се потрудят всякояче, народа ради, да се възобнови пак българское независимо свещеноначалство, а изпълнение того дела може се сполучи по следному начину:

Вземши под видом вишеизложени права, коих н.в. султан дава чрез Хатихумаюна и съобразивши се всеобщий дух преобразования Османскаго царства:

1. Да изберат от всяко окръжие по двама достойни и опитни человеци, опознати за любородност и некористолюбие си и да ги изпроводят пълномощни в Цариград с прошения до Н.В. султана от всяка област и окръжие.

2. Тии сички пълномощни посланици българи, като се съберат в общо събрание в Цариград, на кое може да им служи народная българска черкова, да се споразумеят помежду си и да почнат вси съгласно да действуват.

3. Главно нихно искане да е учреждение независимаго свещеноначалника българина в Търново под именем патриарха, а в Охрида архиепископа българина по старому, но обиталище българскаго патриарха да бъде в Цариград при народная българска черкова, а в Търново един негов наместник. Но по-добре ще бъде в Охрида да се определи като средоточие всех българ.

4. Остала вътрешна уредба българскаго свещенства да изпълнят по евангелским правилам, т.е. да се избира свещенство между най-достойним от миряни и от свещенни лица, както и Хатихумаюн на това дава пълна мощ.

5. Съдържание българскаго свещенства да се назначи и определи съразмерно по чину му и съгласно с високая воля правителства.

6. За по-обширни вероизповедни обряди и да се състави свещени български събор, нека се призоват няколко свещени лица в Цариград, а имено архимандрит Добровецкаго мънастира в Молдова отец Натанаил, епископ отец Партений, кой ведно с Макариополскаго днешнаго българскаго в Цариград владика, изпълняющаго място българскаго патриарха по настоящему, да призоват и други свещени лица българи от най-учених, както и няколко си старци от Рилски и Зографски български мънастири.

7. Да се пазят като от огня от фенерска зла и лукава сплетка, коя ще употреби всяко безчестно средство да би могла да разруши и обори сие народно българско дело.

Така ако постъпят българи в сие драгоценно благовремие, постъпивши уже първий счастлив постъп и ако оставят сички помежду си особици и частни страсти, съгласивши се единодушно на все, да бъдат уверени, че н.в. султан ще изпълни нихна праведна просба, основана на Хатихумаюна и на всеобщаго духа преобразования турскаго правителства. Ако ли же слушащи едного и другиго подкупника езуитов и гръкомана подкупника фанариотов, пропуснат и това свято благовремие, най-паче отказавши се веке тържествено от фенерска патриаршеска власт, остащат посрамени от цялаго свѣта и обличищат се като человеци, много говорящи, а нищо делом не изпълняещи. Следствия же таковаго несполучия (кое не дай боже!) остащат пак под губителско иго гръцкаго свещенства, кое друга никаква цел няма, освен грабежи и конечное уничтожение българския народности, както сами тии гърци явно о тому пишат и вършат!

А и като се един път тойзи въпрос приключи сега по фанариотска воля, както са го тии сплели в мнимое всеобщо съборище, българи веке никаква надежда нямащат за в бъдъщност и ако се след време появат за такова нещо, ще им се отговори: Де сте били напред, кога се тойзи въпрос решаваше? Днешни им протести и тържествено им отказване от фенерска свещена власт малка или никаква полза не щат им принесе, ако не извършат едно постоянно и окончателно дело! Не щат ли се потруди хитролукави сплетници фанариоти да извършат да им се даде решения ферман, че то сичко що са тии решили в мнимое общо съборище, станало с общо одобрение всех подаников православних християн? Не узнаха ли явно българи що мислят тии лукави същества и що обнародуват в брошури? Настояще време е нужно за българи, въпрос е важен и изискват се най-благоразумни постъпки, жива и неуморна деятелност, коим конец ще бъде венец окончателнаго успеха народнаго дела. Дай боже:

Замечание

Наши българи са слушали и слушат за общество народно и за 7 000 000 милиона дългове и много са помагали и помагат ежедневно в гръцки черкови — διά τό κοινόν — за общество, но сички не знаят що е за него общество и коги се е учредило. Затова им бележваме в кратце нещо си о тому.

Това общество или калугерска каса под именем „κοινόν τοῦ γένους“ съставена е най-напред да посреща уж глоби (джереми), коих местни власти и по-често частни турци изискваха в еничерско време от християни под разни предлози. Тии са две различни каси: една обща уж всех християнах възточнаго изповедания в Отоманская държава и друга областна християнска уж каса същаго вероизповедания, коя е съставена также за същая цел.

Тейзи две каси се управлят от преимуществених митрополитов и от неких мирянов, избираемих между старим служителем нихнаго високопреосвещенства. Тии сички са безчестнаго поведения людие, от прости слуги и раби достигши на тейзи чинове и съставят цяла разбойническа чета, коих чрез благосклонности наричат Комитет дългов народнаго общества! Количество же (капитал) на тия каси съставено е от големи и малки суми, но ежедневно вносими, най-паче в общая каса, от всех православних християнов Отоманския държави, под названием завещания, приноси, помощи, глоби, кутии, що носят всеки ден в черкви и друг, и от взаеми, коих нихно високопреосвещенство и областни епископи заемат в име общества и областех, издаващи удължителни записки, плащаеми приносящему и на отговор народнаго и областнаго общества, а народ е в отговорност на тейзи дългове! Но нихно високопреосвещенство никоги не е дало народу разчет какво употребление прави от тия огромни количества, коих събира в име тях обществах и на тяжест и отговорност народа!!! Нити коги и кому е дало има записано. А то е знайно, че тии владици ежедневно дават подарки за своя, а не за народна полза, купуващи си власт и чинове, да съблачят еще повеч народа и живеящи разтлеян и разкошен живот на иждивение народа! Бедни народ! Дава да се събере уж каса за полза му, както го лъжат, а сутре пак ще му се предложи и иска да плаща пак дългове за тая каса, като се изгубва съвсем онова, що е давал от труда и пота лица си! В 1830 се изяви, че тии дългове се качили на 400 000 грошове, а от 1830 до 1851 станали и порасли на 7 000 000 грошове!!! Ако и от него време нито еничери е имало веке, нито общи и чести глоби негде си са плащали!

Преимуществени митрополити са восем — Халкидонски, Ефесшки, Деркон, Ираклийски, Кизишки, Никомидийски, Кесарийски и Одрински — и тии разполагат на сичко ведно с всесвятейшаго патриарха. Тии от 65 години насам разделили са помежду си 134-тях владици, кои се нахождат в областех и

имат ги под надзирателством и защитением си под именем „ефори“, надзиратели, нагледници. То надзирателство не е наредено по някакво си отношение и споразмерности, но зависва както знай да си оплете по-лукаво работа надзирател митрополит или от временнаго влияния защитителя и съдружника того надзирателя, кой е всякоги един от имеющих благоволение при Отоманская Порта мирянин християнин, турчин, армянин, евреин или какъвто се случи! Понякогаш такъв ефор владика има до 30 или 40 митрополити и епископи под защита си. Тии живеят постоянно в Цариград, във Фенер в собствени великолепни и разкошни домове, служими от множество ганимедовци — млади слуги, кои с време ще бъдат митрополити и епископи, и от множество прекрасни служанки под имяном сродства!.. Само тии митрополити имат право да съставят вишеспоменати каси. Всеки же от тях има и собствена си каса, коя се пълни от вдовишки, сирашки и други пари, коих тий земат с 12% лихва на година, плащаема на изтечения години, а тии ги дават покровителствующим се от тях владикам, да си купуват по-големи митрополишки седалища, по 24 и по 30% за година лихва и по 2% комисиона и еще с прибавлением лихви върху лихви и других правах, както са се съгласили с взаимника; за касиерина, за протосингела, за дякона, за чибукчия, за кафеджия и за сички слуги его високопреосвещенства има определено право; освен того и годишна подарка високопреосвещеному, коя тряба да е съразмерна займу и коя назовават φιλότιμον — честолюбив принос! А кога се случи да умре някое си от тях банкери владици, онзи, кой купува негова област, ако е платил твърде скъпо за нея, споразумява се с Патриарха, с членове синода, от посилних и с нихни съдружници миряни, коих назовават οἱ προύχοντες τοῦ γένους — първи избрани народа! И сплита работата показва умрелаго митрополита михлюзина! Тогава всесветейший патриарх, без да гледа установления закони за сички банкиери и търговци миряни в такъв случай, издава прямо едно постановление (декрет) синодическо-съборно, чрез кого обявлява и потвърдява умрялого митрополита за мюхлюзина и назначава два митрополита от святаго събора да направят съвестно описание, очищение и дел! Най-напред се наплащат нихно високопреосвещенство, колкото им е воля да се покажат, че имат да земат! После се наплащат техни събратя, приятели им и приятели патриаршеския власти, а тии дългове са повеч лъжливи. После се плащат патриаршески права над умрелим, права на негови чиновници, слуги и права обществу и оним, що

служат там. Тии сички несъществуещи дългове са преимуществени (привилигирани). И защото обично подир толкова преднаплащания не остава нищо веке от умрелаго митрополита, съвест нихнаго високопреосвещенства оставя сиротам вдовицам, сирачетам и бедному народу (кои са сами истинни кредитори умрялаго митрополита) жалостное утешение да прокливат имена умерших и живих разбойников владиках!

В 1830 извърши се подобен един наговорен мюхлюзлък с най-безчестний начин в име Йерусалимския черкви от страна патриарха того седалища. Правление на тая черкова бе почнало от няколко си години насам да работи тази срамотна печалба, по примеру цариградския черкви, да взаема сребро и злато и да издава писмени обвязаности (облигации), плащаеми приносящему ги. В 1830 дълг Йерусалимския патриаршии се качи на 20 милиона грошове! Патриаршия се провъзгласи мюхлюзин и издействува с разни лъжи един ферман от султана Махмуда, потвърждаещ и това право. Тогава Йерусалимски патриарх по воля си очисти сам сметки с кредиторам си, според членове търговскаго закона Цариградския патриаршии! Ето какво чисто и съвестнаго очищение стана на тойзи прочут мюхлюзлък! 1. Прекъсване лихви на сички количества, що имаше да дава, кои лихви не бяха се плащали за цели десет години! 2. Патриарх не желаещ в своя свята съвест да причини щета бедним кредиторам си, реши се великодушно да им плати по 15% на капитала им за пълно и конечно угасване всякаго предлога и изисквания. Имаше еще и трети член, кой не бе обнародуван, но който се подразумяваше добре по обичая. Той беше, че ако някой си от кредиторов не се задоволеше на това праведно разположение, имаше право да роптае и кълне, но тайно, иначе влизаше в тъмница! Но да би наплатил кредиторам си и това незначително количество 15% на капитала им, Йерусалимски патриарх направи та събра едно общо спомоществование от сички православни християни, от кое той доби двойно и тройно количество, отколкото имаше да плати! Само великодушний султан Махмуд спомогна три милиона грошове. Една година подир това честно очищение, йерусалимско общество се яви с небройни богатства в ръце, а толкова домородства, кои си бяха уверили тому имот, според тойзи мюхлюзлук пропаднаха!

За ужасния злоупотребления фенерскаго свещенства въобще има да се пише твърде много, но нам не ни допуща време и място в тая книжица, и това, що написахме нужди ради, написахме от части бивши очевидци, от части же взевши от дру-

гих, кои са писали о тому.

Българи не са в отговорност за тейзи дългове 7 000 000, коих се готви патриаршия да събира от всех православних в Турция християн. Когато са съставили тейзи общества калугери, ни един българин не е участвувал тамо, нито са някого си питали тии фанариоти. Тии назовават тях общества „το κοινόν τοῦ γένους" — общество народа, и разумяват гръцкаго народа. Българи не са гръцки народ, нито са имали някаква си полза от тях общества и каси, но напротив, тии са ги пълнили, без да знаят и тии защо дават! Както и за Балаклийска в Цариград черкова и народна гръцка болница българи са издали толкова милиона грошове, без да имат някаква си полза, но да се хранят няколко си сплетници, денгубци, мюхлюзи и други безчестни фанариоти! Български народ днес има свои нужди и тях тряба да посрещне за чест и хвала си и за обща му собствена полза.

ПРИБАВЛЕНИЕ

(ТЪЛКУВАНИЕ НА БЪЛГАРСКИ)

Да би видяли наши читатели какво тряба да е свещенство според апостолски свети правила, прибавяме тук няколко си от тях, относящих се и забранящих с низверганием и проклятием ония противоевангелски дела, коих ние споменахме в кратце, че твори днес фенерско свещенство, както всекиму е веке знайно.

Правило S^9

Епископ или свещеник, или дякон, да не възприема отгоре си световни грижи.

Замечание

Световни грижи са търговщина, лихоймство, светло и разкошно облекло и проч. А фенерски свети отци всичко творят.

Правило ДІ

Епископу не е допустено да остави седалище си (енория или епархия) и да надскача на друго, ако и он многих да се насиля за това (освен ако има някоя си праведна причина, коя го унуждава да струва това), да би могъл повеч печалба от тамо да

добие под извинением благочестия. А това да твори (кога има праведна причина) не от себе си, но одобрением многих епископов и с голямо умоление.

Замечание

Днешни фенерски владици, като се добият чрез сребро и злато до някое си седалище, непрестанно се трудят да добият сребро и злато чрез най-безстидних и безбожних средствах и наддават се да купуват по-големи седалища, доде достигнат до патриаршеское, за кое се дават милиони и употребляват толко сплетки, лъжи и лукавщини!

Правило НІ

Който се бракосъчетае с вдовица или с напусната, или с блудница, или със служанка, или с позорщница (театрина) не може да бъде епископ или свещеник, или дякон, или от другаго свещенаго чина.

Замечание

Апостолское правило забранява да не може да бъде епископ никой зарад вишеречени причини, а фенерски владици като са се обрекли пред бога да преминат в девство (!!!) и са постъпили в ангелски чин, разтайват жени от мъжия им и разоряват семейства, държат в хареми си блудници, наложници! Търновски митрополит Неофит имаше при другим и циганка наложница в митрополия си!

Правило К

Всяко духовно лице, кое дава емство за търговска си полза, да се лишава от чина си.

Замечание

Фенерски преимуществени митрополити, членове светаго събора, както видяхме, имат каси, правят банкиерство, лихоимствуват с най-безчестна и безсъвестна лихва и най-после се показват михлюзи!

Правило Кє

Епископ или свещеник, или дякон, уловивший се в блудство или клетвопристъпание или кражба, да се лишава от чина си, а не да се отлъчава от черкви, понеже говори писание: не накажеш дважди о истому. Такожде и других духовни лица

Замечание

Ловчанскаго владика, гърка фанариота, преди няколко години (1847) уловиха общенародно с една блудница, а патриаршия го потули и никак не щя да го престане от чина му, т.е. да го развладичи. Преславский днес митрополит Венеамин, освен що имаше явно блудници държанки, кога бе в Цариград, в Галата владика проповедник, толкова пъти са го ловили в Шумен с блудници и днес си е митрополит и служи в черква! Така и други многи. А за кражба и клетвопрестъпление, то фенерски днешни владици не само крадат, но и явно светотатствуват.

Правило Кζ

Епископ или свещеник или дякон, кой бие верних прегрешивших, или неверних онеправдавших и чрез подобних ище да ги заплашва, повеляваме таковия да се лиши от чина, защо господ нигде не ни поучи това, но напротив. „Он бием, не биеше обратно, поругаем, непоругаеше възвратно, страдаещ, не заплашваше.“

Замечание

Сички фенерски владици бият и псуят с мръсни думи слуги си, а еще и един другиго псуят и попържат. Най-грешное же, че и в светий жертвеник (олтар) правят разни безчиния, смеят се и подиграват един другиго! Някой си же смъркат и табак (емфие) във време служби в святий жертвеник! В патриаршия же имат и съдовище, де освен вероизповедни работи, съдят и за земание и давание. Тамо освен що стават най-безправедни съдове, зема се глоба и подкупка, имат и тъмница или паче ъзилище в едно подземно място, де затварят и запират осъдених и за най-малки погрешки вероизповедни, а то да земат глоба.

А който няма да плати или се е нещо опорно пренесъл към великаго протосингела, кой застъпва място всесвятейшаго патриарха, в такова съдовище, кога он е разположен да председателствува, таковаго бедника бият немилостиво по крака и протекат черни кърви пред присъствием великаго протосингела, кой с яростен поглед отмъщения стои и гледа наслаждающ зверско си сърце! Многи избегавши от това враговско ъзилище абие са се потурчили! Аз зная и съм бил очевидец, че трима дякони и един от йерусалимских търговцев, избегше от това страшно патриаршеско ъзилище, тутакси са приели ислямска вяра! В Търново беше в 1838 един безобразен и луд гърк митрополит от Ганошски села близ Цариграда; той попържаше и псуеше в храм божи народа и свещеници с най-мръсни речи на турски език! Он биеше на хвалага и бедни български свещеници запираше в заходу, обковаваше ги във вериги, караящ ги да му копаят так железовързани в градина митрополии. И то сичко да им земе много пари и да ги съблече, както си ще!!! Него търновци не можаха за дълго време да търпят, но махнаха го (мисля да се зовеше Матей).

Правило Кθ

Ако някой си епископ чрез пари добие тойзи чин, или свещеник, или дякон, да се лишава от чина си и той, и кой го е ръкоположил, и да се прекъса съвсем от общества „къ8 Снмонь вълшебникъ отъ мене Петра“.

Замечание

Тук, както е видно, сам апостол Петър говори. Но според това апостолско правило, сички днешни фенерски владици и духовни лица тряба да се престанат от чинове си, защото сички чрез пари са купили и купуват духовни си чинове! А и с какви еще сплетки и лукавщини!!!

Правило Л

Ако някой си епископ световни власти употребив, чрез них добие правление черкви, да се лишава от чина си и да се отлъчи от черкви (афореса), и сички съпричаствующи с нему.

Замечание

Тук се говори за световни власти само, днешни фенерски владици добиват чинове си чрез банкиери — пеняжници, армяни, евреи и друг., чрез наложници турских велможих, чрез скупци, чрез чибукчии и проч. Стидно е да говори человек в какво положение е достигло днешно гръцко фенерско духовенство и свещенство!

Правило МВ

Епископ или свещеник, или дякон, кой се занимава в игри (карти и други) и в пиянство, или да се остави, или да се лишава от чина си.

Замечание

Във Фенер сички преимуществени митрополити и сам негово всесвятейшие патриарх всяки вечер и през великий еще пост, играят на карти (преферанца и отуз-бир) с годеми интереси, карат и псуват се безстидно! Или играят доде се разсъмне и нямат време да си прочетат нито една молитва! А за пиянство, то веке е тем обично. Най-хубаво и най-скъпо вино тии пият, доде им попукат вратове! Самоковский владика Дели-Матей, за кого преди няколко време толкова се писа, като се напиеше добре, съблачаше се гол по риза и ставаше да играе на кючек, провикваюшц се като луд!!!

Правило МД

Епископ или свещеник, или дякон, кой изисква лихви от оних, коим заема, или да се остави, или да се лишава от чина си.

Замечание

Ние видяхме преимуществени митрополити какви лихви земат: по 25 и по 30% и еще комисиони и други! Сички почти днешни фенерски владици и патриарси се занимават в лихоимство и в търговски спекули сами или чрез других. Патриарх Куталянос имаше няколко кораба и други търговски работи чрез брата си капитан Петра. Григорий патриарх, от Бебек родом, имаше также търговски работи чрез братови си синове и беше най-

скъп лихоимец. А тии сички пари са крадени от народа под именем благочестия и православия!!!

Правило ПГ

Епископ или свещеник, или дякон, кой се занимава във военни работи, служби и ищи да има две работи — и римлянска власт, служба, и свещено правление, да се лишава от чина си.„Кесаровн бо, Кесарю, а Боговн, Богв."

Замечание

Тойзи апостолски канон се относи оним, кои са служили в римлянска военна служба, а съвременно са имали и духовно християнско правление. Той днес се относи прямо Рим-папу, кой съвременно ищи да е наследник Христов, наместник светаго Петра, и цар със сабя в ръка!!!

Нека размислят сега добре наши читатели българи, според тия свети апостолски правила, днешни фенерски гърци владици и подобнии тем, имат ли отгоре си свещен и духовен чин, или са проклети, престанати и отлъчени за всегда от Христовая черква, основаная от святих апостолов, коим тии ищат да се кажат наследници и наместници! Нека, кажа, размисли добре, че ако го допуща съвест, честолюбие и сама евангелска длъжност и апостолска наука, да ги мисли за пастири и свещени си лица!!!

Пъклен враг всезлодей,
горко теб' озлоблил,
гърк духовник чародей
с татол те напоил!
(Горск. пътн.)

Р. . . . . [10]

БЪЛГАРСКИЙ ЗА НЕЗАВИСИМО ИМ СВЕЩЕНСТВО ДНЕС ВЪЗБУДЕН ВЪПРОС И НИХНА НАРОДНА ЧЕРКВА В ЦАРИГРАД

Белград, 1860

Български за независимо им свещенство днес възбуден въпрос и нихна народна черква в Цариград. С извод от приготовляемая съвременна българска повестност, начинаеща от падения България под турска власт до днешни времена. Белград, печатано в Кн. сръб. книгопечатня, 1860.

Сава Ювануничу и Вас. Поповичу, котленци

Наши надежди звезда осия
мрачно живота небо разведри!
Радости цвят в сърца ни разцветя
сили душевни наши ободри!

Ако прошедшии от памтивека дела, повествуями истинно, приносят голяма общенародна полза, колко повеч съвременни дела могат би полезна наука народам, ръководствующи их в поправление![1]

Многи от наши българи, не познаящи от какви причини и начала се е възбудил занимающи ги днес за независимо им свещенство въпрос, мислят разновидно о тому, а най-паче единородни и единоверни нам руси, кои прошедшая година обнародоваха в „Руски Ведомости“ едно недостойно изложение, силещи се с том да оправдаят фенерско свещенство, а да обвинят нас българи!

Ние, знаещи от какви человеци подбуден съчинител, заузел се е да обнародува такова изложение в „Руски ведомости“ и в особна книжка, коя се изпроводи незабавно фанариотам и свободним гръкам в знак признателности съчинителя, и коя огорчи многи славянски сърца и в самая Русия, не щем си губи време за отговор на такива глупости, кои нямат никакви основни доказателства, но клевети, набавени и сплетени съчинителю от няколко си свещени фанариотски лица, кои са се въдворили в Петроград и с фанариотска тем обичлива притворност и лукавщина, подмилкват се около светейшаго събора, криеще хитролукаво безчестно си прежно и настояще поведение и худаго си рода поколение, надевши же на себе лъжовно княжескаго рода потомствени имена, кои дават някакъв си блясък в Пет-

роград носящим ги и разтварят им свободен вход при важни лица, лъстят простодушни руси под покривалом благоговейства, грабящи ненаказно сребро и злато и съвременно извъргаещи хитросплетени клевети противо българи, представляещи ги за неблагодарни и западнаго духа дишащи!

Съчинител, дълбокоумени богослов, обладан от пустоверия и суеверия среднаго века, в нея си книжка отдава преимущественo дарба и наследие св. духа, излеяно в глави самим фанариотам гръкам, да бъдат се тии свещеноначалници, светци и богопомазани лица по чину Мелхиседекову!!!

В днешни просвещени век, кога цял свят почна да си отваря очи и всеки народ желае и се труди всякояче да потвърди самосталност си, смешно би било за нас да се отговаряме едному суеверцу чрез богословски и чудотворни изражения, а най-паче за работи, нанесени нам от фанариотов, познатих от цялаго свята за безбожни, сплетници, предатели и вселукави человеци, както ги и сам нихен един византиец от старост еще описва: „Народ немилостив, свирепосърдц и добромързец, корен гордости, клон зломислия, цвят високоумия, избитка елинскаго рода, презираяща человечески родове, презрение истинно (същи тии), мисляще сички други народи като че ги няма на свят.“*[2]

Ние щем изложи повествователно причини и начала того въпроса, кой е наблизо да се реши днес в полза българскому народу, аки очевидцим бившим и на многим от тях участвувшим посредствено и непосредствено. А читатели българи, между коим се нахождат еще многи живи свидетели, знаеще все или отчасти по нещо си, щат потвърди повествуямая от нас истина.

Но преди да дойдеме на наш предмет, тряба да кажеме нещо си от по-прежни времена.

Староелинская повестност, похитивша и освоивша в старост чужди народности и подвиги, засенила беше начало повестности всех европейских народов за няколко векове, до познание учених европейцев с Хиндистана, с негова пребогата книжевност и от памтивека дълбоки му науки, при коим съхранивши се в гръцки стари книги вижда се като слаби искрици, зети от Хиндистанско огнезрачнаго светилища! А за начало християнства в Европа, кое е започнато първи път от самаго посланика Павла в Македония и Дардания и разпространило се по цяла Илирия от

*Стар византийски писател дука във време Палеологов. То съчинение е издадено в Липиска на 8-на виш в страна 253.

македонци българи, после же 300 години развило се е от Великаго Костадина, не гърка съща, то и за него гърци, въдворивши се във Византийска държава, после Великаго Костадина и вмъкнавши свой език, сплели са басни и легенди, че тии уж просветили цял славянски род с християнство и изобрели им писменост, и то чак в деветий век после Христа за Преславски двор! Ако и македонски българи еще от времени апостола Павла да бяха приели християнство, учредили първая в Европа черкова по свидетелству того истаго посланика Павла*. Какво по-голямо глупомислие може би от того, да се полага начало християнства и изобретение писмености за сички славяни чак в деветий век после Христа, за славяни, кажа, съставляещи и тогава еще повеч от сто милиона народ, от коих огромно количество живеящи между гърци и латини от памтивека в Европа, имеещи царство и държави, граждански и търговски непрестанни сношения с тях образованих народов, да останат славяни безкнижници до деветий век!!![3] А на престола византийски до него време да възлязат толко самодържци славяни и славни полководци, каквито са били Управда Великий, Белизар и други, съставивше законоустановление, кое и днес служи за образ образованим европейцем!

В приказваное же кръщение Преславскаго двора изведнаж видиме сплетки от гръцка византийска страна за присвоения свещеноначалства в България, но крепая мицца великаго Симеона, царя българскаго, отбива всяко греческо влияние и поставя самосталнаго и независимаго патриарха в България. После падения же Симеоноваго дома, във време сина му цар Петра, България пада под византийска власт, завладана от Цимисхия, съвременно же и нейно свещеноначалство се убаря от гръков. Но то не отива за дълго време. После смърти Цимисхия, кой е царувал само 4 години, явява се на български престол Шишман Мокри с негови четирима синове (976). Самуил, Шишманов син, разширивш Българская държава от Дунава чрез Преслав до граници Тракии близ Одрина града и проч., чрез Охрида до Адриатическаго моря, чрез Меленик, Сер и Верия до Архипелага, Лариса до Термопилах. Той славний и храбрий цар българъм Самуил възобновлява пак българское свещеноначалство и принося свой престол в Охрид и Преспа. Търново стара българска столица и отечество Самуила одръжава пат-

*Виж о тому обширно в съчинение: „Кратко разсъждение върху тъмния и лъжовния начала, на коих е основана стара повестност всех европейских народов.“

риаршески си престол, а Охрид второстъпен от него. После же 40-годишна кръвопролитна битка, на коя българи показаха най-голяма храброст и мъжество, подпаднаха най-сетне под византийска власт и победител нихен Василий, родом българин, получи име Българоубиец[4]. От 1019 Българское царство пак подпадна под византийцем, ако и частно многи горски крепости никак не се покориха Византии, до появления Асеня I в 1186. В това разстояние българское свещеноначалство пак се обори от гърков византийцев.

Асен I и брат му Петър, внуци Гаврийла, сина Самуилова, освободивше България от византийска власт, отмъстиха гръком и получиха име гръкоубийци; тии пак възобновиха българская в Търнов и Охрид патриаршия, разшириха пак български граници в цяла Тракия, Македония, Арбанашка, Сръбска, Драч и проч. От Асенов же век до падения България под турска власт (1393) българско свещеноначалство постоянно си бе самостално и независимо.

Знайно е, че завладетели България и Сърбии турци част от тия земи завладяха мечом и нападением, а част условием. Цели области без никакво кръвопролитие положиха долу оръжие и добиха такива условия, щото могат се нарече тия станаха съюзници султански. Главно условие е било да носят свободно оръжие си и да бъдат всякоги готови на първи позив султанов да съвоюват с него под особни си главатари и знамени. А то войнство се е състояло повеч от войници. Второ условие било да остави вероизпълнение им свободно и нихно свещеноначалство независимо, както е било и първо. Они же, кои не са могли да дават воини, да плащат по драм сребра на глава или по 50 дукахца (ботки аспри), и то само мъжски пол, на законна възраст достигши. Така свещени началници българъм и сърбам не се обориха от турска власт, но остаха си независими по прежному.

В Търново си остава български патриарх за дълго време после падения българскаго царства, за кого нямаме точни доказателства еще открити, коги са подействували фанариоти да го оборят и да го наместят с гърка фанариота, кой носи титул Ἔξαρχος πᾶσης Βουλγαρίας = екзарх всея България. Но за Охрида, де е бил так же български патриарх и за Печа (Ипек), де е бил сръбски, имаме точни доказателства, че тии славянски свещеноначалници се задържаха за дълго време, както е доказано от разни учени българи и сърби и както щем казва и ние в кратце по-долу нещо си.

По превзятия Цариграда турци оставиха и тамо гръцкаго патриарха, утвърдивши го с ферман и давши му вероизповедная власт над своих единоверних гръков, както и избор негов да се изпълнява по прежному. При том му определиха и годишна платка, кое за малко време се следова. Защото тии сами фанариоти почнаха наскоро да чинят големи злоупотребления и да купуват патриаршески престол, като се наддаваха и се караха с най-лукави сплетки помежду си, заради кое и тогавашни султани дигнаха първая чест, коя им благоволно отдаваха в първи времена.

Знайно е, че Цариград претърпя голямо разорение и опустошение във време превзятия му от турков и тогдашни султан, да би населил пак того великаго и лепозрачнаго града, унужди се да доведе и пресели от разни области, а най-паче ония византийци гърци, коих византийски двор бе заточил или сами те бяха избягнали в Бруса и в Одрин, кои градове бяха одавно завладяни от турков. Тии гърци бяха заточени и избегли преследовани от византийска еще гръцка власт ради недобраго им поведения и раздорнаго им духа и действуваха веке против отечества си! Тии гърци се населиха около патриаршия цариградска, на място, кое и днес еще носи име Фенер, и от того получиха ново име фанариоти. Тии, не имеящи ни занятие, нити умеещи да вършат някоя си търговщина, защото бяха граждански сплетници и научени да живеят от пота других, ако и с най-голямо си безчестие и безсъвестие, прилепиха се като гладни пиевици около патриаршия и патриаршески престол стана за тях оръдие печалби и користи!Какви злоупотребления и кръчмарства са ставали във великая зовима черква от тях гърци, или от това съборище от разни бегунци и изгнаници, от коих се състоеше фанариотска сган, то сами нихни летописци обширно са описали!

Число фанариотов растеше от ден на ден от подобних им скитников и сплетников, кои се преселяха в Цариград на вишерченое място Фенер. И защото малочислений брой гърков, коих владееше Цариградска фенерска патриаршия не бяха доволни да им дават изобилен приход, да наситят ненаситни си сърца от сребра и злата, тии намислиха да оборят славянски свещеноначалства и да подчинят сички православни християни под власти фенерскаго патриарха! Турская же държава, коя се учреди в Костадинов град, трябваше да има сношения граждански и търговски с европейским безмощним тогда кралевствам. От того се ражда нужда знания европейских езиков. Но

турци според тогдашнаго им духа правоверства не само не учеха странни езици, но еще не допущаха едному гяурину да им говори прямо на странни език, хотя и он да е бил посланик някого си европейскаго царя, мисляще, че ще им се оскверни слух. Таковое нещо трябаше да се изпълнява чрез тълмача (терджумана) и то с голямо понижение представлящих се послаников. Ако някой си посланик е имал нужда да представи нещо си Порте от страна правителства си, той е трябало да измоли дозволение и да го представят няколко си бустанджии пред великаго везира, кой е изпълнявал все после султана, държащи го като виновника и унуждаещи го да се покланя няколко си пъти пред великаго везира, гледаещ смирено на земя и управляещ говор тълмачу, а он да изкаже смисъл говора послаников, облечена с най-важни изражения покорности и рабства! Великий же везир, според в каквото разположение се е находил, решавал е много пъти в отговор посолства да ударят няколко си тояги на крака посланику, или да го затворят в посланическая тъмница на Еди куле — Седем торони, или прямо да го обесят, ако го е разсърдил за нещо си! Първи тълмачи-портини са били евреи, кои са имали всякоги пристъп при турци, търпяще всякое безчестие и подлагаеще себе за оръдие им в най-безчеловечни дела против християнов! Тии са били и първи лекари турков, съветници и предатели, както и първи им търговци базиргянбашии! Фанариоти са обърнали на това внимание и трудили са се да усвоят еврейская служба, на кое са и успели. Тряба да си въобрази человек, че такава служба други род освен евреев и фанариотов в тях времена не е можал да търпи. В тях времена находящи се в турска служба трябало е сичко да търпи и върши, лъжи, клевети, предателства, безчестия, поругания и понякогаш бой по крака! Наши българи освен във военна служба, що са били за дълго време при турци, друго не са можали да понесат ради естественаго си истинолюбиваго и мъжескаго начертания (характера) и за това фанариоти са успяли да се въдворят в тях времена при турци и да се сближат до толко, щото да имат най-голямо влияние на турски дела, кое се простира и до сега.

Така, като се удвориха лукави фанариоти при турско правителство и добиха голямо влияние на турски работи, тии почнаха да мислят непрестанно как да оборят славянски свещеноначалства и почнаха да плетат най-безстидни и безчеловечни клевети противо българи и сърби, предлагаещи Порте, че тии народи, ако останат под тия леки тем дадени условия, имеещи и свое независимо свещенство, твърде скоро могат да се подигна

противо султанска власт и себе от турскаго подданства освободи. Отоманска Порта почна най-напред да уничтожава дадения славянъм условия, а най-паче войнишки им главатари и да ограничава мало по мало войнишки им пълчища, кои бяха съставени от славяни и бяха обвязани да съвоюват ведно с турци противо неприятелев им, понеже Отоманская Порта не можеше първо да докачи вера им, имеящим оръжие си, от кое можеше да посрещне съпротивление силно, но първо трябаше да уничтожи сили им. Това извършивша, Отоманска Порта намисли да състави еничерское тяло. Повестност е записала как е станало то еничерско войнство се пак от поданих Турции славян. Но то вече не е било условием, както прежни славянски под турска власт войници, но силъм и кръвопролитием и променением християнския вери в мохамеданска.

После уничтожение славянским под условием оставшим в турска служба главатарам и пълчищам их, изпратени са били няколко паши с голямо войнство по разни места България и Сърбии със заповед да оберат осталое оръжие в славяни, да избият по-знаменити человеци от можащих да носят оръжие и знаящих писменост, а малолетних младих от 13 до 18 години възраста да съберат и отправят в Одрин град, де като ги насила потурчиха, по-младих разделиха и зеха в служба си турски велможи и главатари, а от по-възрастних съставиха военни полкове с някаква си уредба под именем еничери — новосъбрани или новопризвани на мохамеданска вяра. Колко же от българов и сърбов от неволя приеха мохамеданство, отбягнаха острий меч неприятеля и тии са днешни потурчени българи помаци зовими и потурчени сърби бошнаци. Това се е изпълнило постепенно и за дълго време после превзятия България от турков. Помаци еще повнят гробища своих предков и изпълняват някакви си християнски обряди над них! Както и родословни български имена съхранили са много помежду им. В тях се нахождат и старобългарски записки и грамоти и твърде любознателни за българска повестност стари народни песни. Тии въобще говорят чист български език, освен оних, кои са странствували между туркъм и научили по нещо си турски.

Освен того отоманская власт съставила е разни пълчища, приведени от Азия под именем делии или зюмре оджагъ, да се скитат по сичка България и Сърбия, да угнетяват тях бедни народи и да угасят съвсем народни и военни им дух! Тии пълчища или по-добре та сган от злодейцев, при коим се прибавиха в по-последни времена и други банди под именем капусъс —

без служба людие и други, каквито бяха знаменити кърджалии, скитаха се за много години по сичка България и Сърбия, убиваха, съблачеха и пленяха безуроженаго народа, обезчестеха им девици, турчеха ги насила и струваха най-големи злини, коих днешний человек не може да си въобрази! Това свирепо и безчеловечно средство разорало и докарало е тия два народа в най-дълбоко невежество и простота и затъпило им е дух народности до най-голяма степен, понеже всяк е чакал смърт и разорение с бягство в Австрия, в Банат и в разни места Русии, Влашко и Богданско, негли и другаде, де живеят и днес!

Фенерска лукавщина не се ограничила до тамо, но получивша първи си удар, следувала е друго по-зло и в полза себе, кое е било нейна главна цел, както и вище казахме. Подвластни Турции славяни, изгубивши условия си, сама надежда и утеха имали са независимо си еще свещенство. Но лукави фанариоти, кои приуготовиха предречения разорения нарочно за тая цел, обориха и него и подчиниха го гръцкому в Цариград патриарху! Нихна обаче злоба и на това само не се запря, тии я разпространиха еще далеко! Тии намислиха да уничтожат съвсем славянска в Турска Европа народност и да претопят славяни в гърци. На това же имаха най-удобно средство, наложеное веке над славяни гръцко свещенство, чрез кого тии почнаха явно да горят остали български стари книги и да требят от лица земи нихни драгоценни древности, кои сами можаха да възживят народни им дух. Изгониха от черкови матерни им език и замениха го с гръцкаго! Подвластнии Турции славяни от една страна разоряеми ежедневно от вишепоменатая сган злодейцев, коя се скиташе помежду им даже до 1828 лето, а от друга страна притеснени от гръцкаго духовенства, кое не пропущаше между им и най-малки зрак славянства, трябаше да изгубят съвсем народнии си дух и да подпаднат в мъртва недвижност!

Най-много е бесняло гръцко свещенство над българи в 1764 лято, във време славеноумразца фанариотина патриарха Самуила, кой тържествено гореше старобългарски книги и явно с насилием уведе гръцки език на сичка България не само в черкови им, но еще изпроводи по сички знаменити градове и села нехранимайковци Атонски гърци иноци да пазят да се български нигде не чете и не предава, но гръцки само! От того е остало, та и днес еще по много места в България се нахождат старци българи, незнаещи нито една реч гръцки, да пишат с гръцки букви български и да се молят богу на гръцки език, без да знаят що мърморят. От него време се откриват сега по някои

си места старобългарски книги, зазиждани в зидове и засечени в хралупи по гори!* Види се благоразумни българи са ги скрили да отбегнат свещени огън гръцки!

В него време е уничтожена в Печа (Ипек) сръбска патриаршия, коя гърци пишат архиепископия, а после три години и Охридска българска партиаршия!

В 1700 първи Йоан Ипсилант фанариотин, прочут сплетник (интригант), приселец във Фенер от Трапузана[5], почнал да бърка при Отоманска Порта, да обори остали до него време независими славянски свещеноначалства в Печа и в Охрида. Он е представил Порте, че тии са готови да отстъпят от отоманския власти, защото в тях времена според австрийски войни с Турция бяха се помесили и някои си от поданих Турции славяни и бяха станали няколко си частни движения. Лукавий фанариот, ползуещ се от тях обстоятелства, започнал е свои удар! Но и он след малко време се наказа смъртия от турския власти, понеже се доказа противодействуещ Порти, подкупен от австрийскаго правителства. Фанариотски му непостоян дух не мируваше; той ищаше се зло да струва, пак било кому било! Но тая клевета фанариота против славян нанесе много големи злини, понеже многи славяни бяха невинно избиени от отоманов.

То е станало и главна причина първаго преселения, както и втораго на многочисленни славянски домородства, във време патриарха Арсения Юванович, в австрийска земя[6]. После смърти того сплетника фанариота наследи го брат му Атанас Ипсилант в 1758, във време султана Мустафа III-го. Син же негов, Юван Ипсилант, добивш еще по-голямо влияние при Порте чрез разни сплетки и предателства, положи в действие почнатое от чича си зло против славянов, имеещ силнаго помощника и съдеятеля сродника си вишепоменатаго патриарха Самуила. Гърци сами пишат, че тогава учредили тии много училища по славянски земи, да учат славяни гръцки с цел да ги претопят в гърци, забранивши им строго да се нигде не учи славянски език, нити в черкви им да се чете. Тии са записали лъжовно в патриаршески стари записки, че уж в него време седем славянски епископии сй дали оставка и самоволно се подчинили цариградскому патриарху! В него исто време фанариоти издействуваха да се вмъкнат във Влашко и Богданско за всегда фанариоти

В Градец, малко село близ Котела, един селянин като секал едно старо дърво, нахожда в него две старобългарски черковни книги на книга писани. А в село Тича се нахождат в един зид няколко си зазиждеш черковни книги!

князи[7], на место българъм, кои бяха остали тамо независими под истим условиям с отстрещни българи, да дават едно твърде умерено даждие Порти, но във време войни да съвоюват и тии с туркъм. Техни договори са учинени в Никопол между Баязита Илдъръма и Мирча войвода българина, наместника във Влашко.[8] Тии фанариоти и тамо стъпивши, изгониха старобългарски език, кой до него време бе съдебен и черковен език във Влашко и Богданско, както и сами златопечати и купища еще съхранени черковни ръкописи книги, по разни черкви и манастири и в частни лица свидетелствуват.

Гърци с големи похвали приписват тому патриарху Самуилу, че той увел уж добър ред в патриаршески дела, т. е. наредил да се месят в тях и несвещенни лица фанариоти правилно и редовно! Да пият кръв бедних българ немилостиво тии сплетници! Фанариотска власт се е простирала във Влашко и Богданско до 1821, кога великодушни султан Махмуд я уничтожи, избесив много от тях.[9]

Сърби по местоположению си и по обстоятелствам били са по-счастливи от българи. При ним гръцкое свещенство не е можало да толко да се въдвори и нихна книжевност развила се е по-рано от австрийски им братя и съседи сърби, кои, живеещи под образована държава, трябаше да се ползуват, а и новоучредивше се в Срем патриаршество трябаше да им способствува много на това. Они не можавше веке да търпят зверския свирепости злодейцев делиев, кои в последни времена, кога Турция се нахождаше в най-голямо си безвластие и вътрешно разтлеяние, бяха почнали да върлуват твърде много в Сърбия, сполучиха благовремие да поклатят турское иго и след не много време (в 1829) поради други обстоятелства да добият и княжество.[10] Съвременно се освободиха и от фанариотскаго лукаваго свещенства и поставиха самостално сръбско независимо свещенство. Но българи съвсем други обстоятелства са окръжали и фанариотска злоба еще върлува над них!

Започнатое от султана Махмуда преобразование в Турско, Одринский знаменит с Русия договор, почнаха да освободяват и бедни българи от огнетения злодейских скитаещих се четах и въобще злоупотребления, творимия над българи от похитивших разни области дребеов, татарски ханов, спахиев и частних лиц в Турска Европа. Тии сички почнаха постепенно да се требят от того великаго духа султана и преобразователя турскаго царства. Главное же за българи беше уговореное в Одрински договор, да имат вси християни в Турско пълна свобода да зидат

нови черкви и да подновяват стари си, и да не могат веке турци да турчат насила невръстни деца. Тая точка Одринскаго договора, ако и да не се изпълняваше в обширност, обаче се подаде голяма леснина българъм, а от того трябаше да почне да се възражда пак мало по мало народний дух и да се яви първая нужда да се уведе пак всеобщо в български черкви и училища матерни им език. То и последува постепенно и за малко време се явиха доволно учени българи, издириха се няколко си стари книги, преведоха се няколко учебни нови на български език.

Фенерско лукаво свещенство не можеше да гледа на това нещо хладнокръвно, но трябаше да употреби разни безстидни средства, а най-паче клевети, да би могло да угаси и удуши възраждаемая пак българска народност. От того се породи явен спор и прение между българъм и фанариотским гръкъм. Фанариотско лукаво свещенство почна да гони еще повече учени и знаменити българи, представящо ги за бунтовници пред отоманско правителство, кое на самая лъжовна негова клевета, без да издири истина, казнило и заточавало ги е немилно! Няколко свещени лица българи, разпалени от любородности, решиха се явно да проповядат по България злоупотребления гръцкаго духовенства и да приканят народа да извести страдание си султану и да го умоли да му се дадат негови природни свещеноначалства по някои си само места в България, а имено в Търново. Това се разви и усили в лято 1836 или 1837 между народу.

Приснопаметний отец Неофит архимандрит Хилендарскаго мънастира, родом българин от Котела, кой бе няколко години проповядал по разни места в България, а имено в Калофер и Свищов най-много, дойде в Цариград за тая цел. Он преди да дойде в Цариград, бе напечатал в Белград няколко си учебни книги на български език, между коим и едно кратко земеописание Българии и ги бе разнесъл по Бълг[illegible]рия. От тях книги бе донесъл и в Цариград и раздаваше ги тамошним българъм. За такава една важна цел отец Неофит трябаше да състави едно българско общество и чрез него да действува. Но такова общество в тях времена трудно можеше се състави в Цариград; едно че в него време не се нахождаха учени и образовани българи, кои да чувствуват що е народност и отечество, а друго че българи са подозряваха от турскаго правителства поради гръцки фенерски клевети, коих тии лукави същества ежедневно сеяха и плетеха пред турскому правителству!

Главни и знаменити лица българи в него време явно се нахождаха в Цариград — княз Вогорид, родом от Котела, Стоян

Чалъков от Пловдива, Василаки Вълков от Върбица, село близ Котела. Тии сички имаха пристъп при Отоманская Порта, защото се нахождаха в нейна служба, а Вогорид и Василаки бяха твърде образовани человеци за него време, познаваеще добре по няколко си европейски езици, а турски писмен език изрядно, заради кого бяха добили и високи чинове. Освен тях се нахождаха повеч от тисящи българи царски шивачи, коим главатар беше Юван Спасов от Калофер, и тях българи султан Махмуд бе наредил като във военни ред, т. е. между им имаше десятници, сотници, тисящници и тии бяха облечени с военно одеяние, както и редовная тогдашна турска войска, обаче с някаква си малка разлика, с черни от сукно шапки (фесове) на глави им със знаци занятия им по тях. А над сички тях главни началник беше някой си Махмуд паша. Тии българи като царски человеци, т. е. военни шивачи, имаха някои си преимущества от других поданих. Не плащаха никакво даждие и бяха свободни от всякаго угнетения, както и турци по него време. Освен вишепоменатих българ, нахождаха се еще множество българи, живеящи постоянно в Цариград в разни занятия, имеещи же свои общества (еснафи), отделни от других народов и припознати чрез печати, дадени им от отоманско правителство, носящи знак общества им. Тии бяха абаджии, хлебари, градинари, млекопродавци, конюници (сеизи), духанджии и други. Такожде и от търговци се нахождаха по няколко си от България, както и от Влашко, кои търгуваха с разни стоки; но знаменити еще, както днешни търговци нямаше. Тии от после се въздигнаха и по разни места разпространиха и опознаха. От учена же част българи да живеят постоянно в Цариград, както днес, никак еще на яве нямаше, освен няколко си ученици, кои се нахождаха в гръцки училища.[11]

Вишепоменати сички българи, ако и да живееха в Цариград и имаха сношение с разни образовани народи, а най-паче търговци и находещи се в турска служба лица, обаче народний дух бе заспал в тях, да не речем съвсем угаснал! Ако някой си от тях да е мислил нещо си и е таил в сърце си благородни чувствувания народности, до него време нищо никой не бе показал, до колко му е познато, нито се бе дала подобна причина, каквато готвеше отец Неофит. Многи даже, заразени от гръколудия, и народно си име криеха!

В такова положение се нахождаха живеящи в Цариград българи, кога отец Неофит дойде като от бога проводен посланик българъм да посее първое семе възродившаго се днес народнаго

духа! Отец Неофит, разпален родолюбец, имеещ дарба природна слова, дързостен и решен да принесе и живот си отечества ради, почна да посещава сички тия българи, начнавш най-първих и приносящ им в дар от съчинения си, проповедаещ им явно да се постараят да освободят бедни български народ от тежких злоупотребленияx гръцкаго духовенства.[12] Надежда му бе на най-първи лица, но освен Стояна Чалъков, никой не даваше внимание на негови общеполезни и спасителни българскому роду предложения! Той само Стоян обещаваше му, че ще се постарай за това общеполезно дело, доколко му е възможно и му допустят обстоятелства. Покойний Стоян Чалъков многажди задръжаваше отца Неофита по няколко дни в обиталище си, в Кючюк кюю, близ Цариграда и показваше найголямо благовейство към него, както и делом се напоследък показа негово родолюбие.

Но между простому народу, кому отец Неофит многогодишним опитом познаваше дух, по-скоро подействува негова проповед, а най-паче между царским шивачем. Засененая зара народности почна в тях да блещука, а в невинни им сърца разпали се пламен любородности! Нихен главатар Ювапчу Спасов, ако и да не беше учен человек, обаче бе дарен с природен отличен дух, познаваещ добре турска политика, тутакси се заузе всеусърдно за това общеполезно българско дело. Отец Неофит найде най-безопасно прибежище при тях българи и почна да мисли как да се състави в Цариград едно българско общество, щото да могат българи да се събират в едно място и да скроят как да действуват да сполучат желание си. Такова място в Цариград не можеше в тях времена да бъде друго, освен една народна българска черква, коя трябаше да съсредоточи не само живеещи в Цариград българи, но еще и в България да има влияние над всички българи и на неин позив сички единодушно и съгласно да действуват за общое благо. Отец Неофит съобщи българъм мисли си и доказа им необходимая нужда да се съзидае в Цариград една народна българска черкова и по-знаменитии от тях се съгласиха. Но за това се изискваше да се издействува чрез фенерска патриаршия един султански ферман по реду Отоманския Порти, а патриаршия в него време не само не изволяваше такова нещо, но еще почнала бе да преследува отца Неофита да го изгони в заточение! Отец Неофит прибегна при царски шивачи и седеше тамо безопасно, защото патриаршия нямаше тамо никаква власт. Царски тии шивачи бяха очистили една стая, на място де тии живеха, и отец Неофит

12. Г. С. Раковски, т. 3

изпълняваше тамо богослужение на български език! В него време султан Махмудови първи кочаши бяха двама българи, един от Калофер именем Илия, а други от Сищов именем Тодор, коих султан Махмуд обичаше, защо бяха храбри и достойни юнаци, и само тии можеха да впрягат до восем от най-яростния арапски коние в султан Махмудови колесници и тем само се уверяваше султански харем, да го разхождат на колесницах, както и младии тогда Шах-задета, днешни султан Меджид и брат му Азиз-ефенди. Тии българи добиваха всяко благоволение от султанскаго двора въобще, де живеяха и можеха да бъдат в полза българскому народу, защо в тях времена повеч работи в Турско вършеха се чрез умоления того и онаго имееща благоволение султанскаго двора или някого си велможа. Нации някои си българи от вишепоменатих намислиха, че чрез Илия и Тодора може се извърши нещо си да се назначи отец Неофит митрополит в Търново. Така като размислиха, решиха и направиха едно прошение султану. Илия же, кой беше по-първи от Тодора и кой имаше семейство си на Бешик-таш, кое бе от Калофер, нахождаше се в частно сношение с българъм, а особито с царски шивачи, между коим бе и негов тъст... Он възприе да подаде султану сие прошение и еще да каже устно, че отец Неофит му е стриц и моли н. величество да го помилува. Един ден, като бе отишел да разходи султана, нахожда угодно време и подава му прошение. Султан Махмуд изволява и отправя прошение попечителству (министерству) иностранних дел, отде зависват патриаршески дела, да се положи в действие сие прошение, т. е. да се назначи отец Неофит митрополит в Търново. Сполучивши сие наши тогдашни българи, неопитни същи еще от фанариотска лукава политика, коя може да превърти и разори най-добрескроени и доброуредени работи, плаваха в море радости и мислеха веке, че тяхна цел е достигната! Но тяхна злата надежда скоро изчезна и радост им се погружи в дълбока яма отчайности!

Фенерска патриаршия, узнавша това българско движение, употреби сички си лесичи лукавщини да го унищожи. Познатий фанариот Н. Аристархи беше в него време Μέγας λογοθέτης великий секретар в старост, а тогда представник патриаршии пред Отоманския Порти. Той отиде при Риза бея, днес Риза-паша, кой бе тогава султански дворник (баш-маъбениджи) и възбуди му съвременно мързост към Илия, чрез разни лъжи и клевети как он е смеял да даде прошение султану и да му говори лично един неверник (гяурин!). И как он е дръзнал, без да пита

Риза-бея да върши работи! Риза-бей подкупен и разярен, наказа Илия немилно и изгна го от сарая със строго повеление да не би дръзнал никак веке нито по улици цариградски да се яви! А султану казал, че Илия се разболял и повредил, та не е веке за служба! Патриаршия же отговори министерству иностранних дел, че Неофит бил един пиеница българин и смутител и тя се покланя повелению Порти, но оставя на разсмотрение министерства, ако може се постави такъв человек митрополит в Търново!...

Така като се уничтожи българское прошение, патриаршия искаше да ухвати отца Неофита и да го накаже. Знайно, че сички свещени в Турско лица зависват от патриаршия и тя има неограничена власт над них. Отец Неофит се нахождаше в опасно положение и трябаше да се крие на безопасно си прибежище при царски шивачи, де патриаршии злоба не можеше проникна, а и Махмуд паша нихен главатар защитаваше отца Неофита.

Българское дело се нахождаше в това положение, но дух народа се разпалваше еще повеч и тая мисъл за независимо българско свещенство разпространяваше се между народу не само в Цариград, но и по цяла България, а най-паче в Търновска област. Патриаршия же непрестанно преследуваше отца Неофита и един ден, не зная как, нападат ненадезби на него като злодейци и разбойници патриаршески ясакчии* и с безчестием го грабват от улици и отвлачат го на остров Прингипс, близ Цариграда, де го затварят с вериги обкован под строго наблюдение! Неколцина от наши българи, известивши се за това несчастие отца Неофита, събраха се и отидоха на остров Прингипс, да би могли да го освободят, но нищо не можаха да извършат, защо всички жители острова гърци скочиха на тях. След не много же дни патриаршия чрез разни лъжовни клевети, потвърдени със злато, издействува ферман от Отоманска Порта и изпроводи отца Неофита на заточение в Атонска гора!

Българская надежда пак се уничтожи, но народний дух дъл-

**Ясакчии е турска историческа реч. В първи времена, кога е било забранено всем християнам Турции например да ходят по някои си места и други, а нужда ги карала да идат или правителство само неким е допущало това, тии трябало да имат, по няколко турци със себе си да ги водят. Тия водачи турци се назовали ясакчи, от реч ясак = забранено, т. е. человеци, кои могат да проведат забранения да не ходят сами християни. Патриарх е имал изпърво такива ясакчии турци, от бустанджиев и еничерев, а после ги заменил с гърци, кои носят черни тояги в ръце, знак чина си! Исто и сички иностранни посланици в Турско в старост без ясакчии не са могли нигде да идат, от коих временах е остало и до сега да имат по няколко ясакчии турци.*

боко се таеше да избухне един ден като огнедишна гора и да изгори и наводни фанариотски лукавщини! Народ въобще дойде в голямо разярение против фенерска патриаршия и заканяха се сички съгласно да действуват за свое право, но време еще не бе дошло. Трябаше народний дух да узрее, учении да се умножат, търговци да се усилят.

Предприетое от султана Махмуда ново законоустановление в Турско, кое син му наследник султан Абдул Меджид в 1839 под именем Танзимат обнародува в Гюлхански палат, при присъствием всех отоманских чиновников и велможах, и народоначалников (милет башилар) подаников Турции, а после се обнародува и изпроводи на разни езици по сичка турска земя, то даде съвсем други дух всем поданикам Турции, а най-паче българъм, кои в том веке гледаха спасение си и приготвяха се да действуват за права си, коих тии имат за независимо свещенство.

После обнародувания Танзимата[13] Отоманска Порта издаде повеление по сичка си държава да се изпратят представници по два человека от всяка област, да прикажат лично все що им е нужно за поправления, съгласно с издаденое в кратце предначертано законоустановление, на кое трябаше да се развие Танзимата. От България додоха по два представителя от всяка област, за несчастия человеци неучени и стараго духа гъркомани, кои трябаше първо да се представят фенерскому патриарху, кой вместо да ги научи да изкажат правителству творимия злоупотребления и угнетения над подаников от вънкашних управителев, както изискаваше Отоманска Порта и за коя само цел бе ги призовала в Цариград, фенерска, кажа, лукава патриаршия уплаши тях прости и неопитни человеци, запретивша им нищо противно да не кажат, но да благодарят султану, че са от всяка страна спокойни и задоволни и сичко на негови светли дни добре уж отходило! Лукавая патриаршия учини това, защо та провиждаше, че ако се прекратят веднаж злоупотребления вънкашних управителев и се положи в действие Танзимат, то българи улегчивши се и утвърдивши се на законни права, скоро щат си отвори очи и щат обори по-лесно творимия от гърци владици злоупотребления, щат доби и възобнови независимо си свещенство и тогава фенерска патриаршия осташе със сухо си име οἰκουμενικὴ вселеная, а изобилний източник злата и сребра, що пълнеше фенер и хранеше толкова денгубци сплетници и беломорски просяци, ще пресъхне за всегда!

Вишепоменати представници България, видевши всесвятейшаго фанариота и пивши по едно черно кафе при него, мислеха се веке, че са се приближили богу и послушаха негови пагубни и лукави наставления! Представивши се пред Порте, казаха както ги бе научил фанариотин, че сичко било добре в области! Отоманска же Порта с удивлением си видя български представници да говорят така! Защо ней бе познато доволно добре що се върши по вън и за това бе решила да състави Танзимата. Тии български представници се викаха и частно от многих турских министров и велможах и питаха се о същому предмету, но тии, един път казавши званично так, трябаше да говорят се същое!

Някои си от учащих се тогда в Цариград младих българ, гледаещи какво драгоценно благовремие се губи за български народ и как фенерски лукави патриарх измами простодушни представници България, трудиха се да им разправят и докажат, че тии не тряба да слушат наставления патриаршии, но да изкажат Порти сичко що става по вън от страна управителев, а еще и от страна гръцких владиках. Но тии, както казахме, за първое бяха се веке свързали и не можеха да кажат друго от онова, що казаха един път званично; а за второе нито оставиха да им се спомене, гръкомани същи и боещи се владишко проклятие (афоризмо), кое тии са измислили и имат за средство да плашат християни и да ги съблачат по воля си! Тогава някои си разумни и добромислящи българи предложиха, че сега е време тии представници България да предложат правителству да им се доизволи да изберат от цяла България четирма представници, кои за всегда постоянно да седят в Цариград и коих Порта да признава званично за редовни представници, а разноски нихни да се издържат от страна народа, кое нити по 10 пари на человек не ще достигне на година.

Тии представници да имат един или два достойни писари, и дописващи си със сичка България, да известят Порти все що се твори по вън над бедная рая. Отоманска Порта в него време щеше да приемне и удобри това предложение усърдно и благоволно; едно, че за тая цел бе признала представници, т. е. да узнай точно вънкашно състояние царства, а друго, че и други места Отоманскаго царства имаха тогава в Цариград всегдашни представници, под именем капу-кедхудалар-християни от подаников признати званично, както бе Сакъс-капукехаяси (Хиотски представник), Къбрус-капукехаяси (Кипрошки представник) и други. Такова предложение от страна българских представников не шеше да се види турскому правителству странно и

извънредно, но еще обично, угодно и нужно за тогдашно време. Слушаещи такова предложение, наши тогдашни прости представници, гладаше им се слух минутно и клатеха глави, че било добро такова нещо, но никой от тях не се показа с деятелно сърце да се зауземе да извърши това спасително дело за народа ни. Най-после неколцина от тях се склониха да идат да предложат това Риза паши, кой бе в него време могъщий в Цариград, но трябаше пак други да ги заведе и представи тамо.

В него време познатий днес под именем Садък паша беше еще Чайковски и показваше голямо съжаление към български дела. Той имаше пристъп при Риза паша и обеща се да заведе и представи един ден наши посланици пред негово сиятелство и да му разкаже нихно желание.

Един ден той българолюбец Чайковски заведе наши представници при Риза паша и по обичая ги остави в долная стая, доде он извести и изкаже сам Риза паши и после да повикат и тях. Чайковски като разказал и му се доизволило да ги въведе пред негово сиятелство, слезал да ги повика. Но, кого да намери? Сички избягали и се измъкнали от тамо! Ето що приноси простота и невежество! Така се изгуби и това драгоценно време за наш народ.

Тии представници, понеже бяха дошли на общенародно иждивление, тръгнаха по цариградски чаршии и накупиха си разни стоки и то от пота беднаго народа и отидоха си в България, проповедаещи простому и невинному народу, че сичко добре извършили!

В него време, доде още бяха български представници в Цариград, яви се пак отец Неофит между народа и почна да действува цел си. Он има многажди сношение и с Чайковскаго, кой подпомагаше предприятие му.[14] Отец Неофит и няколко наши българи търговци решиха да действуват веке по-редовно, да би сполучили за тогава търновско митрополитство. В него же време беше в Търново митрополит един луд и безобразен грък от Ганошки села близ Цариграда, кой псуваше и попържаше в храм божи християни по турски, а най-паче бедни български свещеници и за никакви причини окова̀ваше ги във вериги, караше ги да му копаят железооковани градини в митрополия, биеше ги на хвалагъ, с една реч той безобразник твореше най-големи злодейства и свещеникам, и мирянам! Народу бе додеяло от него зверообразнаго гърка митрополита и искаше средства да го махне от глава си. Того ради в Търновска област се реши да се изпроводят от всякаго града и знаменитаго села

по двама человеци в Цариград, снабдени с народни прошения, кои да искат от патриаршия да отдалечи вишереченаго митрополита от Търново, а да ръкоположи на място его българина архимандрита отца Неофита. Ако ли же им откаже патриаршия, да се отнесат правителству. Посланиците додоха в Цариград, снабдени с народни прошения, съставиха се с отца Неофита и покойнаго Маргарита търновца, бившаго прежде учителя в Търново, а по него време учащаго гърци елински език в Цариград на Джибалий, кой действуваше много на тази работа и готвеше се, ако отец Неофит сполучи да бъде в Търново митрополит, да се завърне и он пак в отечество си Търново, отде бе отдалечен заради гърка митрополита и да бъде писар отцу Неофиту. Да би же сполучило дело успешно, размислиха тойзи път да постъпят в действие разумно. В него време беше велик везир старий Юсреф паша, а вишепоменатий Стоян Чалъков, както и више казахме, беше разпален родолюбец българин и бе се обещал отцу Неофиту да съдействува на това народно дело. Покойний Стоян представи великому везиру Юсрефу народния прошения и доказа му нихни праведни искания. Юсреф же тутакси изпроводи строго повеление до патриаршия и заповяда й да ръкоположи за митрополита в Търново Неофита, кого народ единогласно ищи. Повелението бе толко строго, щото патриаршия нямаше веке на къде да шава и играе, но отговори, че ще извърши повеление его сиятелства.

Неколцина от български търговци, а най-паче находящии се в Балкапан и другаде сливненци от Влашко, събраха тутакси едно количество и приготвиха нужния утвари и митрополишки одежди за ръкоположения отца Неофита. Он же бе задлъжнал око 24 тисящи грошове разним лицам, според того си предприятия. Така като бе приготвено дело и сички в Цариград българи ожидаеха с радостия да видят любезнаго си единородника отца Неофита търновски митрополит, лукавая патриаршия искаше всяко средства да уничтожи и обори това общенародно българско дело, ненайшавшая же друго, прибягна на следное. Между изпроводеним от Търновска област пълномощним бяха изпроводени и от Елена и Трявна някои си развратни лица. Тях всесветейший патриарх призова на вечеря и, нагостивш ги добре, каза им: „Чада благочестиви! Да имате молитва ми, то не е тъй законно от веднаж да се ръкоположи ваш българин Неофит за търновски митрополит, но за сега вие искайте мой протосингел, кой тоже се именува Неофит и кой е мъдър и смирен, а ваш българин Неофит нека засега му бъде прото-

сингел в Търново, та после след време даще му се една от търновски епископии. Тъй сторете вие сега, чада мне любезна в Христе, благословение и благодат божя да бъде с вами!“ Тии предатели отечества, недостойни да носят българско име, склониха на това тутакси. От друга же страна, патриаршески протосингел Неофит, кого им препоръчи патриарх, и кой се готвеше за търновски митрополит, обеща им по 25 тисящи грошове всякому предателю! Всеки види явно тук, че лукавая патриаршия употреби вяра и сребро да сполучи гнусное предателство! Всеки може да си въобрази в какъв възторг и омайване е докарало това патриархово приемване и протосингелово с клетва обещание еленчански и тревненски царвулановци, нашедши се среща със среща на вечеря с всесветейшаго и вселенаго патриарха! А предложеное сребро как е раздразнило нихни гладни сърца!

Тии потъпкаха съвест и решиха все да издадат. Тука грях нямаше да ги плаши! Това предателство ставаше с благословением всесвятейшаго патриарха! То за тях не бе предателство, но свято еще дело!

Сутрешний ден осъмна черен ден за българи! Тии ожидаещи с нестърпением да видят желание си изпълнено, на голяма си жалост и печал видяха народное дело разорено! Вместо българина Неофита, ръкоположи се грък Неофит и какъв еще грък! Человек худаго рода, проведш младост си в най-безстидни и гнусни развратности!

Патриаршия незабавно извести Порти, че изпълнила нейно повеление, ръкоположившая за търновски митрополит Неофита, кого народ е искал!... Между народу в Цариград се съставиха две противни страни, предателская и народная, но предатели преодоляха, понеже имаха към себе си лукавая патриаршия, коя все можеше да разори с лъжи, клевети и най-паче със сребро!

Отец Неофит, изгубивш така успех предприятия си, нахождаше се в отчайност, понеже дело се так заплете, щото и не можеше и нямаше веке средства да действува дале. Търговци, кои бяха давали на займ, не бяха толкова богати людие, да би го пожертвували народи ради, а патриаршия да би отдалечила отца Неофита от Цариграда, отде не можеше веке лесно да го проводи в заточение, отреди го протосингела търновскому гърку митрополиту, според както се бе обещала предателям, а и тии да би покрили гнусное си дело, налягаха да се изпълни това. Отец Неофит от една страна здлъжнял, а от друга гледаещ, че няма человеци, с коим да действува и дале, реши се от неволю

да бъде протосингел в Търново гърку митрополиту и от тамо, съобразно с обстоятелствам, да действува занапред. Новий търновски митрополит трябаше да заплати дългове отца Неофита, кое и се изпълни.

Някои си от наших, знаещи фанариотски лукавщини, не доизволяваха отцу Неофиту да иде в Търново протосингел гърку митрополиту и казаха му явно, че от тамо щат го изпроводи на заточение, но отец Неофит под каквито обстоятелства се нахождаше, трябаше да се склони и на най-лютая си съдба, коя го чакаше. Надееше се обаче, че търновски българи не щат допусна да се извърши над него някакво си насилство и беззаконие, но той и на това биде излъган! След няколко дни убо отиде в Търново с новаго митрополита, а българская тол сладка надежда пак изчезна! После няколко месеца чухме, че отца Неофита го грабнали ненадезби и отвлекли го железовързана в Атонска гора на заточение!

Доде пълномощни търновския области действуваха за отца Неофита, дойде в Цариград еще едно свещено българско лице, архидякон Видинскаго митрополита Антима Дионисий Контаров, родом от Котела, с намерением да издействува и он някое си митрополитство за себе си в България. Он бе смиренаго духа и непорочнаго поведения человек, с порядъчна наука и образование и от чувствувания любородности разпален, предприел бе сие свято дело. Имея же представителни писма от Хюсеин паша, видинскаго тогда управителя и крайдунавскаго военачалника, до разни знаменити в Цариград лица, а най-паче до пеняжника (сарафина) Хюсейн пашов Багдасар ага; он можеше лесно до сполучи цел си. Но видявш фенерска патриаршия да стои так упорно против българом, оттегли се настрани в него разстояние, по съвету някого си българина съотечественика си и чакаше угодно време, без да изяви себе, че е за тая цел дошел и че е родом българин. Он имаше и чести дописки с Хюсеин паша, кой го с благоволеше и бе готов да му помогне всякояче да стане видински митрополит. В него време случи се смърт видинскаго митрополита Антима и Хюсеин паша тутакси отправи прошение от видински българи, потвърдено от негово сиятелство, до Високая Порта, ищащи Дионисия за видински митрополит. Хюсеин паша же писа Порти особно за това, предпоръчащ Дионисия, а частно писа пеняжнику Багдасарю да съдействува Дионисию и колкото разноски му потрябат за това предприятие, да му даде за негова сметка. Това сичко се действуваше без да знаят сички цариградски българи нещо о тому,

нито пък патриаршия, че Дионисие е българин. Таквор, първи писар Багдасарюв, принесе Порти писма Хюсеин пашови и, издействуваш все, представи и предпоръча Дионисия тогдашному министру вънкашних дел, от кого зависват патриаршески дела. Министър написа надлежния писма и повеления патриаршии и предаде ги Дионисию с особно писмо до Н. Аристархи, великаго логотета патриаршии. Дионисий отнесе писма Н. Аристарху на Еникюю на Възпора, кой ги прочете и, написавш писмо тогдашному лукавому патриарху Григорию, кого английско посолство за някои си фанариотски сплетки безчестно свали от патриаршескаго седалища, рече му: „Занеси ги патриарху и желание ти след три дни изпълнище се.“ Дионисий занесе писма патриарху, кой ги прие с притворна благоволност по фанариотски и каза му да остане тамо в патриаршия, да се след няколко дни ръкополи за видински митрополит. Дионисий остана тамо, но след четири или пет дни дойде надвечер болен на обиталище си, кое бе у Арнаут кйою на Възпора в една гръцка къща. Он тутакси призова едного съотечественика и каза му, че страдае зле, че уста му се изприщили и че утроба му го къса от болести!... Съотечественик му предложи да призоват незабавно едного лекаря, но он каза: „Нека и тойзи вечер премине, та сутре призоващем лекаря.“ Сутрешни ден съотечественик му отиде рано при него, но с ужасъм видя, че Дионисий се бе сцепил, т.е. жили му бяха се събрали, език му надебелял в уста до толко, щото не можеше да говори никак! Гледаше бедни с нажалени очи и искаше да каже нещо си, но не можеше да състави нито един глас; само сипкав заглъхнат немоглив се слушаше, със страшно силно хъркание от гърла му. Подаде му се книга и перо да напише нещо си, но и то не можа, ръце му се бяха свили и не можеше да държи перо. Повикаха едного лекаря гърка от Арнаут кйою да го види, но и он нищо не можа или не ще да каже за тая ненадейна болест. Негов съотечественик се притърча на Пера (Бейоглу) и вика едного европейца лекаря, кой каза тайно, че Дионисий е отровен и не може му се веке помогна нищо! Така се мъчи бедний Дионисий три дни, доде жалостно с големи мъки издъхна. Косми от глава и брада му изпадаха! Това жалостно приключение се съобщи тутакси князу Богориду, но и негова светлост нищо не ще да изследува о тому: само изпроводи едного си человека да присъствува на негово погребение. Неколцина от търговци котлянци и сливненци, учащи се в Куру-Чешме младих българ, погребаха Дионисия в черква на Арнаут Кйою и така бедний Дионисий отиде

жертва невинна за отечества, отровен от безбожная фенерска патриаршия. Това фанариотско калугерско злодейство се разчу по сички българи в Цариград и по вън, кои се чудеха и маеха за такава враговска злоба гръков против българи, а най-паче свещенства!

После такива злоби, що показа патриаршия и вънкашни гърци владици ежедневно твореха, трябаше и в български сърца въобще да се породи мързост и презрение их, кое и последува за скоро време. Българи намразиха гръцко свещенство до най-висока степен и дигнаха всяко страхопочитание от тях, начнавши явно да ги обличават за нихни противочеловечески дела, небоящи се веке от нихни пусти проклятия (афоризми и анатеми), с коих толкова векове тии държаха под страх и трепет простаго народа. Българи узнаха, че то сичко било лъжа калугерска, да държат свят в робство и да го съблачат по воля си. Они же от своя страна почнаха явно и със зверска ярост да гонят българска възрождаема народност, да преследуват учена им част и с разни лъжовни клевети да ги отдалечават от България. В разни области Българии се породиха мълви и раздори поради гръцкаго свещенства; но българи имаха и между себе раздори с междуособна борба. В по-знаменития градове и градища по България образоваха се две страни, противни една на друга, народна и гръкоманска. Народная страна бранеше и възживяваше българска народност и искаше средства да се освободи от злоупотребленияx гръцкаго свещенства, а гръкоманска страна защитаваше гръцко свещенство. Народная страна обаче бе еще слаба, състояща се тогда от младих, кои нямаха влияние гражданско в градове, а гръкоманская бе силна, състояща се от стараго духа человеци, се старейшини, бирници, владишки епитропи, черковни надзиратели, обогативши се от пота народа в съдружие с гръцким владикам и местним управителем. Но народная страна от ден в дне растеше и умножаваше се, а гръкоманская тлееше и уменшаваше се, слабяща чувствително. Само време бе неприятел гръкоманския страни и чистеше полека-лека ръждиви духове за всегда.

Във Велико Търново и в цяла му област се откри най-голяма междусобна борба между българъм, и та държа на няколко години с пагуба обе стране.

Вишепоменати предатели отечества, кои заведоха гърка Неофита митрополита в Търново вместо българина Неофита, трябаше да го защитават и да бъдат негови привързани: лукавий же грък Неофит състави тутакси силна страна от гъркоманов,

кои изобилствуваха твърде много тогава в Търновска област и тамо беснееше най-много гръколудие; събрав же около себе най-големи тунабедци (мюзевири) гръкомани, почна необуздано да твори най-големи злоупотребления, да угнетява български свещеници, а старобългарски окръст Търнова св. обители да притиска и граби по воля си, изгони от Лясковска св. обител отца Максима игумена, самаго тогда явно бранещаго българска народност в тях места. Той лукавий фанариот изгори и много драгоценни старобългарски в Търново тогда открити книги, писани на кожа!

Народная страна тъжеше на това, но не можеше нищо да стори, слаба еще съща! След време лукавий грък като се наяде добре, почна да презира и някои си от своих гръкоманов, кои, увредени на това, прилепиха си при народна страна и почнаха да мислят и тии как да го изгонят. В Пловдив такожде се съставиха две страни, българска и гръцка. Начнаха же и тии борба междуособна, а такмо първи от младих е увел и разпространил български народен дух покойний Атанас Вълков Чалъков, кой в цвет младости си почина. Също и в други области Българии се съставиха по две страни. Но народная страна, както казахме, по сички страни слаба еще съща, не можеше нищо знаменито да извърши. По сички обаче главни села уведе се в черкви и училища пак български език, отвориха се нови български училища, а народ почна съвсем друго да мисли за народност и старина си. Той дух народности постепенно трябаше да преодолей и в градове, на жалост гръкоманов и гръцкаго свещенства, защото градове без селах, от коих се състоят области, нищо сами не важат, а гръколудие само градове български бе наводнило и в ръждиви стари духове подпорка нахождаше. Въобще по сичка България народний дух бе почнал да се развива и тъмная мъгла гръколудия скоро трябаше да се разгони.

В 1844 лето приснопаметний отец Неофит пак като по чудо дойде в Цариград и почна да действува предприятие си. Но в него време он найде еще повеч съдеятели българи. В Цариград тогава българи търговци бяха се умножили и усилили, имеещи отлична чест за търговска почетност между народам; също и от ученая част българи бяха се появили по разни места Европи и почнали бяха да говорят и пишат по нещо си о българскому заборавенаго от ученаго свята народу. Пътешествие по България неколиких учених европейцев, а особено Бланкиево, предприетое на правителствено французшко иждивение, възбудиха

български дух и съвременно обърнаха внимание Европи към того народа. В същое време, кога дойде отец Неофит, нахождаше се и днешни привъзгласен от българи за архиепископ български Иларион Стоянович, родом от Елена, тогда свещеноинок, кой бе свършил науки си в Гърция и другаде. Он се съедини с отца Неофита и почнаха да действуват съгласно многожелаемое от народа общеполезно дело. Они имеещи защита от разни знаменити лица, успяха та се представиха при главни тогда отомански министри, а най-паче при Мехмед Али паша, султанов зет, и упълномощени от народа, доказаха им народное право и желание и все що страдай български народ от фенерско гръцко свещенство, кое ненаказано го граби и съблача на щета турскаго царство. Патриаршия веке не смееше да нападне явно на български свещенни лица, но работеше тайно и чакаше да сплете някоя си клевета и да обори пак и това българско предприятие!

Отомански министри одобриха народное българское желание и обещаха се да го положат в действие, а народ пак бе дошел във възторг и радост му бе неизказана, понеже веке мислеше и бе уверен, че подир таковаго разумнаго пъстъпвание дело изпълнище се несъмнено по желания му. Отоманская порта повеле патриарху да приемне тия български свещени лица, да им даде обиталище в патриаршия и след малко време да ги нареди за метрополити в България според народное желание. Мехмед Али же изпроводи ги ведно с шетара си (явер-агютант) у патриаршия и каза им устно, че патриаршия не може ги веке докачи на нищо, понеже негово сиятелство стои добре за тая работа. Отец Неофит и Иларион подир едно такова силно поръчителство и защита трябаше да идат в патриаршия, кое и извършиха. Патриаршия ги на яве прие с обичливая фенерска лъскавина и лицемерие, то отаи и от вътре им плетеше хитролукаво трънений венец казни и чакаше да сполучи време да им го наложи на глави и да умори и разори веке конечно нихна дързост за подобно предприятие.

По тях времена, както и више казахме, бяха се породили мълви и раздори по сичка почти България, де се бе развил народний дух и причина того бяха фанариоти гърци владици, кои нарочно мълвяха и цепеха народа с различни хитролукави сплетки, имеещи на страна си ръждиваго духа в гръколудием остаревши българи. Между народу же бе се развил и други дух противо старейшинах, кои бяха се от гръкоманов.

Във време Танзимата Отоманска порта бе уредила даждие

всякаго града и села и трябаше веке само определеное количество от царска страна да се събира от народа и народ в общо заседание да избира себе старейшини изпомежду си, а не по воля управителев да стъпват на това достойнство безчестни и грабители людие.

Но изедници гръкомани, кои бяха се научили да живеят от пота народа, съдруживши се с местни управителем и с гъркам владикам, следоваха да събират царско даждие се пак по старому, т.е. колко тии си щяха, без да показват нороду що се зема и що се дава по новому законоустановления Танзимата! Народ чувствуваще значително това злоупотребление и опираещ се на танзиматски права, ищеше да го прекрати. Такива прения се породиха по някои си места България, а най-силни в село Котел. Котел, ако и да носи днес име село, по-голямо е обаче от многи други, кои носят име градове. То е съзидано и населено от много други окръстни му градове и села, разорени в превзятия и после превзятия България и названо се Котел от общаго имени, кое носила та гора в старост — Котел — окръжено с планини място. Жители му се занимават еще от съзидания му в овчарство и в изделие на аби*, с коим търгуват по разни места в света, както и с овци водят обширна търговщина в Цариград. То село от съзидания си до сега никакво разорение не е претърпяло и в най-опасни времена, кога кърджалии върлували, ради мястоположения си било е прибежище много другим страдаещим българъм. Тамо гръкоманство не е можало да се въдвори съвсем и да изгони български език до последни времена, кога първи някой си Антон Сливненин е дошел да предава тамо елински език, а после него познатий елинист Райно от Жеруна. Старии жители Котела, овчари и търговци, преди да се уведе гръколудие, живяли братски и с любов помежду си и бранили село от всякаго нападения. В старая черкова, на място коеи е направена днешная, имаше и черковни общи стаи, да се събирали старци и съдили народни разпри примирително без да оставят народа да ходи на турски съд. Имали събрано количество за обдържание просяков и не ги оставяли да се скитат по вън, а тайно раздавали бедним семействам и вдовицам помощ за обдържание им, а най-паче в празнични големи дни

* *Аба е чисто старо-българска реч, а не турска, както някои си я мислят, и та значи облекло, покривало, а в първобитност значи плоско нещо, плат. Те са произносила хаба в старост. Ние имаме реч хабя = поплосквам, затъпявам. Нож се изхабил = поплоскала, затъпила му се остр. Старокелтска реч, в днешни френцушки език се съхранила иста habit = дреха, одежда, habillement, habiller и проч. с h придихателно.*

ги снабдявали с нови дрехи и с ястия, да не бъдат оскъдни, но да празнуват и тии равно и ведно с другим.

Тии били отредили всеки колкото овце има, да дава по пара за овце на година за обща полза, то се зовало овчарска кутия, а търгуещи с аби, давали и тии по нещо си всяка неделя и то оило абаджийска кутия, пак и други занятия си имали кутии и събирали по нещо си. Освен того имали и други източник под именем задушбина (вакъв по турски), де е оставало имение всякаго, кой е умирал без наследства; многи же и в живота си подарявали и завещавали имение, къщи, градини и друг. на тая задушбина. Така и приход черкви, кой е бил твърде значителен, защото била само една и не само се е обогатявала от котленци, но еще и от няколко окръсни села, де тогава не е имало еще черкви. Котленци са откупували и много от турци заробени гъркини и сърбини и ги оженили в Котел. Аз заповних една баба Цвета, сръбкиня и една Мария, гъркиня. Но то сичко творили онейзи чисти овчари българи и тогава Котел бил похвален и прочут по сичка България. А като се увело и в Котел гръколюдие, увела се и гордост! Погърчившии се гръкомани българи почнали да презират братя си и някои си от тях оставивши овчарский кривак, доловили се до вишеречени общи работи, станали надзиратели черковни, училищни, старейшини селски, с една реч зели сичко в ръка и почнали да грабят общое благо, уничтожили постепенно първи благотворителни наредби и обърнало се сичко в злодейство! Естествено, че от того трябало да се породи раздор между съединившим и братски живеящим прежде жителем. Няколко гръкомански семейства зели Котел в ръка и за малко години обогатили се чрезвичайно от святотатства! Простий народ, кой въобще се занимава в овчарство и във вънкашна търговщина, ако и да е гледал с неблагодарением това губителско отношение гръкоманов, обаче нищо не е можал да стори, едно, че занятие му не го оставяло да живее за всегда в Котел, но само за няколко месеци в година, а друго, че гръкомани, уподобивши се фанариотам, изгубили съвест, станали лукави сплетници и страшни предатели, съдружени същи с местним управителем и с гръцким владикам. Танзиматское законоустановление, както казахме, побуди и усърчи народа навсякъде, а в Котел се дигна голяма разпра, коей следствия бидоха вредителни на цяла България, както щем видя. Народ се повдигна против гръкоманов и ищаше им седем годишни сметки от събраное царско даждие в разстояние от как се бе определило по Танзиматско установление, а за черковни и други

приходи, от коих бе се набрало значително количество в разстояние на толко години, но на яве нищо нямаше, народ ищеше да узнае къде се е денало. Народ желаеше то обществено количество да се употреби в народни им училища, кои бяха запустени съвсем от гръкоманов, и да се изпроводят няколко младежи котленци в Европа на общи разноски, да изучат земеделие и скотовъдство, занятие нужно всем котленим.

Това праведно народно желание се предлага няколко пъти с добър и мирен начин в черковни съборни стаи, де обично се изпълнят такива обществени дела, но изедници гъркомани, имеещи митрополита и окръжнаго управителя на страна си, никакво внимание не даваха на това и еще с поруганием раздразниха нерода! А и как можеха да се склонят на това нородно искане, като тии толко години ядяха сиромашки пот и сълзи и бяха се обогатили от светотатства? Старая черкова от четири стотини и више години бе събрала повеч от тисящи оки сребро, кое се уж пастреше и криеше у едно старо овчарско семейство хаджи Матеювци, а кога се заправи новая и потряба да се продаде, то сребро едвам 18 оки сребро се показа!!!

Черковни надзиратели от три пояса наследствено били са се хаджи Райновци, кое семейство с разорением пропадна на хаджи Жечюви синове, и така се освободи днес черков от тях светотатове! Тии бяха освоили котленская черкова като Мелхиседековци и бяха я обърнали в мошия си. В това народно прение един родолюбив котлянин, покойний Стоян Казълов, предложи да му се остави котленская черкова под тисящи грошове за Котленски училища, но гръкомани и на това не склониха!

Народная страна, покрусена и поругана так от гръкоманов и изедников, реши да следува искание си чрез помощи правителства. Но за това бяха нужни разноски, коих тии натъкмиха събравши помежду си 60 тисящи грошове. Така наредивши дело, избраха шестмина почетни человеци[15] и, снабдивши ги с общеподписано от народа прошение, отправиха ги у Бдин (Видин) при тогдашному главному управителю Бдинская области Сър-кятип Мустафа паша, понеже Котел тогава зависваше от Търновскаго войводства, а Търново от Бдина. В прошение си народ молеше да им даде бдински паша едного писаря от правителствена страна да прегледат с миром обществени сметки даждия от седем години насам, такожде и черковния и ако досегашнии старейшини са заслужили вярно и право, да им поблагодарят, ако ли же не, то правителство да постъпи с тях

по закону, а народ за в бъдъщност да си избере по танзиматским законам други старейшини в общенародно събрание си. Мустафа паша ги прие благоволно и отговори им, че нихно искание е праведно и никой не може да се противи тому и че ще го положи в действие. Но да би било съобразно с царским законам, тряба да почакат няколко си дни, доде негово сиятелство пише в Цариград и получи надлежния приказания о тому. Народнии представници трябаше да чакат няколко време в Бдин.

Гръкомани же, видевши себе стеснени с том начином и знаещи добре, че нихни злоупотребления скоро щат се открии и всяко грабение и светотатство ще им се за всегда прекъса, прибягнаха на най-гнуснави средства предателства, а преславски и търновски фанариоти митрополити чакаха с непримигателно око, като черни врагове, да съдействуват на нихно предателство! Престигши митрополит бе в него време днешни Варненски митрополит Порфирий, простак грък от село Мудания, близ Бруса, преждебивший гребец (каикчий), а после слуга, готвар едному от главних митрополитов във Фенер и от того състояние достигши матрополит седалища Преслава, славна някогда българска столица и патриаршеско седалище. Он живееше твърде разкошно и безчестно, като сички фанариоти владици. В Търново же бе прочутий за лукавщини си Неофит, за кого и више говорихме, и по-доле щем говори. Тии съветоваха котленски гръкомани предатели отечества да сплетят лъжовна клевета, не противо цялаго народа котленски въобще, но само противо главное лице Стойка Поповича, почитаемаго от народа за благодетеля села Котела и спасшаго народа котленски няколко пъти от беди и притеснения в най-опасни и тежки времена, а имено в 1821 лето, кога бе излязъл от Цариграда нарочно един паша и бесеше и набиваше на кол старейшини и по-знаменити българи всякаго града и села по следствия гръцкаго съзаклятия в Цариграда патриарха Григория. Тогава Стойко Попович с достойнство си, както можа, умили него паша, доказавш му, че българи са невинни и грях е да ги коли и беси така немилостиво и в Котел ни капка кръв не се проля. От него же време до 1844 лета всякоги е бил защитник бедних и бранил е народа от всяко притеснение, за кое гръкомани го ненавиждаха. Както и в 1828, кога бе война с Русия и минуваха по толко тисящи войски турски през Котела за Шумен, да не би последова разорение Котела от необузданих тогда турских войнов, он издействува от тогдашнаго военачалника Рашит Мехмед паша, та му се дадоха везирски человеци, кои седеха в Котел и прекарваха

турская войска мирно, без да се повреди ни чест, ни имение едного котленина! А после, като се свърши храна и бяха се разбягали сички други села по старопланински пътища, отде можеха да минуват турски войски, отправляеми за Шумен, а бе остало само село Котел на него път целокупно, отде трябаше се да минуват турски войски, тогава, кажа, като бе натиснала голяма оскъдност от храна и трябаше и село Котел да се разбяга и разори из основи, пак Стойко Попович с опасност живота си отиде на Шумен и издействува от главного военачалника храна от царская, коя бе съвокупена за най-опасни времена турскаго войнства в Сливен, и като зе изобилно от нея храна, пренесе я в Котел народ на гърби, защото и добитък бе оскъдял от тежки ежедневни подводи. С тая храна, като посрещнаха котляни царския войски, прехраниха се и толко бедни семейства и Котел си оста целокупен и неповреден! Котленци, и стари и млади, еще помнят добре Стойкови благодеяния и заслуги. Тогава днешни гръкомани, кои пият като кърлежи сиромашка кръв, криеха се в миши дупки, а в 1844 лето сплетоха тая клевета противо благодетеля си, кому бяха длъжни за чест, живот и имение си. Тяхна мисъл беше, като погубят Стойка с тойзи начин, да уплашат народа да не търси и ищи веке нищо, а тии да си останат в Котел по прежному.

Но фанариотская по видимому цел не бе тая; тя се еще дале простираше, кое котленски предатели не провиждаха, иначе могли би се отклони от предателстви! Тии лукави фанариоти искаха с такава клевета да уничтожат приготвеное в Цариград от отца Неофита и Илариона българско дело. За това се писаха до патриаршия няколко писма от Преславскаго и Търновскаго митрополита до тогдашнаго патриарха Германа и протосингела му лукавейшаго Кирила, кой има дописки за това предателство и с котленски гръкомани предатели и от тях дописки се нахождат в ръце някои си.*

Доде еще народни представници и пълномощни се нахождаха във Видин, ведно със Стойка Поповича и чакаха отговор от Цариград, предатели гръкомани разнесоха лъжовен глас в Котел между простому народу, че Стойко действува да добие ферман да съзидае в Котел сукняна фабрика и да я подчини правителству, както и в Сливен се находи подобна правителствена за сукно фабрика, та не щяло да бъде добре за народа!

Събитие сие описано е подробно и обширно в особно съчинение, кое може би един ден да види бял свят.[16]

Предложиха же съвременно народу да се напише общо подписано прошение, да би се възбранило такова дело, аки вредително народу!... Някои си простаци подписаха и удариха си печати сляпо на три бели книги под това предложение. Понеже гръкомани предложиха, че за разни места тряба да се пише, и за това се подписаха тъй на три бели книги неколцина с лъжа и измама*, но тии предатели вместо да напишат предлагаемое лъжовно народу, написаха, че Стойко и син му, кой бе си дошел тогава от Франца в Котел[17], бунтуват простаго народа и под видом народния сметки, ищат да земат кормило правления Котела и после да отстъпят и се подигнат противо висока отоманска власт, и че Стойково сичко домородство от старо време било бунтовническо и непокорно султану. На това же показваха Стойком един брат Михаил, че участвувал във Влашко (1821) в Ипсилантово време и шура Стойков капетана Георгия Мамарчова, предводителя в Търновски случай (1834), кое трябаше да гуди в праведно съмнение Турско правителство. А понеже малочислени подписи и печати излъгавших са так простаков, не бяха доволни, тии ги допълняха от сродници и слуги си и от лъжливи от олово направени разноименни печати!После потвърдивши ги от Преславскаго и Търновскаго митрополита, отправиха едно до патриаршия, де бе приготвено дело, както казахме, а друго до княза Вогорида, друго же до търновски тогда управител, пиянец и развратен белобрад старец Исмаил ефенди, кой после стана паша под именем Адил паша и бе управител в Пловдив; того пиянеца старца бяха подкупили гръкомани чрез Търновскаго митрополита Неофит, а Преславскому митрополиту бяха обещали да му допустят да събере по 6 гроша на венчило в Котел и в окръстни села, но после го излъгаха. Он сам безстидно е приказвал във Варна неким търговцам българъм, извиняющ се уж, че той не знаел защо се гони Стойко и син му и че го излъгали гръкомани да подпише! Но то извинение се правеше подир, като се освободи Стойко и син му.

**В Котел е бил обичай, кога е трябвало да се подписва общо някое си прошение, да подписват на бяла книга и после да се напише предмет на турски език в Осман пазар или другаде; а многи безкнижници си даваха и уверяваха печати и пръстени, на коим имат имена си издълбани, да им ги отпечатат де е нужно за общи работи. И много пъти такива бели с народни подписи и печати книги оставали са у временни старейшини неупотребени. От такава една книга, коя се паднала едному лукавому человеку в ръце, яви се някой си от Влашко влах, та искаше от село Котел толкова тисящи жълтици, че уж дядо му ги займал някогаш котляном! Но и от тая беда пак Стойко Попович отърва народа да не плати глоба!...*

Котленски тии гръкомани предатели разносяха от обществени грошове изобилно и нещадно, да би сполучили успеха клевети си; сплетше же такава лъжа, чакаха с радостия разорение Стойковаго домородства, а с том и конечное уничтожение народнаго желания. Исмаил ефенди, патриаршия и княз Вогорид принесоха Порти писмения клевети котленских предателев. Порта же трябаше да повярва такова нещо и да земе най-строги и деятелни мерки заради предупреждения му.

Отоманска Порта най-пре свали Видински паша от служби му, заменивша го с другиго и писа му, че он измамен от котленски притворени пълномощни народа за сметки обществени, не узнал че тии искат да се бунтуват противо турскаго правителства чрез Стойка и сина му, но предлага Порте сметки и правдини котленскаго народа! Търновско окръжие се преобърна и даде под управлением Рухчушкаго паша, татарина Саита. Строги повеления се издадоха до Одрински тогдашни управител Тахир паша, познат за най-добър морепловец турчин и за най-свиреп и немилостив человек, да изпроводи военна сила към Сливен и Казанлък. Разни пригледачи (спиони) се изпроводиха по България. Заповеди се дадоха въобще всем управителем, да бъдат в бодрост и готови да преварят всяко със страхом ожидаемо движение от страна българскаго народа. Издаде се и строго повеление никой от християнах да не носи веке оръжие без писмена емствена записка от страна правителства. Заповяда се да се съградят стражарници по горски търновски пътища най-паче и да се завардят от военни отделения! В него време се съгради и съзида в Търново и военни дом (казарма) и реши се да стои там за всегда едно значително военно отделение, кое до него време не съществуеше тамо. В него време велики везир в Цариград бе старий Рауф паша, а министър иностранних дел беше Рашит паша, знаменитий преобразовател Турции.

Видинский паша, получив такива повеления и покрусвания от страна правителства си, призова котленски представители и каза им с нажалением: „Ваше дело се свърши от моя страна и вие сега можете се отправи в Рухчук“, но прибави еще с въздиханием: „Наши велможи (риджали) в Цариград не знаят що вършат! Идете господа, бог да ви е на помощ!“ Отоманска Порта бе издала съвременно строго повеление до рухчушкаго Саит паша татарина, да улови хитро Стойка и сина му и да ги изпроводи в Цариград железавързани, без да остави никого да се приближи при тем. Саит паша изпълни това повеление незабавно и, уловивш Стойка и сина му, изпроводи ги в железа

обковани и съдружени с военна доброуръжена чета от тъмница в тъмница даже до Цариграда.[18] Народ уплашен от того ненадейнаго събития, потаи се и от страха не знаеше що да каже! А фенерска патриаршия играеше радостливий игровод за получения злобнаго си удара предателства и готвеше най-безчеловечни мъки отцу Неофиту и Илариону. Отец Неофит и Илариона бяха еще в патриаршия, кога доведоха покойнаго Стойка и сина му в цариградская тъмница Паша-капуси и отец Неофит има дързост да ходи на посещение им. Стойка и сина му хвърлиха в топхански тъмници без никакъв съд и държаха ги тамо девет цели месеца под най-безчеловечни и люти мъки, без да имат съобщение с някого си и без да видят бял свят. А отца Неофита и Илариона след няколко дни грабнаха един ден напрасно патриаршески ясакчии и отвлекоха ги на Атонска гора. Отца Неофита обковаха гърци в железни тежки вериги и спустиха го във влажни подземни дълбини на един торон (кула), от де в последни минути живота му извадиха го, та издъхна и почина в Хилендарска св. обител. Он е писал нещо си в последни си дни, под надслов „Мати България“, но не зная то драгоценно съчинение в кои ръце се находи сега; мисля да е отнесено в Русия от някого си българина и е паднало в ръце г-на Рачинскаго, занимаещаго се твърде много в черковни български въпрос!...[19] А Илариона зеха хилендарски братя на емство си и поставили го бяха монастирски писар.

Така уничтожи лукава патриаршия последное предприятие отца Неофита, кого безчеловечно умори в калугерска страшна тъмница. Патриаршия мисляща, че веке с том се уничтожи български народен дух и ще я оставят спокойна да върлува над тях както си ще, ругаеше се българъм, а митрополитам си бе дала необуздана власт и свобода да беснеят в България, да угнетяват немилно народа български и да му дерат кожи! Но български народен дух, ако и да бе престанал за време от страха предателства, таеше се обаче дълбоко в сърца им, да духне всеобщо един ден по сичка България и като една силна вихрушка да изтръгне и изтреби гръкоманство и гръцко свещенство из цяла България!

Стойко и син му стоеха затворени в Цариград више от три години и с големи трудове и разноски доказаха отоманскому правителство невинност си, кое най-после изрече обичливое турско утешение: „Гюнаханаза гирдик, падишаха дуа еилейн!“ = „В греху ви влязохме, молете (богу) за царя, тоест що се умилостивил, та ви пуснал!“ И еще прибавиха: „Сизин милет ба-

шинасъ ве дин кардашларънъз буну еиледилер.“ = „Ваш глава народа (патриарх) и ваши единоверни братя това ви сториха.“

В един брой ... на вестник „Амалтия“, издаваем тогда в Смирна, бе писано следное: „От Преславска област баща и син, като бяха готови да се подбунят противо отоманска висока държава, негово всесветейшие (!) вселенний патриарх господин Герман, верностия подбуден към високое държание, извести Високая Порта и сега тии се нахождат железовързани в Топханское ъзилище.“[20]Това бе обнародвано във вишеречен гръцки вестник, а писмена усъдба, коя с много разноски и трудове изискаха Стойко и син му от съвета Топханскаго ъзилища с печат потвърдена, гласи так: „Мерсуман су и хал ве харакет етиклери ичун рум патрикпаненин такририле дер саадете джелб олунарак тътбиелери ичун еди сене пранга вази олунмущар.“ = „Тейзи (баща и син), защото се находили в лошави мисли, намерения и постъпки, чрез известия (рапорт) гръцкия патриаршии доведоха се в Цариград и за наказание им положиха се за седем години да носят железа запрени.“ Отоманско правителство, основавше се на лъжовное известие гръцкия патриаршии, без придирвание и доказателства, осъди вишеречених за седем цели години в железа. Но они, помагаеми от някои си важни лица и иностранни посланичества, доказаха си невинност и после три години и половина освободиха се от тежкия железа и смъртоносния турски тъмници. Сплетшии же тая клевета котленци, коя разора цяло Стойково домородство, умори отца Неофита под гръцки калугерски немилостиви мъки, уничтожи и народное предприятие, нанесе толкова злини на цяла България, бяха шест главни лица в Котел, от коих четирма биени от съвести си, жалостен конец имеха и домородство им се в разорение, презираеми от народа, а двама от тях предатели еще са живи, коим имена се гнусим и да споменем тук, и от коих еще и днес страдае славное някогаш село Котел, затъмнено от всяка страна, училища же ничтожни и заслепени от пиенци тем привързани простаци и панакидовци* учители прошедшаго българскаго тъмнаго века.

Нахождат се еще живи свидетели на сички тия, що казахме и до днес в Котел, де се извърши това гнусно предателство, в Сливен и в Шумен, съседни места Котела и по много други

**Двоица от тия учители са предавали азбуки на дъски написано, кои дъски зовеха панакиди, и като изучеха деца урок си, остъргваха го с нохче и написваше им учител други. Аз преди 33 год. в детинство си съм учил най-напред с тойзи начин български и при тейзи същи учители, кои днес съществуят в Котел!*

места в България, разгласено от очевидци в Цариград търговци, кои многажди посещаваха стараго Стойка и сина му в тъмная им тъмница, утешаещи ги за страдания им.

Цариградски же българи после тех събитиях, трябаше да престанат от народнаго предприятия, но по България владееше общо незадоволство противо гръцкаго духовенства и мързост велика бе се веке вкоренила в български сърца противо тях. В Търновская област злобний фанариот Неофит беснееше необуздано и негови злоупотребления бяха веке непоносни и нетърпими от народа, щото многи от гръкоманов же признаха си заблуждение и съединиха се с народу, а най-паче еленчани старейшини, кои разгневени заради заточения съотечественика им Илариона (кому сродници бяха от първа ръка богати и силни в Елена), направиха общо прошение и дадоха в Цариград заради Неофитово свалване от търновскаго седалища митрополии. В него же време бе се явило в Цариград едно ново гражданско лице-българин, кой имаше пристъп при Рашит паша и при други тогдашни турски министри. Той българин беше Теохар Пиколо от Търново, сродник старого Н. Пикола, писавшаго толко по гръцки език и просветивша го гърци. Младий Пиколо учивш се в Парис няколко години, бе се препоръчал от някои си тамо важни лица поляци Рашит паши, бившаго тогда посланика Порти в Парис, кой му бе предложил да дойде с него в Цариград и да постъпи в отоманска служба. Теохар бе дошел в Цариград и съдействием Рашита Порта бе го наградила с Ефтихар нишан на гърди. Он бе дарен с остроумие и бе учил доволно в Парис, щото можеше да бъде полезен народу, но за несчастия беше вдаден в крайна разкошност, развратив се еще във Влашко, де бе живял преди, щото за малко време се найде твърде утеснен за разноски си, а еще и задлъжнял доволно, та почна да се занимава в дела, кои не му приносеха чест. В него нямаше отечественолюбие и що се показваше българин, то беше нему като средство или оръдие да се ползува и ограби нещо си. Той бе уловил чист фанариотски път и начин живота, да се находи в турска служба само да живее от грабителства. Он се ползува от това време, кога дойдоха да гонят Неофита и съдействува, та го обориха. Взявш же сто тисящи грошове от едного, еще по-развратнаго поведения от Неофита гърка, именем Атанасия, издействува му търновско седалище митрополита. След малко време Теохар, като разнесе и това количество и бе стеснен от взаймници си (кредитори), унужди се да се отдалечи от Цариграда, умоливш Рашит паша да му се издей-

ствува да иде в Търново като член тамошнаго съвета (меджлиша). Рашит изпълни желание му и он отиде в Търново отай без да го угадят взаймници му. Но Теохар, не можавш да се съгласи и с Атанасием, състави против него силна и опорна страна и действуваше да го свали и на място му пак да доведе Неофита гърка в Търново митрополит, кой му обещаваше едно голямо количество за това! В това обаче разстояние Теохар умря в Търново ненадейно от напразна смърт. Някои си казваха, че умрял от холера, коя се бе появила в него време, а някои си, че го уж отровил търновски митрополит Атанасий. После же смърти Теохаря, противная страна Атанасию усили се много, при коя се съединиха и еленчани и ищаха да го оборят и доведат пак Неофита, защото Неофит им се обещаваше да доведе съотечественика им Илариона от заточения и да го постави негде си епископ в Търновска област. Другим же гръкоманам и изедникам в Търново бе обещал да плати за това добре. В Търново, както и по други места Българии, имаше няколко изедници гръкомани, кои от сутрени до вечери киснеха или в митрополия, или в дома управляющаго и тяхна търговщина и занятие живота им беше да чинят разни предателства, клюки и сплетки между народу и после пак тии да се представят защитници уж страдающим и да ги съблачат немилно! Лукавий фанариот Неофит познаваше твърде добре тия работи и за това бе уловил от близо тия две страни изедници като гладни за пари, а еленчани, като по-силни и по-голямо влияние имеещи в Търновска област, коих Илариона причина лесно бе склонила на Неофитова страна. Атанасиево падение бе явно, защото тук се не състоеше да ищат българина митрополита, но пак гърка фанариота, кое патриаршия на драго сърце чакаше, защото в такива променения се плащат и вносят в патриаршия много тисящи грошове и тя сама някогаш подбада да стават такива движения от страна народа противо митрополитов, да излезе сребро!

Атанасий да би предварил падение си, писа до патриаршия, че в Търново се съставило съзаклятие и готови се бунт против Отоманская държава; понеже веке бе се отворил път на такива клевети против българи, той мислеше, че с том ще победи съперници си и че Порта неизпитно ще ги накаже и заточи! Но то се случи противное. Онова зло, що он готвеше противо других, сля се на глава му! Он отправи писмо си патриаршии, коя, съдружившa ги с надлежним изяснением на турски език по обичая си, предаде ги министерству иностранних дел. Министерство

же трябаше тутакси да учини нужни си постъпки в такова важно появление. Но котленская работа и частни български тъжби противо гръцкаго свещенства бяха отворили очи правителства и то постъпи тоз път съвсем другояче.

Министерство иностранних дел изпроводи с извънреден скороходец Атанасиево писмо, ведно с патриаршески изяснения, до Хюсеин паша, Видински тогда управител и крайдунавски военачалник, и повеле му да издири и изследва добре тая работа. Многогодишний и опитний управител тях странах Хюсеин паша, смутен за тойзи случай, от кого он никакво известие нямаше, изпроважда тутакси двамина от шетари си в Търново до тамошнаго управителя, ведно с вишеречени писма и повелява му със строгостия да призове Атанасия и да го унужди да покаже тия съзаклятници и бунтовници, не обаче с голи само речи, но с доказателства веществени и ако ги он докаже, както е писал о тому в Цариград, да се изпроводят тутакси железовързани във Видин. Щом достигнаха Хюсеин пашови шетари в Търново, слязоха в дому управляющаго и подадоха му писма. Търновски тогдашни управител, смутен не по-малко от Хюсеин паша, събра незабавно съвет от по-знаменити турци, жители търновски, призова и български старейшини и, показавш им Атанасиеви писма, изрече им тихом да покажат кои са тии Атанасиеви съзаклятници и бунтовници. Старейшини же отговориха: „Ваше сиятелство! Това е лъжа и черна клевета противо нас, и евам нас тук. Ако е то истина, Ваше сиятелство, можете придири и изпита добре и, уверивши се, накажете ни смъртия!“ Търновски управител, знаещ добре, че то е лъжа и гръцка клевета, проводи да повикат Атанасия, кой незабавно дойде на съвета. Управител му показа писмо и го попита ако го признава за свое. Негово преосвещенство кир Атанасий не се отрече, нито стори бъхт, но изказа си правичко, че писмото е негово. Тогава управляещий му рече: „Аз имам заповед да ми покажеш кои са тии съзаклятници в Търново или де другаде знаеш. Но да покажеш и знак веществен на това, що си писал в Цариград. Ако ли не, ти тряба да идеш вързан на Видин при Хюсеин паша.“ Лукавий фанариотин като се найде в отчайност, не имеещ що да покаже, да би добил време, понеже било и вечер, рече: „Твърде добре, аз ще доказа, но сутре, сега е веке късно.“ Управляющий му отговори: „Добре“ — и така си отиде Атанасий у митрополия. През нея нощ негово преосвещенство като мислил и размислил да изнамери и скрои някоя си фанариотска хитрост и лукавщина и като не можала фанариотска му глава да измисли лъжеизви-

нително потвърдение клевети си, излязъл да се поразходи по двора, да му поолекне и да си поразхлади разпаленое въображение. Сред двора в митрополия има дълбок кладенец, отишел и тамо близо да поразгледа и като погледал малко, дошло му на ум, че в кладенеца вътре може да найде спасение и да получи царство небесное за заслуги си християнам българъм, изул си тихом черни си чехли до кладенеца, съблекал си и дългая владишка връхна дреха да му не смутява и шънбукнал се самоволно в кладенецу, като индианец в Ганг река! На утре тая вест се разнесе по цяло Търново и простодушний народ, смутен за това ненадейно несчастие преосвещеннаго си митрополита Атанасия, окайваше го и окайва го днес, без да знай точно причината самоубийства Атанасия. Правителство, знаеще сама истинна причина самоубийства Атанасия, поспеши да се припише все негово имение и освен скъпоценни вещи, найдоха му се 800 000 тисящи грошове, събрани за твърде малко време със святотатством от Търновска област.

После Атанасиево самоубийства, Неофитова в Търново страна успя та го доведе пак митрополит тамо, де върлува като бесен звяр няколко еще години и последоваха толко мълви и разпри между търновцем, как то е подробно описано в разни вестници български, сръбски и някои си немски, за кое и ние по-долу щем каза еще нещо си.

Цариградски же българи, усърчени от тия събития, що Отоманская Порта почна подробно да изпитва веке работи и да не им вярва так легко фанариотам, оставиха за време въпроса за независимо им свещенство и почнаха да мислят да положат в действие отец Неофитово предложение да се съзидае в Цариград една народна българска черкова, кое Отоманская Порта не щеше да им откаже, но само трябаше да се даде прошение потвърдено от Фенерска патриаршия по чину Отоманския Порти в християнским възточнаго вероизповедания делам.

Досега сме описали как се възбуди тойзи народен въпрос, кой беше първий му двигател, какви лица участвуваха в него и как най-после цариградски българи успяха, та издействуваха ферман от В. Порта (1848) да си съзидаят една народна българска черква в Цариград, за коя се пак приснопаметний отец Неофит даде и положи първая мисъл. От сега же ни остава да опишиме няколко си подробности върху тая народна българска черкова и тъй да следоваме ред повествувания си за въпроса ни. Но преди да започнеме тия подробности, кои са твърде важни и поучителни за народа, защото там се най-паче появиха

страсти и сплетни и помесиха се человеци, кои искаха да присвоят това народно дело и да се ползуват разновидно, преди да дойдем, казваме, на тойзи предмет, нахождаме за нужно да поговорим еще нещо си за отца Неофита и да изложим и едно драгоценно негово писмо, кое блаженопочивший пише от първое си заточение едному си съотечественику, участнику от начала еще в това народно предприятие отца Неофита.[21]

Ние в описание си казахме, че отец Неофит е първи двигател того въпроса и за възбуждения народнаго ни духа в тях времена най-много тому славному мъжу сме длъжни сички българи, защото той първи почна явно да проповеда по България и да възбужда народа, да иска исторически си права; той дойде в Цариград и се улови първи в явна борба с фенерска патрикана, пострада толико от гръков и най-после принесе жертва и живота си за народа! Ето и драгоцений паметник, писан от негова свята българска ръка:

„Во ученицех словеснейшему г. Савви Стойковичу, родом котлянцу

Молитственне

В К[онстантино]пол, у Куручешменской школи.

Словеснейший любородче г. Савва Стойкович!

И другажди ти известих, както триновский м[итрополит] сос многоценните си пешкешлици и многогрошните си рушфети сущо каквото и в Цареград тогаз измаме и преласти сос 15 000-тех си хиляди гроша троицата проводени от народа и им взе от рущете мазарите, тако и в Триново на неколцина чорбаджии и на мухасалинат, на каддият и на неколцина аги: хаши от 3800 до 2600 гроша. Сущо скупи наргелета, сахати и другии многоценни тефарици и грошове доволни. И си ходи из епархията сос шестима ясакчии и сос мнозина человеци и собира на венчило по колкото си щя: где по 10, где по 12 гроша, и взема от всяка церква по 390 гроша и от всеки свещеник по 250, а от монастирски игумени от всекиго по 500 гроша и чинал по селата по-несносни золумлуци от Панарета. И после се договедиха селските чорбаджии, какво е нахранил гражданските чорбаджии, мухасала, каддия и агите, и се собраха в Триново и попитаха мухасала: „Митрополитат ни, ефенди, има ли дозволение да ходи по селата ни сос 30 коня и сос толико человеци, суши делибашии, да вземат авает и да струват золумлуци, как-

вото си щат? Дай нам тескере, ми ще идим в Цареград да питаме.“ И аз като видях таковии смущении, та сторих паретисис [от] протосингелството и взех от митрополията писмо да имам воля да ходя да си събирам вересиите от книгите си, и до кад ги собира, да ми седят калабалиците в Лясковският монастир, и до кад ся завърне митрополитат от Захара, да са си видим сос него хесапат и да ми плати и колкото гроша ми са занимали за него харч и колкото ми се стои протосингелски дял от епархията. О, трепроклятое лукавство! Той замина и отиде в Захара и подир неколко дни, на великата среда през нощта, грабват ме от вишереченият монастир трима мухасалски сегмени и ме качват на един слоргун бейгири, както ме намериха на леглото ми, и моите коние и вещете ми до сега не зная що сториха, и нема нито през Триново, нито през шура да ме извадат, но аллахан карандан, през таковии св. дни мучителски до в Хилендар монастир у Св. Гора докараха и дадоха на калугерите само едно патриархско писмо, което им повелява да ме държат периорисан и да видят другии болгари да се смирят... Ето ти патриаршеска и митрополитска законна и свята правда! Ето колико предпочитат султанските каноннамета и последоват евангелски!

Оставам, прочее, ваше любочестие да разсуждавате по патищата от мучителите що сам теглил... и до сега що тегля от калугерите в монастир, че не сам просил от християните за св. Богородица и не сам им водил поклонници, но сам преступник божественнаго закона и тако ми прилича да се муча до смерти и да ме прости бог и св. Богородица и тия, и да ми се спасе душата. Блазе на Неофитова душица! Тежко и горко на животат му!

И любородно за болгарското наше препросто общество се смисли как го плашат и сандардисват толико години пребезаконните владици — едвам го малко посвестихме, а тоя проклят м[итрополит] сос рушфети го уплаши и пак го сандардиса... Аз до кад бех тамо, всите се беха подписали и се канеха да дойдат и да дадат изнова арзухал на цареградската шура за него и за насилствата му безчеловечни, но може надеятся, когато ми излезе итлакат, тогаз да юрюдисат в Цариград сущо каквото и лане, каквото и ваше словесие видяхте що ставаше.

Того ради, като суций любородец и соотечественик, предстой колико ти е возможно и прилично, и моли се на Кира и комуто намериш сгодно, дано ми извадите итлакат да се освободях от несносните муки и тегла, и ни ще ви би трудат залудо — възблагодарища и аз и обществото всячески свякиго.

И оставам на вашето любородно словеснейшество в заточении

Неофит

мнагостраждущий и доброжелающий, родом котлянец

В Х[илендарски] м[анастир]
841 го[дина] септ[е]м[ври] 12

Поздрави ми любородците, които питат за нас, и изкажи им да надстоят и тие колкото можат...“

Забележки върху това писмо

1. Ние сказахме в повествуване си, че когато старий Юсреф, посредством покойнаго Стояна Чалъкова бе повелял патриарху да ръкоположи отца Неофита митрополит за Търново според народное желание, патриарх, като не можа другче да предупреди това Портино решение, прибегна да развърти народния пълномощни и тъй вместо да искат отца Неофита според народное пълномощие, тии искаха познатаго злобнаго гърка Неофита, кой беше тогава патриаршески протосингел! В това писмо, както всеки види, разяснява се, че тии били подкупени и с пари от того лукаваго гърка, кой толкова зло причини не само в Търновская област, но и в цяла България като найстрашен гонител българския народности.

2. В това писмо отец Неофит описва подробно как той лукавий фанариот е подкупил сички чиновници и сами търновски чорбаджии и изпълнявал е най-големи и непоносни злоупотребления и угнетения върху бедни българи! При тим и подробности на кой начин мъчителски са го грабнали и в Св. Гора отвели.

3. Любопитно е що и наши българи калугери са го мъчили в Хилендар мънастир, че не ходил да проси за Св. Богородица и да им провожда поклонници да ги съблачат. Това показва какви са били в него време наши българи калугери, т. е. че в техни сърца нити искрица любородности се находило, но гледали са само да съблачат свои братя и друго нищо Дали са се поне сега променили? То не спада тук в предмета ни. Тии го мъчили като престъпник божественнаго закона и чрез тия мъки искали да спасят душа му. А он казва: „Блазе на Неофитовата душица, тежко и горко на живота му!“ От тия само думи бла-

женопочившаго отца Неофита може всеки да разсъди доколко е он бил духом развит и какви благородни чувствувания са обладавали негово българско сърце. Негова най-свята длъжност е била на света да помогне бедному си роду и да го избави от тежкия окови духовнаго фенерскаго ига! За това он презре сичко на свят, изложи в опасност и самий си живот и най-после издъхна в калугерски влажни тъмници железовързан с най-последная реч в уста си „България мила мати!“ Ние казахме, че нему сме длъжни за първое развитие народнаго духа в тях времена. Ето и сам що казва в това си писмо: „И любородно за българското наше препросто общество се смисли: как го плашат и сандардисват толико години пребеззаконите владици. Едвам го малко посвестихме, а тоя проклет митр[ополит] и проч.

4. Отец Неофит и в самое си заточение никак не се отчайва, но иска да му се издействува пак да доде в Цариград и да започне борба си наново с патриаршия, както и стана в 1844, кога веке то съдружи и Н.преосв.Иларион и започнаха двоица еще по-силно да работят върху тойзи наш свещен въпрос. Отец Неофит в това си предприятие показа една безпримерна неустрашимост и следова да бъде същий до последная минута живота си!

5. А съотечественику си що пише да се потруди да издействува освобождение му от заточения и да моли Кира (майка княза Вогорида) или както другче може, то е защото он изначала того предприятия беше един от най-разпалени и найдеятелни съучастници и он имаше в тях времена пристъп при княза Вогорида, а особито при негова стара майка. Но за нечастие това писмо не му се връчило тогава, а ходило по Русия чак в Казан и сега на 14 юлия 1861, т. е. подир 20 цели години му се привръчи в Одеса от достоуважаемаго господина Виктора Григоровича, професора Казанскаго университета, кой го е съхранил като един драгоценен паметник славнаго мъжа, заслужившаго отечеству си с жертва живота си! Господин Григорович в пътешествие си по България в 1844 л. при другия български драгоценности, добил е и това писмо в Цариград като паметник за съвременая българска история. При такива живи доказателства колко посрамени остават безобразни езуитски подлоги, кои погласяват и блещуреват, че български тойзи свят въпрос уж от Санбенедетскаго мънастира се разбудил чрез органа им „Езуитска отрепка“[22] и че заблудений Цанков заслужил народу! Каква езуитска безобразност! Де бяха тии кога се вършеха описаеми тук работи? А в какво заслужиха тии подкупени и продадени езуитам телеса? Впосяха религиозен раздор между неколцина заблудени и несмислени людие, кое ще остане една черна страница в българска народна история!

Никой не може отказа, че български свещен въпрос найнапред се подвижи в Търновская област и против търновскаго гърка митрополита Панарета лудаго. От нея област най-напред почнаха да се изпращат прошения в Цариград заради владишкое злоупотребление гърко-фанариотов и от тамо се най-първо изпратиха пълномощни да ищат българина митрополита, а именно отца Неофита, както до сега сме описали. Но в същое време тамо се и най-силни междуособни раздори появиха, както и познатое предателство. Колкото повеч ревностни родолюбци и истинни българи се появиха селски старейшини, чрез коих най-много подвижи отец Неофит предприятие си, толко повеч противонародни и гръкомани се показваха търновския граждански чорбаджии и тии всякоги почти държаха страна фанариотина митрополита, защото имаха от него полза си!

Няколко от търновски чорбаджии толкова си били превзети от гръколудия, щото по-лошави гонители са се показали и от самих фанариотов! Тии от време на време са успявали да развратят и някои си от селски старейшини, а най-паче от еленчани и габровци, и тъй са най-много препятствували въобще на всяко напредване и развитие народа ни! За зла чест обаче и до днес еще не са се съвсем изчистили от тая област такива ръжди, кои съгласно със злобни фанариоти и с местни управители работят на пропаст народа ни. Но число нихно от ден на ден се умалява и младий дух преодолява над тях.

Злобний гърк Неофит като успя с подкупване на ония предатели, коих и блаженопочивший отец Неофит споменува в писмо си, да стане митрополит в Търново, той изначала почна с фенерски лукавщини да лъсти простодушни българи епархии и да се показва, че сичко ще извърши по нихно желание; но то беше фенерска измама, доде съблече бедни християни и се обогати. Он отпосле пак обърна дебелий край, а най-паче като успя, та изпроводи отца Неофита на заточение в Атонска гора. Ето в него време родолюбиви свищовци какво прошение му подадоха:

Преосвещенейший!

От онаго часа, от коего ваше пр[еосвещенство] според святое решение великия Христови церкве и общия наши питателници

възлязохте на светейший престол богохранимия сия епархия и възприяхте духовное управление, под което живее православното стадо и наше общество жителствует и от онаго времени до сего часа показахме и показуваме доказателства честна к в[аше] преосвещенс[тво], какво наша престойност ни приличе, усердствующи според возможний способ, но в[аше] преосвещенство не показахте, нито показувате защищение пастирское, обаче колико кратно ступихте на отеческо наше помостие, не се погрижихте за друго нечто, освен токмо за особна полза ваша, без да помислите колико на в. провишение ни пишеше, как сиреч не ще престанете за да упражнявате самочастно ум ваш за всяческое спокойство и утешение всех областей, и как сиреч ще положите доблественное намерение, за да жертвуете ваша особна полза и чрез божественное руководение ще оправите и опазите одалечено всякое насилство и приложение, и свободен от всякакви злоупотребителни и грабителстволюбни способи и не ще престанете грижищи се и промишляюще според надлежащи неотложни свещеноначалний в[аш] долг и прочее пастир за едно и стадо щем сопровождава и сожителствува с взаимна помежду любов и благодарение и всеобщо злоупотребия, многограбителни способи и ложни предложения, противни человеколюбивной промисли и державнейшаго царства, и церкве не ще имат място, които предместници в. преосвещ. противо законоположение державнейшаго нашего цара султана Абдул Межита (Его же царство да буди непобедимо и вечно!), с кои неудобозакони и безчеловечни неправди насилствуваха верните поданици, се зарадваха. Но радост наша не се случи според обещания в. преосв[ещенство], защо вси предишни грабителства и неправди, от кои и в[аше] пр[еосвещенство] двоеручно держитеся, совсем що думахте как предложения ложни и неправедни не ще правите, обаче правите.

Напротив гледаме, как в[аше] пр[еосвещенство] за обще добро и за стадо христово като пастир никак не се грижите, разумяваме как усугубихте неправду и грабителнолюбни способи: защо като в сякое трилетие или според старое предание на нашите сограждани като плащахме архиерейското право неправедно, приложиха некои дарояприици архиереови и на всякое архиерейско возвишение да приносват некоя помощ, и то не по должности, кое като неправозаконно возбранено и неприятно в царското законоположение и в свещенните закони, които сребровернющи почитат; противоположно сос силен способ и разбойнически ищуще, не престават и сумняваме кога щем се

отплатим от того неправеднаго данока и неразсудителнаго владикодержания, когда ми с никаково насилно усиление не се утесняваме в плащанию царски оправдания, което ми, верните поданици цареви, долженствуваме неотменно помощ и им дадета мали и велики токмо на царя нашего, който има грижа и попечение и бодрствува за общото спокойство и утверждение, а не и вашему преосвещенству. Какво намерение има ваше преосв., то недоумено е нам, того ради общество наше да плаща више, освен оправданието, за кое никой никое противление не показва, но нито може да покаже.

Тем убо тако имущим преосвещенейшии! Ми верни поданици царски, закон то, неспавната грижа царска, толико и толико полага грижи за подданическо составление, долженствуеме да принесеме тия сущи и на високата праведнозаконна султанска Порта ищуще удовлетворения, понеже от таковия неподобнодеяния прилеплява се хула нам, на верните поданици, според царските заповеди."

Втора област подир Търновская, коя се деятелно подигна против грько-фенерскаго духовенства, биде Пловдивская, а особито в 1857 л., кога злобний владика Хрисант наклевети пред Отом. Порта някои си от по-първи тамошни българи, че щели уж да се дигат против турская власт, клевета обична грько-фанариотам против българ въобще. Но Пловдивски българи, като по-деятелни и по-развити, искаха тая работа да се съди и издири в съвета правосъдия (Ахкям Адлие), както то и биде. Хрисант обвинен и доказан за черен клеветник, изпъди се само от Пловдивска епархия и друго никакво наказание не му се наложи! Отоманска Порта никоги не е наказала тия черни клеветници, ако и да знай твърде добре, че тии всякоги лъжат в обвинения си против българ; защото тя ги има и държи за спиони над тях и мисли, че без тях тойзи народ отведнаш ще отстъпи от нейна власт! Но колко е излъгана тя в тойзи век да се надей еще на такива гнусни средства и при таково живо развитие народнаго духа! Български народ само тогава ще се удържи мирен и покорен му отом[анской] власти, кога му дадат ония человечески правдини, обнародовани в Хатихумаюна и коги му се дадат исторически права за свещенство му, иначе той всякоги ще ищи благовремие да си ги сам добие както може. И тогава не грько-фенерско духовенство, но и сам сатана, началник злих духов, със сички си легиони да дойде между му, не би можал да го въздържи и да помогне Отом. власти!...

Трудно е един народ доде се развие и почувствува тежкое

и непоносимо състояние, в кое го е мъчителская ръка неправедно и зверски докарала; а щом доде до такава една свест, а най-паче чрез вероизповеднаго си чувства, тогава нищо не е в състояние да потъпче и угаси това негово усещание. Колко повеч сила се употреблява в подобен случай върху това, толико повеч се то разпаля, доде най-после избухне като един буен пожар и изгори все, що му е възпирало да се развие!

Няколко подробности за българская народна църкова в Цариград[23]

Ние знайме, че истина е горчива и неприятна и многим не ще бъде на сърце и драго наше вярно описание; но имеещи за начало, че повестност тряба да се основава на сама свята истина, да би могла да принесе ожидаемая полза и наука днешним и потомцем, описваме дела, ако и в кратце, так както сме ги видяли да последоват и както са си истинно, оставаещи непристрастним живим свидетелем да съдят за наша искренност.

В нея година, кога се започна да се издействува високое царско повеление за българская днешна народна черкова в Цариград, по-знаменити лица, кои участвуваха в това дело, бяха следнии: братя Тъпчилещови от Калофер, Димитрий Тошков от Калофер, Гавриил Моровенов от Копривщица, братя Гешовци от Карлово, Илия Неделкович от Сливена и други някои си. От български же общества сички вишеречени, както абаджийское, хлебарское, градинарское, млекопродавское, сейшкое и неколцина, кои съставяха духанджийское. Но най-голяма деятелност и усърдие показа абаджийское в Галата общество, кое се състоеше повеч от калоферци и отличаваше се от сички други общества за родолюбие си; днешни же почти сички калоферци търговци в Цариград първо са били се абаджии, и от после са се заловили и от други търговщини. От ученая част бяха в него време доктор З. Струмски и други някои си. В исто време бе дошел в Цариград от Русия и Александър Стоилов Бойоглу, призваний Екзарх. Он в пътешествие си в Русия помощия познатаго родолюбца българина Денкооглу от София, бе издействувал да му се даде едно количество помощ в име българскаго народа, да го употреби за просвещения му. Благодетелни лица в Русия, от съжаления към единородним си българом, извършиха та му се дадоха за първи път там еще 10 тисящи рубли сребърни за разноски му и определи се да му се дава редовно всяка година по 10 тисящи рубли сребърни чрез русийское в

Цариград посланичество, да ги раздава той по разни училища, за напечатания на книги, по бедни ученици и проч. и да дава верен отчет за дела си. Тии рубли му се даваха за 6 цели години в име българскаго народа. Той, като българин и отреден да се старае за българско добро, трябаше да земе участие на тази работа, както и зе. А защото трябаше да се определи един человек да тича подир тази работа, да събира и прикани български общества в Цариград, а главное да подпишат сички общества прошения, бе се определил някой си Николчо Евтимов от Габрово, принадлежащ абаджийскому обществу, кому Александър плащаше разноски от народния рубли. Николчо Евтимов, като човек оскъден, трябаше да зема заплата, но и трудеше се и тичаше усърдно за народное дело, доде се издействува високое царско повеление; разумява се, че съдружен и от други някои си, се от абаджийскаго общества. Прошения же се писаха от някого си учителя Антония, кой се навърташе тогава около Александра и превождаше някои си учебни книги на български език.

Княз Стефан Вогорид, доде излезе царское високо повеление, никакво известие нямаше от тази народна българска постъпка, а като излезе то знаменито за българи царско високо повеление, он бе отишел един ден при Рифат паша, председателя съвета правосъдия, кой му честити радост за това българско дело, казавш му: „Стефанаки бей, мюжделер олсун! Булгарларън ирадеси чикта." — „Княже Стефанаки, радост да бъде вам! Високое повеление за българи излезе." Рифат паша се изражаваше тъй князу Вогориду, мислещ че он има известие от тази работа. Он же, да не би показал, че нищо не знай о тому, отговори Рифату: „Евет, ефендим, малюматам вар, аллах падишахамаза завалъ вермесин." — „Ей, господарю мой, имам известие от того, бог да съхрани царя ни." Княза Вогорид, любопитен да узнай за тази българска постъпка и разсърден, защо да стане без негово знание, отиде тутакси у патриаршия и гневом попита патриарха кои са тии лица, що действуват такова нещо! Патриарх же му отговори: „Български тукашни занаятни общества преди няколко време пододоха ми прошение, молящи се да им издействувам ферман, да си съзидаят черкова и да служат на матерни си български тем понятен език, и аз, по християнски дълг, изпълних нихно желание." Княз Вогорид, не можавш да научи повеч нещо от патриарха, повика Василакия Великовича Върбичанина и проводи го да намери кои са тия лица, що действуват тази работа; да им предложи съвременно че княз Во-

горид продава си дом на Фенер и може да почака, доде му го отплатят българи. В исто време бе се известил о тому и някой си цинцаро-арнауто-грък Тома от Пловдив, бивший прежде абаджи-башия (купуваещи за турски войски аби) и нахождащи се в него време без никаква работа, задлъжнял до уши и в крайна бедност и оскъдност живеящ, он ищеше да се пъхне в това народно българско дело да може да ограби нещо си; найде Николча Евтимов и други някои си от простих, кои тичаха подир тази работа, придума ги и заведе ги при княза Вогорида. Княз Стефан Вогорид до него време никак не бе участвувал в народни български работи, нито пак явно бе показвал българщина си! Он тойзи народен постъпак го зе съвсем другояче и пред проницателни му дипломатски очи се лъсна някаква си блестателна и полезна бъдъщност за него и за потомство му, та ищаше как и да е да тури ръка на това народно българско дело. Понеже колкото пъти от по-преди му се е представлявало такова общенародно дело и са го молили някои си българи да участвува и подействува, он се е всегда отказвал, извиняющ се, че не било време, че фанариоти го преследуват и проч. Извинение, кое твърде не си имаше място, и за то наши българи въобще бяха студени към него и не се никак приближаваха, освен някои си котленци, съотечественици му, и тии за частни работи. Но за тази работа се улови деятелно и постави тутакси главни управител и наместник си на таз работа вишерченаго Тома, решив как и да е, българская народна черкова да се съзидае на място, де бе негов дом на Фенер, с условием да бъде черковное надзирателство и управление вечно наследствено на негови синове и потомци им!

Главнии и благоразумнии българи с неблагодарение си чуха това и никак не приемаха княз Вогоридово предложение, нито ищеха да се съзидае народная черкова на място, де е днес, но на Джибалий, на едно по-широко и по-доброразтворено място и по-сгодно и угодно за всяка страна. Они бяха наишли тамо и една голяма еврейска къща, коя се продаваше и бе се нещо си уговорило о тому. Най-много домъчня благоразумних българъм за княз Вогоридова владическа постъпка, що ищаше да разполага по воля си и със заповед на народное дело, и що определи за надзирателя и управителя иностраннаго и безчестнаго поведения человек, без да попита народа за това, кой с толкова трудове и молби успя, та му се издействува високое царско повеление, без да има известие о тому княз Вогорид.

Княз Вогорид не познаваше отблизо българи, ако и да беше

родом българин, и мислеше, че ще си играй с тях по воля си и че не ще се намерят людие да размислят по-зряло и по-далеч, не търпящи неогранично владичество над себе, а най-паче от страна едного единородника си и на такова едно народно дело, кое се готвеше не да бъде в полза едному и другиму, но да съсредоточи и съедини сички българи, да представя цял народ, а с време от приходи му да се помага за общое просвещение и напредвание народа ни. Между народу имаше человеци, кои знаеха твърде добре, че княз Вогорид, като бе прекарал почти сички си живот в турска служба, имеещ голямо влияние на турски дела, като ни един други християнин,* обаче за българи народа си, нищо добро не бе сторил, ако и да му се предлагаха много общеполезни работи от разни лица.** Народ се отказа от негово предложение да му купи дома, но он като размисли няколко дни, предложи че подарява дома си българскому народу, да се съзидае тамо народная черкова. Тома же и Николчо Евтимов, кой бе се прилепил при него, бяха учинили раздор между простому народу и бяха склонили неколцина да приемнат това нещо. Така, без да бъде с общое съизволение всех и без да питат по-първи и по-благоразумни лица, приемнаха князовое предложение, признаха Тома и Николча Евтимов за главни надзиратели и управители, направиха черковен печат и

Княз Вогорид бе достигнал до такъв степен благоволения при султана Махмуда, щото той владетел султан ходи у дома му на посещение и на утре проводи и султанки си! Такава чест от страна турских султанов никому турчину, а камо ли християнину, не бе се отдавала до него време! Султан Махмуд бе завещал сину си Меджиду да има за всегда ръководители и съветници си стараго Юсрефа и княза Вогорида. А султан Абдул Меджит, кога женеше княз Вогорид дъщеря си Марица, присъствува на венчание и благоволи да пие един чай у Вогоридов дом. Колко можеше княз Вогорид да извърши за българи, ако имаше само една малка искрица любородности в сърце си!...

**Покойний Стоян Чальков одавно бе предлагал князю Вогориду да издействуват ведно да се ръкоположи за митрополит негде си в България отец Неофит Рилски, за коя цел и бе го доводил покойний Стоян в Цариград, но княз Вогорид нищо не извърши! После, кога дойде в Цариград отец Неофит Хилендарски, он като съотечественик Вогоридов, ходи много пъти при него и моли го да съдействува на предприятие му, но и за него княз Вогорид нищо не стори! Покойний Дионисий Контаров, кога дойде от Видина, отиде прямо при него, с надежда, че ще му помогне да сполучи желание си, но и нему нищо добро не показа. Покойний В. Априлов има няколко дописки с княза Вогорида от Одеса и моли го да издействува допущение за една българска книгопечатница, но и тамо княз Вогорид нищо не щя да подействува. А сички тия с една реч можеше да извърши, само да имаше воля! Колко гръцки патриарси и митрополити е направил княз Вогорид, за кое се ядяха непримиримо с Н. Аристархи!...*

почнаха да развалят княз Вогоридов дом, да съзидаят от развалини му посреде една временна дървена черкова.

По-знаменити търговци и други лица, ако и да не бяха задоволни от тая постъпка княза Вогорида, но с надежда, че за в бъдъщност това дело ще се поправи и ще земе народно направление, пожертвуваха изобилно и дело се почна так. Но Тома, человек отчаян и не добраго поведения, трябаше да докара еще по-голямо незадоволствие и раздор между народу. Он почна да разнося несмисленно и за нужди си от пожертвувания грошове, щото за малко време дойде в утеснение и нямаше да плати ежедневним работникам. А княз Вогорид не му даваше ни ботка! Работивши в българская народна черкова почнаха да роптаят и да разносят гласове, кои не приносеха чест българом. Тома прибягна еще на по-зло средство чрез печата на народная черкова и със своя подписка; като главни управител и наместник от страни княза Вогорида на тая работа, почна да взема с тежка лихва пари от разни лица небългари, кои драговолно даваха, знаещи, че в такова общенародно дело не щат им пропадна пенези и че един ден добродушний и честний български народ ще им ги изплати, но и то не можеше да иде за дълго време, защото то нямаше никакви източници зидаемая так временно народна черкова и защото сички знаменити търговци и други лица бяха се оттеглили и не даваха нищо в помощ. Това злоупотребление бе се разчуло по България и по други места, отде бяха се обадили разни лица да спомогнат, и тии като чуваха че това не е народно дело, но частно и място, на кое се зидаеше е подарено само устно, без никакви званично потвърдени записки от страна правителства по закону, не щяха нищо да помогнат. Така Тома, дошавш в крайно утеснение и унужден от разни заемници да им плати, не знаеше що да стори! Княз Вогорид трябаше да чуе и се извести за тия безчестни постъпки и да дойде в съзнание, че негово предприятие е погрешно и не излиза накрай и с един цял народ в тейзи времена не се играй тъй лесно! Това трая повеч от две години и не можеше да иде по-далеко. Трябаше дългове да се платят, работа достигна до правителства, а нямаше отде. Някои си же от цариградски българи направиха тайно едно прошение до княза Вогорида и проводиха му го с двама прости българи. Главно му же съдържание беше, че български народ, като си е издействувал сам да му се даде високо царско повеление да си съзидае народна черкова, не може веке да търпи това дело да се оправя от безчестни странни человеци частно и да няма никакъв народен вид, да се

обезчестя же с том българское народно име и са решени да се съберат множество българи, да идат под царский палат и да извикат сички едногласно противо княза Вогорида. Но да стори добре княз Вогорид да предаде дело на управление цялому народу и проч. Съчинивши то прошение, найдоха едно тясно време княза Вогорида, кога му се бе зело от управления Самошкое княжество и влияние му бе отпаднало мало при Порта.[24] Това прошение дойде като гръм на князова глава и с нестърпение почна да вика, че он желае народное добро, че предава сичко народу и он не ще се меси веке на нищо! Княз Вогорид повеле тутакси да се напишат призователни писма с черковний печат и да се повикат сички знаменити българи, живеещи в Цариград в уречен ден в народная черкова, де ще бъде и негова светлост, та да се нареди това общо дело по желания народу, кое и се изпълни незабавно.

В него ден, кога стана това знаменито народно българско събрание, имаше человек да види нещо великолепно.[25] Сички знаменити българи търговци, чисто по европейски облечени, рядом бяха насядали в съборная черковна стая, коя нарочно за това бе се оставила неразрушена от преждебившаго там Вогоридоваго дома. Подир тях идеха сички старейшини (устабаши) разних занятних българских обществах в Цариград, кои представяха общества си в сие народно събрание и коим наймного сме длъжни за издействия високаго царскаго повеления. После идеха няколко си от ученая част българи, обитаещи тогда постоянно в Цариград. Старий княз Стефан Вогорид седеше посреде, придружен от свита си, кой първи отвори реч заседания, говорящ на турски език по следному главному съдържанию: „Аз съм родом българин, както е всем вам познато, и всякоги съм от сърца любил рода си (!), сега же ида да му бъда в полза и желание ми е това свято дело да напредва и да се украси, както е прилично едному народу! От моя же страна аз оставям вам да наредите сичко, както тряба, и следова и аз ще ви би за всегда в помощ.“ Притом прибави като с възторг и умилно следния: „Мое желание е после смърти ми тук да се погребе тяло ми, и над гроба ми последний отпев на български глас да се отпее!“ Заседатели поблагодариха князу Вогориду за негов великодушен принос българскому народу, за негово обещаемо защитение, израживши се, че български народ за всегда ще помни единородника си княза Вогорида и ще му бъде признателен ради приноса, при том прибавиха, че тии молят бога да му продължи еще живот за слава и полза българскому роду!

После того прочете се едно кратко изложение, в кое бе написано под какви условия приемат българи управление сего общаго дела от княза Вогорида. Княз и цяло заседание слушаха с вниманием и като се прочете, княз попита: „Съгласни ли сте сички на това?“ Заседатели же отговориха: „Сички сме съгласни и единодушно желаеме според това да се изпълни“ — и после же прибавиха, че това изложение тряба да се подпишѐ и потвърди от всех в същое време того заседания. Княз Вогорид, без да размисли много, зе и подписа първи и поздрави любезно народа, отиде си у дома, а заседание следова си дело и далше. По-главное и по-важное съдържание того изложения беше следное: 1. Народ приема върху си управление черкви, но има да отговаря и отвещава за ония дела, коих той ще върши от него ден нататък, а за онова, що се е вършило до него ден, има да отговаря само тогава, като се разгледа и одобри от всех, че то е вършено действително за полза на народная черкова. 2. Принос дома Вогорида българскому народу да се направи писмено и да се потвърди и одобри от надлежния власти и проч. Сичко заседание подписаха сие изложение и после избраха нови надзиратели и управители от търговцев, от занятних обществах (еснаф) и от ученая част, а Тома и Николча Евтимов изключиха за всегда от това народно дело, взевши от ръце им черковни печат, книги и сичко друго.Първаго изключиха като иностраннаго и не българина, а втораго като недостойнаго и неистиннаго родолюбца българина. Така и сички други черковни слуги и человеци, освен свещеников, в също време изключиха и биде сичко ново наредено. В също време събраха и едно значително количество спомоществование от няколко тисящи грошове да се разплати по настоящему работником, кои чакаха от толко време и обезпокояваха того и онаго. В това също заседание се реши да се отберат няколко учени българи и да се определят да съставят закони, по коим трябаше веке да се оправя народная българска черкова в Цариград, а тии избрани българи бяха следнии: отец Неофит Рилски, кой в него време бе учител славянскаго езика в богословское училище на Халки (в Цариград), днешни провъзгласен от народа български архиепископ Иларион Стоянович, Георгий Золотов от Калофер, Захария Струмски от Кюстендил, Гаврил Кръстович от Котел, К. Ранов от Самоков, Александър Стоилов Екзарх от Железник (Загара), Николай Чалъков от Пловдив, Гавриил Моровенов от Копривщица, Николчо Тъпчилещ от Калофер и пишащий настоящое описание. Тии в разстояние на няколко месеци, събираещи

се в частни заседания в черковни тогдашни съборни стаи и разсъждаещи писаное или предлагаемое от всякиго между им, съставиха и написаха закони и подписавши ги, положиха ги в черковний ковчег (каса), де се пастреха и съхраняваха и други черковни записки и книги (дефтери). Главное съдържание на тия закони, кои се съдържаваха в 33 члена, беше: Как да се отбират годишни надзиратели в обще народно събрание по вишегласие; какви лица, колко от търговци, колко от занятни общества, колко от ученая част; длъжност нихна; вътрешния уредби и правление черкови и проч. Новое сие надзирателство се постара да се нареди в писмени грамоти от страна правителства принос дома княза Вогорида, защото Вогорид само словом бе подарил дом си българскому народу. Той дом, на място кого се зидае днес народная българска черкова, в старост е принадлежал фанариотским неким князем, а за някакви си престъпления Отоманска Порта по тогдашним обичаям, наказавша ги смъртия, зела им сичко движимо и недвижимо имане и дом сей бил подарен някому си богатому евреину Шапчию, но и него по истому начину наказавша Порта, подарила го е князу Вогориду. В Турция же бе закон, всяко подарено място от страна правителства, после смърти и в живота еже оному, кому се е подарило, земало се е назад, та за тая причина княз Вогоридов принос българскому народу не беше добър и обезпечен. Новое надзирателство разсъди, че по законам княз Вогорид тряба да се представи при надлежнии власти, де се изпълнят такива работи, и да каже, че е продал дом си и така да се напишат и потвърдят надлежни о тому записки.

Но защото трябаше да се покаже едно лице, кому да се каже, че е продаден дом, затова надзирателство избра едного семейнаго и почтеннаго человека — г. Христа Тъпчилеща от Калофер, на име кого станаха тии потвърдени записки. Но по реду трябаше и от г-на Христа Тъпчилеща да се земе записка, потвърдена от няколко лица и от черковни печат, в коя да се разяснява, че г-н Христо не е купил него дом и място, нити е дал нещо си, но принадлежи българскому народу, принос от княз Вогорида, но то тогава не се изпълни, може от сетне да се е гудило в ред. Князу Вогориду май не бе приятно таково нещо, но нямаше що да стори и склони се без воля си!

Новое надзирателство както се нареди, можеше твърде добре да следува народное дело; но някои си пак почнаха да чинят раздори, а най-паче Тома, прилепен при княза Вогорида, не преставаше да бърка, щото пак се породи незадоволствие между

цариградски българи и съставений закон си остана без действие! Тома с черковний печат бе заплел преди някои си работи, кои трябаше да се изчистят чрез съда и правителства и кои доволно узнемириха новое надзирателство.

Та народна работа до 1853 л. остана като мъртва и без никакво значително движение, ако и да се служеше непрестанно на български език във временная, сред подарената дома съзидана черкова. Между това же разстояние черковное настоятелство се постара, та се ръкоположи владика за българская черкова в Цариград познатий Ковачович, кой бе дошал в него време в Цариград от Русия. Това ръкополагание не бе с общо одобрение всех, но някои си само от необуздан възторг подбудени, издействуваха го от патриаршия, а й патриаршия се склони лесно на това и отведнаж го извърши, защо не беше някое си важно седалище, нити имаше област и приходи. Патриаршия дава такива чинове твърде лесно, защото тии в действителност не съществуят и тии са остали само голи имена чина, както Λαοδικίας, Μακαριοπόλεως, Τριμυθοῦντος и проч. и тях фанариотско свещенство на присмев и на поругание нарича πάσος ξυροκυμβίας = всего сухополия, т.е владика без епархия, с гол само чин! Ковачович же не бе достоен за това седалище, нити наука, нити поведение му го препоръчаха за нещо си и наши българи не трябаше таково лице да приемнат за владика българския народния черкви, отде се ожидаваше друга бъдъщност! Но то стана, както казахме, само от няколко лица, кои не размисляха по-обширно и по-далновидно. Он не е родом българин, но от австрийски сърби и за някакви си граждански сплетки бе изгонен от Сръбско княжество и бе прибегнал в Рилски мънастир. Рилски братя бяха го изпроводили еще с едного инока упълномощен в Русия да изпроси нещо си помощ за Рилски мънастир. В Русия ги приеха с голямо уважение като архимандрит Рилскаго мънастира и сам покойний император Николай голямо благоволение показа към него и обдари Рилски мънастир със знаменито количество. Ковачович събра големи количества и скъпоценни черковни вещи и утвари в име Рилскаго мънастира, но за малко време сичко се порази и разнесе от него поради развратнаго му поведения и според того изгуби всяка чест и уважение. Само покойний Инокентий в Одеса му е дал 6000 рубли среб. и колко други! От сичко това Рилский мънастир никаква полза не видя, а нити в друго полезно нещо си се употребиха толкова пари, събрани в име Рилскаго мънастира и българскаго имени! Он, поставш владика

българския черкви, за малко време облъга свят и задлъжня до уши. При сички развратности, що бе вършил, живееше на Фенер във великолепен дом и разносяше като един от фанариотских владиках, кой има един милион приход на година! Не бе оскъден и от харем, както и други фанариотски владици. Такова едно лице на трябаше да скверни име и седалище българския народния черкви, коя не се съзида с цел да следува по фанариотски, но да бъде пример благодетели всем и да не даде никакъв повод укорения фанариотам! В 1853 л. патриаршия издействува, та го проводиха на заточение в Трапузан, но австрийское посолство го зе от заточения и, като поданика си, изпроводи го в Триест, отде се отправил в Русия, а в 1859 отправил се в Сръбско княжество, де не биде приемнат ради поведения си и бе оправен в Австрия. Тамо же, подир някакви си случки и запирания, даде му се път да излезе отвън Австрийская държава и он пак иска да дойде в Сръбско княжество, но не му се допусти и така отчаян, отправил се в Цариград; види се пак си е наумил да лъже българи, но тоз път не ще му изпадне на добре, защото българская народна черкова зе сега друго съвсем направление и българи сега имат человеци достойни да оценят какви свещени лица им са нужни.

От 1853 до 1856 българская народна черкова пак си остана тъй по прежному без никакво напредвание, а народний дух и мисъл за независимо им свещенство трябаше так же да се потаят, според времения обстоятелства, под коим се нахождаше България, притеснена от разни войски във време съюзнаго рата западних против Русия. Парижкий договор и обнародований Хатихумаюн султан Абдул Меджида пак възбудиха български народен дух и сега веке българи бяха уверени, че щат получи одавно предприятое си, т.е. независимо свещенство според потвърждаемия в Хатихумаюна стари права всех подаников Турции.

Някои си от наши българи дадоха султану в име народа следное прошение:

II. ОБЩИЙ ГЛАС НА БЪЛГАРИЯТА ЗА РЕШЕНИЕТО НА ВОЗТОЧНИЙ ВЪПРОС

Ваше императорско величество султан Абдул Меджид Хан ефендимуз!

Български народ, защото няма един върховен единородец църковен началник и един върховен единородец гражданский

началник, зависяще направо и непосредственно от Вис[ока]та Порта, които да поучават, да утешават, да укротяват и защищават единородните си българи в разните обстоятелства от напасти и притесненията, не само не е можел до нине никак да се ползува от свободата на вярата си, да напредува успешно на науките си и да се радува на благодетелните царски закони, но напротив от разните църковни и граждански злоупотребленията, каквото от убийства и от насилванията на променяване на вярата си, напълниха ближните християнски земи и умножават от ден на ден числото на другите народи, с чувствителна пагуба и на императорский престол, и на български народ! И главната и сама причина на това чувствително разпровержение са гражданските чиновници, сущи родом турци, никое защищение на българите против турците злодейци не правят, противно тълкующе царските закони. И гръцките църковни чиновници, които от користолюбието си друго нищо не са помислили: никакъв ред, никакво благочиние не държат, нито една кондика (записка, каталог) нема написани действията толкози важни: каквото рожденията, женидбите, развожданията и смъртите; никакво свидетелство на владическите действията не може да найде человек в българските митрополии. Застъпват безсовесно народните правдини и възпират езика на един цял народ от 6 400 000 души, и с насилване му налагат гръцкий език и обичаи и му заемат парите, с които умножават книгите, учението и учебните съзиданията на свойо си език, а на български език правят най-големите пречки и притесненията. Затова най-ученните и най-богатите българи от време на време избягват от отечеството си и под чуждо покровителство се покриват. Около два милиона българи са разпиляни до нине по Молдо-Влахия, по Бесарабия, по Сърбия и по Елада (Гърция). Никое друго средство не може да постави едно истинно ставило на това разпровержение, на отечеството ни занапред и да заврати ония назад и да съдействува, щото да се изполни точно по слово всичкий разум на благодетелний Танзимат и на четений на 6 февруария 1856 года Хатихумаюн ферман, които се обещават равност на християните с турците и дават им право да стават военни и граждански началници и да стигват без разлика до най-върховний степ, тия всичките не могат думаме влезе в действия и да се развърнат разпилените българи на отечеството си, освен ако се наредат следующите редове, тоест:

1. Да се определи на български народ правдина, та да си избира един върховен църковен началник и да не му се меси

никой другородец християнин, и да не е свободен никой другородец да влезе в българска служба.

2. Да си избира български народ един върховен граждански началник, родом българин, който да избира и да представлява на царя достойни единородци българи за управители, за съдници и други потребни чиновници, да съди и да укротява единородниците си българи по законите на Високата Порта, но на български език и без да им се меси никой, освен Високата Порта през народоначалника им.

3. За народното просвещение да се повикат двамата началници, т.е. църковний и гражданский, според царските закони на Високата Порта.

4. Турците, които живеят в България, пак нека си имат управители турци и съдници, както и до нине, но да не имат на българските работи никаква смеса.

5. Когато се случи причина между турчина и българина, да се събират двамата съдници, т.е. турский и български на едно и да ги отсъждат по царските закони.

6. Който има да съди, само имената на свидетелите е дължен да даде на съдниците и тии да ги пригласяват със сила, и който се докаже лъжесвидетел, да се накаже като един злодеец.

7. Всяко народно началство да си има оружиеносци от народа по потребните си и като загонят някои си злодейци на друга област, но да известят и на онова областно началство, на което минуват, и да последуват гонението, догдето се уловят злодейците.

8. Всяко началство, като улови някои си злодейци, да има право да ги съди и да ги наказва по царските закони, без разлика на народност, но само да привиква и началството на народа, от когото е злодейцат, за да види и он вината му и наказанието му, ако става право и законно.

9. Ако ще се събира от български народ по царска воля и царска войска, да се начертаят особити български полкове, отделени от турските, на които всичките началници да са българи и да действуват службата си на български език и всяк полк да си има свещеника и църковните обряди.*

**Това народно прошение било е обнародвано и в 47 брой Сръбскаго дневника, издаваемаго в Новий Сад 1856 юния 17 на български език. А във влашки някои си вестници беше преведено вкратце, както и немски някои си вестници говориха нещо си о тому.*

ДРУГИ ИСТОРИЧЕСКИ ТРУДОВЕ

1860—1861 г.

НАРОДНА ПЕСЕН

(ОТ 60 ГОДИНИ)

.....

(Пеяна от българи колонисти във Влашко, а подслушана от А. Андреев)

ЗАБЕЛЕЖКА

Тая песен ни се изпроводи от едного приятеля от Букурещ и ние я обнародваме също както ни е проводена. Лице же, кому се пее от народа, е твърде познато в България и може се каза, че е почти обща песен за сички руманци (тракийци), загорци и отчасти македонци българи. Ние щем каза нещо си в кратце читателем за Индже войвода, в кое време е бил и от кои места и как е последовала негова смърт, а то сичко сме научили и издирили от някои си старци, кои помнят еще него време и лично са виждали того войвода. Но преди да дойдем на него предмет, щем каза и нещо си въобще за наши народни български песни.

Наши народни песни се делят:

1. На баснословни, в коим се пее и описва най-старое българско вярвание, някои си обряди и чародейства, кои само в индийское и зендское богослужение се виждат почти същи.

В тях наши баснословни песни се види, че българи в най-старо време са вярвали в единаго бога, кого са изражавали с име Дядо господ; а сетне му придружили и Злата баба, коя отпосле се славили за майка богов. Подир се види и двоебожие, олицетворение слънца и месеца, и най-сетне многобожие. А богове се споменуват Сур или Сива, коим еще се празнува народен празник Сурваки. Колед, кому също празник е съхранен с няколко обряди. Перун, бог гръма и дъжда, кому пеят някои си песни, кога чинят молба за дъжд и изпълнят някакви си обряди. А от богини се споменуват Лада, коей се съхранили песни и празник, кого в християнство са притворели на Лазар. В Ладини песни се описват почти сички обряди, коих са творили стари българи. Жертвоприношения окол бял Дунав, тържества с гусли, песни и игроводи от венцоносни девици, кои са тамо добивали и някои са предсказания о браку си. Тии песни, като относяще се женскому полу, увардили са се най-обширно и ясно,

както и празник Ладин (Лазар) и ладуване и кумичене. После того идат зли и добри духове, кои се делят на мъжки и женски, както змеюве и змеици, горски-диви и само-диви, юди и вещици или бродници. За тях са се съхранили твърде много песни и приказки, от коих може се описа цяло им старо битие, т.е. що са били тии в същност и от тамо българская повестност се разаснява твърде добре. Техен спомен е остал най-жив в народу и въобще простий народ ги вярва и до днес, че съществуват. Тейзи са по-главни, а има еще множество имена, кои се относят добрим или злим духом, както Чърнило и Ярило, Лелю или Лилю, някои са народни празници с някакви си обряди, както Кукув ден, Енюв ден, Мръсни дни, Каракончо = Краканчо и други, коих ние оставяме тук, защото не ни е предмет да пишем редовно и цяло баснословие, но само да дадем едно кратко понятие о тому читателем си.

На тия баснословни песни не може им се на сички назначи повременност (епоха) с точност, защото тии започват еще от преселения българи от Хиндистана в Европа и достигват до християнскаго века; а има някои си, кои са се съставили в самое начало християнства, както са някои си Коледови и Сивови песни.

Това са баснословни български народни песни.

2. Исторически, коим може се назначи и самая повременност. От тях же нам са познати: 1. Две песни от 300 години преди Христа, кога Брем и Болг според галатская история доходили в Стара планина и оттамо ведно с трако-илирически (българи) един народ, кой живял в него време в Ем, ходили та разорали Делфийски храм в Гърция. 2. Една, коя се относи на Юстинияново време, кога той призовавал от Кавкашки страни някого си Сандала царя на помощ против трако-илирически българи, а той му отговорил, че не може да стори това, защото е едного рода с тях. 3. Три, кои се относят в Цар Симеоново време, кога е бил под Цариградски стени и кога главний му войвода Боян е ходил противо маджари, кои са били разбили едно военно българско отделение, доде цар Симеон е бил еще под цариградски стени и то го унуждило да заключи с византийци времен мир. В тях песни се споменуват и някои си имена на тогдашни български войводи, както и с кой начин ги е отбирал народ. 4. Имаме някои си, в коих се описват разни сражения с гърци в Подгорие. За цар Костадина Теша или Тиха, за Шишмана и за Дан войвода и Мирча войвода, наблизо падения България. И други някои си до падения под турска власт. А от падения

имаме една помашка песен, в коя се описва как са били помаци ведно с Илдаръма Баязита, кога той султан е отишел противо Тамерлана (Демира), татарскаго царя на бой. Вкратце да кажем, от падения България до днешни времена се имаме исторически чисти песни. За еничари, за делии и кърджалии, за разни войни Турции с немци, маджари и с руси и за други разни събития, кои са се случили в България. В сички тейзи песни, както всеки явно види, най-голям и най-истинен източник се находи за наша стара и нова повестност.[1].

3. Любовни и юнашки песни, в коих се находи и по нещо си историческо. В любовни песни спадат и сватбени песни. Ние сме писали нещо си по-обширно о тому на първая част Показалеца, издаденая в 1859 и сме показали за пример от тях песни тамо.

От сички тия всеки от наши учени българи види каква важност имат за нас и въобще за сички славяни наши старобългарски песни и всякому предстои свята длъжност да се старай и труди да ги събира и издирва по-скоро, защото време, кое сичко на свят изглажда и във вечно незнайнство отдава и тях ги изглажда. Человечески нрави и обичаи, както е знайно, се менуват.

Нека да дойдем сега на наш главен тук предмет, т.е. на Индже войводова песен. Индже войвода е бил във време кърджалиев и съвоювал е с тях, както много старци го помнят еще и много песни се пеят о тому, например кога са дошли кърджалии на Жеруна, Индже войвода, кой е бил с тях, питал някого си Гочя Жерунянина как е заварден Котел, отде може да се влезе и проч. Но нека дадем читателем си и едно кратко понятие за кърджалии и тъй да кажем после и Индже-войводино родословие.

Турское царство после войни си с французи в Египет в лято 1794, във време султан Селима, наследника Абдул Хамида, почна да мисли и то за преобразования правления си. Но турский народ, неприготвен за такова нещо, видя това преобразование за едно безбожество и противоислямско нещо и тъй силно се опълчи противо тогдашни преобразователи султани и министри и почна да ги убива и дави, а подпорка и подкрепление нахождаше в беснующее тогда еничерско тяло. От Селимовое време турский народ се раздели на две противни страни, на преобразователи и на староверци. Първи бяха твърде малко и слаби да извършат такова едно важно предприятие, ако и да имаха на страни си и самаго султана, защото турское войнство, кое

се състоеше тогда от сами еничери и от разсеяни в държава спахии беше, ведно с народа, противная страна.

По България еще нямаше в тях времена паши, нито управители от Цариграда послани, както днес, но владееха поместнии спахии и други турци под именем аяни, субаши и чарибаши = събиратели старих войников българ за царска служба. Тии, незадоволни от султана и от негови съмишленици, нови преобразователи, отстъпиха навсякъде и освоиха всекий по окръжие и област, и никак не щеха да признават султанова власт. А Цариград бе освоен от еничери. Тии вънкашни управители се назваха деребеглери = независими! Най-знаменити от тях бяха Мустафа Байрактар от село Тръстеник, близо до Русе (Русин град, от Руса кръчмарица, коя се е най-напред тамо установила, а по турски Рухчук), кой завладя русенское окръжие. Той, учредив власт си в Русе и подчинив себе сички други окръжни дребееве, отстъпници султанови, подигна се и отиде в Цариград с разни войски от България, между коим се нахождаха и българи, кабадаи = юнаци зовими, и свали от престола султан Мустафа, наследника Селимова, кого еничери удавиха. Той Мустафа Байрактар стана великий везир в Цариград, но и него после изгориха жива еничери в палату му, защото се бе вдал в разкошност и не можа да предвари необузданое движение гого безряднаго тела и защото той бе се съединил със султана и търсеше способ да ги изчисти и уничтожи. Той, ако бе слушал негови от България войводи, кои го съветоваха да излезе отвън Цариграда и тогава да действува, не би пропаднал в това зло. Но разкошност го бе превзела веке и не можеше да се отдалечи от привлекателная хубост на прекрасния робинки, коих му за тая цел бяха набавили и подарили тогдашни цариградски велможи, съгласни с еничерская страна. Вторий беше страшний отстъпник Пазвантооглу във Видин, кой разби многобройна султанова войска и установивш владение си във Видин, направи и пенязи, пазванчета названи (сфанци в немски кузници изкованы). Негово войнство, а най-паче конница му, било е съставено от българи шумковци (ускоци). Подир Пазвантооглу се е явил някой си Хасан ага в Разград, кого турци наричаха Гяур Хасан. Той е бил и гонител делиев, кои са се скитали по България и са глобили, угнетявали беднаго народа и земали са диш-хак, т.е. като са яли и пили, искали са да им се плаща и за зъби им труд! Гяур Хасан ги ловил и като им изваждал зъби с клещи, пущал ги да идат в Азия, отдето са дошли. Третий беше Мехмед Али паша от Кавала, кой усвои Египет (Мъсър) и кому потомци

еще владеят тамо под сюзеренство В. Порти. Четвъртий е бил знаменитий Тепеделен Али паша в Янина. Освен тях и всеки аянин, субаш и татарски султан (хан) бяха постали в окръжие си независими владетели. В него размирно и безвластно време се е появило в България страшное кърджалийско време. Тии кърджалии се явили най-напред в Хаскюю близо до Узунджова, в Драма и в окръстния села. И днес еще тамошнии турци се назовават от българи кърджалии, кои сега се скитат по България, та продават платно, памуци и духан (тютюн). Техен главатар е бил изпърво някой си Емина ага Еманджик от Хаскюю, а после са се разсеяли и скитали по разни места, пилееще свят, под предводителством на разни други главатари, както Кара Феиз, Кушанцала и други. Тя злодейска чета се е умножила и до 25 000 тисящи, кои разделени по разни места, глобили, съблачали и горили са села и градища; много же народ посекли и поробили! Тии са били подпомагани от цариградски еничери и то пъклено беснило е траяло близо до 20 години в България[2]. Турское правителство, т.е. тогдашни султан и негови съмишленици преобразователи не са можали лесно да победят това бясно сънмище, понеже цял почти турски народ е бил съгласен с тях злодейци, а най-паче разделившии България деребеюве подкрепляли са сие безвластие, да се ползуват от смътное време, но най-после правителство е успяло да изпроводи по негде си от Цариграда управители, человеци привързани султану и да измести деребеюве. Тии нови султанови управители бяха някои си паши, кои успяха да придобият на страна си част от турскаго народа, да се опълчат противо общое безвластие и да действуват в полза правителства, а най-паче против кърджалии, коих злодейство бе почнало веке да се простира без разлика и на турци, и на българи. Но то число не бе доволно да докара общий мир в Турска Европа. Това ради султанови тогдашни управители оборъжиха и сички почти знаменити села и градове български и съединивши се турци с българи, почнаха да се бият най-първо обранително с кърджалии, а после и да нападат на тях. Много села са били обградени със зидове, по коих е имало на малко разстояние стражарници (табии) с вириди (мъжгали) да пушкат от тамо във време нападения неприятеля, а по някои си места са имали и гърмила (топове) черешови, с железни скоби свързани[3] и тръби да дават вест.

Кърджалии са били сички конници и не са имали гърмила; тии водили със себе си и многи блудници жени, а най-паче циганки, кои са били облечени с мъжки дрехи, оборъжени и

всадници, а и много българки са на сила грабили и водили ги с тех си. Тя злодейска сбирщина мало по мало се е умалявала и най-после е била съвършено разпръсната и угасена. После султан е почнал да покорява и деребеюве с разни средства, т.е. кое с бой, кое с придумване. А като се изтреби еничерское тяло в Цариград, устрои се днешное редовно войнство.

Между кърджалии имало е и знаменито число от българи под предводителством Индже войводи. То число се съставило по следному начину: познатий в уста българскаго народа Индже войвода е воювал по гори и преди кърджалии със 70 дружина, както и други много горски чети имало в него време под предводителством на разни други българи войводи, кои се ползуваха от общаго безвластия.

Кърджалийски главатари турци, като ищаха да умножат сган си, прибираха секиго в отряди си без изключения народности, стига да е бил склонен на злодейство. Тогава Индже войвода е съсредоточил около си 500 българи и смесив се с кърджалии, бил е и той един от първи главатари кърджалиев. Черни же Колю от село Умарюво при Загара бил му знаменоносец (байрактар). Индже войвода е бил висок, гънак в кръста, хубавец и юнак человек, родом от Сливена по свидетелству на някои си старци, кои са го виждали и еще го помнят, а други казват, че той е бил родом от Попово, село срещу високое Зренище (Бакаджик), близ Каранова (Карнобат). Той водил по някогаш жена си ведно, коя е била от Сливена, попска дъщеря. Казват, че като родила жена му едно мъжко дете, той зел да го милва и като го подхвърлил с една си ръка на въздуха, с друга си потеглил сабя и го пресекал на две! После хладнокръвно изрекъл жени си: „Хайдутину дете не тряба."

Смърт Индже войводина се случила так:

Едно кърджалийско станище било на село Гююмлий в Неваишко окръжие (казаа) на летовище под шатори, кому главатари били Кара Феиз, Дели Кадир и Индже войвода. Всеки же от тях имал по 500 войници. Индже войвода пуснал кликачи (телали) да викат по сичко станище: „Който се надява коню си и ножу си, с него да иде на плячка", а он сам се е управил при вишеречни главатари да се здрависа с тях за отхождение си. То е било срещу празника Св. Троици. Кара Феиз и Дели Кадир му рекли: „Недей ходи утре на плячка, защото е ваш голям празник и може да се случи нещо зло", а он им отговорил: „Аз съм ходил толко години по гори и нищо не ми се е случило." Тако се е управил с няколко войници на село Урум Ени Кюю,

близо до Айтос при Черно море, да го уплени. Тамо е достигнал рано, доде еще народ е бил в черкова в ден Св. Троици и като е нападнал ненадезби, заградил народа в черкова и упленил го, т.е. зел им нанизи и скъпоценни украшения. После се е разположил по къщи им с дружина си да тършува и обира. В къща, в коя е он отишал, ишло едно свинарче българче и носило една къса и ветха пушка на рамо си, с черешови скоби стегната. Индже войвода почнал на присмев да пита свинарче, защо носи тая пушка и да му я иска, а то се е съпротивило, като му с поруганием изрекло, че той не си дава пушка никому! Индже войвода то било стидно и почнал като на глума да гони свинарче из двора с коня си, кой е бил бял. Свинарче бягало и се въртяло из двора, доде му дошло на прав удар и като запрегнало, ударило е Индже войвода из узаде в плешка и смъртоносное зърно от лява му мама (цица). Индже войвода е паднал от коня, а дружина се затекли да убият свинарче; он обаче им извикал да го не убиват, но да му го докарат живо. И така, като го докарали живо, казал е: „Аз съм много майки разплакал, а ти разплака моята, блазе ти!" После му е дал 500 гроша и повелел е дружине да го не убиват![4]

Дружина са отнесли Индже войводино тяло в село Гююмлий и са го тамо закопали, а други казват, че в монастир Св. Тройци, кой е в Одрински път близо до Новаи. Тии думат, че Индже войвода по обичаю си отишал в празничен един ден на игровод (хоро) в село Урум Ени Кюю с няколко си дружина, а един гърк, като се заключил у тях, хвърлил тайно през прозореца с пушка си, та го ударил, а Индже войводина дружина съсекли того гърка. Но това не е вярно.

После смърти Индже войводи, остал е Черни Колю главатар на българи, но тии веке не са ходили с кърджалии, както прежде, но разделивши се на войводства по 30, 50 и по 12 момци всяко войводство, т.е. горска чета, ходили лете по гори за плячки, а зиме са седели в Хаскюю повеч около Емин ага Еминджик, кой е бил главний управител кърджалиев и газда всех злодеев, кому са приносили плячки. То е следовало там няколко години, доде от Цариграда изпроводеная войска от султана и събраний нефрам = помощ от всяко село войници турци и българи, отишли противо Емин Ага Еминджик в Хаскюю, кой е побегнал от тамо и се заключил в село Гидиклий, де е имало окоп, крепост; но и тамо стеснен от царски войски, уловен е жив и отрязана му е глава. Тогава се е веке конечно развалило кърджалийское гнездо и са се разпръснали по разни места.

Едно знаменито отделение от тях е ударено и разбито близо при Стара река в Търновский път от Сливена в буйния гори от котлянци, жерунянци и други, а няколко чети са успели, та са отишли във Видин при Пазвантоолу, под предводителство Кушанцалъ, между коим са били и много българи. А Черни Колю е отишъл във Влашко или в Сърбия, де повеч от вишепоменати български чети са отишли. Ние сме имали случай в 1854 год. да видим лично брата Черни Колюв в село Умарюво. Той беше един висок белобрад старец, живаго погледа и здраваго телосложения. От него изпитахме много работи, цяла нощ се разговаряхме с него. Он же знаеше точно де е починал брата му. Индже войводова жена е живяла после много години в Сливен. А име Индже му е дадено, защото е бил тънък и висок, за кръстително му име нямаме известия.

Такъв е бил Индже войвода, кому се и до днес пеят разни песни.

От това наше мимоходно за сега изследование всеки види каква важност имат наши народни песни и как тряба да се оценяват и изследоват от наших учених.

Ние имаме изследовани няколко си и имаме намерение да ги обнародоваме, но да бъде пълно и по-съвършено наше изследование, умоляваме наши любители просвещения да ни изпроваждат и тии по нещо си, кое ще се с нихно име обнародова.

В тях кърджалийски размирни времена множество села и градища се опустошиха в България и жители им прибягнаха и се населиха по Влашко и Молдава, а най-паче в Русия, де и днес еще живеят и тъжно въздишат за милое си отечество! Многи же са прибегли и по други странни места.

От тях размирни времена има преселени в Русия цели български села. Около Одеса само пет-шест, Кубанка, Кошново, Хаджилък, Катърджии и други. Тии са повеч руманци (тракийци) българи, а Катърджии е повеч от Калофер и окръстни му села. В Бесарабская же област има 40 и више села, между коим има и от тях кърджалийски времена, и от други разни, кога Русия е имала бой с турци еще от Катеринено време. А 40 други села остаха в Молдава, в отстъпеное от Бесарабия място в последни Парижки мир. После се нахождат и в Кърм и в други русийски места много еще български цели села. А най-жално е, че и в Херсонская губерния и около Николаево и Харков се нахождат заробени българи, кои изначало са минали като преселци (колонисти) и дало им се колонишко право, кое отпосле е уничтожено и подчинили са ги тамошни панове

за роби, коих наричат по руски крестияни или крепостни. Тии последни са изгубили почти матерни си език, ония стари обряди и обичаи си и достигли са в най-жалостно състояние! А и другим никак не се допуща български език в училища, както е свободно немским колонистам, но налага им се руский, щото с време и тии щат се сля в руси. Бедна България! Колко е претърпяла и колко ѝ синове са се разсеяли и разпръснали по разни странни места, де не имеюще някакво народно си покровителство, слели са се от нужди в разни други народи.

ЗАБЕЛЕЖКА

(към Народна българска песен от 460 години)

БЕЛГРАД, 1860.

В 6 бр. Дунавскаго лебеда говорихме и казахме нещо си въобще за наши народни песни, т.е. на колко вида се делят, какво съдържават и каква важност имат за наша въобще древност, старина, език и повестност. Там казахме нещо си и за кърджалии и тях размирни времена; тука же щем говори за тая само песен, т.е. на коя повременност се относи и за помаци, от коих се пее и действующе в нея лице или юнак е помак.[1]

Но да бъде наше изследвание полезно за разяснения повестности ни и разяснение самаго историческаго съдържания на тая песен, тряба да започнем малко по-отдалеко, т.е. от самаго появления турков в Европа, от нихна тогдашна политика, с кое щем разясни и начало еничерев и тъй щем доди до помаци и войници българи в турска служба, кои са много по-последни от еничерев, кои также са били съставени из начала от победени християни, а най-паче от българи.

Султан Ósман, завладев Бруса в Мала Азия (1326 л.), учреди първи османски престол тамо. Негов наследник Оркан, по-малкий му син, имаше за везир по-голямаго си брата Алаедина. Той Алаедин беше твърде духовит и разумен человек и той първи обърна внимание да устрои османское царство, т.е. да въведе закони и порядък. Три главни точки привлякоха особено негово внимание — да отсече пенязи (пари), да уреди едно-

образна турска одежда и войска. Защото до него време нищо почти порядочно нямаха. Османская войска до него време се състоеше от легковъоръжени всадници, кои носеха име акинджи и кои се събираха само във време войни; тии нямаха и никаква редовна платка, но възнаграждаваха се от плен и грабление победених. После Алаедин състави и едно пешачко тяло, кое носеше име пияде и тях ги имаха за всегда, като редовно войнство, и плащаха им по една ботка (аспра, дукахце) на ден.

Султан Орканови пълчища почнаха честичко да минуват в Европа под управлением на разни предводители и като нападаха на много места, даже и около Одрин, отхождаха си пак назад в Мала Азия с множество заробени, от-коих после си се откупуваха.

Но защото това пешачко редовно войнство почна да става непоносимо от немирности си, решиха да съставят едно ново редовно войнство, кое да се не събира от помежду ислямски народ и да му бъде съвсем чуждо, а да бъде привързано само султану владетелю. Някой си Халил Джандерели, един от военни главатари, предложил да съберат сички християнски младежи, колко могат да освоят и да ги възпитаят в ислямство и от тях да направят мюслюмани войници: „То ще бъде, казал е той, едно благодеяние да ги доведем на истинная религия, защото според пророкови думи, всеки человек в раждание си носи семе исляма. Без домородства, без съюза сродства помежду си и помежду другий народ (ислямов), тейзи войници ще принадлежат съвсем владетелем, от коих ще добиват сичко.“ Тъй е започнало първое съставление еничерскаго войнства, чрез кое няколко си векове са владали тогдашни султани с големи успехи.

Султан Оркан, като отишел на посещение дервиша Хаджи Бекташ при Амасия, поискал му благословение за новое войнство, един препорец и име. Шеха, като положил ръкава от врънная си дреха на глави едного от воинов, рекал е: „Да му бъде име ени-чери (новосъбрани или призовани на ислямска вяра); лице му светло, мишца му победителна, сабя му резлива, копие му язвително, да се връща всякоги с победа.“ И за възпоменание на това благословение еничери са носили едно продължено нещо, висящо от узаде на бели им пластиви калпаци, кое е представлявало дервишов ръкав. А защото това войнство се е възпитавало и хранило от султана, зело е за знак съединения котела (казана), кой им е служил да раздават ястие; котел е бил за тях едно свято нещо, както за днешни воини знамян им. Последствия на това също понятие главатари им са имали готварски

титули: най-главний им се е зовал чорбаджи-баши първий готвач сока (чорби); подир него е бил ахчи-баши, първи готвач (повар рус., кувар сръб.), сака-баши, първи носач на вода, войници са носили на калпаци в знак украшение по една дървена лъжица и проч.

Това тяло най-напред се съставило от 1000 человеци и всяка година земали по 1000 християнски момчета да ги прибавят. После това число достигнало всяка година по дванайсе тисящи, двайсе и четирисе и до времени Махомеда IV се тъй се е събирало, щото количество може достигна до 5 милиона зети момчета.

Ето що говори един мюфтия (законодавец) султан Ахмеду III за еничарское съставление:

„Еничери и въобще сички военни телеса, земаха се посредством на подания момчета (des enfants de tribut), коих обитаемии области от неверников бяха удължени да дават и тии се съобразяваха боязливо (съвестно) на тойзи обичай, посвятен от императорские повеления. Тях момчета ги довождаха най-напред на Блестателная Порта и тамо, като ги прегледваха, наместяха ги по разни сараи (здания), нарочно за това съзидани. Възпитаваха ги на ислямская вяра и за нихно възпитание се изискваха четири или пет години и като се напълнеше това време, наместяха ги в оджаци (военни еничерски отделения), според особная им наклонност. Всеки седем години тържествено се присъствуваше, за да се наместят и попълнят празния места умрелих в еничерския орди. Беше забранено еничарам да се женят и сички бяха удължени да живеят в общи си одаи (стаи обиталища). Ако някой си от тях се показваше виноват за немъжество (страхлив, неюнак), изключваха го и от нея минута той не можеше да носи име еничерин, ни си даваше оставка (отурак), освен оним, кои законно се докажеха за неспособни в служба; тии можеха да се оженят и получаваха три ботки (аспри) платка от правителства, удължени да се молят богу за живота владетелев и напредъка държави. Техни деца се приемаха в аджем-олани (новосъбрани, ненаучени еще момчета) и можеха да станат еничери. На всеки десет години главатари им бяха унуждени да земат нови патенти (фермани или бурюрлтии) чина си. Когато някой си билюк-башия се покажеше нещо си недостоен в поведение си, аги събираха диван (съвет), де виноватий присъствием на сички главатари оджака (еничерскаго огнища) изключваше се от служби си.“

Освен еничерев имало е в турска служба еще в Азия в първи им

времена и многи самоволни от странни народи, кои са носили име гуреба (от гурбет = странство), такожде и българи и гърци еще от Азия имало в турска служба самоволни. Тряба да забележим, че в Азия е имало българи еще от най-стари времена, както и от времени Византийския империи, коя е твърде много преселила от България в Азия и държала ги е най-паче по тамошни си граници. Тии българи са днешни караманлии зовими народи, между коим се нахождат отстранени места, де може человек да види еще същи български домашни обряди и обичаи, а еще да чуе песни и език турски, помесен с български. Тук не ни допуща време да се разпространим повеч на тойзи предмет, защото ще ни отвлече далеко. Но толко казваме, че тии българи са имали най-първо работа с турци еще от първаго им появления по тях места. Чрез тая си разумна политика са основали тогдашни султани редовное войнство и са постъпили в завладение Европи.

Срождение на султан Оркана с Кантекузена, Мурата с Шишмана, Баязита със сръбски княз и проч., отвориха път еще повеч да постъпят в турска служба самоволно многи от тия народи, гърци, българи и сърби, не само частно, но и по няколко си пълчища. А в завладении България и Сърбии повеч места се предадоха на такива условия, т.е. да дават войнство султану във време войни. То войнство носило име по турски нефрам = помагачи и по български войници. Тии две исторически имена и до сега остали в България — помаци от помаг = помагач и войници, и войнишки села.

Ние сме писали другаде (виж в съч. „Няколко речи о Асеню" и проч.) за дадения условия българъм от тогдашни султани, за войници и войнишки села, зато сега ще говорим само за помаци, на кое ни даде повод вашеизложеная песен, пеяна еще и днес от стари помаци.

В тая песен ние видим историческо възпомянание, че юнак помак ходил на татарска войска, наранил се от татарски пушки и стрели, а после, като се изцерил, отишел пак на татарска войска, войска да поведе, царя да отърве. Помаци, както казахме, са били условлени българи да бъдат помагачи турком във време войни, а що се произноси помак вместо помаг (от помагане), то български народ на много речи произноси буква г като к. Но да видим коя е тя татарска войска, на коя е ходил помашкий юнак, наранил се и пак отишел да поведе войска и да отърве царя и кой е той цар? Тя татарска войска е Илдаръм-Баязитовая несчастна битка с Тамерлана (Демира), татарскаго хана, случившая се (1402) при Ангира (Енгюри днес), де Илдъръм-Баязит биде конечно разбит и уловен роб от Тамерлана. В тая битка са били наедно с Илдъръм не само помаци българи, но и сърби помагачи под предводителством княз Лазароваго сина Стефо-бея, както го пишат турски историци.

Възобновител Дженгиз-Хановаго владичества Темур-Ланк (Тимур-хромий), завладя почти сички османски места в Мала Азия, доде Баязит еще се занимаваше около Търново и Никопола да ги завладее и доде се уговаряше с Мирча войвода, българскаго наместника във Влашко. Баязит, добивш такива противни известия, остави сички си работи в България еще несвършени и събрав множество войска от български помагачи и от сръбски, ведно с умножившии се значително до него време еничери, отиде противо Тимура. Страшна битка е станала близо при Ангора (2-го юния 1402) и борили са се обе стране с голяма ярост цял ден непрестанно, но през нощи Баязитовая войска е била победена и обърната в бягство. Между бегаещим е бил уловен и Баязит роб, син му Муса, главний му беглер-бей, харем-кехая си, главатар изкупених и главнии емири. Темур е затворил Баязита в желязна клетка и водил го е подире си до 1403 март 9, кога е от мъки умрял. Темур е разорал почти сички османски завладени места в Азия и самий град Бруса е упленил. После тия победи Темур се е отправил да иде да завладей и Китая (Чини Мачун), но смърт го превари в 1405.

После смърти Темура, Баязитови наследници пак си завладаха отнетия места в Азия и тая е вторая битка, в коя е отишел наш помак, войска да поведе, царя да отърве, както е бил и в първая страшна битка, де са го наранили с три татарски стрели.

Всеки види каква важност има тая песен в историческо отношение, а еще повеч че и повременност ѝ се одирва[2] в точност, т.е. че тя се е съставила от народа преди 458 години и пее се и до днес от помаци българи. Такива исторически песни имаме много, кои се пеят по България и за еничери, за разни битки отпосле падения България, както за Кюпюрли везир и други.

А за поетическо достойнство тая песен е една от първия в тойзи вид и не отстъпва на многи стари елински, кои са имали чест да се уважават от ученаго свята. Юнак, ако и тежко наранен, пак си варди достойнство и не дава се неприятелю си да му досажда тъй ненаказно, но повлича се по люти си рани до дългая си пушка и показва му, че с юнака глума не бива. После призовава сестра самодива, предстателка юнаком, на

помощ, коя му излекува люти рани и подава му пак дългая пушка, да иде войска да поведе, царя да отърве. В Омирови песни тъй също се представлят юнаци, защищаеми и подпомагаеми невидимо от някой си бог или някоя си богиня и че оръжие им дадено от някоя си богиня или бога. Самодива же или Само-Вила и Горска-дива е предстателка юнаком и пастухам в българско баснословие, кое украсява народни ни песни.

В многи же наши народни песни и приказки вижда се, че и змеюве ходили на битки или помежду си, или подпомагающе людием невидими и многажди се и нараняли в боюве, но защото знаели целителни билки, изцерявали се лесно и никоги не умирали. Тия сички като ги сравним с Омирови песни, де также се представят богове и полубози им, че са се били помежду си и че помагали людием невидими и се нараняли в боюве, видим да е било едно и също нещо в старост. Но елини отпосле го изменили и преобърнали съвсем и то остало в писани им книги, а в нас остало най-старое и до днес в народни ни песни, приказки, празници и обряди, защото наши стари книги ги осъдила черна съдбина в огън! Какво друго са съдържавали, нечестивий възпомянаеми, на близо кръщения Преславскаго двора, книги Коледник, Гръмник, а не баснословни песни, пеями в славословие Коледу и Перуну Гръмнику? А Пътник не е ли било някое си земеописание или пътешествие или най-после преселение българ от Хиндистана в Европа, както е еврейски изход? Мисленик, не е ли било някоя си логика? И проч. Ние не щем се пуща тук в дълги и обширни изследвания, защото тук не му е място, но само ще кажем вкратце, че тейзи книги като се споменуват във време кръщения Преславскаго двора (виж Юван Екзарх български изд. Калаидовича), кога според сплетения легенди уж се за първи път явява българска и въобще славянска писменост, може ли противопредположи някой си, че българи щом са се научили писменост, списали са такива книги? Или може ли каза, както казват, че Св. писание е превод от гръцки, та и тии книги са се превели от гърци Колед и Перун Гръмник? Имат ли гърци Колед и Перун? А до кръщения Преславскаго двора колко бе напредовала християнска вера и баснословии гръцки книги ценяха ли се веке тогава, щото българи в начало полагаемаго кръщения да се заловят и да преведат найнапред тях? А какви са тия книги, кои се споменуват в папски въпроси от Борисово посолство, че ги уж били зели българи от саракини?[3] Какъв же народ са били саракини всъщност и какъв език са говорили, изследовал ли е до сега някой си любословец точно и истинно?

Ние оставяме тойзи предмет тук с тъй мимоходни само въпроси, защото другаде сме писали обширно о тому и то наше съчинение е под печатание (5 печатни табака има до сега излезли)[4] и кога се свърши, всеки ще види що сме ние днес бедни българи били в старост и какви книги сме имали.

ОТГОВОР НА БОГОСЛОВСКАЯ ГРЪЦКА БРОШУРА

БЕЛГРАД, 1860, 38 с.

През тия дни се е издала в Цариград една дебела брошура, коя носи наслов „Исследование за каноническое право вселенскаго патриаршескаго стола над православная в България черкова. От Григория първато писаря свещеннаго събора великия христовия черкви“.

Тая брошура е пълна от калугерски легенди, коих са писали разни иноци в килии (стаи) си с обичний гръцки дух противо български в разни времена черковни работи, както и противо нихни граждански дела, представлени от тях иноци с най-злобни дух и прикривени по воля им. Ние не щем си губи време да отговаряме на такива калугерски легенди и глупости, защото не им даваме никаква историческа важност, но имаме ги за чисти приказки. Ние обртаме внимание си на две главни точки, кои се относят не само на нас българи, но и на сички православни и неправославни славяни. А тии точки са следния: 1. Гърци казват, че бог и дух светий избрал техен език и тях да просветят цял свят в християнство и езика си наричат божествени и евангелски език. Това също от духа святаго дадено им преимущество признават и православни руси и ето единадесет нови апостоли, кои са се сега появили, що са писали в една си пресна издадена брошура „К Сербам послание из Москвы.“ В нея брошура се казва: „Богу угодно было избрать их (Греков) язык для прославления своего имени в священном писании и их самих для разпространения веры в мире.“ После казва: „От них просветились многие народы; и мы, славяне, от них получили лучшее свое достояние, истинное знание бога и спасителя нашего.“

2. Гърци казват, че тии кръстили българи, дали им писменост, просвещение и всяко друго нравствено добро!!! Тейзи са две главни точки, на коих ние объртаме внимание, както рекохме, и призоваваме сички учени славяни да обърнат и тии на това внимание си, защото се на сички относят и ние ще влезем в едно важно и голямо изследование да докажем миру, че тии не са истинни. А това наше изследование ще бъде кратко и под въпросителен начин.

Ние знаем, че многим от наших славян ще се види съвсем странно такова едно нещо, кое се е веке вкоренило в тях и толкова е о тому писано и мисли се, че то е веке доказано като две и две четири, а най-паче като сичко се отдава да е станало по духу святому, благоволящу гръкам и езика им! Но ние ги молим покорно да послушат и наши о тому мисли и ако не им се види благоразмислено и праворазумно казаное от нас, нека се отговорят на наши въпроси.

Ние оставяме гърци да се радват на легенди си, а отправяме въпроси си всем ученим славянам и всему ученому миру:

1. Питаме покорно и с най-голямая благоговейност: когато светий дух даде огнения езици апостолам и им каза да идат да проповядат пред сички езици = народи, между тях апостоли имаше ли поне един грък или елин, или сички тии апостоли бяха евреи?

Отговор на тойзи въпрос не може да бъде освен отрицателен, т.е. че нямаше ни един грък между им. Следователно дух святий не е избрал гърци, нито техен език да просвети цял свят, както тии и многи наши братя славяни мислят и са убедени и пишат еще и до днес такива неосновни работи, противни праваго разума, истории и вери. Знайно е еще, че и четири евангелисти не са били гърци, нити апостол Павел, писавший най-много, но чисти евреи.

2. Питаме покорно и с най-голямая благоговейност: пред богу и пред духу святому има ли лицезрение, щото да се предпочете един кривач народ гърци от толкова милиони други народи? И на тойзи въпрос отговор не може би освен отрицателен. Сички книжници, мъдреци и богословци единогласно щат отговори, че пред бог нест лицезрение, бог е всеправеден и проч., щото и от того се обличава гръцкое глупомислие. Ученый свят знай твърде добре, че стари елини презираха сички свят и назоваваха ги βάρβαροι = варвари и с други разни укорителни имена, а ученый свят знай еще, че преди гърци и в техни времена не бяха сички народи варвари и достойни за укорение,

но бяха много по-учени и по-просветени от гърци и тии ходеха и се подлизваха около тях и като научаваха по нещо си, приносяха го в отечество си. Такива учени народи са били ариянски (самсъкритски) народи, вавилоняни, египтяни и проч. Тая стара гръцка гордост, що са искали да се казват, че тии са първи на свят, увела се за несчастие и в потомци им еще и в християнство и искат да кажат смешно, че бог и святий дух тях и техен език избрал!!!

Това казваме за първая точка и молим покорно да ни се отговорят на тейзи въпроси. Нека дойдем на вторая точка, коя е по-важна за нас и сички славяни, т.е. да докажем, че българи и въобще сички славяни не са се кръстили от гърци, нито свещеное старобългарско писание е превод от гръцки. Но тук щем говори малко по-обширно.

Ни един от учени славяни, кои са изследовали до сега славянска старина, не е обърнал особено внимание да изследова какви са били възпоменаемии във време кръщения Преславскаго двора нечистиви книги Коледник, Пътник, Гръмник, Мисленик и проч.? Какви са били тии книги, за коих послании от Преславскаго двора в Рим питат папа Николая I що да сторят с тях, а той им казал: да ги изгорите!? Какви са били тии черти и резки, коих Черноризец Храбър възпоменува: „Славене прежде погани съще не имееха писменост, но чъртами и резами читааха и гатааха?“

Сички са земали за изобретателя на славянска писменост Кирила и Методия, във време кръщения Преславскаго двора, и дали ѝ са име кирилица, ако тя съща писменост освен някои си букви да се види еще от няколко векове преди Христа по елински стари надписи и, ако да се е открил и в България, в Търнов надпис на мрамор, писан с нея писменост във време славнаго Крума царя българскаго, кой е бил еще преди Кирила и Методия и кому остатки от закони са явни и в европейска повестност под именем Les institutions du roi Croumn = Законоустановление царя Крума.

Учении славяни са одобрили, че свещеное писание е превод от гръцки и че славяни са се кръстили от гърци, и то кръщение най-напред уж станало в Преслав. За свещеное писание, че било превод от гръцки, най-много ги е убеждало сродство старочерковнаго езика с елинскому и няколко елинизми, що се виждат в него. Но ние ги питаме покорно: кога някой си изследова и докаже, че то сродство си тегли от другаде начало, а не от того мнимаго превода и че тии еленизми от други много последни

причини са се увели в него, тогава тии господиновци що щат отговори на това?

Българи и сички въобще славяни до кръщения Преславскаго двора нямали, казват, писменост! Ние не щем ходи от твърде далеко, т.е. отпреди Христа еще три века напред, че българи са живяли в Стара Планина, за кое държим исторически доказателства, но ще питаме от по-после нещо си.

Атилови наследници Боян, Каран, Крум, Борис царували в България, покорили няколко пъти Византийска велика държава, земали годишно даждие, имали писмени договори понякогаш с византийци, имали закони и какви еще закони! От многобройни членове, и нямали писменост?! Каква голяма глупост! От Солуна се явили два брата и тии били от провидения избрани да кръстят преславски българи! Сънища и провиждения им приписват! Каква хубава легенда! Само гръцка глава може да я сплете!

Кирил или Методия дошъл в Преслав, бил живописец, Борис цар български бил ловец заузет, имал в Преславски гори летни домове и приградени дзверници, обичал и живописание, Кирил му написал и начертал второ пришествие, Борис се уплашил и искал да се кръсти, Кирил го кръстил, никаква мълва голяма не станало, с няколко си телохранители си Борис с кръста в ръце победил сички толкогодишни идолопоклоници упорни българи! Кирил превел от гръцки на славенски (а не на български, казват учении славяни?) Свещеное писание и то за седемдесет дни и сичко се свършило! Помагали му пък, казват, и неколцина велми бързопихци попове българи от Охрид! Прекрасна легенда!

Да докажем тойзи важен въпрос тряба да изследоваме вкратце следния: 1. Кога е изчезнало име елин и грък и не е имало никаква гражданска важност, а заменило се с име Ρωμαῖος = римлянин. 2. Кой народ и език владееше в Европа във време Иисуса Христа и какви народи живееха в Турска днешна Европа. 3. Де се е съставила Христова първа черкова и на какви езици са проповедали езичникам Христови поклоници.

1.

Старое име елин и по-новое грък от кога бяха изчезнали политически и пак се появиха?

Сички учени знаят, че Филип, цар Македонски, бе гудил на

ум да завладее гръцка земя и той ѝ даде първи удар да подпадне под чужда власт. Той завладя и изчисти нихни преселения, кои бяха се разпространили отвън Мора по някои си места в Тесалия и Епир зовими днес страни, както и в Тракийски крайбрежия и постъпи и в сами им граници. На това имаме тисящи доказателства. Демостен и Есхин в слова си, както и други съвременници, описват сички почти подробности за тях работи. Филипово намерение изпълни син му Александър Великий. Той завладя и покори сичка гръцка земя, като им разори и няколко си градове. И от тогава елинска самосталност веке изчезна и име елин и грък нямаше никакво гражданско значение. Само Атини бяха остали като полусвободно място, милостия Александра Великаго заради великолепни храмове и здания, коих великий Александър пощади.

После смърти Александра Великаго Македонска тол разпространена държава раздели се, както е знайно, на няколко си части от негови войводи, между коим имаше и гърци и тии войводи съставиха толкози царства и владеяха под свои си имена завладения места, гръцка земя, както и сама собствена Македония. Име Елада и елин, грък и Гърция нищо не значеше политически, както е било преди Александра Великаго.

Това раздробление и несъгласие докара най-после падение Македонскаго царства и Рим, ползовавш се от того, почна да завладава разни места, доде разшири най-после своя тол велика държава.

Гърци, живеящу еще Александру и после смърти его, ако и да се покушаваха няколко пъти да възживят пак Атинско народодържавие, обаче нищо не успяха да извършат. После Македонское иго Рим им наложи такова иго, щото и народно си име веке изгубиха и казваха се и казват се еще и до днес Ρωμαῖοι = римляни, вместо елини и гърци, и ἐξέυρεις Ῥωμαΐϊκα = знаеш ли римлянски. Име елин и грък се явява в политическо значение пак в 1821, но простий народ се име Ῥωμαῖος си сам отдава. Византийская же държава, за коя по-долу щем говори, никоги не е била Гърция и Елада, нито е такова име носила. Свидетелство живо имаме, освен историческия, и това що завладетели турци ѝ дават име Рум милети = римлянски народ, кое тя всякоги носила до падения си.

Но може някой си да отправи въпрос: гърци казват, че македонци били елини? То ще бъде смешно да отговаряме на тойзи въпрос, кога сами съвременници Филипа и Александра елини пишат, че македонци не били елини, нито имали някакво

си сродство с тойзи народ и с езика му, а и Александър, кога говорел на войска си по македонски език, наемнати в негово войнство няколко си гърци не разбирали нищо по македонски и той се унуждал да им говори по елински език, кого е познавал, както днес царие знаят и други езици. Македонци са били елини, тъй както днешни някои си учени гърци мечтаят две Елади: Ὁρατή καί ἀόρατος Ἑλλάς = видима и невидима Елада — Гърция!

Александър Великий е бил на свят 366—323 л. преди Христа, щото от него време до 1821 име елин и грък никакво политическо значение не е имало на свят, т.е. гърци сами не са били веке независими.

2.

Кой народ и език владееше във време Исуса Христа?
Римлянско народодържавие еще в 264 до 133 л. преди Христа бе съкрушило Картагенска власт и бе покорило почти сички народи по крайбрежния лъгове Средиземнаго моря, а във време Траяна Римская държава се разшири най-много. Траян в 106 л. подир Христа покори Дакия = Влашко и Богданско и до днешна Бесарабия и направи ги Римска област. Той завладя и крайдунавски места Българии, направи крепости и около Дунава и за свободное с Влашко минуване направи камен мост на Дунава, кому остатки се еще виждат между Турну Северин и Чърнец. Траян мина Стара планина (Ем) на устие ѝ, кое и до днес еще носи име Траянови врата, завладя Македония и Тракия, коя и до днес от него време носи име Руманя, а жители ѝ се назовават от старопланински българи руманци. Негови завладения се простряха и в Азия, както са описани подробно в римска повестност. Но от Чернаго моря, отде се простира Стара планина, до вишепоменати Траянови врата, то място оста непобедено от римляни и тамо живеяха независими българи, укреплени и завардени и от две страни на Стара планина. Тии си бранеха свобода и не подпадаха под римска власт, нито народно си име заменяха с руманци, както техни братя тракийци и македонци от неволя сториха. По тях места нигде не се вижда римски паметник, както по другия.

Траян остави тях места незавладени, защото трудно можеше ги завладе и защото негова главна цел беше Азия, понеже той следоваше ход Александра Великаго и мислеше, че тии, обкръжени от всяка страна от римски завладения, скоро щат подпадна под римска власт. Но то не изпадна тъй, защото обстоятелства

се мениха и тии си увардиха свобода и независимост до последное им падение под турска власт и тем в разни времена дойдоха на помощ няколко пъти волжански им братя.*. Римско народодържавие (република) успя да подчини толкова народи и да ги държи толкова време под власти си, защото не им налагаше някакво си тежко иго, но повеч ги оставяше като съюзници си; войнство и началници от тях им оставяше, вяра не им докачаше, даже и закони си не им налагаше. Римляни са зовали таковых подаников себе: Socii populi Romani.

Това може всеки да узнае от римска повестност и от видимое в черковна повестност правление палестински евреев, де се пише, че тии имали свои съборища и съдовища в Йерусалим, а военная и изпълнителная власт била в римски ръце. Македонски и тракийски българи так са били покорени римляном, иначе не е могло да бъде един Рим да държи толкова народи под власти си!

Римско правление е давало и неримлянам от подаников си почетно гражданство и то е било голяма чест за тях! А таковаго римлянина вънкашни областни управители не са имали власт да го съдят и наказват, но трябвало е да го провождат в Рим. Това се доказва от посланика Павла, кого не са могли да осъдят в Йерусалим, но пратили са го в Рим.

Всеки учен знай, че Исус Христос спасител се роди във Ветлеем, във време Августа Кесара, в 12 л. консулства его в Рим, от сътворение мира 4004 (или 4963 selon l'art de verifier les dates) и се разпна в 33 л. възрасти си в Йерусалим във време Пилата, управляющаго Йерусалима. На кръста било писано Исус назарянин цар Йудейски, на три езика — на латински, еврейски и на елински. Нам е истина чудно, че е било писано елински, защото в Йерусалим не е имало преселение елинско, а и търговци елини може твърде малко да са се находили при еврейски тол суеверни народ, кой се е гнусил да се приближи при други народи и да купи нещо си от тях, а най-паче като и той народ е спекулант и дето се е находил, не е тъй лесно оставял други да напредват в търговски предприятия, щото римско правителство в Йерусалим не е имало нужда да надписва и на елински език. А историческая причина на тойзи надпис е следная: евреи, както е знайно, клеветеха и обвиняваха Исуса Христа, че бун-

*У нас се находи една българска стара ръкопис, де се доказва това, както и че българи три века еще преди Христа са живяли в Стара планина, кога са доходили тамо галати, кое е потвърдено и от европейска повестност.

тувал народа им и искал да стане цар Йудейски, а тии не признават други цар, освен Кесаря. Евреи употребиха тая клевета, защото римляни не гонеха никоя религия и Пилат не можеше другче да осъди на смърт Исуса Христа, а в римляни беше ред и закон да надписват виновная причина всякаго осъденаго на смърт, та заради това беше надписано на кръста Исус Назарянин цар Йудейски, т.е. Исус е осъден на разпятие, защото искал да стане цар Йудейски, да чете народ на латински език като владеющи съдебни език, а на еврейски като местни от народа въобще говорим език. Елинский език, както всеки може да размисли, тук е имал твърде малко място! Но ако и на елински език е било надписано, за да четат и няколко си гърци, ако са се находили тамо, то пак с това гърци не могат присвои Дух святий и да се гордеят безстидно, че бог и светий дух избрал техен само език за оръдие да просвети цял свят и да го наричат божествени и евангелски език, защото надпис кръста бил и на латински, и на еврейски! Това разяснение се унуждихме да направим, защото много учени богословци гърци с гордост викат и казват, че на кръста било писано и на елински език, а на славянски не било и с том искат да кажат нещо си! Ако разпятие Исус Христово бе станало в Македония или в Тракия, де живееха славяни, разумява се, че надпис щеше да бъде на латински и на славянски! И с това са смешни гърци и не знаят що говорят, но еще по-смешни са някои си наши славяни, кои са приели за свято сичко, що са гръцки глави измъдрили и надписали!

3.

Христовая първа черкова де се е съставила и от какъв народ? Черковная повест такожде е позната всем ученим и всеки учен знай, че първая Христова черкова после разпятие Исуса Христа състави се в Йерусалим и тя тогава не бе друго нещо, освен събрание от Христових учеников и от оних, кои бяха повярвали в Христа. Тии сички бяха евреи, както е знайно, и не един грък и елин нямаше между им! А Христовии тии ученици и посланици изпърво проповядаха само евреям. Посланик Павел, евреин, първи почна да проповяда езичникам (не евреям), както е знайно, и той първи доходи в Македония във Филипи и Солун. Доказателства необорими на това са Деяния и писма послаников. Две послания к солунянам доказват какви добри человеци са били солуняни, как благоволно са приемнали посланика

Павла, колко са тии разширили Христовая вяра по сичка Дардания и Илирия, кои никоги не са били Елади и Гърция, нито е имало тамо заселени гърци, но се славяни. Свидетелства исторически освен множество други имаме и славнаго вития Демостена, съвременика Филипа и Александра Македонскаго (3 века преди Христа), кой като приканяше Атинейчани да се опълчат противо Филипа и искаше да ги усърчи в предприятие им, изчислява тях Илирически народи и казва, че тии ако и да не са елини, но варвари (не елини), никак не щат търпя да ги завладей Филип, кой бе почнал да подчинява някои си от тях. Посланик Павел казва еще в послания си (виж послания к солунянам), че солуняни му провождали иждивление чак в Рим, кога он тамо страдаеше! А народно едно попредание съществува и до днес в България, че посланик Павел доходил и даже до Дунава!

После Йерусалимская първа Христова черква видим, че втората се съставя в Солун и от тамо се разпространява християнска вяра по сичка Дардания и Илирия, славянски земи, а не от гърци и елини, както са тии прелъстили свят и еще ищат да лъстят, мисляще, че сега е средний мрачен век! Посланик Павел, кой е ходил и в Атини, не е можал да състави тамо черква, както в Солун, защото в Атини и въобще в тогдашна Гърция многобройни кумири и храмове не оставяха тъй лесно елинскаго народа да приемне друго вероизповедание. А в Солун и в цяла Дардания и Илирия, де живееха славяни и вярваха яриянская вяра, коя си бяха пренесли в преселение си от Хиндистана, т.е. в добро и зло начало, в безсмъртие души, в бъдъщи живот, в божи огън, в свята вода и проч., а нямаха никакви ръкоделни богове = кумири, тии казваме, славяни твърде лесно можеха да се обърнат и да приемнат християнская вяра, както са се лесничко обърнали и я приели по свидетелству самаго посланика Павла.

Вишеизложени за първая в Йерусалим съставена от евреев Христова черква и вторая в Солун от славянах са доказателства свети и необорими и никой не може доказа противное. Тук сатаническая папска и патриаршеска гордост, че тии били глави черкви и тем трябало да се покорява цял християнски мир, изчезва за всегда и доказва се едно чисто глупомислие!

Сега остава да докажем на какви езици са проповядали народам Христови посланици и да додем на наш предмет за българское кръщение и за свещеное наше писание. То вкратце веке може се доказа.

В самое благовествувание (евангелие) е казано, че Христови ученици приели дар от духа святаго и говорили сички езици. То ще каже, че тии са говорили и български.

Ако ли же някой си неверник не приема това за истина и каже, че то не е било тъй, то и инак ако е било, т.е. Христови ученици ако са проповядали тая вяра като человеци, то пак е трябало да знаят езици другим народам, коим са проповядали, иначе не биха се споразумяли никак с тях! А да кажем, че святи ученици и посланици Христови евреи са употребили хитри гърци за драгомани, то е глупомислие! Absurde! Trois fois absurde!

Посланик Павел, освен устноѐ проповедание, работил и с писма, писал разним езичникам (не евреям) народам, разумява се, че тряба да им е писал на езици им.

Писавши Христовое благовествувание, посланици имаха дар духа светаго, както ни поучава святое благовествувание, и знаеха сички езици. Тии е трябало да пишат и славянски за славяни, а не само елински, иначе биха съгрешили пред бога! Посланик Павел сам пише, че между кръстившим се няма ни варварин, ни скитин, ни елинин, но сички са братя в Христа. Това не вика ли гръмогласно и не показва ли, че и тогава имало разпра за народност, и че скити и варвари (под имянем коих гърци са разумявали най-много славянски народи) били предмет посланика Павла, т.е. имал и с тях работа, а с том е искал да ги примири? Може ли си помисли някой си, че посланик Павел е предпочел едного самаго народа и ѕзика, а презирал и уничтожавал других? Не! Не! Това никоги не може се отдаде Павлу! Посланик Павел, както и другии посланици са били умни и богодухновени мъжие и не са писали само на елински, нито са предпочели само гръцки народ! Пред тях, както и пред бога, сички народи са равни. Техни писания го потвърдяват на тисящи места и не е нужда да ги навождаме тук и да говорим више о тому.

Кръстившии се Македонски славяни от посланика Павла, трябало е да се стараят и за еднородни си братя руманци (тракийски българи) да ги кръщат и тях, с коим са били под една власт, т.е. Римская държава, както по-горе казахме. А Старопланински свободни и независими българи, едно според християнская вяра, а друго според римская власт, коеи служеха еднородни им братя македонци и руманци, били са нихни неприятели и тамо за това не е можела да се разпространи християнская вяра тъй скоро. То се доказва, че в по-подирни времена, кога се състави Византийская нова държава и се биеше със свободни българи, във византийски пълчища се нахождаха многи предводители и воини от македонски и тракийски славяни и тии се биеха с единородни си братя, еще непокръстени старопланинци българи. Във време же Костадина Великаго пограничнии пълчища Византийския държави били са македонски и тракийски славяни. А във време Управди (Юстинияна) Великаго, кой е бил родом славянин, както са сами византийски писатели записали, че бил от Бедерияна (близ Охрид), майка му се звала Бегленица, баща му Изток, а византийци отпосле им сплели баснословно родословие; във време того великаго мъжа, почти цяло войнство се състояло от славяни. Ето и свидетелство от едного съвременика византийскаго писателя:

(превод на български)

НЕИЗДАДЕНА ИЛИ ТАЙНА ИСТОРИЯ ЮСТИНИЯНА ОТ ПРОКОПА

Глава 6

1. Какви человеци са били Юстиниян и Теодора (жена му) и на кой начин раздраха римлянски работи ще прикажа. Във време самодържца Леона във Византион троица млади земледелци, родом илирийчани (славяни), Зимарх (Зимар), Дитивич и Юстин (Управда) от Бедерияна, кои се нахождаха в голяма бедност отгледи у дома си, да би се от това отървали, управиха се да постъпят във военна служба. Тии дойдоха пешаци във Византион (Цариград) с по една овчарска космата улия* на рамена си, в коим бяха си зели по малко сухарик (пехсимед) от дома си, и като се причислиха във военния регистри, цар ги избра за палатская гвардия, понеже бяха сички твърде лични момци.

.....

3. Времени же мимотешку Юстин достигна на голяма мощ (сила). Цар Анастас го направи главатаря над Палатски гвардии. После смърти же царя, Юстин според това си достойнство (чин) що имаше, успя та зе в ръце си византийское царствување и беше в дълбока старост и безкнижник съвсем, кое други път не бе се случвало в римляни (т.е. да стане император безкнижник человек). А понеже бе употребление и сам си цар да подписва укази си, на това той го нямаше.

**Σισύρα* = *космата дреха от овча кожа и овчарска улия, каквито си имат и до сега българи.*

4. Онзи, кой изпълняваше длъжност квестора, кой се назоваваше Прокл, решаваше и управляваше сички работи както си щеше! Но за да бъдат уверени изпълняющии царски укази, че царская ръка е минала на всеки указ, измисли се следно: издълбаха на едно дръвце четири латински слова и като потапяха в червеное мастило перо, с кое царие пишеха, даваха го царю. А онова дръвце гуждаха над книга и като улавяха царская ръка, развождаха я с перото над печата четиритях слова и на сички други издълбани резки дърва, и тъй се добиваха подписании от царя укази. Такива са били римлянски работи във време Юстина.

От това съвременно свидетелство Прокопа и других византийских списателев всеки види, че Юстин = Управда първи е бил българин от Бедерияна и че във византийски пълчища имало множество българи войници, кои възлазили и на царски византийски престол. Юстина е наследил сестрин му син Юстиниян или Управда вторий. Ето що казва и за него французшкий историк Amédée Thierry, кой е черпал това се от византийски писатели, а именно от Прокопа и других. А навождаме и него да покажем нашим българъм, че тейзи работи са издирени и изследовании и от европейцев (превод на български):[3]

„Към 474 лето (после Христа), в царствување самодържца Леона, бяха дошли от Бедерияна в Цариград троица млади селчани, кои с по една сопа (тояга) в ръка и една от кози мех улия на рамо, с по няколко черни хлебове в нея, идеха да търсят чест си (късмет) в царствующий град. Защото бяха едри и напети момци, един рекрутор (онзи кой събира войници), записа ги в палатская войска, де и троица следваха поприще си, отчасти с юначество си, отчасти же със снизходителност и способност поведения си, с коим се отличаваха горци места им. Един от тях биде император Юстин, кой от чина на чин бе достигнал главни главатар на тейзи същи палатски войски, де беше прост воин. На смърти Анастасия, великий шамбелан (камаргер), скопец ищащ да издействува да падне избор войнства за цар на едного от негови любимци, даде Юстину едно голямо количество сребра да го раздаде войникам; Юстин го зел, раздал го и привъзгласил се той сам Август (цар) и много смях станало за тая играчка великому шамбелану. Като достигнал чест си (късмет си) Юстин призовал при себе си сестра си Бегленица, съпруга едного селачанина от Юстинияна прима (Изкоп?) на име Изток и сина му Управда, кого искаше да възпита като свой си, защото нямаше никак деца. Тии троица селачани ведно

с илирическое си облекло съблекоха и народни си имена, кои биха много забавляли високое цариградшко общество; дадоха им се латински звонливи имена, скова им се съвременно и едно родословие, кое ги правеше, че произхождат от една лоза благороднаго рода Аниция, кое се уж някогаш преселило в Дардания. Силоя тога латинскаго кръщения, Бегленица станала Вигилантия, Изток — Сабатий и Управда зел това име Юстиниян, кое зная да увековечи.

Старопланинский овчар не бе се възпитал в младости си с доброприлежно възпитание, ако е истина, както го приказва Прокоп, че не можал другче да подписва име си, но помощия на една злата жица издълбана, коей е следовал резки с перо си; как и да е, той искал да бъде другче с негов непот (сестрин син).

Младий Управда е имал най-добри учители на всяко нещо и ги удивил чрез ненаситная си деятелност и всемирност духа си! Красноречие, поезия, закон (право), богословие, военно художество, архитектура, музика, той ищаше сичко да знай и зная все. Като стана император (наместо вуйка си) самичак работи на тейзи възпоменания (монументи) права (законах), кои съставят най-голямая му слава. Негови сношения със Сената били са всякоги неговое списание и той ги без преготовления често предлагаше, ако и с едно произношение малко не гладко (български!), кое откриваше негово илирско родопоколение. Гръцкая черкова пей и еще до днес един имн (песен черковна), кого е той съчинил и музика (ноти) му направил. Най-после много великолепни здания в Константинов град и в области съзидали са се по негови устрои (планове) или според негово мнение."

Ето що е бил Юстин и Юстиниян, славяни чисти. А Юстин, ако по-голямое число войнства не са били славяни, не е можал тъй лесно само с пари да стане византийски император! Гордии латини и гърци не са тъй лесно претърпявали да бъде такова едно нещо, старопланински овчар да стъпи на престола великаго Костадина, а еще и безкнижник овчар! То се види ясно, че по-голяма част войнства са били славяни, както и в държавния чинове. Ето що казва пак Прокоп за войнства и как са се ценили в това гърци (превод на български):[4]

„При том подрязваха (земаха им) войници чрез много други ограбителни измишления, като в награждение уж за опасности, на коим са се излагали в боя. Едни се не одобряваха под названием гърци, че уж нищо юнашко не можало да бъде от тойзи род. Други се отдалечавали под предлог, че император не им

е назначил служба, на коя са били прилепени, ако и да са явили в съду званична им служба. Писари (логетити) дръзнуваха безстидно да ги показват откраднати с измама (писма им). Други се отпущаха, защото се били отдалечили няколко дена от военни си другари."

Тук (в 24 глава) Прокоп говори за злоупотребление, що се е творило във войнство във време Юстинияна, де видим че между войнство имало и гърци зовими, коих уничтожавали, че нищо юнашко не можело от тях да бъде. То ще каже, че Юстиниян не любил тойзи род и чистил ги от войнства си и тии не са били в голямо количество, кога сравним славяни и други народи, кои са били тогава под византийска власт. А от други места Прокопа се вижда явно, че Юстиниян оставал варвари, кои имали непрестанни боюве с византийска власт, да напредоват и давал им еще скритом и пари! Тии варвари, от византийци назоваеми, не са други, освен старопланински свободни и непокорени българи, коим Юстиниян е желал напредък като енородец им.

Тейзи са необорими доказателства, че Византийская империя е била съставена от смес народов, а най-голяма част славяни; гърци же били едно незначително нещо в нея, а о езику им в него време и до десятаго века нито реч е било. Юстин и Юстиниян на латински език писали и той бил владеящий.

Да додем пак на наш предмет за Христовая черква и вера.

Христовая черква до времени Костадина Великаго (3 века подир Христа) не е можала да се усили, както то е добре познато, и християнска вера се гонеше от езичников строго. В това разстояние елин и грък не се слушаше нигде граждански, т.е. тии нямаха никаква особна независимост, нито власт, но бяха равно подани римлянам, както македонски и тракийски славяни. А свещеное писание беше се до него време написало, т.е. благовествувание, Стари-завет, Песники някои си богослужебни други книги. Македонски славяни, приемше християнство еще във време посланика Павла, както видяхме, не можеха да останат до него време без свещено писание и без богослужебни книги.

Трябало е да са ги имали и тии на свой си език, заченше да пишат еще от времени посланика Павла.

Костадин Великий, роден в Ниш (в Дардания) от българи родители, на римлянска служба сполучи угодно време, кога Римска държава се нахожда в междуособни размирия и с християни най-паче войни, успя та я освои и раздели на две, избрав

себе за престолний град Виза, преименовав го на име си, Костадинов град или Нов Рим, в 330 л. подир Христа.

Римская прежде силна държава от тогава почва да отслабва и отпадва, доде най-после се изгуби. Костадин първи даде свобода християнам да изповядат явно вяра си и да си зидаят велйколепни храмове и он, казват, наблизо смърти си кръстил се.

Новоучрежденая от Костадина византийска държава се състоеше от смес разних народов, т.е от латини, евреи, армени и от най-голяма част славяни, а гърци твърде малко, кои само в Пелопонес се нахождаха. Сички тия народи християнская вера бе съединила на едно и носеха общое име Ῥωμαῖοι = римляни = руманци. А владеящий език беше римлянский и до десятаго века никаква званична (официална) документа Византийския държави не се находи писана на елински — гръцки език. Във време Юстинияна, както видяхме, гърци били съвсем презрени и не ги приемали във византийское войнство. Ето що казва пак Прокоп за тях как са били притеснени в Пелопонес (превод на български):[5]

„В това си пълномощно ходене (мисия) Александър Псалидий — късострижений — стори елинам следния. Съседи, термопилски земеделци, от старо време бяха определени да вардят нея крепост, кога се случи да нападнат в Пелопонес някои си варвари.

Но той Александър отиде тамо под предложение да заварди уж Пелопонешки интереси и каза, че земеделци не тряба да вардят тия теснини. Намясто тях той постави две тисящи войници на стража, но не им назначи платка от царско съкровище, ами от приходи на сички градове в Елада, кои първо се употребляваха за построение на обществени работи и позорища и с тойзи начин той уведе сичко в царское съкровище. Така, да се обдържават тейзи войници (кои и твърде малко ако бяха), цяла Елада-Гърция се съсипа от тая постъпка тогози человека; и Атини, както и сички други градове (в Елада)... нямаха веке нито дукахце да употребят за здания и други обществени полезни работи.

Юстиниян одобри сичка тая Псалидова наредба и ето как отиваха работи на това място, т.е. в Елада."

Това е писано от съвременик и на елински език. Всеки види ясно кое само местице е носило име Елада — Гърция и в какво положение се е находило тогава. За да се обдържи една стража, поставена на Термопилски теснини, сички градове елински и Атини се съсипали и не им остало не парица!!! Каква чудна

Елада е била! А тии войници, разумява се, не са били гърци, защото видяхме по-горе, че гърци не са се приемали във византийское войнство, но най-паче са били славяни.

При такива съвременни свидетелства гърци остават посрамени що пишат днес и се гордеят, че Византийска държава е била гръцка!...

Да дойдем пак на главний си предмет.

В него разстояние, т.е. във време Великаго Костадина, независими в Стара Планина българи почнаха да се движат и покушават да освободят от византийска власт братя си по кръви македонци и тракийци българи. Тии почнаха да призовават на помощ отвъд дунавски си братя, неподпадщия под римска власт, а най-паче бесарабски и волжански българи. То време беше предтеча славнаго Атилова века, кой трябаше да съкруши западния сили, а негови наследници Боян, Крум и други да покажат миру българская държава славна.

Костадин Великий в последни си дни имал бой с мними готи и дал уж дозволение според византийска повестност на 300 000 сармати — славяни да се населят в Панония, в Тракия и в Македония и предприел бой против Персийскаго царя Сапора II. От времени Великаго Костадина до кръщения Преславскаго двора (842—854) минуват се еще 524 години.

Българское в Стара планина царство се усиля, покорении прежде от римляни крайдунавски места, Влашко и Богданско, част от Македония и Тракия падат пак под българска власт. В него разстояние стават разновидни боюве между българи и византийска власт, волжански българи идат на помощ няколко пъти своим братям старопланински българъм, на византийски престол възлязват императори от разни родове, а елин и грък име пак се не чува! Но види се на византийски престол ни Леонидас, ни Периклис, ни Демостенис, нито нихен език (до десятаго века), но се латински, еврейски, арменски, и славянски имена, а език въобще латински = Λατίνων φωνή καί οὐχ Ελλήνων!

Ето французки историк Amédée Thierry как описва тях времена:[6]

„Римска Панония и Месия, области съвсем военни, били са на възточна страна Европи онова, що е била Галия на западна, т.е. като ограда империи. Тии затуляха входове на Италия и на цяла Гърция на тия две отбранителни черти — Дунава и Емонския греди, а най-паче когато се състави и Ново-Римско царство на Възпора, тии имаха да бранят два императора. Ако и да имаха чести сношения с Гърция и с ближния страни Костадинова града, обаче нихно образование, прилепено в полское огнище (в домашни им живот), уварди за всегда нещо си строго (селско), но и честнаго военнаго нрава. Тии в III-ти и IV-ти векове бяха като разсадник легионов (пълчищ) и чрез легионов разсадник Кесарев, т.е. от тамо са били съставляни римски пълчища, а чрез тях пълчища са ставали се от тях места кесари (царие). Твърде малко от великих императоров того времени има кои да не са били илирийчани. Клавдий Готский се е родил в подножие Ема = Стария планини, Пробий бил от Сирмиум (стар град близо до Митровица в Срем), Аврелиан же в ближния равнини того града, Диоклетиан е бил далматинец и неговий другар Максимиян Еркул — панонийчанин. Галерий е носил овчарский кривак по Месийски гори преди да върти сабя Юлиа-Кесаря. Ниш се славеше с Костадина Великаго и Валентияна I-го, того гордаго римлянина, кой се удуши от гнев, като чу куадски (германски народ) посланици да говорят високомерно (презрително) за империя, беше роден в град Сабария (Сарвар) при Сава река. Във време кога ставаха събития истории сей (453—462), Панония не беше толкова изчерпана, щото да не даваше веке избрани мъжие, императори и генерали; тя даде на императорский престол Марцияна и негов наследник Леона и трябаше да му даде скоро Юстинияна. Астий, победител Атилов (sic!), бил е родом от Дръстра (Силистра), а Аларик (Илирик в наш „Царственик“ и други наши летописи), победител Рима, родил се е на устие Дунава, между готам в остров Певки; Атилови синове и може би и сам Атила да са се родили на лявое крайбрежие Дунава (Влашко). Велики неприятели и велики бранители Рима излизали са убо тогава от това място, дето римлянин и варварин често се биеха и работеха същая земя. Тамо е било всякоги земя боилища, оная дето старое баснословие е подлагало рождение бога Бедая (Марса).“

(Виж Amédée Thierry. Histoire des fils d'Attila.)

Дохожда време веке да се кръстят и старопланински българи, т.е. Преславски двор званично, защото е имало много кръстени еще отнапред. То кръщение, както е записано, става във време византийскаго императора Михаила III пиеница — Michel III, l'ivrogne — на месту кого е царувала майка му Теодора, а в Преслав царувал тогава Борис или Владимир, баща великаго Симеона царя българскаго.

Преславское кръщение станало с чудотворен начин, както казахме. В Солун се раждат два брата гърци!? Еще в рождение едного се виждат сънища. Тии дошли в Преслав, изобразили

второ пришествие, Борис се уплашил, кръстил сичка си държава. Никакво голямо кръвопролитие и упорност не става от страна толковечних езичников българ; с 40 души сички се побеждат от Бориса и приемат християнство насила!

До него време не имали българи писменост, нито други славяни! Кирил изнамерил тая писменост, обработил езика, гудил го в правила, и какъв еще език! Такъв обработен, удобоизречлив, висок и пребогат, какъвто ни един от европейских езиков не може се равни с него, ако и да са ги работили и гладили толкова векове тисящи учени и мъдри мъжие! ...Кирил превел свещ. писание от гръцки, т.е. Благовествување (евангелие), Песник (Псалтир), Стари Завет и богослужебни някои си книги, а това сичко става и се изпълнява за седемдесет дни! Чудно и пречудно нещо!

Тук се пита всяк благоразумен человек: може ли такова дело да бъде тъй скоро? Сами же писмени паметници, кои предават това събитие, казват, че Кирилу помагали неколцина българи, повеч от Охрид велми бързопихци, коим даже и имена се споменуват: Климент, Сава, Ангеларий, Наум и коих ги скитат и по Чехия и проч.

Ако Кирил и Методия е изобретил първи тая мечтаема кирилица, отде са знаели тии българи от Охрид попове да пишат на нея и да бъдат еще велми бързопихци? Съвременници Кирилови се явяват отведнъж учени и мъдри българи в Преслав и около Преслав (в Тича), Юван Екзарх български, Дукс, цар Симеон, Борисов син, списател и поет, прочутий Боян и други. Тия сички като разсъди человек, кой има здрав ум, не може приемна тая легенда за истина.

Ние разрешаваме тойзи въпрос тъй: македонски българи са се кръстили от апостола Павла и свещеное писание почнало да се пише еще от тогава на български език за българи, както и гръцкое на гръцки за гърци. Мечтаемая кирилица е съществувала еще няколко векове преди Христа, и тя се е образовала от зендская, както щем доказа това в подобно място. В Солун, жилище славянско, имало е училища, де се е учил и обработил славянски език, а в Охрид еще във време Управда Великаго имало славянска независима патриаршия, няколко века преди кръщение Преславскаго двора. Преславски българи еще преди кръщения си знаели да четат и пишат, имали книги Коледници, Грумници, Мисленици, Правини = Закони, Пътници, Пет Звезди и проч.; писменост им била еще Зендская, коя Черноризец Храбър споменува под именем резки и черти. Коя писменост,

молим, на свят не се състои от черти и резки? Може ли писменост да стане без черти и резки?! Преславское в Рим посолство, в същое време кръщения им, казва, че имали преди кръщения си книги и пита що да сторят с тях сега като са се кръстили?

Ние с том не повреждаме Кирилово и Методиево достойнство и заслуги им българъм. Тии, като българи учени в Солун, дошли в Преслав, довели от Охрида и няколко бързопихци, българи попове, кръстили преславци, седнали и преписали няколко си екземпляра свещенаго писания за новопокръстивши се преславци. И това може да стане и да се изпълни за седемдесет дни. Няколко бързопихци попове за седемдесет дни, под управлением деятелного Кирила или Методия, се равно, много нещо преписват!

А новопоявивши се изведнъж учени българи в Преслав и наоколо, от коих поменахме, твърде малък труд са имали да пишат нововеденая писменост. Тем е трябало само вместо да пишат от дясно на ляво, както са преди кръщения си писали зендская писменост, да почнат да пишат от ляво на дясно, както се пише славянская днешна и да приемнат изменений вид, кой се е в нея малко по-другояче угладил. За езика не са имали нужда да го учат. И тъй отведнаж са могли да прочитат и разбират християнски книги и тъй за скоро да се явят толкова учени йерарси българи.

А за голямо кръвопролитие и упорност, що не е станало в това Преславско кръщение и то се ясно разтолкува по следному начину: македонци и тракийци българи като бяха кръщени и Византийски двор като стъпи в мир с български тогдашни цар Борис, що можеха старо-планински българи да сторят, като и сам цар им е приемнал християнска вяра? Пошавали са малко някои си, а най-паче жреци им, но нямали са що да сторят. И тъй с малко едно кръвопролитие се е свършило преславское кръщение. Но между жреци се е таила за дълго време ярианская (зендская) вяра, коя и днес еще съществуе между простому народу, със сички й почти обряди. Тя ярианска вяра е пак избухнала в България няколко века подир кръщения Преславскаго двора, под именем богомилска вяра. Ние о тому ще имаме случай другаде да говорим обширно.

Наши старобългарски, отпреди кръщения Преславскаго двора, книги и древности на зла съдбина са подпаднали еще от того кръщения. Видим еще, че от Борисово време сами българи са почнали да ги горят по съвету папа Николая I[7], понеже то-

гава, както е знайно, черква е била еще една и не е била разделена на западна и възточна. А подир като са остали българи с възточная черква, то и гърци, кои от тогава почнаха да се усилят във Византийска държава, т.е. уведоха после десятаго века гръцки език и постепенно изгониха латинскаго, и тии, кажа, се това са съветовали наши българи, да горят и изтребят тях драгоценни старобългарски наши древности! После видим, че и наши сами йерарси българи и иноци писали противо тях старобългарски от преди християнства книги и ги назовавали нечестиви.

А в 1118, във време Алексия Комнена, кога България бе паднала под византийско иго и богомилци се бяха явили между народу, та византийска власт изгори жива Василия лекаря в Цариград, едного от главни учители богомилства, тогава, кажа, най-много старобългарски книги се изгориха, не само от ония от преди кръщения им, но еще и от ония, що бяха се писали подир християнства! Гърци от него време еще са почнали да гонят българская книжнина и всякоги, кога са добивали и най-малкая власт над българи, цели книгохранилища български са изгорили и във вечно незнайство отдали! Това се и простирало до сегашни времена и имаше еще очевидци българи на такива злоби гръцкаго свещенства, както и то под разни лъжоизвинителни религиозни причини творило това неправедно дело! Освен того колкото книги са отнесли в Русия, отпосле падения под турска власт България, разни иноци и пътешественици руски и от тях книги много са изгорени в Русия се от такива суеверни причини и на това имаме доказателства. А колкото са остали и целокупни, много се виждат изстъргани и изтрити, а много стоят потаени и никому недостъпни. Бедни български народ, под какви гонения е подпаднал. Колко е страдала наша старобългарска книжнина! Но слава богу истинному! Еще се нахожда по нещичко, кое ще открие ученому свету наша най-стара народност в Европа, както и наша стара книжнина.

Това е наш отговор на богословская гръцка брошура, коя е писана във фенерская патриаршия като от някой си питийски стол и с най-голяма фенерска гордост. Но ние казахме, че не отговаряме въобще на сички ѝ калугерски басни и легенди, но само на две главни точки, тоест, че бог и светий дух не е избрал тях и техен език да просветят цял свят и че тии не са кръстили нас българи, нито ни са дали писменост, както са лъгали свят до сега.[8]

Ние преставаме до тук по настоящему, защото, както и другаде сме явили, имаме под печатание едно съчинение, кое се относи на тия само предмети.

Г. С. Раковски

РАЗГОВОР О БЪЛГАРСКОМУ СВЕЩЕНОМУ ВЪПРОСУ

Преди няколко дни случи ни се да се срещнем с едного ученаго французкаго дипломатина, кой минуваше през града ни за в Парис. Той господин, любопитен да узнай всъщност от какви причини се е възбудил българский за независимо им свещенство въпрос, на какво право се основава, какви постъпки са учинени до сега о тому и в какво положение е дошъл, моли ни да удовлетворим любопитност му, коя показваше, че той въпрос го занимава твърде много. Понеже той господин, както се виждаше, имаше съвсем други известия о тому и според това бе зел и съвсем криви понятия о българскому народу, кому история твърде малко познаваше.

Ние се склонихме на негово предложение и като му искахме извинение че наш разговор, за да му представим сичко това ще се продължи и че ние ще му говорим чисто и искрено, а не по дипломатски и по някоя си привърженост, почнахме да му разказваме по следному начину:

Българский народ преди 5 века бил е самостален народ, имал е и той свои самодържци и царюве, свое независимо свещенство. А в черковная си история брои няколко си учени йерарси и независими патриарси, не само преди падение си, но много еще подир завладение турков, както по-долу щем говори о тому.

После же завладение турков, ако и изгубил царство си, обаче негова свобода не е пропаднала съвсем, но задържала се е еще за няколко векове.[1]

Турское завладение над българи не е могло навсякъде да се извърши мечом, но по-голямая част Българии се е превзела на условия, кои са се пазили от завладетелев за няколко си векове. От тях же условия по-главни са били следния:

1. Да имат българи вероизповедание си свободно и свещенство си независимо, както са го имали и преди падения си.

2. Да носят свободно оръжие си и да са обвязани да съвоюват с турков против неприятелев им в особни полкове, под особен си знамян и под предводителством своего си войвода.

3. Да се управляват области и окръжния се пак от войводи, а села и градища от кнезове, кметове и старейшини. Областнии войводи управители носили титул на турски език беглер-бей =княз над князи. А между кнезове и кметове имало е отпосле и баш-кнез или баш-кмет = върховний кнез или кмет. То съюзно българско войнство е съставляло в тях времена повеч турская конница.

4. Ония же, кои не са били войници, т.е. не са били обвязани да съвоюват с турком, тии са плащали по драм сребра на глава, т.е. мъжеский пол достигший в законна възраст. А после то даждие се определило на 50 аспри. Това даждие се събирало се пак от българи изпомежду им, кои са носили име бирници.

5. Съжби и разпри по селам отсъждали и извършали се помежду им от избрани старци в церковния за това определени стаи. А в по-главни градове, кои са се управляли от войводи, имало войводници, на турски и до днес съхранено войвода-конагъ, де са се отсъждали и извършвали граждански и военни работи.

Тая уредба и правление са траели няколко векове и турци са владали над българи по тойзи начин.

На тия сички ние имаме исторически доказателства и живи еще възпоменания и остатки, не само наши народни български, но и султански разновременни берати, фермани и писмени повеления, кои не са еще познати европейским ученим, защото тии твърде малко са се занимавали на тойзи предмет.

Обстоятелства, кои изменяват сичко на свят, а най-паче политичний живот народов, изменили и тойзи начин правления в Турция и български вишеизложени условия постепенно се потъпкали и уничтожили. Но тия обстоятелства не са дошли от само себе си, нито са ги сами турци докарали, но подвижени са от друго едно племе или по-добре сбирщина от сплетници человеци, кои са познати днес в Европа под именем гръко-фанариоти. Понеже то племе еще от преди падения България и Византийския империи имало е вечна непримиримост с българскому народу, както е засвидетелствовано по сичка му обширност от Византийска въобще история.

Това име фанариоти, както е познато всем ученим, няколко

века после падения Цариграда под турска власт се появи на свят и тии станаха познати европейцам в дипломатическия дела Турции най-напред като терджумани и базиргян-башии, защото много време преди тях тая служба при турци се изпълняваше от евреев.

Каква роля са играли тии гръко-фанариоти в Европа и как ги оценява европейский образован свят, ние о тому нищо не щем говори, защото е в обширност описано не само от единородни им гърци, но и от европейци на разни езици.

Ние ще говорим само нещо си за нихно първо появление при турци и от какви лица са се съставили изначала, а после ще дойдем на наш предмет, т.е. как и за каква цел са подбудили тии турци да уничтожат българския условия, да оборят независимо им свещенство и да го подчинят себе.

Учений свят Европи знай добре в какви междуособни раздори бяха достигнали византийци в последни времена падения Цариграда и в каква развратност бе достигнало свещенство им. Многи от тях немирници византийци бягаха ту в Бруса, ту в Одрин при тогдашни султани, или се гонеха от Византион ради немирнаго си характера и предлагаха свои заслуги противо отечества си. Познато е еще какво страшно разорение и опустошение претърпя Цариград във време падения му и завладетел того града Мохамед II бе унужден да пресели и възстанови нови жители тамо. Първи, кои предстояваха на това, бяха тии вишепоменати изгнанци и няколко си от тях последоваха Мохамеда II в тая страшна обсада и тии издействуваха да им се остави независимо свещенство и патриарх им да се избере уж по прежному. Какви избори са станали и каква чест е отдал тогдашний султан патриарху им и то е описано, но твърде увеличено според гръцкий начин в писание им. Колкото изгнанци и сплетници по-знаменити византийци бяха се спасли от османскаго меча, удвориха се около новосъставеная патриаршия. Тии, като человеци немирни и научивше се да живеят от пота других, не забавиха да въведат пак първия раздори и патриаршеское седалище стана за тях оръдие печалби! Вместо назначеная заплата, коя се бе определила и се даваше от тогдашни султани патриарху им, тии почнаха да плащат еще големи количества и да дават скъпоценни подарки да се назначи той, кого всяка страна ищаше за патриарх. А източник на тия разноски беше християнская религия, за подкрепления коей с разни лъжоизвинителни причини съблачаха беднаго и малочисленнаго гръцкаго народа във Византион и в зависими духовно от него

тогава места, доде се простираше тогдашная власт фенерскаго патрика. Време умножаваше число сплетников и познатое отделение Фенер бе заселено се от тях, от кое зеха и това местно име фанариоти. Злоупотребления достигнаха до голям степен, щото наложеное от свещенства религиозно даждие над малочислений гръцки народ не достигаше да посрещне тия разноски. Фанариоти обърнаха лукавий си взор над българи и намислиха да ги подчинят себе религиозно. Но това тии никак не можеха да сполучат, ако първом не се обореха български условия. Български войници и войводи бяха за тях опасни и трябаше от тамо да започнат.

Тии употребиха на това патриарха, защото той имаше най-голям пристъп и уважение при тогдашни султан. Той съветова и предлага султану, че български народ ако остане при такива свободни условия, той скоро ще отстъпи от султанска власт. Тогдашний султан е трябало да влезе в съмнение и да учини свои постъпки.

Многи от български войводи са били призовани в Цариград и избиени, други са били отровени, а други са се теглили в горския места и са се бранили за дълго време, а други са избягали в ближния земи, а най-паче във Влашко и Молдова, стари български области; а някои си от тях са приемнали ислямска вяра, за да отбегнат смърт и да утвърдят чинове си. В България еще се пеят народни песни от народа, кои споменуват тях жалостни събития, и как е гръцкий патрик на това съветовал и подпомогнал тогдашнаго султана да изпроводи войнство противо някого си Стояна войвода, кой се е бил укрепил в търновския гори. От потомства потурчених войвод еще се нахождат и до днес в България някои си съхранивше фамилиарни си български имена.

И големое число на потурчения помаци, кои са съхранили и до сега и матерний си български език. Така, като се оборят български условлени войводи, кои във време войни са съвоювали с турков против неприятелев им, а във време мира са управляли области и окръжия, както и вище казахме, по областем и окръжием се наместят турци или потурнаци за управители, но име войвода и войводница си остава в уста българскаго народа до сега, а в царския фермани и разни повелителни записки, даже до Танзимата 1838, се тъй се пишеха: Търнова войводаси, Филибе войвода си и войвода-конагъ и проч.

От войников же част са употреблени в турская флота, а част са служели се пак под именем войници, но не веке оръжием,

както изпърво, но съвсем другче. Тии във време войни са били употреблявани да копаят окопи (хендеци), да правят мостове и пътища и други нужни работи около турское войнство, както да им гледат коние и проч., а във време мира част от тях са ходили всяка пролет в Цариград и в Одрин да изкарват на пашство царски и пашовски коние. Това е следовало так до времени Танзимата (1838) и еще по-подир.

Тии са били по нещо си изключени от даждия и имали са по-отлична една свобода от другая рая. Тии се пак си носеха знамен, кога отиваха за в Цариград, но не веке български лъв, ами турский полмесец. А вместо войвода предводител имаха едного си от потурнашка порода чари-башия и някои си от тях вместо военная българска каска носеха рунтави калпаци, от коих висеха две или три лесичи опашки...

Турци във фермани си и нихно име до Танзимата не бяха променили, но се пак войниклер = войници ги пишаха, а села им войник куралери = войнишки села.

Подир тойзи удар фанариотам е лесно било веке да оборят българская йераршия, кое са и незабавно извършили. Търновский български патриарх се заменява с гръко-фанариота под титул Ἔξαρχος πάσης Βουλγαρίας = вънкашни духовни владетел на цяла България.

Кога именно е последовало това похищение, за сега не сме в състояние да го докажем. Познатий историк Хамер пише, че после двадесет години от падения Търнова под турска власт последовало това похищение, но то не е право. Ние имаме някакви си народни доказателства че то не е било по-отколе от един век и половина.

Подир това обаряне на българская в Търново патриаршия, българская независима йерархия се съхранила в лице Охридскаго архиепископа (Юстинияна прима), но той зема титул Български патриарх. По какви причини не са могли фанариоти да оборят и него съвременно с Търновскому, както и Сръбскаго патриарха в Печа (Ипек), за сега не ни е възможно да кажем.

Охридский български патриарх и Печкий сръбски удържават свещеная си власт над свои народи, българи и сърби, първий до 1766, а вторий до 1763.[2] Султански берати, в коим са записани кои и колко епархии са били под нихна духовна власт до тях времена, увардени са еще и до днес, Печкаго патриарха в Карловичкая архива, а Охридскаго на друго едно място; а в няколко берати, кои са се давали новопостъпившим на патриаршеское седалище гръко-фанариотам, споменували са се и тии

оборени патриаршии, т.е. колко тряба Фенерский патрик да плаща за тях даждие Порти. Кое доказва, че тии гръкофанариоти са употреблили при другия клевети и това, т.е. да плащат и едно количество за тия тем подчинени патриаршии.

Освен тия берати, нахождат се и множество други верни исторически записки, не само на славянски език, но и на гръцки, кои обстоятелствено доказват, че тии патриаршии никак не са зависвали от Фенерская патриаршия, т.е. ни духовно, ни политично, но били са по сичка обширност самостойни (αὐτοκέφαλοι) до вишеречено време 1763—1766.

В патриаршески актове, кои са се съхранили до сега във Фенерская гръцка патриаршия, записано е тоже вишеказаная епоха оборения на тия наши славянски патриаршии; но тамо е лъжовно забележено, че уж тии сами от себе си дали оставка и се подчинили самопроизволно Фенерскому патрику! А ние знайме от други верни наши източници твърде добре, че български последни патриарх в Охрид Арсений пощо е уборен от фанариотов, проводен е на заточение в Атонская гора в Зографский български мънастир, де е и починал!

Тия сички, що казахме за Охридски и Печки патриарси, са доказателства, коих никой не може да обори. А о тому е писано в обширност от български и от сръбски любословци.

Преди да кажем някои си обстоятелства оборения Охридскаго българскаго патриарха, а именно от какви лица и под какви клевети е то издействувано, нека кажем първо какви злини са нанесли фанариоти българъм от оборения Търновскаго патриарха до оборения Охридскаго, имеещи оръдие гръцкое си свещенство и святая вяра.

Пощо са се уничтожили български вишеизложени условия и се е заменил Търновский патриарх с грько-фанариотина(Ἔξαρχος πάσης Βουλγαρίας — духовни вънкашни владетел на цяла България), първа нихна грижа е била да въведат в български черкви гръцки си език и да изгонят български.

Български старочерковни и исторически книги почнали от тогава да се горят и изтребват от тия лукави фанариотски владици; всяка въобще българска древност и старина се е уничтожала и във вечно забвение хвърляла от тях; тии са пазили строго да се отстранява от беднаго българскаго народа всяко възпоменание, кое е могло да възбуди народное чувство и трудили са се на всеки начин да претопят и слеят български народ в гърци!... Многи от по-знаменити българи, а най-паче онейзи, кои са знаели писменост, били са избиени на Търновское про-

сторище, кое носи име и до днес Морно поле, наклеветени от фенерски владици за опасни человеци, кои могат да отстъпят един ден от турская власт!

Под такива тежки обстоятелства всеки може да разсъди, че на сила е трябало да подпадне български народ в най-дълбокое невежество, да изгуби народное си чувство и да се покори и прилепи безусловно при гръцкое свещенство, за да спаси окаяний си живот!

Български народ достигнал да се облече въобще в черна одежда и да не смее даже и къщия си да нашари с друга някаква си краска! Народнии български песни от тях тежки времена се преобърнали в еднообразний глас тъжби, плача и ридания!...

Българская народност наишла тогава само едно последно прибежище, а то е било някои си горски села, кои са остали непристъпни от гръцкая злоба и по някои си български светини (мънастири), де български иноци са успели да добият и тии някакви си преимуществени берати, а именно да бъдат независими от Фенерскаго патрика. По тях места се е задържал в черкви български език, а училища въобще на всякъде са били уничтожени! Няколко от тях берати и до сега са съхранени от тях български стари мънастири.

Да дойдем на Охридская патриаршия: Охридская българска патриаршия, както казахме, оборена е в 1766 лето, във време Фенерскаго патрика Самуила. Той е бил от знаменита фенерска порода и негов един брат е бил потурчен и във вътрешна палатска служба султана. В тия същи времена е била и познатая порода Ипсилантов в голямо уважение при Вис. Порта.

В 1700 първи Йоан Ипсилант, приселец от Трапузана във Фенер, прочут сплетник, започнал е да интригува при Вис. Порта да обори сръбская в Печа патриаршия и българская в Охрид. Он е представил Порти, че тии са готови да отстъпят от отомански власти, защото в тях времена според австрийски войни били се помесили частно и някои си сърби и българи. Лукавий фанариот, ползующ се от тях обстоятелства, започнал е злобний и пъклений си удар! Но и он след малко време се е наказал смъртия от Вис. Порта, понеже се е доказал противодействующ и на сами турски интереси.

Тая фенерска клевета причинила е невинная смърт многим българъм и сърбам и по следствия того е станало познатое преселение на многочислени сръбски и български домородства в Австрийска земя, под предводителством патриарха Арсения

Ювановича, кой е зел тогава титул патриарх сърбом и българъм, кого и до сега са съхранили карловачки патриарси.

После же смърти того сплетника фанариота Йоана Ипсиланта, наследил го в служба му при Вис. Порта брат му Атанас Ипсилант, в царствувание султана Мустафа III. Син же негов, Йоан Ипсилант, добивш еще по-голямо влияние при Порте чрез разни сплетни и предателства, коих фанариоти извиняват с реч достойнство, положи в действие почнатое от чича си зло против българи и сърби, имеещ силнаго помощника и съдеятеля сродника си вишепоменатаго патриарха Самуила, кое е и последовало, както више казахме.

Гръцки някои си историци хвалят и извишават до небеса вишереченаго Самуила, че той първи възстановил да се месят в патриаршески дела и мирски людие фанариоти и че той съставил и по България училища да се учат българи гръцки език. Но ние знайме твърде добре що е последовало в България във време того фенерскаго патриарха. Пощо е успял той да обори и Охридскаго българскаго патриарха, незабавно е изгонил и от тях епархии от черкви български език, заменивш го с гръцкий. Негова мисъл се е отнесла еще по-далеч. Той е намислил че другче фенерска цел не може се постигна, освен ако не се въведе в български училища гръцкий език и се гони строго от тях българский. За това е трябало учители гърци, кои в тях времена, както е знайно, не са били, а от Вис. Порта такова нещо не е било лесно да се издействува. Прибежище е било готово в християнская вяра, коя е служила фанариотам за оръдие. Самуил убо е издействувал да се изпратят от гръцки монастири Атонския гори по всяк град и по всяко знаменито градище в България по един или по два иноци под предложением да служат за духовници българскому народу, да събират милостиня за вишеречения мънастири, да предумват народа да ходи всяка година на поклонение в Атонска гора и да приноси тамо сребро и злато. Тии иноци, при сички си тия служби, били са отредени да учат български народ гръцки език и да се трудят да го въведат в говору. За голямо обаче счастие българскаго народа, че тии гръцки иноци са били прости съвсем людие, както са и до днес, и нихна наука се е ограничила само на едно прочитание, щото нихно предприятие не е могло да получи съвършен успех. От него време са остали и до днес по сички български градове нихни обиталища, кои носят име метохи = μετόχια, имотипритежания того или онаго мънастира Атонския гори. Самуилова цел с тая решителна постъпка е била да претопи български народ в гърци.

Това като извършиха фанариоти и подпадна веке цял български народ под духовное иго гръцкаго свещенства, тии намислиха веке да започнат едно друго нещо, т.е. да почнат да действуват за възобновение Византийски престол, кое тии днес назовават голямая гръцка идея!

За потвърдение на вишеречения, т.е. че фенерское духовенство и великая от тях назоваема черкова са се трудили да претопят българи в гърци, ние не щем тук да навождаме от наши исторически доказателства, но от сами техни гръцки. Ето що пише един знаменит списател гърк:

„На възточния краймория Македонии, де е било място називаемо в старост Халкидики, носят еще градове, градища и други такива имена български: Извор, Стан, Ново-село и проч.; съхранили са се и някои си речи и песни на елински език, смесени с българскому; нахождат се и имена на някои старожители българи. Душа обаче българина не съществуе веке тамо (!), както около Солун и другде, нито другаго народа, разве няколко си латински речи, както маникия (ръкави), колигас (другар) и други някои си. От тия убо се види, че били и тамо жители българи, но поелинчили се (станали гърци!), насилени нарочно от черков (великая) и от тамошни обичаи, понеже нямаха ни свещеници, ни черковни книги на езика си (!?). А народнии (гръцки) обряди изпълняват се там с голяма дързост и свобода. При том и Святая гора е близо и никоги не са отсъствували от тях места, нито отсъствуват черковни отци, духовници и учители вери.“[3]

Тук всеки види, че гръцки списател Атанас Стагирит обстоятелствено описва великая фенерска черква и Атонския гръцки иноци трудили са се да погърчат българи насила (ἀναγκαζόμενοι ὑπό τῆς Ἐκκλησίας!) и в поменатия места получили пълен успех.

Такива свидетелства от сами гръцки нови списатели, т.е. от начала 19-го века и даже до сега, нахождат се множество, де тии приканят фенерское свещенство и поучават въобще всякаго гърка да се трудят на всеки начин да изтребят българская народност, коя тии назовават варварски елемент! А да разпространяват мечтайнаго си панелинизма и тамо, де не му е място!

Да дойдем пак на наш предмет. Като сполучиха на вишеизложени начин да подчинят български народ под духовное си иго и да му прикъсат всяко непосредствено отношение с Вис. Порта, тем беше лесно веке да достигнат предприетая си цел. Но оставаше друго еще, кое ги смутяваше и възпрепятствуваше на успеха им, а то беше Влашкое и Богданское княжество, кои

до тях времена еще се управляха от българи войводи, подчинени по същия почти вишеизложени български условия, кои са се приключили с тях във време султана Баязита Илдъръма и Мирча войвода Загорскаго в 1393.

Български език до вишепоменати времена бил не само черковен и съдебен, но общи книжевен език в обе княжестве. Влахо-Богданское же болярство (боярство, изкривено на влашки) съставляло се е от българи въобще, както и сами титули му го показват и вси въобще стари документи от тях времена съхранени и до днес на български език. Тамо имало училища цветущи за тях времена, де са се учили и образововали на черковно-български език; книгопечатници же били заведени тамо тогава еще, в коим са се печатали разни черковни български книги, от коих доста са се съхранили и до сега по България.

Разумява се, че фенерская цел не можеше се достигна, доде в тях княжества владеяха еще българи и нихен език. Трябало е убо да оборят и тях и да ги заменят от фанариоти, кое са и извършили в тях същи вишепоменати времена.

У нас се нахождат документи и исторически доказателства от кои места Българии са били познатии във влашка история Мирчо и Дан войвода, под какви обязаности са се проваждали във Влашко за войводи и какви еще сношения са имали в последния времена с Търновский двор царя Шишмана!

Фанариоти, удворивше ся във Влашко и Богданско, изгониха и от тамо български език от черкви, съдовища и училища. Но тамо не беше им лесно да уведат изведнаж гръцки, защото тии княжества имаха войводство и свещенство си независимо еще и можеха силно да се съпротивят на това, както и самое болярство не пропущаше тъй лесно такова нещо. Фанариоти изначала постъпиха другче тамо; тии възбудиха влашкая народност и воведоха влашки език за черковни и съдебен, понеже за тях не беше опасен. Нихно владение в тях княжества достигна до най-голям степен губителства и тии причиниха неизказани злини тамо до 1821 л., както е о тому в обширност описано от разни влашки списатели сего века.

Българии убо се прекъса всяка надежда и българская народност трябаше да страдай много! Отнигде българска книга не можаше в тях времена да се добие веке, нити о народности някои си умилен глас да се чуе!

Много българи от по-главни градове и градища, учещи се веке на гръцкая наука, прилепявали са се съвсем при тем, приемали са нихни нрави и ставали са сами тии гонители българ-

ския народности! Тии са достигали до такова безчувствие, щото са крили и са се отричали даже от народности си, коя е била достигла тем явно омразна!...

Някои си от тях са се явили и в списателское поприще и писали са доволно на гръцки език като за свой народ! Ние за доказателство на това не щем ходи по-далеч, но щем показа някои си от начала настоящаго века знаменити и познати в гръцкая нововъзродивша се книжнина: Εὐγένιος ὁ Βούλγαρης = Евгений Българин; ὁ Δάρβαρης = Дарварис; Ἀθανάσιος ὁ Βογορίδης = Атанас Богорид; Λευκίας = Белчо; ὁ Νικόλαος Πίκουλος = Никола Пиколо и други.

По многи градове и градища в България беше се увел гръцки език в говору, а простий народ е писал с гръцки букви български език, без да знай да изговори нити една гръцка реч! Такива старци и до сега се еще нахождат по някои си места в България, кои не само пишат с гръцки букви, но еще се молят богу на гръцки, без да разбират и сами що бъбрят!

Ние споменахме, че българская народност само едничко прибежище е наишла в някои си горски места, непристъпни гръкам, и в някои си български мънастири, но тии твърде малка упорност и отбрана са могли да противопоставят на такива тежки угнетения, а най-паче в тях времена, кога и за най-малкая причина казн е било люта смърт!

Ние не щем говори тук за турска тогдашна политика как е ишла, понеже то е познато. Такива безчеловечни постъпки и угнетения над български беден народ са се простирали до 1821 л., кога фенерский патрик Григорий и няколко си негови митрополити, ради откритаго съзаклятия против султана бидоха избиени и избесени в Цариград по заповести великаго султан Махмуда, а фенерски князове са за всегда изгониха от Влашко и Богданско.[4]

Фанариотская гражданска власт в турски дела от тогава се веке уничтожи и остана само в свещенство им, кое такожде дори един такъв силен удар трябаше за време да промени поведение си и да се умери малко в злоупотребления си над българи, кои веке от начала 19-го века бяха почнали да се посвестяват малко и да почувствуват нещичко за милая си народност.

От 1821 до 1830 лето фенерская свещена власт беше се съвсем потаила и тии в тях времена от нужда показваха най-голяма умилност към българи. А причина того беше, че в Мора[5] тогава се биеха нихни братя гърци за свобода и поради тях турское правителство не отдаваше веке никаква важност фенерскому

свещенству, кое с религиозно убеждение придумваше и отправяше в Мора многи българи да участвуват и тии в гръцкая битка, както по-доле щем говори и от тому.[6]

Многи от фанариотов, както е знайно, бидоха избиени в Цариград; някои си же избягаха в Русия и в други места, отде отидоха и участвуваха в Морянская битка против султана.

По причина на открития в Цариград съзаклятия (1821), определиха се две паши от страни правителства, кои се отправиха с доволно войнство в Одрин, а от тамо един зе направление към Пловдив, а другий към Шумен. Тии паши отдето минуваха, избиха и избесиха по всеки град и градище по няколко си знаменити българи без никаква виновна причина, само и само заради гръцкое побунение![7]

Дотука казахме вкратце какви права са имали българи подир падения си под турская власт; как са се уничтожили тия нихни права по побуждения фанариотов, как е подпаднал българский народ под игом фенерскаго свещенства и що е изтеглил той до 1821 л. от тях и как е престанала за време фенерская власт до 1830.

А оттука имаме да говорим как фенерское свещенство добива пак първая си власт над българи и как почва наново да ги угнетява. Но тук съвременно ще говорим как се възбужда и народное българско чувство и как обстоятелства трябаше да изменят положение българскаго народа и да докарат свещени им въпрос до какъвто се находи степен днес.

В Одрински мир Русии с Турция (1829), както е знайно, при другим уговори се и съвършеная независимост Гърции. А поданикам християнам в Турско даде се свобода да могат да поправят стари си черкви и да зидат нови без никакво препятствие от страни турскаго правителства.

Особена же главна точка се уговори, Високая Порта никак да се не вмесва във вероизповедни дела фенерскаго свещенства и патриарх да има неограничена власт на тях. Русия же да бъде защитница православнаго вероизповедания християн в Турско.

Руское посолство в Цариград се месеше званично в това отношение, кога се появеше такъв някой си случай между Вис. Порта и Патриаршия. Ние сме били очевидци на многи такива случки, кои са се изпълняли чрез първаго в тях времена терджумана рускаго посолства Ханджарли бега, родом грько-фанариота. На тойзи начин Фенерска патриаршия пак доби първая свещена власт над българи, но сега веке нейна власт беше неограничена и силна, защото се защитаваше официално от Русия.

Вмешателство же католишких сил по християнским делам се ограничаваше тогава само над малочислени брой арменокатоликов, коим от 1829 се издействува да имат и тии в Цариград патриарх, признат с ферман от Вис. Порта. После же няколко години от нея епоха, католишки сили обърнаха внимание и на малочисленая католишка остатка в България, павликянов зовимих българ, от времени кръстоносних поход.

А от протестански общества еще нямаше нищо признато официално от Вис. Порта в Цариград, тии се отпосле появиха.

Фенерска патриаршия, добивша такава власт над българи, незабавно почна да ги угнетява еще повеч отнапред. Изпроваждаемии по епархии митрополити имаха голяма сила и разхождаха се с най-голямая разкошност като паши. Нихни фермани им даваха власт да се месят и в правителствени работи, щото тии съдруживши се с вънкашни управители, грабеха и съблачеха ненаказно бедная царская рая. Ако ли же някой си се появеше да им направи някакви си забележки о тому или да им се на нещо си съпротиви, тии тутакси чрез местнаго управителя го затваряха в тъмница и казнеха го немилостиво. Ако ли то лице би било някое си по-знаменито, тии го представяха чрез патриаршии Вис. Порти като непокорнаго царю, като бунтовника и най-после като съмнителнаго человека и незабавно се издействуваше ферман да го проводят на заточение в Азия или да го закарат железовързана в Цариград, де го чакаха цариградски страшни тъмници и де оставаше по няколко си години затворен, доде пак от патриаршия не се измолваше. Счастлив бе онзи, кой оставаше жив! Такива примери имаме твърде много и при живи еще свидетели.

Освен тия ненаказни злоупотребления, в гръцкое свещенство се явява друго нещо по-важно. Фенерская патриаршия съгласно със свободна Гърция, наишавша такива благоволни времена, реши се веке да следова голямая гръцкая идея, коя от времени Ипсилантов еще се беше скроила във Фенер, както другаде казахме, и коеи първий плод се яви в освободеная Мора.

Какви сношения е имала Русия в тях времена с освободивша се Гърция и каква е била нейна тогдашна политика с тем, не щем говори обширно о тому, но само толкова казваме, че Русия е подпомагала на всеки начин за увеличение Гърции и всякоги се е старала, щото Фенерская патриаршия да бъде в тясна связ със свободна Гърция.[8]

О българскому же народу в тях времена нити спомен е било! Сичко се е мислило и земало за гръцко! Свободнии гърци за

получение на голямая си идея издадоха познатий закон: πᾶς ὀρθόδοξος Ἕλλην = всеки православен е елин![9] А знайно е, че между поданикам Турции има православни българи, сърби, арнаути, цинцари и няколко си гърци, в Азия же знаменито число караманлии зовими. Тойзи закон нарочно за тях се направи да ги привлекат, както и незабавно се съставиха етерии да разпространяват по сичка Турция панелинизма.

Турция в тогдашно си положение, от една страна, ослаблена от непрестанни несчастни битки, от изтребления яничерскаго тела, от отстъпления египетскаго паша Мехмед Алия, а найпаче от разорителная битка в 1828, от друга же страна от въвождаемая реформа и от превременая смърт султан Махмуда, не можаше да вникне в тия работи и да ги предупреди. При том и няколко си фанариоти, кои пак се бяха увлекли в турска служба, ведно с патриаршия си трудеха се на всеки начин да покриват това от Вис. Порта, коя нямаше еще тогава някакво си добро устройство правления си, както днес.

В започнатое от султана Махмуда преобразование трябаше да влезе в един ред и да даде ожидаемий плод, щото Вис. Порта да обърне един ден внимание си въобще на сички си подани и да се не основава само на доносени известия от гръко-фенерская патриаршия и от фанариотов в служба.

Образовавшии се в Европа млади турци почнаха да изпълняват ония служби, коих от прежде изпълняваха фанариоти и други и тъй Вис. Порта постепенно почна да има сношения си непосредствено с образованому свету. Тя веке почна да мисли и да се занимава да въведе едно всеобщо преобразование в държаве си, сходно с веку, в кого се нахожда. На това й помогнаха не малко и постъпившии в нейна служба разни образовани европейци.

То преобразование, както е знайно, започва званично известено първо в 1838 чрез издаденаго Хатишерифа в Гюлхански палат, в кого се предначертаваше бъдощое законоустановление под названието Танзимат. Второ званично известие биде в 1856 чрез Хатихумаюна, в кого се начертават в обширност сички главни точки, на коим ще се основе всеобщая реформа в Турская държава. На основание же того Хатихумаюна се приключи Парижкий мир с одобрением на сички велики сили и Турция веке вниде в ряду европейских сил. Трето званично появление, то же удобрено от сички сили, е последное пътешествие великаго везиря в някои си страни на Европейска Турция.

Ние навождаме сички тия, защото щем говори: от какви

причини се е възбудил български свещен въпрос, да докажем първо Вис. Порти, а после и Европе, че то не е странно някое си движение, както ни клеветят наши противници, но самое въведено до сега отчасти в Турска Европа преобразование го е възбудило.

Български свещен въпрос, освен на необоримия си исторически права, коих до сега изложихме, основава се на Танзиматски Хатишериф (1838), де се обещава равноправност всем поданикам, и на Хатихумаюна (1856), де именно се говори за подновение на религиозни от старости права всем поданикам християнам в Турция без изключения, кого ние другаде щем разясни в обширност, като го сравним с вишеизложени стари права, коих са имали българи и после падения си, и докажем, че в него се обемат сички тия стари права с прибавлением на някои си въведения по днешним временам.

(Следова)[10]

НАЧАЛО ДВИЖЕНИЯ КАТОЛИЦИЗМА В БЪЛГАРИИ И ДНЕШНО МУ ПОЛОЖЕНИЕ

Знайно е, че Западная черкова, отначала еще разделения си от Възточния зела е едно неуморно стремление за прозелитизма и всякоги е показала, че е готова да употреби всяко средство да би могла да откъса нещо си от възточни християни, православни зовими. Но такова едно нещо до кръстоносни походи тя не можа да сполучи, защото Византийско и Българское царство не ѝ допущаха.

Във време же кръстоносних поход тя не загуби благовремие да се възползува и в разстояние владения кръстоносцев на Възток тя успя да обърне в католическа си вяра познати днес гърко-католици, армяно-католици и българо-католици, павликяни зовими.

Подир изтребление же власти кръстоносцев на Възток от Асеня царя българскаго и от византийцев, римская черква непрестанно се е трудила чрез мисионеров си не само да поддържи в католицизма вишепоменатих отцепников, но еще и да привлачи других. Нейни обаче успехи са се ограничали повеч над

грько-католици и армяно-католици, защото с тях сношения ѝ са били по-лесни поради местоположения им. Български покатоличени павликяни до 1828 л. почти бяха остали заборавени от римская черква и тии се бяха умалили до толкова, щото може се каза, че тии и не съществуваха почти.*

До тях папски мисионери рядко се добиваха и едвам на 7 или на 10 години веднаж се явяваше някой си католишки поп между им и то преобразован и покрит. Но в 1829 л., когато Русия в Одрински договор с Турция удължи В. Порта да има само тя изключително право да защитава православни християни на Възток, а гръцкий патрик да има неограничена власт над тях във вероизповедни им дела, когато се отвори път и католическим силам да имат и тии същое право върху католиков християн в Турция и издействуваха и тии да се назначи армяно-католически патрик. Римская черкова не забрави да се ползува от тия благоволни ѝ обстоятелства и да обърне внимание си върху заборавени до тогава българо-католици павликяни.

От него време почнаха да се строят черкви по павликянски села около Пловдива и Сищова, да им проводят попове от Рим, кои тутакси отвориха първоначални училища по всяко село, зеха и няколко си млади българчета, та ги изпратиха по пропагантски училища в Италия, напечатаха и няколко молебни книги на български език с латински букви.

Великая же фенерска черкова не обърна на това никакво внимание, ако и да можаше от по-преди еще да уничтожи тая зараза католицизма между българи и ако многажди тии бедни павликяни да са прибегвали при пловдивски митрополити да ги приемнат и съединят с православная българска черкова!...

От 1829-го лета колкото повеч католически сили добиваха политически влияния на Възток, толко повеч и римская пропаганда успяваше в България и изучаваше средства, за да постъпи един ден и в нов еще прозелитизъм от българи. Времена от ден на ден се явяваха по-благоприятни за римская пропаганда, защото гръцкое духовенство подпадаше в развратност и разстройство, а български народ почна да чувствува веке че тряба един ден да се освободи от тежкия угнетения того наложенаго му духовенства и да добие богослужение си на свой матерен език, кого то беше изгонило и от черкви, и от училища

*За павликяни каква секта са били преди обращения им в католицизма и в какво положение са били до 1828-го л. читател може видя по-обширни разяснения в съчинение „Няколко речи о Асеню първому и пр." У[чредител].

и трудеше се на всяк начин да претопи и слее български род в гърци. Започнатое преобразование в Турско от султан Махмуда усърчи българскаго народа и възбуди в сърца му надежда достижения желания му; а свободний вход европейцев в Турско откри дипломатскому кругу западних сил план разпространения влияния им в Турска Европа. Но на това само препятствие за тях беше руское влияние, кое в тях времена цветеше в Турска Европа и сички въобще православни християни бяха до найголям степен привързани Русии и от нея само чякаха спасение си. Европейски дипломатски агенти и мисионери пропаганди трябаше от тамо да започнат, т. е. да изстудят православни християни от Русия първо и тогава да постъпят в предприятие си.

Във време же маджарския битки (1849), когато прибягнаха маджарски и поляшки бежани (емигранти) в България, именно же Кошут, Бем, Замойски, Дембински, Клапка и други многи и седяха близо до 10 месеца в Шумен, тогава най-много се разнесоха тия политически и религиозни мисли,[1] т. е. тии проповядаха явно българскому народу, че той не тряба веке да чака нищо добро от Русия и даже, че тряба да се отдели от православна си вяра, да привлече с това съжаление западних сил и чрез того да добие религиозна и политическа си свобода. Но в тях времена техни проповеди не нахождаха никакъв отзив в български сърца и тъй за време остаха безплодни.

Многи от поляшки емигранти остаха по разни места България и установиха се между народу; някои си постъпиха и в учителско звание, а някои си и в турска служба, от коих и до днес многи еще се нахождат. Тяхно же ежедневно и неуморно занятие е да противодействуват на все що е русийско или на все, що клони към Русия.

Първи от поляков, кой е започнал да има сношения ближни с някои си от по-знаменитих българ, бил е Чайка Чайковски, днес потурчен Садък паша. Той еще кога беше поляшки агентин в Цариград от страни княза Чарторижскаго, ходи и пътешествува отчасти по България и после, като се възвърна в Цариград, предпоръчи някои си млади българи да се учат в Бебешкое учил[ище] Лазаристов, защото и той сам е в тясно сношение с него орден. От по-подирни времена като доби влияние пред Отом. Порта чрез банкерина Алеона французина, почна да подпомага някои си българи, кои дохождаха в Цариград за частни и обществени работи при Вис. Порта. Във време же Тензимата (1839), когато се призоваха от всички български области по

двама пълномощни при Отом. Порта, той и тогава има с тях сношение, защото беше твърде добре приет от Риза-паша, в могущество същаго в него време.

От емигрантов же 1849-го лето конт Замойски направи потесни познайнства с някои си знаменити българи и като си отиде в Парис, еще имаше с тях преписки понякогаш и даваше им надежда, че поляшкое в Парис общество има грижа за българи и за български дела!

Това тъй отиваше до 1853 лето, а в 1854, когато дойдоха съюзнии войски в Цариград и се готвеха за Кримская експедиция, дойде съвременно и Замойски, проводен от Чарторижскаго с цел да състави един поляшки регимент от 12 тисяци человеци, но защото нямаше толкова поляци в Турско, той призова някои си от по-знаменити българи, кои имаха влияние при народу и предложи им да съдействуват щото това число воинов да се събере от българи, а офицери да бъдат поляци. За тойзи регимент бяха се донесли и няколко си военни форми поляшки от Франца и султан Меджид бе се обещал да даде 25 милиона грошове, а други разноски щяха да се дадат от французов и англичанов, част же от княза Чарторижскаго. Но призовании от Замойскаго българи не приемнаха това предложение и отказаха се с един добър начин; и тъй Замойсковий регимент се обърна на казашкий полк, под предводителство Садък паша (Чайковскаго), кой се състави от руси, липовани зовими, от поляци, от гърци, арменци и от твърде малко прости някои си българи, защото и в него ни един знаменит българин не рачи да участвува.

От 1854 л., като се усили влияние западних сил на Възток, римская пропаганда съгласно с поляшкое общество почна да действува силно в България — поляци заради политическая си ненавист, коя имат против руси, а лазаристи за разпространение католицизма си. Но в поляци се криеше и една политическа цел и мисъл, коя тии искаха да достигнат между българи чрез обращения им в католицизма.

В 1856, подир Парижкий мир и договор, почнаха веке да действуват открито на това и склониха и Отоман. Порта да им съдействува, като я убедиха, че то е в нейна полза и за нейно спасение! В тях времена найдоха заблуденаго Цанкова, человека отчаянаго и чрез него събраха няколко си млади българи и приемнаха ги в Бебешкое Лазаристко-езуитско училище в Цариград да ги изучат и приготвят за тая цел. Съвременно же му допустиха да печати в Сан Бенедето български книги и чрез тях

да започне да сей мисли им между българи, а от по-подире му издействуваха да издава на български език и вестник под название „България“, чисто папищашко оръдие. Какво направление имаше той вестник, от кого се обдържаваше и еще до днес обдържава, що е писал и що пише еще, то е веке от всякаго познато.

Поляци, като достигнаха до тамо, мислеха веке, че тяхна цел е достигната и съставиха един таен комитет за това да подействува незабавно. Поляшкая политическа пропаганда, както е знайно, отдавно е съставена и има за главен управител и председател в Парис княза Чарторижскаго, кой и най-много разноски прави за поляшки дела, а за български дела се определи в Парис конт Замойски, а в Цариград — Ладисла Юрдан, колонел турски,[2] кой прежде беше секретар Чайковскаго, доде он беше еще поляшки агентин в Цариград. Секретар же Юрданов на тая работа е някой си Подхайски. Сички писма, що се проваждат от Франца, Испания и Австрия върху тая поляшка пропаганда в Турско, коя се крие под религиозное було, идат до тейзи лица и тии разпоряждат агенти си по България. Поглавнии им же агенти, поляци, армено-католици и българи, са под покровителство французшко (protegés) и в пашапорти им занятие се назначава professeurs — учители! По консолати же и агенции католических сил, колкото има в Турска Европа, тая политическа поляшка пропаганда е успяла да намести един или по два чиновници поляци родом, кои работят само на това. Вишеречени же консулати и агенции по България въобще имат налог и заповед да действуват и тии на тая религиозна пропаганда и в случай, като се яви някой си агентин българин или друг с такъв пашапорт, да го защитяват силно.

Освен же редовних агентов и всех поляк, кои се нахождат в турска служба и от коих многи се скитат по България, както са най-паче служащии в казашки полк, се това проповядват и обещават простому народу, че спасение му било в приятие унии и като стане това, казват тии, щели да се съединят с българи и католическа една сила щяла да им помогне да освободят България от турскаго ига!...

Това се проповяда на яве българъм под име уния, коя тии представят, че не е някое си изменение вери, но само едно припознаване за папа, че е сам той глава черквии, че сам той имал канонически права над сички християни въобще!

Но поляшкая тайна политическа пропаганда мечтай друго нещо. Тии чрез того начина се стараят един път като станат

българи католици, кое никоги не ще бъде, да се навлекат сичките им емигранти в България и помощия на някоя си сила да дигнат народа против турков и да съставят там ново поляшко царство! (Яж, бабо, гнили круши, да ти израстат зъби!) Тии са почнали да пишат по някои си вестници, че българи са се преселили от Полша и че познатии потурчени българи помаци били уж от поляков (!?). Такова нещо бе писано в Journal de Constantinople в брой ...

Това е поляшкая пропаганда в България, коя удари на сухо в последни времена и сега поляци и лазаристо-езуитски мисионери имат едно неспоразумление между си, защото лазаристи прибързали с католицизма и тъй развалили план поляков и нихно мечтайно ново царство изчезнало из глави им!

А в религиозная пропаганда главний двигател е познатий мисионер лазаристов Боре; секретар же е някой си страшен лицемер езуитин Фавариял в Сан-Бенедето, в Цариград, кой познава добре български език, както и други някои си от тях, кои пишаха и пишат еще в поменатий католишки орган „България", както и ония предателски статии, що бяха обнародвани в Courrier d'Orient, се от тях езуити бяха писани.

От българи же по-главни агенти в тая пропаганда били са не повеч от десетина мина, явни и тайни, и тем до някое си време се плащаше твърде изобилно, но повеч от тях не знаеха тайная машина поляков, ами се водеха като жълти телета! На 6 мина от тях се дадоха и ордени папски с документи за заслуги им! Тии ордени носят надпис Pius IX. vertuti et merito. Anno MDCCCXLVII. Тии имат право да носят и военна форма и сабя, като папски войници!

В тая езуитска пропаганда е помесен и познатий хърватин Строссмайер, епископ босански и проч. от папска страна, кой под видом родолюбия лъсти и мами някои си простодушни българи. Той има преписки с лазаристи в Цариград върху това движение и най-паче се труди в Македония да впосей религиозний раздор и да въведе католицизма. На негови разноски се печатат и няколко си книги на сръбски и български и пръскат се в Турция да лъстят православни християни да приемнат католицизъм.[3]

Какви сплетни е правила досега в България тая пропаганда, то е веке доволно описано и познато.[4]

А как срамотно пропадна нихно съборище, кое бе се събрало в това разстояние около езуитская сган, то не ще ни реч от тому. Читатели наши знаят, че сички свещени лица от България,

кои имаха слабост, та приеха уния, излъгани от самая реч, като видяха че езуити им налагат тутакси и католицизъм в сичка му обширност, оставиха ги с презрение и се завърнаха пак на православная българска вяра, като известиха писмено братям си българъм да се не лъже веке никой от тия хитролукави езуити.

От какви причини и от коги се е възбудил тойзи свещен въпрос в българи, описано е до сега в обширност, но тук еще можем каза няколко си речи. Гръцкое духовенство отначала еще кръщения Преславскаго двора е гонило българская народност и всякоги е искало да владей вероизповедно българи. Всякоги, кога е находило и най-малкое благовремие, не го е пропущало, без да покаже злоба си връх българское духовенство. Българи же от своя страна всякоги са се трудили да имат независимо си свещеноначалничество, както са го имали в толкова векове. Настоящий век разви доволно български дух, българи поискаха да въведат в черкви си българское богослужение, както и в училища си българское учение, кое гърци от един век насам съвсем бяха уничтожили и заменили с гръцкое и искаха да разпространят панелинизма си до Дунава. Несмисленая упорност и крайная развратност гръцкаго духовенства разяри българскаго народа до най-голям степен и дигна всяко страхопочитание и благоговейност от него към себе си. Народ реши веднаж завсегда да се отърве от духовное иго гърков и от нихни непоносими веке угнетения. Римская и поляшкая пропаганда искаха и ищат да се възползуват от тия обстоятелства. Видяхме и виждаме еще какви неуморни старания показаха и показват еще да би могли да получат цел си. На това, както е знайно, тии се подпомагат и от католически сили, кои имат свои си мисли в тойзи наш въпрос.

Протестантски же общества и тии не мируват никак, но стараят се на всяк начин да добият и тии хища си в това обстоятелство. При сички тия околности народная страна, коя иска и ищи да се съхрани целокупност народа ни като се отбие всяк религиозен раздор, тя до сега се бори със сички тия неприятели и противници и със сичка си слабост успя, та даде един добър удар унии, но дело не е еще свършено с това. Народное всеобщо желание не е еще удовлетворено и неприятели български не са еще престанали от действия си; тии действуват и готвят се еще да действуват по-силно. В досегашная си борба с такива и толкова неприятели народности ни ние действувахме и се борихме с тях сами самички. Никой от нигде не ни помогна в нищо. Кое убо бе наше оръжие, кое над толкова неприятели навладя до

сега и отби тая смъртоносна зараза, коя исуити ищеха да въведат между ни? Нищо друго не бе ни оръжие, освен святое братско съгласие, всенародное постоянство. То ни спаси досега и то ще ни спаси за в бъдъщност! Нека, братя, бъдем постоянни до край и наше желание ще се достигне. Исторически ни вероизповедни права ще ни се дадат без друго. Нека не мислим, че имаме някой си приятел, от кого да чакаме нещо си добро. То е едно чисто заблуждение да чакаме от другиго, когато ние с постоянство си можеме извърши онова, що е наша правдина.

ДРАГОЦЕННИ ПАМЕТНИЦИ ЗА БЪЛГАРСКАЯ НОВА ИСТОРИЯ
I. „ЖИТИЕ И СТРАДАНИЯ ГРЕШНАГО СОФРОНИЯ“*

.....

* Тойзи драгоценен паметник се съобщи нам от многоуважаемаго господина Виктора Григоровича, професора Казанскаго университета, кой го е наишал и принесал в руските архиви, де много наши старини и древности стоят покрити и непристъпни всякому! Той е писан от самаго отца Софрония, както се види, в Букурещ и описаемите приключения, кои започват от 1739, достигват до 1810.

Каква важност има за нашата нова история, всяк учен благоразумен българин може да съди като го прочете с внимание, защото в него се обема една епоха, за коя твърде малко описания са се открили до сега и явява се един тъкъв ревностен и родолюбив българин, отец Софроний, кой не само е бил духовен учител и разпространител балгарскаго езика в тях тъмни и тежки времена, но еще е имал да прави и с политически работи!

Ние го обнародваме точно в езика, както ни е съобщен, като си допустихме да употребим по негде си днешно провописание, защото от причина на приписчиките много места бяха невразумителни.

А защото днешните младежи твърде малко познават нея епоха и приключенията, коих мимоходом споменува отец Софроний, разсъдихме за нужно и полезно да направим в края ѝ няколко си разяснения и бележки върху тях, доколкото е нам

по настоящему възможно. При том да прибавим и еще нещо си за отца Софрония и неговите за народа ни трудове от 1810 до смърти му, като допълнение славнаго му жития.

Колко добро би било за нашата книжнина, ако днешните учени, кои живеят в България, биха събрали по нещо си и биха го обнародовали!

.....

Забележки[1]

До тука свършва отец Софроний свое житие, т.е. до 1804 година, кога е минал веке във Влашко и си е дал оставка от епархията си за причини, коих сам описва. Но неговата ревност и любов за народа ни не го е оставила мирен да седи тъй, без да принесе роду си полза. Затова он е почнал там да се занимава писмено да му помогне. Това негово занятие в Букурещ се простирало до 1812 лет., когато отвори бой Русия с турците и руските войски преминаха Дунава и достигнаха до Шумен, защото и он беше минал ведно с тях и бе издал една прокламация под името: Серафим архиерей болгарский, и после като се вратиха русите назад, врати се и он ведно с тях и остана във Влашко.

Преди да започнем да направим ония разяснения, коих обещахме читателем върху тая епоха, обнародуваме нея знаменита прокламация като един паметник важен за нашата нова история. [Следва текстът на прокламацията.][2]

Забележки

Тая е прокламацията от 1812 л., печатана в Букурещ, но без дата и без назначение места. Такава подбудителна прокламация бе напечатана и в 1854 се пак в Букурещ, в коя военачалник Пашкевич подканяше българите да се дигнат на оръжие против турков, като казваше, че Русия уж е отворила бой с турците и ишла да освободи българите![3] Но всеки благоразумен българин знай, че сичко това е било една военна хитрост на руските военачалници с такова едно възбунение българ да подпомогнат общий си военни план и успех победи си над турците. Това е една историческа истина, коя никой не може да откаже. Русите откак са почнали да се бият с турците, а особито откак са почнали да ги навиват и да минуват войските им често Дунава и самата Стара планина (Балкана), всякоги са подбуждали българите да земат участие във военните им действия про-

тив турков, с обещания че щат ги освободи, но всякоги е бивало противното, т.е. русите са добивали се по нещо си от турците, а за българите нищо добро не е казано и не е поменато в никой им договор с турците.

Българите, доколкото им са допущали положението и обстоятелствата, участвували са във всяка от тия битки против турков. А нихното участие се е състояло в следния: 1. Тии, познающи добре местата, всякоги са били добри и верни предводители на руските войски (предводчики). 2. Всякоги е имало по някой си полк самоволни българи (волентири), кой е ишал в предстражие рускаго войнства и отварял е първите сражения с турците. 3. Минуването на Балкана от Дибича биде улеснено от волентирский български полк, кой първи продра входа на Чалъ-Кавак и удържа огъня на заседающите в тях горски места турци. 4. Българите са ишли преоблечени в турски одежди; непознати, в самото турско военно станище и в градовете и, като са добре спазвали и опознавали положението им, връщали са се и отхождали са пак в руските военни станища и давали им са най-верни и най-добри известия. За такива причини, доказани и недоказани, Омер паша в 1854 застрели множество българи в Шумен и в други места. Всеки знай и помни еще, че в същото това време, дванадесетлетно момче, на име Райчо от Търновските села, преплава Дунава между Рухчук и Гюргево, с цел да извести руското войнство за тайното приготовление на турците да нападнат на русите и без това известие цял полк руски би погинал, нападнат ненадезби от множество турци.[4] Това сичко са стрували българите не от някакъв си предателски дух, нито за някоя си особна користна полза, но от самото чувство народности и от вишеказаните званични с прокламация явни побуждения, че Русия иде да се бие с турците, за да освободи своите си единоверни и единородни братя от тежкото турско иго! 5. Когато руските войски са усвоявали някои си градове и села в България, народа въобще ги е посрещал с отворени гърди като свои братя, с хляб и вино и със сичките други нуждни за войнството им прехрани, жертвувал е и все що е имал за тях, мислящ и уверен, че тии са дошли за неговата мила свобода! А най-важното, че тии тутакси въоръжени от русите, вардили са завладените места, кое е подпомагало твърде много на по-далечний успех рускаго войнства. Това сичко ако и да не е записано до сега в съвременната история, причината е, че български народ бе подпаднал бедний в едно общо незнайнство и до скоро никой не знаяше или не щеше да знай нещо си за

него! Но тия са работи, познати от цял български народ и живи еще възпоменания съществуят между му от по-последните времена. Само тоже най-необоримо и живо доказателство на това са, при другия, и преселенията на множество българи в Русия, кои се в тях разорителни времена са станали.

Ние нямаме намерение тук да пишем обширно върху тойзи предмет, защото сме писали другаде доволно и имаме намерение да опишем все, що ни е познато о тому, но толко само казваме в заключение: нека някой си учен и дипломат рус покаже противното. Нека покаже да е нейде си две само речи продумано за доброто на българите срещу толкова и такива им заслуги, кои с кръв си и разорение са изпълнили към единородните и единоверните си братя руси!

Да дойдем пак на отец Софрониевото житие.

Подир тая прокламация отец Софроний, кой бе съдружил руското войнство (в 1812), возещ се на колесница от 4 коня теглима, под името Серафим архиерей български, и кой дохожда до Разград, кого русите изгориха, както Рухчук, Свищов и други градища и села като се връщаха във Влашко, той съдружи руското войнство и остава в Букурещ, де после, мисля, биде митрополит и де и почина. Тии подробности не ни са дотолкова добре познати и затова ги оставяме другим родолюбивим ученим българам да ги опишат и допълнят. Ние ще изпълним обещания си да разясним само ония забележки, кои назначихме в текста жития отца Софрония, писанаго от него самаго както изпърво явихме читателем си.

[1]Чумата. При другите разорителни злини, нащето мило отечество България е разорявана и опустошавана и от тая смъртоносна язва на чумата, коя е върлувала до 1837 л. в България. Множество народ е затривала, а особено лете в топлите времена. Народ се е разпръсвал по горите и планините и много градове и села са оставали пусти за няколко си месеца!

Чумата е върлувала в България еще одавно. Във время, кога са минали за първи път от Азия в Европа турците и започнали да се бият в Руманя с българите, имало и тогава страшна чума и глад. Един сръбски летописец пише, че до толкова мор ставало в него време, щото мъртвите телеса оставали непогребени и зверюветe са настървили и побеснели до толкова, та влазили явно в градовете и в селата! Ние сме запомнили тридесет и седма година и били сме очевидци в Котел и Сливен, де тая заразителна болест изтреби множество народ и угаси цели домородства. Слава богу, че от него време насам престана веке

тая изтребителна за човеците язва. За това сме длъжни на учените европейци, кои изнамериха предохранителни мерки, карантините, и ако са негде си малко нещо появи, тии успяват да я изчистят и възпрат. Нашето просто свещенство бе увело в народу уверението, че то било гняв божи и тъй многи суеверци отиваха самоволно при болните и ударените и тутакси прилепваха и тии и умираха насила! Не е чудно, да няма и сега еще такива суеверци, кои мислят, че всяка заразителна болест кога се появи, било уж гнев божи. Пустоверие и най-голяма глупост на свят е да мисли человек на тойзи начин и да отдава богу такива качества. Да го представя разгневен и употреблящ такива изтребителни мерки, кои от ученаго света са опознати от какви естествени източници произхождат!

(Следува)[5]

ТРУДОВЕТЕ ОТ 1863—1867 Г.

ПИСМА О ДНЕШНОЙ ГЪРЦИИ И О СЛАВЯНАМ В ТУРСКА ЕВРОПА

Да би дали читателю едно право понятие за днешните елини, щем почна повествувание си еще от старите времена, т.е. да докажем вкратце от самата им история как се е съставила стара Елада, доде се е ограничало гръцкое племе, как се е обратил и съставил книжевен им, класически днес назван език, какво владение са имали, кога и как е пропаднала гражданска им власт, изчезло народно им име елин и грък, как се е пак възживила и това име се наново появява и от какви племена се състои днешна названа свободна Гърция и проч.[1]

Читател ще види едно твърде голямо сходство между старите и днешните времена, т.е. както в старо време една малка част елини = гърци, живеещи в гористия места Виотии, спустиха се в Атика, та завладяха една част от живеящите там мирни земеделци пелазги, разпространиха името елин, привлекши около себе си и други малки племена, так и в последните времена, възживени от старата си остатка книжевности, привлекоха две други племена (албанское и влашкое) и голяма част от славянскаго народа, употребивши за оръдие вярата (единоверие православия), добиха чрез них една малка независима земя чрез них, а най-паче помощия европейских сил, с престолний град в Атика, следоват сега със същата стара гордост да разпространят панелинизма си с надежда, че един ден щат постигна голямата си идея, както я тии назовават, т.е. да освоят Цариград и да основат една голяма Византийска държава. В самото им ново развитие книжевности и възживение народности, както и седмогодишните им битки за независимост, участвуваха отлично множество славяни, а най-паче знаменити българи, коих имена щем описа.[2]

Но разликата от старите с днешните времена е твърде голяма и съвсем противна за достигването на такива големи идеи първо, защото голямото племе славянско в Турска днешна Европа, от което само се надей новая Елада да се умножи гръцкое число, както е било в старо време от пелазгите, е днес в едно друго състояние развития народности си и никак не търпи сливанието си с елинизма. Второ и най-голямо препятствие гръцкой великой идеи е, що Западна Европа днес се находи в най-голямото си развитие и сила, щото гръцките мечтания за голямата им идея изчезват като едни сновидения пред поли-

тическите интереси и пред исполинските европейски сили и богатства!

Гръцкий днешен малък народец с това си на мечтайни идеи стремление и с незнанието себе, не само до никакъв успех не доходи, но еще губи много и ако не дойде в съзнание, иде в една явна пропаст. Нападающ же на славянская силна и крепка народност явно и със суетная си гордост, привлача от ден на ден омраза и презрение того народа на себе си, кара го и пробужда го еще повече в народното му развитие и в предуземването на най-деятелни и живи мерки да отстранява и пази себе си от разпространението панелинизма. Доказателства явни и необорими на това са последните случки в религиозният въпрос, изгнанието от словенските черкви и училища наложенаго им силом елинскаго язика, кои произидоха само от вишеречената причина, дадена от гърците, и кои се подвижиха от самите в Турска Европа живеящи славяни, а не както гърците безосновно викат против Русия, че тя уж дала повод и подигнала тия движения. Гърците ако знаяха, че руските политически интереси са съвсем противни на това славянско движение, не щяха тъй да мислят и да викат пред Западна Европа с цел да я привлекат на своя си страна. Но доще време и дошло е веке да разберат добре западните сили, че живеящи в Турска Европа славяни се движат от самосебе си да бранят милата си народност, достигши и те в едно доволно умно развитие. А знаящи свое славно прошествие и граждански живот, кого се имали в Европа еще когато Русия никакво значение не е имала в Европа, нито е била позната за държава, тии никога не щат търпя да подпаднат под Русия, както ги на това клеветят гърците, трудящи се да подвижат мързост Западния Европи против тях, представляющи и опасност рускаго панславизма, това мечтайно плашило, кое много европейски умове смутява и за голямо несчастие славянах в Турско откланяло ги е досега от тях!

Но Франция е първа западна държава, коя е вникнала от няколко години насам да узнай самата и истинната им наклонност. Истина, че е много узнала, но средството, що е избрала и по внушения ляхов (поляков) употребила в последните времена, не е било доброизбрано и успешно да привлече симпатия тех народов, особито българскаго народа, кого се е трудила чрез пропаганди и прозелитизма католическия вери да привлече к себе. Тъй и Англия от малко време насам почнала и тя да обърта по-друго внимание на това, щото и тя след мало време ще се убеди на тая свята истина, коя не ще се забави да

Г. С. Раковски (вдясно) и Д. Матанович

тическите интереси и пред исполинските европейски сили и богатства!

Гръцкий днешен малък народец с това си на мечтайни идеи стремление и с незнанието себе, не само до никакъв успех не доходи, но еще губи много и ако не дойде в съзнание, иде в една явна пропаст. Нападающ же на славянская силна и крепка народност явно и със суетная си гордост, привлача от ден на ден омраза и презрение того народа на себе си, кара го и пробужда го еще повече в народното му развитие и в предуземването на най-деятелни и живи мерки да отстранява и пази себе си от разпространението панелинизма. Доказателства явни и необорими на това са последните случки в религиозният въпрос, изгнанието от словенските черкви и училища наложенаго им силом елинскаго язика, кои произидоха само от вишеречената причина, дадена от гърците, и кои се подвижиха от самите в Турска Европа живеящи славяни, а не както гърците безосновно викат против Русия, че тя уж дала повод и подигнала тия движения. Гърците ако знаяха, че руските политически интереси са съвсем противни на това славянско движение, не щяха тъй да мислят и да викат пред Западна Европа с цел да я привлекат на своя си страна. Но доще време и дошло е веке да разберат добре западните сили, че живеящи в Турска Европа славяни се движат от самосебе си да бранят милата си народност, достигши и те в едно доволно умно развитие. А знаящи свое славно прошествие и граждански живот, кого се имали в Европа еще когато Русия никакво значение не е имала в Европа, нито е била позната за държава, тии никога не щат търпя да подпаднат под Русия, както ги на това клеветят гърците, трудящи се да подвижат мързост Западния Европи против тях, представляющи и опасност рускаго панславизма, това мечтайно плашило, кое много европейски умове смутява и за голямо несчастие славянах в Турско откланяло ги е досега от тях!

Но Франция е първа западна държава, коя е вникнала от няколко години насам да узнай самата и истинната им наклонност. Истина, че е много узнала, но средството, що е избрала и по внушения ляхов (поляков) употребила в последните времена, не е било доброизбрано и успешно да привлече симпатия тех народов, особито българскаго народа, кого се е трудила чрез пропаганди и прозелитизма католическия вери да привлече к себе. Тъй и Англия от малко време насам почнала и тя да обърта по-друго внимание на това, щото и тя след мало време ще се убеди на тая свята истина, коя не ще се забави да

Г. С. Раковски (вдясно) и Д. Матанович

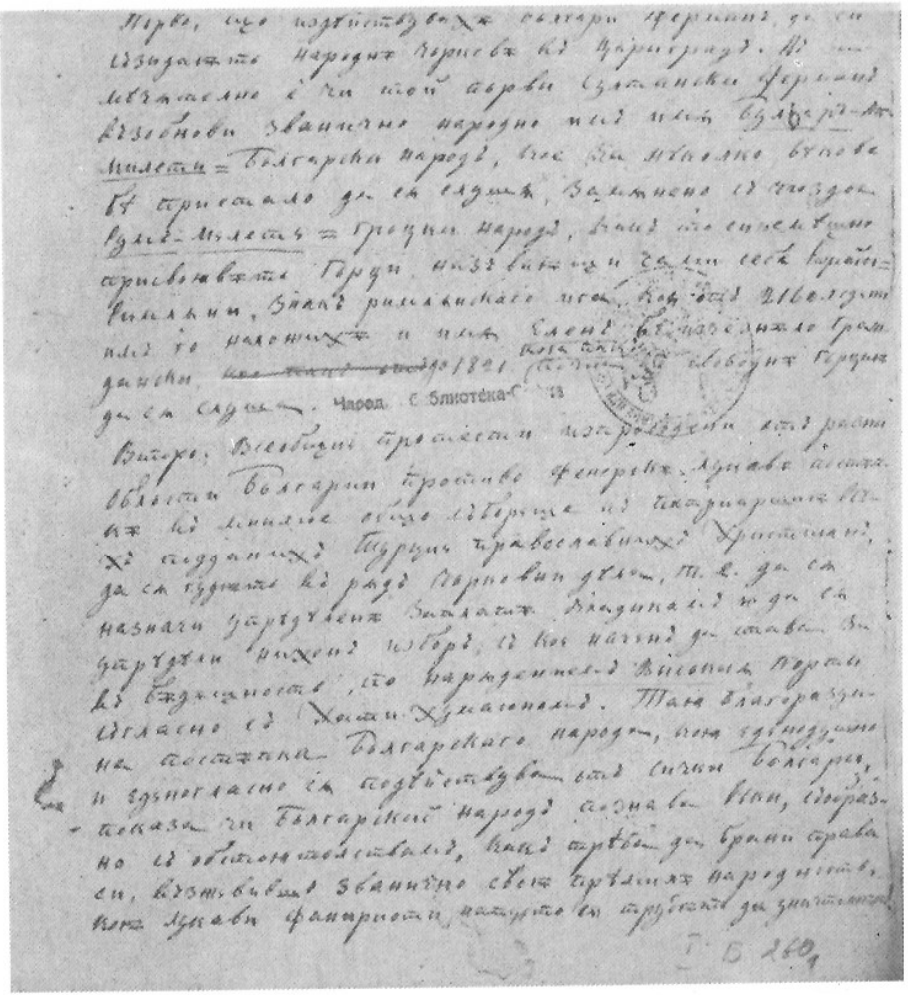

Факсимиле от ръкопис на Г. С. Раковски
„Борба за българска народна черква“

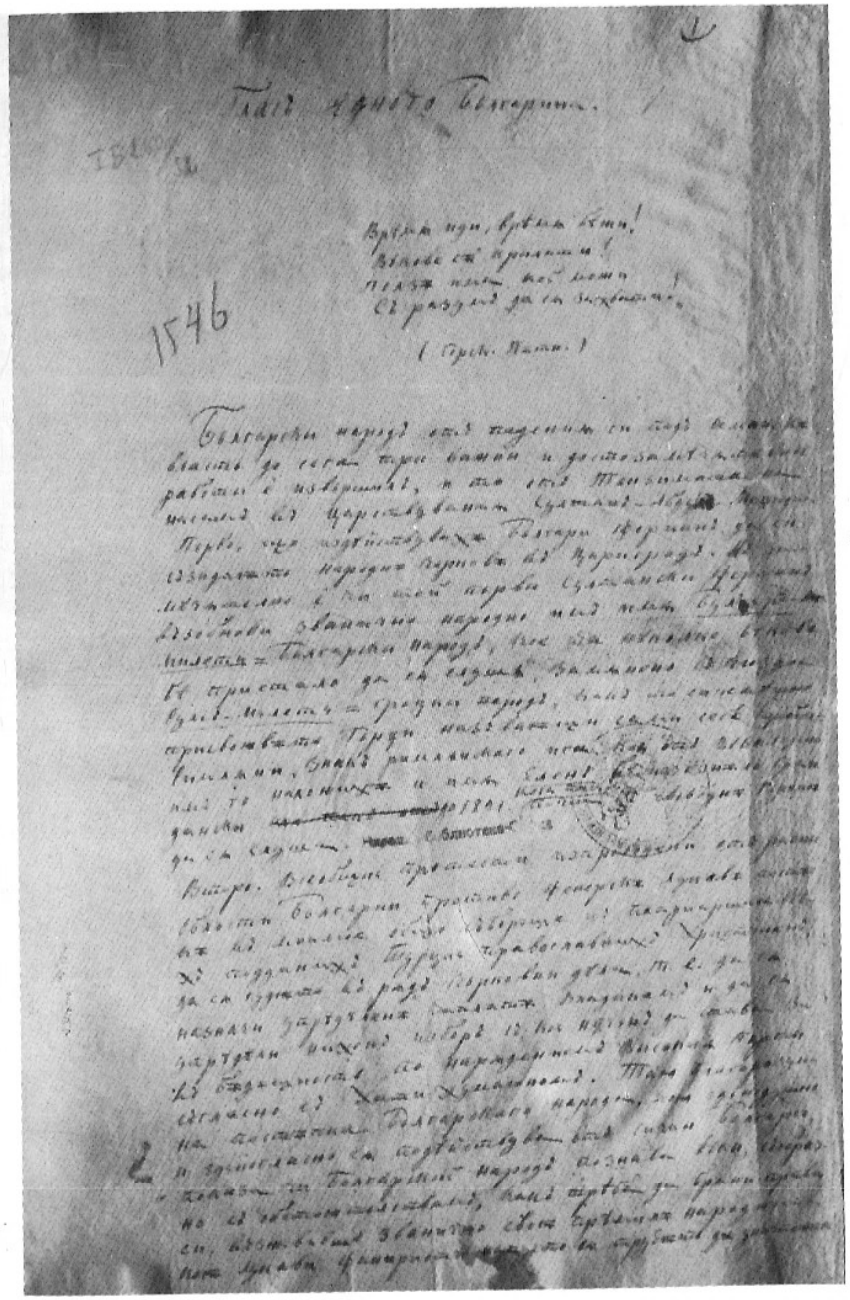

Ръкопис от първата страница на брошурата
„Глас едного българина“.

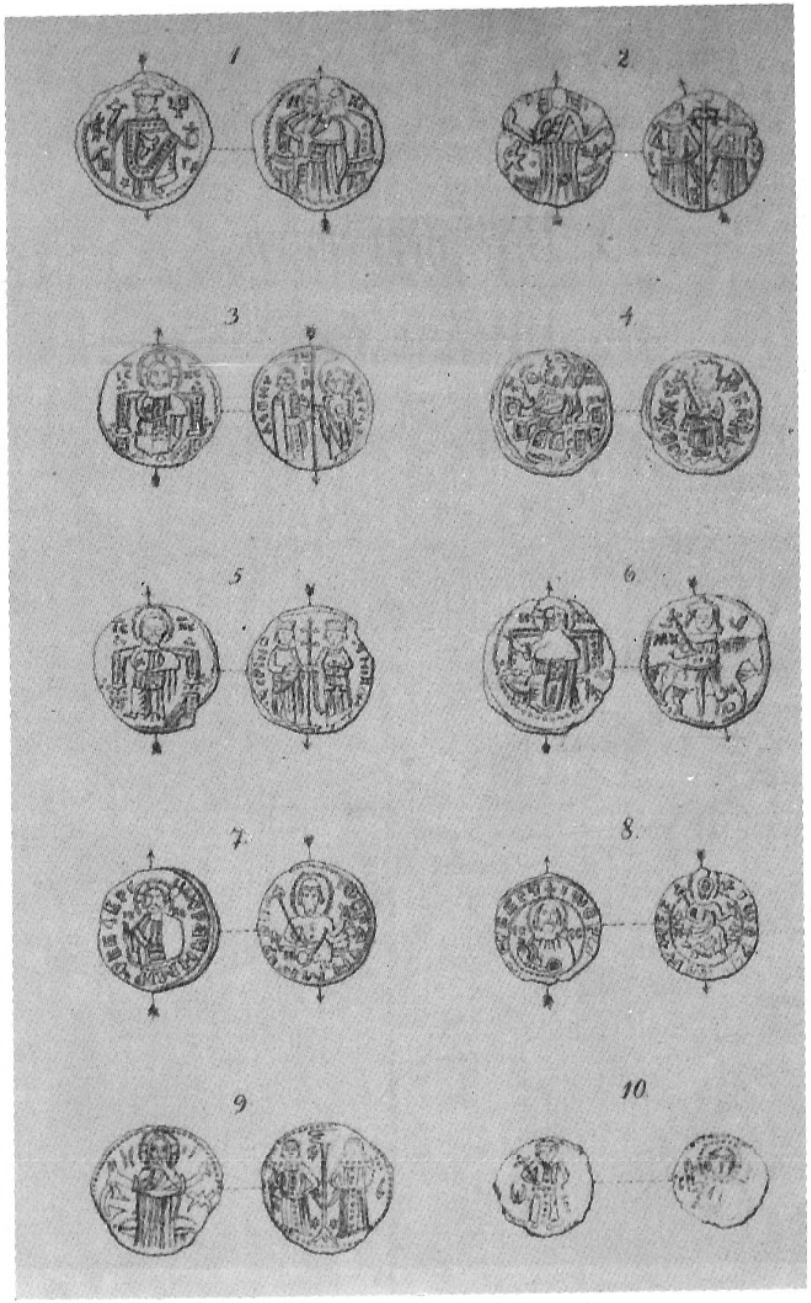

Първата българска публикация в областта на нумизматиката, печатана в книгата на Г. С. Раковски „Няколко речи о Асеню Първому“

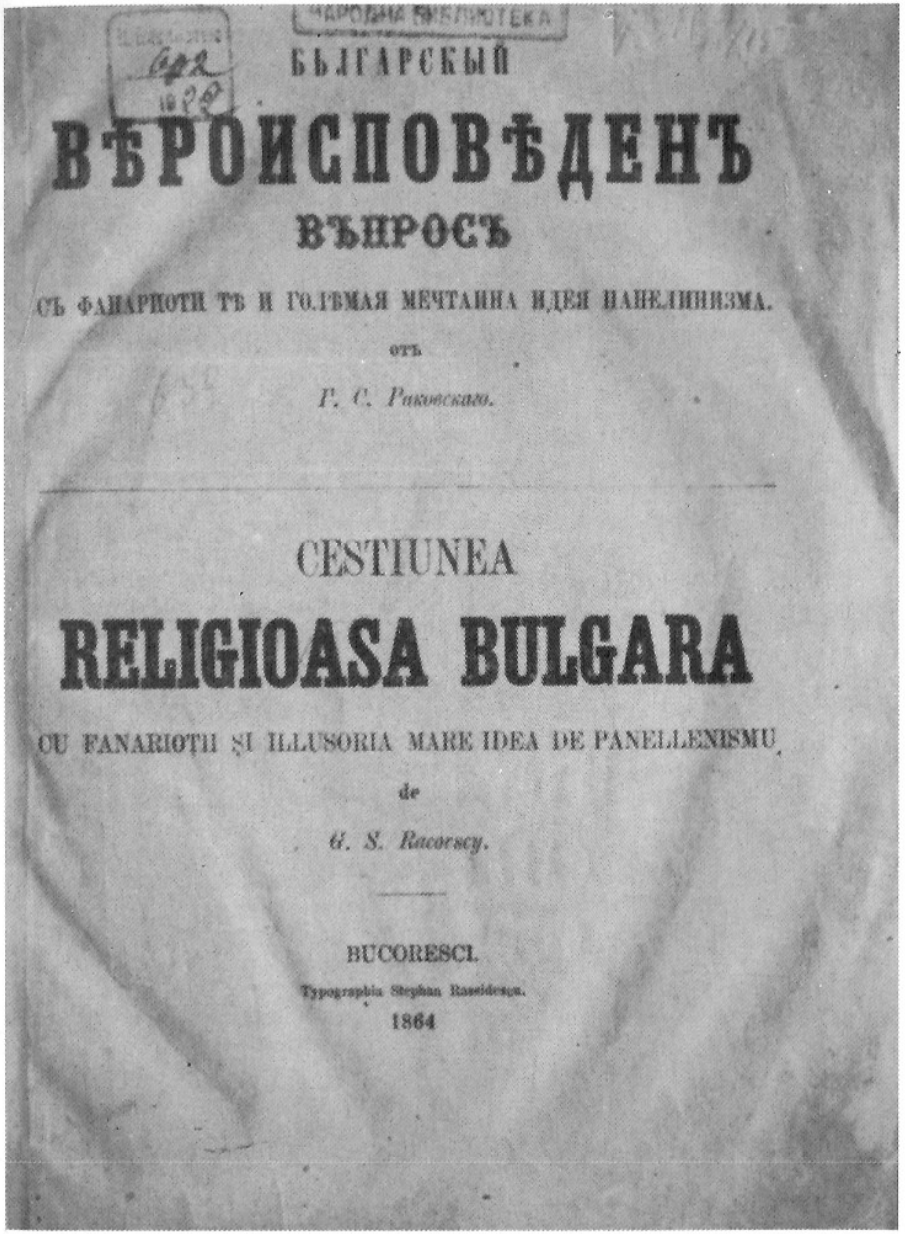

БЪЛГАРСКЫЙ

ВѢРОИСПОВѢДЕНЪ

ВЪПРОСЪ

СЪ ФАНАРІОТИ ТѢ И ГОЛѢМАЯ МЕЧТАНИА ИДЕЯ ПАНЕЛИНИЗМА.

отъ

Г. С. Раковскаго.

CESTIUNEA

RELIGIOASA BULGARA

CU FANARIOTII ŞI ILLUSORIA MARE IDEA DE PANELLENISMU

de

G. S. Racovscy.

BUCORESCI.

Typographia Stephan Rassidescu.

1864

Корица на книгата „Български вероизповеден въпрос“. 1864

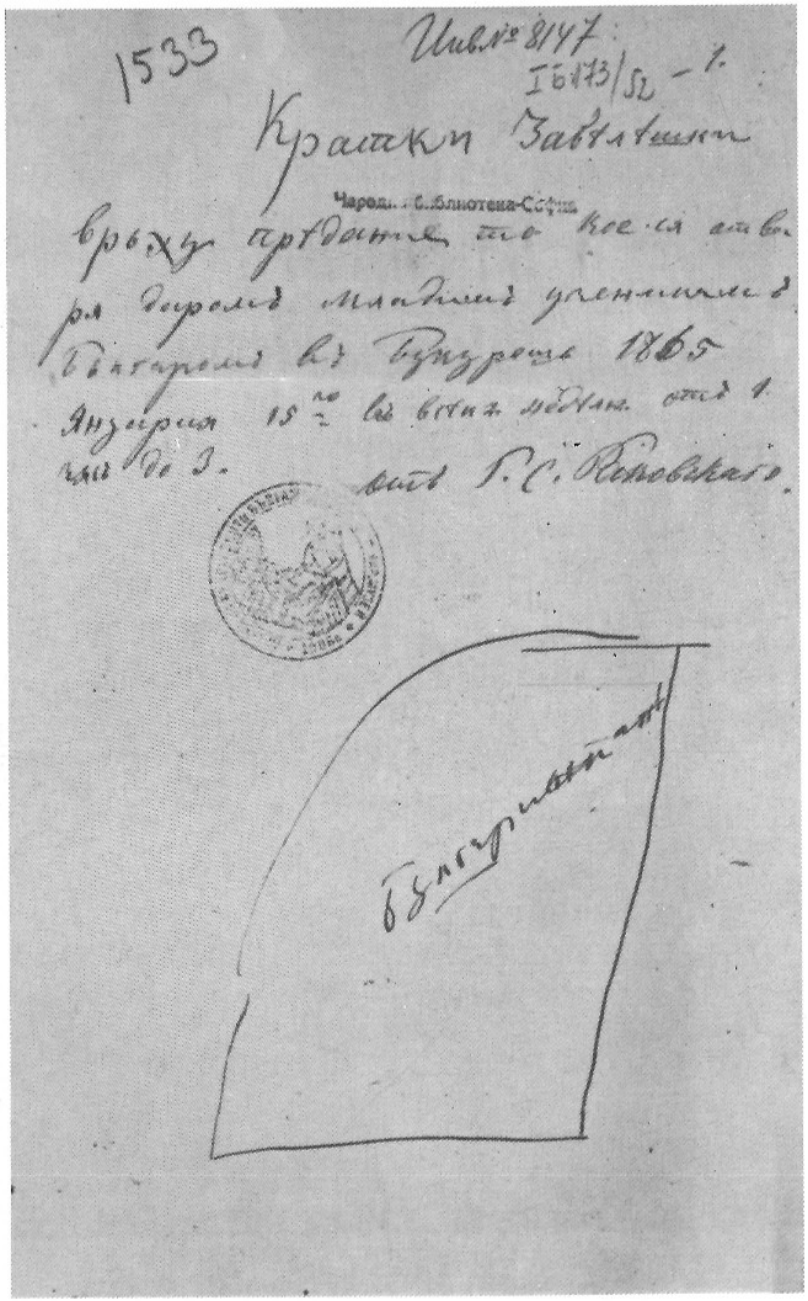

Ръкопис на заглавната страница
на лекциите на Г. С. Раковски по история

излезе на бял свят и тогава може би да се зауземне най-много за славяните в Турско в политическо отношение, и както е тя сама държава постоянна и решителна в предприятия си, успех неин ще бъде непременно увенчан на възток. Защото никой не може отказа, че тойзи важен за цяла Европа въпрос може се успешно реши без славяните, кои съставлят най-голямото число народонаселения в Турска днес названа Европа.

Ние можем и щем доказа в това си съчинение пред цяла просвещена Европа с необорими и ученому свету познати доказателства, че Русия е най-много способствувала гръцкому народу в развития панелинизма му с най-голяма повреда и пакост славянскому народу в Турско, не само от начала възживение Гърции, движение ѝ за независимости, но еще и в последните времена (1862), когато български народ праведно поиска да обнови свещената независимост клира си, коя му са грько-фанариоти недавно с предателски начин похитили; Русия успя, та осуети за време това българско народно право, помогша православному гръкофанариоту патрику със сичките си възможни средства.[3]

Това е учинила и чини еще Русия не от някаква си омраза против славяните в Турско, но защото нейната политика на възток се основава на съхранението целокупности православия, а гърци похитивши първенство православия над българи, били са всякога подкрепени на това от нея.

Както за гърците щем почна от старите им времена, тъй също и за славяните в Турско (особито за българите), защото тии се най-първо развиха в книжевност) щем каза нещо си за първобитното им жителство в Турска днес Европа, за езика им, за кръщението и книжовното им развитие в старост, за владението и старото им законоустановление, за падението им и новото им възживение народност, за духа и характера им. За руското противо тях гонение, кое е почнало от времени патрика Никанора, кога русите почнаха да изменуват старите български черковни ръкописи и да събират сичките български древности и кога той руски патрик издаде афоризмо да се никак в Русия не споменува, веке, че българите са ги кръстили и книжевност дали и проч. Как се бе появило руското влияние в България и между другите славяни в Турско, как то изчезва и се изгубва, как се появява в България вероизповедний въпрос и на какви права се основава общата наклонност на славяните в Турско, нихното индустриално развитие и могущност. Най-после на какви само основания и граници може се споразумя славянское

племе в Турско с греческое и каква полза в търговщина си може да чака Западна Европа от славяните, а особито Англия.[4]

[Ръкописът недовършен]

ОБЗОР НА ВЪЗТОК ИЛИ ЕДИН КРАТЪК ПОГЛЕД ВЪРХУ ВЪЗТОЧНИЙ ВЪПРОС

Днешни дипломатски свят е в мнение, че от всички появивши се до сега граждански въпроси в Европа, Възточний въпрос е най-заплетен и най-труден за решаване. Тии са искали и ищат да потвърдят свое мнение върху того, разгледвающи всяк по своя гледна точка зрения разрешавание му, без да метнат поглед си по-надалеч от своите особни ползи частно, а въобще от завладетелните права на великите държави, кои днес държат кормилото на самодържавната власт в Европа и без да дадат изискаемое внимание, че тойзи въпрос принадлежи другим народам, между коим се е породил, които ако и да не са имали до сега глас между гражданскому свету, обаче никога не са се отказали от това си народно право.

Възточний въпрос не е ново появление в Европа, както може да го мислят някои си, то твърде старо. Неговото начало се относи еще във времената, когато са почнали нападенията от Азия в Европа и обратно. А в Западна Европа тойзи въпрос става граждански предмет в разделението на Римската държава на Западна и Възточна и борбата за него от тогава веке се открива.

Кръстоносните походи не бяха друго, но едно съюзно опълчение за тая цел, покрито под булото на вярата. Завладението и дълговременното освояване Цариграда от кръстоносците показаха това явно.

Кръстоносний же поход първи раздразни исламизма против християнизма и внуши му мисълта отмъщения, кое се изпълни с преминуването и завладяването на турците в Европа, съединени с арапи, персийци и други азиатски племена, кои бяха приели мохамеданството. Това же не биде друго, освен един противен удар на кръстоността, а изтеглиха го не ония на-

роди, кои го бяха подвижили, но ония, кои се случиха пред силните тогава разярени и кръвопийци азиатски полмесецоносци! Ако народите, кои се найдоха пред тойзи силен порой на азиатската бясна сган не бяха ги упорно и дълговременно подпирали с най-страшни кръвопролитни битки, както н[а]п[ример] българите, сърбите, арнаутите, ромъните и маджарите отпосле, османский остри меч несъмнено щеше да достигне до крайщата и на Западна Европа. Знайно е турская власт доде беше се простряла и подир колко векове почна да отпадва. Гръко-елините, зовими днес народ, не се явиха в тая борба, защото тяхното незначително число тогава беше погружено в сместа на народите, от коихто се състоеше Византийская тогдашна държава, ограничена само в Цариград с едно малко окръжие и под чуждото за тях име Ρωμαῖοι — римляни. Тя слаба държава, както е знайно, не можа повеч от три месеца да противостои турскому удару.

Истина, че тейзи народи изпълниха една свещенна народна длъжност, бранивши тъй храборно милое си отечество, но това нихно противоборство заслужи много или по-право да кажем, спаси Западна Европа от турский ярем.[1]

Отпадването на турская исполинска власт отвори свободен ход на западните сили в Турско и въобще на Възток и оттогава Възточний въпрос се гуди на дипломатический стол за постоян предмет и нуждата за решението му почна да се чувствува от тях и от ден на ден тойзи въпрос постави се повеч и повеч важен предмет в кабинетите европейски.

Но както във всичките големи предприятия, а най-паче граждански въпроси, ако от начало стане някоя си погрешка, тии се преплитат и поставят мъчни за решаване и извършване, тъй и в тойзи Възточен въпрос за несчастие последова подобно нещо.

Великите християнски сили, които обърнаха внимание си върху тойзи въпрос и поискаха да го решат, отпърво се заузеха на това не под точката зрения на правото на народностите, сходството на народите и на началото политическия нужди, но под самата точка зрения на вероизповеданието. Тии поискаха да направят добро въобще на християните в Турско, а в движението на гърците взеха погрешно за главен народ в Турска Европа малкото тяхно число, кое представляваше тогава тая народност за всеобща в Европейска Турция, покриващо с името на едноверието наколко милиона други народи, деятелни, развити и занятия, в земеделие и в търговщина и даещи емство

достоинства си за самоуправление си сходно развитию образованости днешнаго века. Християнская Европа нямаше еще тогава точни и обширни знания за тях, нито беше влязла в сношения, както днес, понеже елинизма само се почиташе с отважност между ученому святу и беше много от тях дотолко очаровал, щото в греческото въстание много знаменити европейци, под името филелини, не само пожертвуваха големи количества имения си, но и те сами се с възторг притекоха в Старата Елада като самоволци войници и биха се за освобождението и възобновлението ѝ[2] в редовете на съставените полкове от българи, сърби, арнаути, ромъни, македонци и от твърде малък брой на туземци, моряни названи гърци, коих кръста и православието бяха привлекли тамо да умрат за вяра!...

Никой не може отказа, че това освобождение стана на тойзи начин и с общото способствие и съдействие на великите сили, поради самото християнско съчувствие и съжаление към тойзи тъй подвижен и съставен народ, а най-паче от страни православния Русии, коя най-много способствува на това или по-право да кажем, коя го започна и свърши. Кой не знай, че етерията се състави, нареди и работи явно почти в Русия и че руский генерал Ипсилант, съгласен със знаменитаго дипломата Каподистрия първи, изишавш в 1821 из Русия, подвижи това несчасно кръстоносно движение в Ромъния с толкова разорение и пагуби ромънскаго народа, а Дибич Забалкански го свърши в 1829.[3]

Западната дипломация, освен Австрия, чак в 1829 лето опозна погрешката си върху това си способствие, и то подбудена от Андриянополските договори, де Русия доби особно и изключително право да бъде сама тя защитница православия в Турско, върховная же духовна власт над всичките в Турско православни народи да се изпълнява от грько-фенерскаго патрика, неприкосновено и без никакво вмешателство от страни турския власти.

Западните сили по поводу того издействуваха от Портата да имат и те изключително право да защищават своите единоверци под турская власт живеещи и плода от това биде възстановлението от тогава армено-католишкаго патрика в Цариград, а после няколко години на това основание стана и армено-протестантски в Цариград патрик.

Вероизповедното съперничество или по-право да кажем, борбата между православия и католицизма, кое отдавно съществуваше, оттогава се възбуди еще повеч и почна да се употреблява понякогаж за оръдие в политическите приплетки. А за

решението Възточнаго въпроса, при другия, породи се и това главно препятствие.

От 1829 л[ето] Възточний въпрос взе съвсем други ход. Той почна да се касае веке твърде отблизо от Западните сили, да ги обезпокоява и занимава по-деятелно. Дипломацията незабавно начерта хода си връх тойзи важен веке за нея предмет. Главная же точка на тойзи ход беше: запиранието хода на Московското напредвание в Турско, а за средства того се взеха следния: да се въздигне едно царство, кое да бъде по местоположению си като една яка и непроходима преграда между Турция и Русия; да се унищи руското влияние върху православните християнски народи в Турско, а да не би се онеправдали тии християнски народи, реши се и нуждата на преобразованието турския държави, сходни днешному веку, кое бе еще от по-преди започнато все пак по поводу на западните сили.

Отворений вход в Турция и голямата ѝ слабост бяха веке удобни и благоволни обстоятелства за западните дипломати, не само да се приближат при турский прежде неприближаем кабинет, да добият влияние при него, но еще да убедят турците, че нихното спасение от Западните сили зависи. Тогава се роди и записа в дипломатическата книга и началото на политическата нужда за съхранението целокупности турскаго царства.

Руското влияние в турските дела, основано на силата, при всичката немощ и безсилие на турците, почва от тогава постепенно да се отбива от тях, основающи се на европейская обещаема във време нужди им помощ, а влиянието на Западните сили напротив взевше за основа приятелски услуги, обещанието за съхранение и спасение турскаго царства, почна да расте и се увеличава до толко, щото всичките важни въпроси и приплетки, касаещи се Турции, да се решават чрез техните съвети и веществени по някогаж способствия.

Дипломацията, като нареди тъй хода си за Възточний въпрос, трябваше да придобие и общото явно европейско мнение върху того. Тук трябваше да се появи и покаже политическая нужда, а самото удобно средство за това биде панславизма, тая голяма идея, коя се представи като едно плашило или като един великан звяр, готов да глътне цяла Европа. Ние щем говори о панславизму по-после, доколико се касае тойзи предмет на българите и въобще на славяните в Турско, да дадем свету да разбере, че това е за тях една неправедна клевета, коя ги е в много повредила, отбивающа ги от благоволението и по-

мощта на Западните велики сили и представляюща ги подозрителни и в най-праведните им движения!

Политическая нужда за съхранението турскаго царства от западните сили на тойзи начин положена, трябваше да привлече еще повеч вниманието на образованите европейци, да подбуди нихното съжаление и приятелство към турците. А многим от тях това място стана прибежище и предмет печалби и користи. От тогава се появяват красноречивите турколюбци, кои не само се показаха горещи нихни бранители, но еще почнаха да плетат и разпространяват на разни езици тържествени описания върху хубавий турски характер и върху нихная достъпност към образованието и развитието. Добрий и мъдрий ред на въведеното ново правление в Турско не беше заборавено от тия остроумни похвалители, а поданите християни веке се поздравиха от просвещена Европа за спокойствието и блаженството, от коих се удостоили веке, по тяхното разгласяване, да се ползуват и наслаждават под покрова турския държави, коя тъй успешно влезе в пътя на европейското образование.

Положението Възточнаго въпроса от 1829 до 1854 следваше по вишеизложеному начину, т.е. западная дипломация се показа вярна и постоянна в началото си, кое си положи и в хода, кого си предначерта, биде деятелна. Във всичките политически приплетки, кои се случиха в това растояние в Турско, тя взе живо участие и подпомогна да се изравнят в полза Турции.

Но защото всичките сили, както е знайно, имат всяка една своя особна полза на Възток, когато се е случвало и някакво си събитие, де някоя си даже и от западните сили да е поисквала да се възползува с ущърбението целокупности турскаго царства, в такива случаи другите сили всякога са се стичали и съпротивлявали на това. Като н[а]п[ример] в египетский въпрос, във време Мехмед Али паша, французшкий кабинет явно и званично, в царстването на Луи Филипа, иска да се вмеси и ползува. Той също и в частните тайни или явни договори, коих са понякогаж някои си от силите поисквали уединено да свързат с Турция, другите са пазили на това отблизо и строго, да не би някак си това начало целокупността Турции да се докачи и погази.

Русия, ако и да отслабваше във влиянието си на Възток, обаче все старий ход на политиката си следваше. Многажди же отбивана от турците, в някои си добиени с оръжием права, от коих се преимуществено от преди ползуваше, търпеше и съ-

бираше причини, щото един ден да отвори бой с турците и да ищи удовлетворение, както и последова в 1854 лето.

От изложените дотука мимоходом няколко си точки, на които се е ограничил хода на европейская въобще дипломация, всяк види, че предмета е бил за решението Възточнаго въпроса, но действието не е било изключено от скрити мисли, т.е. речта е била уж все за улекчението и одобрение положения на поданите Турции християни, но всяка една от силите ни един постъп не е направила върху това, без да предположи най-първо своя си особна полза под какъв и да е вид да бъде тя.

Истина, че християните в Турско не могат отказа, че не е станала някаква си разлика в положението им, откак са почнали европейските сили тъй отблизо да гледат възточните работи, но това е произишло най-паче от хода на работите и от нуждата, в коя се е находила дипломацията, да им дава това или онова направление. Да би потвърдили наша реч, щем метна един поглед върху появлението на Танзимата (1839), на тая реч, коя направи такъв един голям згомот по цяла образована Европа и коя се поздрави и ръкопляска тъй възторгно от турколюбците, преобразователи на османовото благородно племе.

Султан Махмуд, изтребивш яничерская сган, ония необуздани человекообразни зверове, които по воля си убиваха и самите чиновници, свалваха от престола султаните, затваряха ги в клет[ки] и многажди ги убиваха, давящи ги немилно, очистив же улямите, бекташийская секта, на дервишите и спахиите, той велик мъж в реда на турските царюве беше наредил да се изработи един устав за вътрешното устройство и редовно правление турскаго царства. Но напразная му смърт не остави го положи в действие в живота си.

Истина, че той следваше началото братовчеда си султан Селима и че повод беше даден от западните сили, както више казахме, но и конечното победение от русите (1828) не малко го възбуди да помисли за едно преобразование в царството си. А най-паче един вътрешен случай или по-право да кажем, едно приготовление от страни на българите за политическо движение, накара султан Махмуда да реши и да се зауземе по-скоро да положи в действие това устройство вътрешнаго правления. Султан Махмуд, като человек великаго духа, виждаше в кое положение се нахождаше царството му подир Андрианополский мир, де се реши независимостта на новото гръцко царство, полунезависимост на Сръбското и на двете Ромънски княжества,[4] щото трябваше на всяк начин да предвари всяко движение от

страни на осталите под властта му християни, понеже в тогавашная си слабост турското царство не само що не можеше да противоположи някаква сила, да посрещне и умири подобно едно движение, но и руските войски еще стояха в Силистра, доде се изплатят Русии военните разноски, щото твърде лесно можеха Андрианополските договори да се изменят и да се прибави нещо в полза на осталите под турска власт християни.

Това българско движение дипломатская история не е записала, а от европейците в Турско пътешественици, доколкото е нам познато, само един Сиприян Роберт е възпоменал о тому в своето съчинение «Les slaves de Turquie», Livre cinquième — «Les Bulgares» (1852) — „Славяните в Турско“ книга пета — „Българите“ (1852). Но и он, както и всичките други европейци пътешественици, все по обичливая им точка зрения го е писал, т.е. че то било руско движение! Да би показали читателем, че то движение е било чисто българско и то е способствувало твърде много да реши султана Махмуда за вътрешното устройство правления — Танзимата — ние се унуждаваме да наведем първо самий текст върху това описание Сиприяна Роберта, да опишем и ние от наша страна тойзи случай тъй както си е бил и тогава да дойдеме в предмета си за Танзимата. Истина че това описание ще ни занимае да пишеме малко по-обширно, но никак не ще ни отвлече от главнаго ни предмета — погледа върху Възточний въпрос — понеже това спада в него и открива някакви си работи, може би непознати дипломатскому свету.

„Конечното развращение на отоманите въздвижи до най-висок степен надеждите на българите. Едвам се бяха минали няколко си години подир тойзи бой (андрианополский) и едно обширно споразумение се сплете тайно в България, разпространяемо от учителите и децовъзпитателите на селата. Тая тайна българска дружина[5], за коя Европа никакво знание не има, държеше своите разсъждения в иношките домове и в горите около Търново. Тамо се нахождаха съзаклятниците от всичките страни, под наричанието, че отиват да присъствуват на празника Святия Богородици. Денем тии ходеха по шаторите на селците, сладкая сливовица се заливаше от млади девойки и здравица се напиваше за народная бъдушност с отпевки на народни песни. Игровода игра кръг, де всичките ръце съединени представляваха непреодолимая сила на една обща воля, въздвигаха възторга на множеството. Нощем посвещените в тайната събираха се по гробищата на монастирите, молеха се богу и приемваха тамо

новообратените, кои се заклеваха, полагающи ръката си на гробовете на праотците си, че щат умря за отечеството си. Сутрена, когато зората осветляваше тейзи печални места, кои обично покриват възточний косогор от хълмове, всичка тая младеж поздравляваше изтока на слънцето с възгласение надежди. Такива бяха от 1834 до 1835 тейзи български нощи, непознати, и кои нямаха никак повествуватели, но които ще бъдат славни един ден.

Търновская дружина, съставена от знаменити лица от народа, беше свършила да устрои плановете си, когато старий хаджи Юрдан от село Елена, близ Търнова, поиска да въведе в тайната на въстанието едного от сродниците си, кой живееше в същое село; той обаче преди да подпише, поиска да прочете листа на имената на съзаклятниците и се притече тутакси като го прочете, да извести на пашата, кой извести султана. Един българин от Средец, който беше първий майстор или калфабаши, първий земемерец на крепостите в България, дето имаше две тисящи работници от раята с царска заплата, за начало и основа на въстанието умря на весилото ведно със старий хаджи Юрдан и Юваница, богат търговец от Търнова. А предателя Портата го почете и възнагради. Един же от най-разпалените другове — Антон, цинцарин (македонски ромънин) родом, учител в Търново и списател на една гръко-българска писменица, осъди се за в арсенала и отведе се в Цариград в кюрека, отде руското посолство го измоли по-после. Един българин в служба на това посолство съдействува много да докара в движение духовете с обещанието на царската руска помощ, той тоже биде уловен, но оттекш, прибягна в Цариград в посланически руски дом, отде не можеха да го вземат турците. Осталите съзаклятници, доведени пред турските съдници, претеглиха тежки мъки, от коих и повеч измряха, а именно старий игумен едного малкаго манастира близо до Търново. Стеснени в изпитите, тейзи бедни показаха за съвиновника си и осемдесетгодишнаго митрополита Търновскаго Илариона. Владиката уплашен, отказа, прокле ги и иска смъртта им. Малка вероятност е, че тойзи стар фанариот е бил помесен в едно съзаклятие, съставено от младото порождение на мястото; види се паче, че обвиняемите са искали (с това) да обърнат съдниците и тъй да спасят чрез своя си изповед невинните родолюбци, товарающи вината на чуждото в отечеството им свещенство.“[6]

Това е описанието Сиприяна Роберта, но господство му прави твърде големи погрешки върху това, а най-паче, пишащ при

живи еще свидетели. Ние преди да почнем истинное си описание, показваме читателем тия погрешки.

а). Предателя не отиде прямо при пашата, както пише г. Сиприян Роберт, но при гръко-фанариота митрополита Илариона, кой го тутакси нощем отведе при търновский войвода управител и двоицата предадоха това съзаклятие. А до него време Търново не се управляваше от пашата, но от управител, носещ име и в самите турски фермани — Търнова-войводаси — търновски войвода. Предателството тъй стана.

б). Търновский войвода не извести султану за тая работа, но първо избеси предадените му старейшини, та после извести смърт им в Цариград, защото в него время всичките управители Турции имаха власт да бесят и колят само с едно кадийско изволение — илям, а много пъти не питаха и кадия.

в). Сиприян Роберт си въобразява някой си българин в служба в руское посолство в Цариград, помесва и царя руски, бягането того българина в руското посолство и проч. А ние ще видим, че той българин е едно твърде познато лице и напротив, че той биде оставен от русите.[7]

г). А за обвиняемите, що казва, че показали търновския гръкофанариотин митрополит за съвиновник и то не е истина. Тии претърпяха с най-голямо юначество всичките люти мъки, без да изкажат никого си. Това го разгласи предателя гръко-фанариотин владика, да утеши народа, кой бе се подигнал против и да съкрие гнусное си предателство.

Български народ и под тежкое иго турския власти нахождащ се, никога не е изгубил народное си чувство. Той всякога е произнасял с възторг име свободи и многажди е покушавал за възобновление независимости си. Горское воюване нищо друго не е било, освен едно непреривно съпротивление против чуждая власт, добродетел остатка от старите времена, кога е издържал седемдесет и пет годишная частна битка в непроходимите старопланински теснини против завладетелите си турци. Народните песни и възпоменания от попредания, както и няколко си записки, потвърдяват това необоримо. А жив пример и до днес са хайдушките чети, предвождаеми от главатари, носещи име войводи и от хоръгвоносци. Тии, както се знае, всякога се съставят и вдигат не за цел грабежа и разбойничества, но за отмъщение на страшния злоупотребления, убийства, насилия чести и проч., творими ненаситно от страни на губителите им.

За нещастие тии не са могли да додат до голямо развитие и съсредоточение, щото да достигнат до един общополезен на-

роду успех. Главная причина того е била невежеството, а поглавная еще предателството гръко-фенерскаго свещенства!

Освен того български народ е показал свои военни и ратоборни духи и достоинство в разни знаменити познати обстоятелства, както например в русийските различни военни походи против Турско, в сръбското за освобождение движение, в гръцкая борба за вяра, де с отличителна храброст са се появили множество не само прости войници, но и знаменити главатари и пълководци. А това усърдно движение в бойное других народов са чинили въобще не от някаква си лична и особна корист, но от самая сладка надежда, че и за тяхното мило отечество ще бъде нещичко от того полза.

На това можем показа много и обширни примери, познати и записани отчасти даже и от самата история на ония народи, за свободата коих са съвоювали българите, ако не ни отвлачеше то от предмета ни. Но ние се ограничаваме тук да кажем толкова само, че ако българите не са имали до сега свои битописатели и повествуватели да описват и прославят делата и подвигите им, а то е било причината всичко това [да] се е сливало в полза на другите, никой от того не може заключи нещо против техний народен войнишки дух и достойнство и да ги осъди за недвижни и изгубивши народное си чувство, както някой си неправедно са писали и разгласявали подобни укорения против тях. Ние пристъпваме в истинное описание Търновскаго знаменитаго събития в 1834—1835, за кого говорихме по-горе.

В 1828 лето, в русийский поход против турков, едно знаменито отделение от самоволци войници българи предшествуваше рускоto войнство, под предводителството едного българина юнака Георгя Стойкова Мамарчова, призванаго от турков буюклу капетан — мустакат капитан. Той беше родом от село Котел и еще в 1812 л[ето] бе служил все пак предводител на самоволните българи войници в руская тогдашна война против турков и за отличителная си храброст бе награден от русите с орден и с независимая хоругва св. Георгия. В обсадата же Доростола (Силистра) в 1828 л. нему се бе поверило да пресече и пази със своето българско отделение сношението по Дунава на обсадените турци в Доростол от вънкашните. Той се и тамо мъжески отличи, а в едно нападение от русите на Доростолская крепост он първий се прекачи, с триста от своите избрани българи войници, на крепостта и обладав един от най-главните крепостни логари (табии), обърна топовете му на града и това биде най-главная причина, коя унужди обсаждените турски вой-

ски и жители да се предадат с някакви си условия. За това негово витяжко дело проводи му се и други орден св. Анни и скъпоценна сабя от рускаго царя Николая.

Военачалник росийски Дибич, подир усвоението Доростола, управи се против Шумен, де подир няколко си пагубни за турците битки остави едно отделение войски за обсада того града, премина Стара планина и отправи се към Одрин, а български юнак Мамарчов, смислив, че време е веке удобно да помогне и своему си отечеству Българии, заради кое и бе служил с толико усърдие и жертви в руските походи, управи се с 500 свои войници българи и доде в село Котел всред Стара планина. Негова цел и намерение беше да съсредоточи околния еела и град Сливен и да се отправи на Велико Търново, де тържествено да събуди и поздрави заспалаго българскаго лъва, народнаго знамена, с радостная тръба свободи. Он разположи свое малобройно войнство на околошния горски села, а да би показал Русии, че се е оттеглил от русийская служба, кое му беше всякога свободно, като едному самоволнику войнику, ожени се в Сливен и почна да действува на свое народно предприятие.

По-първии българи се съединиха с него и дочакаха го като от бога им проводен спасител. Работата напредваше и общий възторг владееше между народу. Това намерение се съобщи и на отдални места по България, но ненадейно достигна в Сливен едно казашко отделение от двеста всадника, изпроводени от Дибича, и отведе Мамарчова под стража в главное военно станище при Дибича, а на другите българи проводил беше Дибич русийски чиновници да кажат от страни му следния: „Българи! Стойте си мирно, че ще обърна аз топовете против вас да ви избия! Русия се е обвязала пред Европа ни един народ от турските подани да се не подигна сега!...“

Българская възродивша се надежда освобождения се изгуби с лишението единороднаго им главнаго предводителя и с Дибичовое остро заплашване. Народа колико лесно бе дошъл във възторг, толико повеч падна в отчайване.

Няколко си обаче от по-благоразумните българи се събраха и после едно дълговременно заседание решиха да се напише една жалба от страни народа и с няколко си пълномощни лица, миряни и свещеници, да се изпроводи Дибичу. Жалбата съдържаваше следное:

„Милостивому господарю Дибичу, военачалнику русийскаго войнств и проч.

Ние, единородни и единоверни ваши братя, бедни българи,

от как сме попаднали под турское губителско иго, що сме бедни изтеглили и що теглиме ежедневно, не може се описа за много време и в много книги. Толико само явяваме Вашему сиятелству, че нямаме никаква свобода да изпълняваме наша пречиста вяра да зидаеме нови черкви, нито даже да поправляме и да подкрепяваме старите си. Наш живот е изложен всяк ден в най-голямая опасност, колят ни и бият ни турците непрестанно като дивий лов! Нашата драгоценна чест се жертвува ежедневно на скотская похот поганска. Нашите светини и черкви се скверният от агарянците. Децата наши невръстни силом ги турчат мохамеданците. Грабят ни, разоряват ни къщи, села азиятски разярени зверове, данъци плащаме претежки, а най-много сме страдали във време рата Росии с Турция. Понеже, от една страна, нашата земя се тъпче от руските войски, добитък губиме, жетва, лозя, всичко се разорява и разграбва, от друга же страна, храниме небройни войски турци, носиме тежки товари подвод и теглиме най-големите свирепства в това разстояние, кога най-много беснее турското зверство, че има бой с русите и че били тии една вяра и един род с нас. А кога се завръщат, победени от русите, за в Азия и другаде, разпръсват се на чети по всичка България и тогава е голям страх и ужас за бедните нас българи! От дето поминат, колят, бият, горят, грабят и робят. Тии невернци от нас, бедни българи, искат да си извадят гнева и да си отмъстят за изгубеное бойно поле в сраженията с русите. И сега ни чака тая истая съдбина. Того ради молиме покорно милостиваго господаря военачалника Дибича, в име негово величество царя Николая, да освободи нашът брат и съотечественик капитан Георгя С. Мамарчов и да остави нас, бедни, свободни да изпитаме и ние в това благовремие нашето счастие с турците.“

Тая жалба бе подписана с много подписи и печати.

Преди да кажем какъв отговор отдал Дибич Забалкански на българските пълномощни, забележително е да кажеме следное:

Доде еще се уговаряше Андрианополский мир, мина през Сливен и Котел един знаменит англичанин, който проповядваше явно българскому народу: „Българи, станете! Сега е време удобно да се освободите и вие от турците; Англия ще ви помогне. Ние нямаме никаква друга цел и мисъл за вашето отечество, ищим само да бъдете свободни и да стане едно междустение на Русия и Турция от вашето освобождено отечество Стара планина.“

Того англичанина русите бяха усетили и няколко казаци го

гониха до Осман пазар близо, но он отбегна в Търновское окръжие, де руските войски не владееха. Казашкий капитанин запира и някои си българи в Котел и изпитва ги що им е говорил той англичанин. Да дойдеме на Дибичов разговор с пълномощните българи. Негово сиятелство военачалника прие благоволно българските пълномощни и като прочете желбата, рече им: „Бедни българи! Де сте били преди да се заключи мира?“ — „Господарю — казаха тии, — ние не можехме да знайме, че ще се заключи тъй скоро мир, нито можахме да се известим о тому, обградени същи от всяка страна от неприятели.“ Дибич же им отговори: „Важная дела, бедни българи! Но седете си мирни във вашето отечество; доще време и за вас. Сега се говори за Влашко, Богданско и Сръбско княжество само, а на повтор ще бъде реч и за вас.“ Българите му отговориха: „Господарю! Как можеме веке да живейме в тая земя? Вашите войски щом се оттеглят, турците щат почна да ни колят рядом! Много от наши българи взеха участие във вашата война, както е Вашему сиятелству явно, а ради того щат пострада всичките други българи без разлика!“ Военачалника отговори на това: „Не бойте се! Сега веке ще се издаде ферман за всеопрощение (амнистия), никой не може да ви докачи — то се уговори.“ — „Какво всеопрощение казвате, господарю? Турците не слушат и самаго си султана, они не щат нищо от това да знаят!“ — „Но що ищете да сторя с вас?“ — отговори военачалника. — „Ние молим да ни оставите свободни да вършиме и ние що знайме.“ — Он же отговори: „Българи! Стойте си мирно, че ще обърна топовете си да ви избия аз. Ние имаме с Европа уговор в тойзи наш поход против Турция ни един туркоподанний народ да се не подигва на оръжие!.“ Българите отчаяни му рекоха: „По-добре, господарю, Вие, нашите единоверни и единородни братя, да ни избийте, нежели да ни бият и децата ни да турчят и обезчестят турците!“

Дибич, съжален от тойзи отговор, каза пълномощним да чакат догде изпроводи жалбата им в Русия и получи нужния върху това наставления и тъй да им даде един точен отговор.

Българските пълномощни се задържаха четиридесет дни близо до Ахело, де беше се оттеглил военачалника на зимовище. После четиридесет дни он ги повика и им каза: „Бедни българи! Ви трябва да чакате на повтор. А който от вас не ще да седи в Турско, Русия ще ви даде кола и кораби да се преселите в нейната земя. Но аз ви казвам от моя страна да стоите в отечеството си, защото догдето идете в Русия с дребни дечица и

необикновени по море и на тамошний въздух, щете изпомря половина. А и тамо като идете, да ви не ще идете у бащини си?“ Тия речи чувши от военачалника, българските пълномощни разплакаха се и не знаеха що да рекат.

Подир едно размишление решиха да молят Дибич да издействува да се изпроводи поне един консул русийски по тях места; да би ги защитавал от явните нападения и убийства турков. Дибич приемна това им предложение и писа в Русия, отде незабавно се изпроводи г. Вашенко като общи консул за тях места. Първий же руски консулат и знамян, кои ся подигна в България, биде в Сливен град. Истина че той консулат принесе нещо си полза в тях кървави и необуздани турски времена, но г. Вашенко не беше человек за такова едно важно посолство. Он не познаваше народний дух български, а и нито можа да го опознай. Той поиска тутакси да употреби своя консулска власт във вътрешните граждански, селски дела и уредби, кое никак не спадаше в неговото посолство, и за малко време доведе сливненское и котленское общество в раздори. Но българските благоразумни старейшини се тъжиха о тому в Цариград и тъй русийское посланичество найде за добро да го премести от тамо и настани в Белград, в Сръбское княжество.

Българските пълномощни се върнаха от Ахело у дома си с наскърбени сърца и приказаха народу отговора Дибича Забалканскаго. Народ же, лишен от самаго си достойнаго в тях времена предводителя, капитан Г. С. Мамарчова, за кого Дибич нито реч приемна да възпомене, впусти се в една черножлъчна отчайност. Множество же домородства български, съдружени от казашки отделения, тръгнаха по сухо по онова направление, кое бяха завладяли русите, и преселиха се във Влашко и Богданско, а най-паче в Бесарабия. Остали же българи страдаяха ежедневно от разярения турци, колими немилостиво. Народное обаче чувство се таеше под тежкия въздихания и горчивия сълзи угнетения.

Дибич Забалкански изпроводи капитана Мамарчова под военна стража до Букурещ, де бе тогава Киселев, да се даде под съд. Как се е тамо оправдал тойзи български витяз, не ми е познато: обаче след няколко време он се определи за Доростол градски управител и дойде тамо с домородството си. Знайно е, че Русия доволно еще време подир Андрианополски мир, държа Доростол залог, догде ѝ се отплати султан Махмуд за уговорените военни разноски.

В това разстояние пребивания си в Доростол, Мамарчев,

споразумяв се с търновския приснопаметни старейшини Велча, Иваница, игумена Сергия, хаджи Йордана стараго от село Елена, Йованакя от Средец и другим, кои отбегнаха турское бесило, остави свой чин и служба в Доростол, свое мило домородство и оправи се оттам в търновския гори в един монастир, де се решаваше тогава българская свобода. Време незабвено в българская народна повестност!

Всичко е било приуготвено и наредено за свещеное народно предприятие, само уречений ден и час се е очаквал с нестърпение. Почитаемий старец и разпалений родолюбец Хаджи Йордан от Елена, желающ да учини съучастника и съделателя на това общенародно дело и ближнаго си сродника младаго Хаджи Йордана от истое село, съобщи му народное намерение и отведе го в монастира да положи и он народно съзаклятие. В монастира, де он биде отведен, найде най-главните съзаклятници и като положи народная клетва в име всесилнаго и всевишнаго бога, опозна се с всичките знаменити лица, кои бяха решили да действуват и се жертвуват след малко за освобождението народа си. После поздравив их и отдавши им Юдовая целувка, тръгна уж да иде у дома си и да се приуготовлява, но он проклет предател, вместо да иде в село Елена, отиде право в Търново до тогдашнаго митрополита гръка Илариона, родом от остров Крити, и издаде му всичко, що беше видял и научил в монастира.

Безбожний той грък владика тутакси го поведе със себе си и отведе го нощем при търновскаго управителя, кого събуди от съня, предаде му всичко ведно с него.

Управителът истая нощ незабавно събра множество въоръжни турци и проводи ги да обсадят монастира и да уловят находящи се там българи. Турците, разярени като азиатски бесни зверове, скоро достигнаха в монастира и найдоха тамо само Г. Мамарчова, игумена Сергия и учителя Антония. Тях свързаха и отведоха в Търново, а за стараго Хаджи Юрдана и за другите предадени изпроводиха въоръжени отделения да ги так исто и тях докарат в Търново. Турците разграбиха през нея нощ всичките монастирски утвари, оскверниха светая черква, избодоха очите с ножовете си на светите образи и други много зверски свирепости учиниха находящим се в монастира людием и служителем.

Пощо же доведоха в Търново предадения българи, подир едни най-свирепи и най-безчеловечни мъки, без никакъв съд избиха ги, зачавши от стараго Хаджи Юрдана. А бедний игумен

Сергий претърпя най-големи и най-люти мъки. Извадиха му зъбите с клещи един по един. Забиваха му борина запалена под негтите и го гориха жив. Вадиха му очите с ашици и наложиха му много други подобни мъки, коих само турская свирепост е измислила. Той блаженопочивший мъж е достоен да се причисли в реда на светите български великомъченици, понеже издъхна под такива люти мъки за вярата и за отечество, без да покаже и най-малкое малодушие и без да издаде и открие нещо си о народному съзаклятию.

Капитана Мамарчова, понеже беше с руская униформа облечен и с военните си ордени и като познат руски пълководец, търновский управител не смее да го обеси и погуби, но изпроводи го ведно с Антония, кого он защити като своего си человека и писаря, у Видин до тогавашнаго там управителя, познатаго Ага Хюсеин паша. Той турски паша поиска да изпита капитана Мамарчова съзаклятию, но он му с презрением отказа, изявивш му, че само султану Махмуду приема да даде изпит.

Хюсеин паша отправи тутакси капитан Мамарчова в Цариград, а турское правителство изяви рускому посланичеству о тому, кое отпърво се отказа от человека, а след малко издействува и го взе и оттамо го отправи в Одеса.

Главний управител Одешкий задържа Мамарчова тамо доволно време под военна стража и един ден, по указу н[егову] в[еличество] императора, общенародно го разжалва, т. е. взе му ордени и чиновете и изпрати го назад в Цариград, да се предаде на разположението турския власти. На това има еще живи свидетели търговци българи, жители одавно в Одеса. Ние оставяме всякого да съди за тогашната политика Петроградскаго кабинета, какъв ход е имала.

Във възвращението же Мамарчова в Цариград султан Махмуд, любопитен да види того българина, повели, та го доведоха при него и иска да го изпита за коя причина е щял да направи това въстание против турская власт. Капитан Мамарчов, познаващ добре турски език и турските работи, отговори султану Махмуду с най-голямая дързост следния: „Въстанието, което приуготовлявахме, е истинно и ако предателството не бе станало, всичките обстоятелства сочеха и бяха нам благоприятни за една благополучна сполука. Това не е мисълта и старанието на няколко си частни лица, но въобще на всички български народ, защото злоупотребленията от страни на вънкашните управители и чиновници достигнаха до най-висок степен крайности, както и османский народ въобще е от самите свои ве-

роизповедни начала тъй зле разположен против християнина българина, щото за нищо го не счита. Честта, живота и имението всякаго поданика християнина са изложени мюсюлманину като една хищна ловидба. Ние нямаме нищо против султанская личност, защото сме уверени, че всички тия злоупотребления никак не дохождат до знанието Вашего величества. Додето же това веке нетърпимо зло не престане и додето се не уведе закон и равноправност в държавата, В[аше] в[еличество], никога поданите народи не щат биде верни и привързани отоманскии държави. Във всяко появивше се благовремие ще бъдат готови да се подигнат и освободят, а най-паче като нихните исторически народни права са явни и от ден на ден народното им чувство се развива. Ваше величество имате власт да ме погубите, но с това български народ не ще остане без други родолюбци и решени да се жертвуват за отечеството си мъже."

Султан Махмуд, слушав с голямо си внимание всичко това, отговори следния: „Аз съм добре познал това и ради того съм положил всичките си сили да преобразовая държавата си на основанието равноправности, без разлика народности и вероизповедания."

(Следова)[8]

После смърти султан Махмуд наследи го старший му син Абдул Меджит, человек съвсем слабаго телосложения и характера, в едно же твърде смутено и опасно време за турское царство. Непрестанните разорителни боюве вънкашни, а най-паче междуособните в Европа с албанезите, с Мехмед Алия, Египетскаго похитителя, с кюрдовските и арабските племена в Азия, които има Турция все с пагуба си, тии всичките бяха я докарали до най-голям степен слабости. Тя беше се изчерпала не само веществено, но и нравственое смущение веке беше преобладало духовете на всичките мюсюлмани.

Изтреблението на яничерите, вхождането редовнаго войнства низами бяха разярили до голямая крайност мюсюлманските вярващи дотолкова, че те вдигали разни ежедневни движения в Турская империя.

С целия голям дух, що показваше султан Махмуд, неговото царствуване биде най-пагубно за Османското царство. Русите му взеха Бесарабия в Букурещките договори от 1812 г. Сърбия, Молдова и Влашко се напустиха от турците 1812—1817, както и Йонските острови. Гърция стана свободна, помогната от Франции и Англии, 1819—1822. Дори малко остана да загуби

и Цариград, и добиха русите и за слабост Андрианополскаго мира 1829, както и отпосле, възползувайки се от вътрешни безредни движения Турции, добиха договора от Хюнкяр-скелеси, 1833. При такова едно положение на работите разумява се европейская дипломация имаше обширно поприще да играе с турските дела. А представители великих сил отваряше се широко поле политическия борби помежду им на Възток, кой остана веке за всегда без силнаго и великаго господаря бранителя им, както са били повечето султани до смърти Махмуда и както ги със страхопочитанием самите образовани европейци отпреди наричаха.

Високая порта оттогава почна да се унижава и турская прежде силна и страшна власт падна под надзора на европейските сили. Такава беше повремеността на 1839 л[ето], кога се обнародова първия уставна книга (charte) в Турско под именем Танзимат. Европейските же публицисти видяха това като едно явление твърде знаменито и важно, а турколюбците възвишиха тойзи първи постъп турскаго преобразования до небеса.

Всичките же европейски дворове поздравиха младаго султана за това дело напредования, а особна похвала отдадоха Решит-паши, понеже в него време он, един от образованите турци, беше признат за дипломат новаго кроя в Европа и тойзи подвиг нему изключително се отдаваше. Някои си сили го почетоха даже и с орден заради тая му заслуга.

Всякоги политическите събития от далеч се чуват големи, а особито когато те се касаят до много свят, представлят се по-важни, по-обширни и по-доброустроени, отколкото са в същности си. Тогава любопитний свят, а най-паче имеющий някакво си отношение или някаква си ожидаема полза от тях, нахождат любимаго си предмета и почват да тръбят своите съображения върху него. Проричат се и предсказват се обширно добри и полезни следствия, кои се очакват от тях важни и знаменити събития. Но гледающи от близо и находящи се в непосредствено сношение с подобни политически събития, тии не правят случайни съображения върху тях, нито проричат и предсказват следствията, доде ги не видят осезателно.

Такова едно нещо се случи и с турская уставна книга Танзимат. Тойзи прочут ферман не беше друго освен едно просто обещание за бъдъщо законоустановление, кое султана имаше намерение да състави и въведе в държавата си. А всичкото му съдържание се състоеше от следния три точки:

1. Обезпечение живота, чести и имения всякаго жителя тур-

ского царства, без разлики народности и вероизповедания.

2. Правилное определение на разните данъци.

3. Учреждението да се вземат редовни войници с други подобър ред и определение времени на службата им.

Обнародването того Хатихумаюна се изпълни на Гюлхане Сарай, както е знайно, с най-голямое и най-блистателное тържество и с клетва от страни на всичките турски велможи и велики чиновници от всякаго реда, кои присъствуваха тамо ради непременнаго му положения в действие, изпълнение и всегдашно наблюдение. Тамо присъствуваха еще и първенците на поданите народи, християни и евреи, както и представители на великите европейски сили.

Веднага след като този хат бе обявен, преведен бе на всички езици, говорими от подвластни Турции народи, и изпроводи се по всичка османска държава ради общаго знания всех.

Истина че такова едно събитие трябваше да направи твърде голямо впечатление всякому, а най-паче мюсюлманам, коим беше съвсем противно.

Как бе възможно един мюсюлманин да стане равен пред закона с християнин, кого он по самое си вероизповедание сматра за изгубено нещо на света? Кого он всякоги назовава с презрителная позната реч гяур — изгубен?

Как можеше мюсюлманина да приемне обезпечение живота, честта и имения за християнина, когато он, според вярата си, следваше да убива, обезчестя и граби толкова векове ненаказно? Приемването таковаго Хатихумаюна беше невъзможно от страни на мюсюлманите въобще! Всеобщое же въстание против султана и неговите единомисленици беше неизбежно, ако първая точка — обезпечение живота, чести и имения — не се касаеше и до тях.

Знайно е, че преди Танзимата султана убиваше по воля си, без никакъв съд и усъдба, всякого, когото си щеше, без изключения турчина и християнин. Имението се освояваше от хазната, честта беше подложена на похотите на силните и проч. Такива примери человек вижда тисящи в турская повестност.

Ето причините, поради коих турците приемнаха Танзиматский хатихумаюн и положиха в действие само първая точка, и то за себе си. А това трябваше да се простре отчасти и на християните в Турско. Казваме отчасти, защото живота, честта и имението на християните остаха все пак изложени на турская необузданост, с разлика само, че убийствата, насилието чести и грабежите не стават тъй явно, както са ставали отпреди.

(следова)[9]

ЧЕРНА ГОРА,

БУКУРЕЩ, 12 АПРИЛ 1864 Г.

По началата и направлението вестника си считаме за нужно да опознайме читателите си малко по-отблизо с всичките народи, кои спадат в наший предмет. А то не може се изпълни другояче, освен чрез един кратък поглед върху най-главния точки повестности им, днешнаго им положения и разположения.

Черна гора, коя задобила своя пълна независимост, призната единогласно от всичките велики сили, одобрена же от явното мнение европейскаго свята, коя е самим си неприятелем, силним и гордим османлием, внушила страхопочитание, тая малка земя успяла е в това си народно поприще със самая несравнима храброст и с най-скъпоценния кървави жертви на своите непобедими синове.

Нейное же битие започва и става познато в европейская повестност от познатая всему ученому свету повременност, когато османский полмесец, изгрев от Азия, засени свободи слънце по всички Старопланински полуостров, по всичките равнини левия страни Дунава и даже до първенствующего града днешния Австрийския държави, т. е. подир паданието сръбскаго краля Лазара на Косово поле, българскаго царя Шишмана на Софийско поле, арбанашкаго владетеля Ювана Кастриота и храбраго му сина Георги Кастриота, призванаго Скендер-бега, Константина Драгоша в Цариград, зовимаго византийскаго императора, боснянскаго бана и подир всичките други последни покушения против османское нападение, в тая, казваме, страшна и знаменита повременност, непроходимая Черна Гора биде самое свободно прибежище на осталите юнаци от сръбските княжества и на една част от българските войводи и ускоци. Само тамо османовая остра сабя, с всичките яростни усилия и нападания на азиатските орди, даже до 1862 л[ето], не можа да положи губителская си власт.[1]

Първий защитител на прибегшите тамо юнаци биде княз Балша от Зета, кой владеяше един предел от Арбанашко, Ерцеговина и Боко де Катаро и кой има за наследник сина си Ювана, призванаго Чернаго.

Негово же домородство е владяло под призванием Черновичи. Но притеснени от турците и венецианците, тии се унуждиха да прибегнат в Черна гора, де и основаха столицата си

и зетская митрополия на Цетина. В 1516 княз Георги Черноевич отстъпи своя власт тогашному Цетинскому митрополиту, а и он се пресели в Италия. От нея же повременност до времени княза Данииля, 1851, Черна гора се е управляла от свещената само власт, т. е. от владици, избирани от разни домородства до 1694. А оттогава владението минува в славное домородство Петровича. Първи же владетел от това домородство е бил храбрий витяз владика Даниил, кой в 1711, съгласно с рускаго царя Петра Великаго, отвори бой с турците, но пощо се заключи мир между Русия и Турция, султана обърна всичката си сила против Черна гора, отправивш зетя си Сараскер паша с 60 000 войници. Черногорците под личное предводителство владики Данииля дочакаха турское войнство горе от Жаблека в стръмная гора Вран, де храборно го разбиха и посекоха, а самаго турскаго предводителя потопиха в река Ситница. От турското войнство само 15 000 живи се бегством спасиха, а от черногорците паднаха жертва на бойное поле до 2000 мъже и сам владика доби две тежки рани. Черногорците назоваха това място царски лаз, т. е. косило от лешове.[2]

Султанът, разярен на това стидно и разорително за него побеждение, тутакси заповяда първому си везирю Кюпрюлю да се отправи със 120 000 избрана войска против Черна гора, да иде и я конечно разори.[3]

Кюпрюлю везир с лукавство и вероломство успя, та влезе и превали в Черна гора, изгори всичките ѝ села и поробив все, що не можя да отбегне по горите, върна се назад. Но черногорците незабавно пак се завърнаха от горите си, поправиха си домовете и почнаха да си отмъстяват на турците.

Ерцеговинский Хусеин паша, гледающ, че черногорците не са се изгубили, но искат отмъщение от турците, събира кое от бошнаци, кое от ерцеговци до 30 000 турци войници и ударва през Грахово на племето Цуци, с намерение да го съвсем затрие. Но черногорците го дочакват на едно твърдо място Трунине и тамо, волею божию, изсекоха всичка турска войска, а самаго Хусеин паша уловиха жив с 370 турци от неговая свита. Между тия заробени били и знаменити лица турци беюве, както Ченгич, Любович, Ризман-беюович и други.

Черногорците не рачиха да ги посекат, нити да ги дадат от откуп за голяма сума жълтици, кое им се предлагало от домородствата им. Но да би си отмъстили по-люто на турците, продадоха ги на домородствата им със замяна на 370 свини

(шопари), животно, на кое турците имат голяма отвратност, както е познато.

Около 1765 л[ето] турский султан отправи против Черна гора силна войска под командата на тримата свои везири — Румелийскаго, Боснянскаго и Арбанашкаго.[4] А с Венеция беше в съюз, щото и венецианските войски се изпроводиха по границите черногорски, да не би можал някой да им доде на помощ, нити да отбегне от турците. Черногорците, видявши себе в такова едно тесно и опасно положение, не оставаше им друго, освен да умрат юнашки за своята свобода и мило отечество. Тии се биха и браниха цяло лято по всичките си граници, доде най-после турците влязоха в Черна гора на Кчево и на Долна Цръвница. Положението им достигна най-опасно и отнигде не виждаха спасение. Тогава всичките решават навръх св. Димитровден да се съсредоточат в едно и да ударят силно насред турски логор, де командуваха боснянски и румелийски везири, кое и учиниха. Божию помощию черногорците разбиха турците до изтребление и гониха ги, сечащи чак до Спужа. В истое време, за нихно благополучие, падна трескавица, та запали муницията в турский логор, в долна Цръвница, так исто и във венецианский логор, више от Будва, и така се спасиха от тия силни войски.

В 1796 л[ето] воюва против Черна гора арбанашкий везир Махмуд паша, кой бе отстъпил от турска власт и против кого султана изгуби много войска, без да може да го покори. Он беше в споразумление и с Италия. Черногорците го дочакаха на Бусавник, више от Подгорица, под личное предводителство блаженопочившаго владика Петра. Махмуд паша изгуби там почти всичкое войнство и заплати и с главата си, коя до скоро държаха черногорците на Цетина за знак и във възпоменание славния си победи.[5]

В 1851 л[ето] черногорците избраха себе за владетеля не веке черковно лице, княза Данииля Петровича, кого най-напред русийски император Николай припозна за княз. Султан Абдул Меджиту то биде криво и он тутакси даде заповест Юмер паши, кой се нахождаше в Босна и Ерцеговина, да угуши тамошное тогдашно въстание против турская власт, да удари със силна редовна войска от четири страни на Черна гора и да я покори.

Юмер паша е нападал дълго време и битката е траяла упорно, но най-после се върна назад, като му изсекоха черногорците много войска, разрушиха крепостта Жабляк и отвлекоха десет топа в Цетина. Сраженията между турците и черногорците след-

ваха до 1858, когато н[егово] величество султан Абдул Меджит отправи 12 000 редовно войнство и башибозуци от Босна и Ерцеговина да би могли да превземат Грахова и съзидаят на него крепост за свой гарнизон, та да обезбедят пътя откъм Адриатическо море и Боко де Катаро за нихная крепост Никшич и други Ерцеговски градове. Турците влязоха в село Граховец, а на черногорците биде жално да оставят Грахово. Тии се тутакси събраха под личное предводителство храбраго витяза великаго войвода Мирка, кои тутакси разбиха, поразиха и изсякоха турците. Взеха им всичката муниция, военната каса, всичките топове, 1200 шатора, 7000 солдашки пушки, освен башибозушкия. Аз съм видял в Черна гора много турски ордени Меджидие 1, 2, 3, 4 класи, съхранени в таблони, както и множество разни медали, добиени в Кримский бой от турските войници, а изгубени тук!...[6]

Тая поразителна битка склони, или по-право да кажем, унуждди султана да се назначат черногорските граници чрез една комисия от страни на великите сили, кое се и изпълни тогава. (следова)[7]

Черногорский княз отправи второ военно отделение в Ерцеговина под главное управление познатаго витяза войвода Петра Вукотича, тъста своего.[8] Войвода Петър се срещна с Дервиш паша у Дуга, више от Никшича, де он с 38 000 турски войници караше 3000 коня натоварени с храна и военни потребности да въведе у Никшич, понеже той град се нахождаше обсаден. Черногорците юнашки разбиха тамо турците, обратиха ги в бегство от Дуга до Гацко. Тии им отнеха всичките натоварени с храна и с военни потребности 3000 коня, доволно оръжие и посекоха 3850 турски глави.

Черногорците останаха у Дуга, обсадиха град Никшич посилно и след мало го разориха. Така се започна кръвавий двегодишен бой между черногорците и турците заради Ерцеговина.

Омер паша, видевш своите войски тъй зле разбити и поразени на две места от черногорците, и то под предводителството на двама най-изкусни султанови мушири, Абди паша и Дервиш паша, уплаши се много и изявивш султану тая пагуба, иска да му изпроводи до 120 000 войска, редовна и нередовна, с обещание, че ще преодолее и победи Черна гора. Омеру се изпроводи незабавно силна войска редовна най-више, а помежду башибозуците имаше арнаути, черкези, зейбеци и араби.

Пристанището Корфу беше на разположение турков и много

английски ладии приносяха турско войнство и военни потребности на Антивари, отде се отправляше против Черна гора по разни направления. Омер паша же, остановивш своето главно военно станище у Скадар, подели войнството си на три корпуса без обсадните войски, коих остави по границите. Всичко же това войнство се предвождаше от пет мушира и 24 други по-малки паши.

Първи и най-многобройни корпус беше под предводителството Абди паша Черкезина, кому се заповяда да удари от Зета на Бърдо. Втори корпус беше под предводителството Дервиш паша, кому се заповяда да освои Никшича и да иде низ планина Цуца, та да се срещне тамо с първий корпус. Третое же отделение е било под главное управление Селим паша Мушира, кому е било заповядано да удари от Нового пазара на Васоювичи, кого дочака храбрий войвода Милан Вуков с храбрите Васоювичи.

Абди паша с 50 000 избрани войници беше заузел едно твърде сгодно положение на Бърдо в една равнина, де можеше да употреби артилерия и кавалерия в пълно действие и притесняваше оттамо много черногорците. Княз же, видев това положение, както и всичките черногорски граници окръжени навсякъде от турци, отправи против Абди паша храбраго и непобедимаго великаго войвода Мирка, отца своего, с най-много войска и с една батарея топове.

Великий войвода Мирко против Абди паша, войвода Петър Вукотич против Дервиш паша храборно са се борили и отбивали нихно успешно действие. Много кървави битки са се случили, но във всичките Абди паша е люто страдал. А на Роселика-главица, близо до турская крепост Спужа, изгубил е в една само битка 5500 войника, а най-много храбри зейбеци, кои със своите дълги ятагани многажди са покушавали да нападат силно на черногорците, но нищо не им ползуваха дългите им ятагани. Черногорците ги косеха като жътварски снопи.

Дервиш паша е пет пъти разбиван на Дуга от войвода Петра и всеки път е бягал в Гацко и Невесина. Във всяка же от тия битки е изгубвал горе-долу по две тисящи люде. Тамо е убиен и Сами паша командир, множество офицери, бимбашии, миралаи и каймаками.

Кървави битки непрестанно са траяли. Селим паша биде конечно разбиен на Васоювичи; турците са падали на грамади, но падали са и черногорци. Но турските войски, както е знайно, били са всяк ден подпълвани и подкрепяни с нови войници. А

черногорците нямаха отде да подпълнят падшите си в бойное поле юнаци, щото нихная пагуба беше много по-скъпоценна и по-чувствителна. Самое благополучие за тях беше, че ранените им се скоро излечаваха и тутакси пак дохождаха в бойное поле. Някои си са били до три пъти ранени наново, пощо са се излекували от първите си рани и са дохождали пак във военное станище.

Последните боюве са били най-страшни и най-кръвопролитни от страни на турците, нападающи веке яростно с всичките си сили на Черна гора. Тогава черногорский княз е показал храброст велика, предвождающ лично своите юнаци, и тогава са паднали много турци на бойное поле.

Черна гора е била веке доста изнемощяла, от една страна, оскъдна от храна, изгубивша толики свои юнаци, и, от друга страна, изчерпавша всичките си военни потребности, а помощ от нигде не е чакала, нити е било възможно да набави себе военния най-нужни потребности, понеже еще от 1854 е било строго забранено от окръжните ѝ неприятели да се никак не внося тамо такова нещо. Турците же, съсредоточивши всичките си сили в едно, успели са с твърде голяма си пагуба да продерат на река Чърновича, приличен град черногорски, и да установят тамо военно си станище. Черногорский княз, видевш, че не може се успешно продължава бой, ради оскъдностите на всичко, както казахме, а турците усилени доста, реши да приемне мир, кое му се всякоги предлагаше от турците. И така се заключи познатий мир на Река.[9]

Турците изгубиха в тойзи двегодишен бой около 60 000 войника и разнесоха 15 милиона лири стерлинги. А Черна Гора изгуби 2500 юнака и направи доста разноски.

Многи, непознаващи добре всички тия събития, искали са да осъдят за неуспешност тойзи черногорски бой. Но ние с няколко само речи можеме им показа успеха того рата и успех твърде явен.

Черна гора в тойзи двегодишен с турците бой истина, че загуби до 2500 юнака, но прослави се до най-висок степен пред цялаго света, задобивша явное мнение Европи. Причините же на тойзи бой, както видяхме, бяха за отбрана на страдающите ѝ братя под турско насилствие.

Ерцеговина же и Горна Албания, ако и да не добиха своя независимост, обаче остаха все пак свободни под исти они войводи, коих им бе назначил черногорски княз преди рата. Тии носят оръжие си и турская необузданост не смее да беснува по

тях места, както преди. Тии са всякоги готови и разположени на заповести черногорскаго княза. А това всичко е успех голям за Черна гора, да съсредоточи тях места в една мисъл, в една наклонност и в едно бъдущно съединение, кое непременно трябва да бъде късно или рано. Турция е добила в тойзи бой един добър удар и удар такъв, щото никоги да не помисли за бой с черногорците.

Във всичките боюве, коих е имала Черна гора с турците, отнаначала еще гражданскаго си бития, показала е несравнима храброст, както видяхме, но никоги не е била тъй добре опозната от европейскаго света, както в последний двегодишен бой. Никоги дипломацията не е имала за важен предмет черногорските дела, както в тия последни времена.

Първи же от черногорските князове, кой е постъпил в сношения дипломатски с Парижкий кабинет, бил е покойний храбри княз Даниил; и он, както е познато, бил е в Парис при императора Наполеона III, кой го е твърде благоволно приемнал. А оттогава насам не само Тюйлерийский кабинет е обърнал едно особено внимание към Черна гора, към тойзи юнашки народ, но и цял французшки народ е съвсем другояче разположен към тия Марсови синове.

Наследника же княза Даниила, днешний черногорски княз Никола I, откак е постъпил на престола владения, показа се въистина достоен наследник покойнаго княза, не само в храбрости, но и в изкуството правления си, а най-паче в последните дипломатски сношения, толкова с турците, колкото и с европейските дворове, даде доказателства едного достойнаго за днешни век княза.[10]

А в положението, в което се находи днес Черна гора, при ближното решение Възточнаго въпроса, княз Никола има ще най-славна и най-блистателна кариера.

В описания главни точки повестности Черния гори видяхме как и откога е започнало нейното гражданско битие, т.е. в една твърде знаменита повременност във всемирная повестност, когато много царства и княжества паднаха под османская остра сабя, а цяла почти Европа пострада и взе един съвсем други вид правления. Видяхме как един малък брой от юнаци, решени да бранят своя свобода и независимост, издържали са успешно в разстояние на толкова векове, такива страшни кръвопролитни боюве с османская силна държава.

Всички тия събития не са станали в древните предистори-чески или баснословни времена, нито в някой си неизвестен,

отдалечен и недостъпен край земнаго кръга, щото да съмнява человек за истината им. Тук не са се месили богове и полубози, както в извишените старогръцки баснословни боюве в Колхида, в Троя и другаде, нито са ставали извънестествени чудеса, както в европейските стари боюве, де един человек с една магарешка челюст да захвърли и убие наведнъж тисящи неприятели. Не! Самите чудеса, що вижда человек в черногорските боюве, са: крепкая юнашка мишца, движима против неприятеля от любов за свобода и отечество, побеждава славно несравними многобройни числа разярених нападателев.

Всичките почти черногорски стари боюве не са остали без свидетели и непознати не само от съседните им народи, но и от по-далечните. А в новите времена, от времени Наполеона I даже до последний бой, и самая европейская дипломация званично се е месила и вземала участие в тях. Никой не може отказа, че в последний двегодишен бой всичка Европа чрез пресата биде свидетел в тяхното витяжество. От всичките же европейски просвещени народи най-голямо съчувствие показа към тях французшкий свободолюбив народ.

Описавши вкратце повестност Чернии гори, не е излишно да хвърлим кратък поглед върху положението народа и вътрешното й управление.

Черна Гора лежи на западний край Европейския Турции, между Босна, Албания и областта на Котор, коя я отделя от Ядърскаго моря. Пространство има 760 четероюгли килом., с народонаселение от 12 до 130 тисящи жители, вси възточнаго вероизповедания. Обиколена же природно от гранитни стени, постава твърде непристъпна чрез стръмните си теснини и съставля се въобще от тесни долини, наводняеми от силни порои, недостатъчни даже и за най-проста сеидба, освен някои си окръжия, де става жито доста добро.

ВЪТРЕШНОСТ ЧЕРНИЯ ГОРИ

Черна гора се управлява днес по един вид уставного правления, има свой собствен законник, съставен еще от 1854 и подпълняем непрестанно по обстоятелствам. Князът се избира по наследие от домородство Петровича Негоша. Тя се дели на 9 малки окръжия (нахии): 1. Катунско; 2. Цръвеничко; 3. Река; 4. Лешанска; 5. Бяло-Павливско; 6. Пиперско; 7. Васоювичи; 8. Морачи и Робци; 9. Дробняци. Окръжията се управляват от

войводи, а всяко окръжие се дели на племена, кои се управляват от капитани, а в по-големите племена има отредени и селски старейшини, зависящи от капитаните.

Първенствующи град е Цетина, де заседава Съвета (сената), съставляющ се от 17 лица, войводи и съветници, под председателството великаго войвода Мирка.

Първостепенните съдове започват от селските старейшини и достигват до Съвета. Решенията же Съвета са подложени на апелация към княза. Даждието се събира по състоянию имения, но твърде умерено. Княза разполага с бюджета, а чиновниците се плащат споразмерно по бюджету.

Всяк черногорец е войник, а военните чинове са десетар, сотник, капитан и войвода. Всяк е удължен да варди своите граници

Изпълнителная власт, т.е. княза, има 200 люде под именем перинки, на позива коих всяк трябва да е покорен, иначе они са упълномощени тутакси да го стрелят. Освен тога княза има и особна своя придворна стража от 60 люде. Има и 4 адютанта, едного особнаго секретаря и едного доктора.

На Цетина имат и една правителствена печатница, главно училище, както и по всяко окръжие имат по едно училище.

Вънкашни агенти нямат освен едного в Скадар, а по дворовете, когато е нужда, княза проважда извънредни свои посланици или си свършва работи чрез кореспонденци.

Споразмерно с местоположението си Черна гора има и нещо си търговски производи, като свила (коприна), вино, скотовъдство, восък, вълна и др.

Въобще черногорците са юнаци, гостоприемци и честолюбиви человеци... Тии имат почти еднакъв характер със старопланинските българи, а особито женский им пол носят истое одеяние, както и старопланинките българки. Трудолюбиви и прилежни са тъй исто и те в домашните си работи. А честността е едно от най-похвалните качества в тях. Една черногорка приближава свободно всякаго странника, посреща го драголюбно и разговаря се с него дързостно като една образована европейка.

Черногорците във време рата могат да вдигнат на оръжие до 20 000 момци собствена войска, а ако би имали средство, тогава от околностите могат това число да го направят до 50 000 добри войници.

Тии са били всякоги честни в договорите с приятелите си и удържали са речта си с юнашка вяра, но многажди са били оставляни от тях.

Днешний черногорски княз Никола I е на възраст 22 год. и свършил своите гимназиални науки в Тръст за 4 години, а после е продължил еще 5 год. в Париж. Говори твърде добре италиански и французшки езици и доста добре немски. Человек духовит и образован в днешному духу и е юнак великодушен. Той е отговорен и близък черногорскому народу, кой го обича и му е верен и покорен до най-висок степен.

БЪЛГАРСКИ ВЕРОИЗПОВЕДЕН ВЪПРОС С ФАНАРИОТИТЕ И ГОЛЯМАЯ МЕЧТАЙНА ИДЕЯ ПАНЕЛИНИЗМА, ОТ Г. С. РАКОВСКАГО,

БУКУРЕЩ, 1864. 111 С

Твое спасение от тебе зависи,
помогни си и бог ще ти помогне!

Български народ, както е познато, от няколко години насам събуди се веке от дълбокий и несвестний сън гръколудия, в кого бяха го приспали и упоили гръко-фенерское свещенство, елинските изтуплени учители и етеристи за изпълнения на голямата им мечтайна идея панелинизма. Тии, имеящи изобилни и разновидни средства, а най-паче похитивши с предателство свещеная власт над българите и над сичките други православни в Турско народи, употреблявали са секоги вярата за оръдие не само личния си користи, но и за угушение и подавление на другите народности! Тии бяха успели дотолкова в това си предприятие, щото в сичките почти български черкови и училища гръцкий език бе се въдворил и успех им бе почнал на много места да се чувствува явно.

Многи клетници, заблудени българи, предпочитаха веке, вместо матернаго си езика, да говорят гръцкаго, а най-срамотное, че тии криеха еще и народное си име българин!...

Това заблуждение бе достигло до такъв един степен крайности, щото всек, в жилите кому еще течеше любородности българска кръв, мислеше, че то веке е невъзможно нещо, такова едно зло да се предупреди и изкорени! Но що не може да извърши един народ, когато он постоянствува на светия си на-

родни права! Въистина че сичко; стига само да има добрия, решителни и истинни родолюбци двигатели и предводители!

Българите, както казахме, оборавивши се от това дълго заблуждение, поискаха най-напред мирним и законним пътем да докажат фенерскому патрику, че тии не щат веке да търпят това беззаконие над себе си от страни гръко-фенерскаго чуздаго за тях свещенства, но искат да добият свои права независимаго си свещеноначалничества, коих са недавно и после падение си под турская власт имали. Но фенерски Патрик вместо да удовлетвори нихни праведни и законни искания, като един свещен пастир Христоваго стада и като всесвятейший человек, както се он сам подписва, напротив — той ги отласна с най-голямо грубиянство и почна да гони по-първия и по-знаменития учени и богати българи, клеветящ их пред отоманская власт за бунтовници! Много българи пострадаха в дълбокия и влажния турски тъмници и на заточение в Азия, де някои си заплатиха и с живота си!

От друга же страна, свободните гърци в Елада явно и званично решиха в съвета си да се предузематъ мерки и да се действува живо против развитието българския народности навсякъде, а особито в Тракия и Македония названи от тях места, де обитава от памтивека български народ, изключаеми някои си разпъстрени места от няколко си търговци гърци и крайморски градища.

Заповести се дадоха тайно по сичките консули, подконсули и гръцки агенти да се опълчат и противодействуват със сичките познати сплетки и лукавщини против това българско народно движение. А в Цариград се изпроводи нарочно за посланик нов някой си г. Ринери[2], като достоен уж дипломат да противодействува пред Отоманская порта и да подпомага фенерское свещенство. По сичките места, де се нахождаха гърци, погърчени арнаути и романи, всенародно се опълчиха против тойзи български въпрос и почнаха противодействия навсякъде. Гръцкая же сичка преса почна с най-безобразен, ней само собствен начин, да напада на български народ, както и с явни предателства и клевети, от една страна, да вмесва панславизма, това мечтайно плашило за Западна Европа, от кое български народ никакво понятие няма, нито през ума му минува! От друга же страна, да казва предателски Порти, че това българско движение не е за вероизповеден въпрос, но против султанская власт, крие се обаче под това вероизповедно було! Разни смешни брошури се

издадоха върху тойзи български въпрос, коих само гръцките изтуплени глави можаха да родят!

Борбата между българите и гърците, а най-паче между погърчените заблъдени, се разпространи навсякъде и постана всенародна. По някои си градища, както напр. в Пловдив (погърчено Филипополис), станаха и боеве в черквите, когато българите изхвърлиха гръцкий язик от черквите си!

При сичките тия зверски гонения българите не изгубиха народное си усърчение, но еще повеч се разпалиха. Тии се обратиха към Отоманская порта и доказаха ѝ, че тя няма никакво право да се вмесва във вероизповедни им дела и права и да дава първенство самим гръко-фанариотам над сичкия други подани и православни народи.

Това го доказаха от самите стари султански берати и фермани, коих сама тя, Отоманская порта, в Хатихумаюна си от 1856, наново пак потвърдява за сички си подани народи пред цялаго света и под емството на поръчителките за нейната целокупност велики европейски сили, кои, както е знайно, твърде малка грижа имаха за положението му в действие, ако и в Парижкий договор (1856) се обвязаха за това!

Но султановите министри, подкупувани изобилно от патришкая каса, ласкаеми же и придумвани от прилепените при тях подлизници и за разни им мисии готови изпълнители фанариоти, не даваха никакво внимание на това, а и нити отказваха правата на българите върху тойзи им народен въпрос.

Това се влече тъй няколко си години, доде най-после български народ, уверен че султана няма никакво право, а и нито може тъй лесно в днешний век да се вмести и нападне на тях с въоръжена ръка заради тойзи им вероизповеден въпрос, реши се и силом изтири и изгони гръцките владици от по-главния места; отказа им всяка заплата и всяко вмесване във вероизповедните му дела, а състави себе временни правления от миряни и българи попове да управлят черковния му дела. В сичкия же български черкви и училища се въведе пак български език, а мечтайний панелинизъм почна да си сбира крайщата отвъд Вардар-река и по-далеч около Олимпа. Това състояние има сега как трае непрестанно повеч от три години. В това разстояние се изпратиха от сичките окръжия пълномощни представители с наставление от страни народа, да изявят султану, че български народ, верен в поданство си към него, никак не ще веке да търпи беззаконная свещена власт над себе си гръко-фенерскаго свещенства, кое злоупотреблява вярата му и кръчмарски я продава

развратним людием, но ищи непременно свое независимо българско свещеноначалничество, основаещ се на свои си святи и народни права, признаваеми и почитаеми и от самите завладетели султани, а оборени и похитени с лукавство и предателство, не по отколе отпреди един век, от гръко-фенерскаго свещенства.[3] Съвременно же народа избра и всенародно провъзгласи себе два свещеноначалника, митрополити бивши, Илариона и Авксентия, родом българи родолюбци, решени же да принесат и свой живот жертва заради милаго си народа, както го и делом показаха при заточение си. При том се призваха и сички учени свещенни лица българи да земат участие в тойзи народен въпрос

Фенерская патриаршия, като видя такова едно движение от страни българскаго народа, почна най-напред да действува при отоманская власт да проводи на заточение двамата български свещеноначалници и с том уж да уничтожи това движение. Но защото не можеше тъй лесно да извърши такова едно неправедно нещо, против волята на един цял народ, а най-паче защото английски посланик г. Булвер подпомагаше тогава български въпрос,[4] едно да не би могла католишкая пропаганда да успее в България, а друго дано би могли протестантски мисионери да напредоват тамо, подпомагаеми от английското правителство. Фенерская патриаршия се нахождаше в отчайвание, а най-паче като гледаше, че това българско народно движение от ден на ден се по-разпаля и зема голямо пространство. Тя намисли да прибегне на друго едно средство, т.е. да употреби пак вярата за оръдие против вярата! Тя издаде писмено проклятие (афоризмо-анатема) против българския свещеноначалници и против цял български народ! На българските свещеноначалници се отнемаше всяко свещено достойнство и свободата да богослужат чрез лъжовни укорения, клевети и такива безобразни нападения на тях, коих и най-развратните человеци биха се постидили да изговорят! Такива патришки писма се изпроводиха по сичките епархии със заповест да ги прочетат по черквите, както и в народната българска черква в Цариград. Българите, далеч от да се уплашат от такива патришки анатеми и афоризми, както са се плашили някогаш, събраха се по сичките черкви и като ги изгориха тържествено, викаха гръмогласно: проклет да е фенерски патрик! Проклето да е фенерское свещенство със сички фенерски род!... После изтриха от сичките черкви патришкое име да се нигде веке не вижда, а въведоха да се споменува името на нашите народни свещеноначалници.

На многи места изгориха и гръцките остали книги, да се не намерва веке такава зараза. В Пловдив (Филибе) това народно тържество стана най-редовно и най-сяйно; митрополита пловдивски Паисий, ако и роден в Цариград на Фенер, обаче человек честен и правдолюбив, отначало еще того въпроса съедини се с българите и зе най-живо и най-деятелно участие. Той достоуважаеми мъж, като събра почти сичките свещени лица от епархията, тържествено изчете и доказа, че Патриарха фенерски, според развратното си и противоевангелско поведение, по апостолските правила е проклят и изверган от чина си, общенародно го прокля, народу викаещу гръмогласно: проклет да е!

Патришкая тая глупа постъпка вместо да сполучи цел си, напротив, тя раздразни еще повеч народа и борбата почна еще по-яростна. А въпроса български от вероизповеден почна да става политичен и да възбужда живо дипломатското внимание на посланиците великих сил в Цариград. Тук се бореше православие, католицизм и протестантизм! Руский посланик трябаше да защити целокупност православия, като едно отодавно изключително право Русии, и то с върховная св. власт в лице вселенаго Константинополскаго патриарха, както е то всякога бивало частно и званично, а особито в Андрианополския договори с Отоманская порта (1829). Французшки посланик трябаше да подпомогне пропагандата в България, коя не можеше да напредова, додето българските свещеноначалници стояха в Цариград и управляваха тойзи народен въпрос, съдружно с изпроводените от страни народа представители и други в Цариград находящи се търговци българи; щото за него, както и за другиго, заточението на българските свещеноначалници идеше в предмета. От поплашването и от отчайването на българите се очакваше или да престанат борбата с патриаршията, или да се примирят, като им се даде нещо си право, за кое се готвеха и проекти, или да приемнат предлагаемая уния, под покривало на коя се криеше католицизма. Английский посланик г. Булвер имаше съвсем противоположно действие в тойзи въпрос. Нему идеше в предмет да подпомогне народное българско искане и да поддържа българските свещеноначалници, но изискваше се някакво си сближение на Българската народна черква с Английската и с другите ѝ разделения. Но такова едно нещо не беше лесно да се изпълни при такива обстоятелства. Върху това състояние на работите издействува се султанско ираде да се проводят българските свещеноначалници на заточение!

Гласоносс зловестия се раздаде тутакси по сичките българи

в Цариград и всяк с народен възторг изрече: да не даваме да изпратят свещеноначалниците ни на заточение! Да се опреме на тая неправедна постъпка! Що са тии виновати? Ние, народа, сме ги избрали и ако е то вина, то сме ние сички виновати и тряба сички да отговаряме за тая народна постъпка!

За няколко само часове множество народ от разни съсловия се стекоха в Българская народна черква на Фенер и обградиха народний имот, де обитаваха свещеноначалниците ни. Народа реши да постоянствува и да не даде свещеноначалниците Отоманскии власти да ги проводи неправедно на заточение. Високая заповест (ираде) се донесе от еднаго чиновника министерства иностраних дел, кой бе изпроводен да изпълни тая заповест.

Народа се опря и не му даде да се приближи при свещеноначалниците, изговарящ се дързостно, че ние ако сме султанова рая (подани) по правото завладения, не сме и рая гръко-фенерскаго свещенства, с кое веке прекъсахме един път за всегда всяко сношение! Чиновника си отиде без успеха, а народа реши да пренощува там и да стои додето земе тая работа един удовлетворителен конец. Беше же множество велико, повеч от пет тисящи людие, кои стоеха тамо постоянно да вардят, освен ония, кои дохождаха и си отхождаха! Управителя полиции доведе множество джандарми и няколко военни отделения и иска да заплаши народа със саби и с шпанганети, но народа си стоеше непоколебаем и викаше гръмогласно, отварящ си гърдите: „Удрете! Ние сички щем умря и тогава по мъртвите ни телеса щете приведе нашите свещеноначалници! Додето сме живи, не даваме ги, тии не са виновати!“ Управителя полиции, неможав нищо да стори, остави една военна обсада по сичките улици, да прекъса сношението с народа, кой от всякъде идеше и се стичаше около народната българска черкова.

Това трая цяла неделя. Народните представители в това разстояние се събраха и направиха едно прошение към посланиците на великите сили и като отбраха едно посолство от няколко си мина, проводиха ги да го принесат и да се представят лично, молещи ги да земат във внимание българский тойзи народен въпрос и да видят на явната неправда, коя им се прави сред Цариград пред очите на посланиците на сичките европейски велики християнски и образовани сили! Но дипломацията, коя беше решила веке, както више казахме, хода си върху тойзи български въпрос, прие прошенията и народното посолство, без да им даде никакви надежди! Народа не можаше да остане тъй за всегда да пренощува по улиците, трябаше малко по малко

да се разиде. Оставиха се само осемдесят души да пазят свещеноначалниците ни, с решение да постоянствуват докрай и в случай насилствия да се притече пак от всякъде народа. Управителя полиции и един военни паша, като видяха това, доведоха еще няколко си военни отделения и като обсадиха силно сичките улици и затвориха всяко сношение с народа отвън, обезоръжиха множество джандарми и войници и пустиха ги в телесна борба с осемдесеттях българи. Борбата започна с юмруци и тласканията от двете страни. Българите, като се видяха стеснени от множеството, кое ги превъзхождаше многократно, заловиха се тесно един други с ръцете си и направиха като една верига около български имот, с надежда да издържат борбата, доде се стече другий народ. Но тяхната надежда не се изпълни от причините, коих више казахме. И тъй множеството преодоля и разкъса тая верига от ръце и след малко нашите свещеноначалници се гудиха в една военна от флотата враница, коя бе приготвена на пристанището българския черкви, и отведоха се в параброда, кой нарочно чакаше на моста на Галата и кой ги отнесе на заточение, едного в Бруса, а другиго в Измит.[5]

Българските свещеноначалници, далеч от да се смутят и най-малко от това си положение, тии се показаха въистина народни человеци и по лице им се виждаше краска задоволствия, кое само една истинна родолюбива душа усеща, когато страдае за милая си народност. Тии благославещи народа, усърчаваха го да постоянствува докрай за народное си право. Тии издадоха и едно завещание, в кое казваха народу, че тии са готови да претърпят сичките мъки и най-лютая смърт за народа си и че народа тряба да постоянствува единодушно и да ищи правата си, кои непременно щат му се даде един ден. Това завещание се напечати със злати слова в няколко си тисящи листове и се раздаде по сички род. Малко по-напред от тойзи знаменит случай в Цариград, кой ще остане вечен в страниците на българская народна повестност, висока заповест бе се издействувала от Патриаршията фенерска да се изпроводи на заточение в Атонская гора вишепоменатий българолюбец Паисий, пловдивский митрополит. Тая заповест се занесе тайно и пловдивский паша управител ненадейно грабна человека и като го съдружи от една многобройна въоръжена свита от войници, изпроводи го тутакси на заточение. Народа в Пазарджик, близо Пловдива, като усети това нещо, събра се множество и му отдаде най-голямая чест, като едному свещеному отцу, прокливающ патрика фенерски за тая противоевангелска постъпка. Народа го

съдружи пеш и няколко си часа далеко от Пазарджик. Паисий в тойзи случай, далеч от да се покаже незадоволен от това си положение, усърчаваше и он народа, благославящ го от сърца и наговарящ го да постоянствува на святия си народни права!

Цариградски турско-фанариотски кабинет*, видявш такова едно възвълнение българскаго народа, унужди се от една страна да даде голи надежди представителем, че ще удовлетвори уж народное желание и че това заточение уж било нужно да стане (!) за някакви си речи, коих той само знай, но след малко време че ще ги пак възвърне в Цариград. А от друга страна искаше удобно средство как да осуети тойзи народен български въпрос, без да последова някакво си всеобщо движение, кое от вероизповедно можеше да стане и другояче.

Средствата же, коих избра тойзи прочут турко-фенерски кабинет, бяха следния: 1. Продължение времени, кое разтлейва и убива постепенно всяко народно движение, водимо без върховна тайна или явна власт; 2. Подзаплашване на народните представители, в коим се съсредоточаваше временно правлението того въпроса; 3. Впосевание раздора и несъгласия между българите, да би дошли в раздвоение; 4. Подпомагание и подкрепвание на езуитская пропаганда, коя бе се появила преди и тогава веке работеше със сичките безчестни средства и начини под управлението г. Бриниона, г. Боре и г. Хасуна, арменокатолишкаго патрика в Цариград, да посеят вероизповедний раздор и раздвоение между тойзи добър и невинен български народ! Поляшкий же комитет не пропусти време да земе участие и той с това почетно дело, разположив доволни количества за разноски и пустив своите емигранти като на жетва в България, де мечтаеше подир приемването на католицизма от българите, да състави една нова Полша и оттамо да действува за освобождение стария! Такъв беше плана на турко-фенерския кабинет и сичките тия мислеше, че му идат в предмет и тъй почна да

**Ние даваме това име Цариградскому кабинету, основающи се на следния: на по-многото места днес при европейските дворове посланиците Отоманския порти са се фанариоти, както напр. в Лондон г. Мусурос, в Берлин г. Аристархис, в Петроград г. Конеменос, в Атина г. Фотиадис, негли и по други места. А в Цариград при сичките почти турски министерства се нахождат фанариоти в граждански служби, освен ония, кои се нахождат около всякаго паша и знаменитаго чиновника в разни други служби и служат им с най-голямая привързеност и готовност за изпълнение на все, що им се заповяда! Освен того, в харемите турски фанариотките имат най-добър пристъп и при другите разновидни услуги, кои вършат, многажди и те се вмесват в политически сплетни, а най-смешное, че многажди патришкое седалище новаго Рима зависи от тях хубавици!...*

действува. Но от сичките тия в ни едно не можа да се успее, освен в продължението на времето и то пак не подпълно, но само в едно временно разтлейвание, както щем видя по-долу.

Представителите бивши еще в първое си разпаление и вкупе не можаха тъй лесно да се убоят от безосновни заплашвания, нити блистателните обещания да ги съблазнят, щото да дадат повод на впосевание раздора и несъгласия между си и следователно между народа. По него време сичко идеше добре и съгласно; възторг любородности навсякъде владееше; постоянство, съгласие и братска любов беше лозинката на това народно движение. Движения знаменити станаха по някои си места върху изгонението на владиците, а особито в славний някогаш престолни български град Средец (София), де жителите му показаха, че са истинни потомци на славните си стари юнаци прадеди! О! Каква бе то тогава мила добрина! Отвсякъде в България не слушаше се друго освен един глас, една воля: независимо свещеноначалничество! Представителите да докажат султану народните ни права! Да дадат меморандум по сичките кабинети великих сил чрез посланиците им в Цариград. Съгласие и постоянство, братя! Тойзи е само правий и истиний път, чрез кого можем да добиеме независимое си свещеноначалничество, кое са ни гръкофанариоти предателски похитили и проч.

Езуитская пропаганда се отби и отхвърли от цял български народ с най-голямое презрение и похуление. В нейната история тая й страница оста ще във веки зачернена за безчестните средства и предателства, коихто агентите й употребиха при Отоманская порта да би могли да заплашат и докарат в отчайване българский народ, та да приемне католицизма им!

Никога Рим-поп не е бил тъй смешно излъган и тъй стидно понижен, както в тойзи случай. Агентите на тая пропаганда в България избират едного простака и безкнижнаго старца инока от Габровски манастир Соколския планини, именем Йосиф, дават му име Соколски и представят го за едно важно и знаменито лице българскаго свещенства! Съдружва го г. Боре с двама отчаяни злочести българи и завождат го в Рим, да го ръкоположи свети Петровий наследник за българо-католишки патрик! Поляшкий комитет прави контрибуции за разноските и тръби лъжовно чрез сичка европейска преса пред цялаго света, че три милиона и половина превославни българи веке прегърнали католицизма и че другите остали скоро щат следова истое! Папата от голямая си радост за успеха и от любов към новообратените си българи призовава дяда Йосифа на обяд, де

е бил и бивший неаполитански цар Франц II ведно с царицата си. Дядо Йосиф не знай друг език освен български и турски, щото присъствието на г. Боре е било необходимо нужно за тълмач. Сядат на стола да ядат. Дядо Йосиф не ще да яде, изговарящ се с презрение, че той не е католик да яде благо в петък! Г. Боре се унужда да изяви святейшему отцу що говори дядо Йосиф. Св. отец повелява да се донесе постно ястие. Обяда следова и се продължава. Дядо Йосиф се чуди и удивява за тънката и крехка снага на Францовата царица. Подир обяда донасят сладки работи в скъпоценни съдове и подава се от слугите сякому да си земе. Дядо Йосиф в нея минута приказва отломки от своята история, че преди еще да стане калугер, когато бил главатар на една хайдушка чета и носил името Стоян войвода, бил се с един черен и страшен арапин и най-после успял, та убил с ятагана си неприятеля си арапина! Движението на ръката му преобърта съдовете със сладките работи! Какво ли впечатление е дало то святому отцу? А какъв ли тълмач е бил г. Боре в такъв случай и за такива разговори? Вероятно, че светий отец е казал: и Христовите ученици бяха прости и безкнижници рибари, а Павел беше разбойник и Петър тегли нож и отряза ухото едному евреину, но като получиха дар божий, успяха в посолството си; и тойзи прост и безкнижен българин, като получи моята дарба, която само аз имам право да давам на тойзи свят, като наследник Христов, той ще успее да обърне сички български род в католицизма и да го подчини под мой царски папски престол... и тъй сцената си следваше. Подир няколко дни заведоха дяда Йосифа в черквата няколко си кардинали да го ръкоположат. Свят зрители се стекоха на тая триумфална церемония. Накараха дяда Йосифа да изчете католишкое Верую, той сиромах не знай да чете! Четоха други за него! Доде време да му обръснат върха на главата, мустаците и брадата, според католишкия обряд. Дядо Йосиф се опря, почна да вика и не даде да се изпълни това нещо на неговата белокоса глава, изговарящ се гневом и презрением, че той никак не ще търпи да става поругание на света в старите си години! И това се прегърна от кардиналите, се за Христовото име!...

Папата биде излъган в своите злати надежди и в своята сила. Неговата дарба далеч от да подействува на дяда Йосифа, както Христовата в безкнижните апостоли, тя зе напротив друг ход. Старий фанатизм се възбуди в дяда Йосифа еще от обяда, де видя, че папата яде благо в петък! Усилването да му обръснат поне белокосото теме разяри го еще повеч и той не мислеше

веч друго, освен как да се истръгне от ръцете на католиците. Той сиромах мислеше веке, че е влязъл в нектите на сатана и страшний пъкъл бе веке отворен пред очи му да го погълне подир смъртта му...

Папата обдарява дяда Йосифа със скъпоценни подарки, дава му и нужния документи като българо-католишки патрик и проважда го в Цариград да управля новообратеное стадо в католицизма! Дава и декорации (кавалерии) на ония клетници българи, кои го бяха съдружили в Рим, както и неким другим от по-знаменития двигатели на тая злочеста пропаганда в България. Поляшкий комитет зема сичките нужни мерки да се приемне дядо Йосиф блистателно като доде в Цариград и да се припознае и снабди с ферман от Отоманская порта като званичен българо-католишки патрик! Сичко това се изпълни хубаво и сяйно и многи веке от агентите сънуваха злати мечти, особито поляците. Но дядо Йосиф, далеч от да се поколебае в старите си мисли от такава една чест и слава, коя му се отдаваше от сичкия католишки свят в Цариград, особито от знаменитите и богатите армено-католици, с които можеше и да се разговаря на турски език, той се впусти в едно морно замишляние и искаше средство да се отърве от тая яма, в коя бе паднал, без да си ще. Той си напомняше преминалий си живот, кого е имал в младост като предводител свободния чети в хайдутството си, по зелената шума, де е бил като един малък горски цар и де е казнил злоупотребленията на угнетителите милаго си народа. Студената горска вода и животворящий въздух, зелената морава, прохладните сенки и сичките други горски природни добрини бяха за него едно най-голямо блаженство на света. А отпосле неговий живот в Соколски манастир на връх Стара планина, съзидан от него при едни студени и бистри извори, де беше преминал по-голямая част живота си, игумен на тойзи манастир, почитаем не само от околошния българи, кои го имаха като един същи отец и над коих он имаше неогранично влияние, но и от сичките други българи, кои дохождаха тамо на поклонение, тия сичките не можаха да излязат от глава му и той виждаше себе паднал в едно най-голямо злочестие. А най-главное, че неговата съвест непрестанно го гризеше и не можеше даже и да спи! Той си думаше често в себе си: как аз в стари години да стана католик! Какъв отговор ще давам богу! Папата и кардиналите насъне го гонеха като едни страшни злотворници вещици и тъй он нямаше никакво спокойствие, ни телесно, ни душевно!

Дядо Йосиф се нахождаше в това жалостно състояние, а агентите на пропагандата полагаха сичката си деятелност чрез органа си, кого издаваха в Сан-Бенедето, в Цариград и чрез скитниците си, коих бяха пустили по сичка България и кои повеч бяха емигранти поляци, разтръбяющи че сичко веке е свършено и че за малко време не ще остане българин, кой да не влезе в кошарата на свети Петровий наместник!

Комитет нов се състави в Парис, под името Българо-католишки комитет, но състоящ се от емигранти поляци и от някои си побожни от ултрамонтенская партия французи. Работата порасте, достигна чак до Парис! Помощи, числа знаменити, се събираха от тойзи комитет за мечтайните новообратени в католичизма три и половина милиона българи! Народа же български, далеч от да се поколебае в такива разорителни за народността му мисли, следваше си борбата с грько-фенерското свещенство и с неколцина от отчаяните и заблудените българи, кои подкупени с количества от пропагандата, бяха се прилепили при нея и съдействуваха ѝ. Но тии, за добра чест българскаго народа, не бяха някои си знаменити и важни лица, щото да могат да повлекат подире си част поне от народа. Тии се състояха от няколко си недобровъзпитани и развратни человеци, от няколко си банкрути (михлюзи) и от няколко си неопитни млади българчета, както се намират такива между сичките народи.

Главните агенти на пропагандата пазеха строго да се не приближи някой си от добрите и истинни българи при дяда Йосифа, та да му обърне ума. Но със сичкото това строго пазене някои си родолюбци успяха, та се приближиха.

Дядо Йосиф едвам дочека такова едно нещо и тутакси реши да побегне и зареже католиците. Подир едно размишление дали в Сърбия или в Ромъния да бяга, намери се за по-неопасно да бяга в Русия. Един ден дядо Йосиф, като съблече патришките си дрехи и като събра сичките папски документи, султански берати и други работи, що имаше, гуди ги в една проста торба, облече си старото калугерско расо, зе си тояжката в ръката и отиде право в парахода, кой беше готов да тръгне за в Одеса, де и благополучно достигна. Оттамо той написа оправдание си пред народа, иска прошка за погрешката си и изказа сичките лукавщини, с които го бяха измамили пропагандистите. Това оправдание се напечата в повременое съчинение „Български книжици“, кое се издаваше тогава в Цариград.[6]

Пропагандата остана замаяна, като че бе ударена гръмом!

Тичаха насам, тичаха тататък агентите и да търсят патрика си, но той беше веке далеч и неприближаем за тях![7] След малко време извадиха едно друго лице, съвсем непознато от българите, именем Арабаджийски!? Но смъртоносний удар веке бе даден за пропагандата и българите нямаше веке що да правят върху това, освен едно ничтожно презрение.

Някои си младежи, кои бяха се приближили при тая пропаганда, оттеглиха се и дойдоха пак в недрата народа си, като признаха, че са се излъгали като человеци. Народа ги прие с братска любов.

Вестника же „България", кой се издаваше от езуитите в Сан-Бенедето за тая цел, следова еще малко-време и престана.[8] Само мнимий му редактор, който се четеше уж и за първи двигател на тая злочеста пропаганда,[9] оста католик и до днес, покатоличи и една българка, дъщеря едного отпадника попа, кого отодавно еще бяха изгонили българите от Сливен за развратното му поведение, и я зе за жена. Той преди няколко време, като свърши сметките с пропагандата, вкоренен в злото си към български народ, издействува се пак чрез езуитите, та се изпроводи за явен спионин турски в Свищов да прегледва кой минува оттамо и какви книги се вносят в България и други гнусни предателства. Той е днес един от най-черните предатели и е изгорил толкова невинни человеци досега! Но и той ще се умори един ден в злото си. Родолюбивите свищовци не търпят такива петна (лекета) помежду си. Самата утеха за българите, че той не е и чист българин. Такъв биде конеца на езуитская пропаганда в България.

Продължението на времето направи, та многи от народните представители се унуждиха да се завърнат у дома си, като оставиха и въвериха пълномощието на това народно представителство на твърде малко лица, коим личните интереси допущаха да могат да обитават за дълго време в Цариград. Разумява се, че работата омекна малко и турско-фенерский кабинет имаше веке с по-малко лица да се бори и с лица даже, коим твърде не идеше на сметка да стоят непоколебимо в тойзи народен въпрос. От друга же страна, се помесиха и някои си сили, кои действуваха тайно в полза на гръко-фенерското свещенство и тъй българските пълномощни представители вместо да постоянствуват на онова, което сички български народ ищи и за което само им даде пълномощие, т.е за независимо българско свещеноначалничество, тии пристанаха да се състави една смесна комисия от българи и гърци и да се изравни тойзи въпрос.

Написаха се няколко си проекти и от двете страни и върху един от тях, по одобрению Али-паша, министра иностранних дел, почнаха да заседават в едно отделение Отоманския порти. Заседания им се продължаваха в безкрайни прения и без никакваго успеха. Оставки се даваха и от двете страни и нищо не се свършеше! Али паша със свой си умилен и мегк дипломатски нрав лъстеше българските представители уж, че той мрази гърците и че работи в полза българъм, а, от друга страна, си плетеше кошника с гръко-фанариотите! И тъй български въпрос постепенно се убиваше под дипломатская лукавщина.

Народа, който чакаше изпърво с нетърпение скорошное решение того въпроса, колкото повеч време минуваше, обръгваше и се привикваше да чака с надежда, че един ден представителите щат му да радостотворная вест, че извършили послание си по желанию му!

В това разстояние колкото владици бяха остали по България, някои си от тях мируваха по местата си, според заповестите от Патриаршия им, с надежда, че сичко ще им се наплати до парица и че пак ще доде време да си земат първая власт над българите. А по някои си места, се пак по патришко наставление, покушаваха чрез местния управители, дано би могли да насилят народа да признай и приемне пак власт им и тъй да го докарат в раздвоение. Но народа отбиваше и отбягваше това, изговарящ се, че той си има представители в Цариград и че тойзи въпрос тамо ще се реши.

Народа колкото и да облягаше надежда си на представителите, обаче решението си да постоянствува докрай на праведное и законное си искане никак не изменуваше, само чакаше сгодна прилика.

Представителите до някое си време отписваха по вън и явяваха по някои си места народу делата си, най-паче откак приемнаха да стане смесна комисия, мъчеха се да убедят и придумат народа да приемне осем точки, върху коихто тии бяха се съгласили да изследоват и одобрят взаимно с гърците за изравнение и примирение тога въпроса. Но от нигде не им се одобри това званично от народа. Глухо роптание почна от всякъде да се слуша и от ден на ден народа почна да съмнява и да дига уверение си от представителите, защото и тии веке нищо не явяваха по вън народу, нити през мнимий народен вестник, издаван уж под нихно управление в Цариград, както изпърво следваха редовно да явяват сичките си дела върху тойзи народен въпрос.

Българските оставши в Цариград представители, между коим има и лица достойни за уважение и с позната любородност, щото тежко може се съмнява от тяхна страна за някаква си противонародна постъпка, обаче според положението, в което дойде днес народний ни въпрос, тряба сичките да станат предмет на едно явно разсъждение пред народа. Ние предуземе тая тяжест отгоре си, към свещеная от народа си длъжност подбудени, и с най-голямая искренност, коя се изисква и налага в такива народни дела, кои тряба да се пишат не само за днешное народно поправление, най-паче писани при живи еще свидетели, но главное, че те остават в народная повестност на вечное разсъждение потомства, от коих ще има урок в подобни си дела.

Представителите, приемши такова едно народно посолство отгоре си като человеци учени, образовани и умни, трябаше изначала еще да премислят и смислят добре и зряло каква голяма отговорност земат на себе си, под какви обстоятелства и с кого имат работа, следователно каква свещенна длъжност им се налага в това народно предприятие.

Всяк знай и повни, че това нихно пълномощие не беше, нито можаше да бъде неограничено; понеже предмета беше един, ограничен и определен, т.е. подир сичките движения, до определението на представителите, народа въобще реши конечното разделение от гръко-фенерското свещенство с възобновлението българскаго народнаго свещеноначалничества и тем се даде пълномощие за ограниченое действие само върху това отгоре, а не друго. Сега се питат представителите първо: искаха ли и добиха ли тии отпосле въобще от народа друго пълномощие, чрез кое да им се дава право да правят уговори с гръко-фанариотите, да съставят проекти, да определят осем точки и върху тях да скланят да се изравни народний ни въпрос чрез една смесна от българи и гърци комисия? Ние, доколкото познаваме хода того народнаго ни въпроса, знаеме, че те нямат такова второ, отпосле дадено им въобще от народа, пълномощие. Следователно тии са виновати за тая си самопроизволна постъпка и върху това нямат никакво си оправдание.

Но тии могат да кажат, че ние, унуждени от Портата, не можахме другояче да постъпиме, освен както ни се заповядаше. Ние вярваме, че Портата им е заповядала това и онова... Но тии твърде лесно можеха да отбият тая заповест, като си дадеха оставката и явеха народу, че им се заповяда друго нещо. Народа тогава щеше и можеше да си избере други лица или да постъпи

както намери добре за общая полза. В такъв случай щеше ли, а и можеше ли Портата да ги насили да останат се тии пълномощни? Но и ако последоваше такова нещо, ние предварително еще казахме, че тии като образовани, учени и умни человеци, трябаше изначала еще да размислят добре и зрело какво дело земат отгоре си, в какви обстоятелства и с кого имат да правят и като истинни родолюбци да земат сичко пред очи, както постъпиха свещеноначалниците ни отец Иларион и Авксентий. С какво право тии разполагат, както се тем види за добро, с народните ни дела? Но тии могат еще да кажат, че ние ако си дадехме оставката и се оттеглехме от това народно представителство, народа нямаше други да избере... и то не може да бъде за тях оправдание; защото между шест милиона народ има еще и други достойни българи, ако не като тях с такива високи науки, а то человеци решителни и постоянни в любородности си, щото да изпълнят народное посолство по желанию народа. Второ се питат господиновци представители: отде произходи,. та патриаршията отхвърля смесна комисия, издействува фермани и ирадета и силом вънкашните управители карат днес народа да плати на гърците владици, що не им е досега платено и да признай пак свещенная им власт на себе си? Ние тойзи отговор го нахождаме в самите постъпки на представителите и ето как: що виждаме сега да се работи в Цариград върху тойзи въпрос? Представителите мълчат, вестника им от няколко време насам почна да пее стари песни, кои други преди него, подкупени от фенерская патриаршия, пеяха, че българите уж нямали приготвени и учени человеци за свещеноначалници и такива други клевети![10]... Що значи това морно мълчание на представителите, а песните на вестника? А що значи посещението, кое направиха фенерскому патрику българските представители? Не са ли тейзи явни и необорими доказателства, че постъпката на представителите не е чиста. Ние оставяме всекиго да разсъди о тому, а тем да се отговорят чрез печата явно за делата си, иначе остават за всегда виновати и зачернени пред народа днес и пред българское потомство вечно!

Турко-фанариотски кабинет, както всяк може сега да разсъди, успевш да разтлей представителите на тойзи начин и мислещ негли, че народа като народ заборави веке искания си права, издава дързостно заповести строги, фермани и ирадета по епархиите и управителите призовават народа и искат да го силят да заплати на гърците владици що не им досега плащал, а чудно е да ги признае пак за свои свещеноначалници, както

е било и по-преди!... Но народа, както и по-преди казахме, далеч от да се устраши от подобни заплашвания и да покаже срамотная мършовост, коя показаха представителите, при сичките же хитролукави сплетки и препятствия, коих посреща от разни страни върху тойзи праведен и законен въпрос, никак не отстъпва, нито ще отстъпи от онова, що е един път за всегда решил и изрекъл! Не щем веке беззаконная власт гръко-фенерскаго свещенства! Ищиме си независимо наше народно свещеноначалничество! И ето в новая борба, коя се пак отваря, родолюбивите жители града Рухчука показаха и дадоха своим братиям първий благороден пример. На 16 януария месеца Рухчушкий паша повиква българина свещеника, кой бе определен от народа за деловодител черковнаго временнаго правления и заповядва му строго да се не намесва веке на никое духовно дело, да иде при гръка владика да му целуне ръка и да му предаде колкото пари има събрани, книгите на доходите и разходите до днес: ако ли не послуша високая тая заповест, ще го проводи тутакси на заточение! Свещеника, верен роду си, да би добил време да яви народу, поиска ден-два рочище, доде уж нареди сметките си, кое му се и дава. Разумява се, че той по длъжности трябаше да изяви това нещо народу. Народа се събира в общий имот и решава да подаде едно прошение управителю и да го моли да не ги насилва за такова едно нещо, доде се не даде един удовлетворителен край на тойзи въпрос в Цариград. Прошението се написва и се относя управителю от едного гражданина неподписано да види що е написано. Той го прочита и връща го назад със заповест да се подпише от четири-пет души и да му се донесе в главное заседание съвета (меджлиса) на утрешний ден. Народний събор, без да съмнява за нещо си противно, подписва прошението от двадесет по-знаменити человеци, отбира едно посолство от шест души и проважда прошението си управителю в главное заседание събора. Пашата, знаещ веке съдържанието, без да отвори даже и прочете, заповядва да вържат проведения от страни народа, да ги качат и проводят тутакси на заточение, тъй както са се находили! Дело въистина еще горше от разбойническо! Защото и самите разбойници, кога уловят някого си, не изпълняват тутакси зверская си свирепост и злоба, без да го попитат поне нещо си! Нека турколюбците образовани европейци тръбят лъжовно в пресите си, че турците се образовали и въвели веке добра уредба в правлението си! Тежко и горко на бедните християнски народи, коих черна съдбина е подложила турскому гу-

бителскому игу!!! Тутакси се разнася глас из града, че пашата затворил народное посолство и след малко щял да ги изпрати на заточение. Множество народ се стича от разни улици и на окомиг управителствений дом се изпълня. Викат и ищат да се освободят запрените или ако не, да отворят тъмниците, та да влезат и тии при тях; напротив, казват, тук ще пренощуваме и осъмнеме! Ако са виновни тии, то и ние сме виновати, защото ги ние проводихме от страни си! Но пашата далеч от да се умилостиви и да послуша молбата им, той скърца зъби и зверски разярен, заповядва главатарю на джандармите да изпъдят и разпръснат силом народа. Тии почват да го заплашват, но народа стои непоколебаем и ищи освобождението на запрените. В също време докарват две шейни да ги качат и изпроводят на заточение. Народа се еще повеч събира и стеснява и няма място, отде да минат шейните! Тогава пашата заповядва управителю полиции да употреби сила оръжием и да изгони народа! Няколко си джандарми изтеглят сабите си и заплашват да ударят, но народа си стои и вика: „Ние не сме бунтовници и непокорни султану, ние сме негова верна рая и плащаме му даждие и друго все, що ни се поище с негова заповест. Ако имате заповест от него за един вонящ фанариотин грък владика да избиете толкова народ, по-добре кажете ни да идеме синца да се издавим сами в Дунава!“

Като вижда пашата, че народа постоянствува тъй неустрашимо и непоколебаемо, и че от час на час се повеч и повеч се усилва и умножава, променува начин и ищи да прибегне на обичная турска лукавщина. Казва им тихом: „Хайде ви си идете и аз ви обещавам, че ще пусти запрените.“ Народа же извиква: „Не вярваме! Не вярваме! Дай ни сега человеците! Султана няма такава заповест против нас!“ В това време дохожда команданта на артилерията, нарочно повикан от пашата, кому он предлага да доведе войнство и да разгони народа. Командантина отговаря, че той не може да изпълни такова нещо без заповест от своя военна власт, а и нити е праведно и умно да се употреби такава една мярка против царская рая за един грък владика! Пашата се вижда отчаян в постъпка си и по лице му се вижда бледо-зеленая краска зверския му ярости и злоби!

Със същое време дохожда вест, че множество деца и жени, като чули, че родителите и стопаните им страдаят в тъмници и насилени, отишли във владишки дом, кой е народно притежание, изхвърляли и потрошили не само сичко, що наишли тамо владиково, но и истий дом строшили и разсипали го да

бъде необитаем веке! При тая вест чува се и глас от множеството, че тии отишли да запалят и града по разни места! Пашата се уплашва и тутакси предава народу запрените, кой ги прегърта и приема с радост и като ги турят напреде си, завождат ги като с една победоносна поряда у общенародний имот, де децата изпяват една многилетна песен султану! После решават и написват едно прошение до Отоманская порта, подписват го шестстотин души и изпращат го с двама родолюбиви българи нарочно в Цариград. Владиката остава гост на пашовий дом, де и досега се нахожда, понеже не смее да излезе навън, нити има някой българин, кой би имал такава черна и предателска душа да го приемне у дома си.

Ето как са постъпили прехвалении родолюбивци жители града Рухчука! Тая нихна народна постъпка оста ще незабвена и неизгладена в страниците на българската народна история. Нихная славна постъпка тряба да бъде пример и повод и на сичките други българи, които носят българско сърце и в жилите коим тече еще българска кръв![11]

Българи братия! Откак се е подвижил и започнал тойзи наш вероизповеден народен въпрос, много се е говорило и писало досега и многи движения са станали. Но еще не сме дошли до увенчателнаго успеха. Истина, че патришкое име се изхвърли от сичките наши почти черкви общенародно, владиците се изпъдиха от по-главния места, отказа им се всяко мешателство във вероизповедни и народни ни дела, всяка заплата, но наше дело не е свършено!

Видите, че борбата пак започва наново и борба, която ще реши победата, борба от която зависи живота и смъртта българския народности! Как тряба убо ние сега да постъпиме в такива преважни обстоятелства, да би могли да достигнеме до желаемаго си успеха? На кого да облегнеме надеждите си? От кого да чакаме помощ в това си народно предприятие? Това сичко щем се потруди да ви докажеме с онова исто българско чистосърдечие, с оний исти народен глас, кои всякоги е между вам тръбил истинния народни ползи, истинний път кого тряба да следвате, да би дошли до едно сходно днешному веку развитие, а чрез него до ваше старо величие и слава.

Излишно е да ви напомняме и доказваме тук обширно какви злини и беди ви чакат, ако пак допустите гръко-фенерское развратно свещенство да се въдвори между ви и да земе първая си власт над вас; какви гонения, какви клевети и предателства, какво затмение в народное ни развитие и образование, какво

сеяние между ни раздора и несъгласия, какви безчестия и развратности, какви похуления на вярата ни, какви най-после грабителства не само от това пъклено фенерско свещенство, но еще и от множество вагабонци беломорски просяци гърци, кои щат се навлече между ви и изпълни цяла България, а най-паче сега, като им се зеха манастирите в Ромъния и се изпъдиха оттамо.[12] Защото всякому е познато, че около фенерските гръцки владици, около атонските, божигробските и другите безделци гърци калугери, множество сган от ничтожни людие гърци живеяха под видом сродници, съотечественици, приятели и свои им, не само подкрепявани и хранени от тях, но еще употреблявани в разни търговски спекули, с парите които в името на святая ни вяра ненаказно събираха чрез свещений си мним чин! Тии сичките голи и отчаяни сега щат се навлече тамо и щат се качи на вашите вратове като гладни пиевици и вонящи кърлежи и щат ви изпи и изсмука не само кръвта, но ще се мъчат да ви изедат и живи!

За нас няма веке народност, няма веке нравствен живот, ако допустите такава една вагабонска гръцка сган и такова едно ново наводнение панелинизма над вас си!...

Излишно е, казвам, да доказваме това нещо, понеже вие го познавате и чувствувате най-добре от секиго другиго! Защото живий пример еще е пред вас, злото еще не се е изкоренило, борбата о тому не се е еще свършила, както видите, но почва наново от страни на това пъклено гръко-фенерско свещенство, кое дигва веке булото си и показва всяко безобразие и бездействие, като тъпче под крака вяра и закон! Спасител Христос казва и заповядва посланикам в свето благовествувание, че ако от негде си не ги само послушат да отърсят и праха от скутовете и обущата си и да се отдалечат от него място. А тейзи безобразници искат чрез турски фермани, чрез затварене в тъмници и чрез заточения да наложат насила свещена власт едному народу, кой ги не ще, мързи и кой е веке прекъсал с тях всяко сношение и прикъсновение!! Има ли негде на света такъв пример да се е появил досега и в най-заблудените векове? Какво е то християнство! Каква е тая вяра! Не е ли то едно явно поругание и похуление! А в днешний век, кой е век народности, век просвещения, век развития, тряба ли ние българи да търпим такова едно безчестие, понижение, и от кого еще? От страни на грък-фанариотите!... Нека всек, кой носи име българин и е сукал несквърнено девическо българско мляко, да размисли добре и ако му народная чест и честолюбие допусти, да остане хлад-

нокръвен зрител при такива обстоятелства, де все що е наисвято българско, ищат вечните ни неприятели гърци да погазят и угушат, а то е святая ни народност![13]

Преди да изложиме начина и средствата, коих тряба необходимо да употребиме оттука нататък ради спасения народности си, нека кажеме вкратце нещо си за тая омраза между гърците и българите, отде произходи, откоги еще си тегли началото, каква цел има от страни гръков, колко кървави жертви са дали българите в старите време, да би могли да се бранят от това вечно гръцко нападение и що мислят и работят о тому еще и днес свободните гърци, съгласно с фенерское свещенство, кое всякоги им е служило и служи днес за оръдие. Защото, познавающи вечное решение на нашите непримирими врази, знаящем и какви необходимо нужни мерки тряба и ние от наша страна да предузememе за отбрана милая ни народности, за отбрана нравственаго си живота.

Омразата и борбата, коя съществуе между гърците и българите, тегли началото си еще от първите исторически времена и тя е произишла и произходи еще и до днес от страни на гърците, нападающи всегда чрез сички възможни средства на българите, за конечное изтребление народности им.

Като метне человек един кратък поглед на нихная история, вижда от самите нихни първи историци Ерода и Тукидида, че това елинско-горско племе, щом е слязло от Виотийските гори и превзело Атическая от после названа страна, де са обитавали част от старите земеделци и мирни пелазги, почнало е от кражби и грабителства! То се установило в тая каменита, безплодна, тесна земя, както и по някои си острови, а занятие му било постоянно и редовно грабежи и разбойничества. Понеже другояче и не е могло да живее.

Като се усилило малко нещо, почнало да напада и в подалечни места, да плени и граби от други народи. Сичките битки, кои се възпоменуват в предисторическите им времена и отпосле, нямат никаква друга благоизвинителна и истинна причина, освен разбойничеството, кое са стрували върху другите народи, кои са били унуждени да се бранят или да ги казнят даже и в самата им гръцка земя. Аргонавский поход не е било друго, освен едно морско разбойничество на малка една шайка, теглима от няколко весла (лопати), кое отпосле баснословци им облекли с най-смешни лъжи и приказки! Троянский бой, де са живяли дардани, не елини-гърци, това несравнено чудесо, опявано с толкова изтупление от гръцките певци, той бой исто

е бил за грабителства и кражби! Персийский бой, кой е подигнат от персите против тях за наказание им, защото ходеха и грабеха крайбрежните им места, и той бой не е имал такива следствия, както го Ерода лъжовно описва, но напротив разорителен на гърците и той им даде първий удар, доде Македонский Филип, нетърпящ веке такива почетни съседи, кои ежедневно пристъпваха договорите си, почна да ги казни чувствително, а особито син му Великий Александър успя, та ги съкруши, смачка и наказа, а с том се приготви римлянъм път да ги завладеят конечно и да ги държат толкова векове под своята власт, коя биде найтежка за тях и коя им измени еще и самое народно име елин на Ῥωμαῖος — римлянин и език им на Ῥωμαϊκα — римлянски, кое и днес еще простонародието им произноси за свое си!...

Старата Елада на тойзи начин постана едно гнездо на разбойничеството и злодейството и привлече множество вагабонци и от други народи, както беше чеотколе и Алджер в Африка.

Богатствата, които грабеха от други народи, произведоха разкошността, а разкошността привлече художници и изкусни человеци тамо, де им се плащаше добре, щото това място в тях времена зе един други отличен ход живота, съставиха се нещо си закони и явление по-свободно, породиха се и дойдоха и няколко си умни человеци. Науката се внесе от Азия от разни народи, кои бяха одавно еще учени и образовани и присвои се от морянските жители, названи елини-гърци без разлика. Разбойничеството трябаше един ден да се прекрати, защото народите, от коихто първо пленеха гърците, усилиха се и зеха мерки, а най-паче същи многобройни. Малкото число на гърците в сухая и безплодная Елада, видя се унуждено да промени начин живота и то породи търговщината им и преселението по други места от нужда. Но то не беше достатъчно за тях. Тии, като се виждаха едно твърде малко число, както са и днес, ограничено и обиколено от големи и силни народи, кои един ден могат да ги погълнат, решиха да украсят мястото си с великолепни храмове, с позорища (театри) и общенародни празници и сборове, с лъжливи гадалища и проч., щото на тойзи начин да привлекат богати людие от народите. Две неща бяха главните на тойзи план, истина голяма идея! 1. Почитаха боговете на сичките народи, коих от друга страна назоваваха варвари, и подигнаха им кумири (идоли) в Атинское всебожие (Пантеон) и по други знаменити места. 2. Дадоха най-голяма свобода на блъдството и прекрасните им етери блъдници привлачеха от сичкия свят богати разкошни и бонвиван человеци.

Коринт беше най-главното място за тия развратности. Почти сичкий град е бил заселен от блъдници и тамо са се стичали разкошни людие от света. Пословица бе постала върху това: „Не е за секиго да ходи в Коринт“, т. е. тамо тряба много пари или който иде, не може да се удържи, тряба да се разврати!

Появиха се поети и писатели, кои за пари почнаха да майсторосват, фабрикуват лъжовни родословия на богаташите варвари, уж че произходили от баснословните им Ираклидовци и Евмолповци и правителството им даваше почетно гражданство в Атина, като на чисти елини! Но и с това тии не можаха да увеличат рода си; трябаше да обърнат и слеят в себе си цели народи, иначе се малко бяха. Ето роди се голямата идея панелинизма! Почнаха да превъздигат елински си род, като пишеха измислени лъжовни подвиги, а против другите народи се прости и лошави работи и че са другите народи били побеждавани от тях! А нямаше наоколо им и кой да ги критикува, защото народите, които можеха да пишат, не бяха близо, а нити мислеха твърде за гърците, както римляните почнаха отпосле да пишат и да изявяват работите им пред света. Разпространението на езика им почна да успява по някои си места и някои ближни племена се сляха отчасти в тях и тъй се състави тогдашна малка Елада от смес разних народов.

Ето мимоходом и няколко си отломки от самите им стари списатели върху тая смес: „Елини зели много имена от варварите, а най-паче живеящи подвластни варваром; варварите са по-стари от нас. Защото се преубъртат всековидно имената (език), никак не е чудно, ако старий език (елинский) никак не се различава от езика днешних варваров.“ (Платон в Кратила)[14]

„Атинейчани, слушащи всяк език, избрали от едного и от другаго по нещо си. Елините же употребляват особен свой език, начин живота и облекло; а атинейчаните смесно от сичките елини и варвари.“ (Ксенофон)[15] Ето и един нов списател грък що говори върху тойзи предмет: „Освен же тейзи, нашите праотци приели множество речи от други народи, с които са имали смешения. И египтяни, и финикияни, и персийци, и самите скити приносили в Елада не само художества и произведения си, но и речите си, коим е излишно, ако не и смешно да иска някой си словопроизведение другаде.“[16] (Виж в предговора речника, Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης συντεθέν ὑπό Σκαρλάτου Δ. τοῦ Βηζαντίου, издание 1852 в Атина.)

От тия малки тук мимоходом наведени повествувателни доказателства, нашето изложение се потвърдява, че старата

Елада не само що се е съставила от смес разних народов, по начина що више изложихме, но и самий им език е смес от разних езиков, както сме го доказали в други си съчинения. Но една такава нееднокръвна и неединоезична смес не можеше да не бъде горделива и безобразна, нити можеше такова едно малко число да състави силен народ и да остане за дълго време независим, а най-паче в местоположението, което беше заузел. Той трябаше да падне.

Варварина, не гърка Филип Македонски успя, та отдели многи им съседни съюзници, завладя и разори няколко пограничні им градища, а син му Александър, както и више поменахме, победи ги и покори ги конечно под своята македонска варварска негръцка власт и простре завладения си, както е познато ученому свету, чак в дълбините на Азия. После же македонская власт яви се по-силна римская и от тогава веке името елин и грък умря, т. е. нямаше никакво политическо значение чак до 1821.[17]

Елинская тогдашна стара власт, положена както видяхме на един малък брой сбирщини люде, кои ищеха да живеят от труда других и кои чрез басни и приказки за славното си измислено родопоколение, искаха да умножат числото си и да разпространят една мечтайна идея панелинизма, то сичко трябаше да падне и малко по малко да изчезне, да остане же само в писмений им език, както и последова.

Падши же под римская власт, тии се прилепиха тъй безобразно при римляните, щото и самое си народно име измениха, с цел да би могли с време да разпространят езика си, на кое само стоеше надеждата им за достигвание на голямата им идея! В Рим се навлекоха множество учители и предаваха в по-знаменитите домородства елинский език, тъй почти исто, както преди няколко години беше в Съединените княжества Ромъния и по България. Но сичко това биде напусто и без успеха, защото латините, далеч от да се примамят от очарованието елинизма и да презират свой си народен език, тии го обработиха до един твърде висок степен и за малко време достигнаха до едно високо развитие и образование, до кое елините не можеха преди тях да достигнат. Освен това тии въведоха в държава си един такъв ред правление и законоустановление, щото елинский елемент не само се давеше и губеше между тях, но еще бе достигнал в присмев и в презрение! Римляните се усилиха и достигнаха да завладеят толкова народи, ненападающи на нихна народност и на езици им, нито с поръгателства, както глупите елини, но

оставащи им даже и уставно домашно правление и тяхната власт; на тойзи начин трая няколко си векове, иначе Рим не можаше да владей такива големи и отдалечени пространства.

Яви се християнството на свят, кое трябаше да докара големи и знаменити променения, както и биде. Най-важная же политическа промяна, която докара християнството, биде разделението на Римская държави в две и родоначалника на тая раздяла, великий Константин, родом славянин от Ниш, е първий, кой удобно и успешно употреби християнская вяра за такова едно предприятие, взевш за знамян движения си кръста. Той, както е знайно от повестности, почна да защитава и покровителствува явно християнството (330 посл. Христ.) и даде му свободен ход, съединив чрез него разни народи в едно и съставивш Византийская названа държава от смес разних народов. А тая смес се е състояла от латини, славяни, арменци, евреи и проч., де се увлече и гръцкий оставш елемент. Владеющий и правителствений език обаче беше латинский.

Понеже възпоменахме, че в тая смес имало и славяни, не ще да е излишно да наведем доказателството о тому едного знаменитаго битописателя французина.

(Превод на български): „Към 474 лето (после Христа) в царствование самодържца Леона бяха дошли от Бедерияна в Цариград троица млади селчани, кои с по една сопа (тояга) в ръка и една от кози мех улия на рамо, с по няколко черни хлебове в нея, идеха да търсят чест си (късмет) в царствующий град. Защото бяха едри и напети момци, един рекрутор (онзи, кой събира воини) записа ги в палатская войска, де и троица следваха поприще си, отчасти с юначество си, отчасти же с низходителност поведения си, с коим се отличаваха горци места им. Един от тях биде император Иустин, кой от чина на чин бе достигнал главни главатар на тейзи същи палатски войски, де беше прост войн. На смърти Анастасия, великий шамбелан (камаргер) скупец, ищащ да издействува да падне избор войнства за цар на едного от негови любимци, даде Иустину едно голямо количество сребра да го раздаде войникам. Иустин го зел, раздал го и провъзгласил се той сам Август (цар) и много смях станало за тая играчка великому шамбелану. Като достигнал чест си (късмет си), Иустин призовал при себе си сестра си Бегленица, съпруга едного селачанина от Юстинияна прима, на име Исток и сина му Управда, кого искаше да възпитае като свои си, защото нямаше никак деца. Тии троица селачани, ведно с илирическое си облекло съблекоха и народни си имена, кои

бяха много забавляли високое цариградшко общество; дадоха им се латински звонливи имена, скова им се съвременно и едно родословие, кое ги правеше че произхождат от една лоза благороднаго рода Аниция, кое се уж някогаш преселило в Дардания. Силою тога латинскаго кръщения, Беглиница станала Вижилантия, Изток — Сабатий и Управда зел това име Иустинян, кое знаи да увековечи.

Старопланинский овчар не бе се възпитал в младости си с доброприлежно възпитание, ако е истина, както го приказва Прокоп, че не можал другче да подписва име си, но помощия на една злата жица издълбана, коеи е следовал резки с перо си; как и да е, той искал да бъде другче с негов непот (сестрин син).

Младий Управда е имал най-добрия учители на всяко нещо и ги удивил чрез ненаситная си деятелност и всемирност духа си! Красноречие, поезия, закон (право), богословие, военно художество, архитектура, музика, той ищаше сичко да знай и знай все. Като стана император (на място вуйка си), самичак работи на тейзи вечни възпоменания (монументи) права законах, кои съставят най-голямая му слава. Негови отношения със сената били са всякоги неговое списание и той ги без преготовления често предлагаше, ако и с едно произношение малко не гладко (българско!), кое откриваше негово илирическо родопоколение. Гръцкая черкова пей и еще до днес един имн (песен черковна), кого е той съчинил и музика (ноти) му направил. Най-после много великолепни здания в Константинов град и в области съзидали са се по негови устрои (планове) или според негово мнение."

„Римска Панония и Месия, области съвсем военни, били са на възточна страна Европи, онова, що е била Галия на западна, т. е. като ограда империи. Тии затуляха входове на Италия и на цяла Гърция на тия две отбранителни черти, Дунава и Емонския греди, а най-паче когато се състави и Ново-Римско царство на Възпора, тии имаха да бранят два императора. Ако и да имаха чести сношения с Гърция и с ближния страни Костандинова града обаче, нихно образование прилепено в полское огнище (в домашни им живот) уварди за всегда нещо си строго (селско), но и честнаго военаго нрава. Тии в III-и и IV-и векове бяха като разсадник легионов (пълчищ) и чрез легионов разсадник кесарев, т. е. от тамо са били съставляни римски пълчища, а чрез тях пълчища са ставали се от тях места кесари (царие). Твърде малко от великих императоров того времени

има, кои да не са били илирийчани. Клавдий Готский се е родил в подножие Ема (Стария планини), Пробий бил от Сирмиум (стар град близо до Митровица в Срем), Аврелиан же в ближния равнини того града, Диоклетиян е бил далматинец и неговий другар Максимилиян Еркул панонийчанин. Галерий е носил овчарский кривак по Мисийски гори, преди да върти сабя Юлия кесаря. Ниш се славеше с Костадина великаго и Валентияна I—го, того гордаго римлянина, кой се удуши от гнев като чу куадски (германски народ) посланици да говорят високомерно (презрително) за империя, беше роден в град Сабария (Сарвар) при Сава река. Във време кога ставаха събития истории сеи (453—462), Панония не беше толкова изчерпана, щото да не даваше веке избрани мъжие, императори и генерали — тя даде на императорски престол Марцияна и негов наследник Леона, и трябаше да му даде скоро Юстинияна. Аетий, победител Атилов (sic!), бил е родом от Дръстра (Силистра), а Аларик (Илирик) в наш Царственик и други наши летописи, победител Рима, родил се е на устие Дунава, между готам в остров Певки; Атилови синове и може би и сам Атила да са се родили на лявое крайбрежие Дунава (Влашко). Велики неприятели и велики бранители Рима излизали са убо тогава от това място, дето римлянин и варварин често се биеха и работеха същая земя. Тамо е било всякоги земя боилища, оная, дето старое баснословие е полагало рождение бога Бедая (Марса).[18]

(Виж Amédée Thierry, „Histoire des fils d'Attila.")

Гръцкий елемент, помесен и той в тая смес, както казахме, и подбуден от старая си книжевност, не изваждаше от глава си голямая идея панелинизма. Той не пропусти това благовремие, т.е. разделението римския държави, да употреби сичките лукави сплетни, а най-паче чрез религията да доведе тия две държави в едно силно и неприятелско съперничество помежду им и да се труди да въведе езика си за владеющи, щото чрез него да дойде до голямая си цел.

Византион, както е познато, се назова новий Рим в противоположности старому! В новий Рим се назначи патриарх под надслов всесвятейший и вселенний, в противоположност римскому папу, наследнику светаго Петра! Омразата и противодействията почнаха и от двете страни, доде най-после дойдоха и до религиознаго разделения. Това сичко се движеше от гърците за познатая им цел. Истина, че то е едно голямо достойнство за тях, но такива са гърците! Големи работи започват и бъркат, но сетнината им не могат да докарат. Се там го развалят!

Религиозний раздор беше веке за тях като един полууспех за достигване на голямата им идея, защото се виждаха умножени и усилени и с други ближни народи, оставши съединени с тях религиозно, коих мислеха чрез религията да слеят и претопят в елемента си. А особито българите, коим оставиха и припознаха независима народна йераршия не от добра воля и от любов към тях, но защото българите имаха тогава царство и бяха силни. Учений свят знай какви мълви и сплетни станаха в това религиозно разделение във време патриарха Фотия и че главен предмет на това бяха българите, коих искаше и старий, и новий Рим да подчини под свещеная си власт, но ни едно, ни друго стана. Преславский двор и Симеоновая сабя преодоляха.

В десетий век най-после гърците успяха да почнат да въвождат постепенно езика си за владеющи и званичен език във византийская тогдашна държава и по-свободно да разпространяват панелинизма, но под името Ῥωμαῖος, понеже то веке беше многовечно и беще се тъй дълбоко вкоренило не само в народа им, но и в по-новата им книжевност.

Старий Рим почна да отслабва от първое еще гражданско разделение, после же от въздвигши се други наоколо му царства от народи не латини, щото гърците щом се видяха веке мирни и спокойни от тая страна, обратиха внимание си и злобата си на ближните и околошните себе народи, да удушат народност им. Най-големи борби имаха с българите, кои държащи средоточие си в Стара планина, не даваха се тъй лесно да ги гази византийската империя.

Какви же разорителни многовечни боюве, какви страшни и свирепи кръвопролития са ставали между българите и Византийская държава, коя на всяк начин бе решила и ищаше да ги завладее и да унищи народност им, това сичко е описано почти обширно във византийските списатели, кои със сичката си злоба и пристрастност към българите показват по негде си безстидно истинната причина, коя е движила на това зверско кръвопролитие тая Византийска държава.

Ето и един от днешните гръцки историци що пише върху тойзи предмет за тях византийски времена: „От която повременност приемнаха (българите) християнството и се подложиха в духовное владение Цариградския патриаршии, бяха много по-малко пагубни, нежели арапите." (К. Папаргиропуло. Шестдесет години на историята елинскаго народа (!) в средний век. Пандор, том 5, стр. 228.)

Българите отбиваха от време на време (в 970) гражданская власт на царието (византийски), но преди един век подлагаха се поне нравственому (!) владению Цариградския патриаршии." (Тамже, стр.230)

„Българите, приемши християнството посреде девятаго века, признаха духовная върховна власт цариградскаго патрика; но тии варвари (!) не приемнаха както това се случваше в сичките такива народи, освен образа на християнството, щото това само не беше достатъчно да ги покори съвсем. За това се изискваше претопяването нихно в елинизма... Но когито Цариградская самодържава обърна вниманието си върху тая страна, намери веке българите, че бяха се сближили и до някой си степен бяха съединили съдбината си с многобройните славянски племена, кои владееха освен България, Сърбия, Хърватско и Далмация. Заради тая причина работата (погърченето на българите) постана много мъчна. Истина, че тя (самодържавата византийска) го гони постоянно и като се съдеятел силнейший черквата, не престана да гони не само гражданская власт над българо-славизма, но и нравственое и народное сближение негово. Нито остаха съвсем неуспешни в това старанията ѝ. За изпълнение обаче того сближения изискваше се време много... Яростно противострастие владееше тогава в българите против елинското владение... Но ако упорството нихно и да беше голямо, постоянството обаче Василия II се показа по-голямо, защото той знаеше, че покорението на българите беше въпрос живота или смърти за елинская народност. Елинская държава (!?) не можаше да бъде крепка освен с погърчането на сичките отсам Дунава племена. А погърченето не можаше да бъде освен подир завладението...

Елински... народ виждаше се предопределен да уварди достойността и силата си и да изпълни в мире... погърченето на сичките отсам Дунава и Кавказа племена. Но тая надежда толкози съгласна на сичките вероятности осуети се."[19] (Там же, стр. 354.)

Византийская държава, имеяща такова едно начало, т.е. да покори и слее сичките отсам Дунава и Кавказа племена, разумява се, че секоги тя е давала причините на кръвопролитните боюве, кои са толко векове последовали, както ги описват в обширност византийците писатели и други някои си отчасти.

Многото напрегание на Византийская империя да победи българите беше я докарало в едно най-жалостно положение във време, когато турците веке успяха да се установят в Бруса. Тя

не беше веке империя, но една малка област, състояща се от Цариград и от няколко си села наоколо и крайбрежни градовце! Но гръцкая злоба пак не престана против българите, кои бяха еще доволно силни. Гърците, като се караха помежду си за византийский престол, и ту една страна, ту друга призоваваше турците на помощ, възбудиха дивите туркестански орди да отворят очите си и да почнат да мислят завладението на Европа. Тии ги подпомагаха явно и против българите с подзорничество (спионство) и предводителство по непознатите им дотогава български места и предели. Истина, че българите, сами съюзници имеящи ромъните, биха се и бориха се юнашки, браниха милото си отечество с партизанските боюве на осталите по горите войводи, но най-после подпаднаха под турское иго заради несъгласието и раздорите, що имаха помежду си, кое повеч-то се пак от гърците се впосяваше в тях чрез срождението, което имаха царските и някои си войводски домородства с тойзи вечно неприятелски лукав род!

Византийская тогдашна империя, както е знайно, не можа повеч от три месеца да противостои турскому нападению и удару. Види се, че храбрите елини във Византион, ако да бяха и многократно повеч и по-многобройни от триста[20], не можаха обаче да покажат някое си Термопилско чудо да противостоят на сто и педесят тисящи варвари турци! Нити по море да удържат няколко си шайки, коих тогдашний султан по сухо заповядал през Галата да извозат и да спустят в залива Златнаго рога, както някогаш се на Саламина и на Маратона подавили толкова персийски бродове и даже със зъби си ги задържавали да не бягат и им утекат!!! Как и да е, и българите, и гърците подпаднаха под турская власт. Но гърците и в това си падение пак не заборавиха старая си омраза и злоба към българите, нити пък голямая си идея панелинизма. Тии, щом им се останови пак патриаршията на Цариград от завладетеля му Мухамеда II, тутакси съставиха пак една сган от сбирщина и почнаха чрез сплетни и предателства да се трудят да оборят българская първо патриаршия в Търново, а после в Охрида, както и сръбская в Печа и, похитивши на тойзи начин свещеная власт над тия народи, да почнат чрез религията да ги потъпчат и слеят в себе си. Тая сган направи гнездото си в Цариград около патриаршията, коя беше и се находи и до днес на място, називаемо Фенер. А от това място тя сбирщина зе името фанариоти, кое днес има равно значение с предатели, подзорници, сплетници, народоубийци и, и, и...

Понеже ние днес имаме с тях най-повеч работа, нужно е да кажем нещо си за нихното начало и как тии успяха да оборят нашето народно свещеноначалничество и тъй да дойдем пак на предмета си, т.е. на въпроса български, как тряба да го браниме.

Първите завладетели Българии султани, със сичките си кръвопролитни битки, не са можали да я завладеят и усвоят навсякъде със сила и нападение. По многото места са се покорили с договори и условия. А първо и главно условие било да остане вероизповеданието им и народно свещеноначалство свободно. Щото в превзетието Търнова български патрик е остал на седалище си и в повестности се види до половина и више века. А коги е оборен, еще не е точно изследовано. Но в Охрида е съществувала независимая българска патриаршия даже до 1764,[21] както щем видя по-долу.

В превзетието Цариграда турците оставиха и тамо гръцкаго патрика, отвърдивши го с ферман и давши му вероизповедная власт над своих само гръков, както се е находила тогава тя област. Наредиха еще негов избор да става от народа и определиха му и заплата от царското съкровище, кое за малко време само следова. Защото тии сами гърци почнаха наскоро да чинят големи злоупотребления и да купуват патришкое седалище, като се наддаваха и се караха с най-лукави сплетки, клевети и предателства помежду си, заради кое и тогдашни султани дигнаха първая заплата и чест, коя им благоволно даваха в първите времена.

Знайно е, че Цариград претърпя голямо разорение и опустошение във време превзятия му от турците и тогдашний султан, да би населил пак тойзи великий и лепозрачний град, унуждиде се да доведе и пресели людие от разни области, а най-паче ония византийци, гърци и други, коих византийская власт беше заточила или тии бяха избягали в Бруса и Одрин, кои градове, както е знайно, одавно еще бяха завладяни от турците. А тии бяха изгонени и заточени ради недобраго им поведения и раздорнаго им духа и, прибегши под защита турков, действуваха предателски против отечества си! Тии гърци се населиха около патриаршията, на място, кое и днес носи име Фенер и от того получиха ново име фанариоти, кое имаше при турците някакво си уважение, защото тии, както казахме, бяха веке заслужили туркам за завладението византийско. Тии, неимеещи занятие, нити умеещи да вършат някаква си търговщина, защото бяха граждански сплетници и научени да живеят от потта других, същи же благоволяеми от турков, ако и с най-голямо си без-

честие и безсъвестие, прилепиха се като гладни пиявици около патриаршия и тутакси патришкое седалище стана за тях оръдие печалби и личния користи! Какви злоупотребления и кръчмарства са ставали във великая названа черква от това почетно съборище, от кое се състоеше фенерская сган свещенства и мирянах им, то сами техни летописци обширно са описали! Человеку е срам да чете нихните дела!...

Число фанариотов растеше от ден в дне от подобних им скитников и сплетников, кои се преселиха в Цариград на вишеказаное място Фенер. А защото малочислений брой гърков, коих духовно владееше цариградска фенерска патриаршия, не беше доволно да им дава големи и изобилни приходи, тии намислиха да оборят славянските в Турско свещеноначалства, българское и сръбское, и тъй да подчинят себе сички православни в Турско християни под свещеная власт фенерскаго патрика.

Турская же държава, учредивша се крепко в Костандинов град, трябаше да има непреривни сношения граждански и търговски с европейските безпомощни тогдашни кралевства. От того се ражда нужда знания европейских езиков за турците. Но турци според тогдашнаго си духа правоверства, не само не учеха странни езици, но еще не допущаха едному гяурину да им говори прямо на странен език, ако и он да е бил даже и посланик някого си европейскаго царя, мислещи, че ще им се оскверни слух!... Такова нещо трябаше да се изпълнява чрез тълмача (терджуманина), и то с голямо понижение представляющих се послаников. Ако някой си посланик е имал налог от двора си да представи нещо си Отоманский порти от страни правителства си, он е трябало да измоли с много подарки дозволение и да го представят няколко си бостанджии пред великаго везира, кой е сичко изпълнявал после султана, държащи го като едного виновника и унуждающи го да се покланя до земя няколко си пъти пред него, да му целуне със страхопочитание края на скута и, гледаещ смирено на земя, да управля говор си тълмачу, а он да изказва смисъл говора посланика, облечена с най-нижни изражения покорности и рабства! Великий же везир, според в каквото разположение се е находил, решавал е много пъти в отговор посолства да ударят няколко си тояги на крака посланику или да го затворят в посланическая тъмница на Еди куле — седем-торня, или даже и прямо да го обесят, ако го е разсърдил с нещо си! Първии же тогдашни тълмачи Отоманския порти били от евреи, кои са имали всякоги пристъп при турците,

търпящи всяко безчестие и подлагаещи себе си за усърдно оръдие в най-безчеловечните дела против християните. Тии са били и първите турски лекари, съветници и подзорници (спиони), както и първи им търговци-базиргян-баши. Фанариоти са обърнали на това внимание и трудили са се да усвоят тая европейска служба, на кое са с време и успяли.

Тряба да си въобрази человек, че такава служба други род, освен евреите и фанариотите в тях времена, не е можал да търпи. В тях времена находящий се в турска служба, трябало е сичко да търпи и върши — лъжи, клевети, предателства, безчестие, поругание, бой по крака и многажди мършаво бесило! Наши българи, освен във военна служба що са били из начала при турците, и то в особни полкове под свои войводи (беюве) и под свои знамена, други служби не са могли тогава да понесат ради естественнаго си истинолюбиваго и мъжественаго начертания (характера). Заради това фанариотите са успяли да се въдворят изключително при турците и да се сближат дотолко, щото да имат най-голямо влияние на техните дела, кое се простира и до сега.

Така, като се удвориха лукавите фанариоти при турското правителство и добиха голямо влияние в техните работи въобще, тии почнаха да мислят непрестанно как да оборят славянските в Турско свещеноначалничества. Клеветите и предателствата бяха най-удобното за тях оръдие против тия ратоборни народи българи и сърби, за коих предложиха Порте, че тии народи ако останат под тогдашните леки тем дадени условия, имеещи и свое народно свещеноначалничество, твърде скоро могат се подигна против султанская власт и себе от турскаго поданства освободи.

Отоманска почта почна най-напред да унищява дадения българъм условия, а най-паче войнишки им войводи и главатари и да ограничава техните полкове, кои бяха съставени особно само от тях и под свои знамена, обвързани же да съвоюват с турците против неприятелите им. Тая мерка зе отоманска власт, защото не можаше да закачи вероизповедните права, доде не унищи военната сила, коя не беше за презиране. Подир това се изпроводиха няколко си военни силни отделения, кои избиха по-знаменитите человеци по България, а без разлика сичките книжевни българи. А множество малолетни мъжескаго пола от 13 до 18 години събраха и отправиха ги в Одрин и Цариград, де като ги насила потурчиха, по-младите разделиха и зеха в служби си турски велможи и главатари, а по-възрастните сме-

сиха в яничерския орди. От тях времена са приели и ислямска вяра видимии днес в България помаци — помагачи (нефрам), както и потурчени сърби в Босна, кои еще говорят матерни си език славянски въобще и съхраняват и много народни и вероизповедни обряди, както и родословни си стари имена.[22]

Освен того отоманская власт е съставила разни пълчища, приведени от Азия под название делии или зюмре оджага, да се скитат по сичка България и Сърбия и да угнетяват тях бедни народи и да угасят съвсем народни и военни им дух! Тии пълчища или по-добре тя сган от злодейцев, при коим се прибавиха и множество други разбойници в по-последните времена под името капусъзи — без служби людие и други банди, каквито бяха знаменития кърджалии и турко-арнаутите, скитаха се за много години по България и Сърбия, освен местните спахии и свирепи яничери, убиваха, съблачаха и пленяха безоръжнаго народа, обезчестяха и грабеха им девици, турчеха ги насила и струваха най-големи безчеловечни злини, коих днешний человек мъчно може си въобрази, а камо ли да повярва! На някои си от тях има еще живи свидетели старци. Това свирепо и безчеловечно средство беше разорило и докарало тия два народа в най-дълбокое невежество и простота и затъпило народности дух до най-голяма степен. Защото всяк е чакал смърт и разорение си ежедневно и ежеминутно и друга мисъл не е имал, само как да спаси свой живот! Многи са се спасли с доморолства си в Австрия, в Банат и в разни места Русии, в Ромъния и другаде, де живеят и днес потомци им.

Фенерская лукавщина и злоба не се е ограничила до тамо, но получивша първи си удар, следвала е друго по-зло и в полза себе, кое е било нейна главна цел, както више казахме. Българите, изгубивши условия си, съставиха истина едно съпротивление (реакция) от горски юнаци, но то не можа да доде до успеха! Самая нихна надежда и успеха беше народното им независимо свещенство, но лукавии фанариоти веке бяха го подкопали и бяха приготвили подение му.

В 1700 първи Йоан Ипсилант, фанариотин, прочут сплетник (интригант), преселец във Фенер от Трапозан, почнал да бърка при Отоманская порта да обори българска патриаршия в Охрид и сръбская в Печа (Ипек). Он е представил Порте, че тии имат тайни сношения с Австрия, защото по тях времена Турция имаше бой с нея. Но неговата клевета тогава не можа тутакси да успее, само изгубиха живот многи невинни человеци! А многи се преселиха във време патриарха Арсения Ювановича в Ав-

стрийска земя. Но и той не остана ненаказан за това предателство. Турците му отрязаха главата, защото го усетиха, че предавал и техните интереси, подкупен от Австрия.

После смърти того сплетника фанариотина, наследи го брат му Атанас Ипсилант (в 1758) във време султана Мустафа III. Син же негов Юван Ипсилант, добивш еще по-голямо влияние при Портата чрез разни сплетки и предателства, положи в действие почнатое от чича си зло против българите, имеящ силнаго помощника и съдеятеля — сродника си патрика Самоила, кой най-напред обори сръбская архиепископия в Печа, а после три години и българская патриаршия в Охрид, както тии сами са записали в патришките си архиви. А то е било в 1764 д., в кое време и най-много е бесняло грько-фенерское свещенство против българская народност. Той българогонец явно почна да гори българските стари книги и да треби от лице земи всяка българска древност и старина и тогава се изгони български език от черквите и въведе се гръцкий. Проводиха се и от Атонская гора простаци и нехранимайковци калугери гърци, да пазят да се не чете нигде български и да въведат в училищата гръцкий език. От него време се откриват и сега еще старобългарски книги зазиждени в зидове и засечени в хралупи по гори. Види се, че благоразумни българи са ги съкрили да отбегнат свещений гръцки калугерски огън!...

Ето що говори за тая сплетка Ипсилантова за обаряването, сиреч българскаго свещеноначалничества, един грък нов историк:

„Йоан Ипсилант, син Антиоха, почитаем за науката му и списател на елинска история от падения Византийския държави до 1700, първи е скроил плана да свърже славяните, кои се нахождаха под Печкая и Охридская патриаршия, с елинский народ чрез единственото правление на черквата. Многобройните въстания на тия славяни, произхождающи от несносное турско губителство и оживляеми по най-много отвън, показваха наклонността, коя имаха за съединението си с германская държава Австрия. А от времето Пожеровичкаго договора покориха се на това с общо съгласие доволно множество, откъснато пак като една грана (клон) от трупа на Византийската самодържава (!?) и очуждено от тогава всякаго възможнаго сношения с елините (!) за във веки веков негли.

За несчастие турская власт, разгордивша се поради добиените сполучия в 1736 и в 1737 над Австрийските войни, за малко мислеше това зло и със свирепост безкрайна се относеше към

сърбите. Йоан Ипсилант употреби сичко си влияние тогава, съветовавш турците да приемнат друг начин благоволности и человеколюбия към тях народи. А за най-удобно средство недвижения им от място си предложи споението на частните патриаршии Печа и Охрида в общая Цариградска, туркам представлящ политически им интерес, като се прекъса на тойзи начин пътя на странните сплетки, а за Елада намислив съединението на тия народи чрез черквата, надзираеми непосредствено от елини архиереи.

Не само това, но и плана закланаго си чича Йоана уважаящ, успя да реши най-после Портата и чрез най-званичен начин да заповяда съединението на сичките в държавата си християнски племена под самото правдодаяние вселеннаго патриарха. Съдеятеля усърднаго такожде и достойнаго прие тогава Йоан прочутаго патриарха Самоила.[23] (Δοκίμιον ἱστορικον περὶ της ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, παρά τόν Φιλημ., τομ. β).

Това е доволно доказателство за самите гръцки историци как и за коя цел са оборили нашето народно свещеноначалничество. Нека наведем еще едно, де се веке вижда и действието на гръцката черква за погърчението на българите:

„На възточния крайбрежия Македонии, де е било място Халкидики називаемо, именуват се еще градища и села, гори и други такива с имена български: Извор, Стан, Ново село и проч., остали са и няколко речи и песни на елински език, съдържаящи имена българ; нахождат се имена на някои си стари българи жители, но душа българина сега не съществуе там, както се нахождат около Солуна и другаде, нито другаго народа, нито езика, освен няколико латински (μανίκια — ръкави, κολίγας — другар) и някои си други. От того убо се вижда, че били и тамо българи жители, но поелинчили са се, усилени най-паче от великая черква и от тамошни обичаи, защото не са имали нито свещеници, нито черковни книги на езика си, а обичаи народа (елинскаго!) изпълняват се там с голяма свобода; при том е близо и Свята гора и черковните отци духовници и поучители всегда са били тамо."[24] (Ἠπειρωτικά ἤτοι Ἱστορία καί γεωγραφία τῆς Ἠπείρου καί τ. λ. ὑπό Ἀθανασίου τοῦ Σταγειρίτου..., ἐν Βιέννῃ, 1819)

На тойзи начин грько-фанариотите, като зеха вероизповедната власт в ръцете си над сичките православни народи в Турско, почнаха пак да приуготовляват възражданието на старата Елада, се пак от смес разних народов, имеющи за оръдие вярата. Всек, кой е чел историята им, и старците, кои са еще живи

свидетели, знаят че в 1821 лето бунтът за освобождението на Елада се подигна под името на вярата и назова се завера с българско название и от самите мними гърци. Там се стекоха българи, арнаути, ромъни (власи), живеящи в Турско, и твърде малко мними гърци и с много пожертвувания едвам успяха, та се освободи днешна названа Елада, и то не пак сама, но с помощта на европейските сили, а най-паче на Русия, иначе сичко бе изгубено. Тая днешна бедна свободна Елада се състои не повеч от един милион жители, от коих половина са чисти арнаути, говорящи свой матерни език. Осталая же половина се състои от ромъни, българи и от стара смес народов, коя носи име гърци. Ромъните в Елада говорят тоже свой ромънски език; щото в това си положение тя никоги не може да бъде силна и да напредова. Нейното единствено прибежище се пак е мечтайната голяма идея панелинизма, и сичкото старание на изуплените гърци е това. Тии имат вечно съзаклятие да действуват със сичките възможни сили да би могли да достигнат успеха си. Но главното им препятствие е развитието народности в българите, кои са най-многоброен народ в Турска Европа и кои имат своя стара и богата книжевност. Колкото за арнаутите, тии бедни са се зле повлекли от тях, очаровани от елинизма, но може и в тях скоро да се възроди народний им дух и тогава: сбогом мечтайна Гърция!

Тряба всек българин да знае, че свободна днес Гърция, ако не би имала фенерское свещенство, поради кое се доловиха и въдвориха фанариотите и във Влахо-Богданските княжества, тя никоги не би могла да дойде до средства да придобие независимостта, която има днес. Първата мисъл за нейното освобождение във Фенер се е родила, а средствата, чрез коихто издържаваха етериите им, черпани са чрез фенерское свещенство най-много от български род!

Освен того, в съзаклятието патрика Григория имало е и много знаменити българи, кои, убедени от единоверието или заслепени от елинизма, съдействували са твърде много не само с изобилни пожертвувания имения си, но и със самий си живот. По сичките градища и знаменити села в България имало е българи съзаклетници за гръцкото от турская власт освобождение под речта за вера! А в откритието на това съзаклятие, като обесиха турците патрика им Григория, тутакси се изпратиха няколко си паши по разни направления по цяла България, да оберат оръжието от българите, кои им беше свободно да носят, и да избесят по-първите българи по градищата и по-знамени-

тите села. Това се изпълни в 1821—2, за кое и днес еще имаме живи свидетели. За съзаклятниците българи и самите гръцки историци описват няколко си, но за пострадането им нити реч споменуват![25]

Тогдашний план гръцкаго съзаклятия е бил да възобновят Византийская империя и да направят една голяма Елада, както си я тии и досега въображават в изуплените си глави. Несполучивши же тогава, тии не са се отказали, нито щат се отказа от тия си мечтайни мисли и намерения, както ги показват делата им, които са вършили и вършат в това отношение в свободна днес Гърция. Да би же узнали и делом тия гръцки напрягания нашите читатели, обнародоваме тук няколко си от званичните им дела (актове), кои са вършили в 1843. Читателите виждат как явно са действували за претопението на българите в мечтайний им панелинизъм и как, за несчастие, наши някои си клетници, заблудени тогава българи, станали са сами нихно сляпо оръдие на това.[26]

(Превод)[27]

На 1843 г. двадесет третаго септемврия находящии се в Атини трако-славяни, събравши се в Тисеюва храм, избраха надстоятелство, състоящо се от господа Неофита Жековича свещенодякона, полковника Хаджи Христа, Йоана К. Суча, Аристида Хрисоверги, Георгя Исхомаха, И. Силиминский, Х. З. Михайлов, К. Чалъка, капитан Бахари и Антон ага, с цел да се споразумеят с находящите се по сичките епархии съотечественици свои, кои, като се съберат на отделения под надстоятелства, да подействуват за избирание на пълномощните според избирателний закон, щото според обнародованото рочище от правителството да се съберат от всякъде онейзи, които ще се изберат избирачи в Атини.

Неофит Жеков
И. Селиминский[28]
Х. З. Михайлов от Шумен
Павел Сидеридис
И. хадж. Василиов от Калоф.
Георги Киров
Димитър Глигоров
П. Бахарис
Аристид Хрисоверги
Кости Чалъков

Х. А. Георганда
Антон-ага
Никола Патри
Ставро поклонник (хаджи)
Йоан Михайлов
Димитър Стоянов
Константин Атанасович
Д. Диамантополос
Г. Димитриу
Дим. Ненов
Х. Панайотов Алиергат
Логотет Георгиев
Хаджи Никола Папазоолу
Х. Пападопулос
Стерю Илиев
М. Константину
Ставру Петров
Иоан Димитров
Г. Станков
Ел. Българин Михаилов
С. Зафириад
Зафирчо Христов
И. Д. Арванитопулос
Теодор Панайотов
Димитър Константинов
Васил хаджи Манюв
Стерио Лякопулос
К. Василев
Иоан Георгев
В. Христо от Калипол
Костадин Ювановски
Иоан Панариос
Н. Д. Николаидис
П. Василев
Христо Захариев
Георги Янков
Юван Търновчанин
Сава Мосхов
Хаджи Апостолов
Г. Янакев
С. Епаминондас
Хаджи Димитър

Г. Хрисоскилос
Иоан Димитров
Атан. Кариотин
Димитър Триандафилов
Фоти Василев
Сава Михайлов
Иоан Петров
Н. Костандинов
Кир. Бечов
Димитър Мадемджия
Примо хадж. Георгев
Ставро Петров
Хаджи Костадин
Дим. Сава
В. Лахитис
К. Триандафилос
Г. Костандинов
Ламбро Димитров
Х. Дедо
Кочо Димитров
Атан. Ставров
капитан Христо Черногорец
Тодор Димитров
Георги от Видин
Симеон Семков
Хараламб Якуми
Ставро М. Стойкович
Хаджи Тодор Николов
Адаманд Константинов
Димитър Анастасов от Енос
Г. К. Исхомахос
Диаманди Василев

Днес, двадесет четвъртаго октомврия тисящо осемстотин и четиридесет трето лято, ден неделя, часа 1 по п., събравши се живеещи в Атини трако-славяни в черквата Св. Катерини, която се находи на Плака, пред присъствието свещеника попа Христа Стергиопула, за самоволно избирание на пълномощните си за идущее народно събрание, събираемо в Атини силою царския заповести от 3/15 септемврия н.л. и министерскаго обявления от 7 септемврия, подействуваха следния съгласно с повеленията от 29 марта 1829, обнародувани под истая дата чрез общое тогдашно решение, кое се находи веке в действие:

А. Свещеника нареди прибавний списък присъствующим и имеющим право да подават глас, после се прочете списъка велегласно и ясно и реши се чрез вишегласия.

Б. Един от по-старите събрания прочете клетвата, която повтори сичкото събрание пред присъствието свещеника, държаща в ръце св. благовествуване.

В. Всегласно се избраха като по-стари г.г. Иоан Феста, Костадин Караджа, Александър Рангави, Панайот Василиев и Иоан Туюсус.

Които по закона съчиниха списъка на избирателите, състоящаго се в сичкое си число на подающите глас от восем: господа Христа Златиева, Иоана Рамиски, Иоана Селимински, Костадина Караджа, Александра Рангави, Панайота Василиева, Иоана Туюсуза и Иоана Феста, от коих се избраха велегласно като избирачи господа Христо Златиев и Иоан Селимински.

Настоящий протокол се подписа от свещеника, от присъствувавшаго пълномощника управителства града и от петтях старци.

Свещеник: Христо Стериопулос
Пълномощник: С. Венизелос
Старците: Ал. Рангави
К. Караджа
И. Д. Феста
П. Василиев
Иоан Туюсуз

За равно първообитному,[29] 30-го октомврия 1843

Атински градоначалник и за него градоначалский пълномощник:

Сп. Венизелос (м. п.)

— — — — —

Господ. Атинскому градоначалнику.

Молим да заповядате нужния да се отстъпи нам, ако е възможно, идущая неделя една черкова, един свещеник, според смисълта на законите, да би се подействувало за избранието по озаконените.

В Атини 30-го септемврия 1843

Надстоятелството на трако-славяните

— — — — —

Господ. Атинскому градоначалнику.

Понеже часа промина и в 4 п.п. заповедающи не е възможно чрез кликача да се известят стотини человеци и съвременно се изисква избиранията да стават в неделя, молим господина градоначалника да заповяда нуждния, определяющ следующая неделя, сиреч десетий текущаго месеца, за ден събрания на трако-славяните.

В Атини 2-го октомври, 1843

Надстоятелство на трако-славяните

— — — — —

Надстоятелството на трако-славяните известява, че идущая неделя, 17 октомврия н.л., ще стане избранието на избирачите в храма св. Катерини на Плака, дето призовава имеющите право гласоподаяния трако-славяни да се найдат 9-го часа пред пладне.

В Атини 13-го октомвр., 1843

Надстоятелството:
И. К. Сучу
А. Хрисоверги
Х. Златю Михаил
К. Чалики
Г. Исхомахос
И. Селиминski

— — — — —

Господа!

Понеже разните в Елада обитающи, както македонци, тесалийци и др., постараха се за избирание пълномощних за определеното събрание, найдоха праведно и износно и тукашните трако-славяни (българи)[30], не имеющи по-малко от другите правдини и заслуги, да се представят и тии, щото събравши се вчера, наименоваха надстоятелство, както виждате от приключени препис. Умолявате се по следствию да промислите и съставите списък на съотечествениците по вашите места според приключений образец, когото да отправите колко по-скоро Надстоятелству и съвременно да свикате, които щат се запишат

в речений списък, да подействувате според закона и наставленията на правителството за избирачите за по-далеч.

На разумността, многоопитността и родолюбието ви надейме се съотечествениците ви скорошното извършване на делото, защото, както знайте, времето е кратко.

При том ви съобщаваме, господа, че съотечественици наши разумяват се сичките жители в Тракия и въобще говорящи славянски език българи, сърби, черногорци и други.[31]

Надстоятелството на трако-славяните.

— — — — —

Храбрейший! (Хадж. Христу)

Според познатое Вам движение третаго септемврия,[32] понеже освен онейзи от свободните елински епархии, разните други обитающи в Елада, както тесалийци, македонци и др., постараха се за избирание пълномощних за народное събрание, найдоха праведно и съотечествениците ви българо-тракийци да се съберат и промислят за истий предмет. И тъй вчера находящии се в Атини, събравши се наименоваха Надстоятелство, кому, храбрейший, сте председател, и удължиха го, както виждате от приключений препис, да се споразумее с в другите епархии съотечественици и да приготвят според заповестите на закона и правителства за избирането пълномощних под името на трако-славяни. Щото и като председател Надстоятелства, и като първейший от съотечествениците наши, борившите се в бойное поле, умолявате се от подписаните членове Надстоятелства, комуто сте председател, да се постарайте с обичното Ваше родолюбие да съставите списък на в местата ви находящите се съотечественици наши, според приключений образец; а тойзи списък да отправите нам колко възможно по-скоро, защото времето не чака.

Съвременно да свикате живеющите в местата ви съотечественици и да извършите избирането на избирачите според закона и поведенията, които ви приключваме.[33]

Разумява се, господине полковниче, че съотечественици наши се сматрат по именованието трако-славяни, сичките цариграждани, андрианополци, филипополци и сичките обитатели в Тракия, българи въобще, сърби, черногорци, бошнаци и въобще, които говорят славянски език.

Знайте, господине полковниче, заслугите Ваши, жертвите и

боювете на съотечествениците Ваши за освобождението на Елада, ваша храброст ги е предвождала обично.

Щото не е праведно такива големи жертви да останат завсегда невзнаградени и незащитени.

Очакваме Ваш отговор.

Надстоятелството:

Неофит Жекович
И. К. Сучу
А. Хрисоверги
Г. Исхомахос
И. Селимински
Х. З. Михаилу
К. Чалики

— — — — —

Храбрейши (Васу Черногорцу),

Подир познатое Вам движение третаго септемврия, понеже разните обитающи в Елада, като тесалийци, македонци и др., постараха се за избирание пълномощних за народното събрание, найдоха праведно и съотечествениците ви да се съберат и промислят за истий предмет. И так вчера находящите се тук, събравши се, наименоваха Надстоятелство и удължиха го да се споразумее с в другите епархии съотечественици и да приготви според заповестите закона и поведенията правителства за избирането пълномощних под името трако-славяни.

Щото като един от първейшите ни съотечественици и двигатели, умолявате се, господине генерале, да се постарайте с обичное ви родолюбие да се състави списъка на в местата ви находящите се съотечественици наши според приключений образец, когото да отправите нам, защото спеши времето. Съвременно да се свикат находящите се съотечественици по местата ви и извършат избирането избирателев според приключений закон и поведения правителства.

Разумява се, храбрейший, че съотечествениците наши трако-славяни се сматрат сички цариграждани, андрианополци, филипополци и сички обитающи в Тракия, българите въобще, сърби, черногорци, бошнаци и други говорящи славянски език.

Знайте, господине генерале, заслугите и жертвите и боювете на съотечествениците си, Ваша храброст ги е предвождала обич-

но. Щото не е праведно такива големи жертви да останат за всегда невъзнаградени и незащитени.

Очакваме Ваш отговор.

Надстоятелството на трако-славяните.

— — — — —

Към благороднейшите г.г. Н. Жекович, Аристиди, Хрисоверги, И. К. Сучу, И. Н. Исхомахос и прочии, членове Надстоятелства в Елада на трако-славяните.

В Атини, 5-го октомврия 1843

Благороднейши господа!

Получих с благодарение вашето от 24 септемврия н.г. писмо, относящо се за избирането избирателев за избора пълномощних на трако-славяните в Елада, и като ви съм признателен за добрината, която имате да ми принесете честта съпричеслевающи ме в Надстоятелството тяхно, казвам ви със жалост си, че не мога да ви послужа заради следная причина:

1. Защото незнаящ, че ще се състави такова Надстоятелство в Елада, аз и многи с мене от дето и аз съм родом, подадохме гласа си заедно с македонците; и

2. защото в ни едно народно събрание не е станал пълномощен от такова племе трако-славянско.

Имал бих благодарението, господа, да положа в действие с ревност благородното ви искане, но, повтарям да ви кажа, жално ми е защото си дадох веке гласа с македонците.

Приемете, господа, моля уверението почести, която имам към Ваше благородие, съм же брат ваш:

Васо Черногорец

— — — — —

Тия актове потвърдяват и сичко онова, що сме казали в това си съчинение за панелинизма, кого гърците не са извадили из глави си и не щат извади, т.е. че тая мисъл владее в тях от най-старите еще времена, от когито се еще съставила старата им Елада, и тии всякоги и под сичките обстоятелства са я следовали и трудили са се да я положат в действие с претопението на българската народност в тяхната. Както о тому наведохме и няколко си писмени доказателства от сами нихни списатели.

Ето що мислят днес еще свободните гърци в Атини и другаде и как обнародуват веке явно днешните си планове върху достигването на голямата си идея панелинизма. (Превод)

„Последно, но важно, важнейше сматраме да се положи непрериво и деятелно старание не само за разпространението панелинизма, но и за одушевление и съсредоточване на сичките насякъде под слънцето разсеяни гръцки или погърчени племена. И най-паче да се привлекат в панелинизма и онейзи, кои другоч във времето на византийците принадлежали панелинизму, както тракийците, българите, арнаутите..., но сегашните неприятели панелинизма, най-паче панславизма и пропагандата, покушават да оттръгнат от нас. Да се съставят различни дружества (етерии), самопроизволни или с народното прилежание, на удобни и знатни средоточия, да действуват благомерно, а най-паче насякъде достойни и любо-елини консули и подконсули, при том и училища за вярата и за говоримия наш език, помесено с местните наречия учащих се, тия са според нас най-удобните за пенелинизма двигатели. Що! Крепки и велики народи, да би се еще повеч укрепили и увеличили, осиновляват варварите и другоплеменните африканци и индийци, както французите и английците струват, а ние, малки и безсилни, щем остави да се изгуби в полза на неприятелите си онова, кое някогаш е нам принадлежало!...[34] ((Παμπούκι, следование на изречени от него слова от 3 юния 1853 до 22 мая 1861, с предговор. Ἐν Ἀθήναις, 1863. σελ. 66)[35]

А в 1863 г. бяхме очевидци в Атини как се представляше панелинизма им в народното им събрание.[36] То беше една смехота да гледа человек назначени самозвани представители от ничтожни людие за разни места, както за България, Тракия, Македония и Албания, и даже от по-знаменитите градища Ромъния и Сърбии. Най-смешное же, че и Абисинийское царство се представляваше в Народното им събрание! Работата идеше на смешното от тях измислено начало: πᾶς ὀρυοδόξος Ἕλλην = Всяк православен е грък!... Числото на представителите им беше повеч от 320 и казваха вервающи и сами: Παριστάνεται τό πανελλήνιον = Представля се всееленството!

От казаните и изложените досега нека всяк благоразумен българин види и узнай отде произходи тая гръцка омраза и гонение против нас, каква цел имат гърците и какви средства са употреблявали и употребляват днес да би могли да я достигнат. Това не е друго освен едно вечно общенародно и наследствено гръцко съзаклятие против нас, българите, да гонят

и унищат нашата мила народност, да би могли на тойзи начин да увеличат и укрепят своята си.

Що се отнася сега от наша страна да противоположим на тия наши непримирими и вечни враждебници? Отговор на тойзи въпрос е твърде лесен и всякому българину по воля и по сърце, а пред цялаго света праведен: да се браним, братя, със сичките възможни средства и жертви. А тя наша отбрана друго по-силно оръжие не може има освен следния:

а. Разпространението на български ни език насякъде, де живеят българи, чрез черкви, частни и народни училища и читалища, чрез списания на езика ни и чрез непрестанни о народности ни проповеди.

б. Вдъхновението в сърцата на младите любов към науката и образованието, подпомагание частно и общо оскъдяющим средства за изучението, а най-паче подир окончанието им на науките, поддържание да би могли да се занимават в книжевное поприще и принесат полза роду си.

А най-главное и най-важное: възобновлението народнаго ни свещеноначалничества и конечното прекъсвание на всяко сношение с гръцкото въобще свещенство, без изменение прадеднаго ни вероизповедания, понеже и най-малкое променение в положението, в което се находи днес народа ни, ще докара жалостното и печалното разорение възживившия се ни народности.

Вероизповедний ни въпрос е днес за нас най-голямото дело, което тряба да занимава всякого българина и да натежава на него не само като една от най-святите му длъжности, но като един въпрос, от кого зависи смъртта или живота българския народности.[37] От подобна длъжност подбудени, написахме настоящая книга, изложивши вкратце главните черти того въпроса от начала течения му до сегашното му положение и обещавши да покажем средствата, които тряба да употребим за решението му.

Тия же средства зависват от нас, българите, а не от другаго. Ние тряба да се съгласим сички в едно общо мнение и действие; тряба да изпъдим от сичките места Българии осталите гръцки калугери въобще и да постоянствуваме на нашето праведно искане, т.е. на възобновлението народнаго ни свещеноначалничества. Ако постъпим на тойзи начин, нека всек бъде уверен, че щем доби непременно нашето искане! А колкото за Отоманското правителство, че не може и ако да ищи силом да се вмесва в тойзи наш вероизповеден въпрос, то от досегашното му поведение върху тойзи предмет всек видя и е уверен на това.

При том прибавяме, че не тряба веке народа да чака нищо добро от представителите, понеже тяхното поведение ги показа веке явно, че тии не били народни человеци, нито са мислили за народното добро. Тии се споразумяха с гръко-фенерците и издадоха народните ни интереси, не по някакво си убеждение, но подкупени чисто от тях и от покровителите им православни, кои ищат на всяк начин да се удържи върховная власт православия над сичките православни в Турското царство, в лицето гръко-фенерскаго патрика, защото тем тъй иде добре и износи на политиката им, която са имали и имат досега на Възток.

ЛЕКЦИИ

КРАТКИ ЗАБЕЛЕЖКИ
върху преданието, кое се отваря даром младим ученикам българом[1] в Букурещ 1865 януария 15го във всяка неделя от 1 час до 3
От Г. С. Раковскаго

Урок първи.

а. Определение повестности (истории в самата ѝ реч що значи), разяснение обширно.
б. Изкуството повестности, т. е. как е достигло да се зема, сиреч вестите се относят на едно лице, на един народ, събитие, местност и повременност и после съставят всеобщо едно, кое е всеобщата история повестност человечества (обширно разяснение).
в. Важност истории (обширно разяснение).
г. Източници повестности. Живи попредания и басни, стари остатки от здания, надписи, пари и книги исторически (общ. разясн.).
д. Разделение повестности (общ. разясн.)[2]
Основни начала на българската най-стара повестност

Урок I

Определение повестности в самата ѝ реч що значи: Речта повестност на български език съответствува с речта история, която сичките почти индоевропейски езици са приемнали от гръцкая мнима първобитна реч ἱστορία; мнима първобитна, казваме, защото нейний корен слог е ἱστ — кому, като се прибави изгубеная F — дигама, става Fἱστ = bιστ, равно с нашая първобитна реч вѣсть, коя значи ведение, известие и знание. Ние на наш български език имаме и глагол вѣдѫ или вѣдаѭ, вѣднмъ и съкратено вѣмъ, кои значат: зная, има вест, ведения, известие от нещо си. На самскрити език исто се находи тая истая реч вести или веда, коя значи ведание, знание. Най-старая индийска свята книга носи име Веда, коя се тълкува от ученитe ведание, знание и проч.

На това основание ние предпочетохме в наш български език нашата реч повестност вместо направената гръцка ἱστορία = история. Защото наший език няма никаква нужда да зема чужди речи от други езици, и удобен същ да стваря нови за потреби си, имеющ в изобилност свои си, а най-паче от гръцкаго езика, кому той е дал множество речи.

Самата убо реч повестност значи вести, знание, известия, които человек е събрал от начала появления си на света и събира еще до днес.

Начало повестности

Между сичките световни сътворения сам человек е дарен от природи с такъв съвършен умен състав, щото той може да размишлява и разсъждава върху сичките други същества, т. е. върху нихните действия и страдания или просто върху положението им, а впечатленията, които му причиняват неговите разследвания, втълпява ги в главата си и стават понятия, т. е. знания, от коихто се съставя ума му. Защото ум* не значи друго освен знания. А като добие человек знания, има и тая дарба не само да ги съхранява, сиреч запомня в себе си, но еще да ги предава,

**Ум = знание, а разум е разположението на знанията. Не умее — не знай и проч. Сичките человеци имат ум, но сичките нямат разум, т. е. не знаят да разполагат знанията си нити в полза себе, нити в полза другим. Такива человеци са твърде близо до безсловните животни, защото и тии имат ум, знания, но не могат да ги разполагат, т. е. нямат разум (примери). Ум е съставен от предлога у и местоимение мъ = мя = мене = у-мене или е ум и юм се казва.*

повествува и другим чрез езика си. Щото първото начало повестности се крие в първото человеческо появление на света, когато се е сътворил и говоримий език.

По тому началата на най-старата повестност всякаго народа се крият в неговий първобитен език, защото езика е оръдието, чрез което человек е изражавал тогава и изразява и до днес понятията си, а понятия не са друго освен знания, вести. Но тук разумяваме първобитний език, т. е. коренните му слогове, кои не са претърпяли никакво изменение, коих първий человек е сътворил по подражанию природи и, може се каза, че тии изражават самото действие природи на человека и неговото к ней отношение. С други речи да кажем по-ясно: в първобитний език человека са се съхранили няколко си речи, кои показват няколко си черти от неговий тогавашний живот (пример — влезвам в ум, τρώγω гръцки и проч.)*

Предмет повестности

Человек по природната си умна сила иска сичко да знай на света, както и сичко да владее, в което е и успял доволно. Но тук като казваме свят, не разумяваме само наши земни кръг, на когото обитаваме, но и сичкий други голямий свят, т. е. небесните телеса, които видим и при които и нашия земни кръг е една твърде малка частица. Колкото за предметите, кои са в наши земни кръг, человек чрез самите си естествени негови оръдия е успял да узнае множество работи отблизо, но за небесните телеса, пак чрез умная си сила, измислил е изкуствени оръдия и досега е узнал твърде много о ним. Щото в обширна смисъл повестността обема сичките знания человека, а в потясна смисъл обема за главен предмет само человеческия дела.

Когато повестността обема и повествува делата на сичките познати по земния кръг человеци, тогава се назовава всеобща или всемирна повестност, а когато обема и повествува делата едного самаго народа, человека, местно или повременно събитие и проч., тогава се назовава частна повестност.

**В Хиндустан, когато щат изпълни първата молитва или посвещение на едно дете, което е назначено да стане брахманин, произносят тая реч ум, също и на самскрит език, т. е. благославят го да добие ум, знания и проч.*

Източници повестности

Най-старите източници повестности са били живи попредания, кои са се съхранявали и предавали в приказки, песни и пословици от род в род и кои и до днес еще съществуят в многи народи, стари остатки от здания и окопи по повърхности и по вътрешности земи, остатки от изделия медни, железни, сребърни, златни, костени, каменни, глинени (пръстени) и проч. После идат разновидните начертания по разни предмети, които са началото писменості, а когато веке писмеността е почнала да се усъвършенствува, и повестност е почнала да се записва посъвършенно. Но в такова положение на подобни източници разумява се, че повестността...[3]

За Ключа

Видяхме, че преселившите се кимбри или кимери в 700 г. преди Хр. в Тракия се приемат от учените академии за праотци галати или фрыгове (а по нашему тии кимбри са гъбрите — les guèbres), а и вероизповеданието и езика тех фрыгове, както видяхме, е едно и исто с нашето българско; видяхме българите в Стара планина 300 год. преди Христа, и то с необорими от езика доказателства; видяхме ги и в наш повествувателен паметник и че тии носили еще и името македоняне. А това име македоняне, че са го носили българите, види се и от следния текст от третата част Показалеца и от Манасини летопис и проч.

Видяхме споменаемите от Омира παίονες = пеони, пеяни и παιανικοί ὕμνοι-пеянически песни, т. е. че пеяни и славян или пея и славя едно и също, тех същи пеяни ги видяхме и във времето Александра Македонскаго, щото никакво съмнение не остава, че българите са били еще преди Христа в днешните си жилища и проч.

Нека ги видим и отподир Христа еще 500 години преди кръщението Преславскаго двора и тъй да додеме на точката. Как е било приготвено то кръщение Преславскаго двора от самите българи и проч.

Във време проповеданието на апостолите Йония, Мала Азия, както Крити и Кипро и Хиос са били заляни от евреи, при които проповедоха посланиците. Тии евреи се кръстили и после с време се погърчили (изследования).

КЪРДЖАЛИИТЕ

ПРЕДВАРИТЕЛНИ ПРИЧИНИ НА ПОЯВЛЕНИЕТО ИМ

Отпадването на турското царство е започнало от времени султана Селима III (1789—1808), който е роден в 1741 и е наследил на престола отомански вуйка си султана Хамида. Селим е бил зле победен от русите и австрийците и в заключений мир в Яш 1792 изгубил е много земя. В неговото време е въстанал Пазвантоглу против отоманская власт във Видин и победив конечно султанските войски, провъзгласил се е независим владетел. В същото време генерал Бонапарт, отпосле император, е похитил Египет, а Тепеделен Али паша е освоил Янина и провъзгласил се е и той независим владетел. Селим е първи помислил, че е нужда да въведе едно преобразование във войнството и в царството си и че иначе Турското царство не може да съществува за дълго време в Европа, обкръжено от неприятели, изкустни във военное устройство. Той е почнал да въвожда по нещо си нови уредби във войнството, но това е раздразнило дотолкова турския пустоверлив народ, а най-паче улямите (книжниците) и яничерите, щото за малко време Селим се видя стеснен и ограничен в царский си само палат. По вън же отстъпниците дребеглери се умножиха насякъде, т. е. всеки аянин, всяк спахия, всяк татарски хан (султан)[1] постанаха независими господари на една част земи Турскаго царства. Тии почнаха въобще да озлобяват народа. Ето що говори един турчин списател Ариф паша (в съчинението си „Les anciens costumes de l'Empire Ottoman") : „Султан Махмуд изтреби дребеговете, тейзи отстъпници господари опустошаваха царството с разбойничествата си, които докараха народа да въздиша под всякакви видове насилствия и свирепости и които безсвестно проливаха кръвта на невинните."[2]

Селимовите единомисленици и привърженици в Цариград са били твърде слаби да би могли да противостоят на яничерите, които бяха тогава най-силни в Цариград и най-голями неприятели Селимови, защото неговото преобразование тях най-много докачаше. Селим да склони тогдашнаго Мустафа паша в Рухчук да му дойде отвън със силно войнство на помощ против яничерите [задраскано: това не ми е познато] Мустафа е бил Байрактар познатому дребегу Терсениклиолу[3] в Рухчук.

кой от прост селянин бе освоил Рухчук с окръжението му и владал е тамо като независим. И когато султана му е проводил чина пашалък, за да го добие на своя страна, той не е приемнал чина, но заповядал е Мустафа Байрактарю да го приемне, но властта е била в неговите ръце. Тръстениклиолу е убиен на едно увеселение от тайна засада и Мустафа Байрактар е останал паша в Рухчук, привърженик султанов. Той е ишал против Пазваноолу да го бие от царска страна с много войски, но нищо не е можал да му стори. Мустафа паша също е бил прост селянин. Той приел Селимовое предложение, почнал е да се готви да върви в Цариград, но додето той се приготви добре, яничерите свалиха Селима от престола и замениха го със султан Мустафа IV. Мустафа паша, разгневен от тойзи случай, тръгна за в Цариград, като поведе със себе си и неколцина от помалките дребеглери. Между войнството Мустафа пашово имало е и дванадесет тисящи българи войници и самоволници.[4] Отдето е поминал до Цариград, наредил е по сичките окръжия свои люде за управители. Вхождането му в Цариград е било страшно за яничерите, защото румелийските читаци, както са ги наричали стамболските турци, вртели ножовете юнашки и завладевши Цариград, допрели са до царски палат, искающи султан Селима. Но яничерите от злоба удавили го и изхвърлили леша му пред Мустафа паша. Той тогава разярен вхожда с няколко си момци в палата и изважда Махмуда от затвора и поставя него на престола (1808), а той става велики везир. На тойзи начин Мустафа паша, освоивш главната власт турскаго царства, почна съгласно с Махмуда да мисли за уничтожението на яничерското тяло, но и яничерите от своя страна не спеха, но работеха и тии за неговата глава. Там дето не успява силата, успява лукавщината. Яничерите нямаха сила да се борят с Мустафа паша явно, защото войнството му беше част разположено в Цариград, а част в окръстностите му. Тии се престориха, че приемат с благодарение тая промяна, а от друга страна техните главни защитници—цариградските велможи, — които никак не търпеха да гледат върховната власт в ръцете на един румелийски селяк, приближиха се около му с обичното тям ласкателство и угодничество, трудиха се да го тласнат в разкошностите и мекушавостта, та после да подигнат яничерите отгоре му, на кое и успяха. Румелийския читак, като се видя във великолепни палати, на такава една власт, обкръжен от прекрасни и нежни робини, които нарочно му подаряваха цариградските велможи, съблече тесните български от аба потури, разпаса

кожените ладини и червения пояс, захвърли пищови и ятаган, които от младости носеше и даже с тях спеше, а наместо тях обу широките шалвари, облече широките антерии и биниши и впусти се в крайна разкошност, а юнашкия дух изчезна веке от него.Някои си от неговите войводи, които стояха отвън Цариграда със знаменити отделения войнства, като гледаха това негово мършаво поведение, провиждаха злото и съветоваха го да се тегли вън при Цариград и оттамо да управя, но той ги не послуша, защото разкошността го беше превзела веке и не можеше да се отдели от привлекателните прекрасни робини. Яничерите го обкръжиха в палата му един ден и като му дадоха огън от четири страни, изгориха го жив ведно със сичките му разкошности и с една от най-хубавите и най-обичливите му жени, с която той бил прибягнал в благайницата си. Мустафа пашовото войнство се разбягало като разбито и без глава и отиде си оттам, отдето бе дошло. Яничерите же, усиливши се пак, пустиха заповести и по вън да избият сичките Мустафа пашови управители, което и се изпълни по много места.

Подире тия събития Махмудовото царствуване се поклати от вътрешни знаменити въстания от Мехмед Али паша, кой усвои Египет, от Дауд паша, кой зе Багдад, от Мустафа паша, кой отстъпи в Скадар (Шкодра) и от Тепеденли Али паша в Янина, и от Мехмед паша в Ревандъз. А Пазвантоолу бе умрял в 1807. Освен това яви се и гръцкото въстание.

Махмуд, успевш да изтреби яничерите, малко по малко изчисти и другите отстъпници, освен Мехмед Али паша в Египет, кой отцепи тая част от Турската държава. Но с твърде големи пагуби на Турското царство се свършиха тия събития и с найголямото му изтощение, щото може се каза, че смъртоносний удар Турскаго царства оттогава е нанесено и името на гнило тяло оттогава започва.

Пазвантоолу е бил най-опасен отстъпник за Турското царство, защото неговата цел е отхождала твърде далеч и он е действувал бързо и юнашки. Никой друг отстъпник не е разбил тъй страшно султанските войски, кои са били предвождани от двайсе и четири паши!

Върху родопоколението Пазвантоолу Османа са две мнения. Европейците са записали в академическите си речници, че той е роден във Видин 1758 г. и че баща му се звал Пазван-Омер ага, кого са заклали във Видин по заповести великаго везира заради богатствата му; а син му Осман уж побегнал в горите и като събрал себе привърженици, дошел и завладял Видин.

Ние обаче сме открили другче за неговото родопоколение и за неговия поход. По нашите открития Пазвантоолу е бил родом българин и той е имал связ с българските горски юнаци хайдути, а най-паче със знаменитаго българина юнака Хайдут Велка, кому сърбите много са длъжни за освобождението си. Хайдут Велко в тях времена е бил един от най-знаменитите български горски войводи във Видинските гори, както Индже войвода и Кара-Колю в тракийските страни отвъд Стара планина. Около Пазвантоолу имало двама българи, коим имената не са познати, които му внушили мислите да съсредоточи сичките хайдушки чети и да предприеме едно общо въстание против султанская власт; тии му внушили и убеждението, че неговото родопоколение се теглило уж от българските царие и че той може да бъде един български цар в старий престолни град Видин.

Пазвантоолу, предприемвш таково едно важно дело, размислил е, че то не може се изпълни само с българите, защото в тях времена сичкий турски народ беше упражнен добре на оръжие и турците бяха силни, а българите имаха само горските хайдушки чети и твърде малко други людие по градищата и селата добри за подобно едно движение. Той обаче не се възвърна от мисълта си, но, съсредоточив ядрото на полка си от горските юнаци българи, започнал е въстанието си против султанская власт, подигающ и турците, провъзгласив себя деребег. Това не можеше да даде никакво съмнение на турците в тях времена, защото общо незадоволствие владееше между турскому народу спротив султанская власт, а и деребейството беше веке почнало по цяла Турция. На тойзи начин освоив Видин с окръжието му, съставил е най-първо две тисящи всадници сé отбор юнаци българи, между коим Хайдут Велко е бил един от първите му войводи, под обичното тогава име кабадаи (юнак). В Белковца е поставил свой человек управител аенин като един по-малък деребег, както и в другите околешни градове. А в Разград се е появил Хасан ага деребег, силен, споразумян с Пазвантоолу, кой тоже по-голямая част войнства си съставил от българи. Турците нарекоха Хасан ага Гяур Хасан, защото той е обичал твърде много българите и не е оставял злодейците турци да вързлуват в неговото владение. А най-паче е бил голям гонител на делибашийските орди, които са се скитали по България и като са убивали, робили и грабили, земали са и диш-хакъ́ = плата за зъбите си, що са се мъчили да ядат.*

* *Хасан ага е изпълнил една любопитна казн на тия злодейци. Петстотин делибашии се вмъкнали в неговите владения и озлоблявали народа. Известие е дошло*

Пазвантоолу е почнал да се приготвя за бой против царските войски, въздвигш няколко си деребегове на Дунавските страни. Но мисълта му е била да се появи и в тракийските страни отвъд Стара планина такъв някой си деребег, споразумян с него, щото да отслабне съвсем султанская власт. Тогава се появява в Хаскюю близо до Узунджово Емин ага — Еминджик, отде започва началото си кърджалиите, за които по-долу щем говори, като свършим сказанието за Пазвантоолу. Додето Пазвантоолу се е готвил на тойзи начин, султанските войски са почнали да идат в знаменити отделения против него, но он ги е разбивал лесно. Колкото ги е разбивал, толко повеч се е разярявал султана на него и решило се е веке да се съсредоточат сичките войски ведно и тъй вкупе да го ударят. Пазвантоолу със сичкото си приготовление що е имал, искал е да употреби и хитрост, да замае султана, доде се еще по-добре приготви. Двамата безименни българи, коих повише споменахме, са били при него като съ-

тутакси до Хасан ага, кой без да губи време, възсяда с петдесет всадника и отива към селото, дето са били тии. Като достигнал близо до селото, найшел тамо няколко си селци, които дошли с колата си да секат дърва. Той ги попитал де са делибашиите и те му казали, че са в селото им. Тогава той им заповяда: „Идете тичешком и кажете им, че Хасан ага иде с войнство да ви удари." Селците отишли, а той оставил само десет момци тамо и им заповядал да чакат, додето той иде на другата страна на селото да зауземе едно тясно гористо място, отдето ишел пътя, аче тогава да почнат тии да гърмят задружно с пушките си и да пристъпват убранително към селото. Така Хасан ефенди наместя засадата си на тясното място, а десетте момци почват да гърмят. Делибашиите, приемши известието от селците, че Хасан ефенди иде с войнство да ги удари от онова направление, от дето са гърмяли пушките, навъзсядали си конието си кой как е можал и бягали са уплашени и без никакъв военни ред по онова направление пътя, дето Хасан ага бе наместил засадата. Достигши же на това място, засадающи са изгърмяли само няколко си пушки и общото смущение и развала са се явили между делибашиите, кои са остали като вдървени на това тясно място, мислещи, че са от сички страни обиколени от множество войнства. Тогава Хасан ага им е предложил да положат долу оръжие и да се предадат, което се е изпълнило незабавно. По тойзи начин заробени делибашиите, доведени са в Разград във владетелний дом и поставени са на двора. Хасан ага е седнал на горника (къошка, чардака) и заповядал е да донесат петстотин оки тутун и петстотин оки кафе в особни делове, а в един дял две оки тутун и две оки кафе. После е заповядал да додат сичките градски бербери и да си донесат клещите, с които вадят зъби. Насред двора е поставен стол и бяла книга и най-напред са призовали главатаря на делибашиите да седне на стола, а берберину е било заповядано да му извади зъбите един по един и да ги слага на бялата книга, да ги види всеки. Тъй и на сичките други са извадени зъбите до един и раздадено им е по ока тутун и по ока кафе, а главатарю по две. После им са дадени конието и заповядано им е тутакси да изидат из града и да идат, отдето са дошли, като им е казано, че не щат ги мъчи веке зъбите им, като ядат, та да искат плата диш-хакъ́ за тях!

ветници, но под турски облекла и непознати всякому: едного от тях е отправил в Цариград като посланик с писма до султана и до великаго везиря, извещающ му, че той е покорен султану и че от неговата царска заповест не ще излезе навън. Отправений за това назначение българин види се да е казал нещо си тогдашному видинскому гърку митрополиту, защото българите в тях времена, упоени от вероизповедное пустоверие, нищо не криеха от духовниците. Злобливий фанариотин е отправил понапред в Цариград известие до патрика, кой незабавно е известил великому везирю, че такъв и такъв посланик иде от страни Пазвантоолу, т. е. с цел да убави султановое приуготовление, а не, че е покорен Пазвантоолу султану. Великий везир веке е знаел как тряба да постъпи с послайика. Щом е дошел българина и се е представил великому везиру с писмата, великий везир, груб и свиреп турчин, поръчва тутакси да доде тамо паличника (джелатина) и казва българину: „Прикажи истината, защо те е проводил Пазвантоолу. Аз зная сичкото!“ Българина, без да се уплаши, намислил тутакси и той една хитрост и казва: „Ефендим, аз се уплаших дотолкова като видях паличника над главата си с ножа, щото изгубих си ума и нищо не мога каза

Това е задоволило твърде много българите, а турците е наскърбило, защото делибашиите не са закачали турците, но само бедните села български. Най-много е разярил тогашное турско правителство против Хасан ага това глумливо наказание на делибашиите, защото тии са дохождали от Азия с допущение на върховната власт и ходили са по сичка България да държат народа в страх и трепет! Турското правителство е прогласило Хасан ага ферманлия = осъден на смърт от султана и изпроводило е подир неколко си време множество войнство да го ударят в Разград. Хасан ага, от своя страна, се е приготвил и той за бой и укрепил е Разград с окопи. Битката е траяла доволно време, но Хасан ага е бил издаден от свой си най-верен главатар Кючюк Ахмед, кому е бил въверил едно знаменито отделение войнство да държи загърби му местата. Доде се е бил Хасан ага начело на войнства си и е побеждал султанските войски, тутакси се е видял нападнат загърби и смущението е станало във войнството му. Но он и тогава се е бил до отчайност. Най-после се е оттеглил с няколко си момци и отишел е в Белковца при тамошний аянин, кой е бил негов приятел и малък един деребег. Он го е приемнал приятелски и обещал му е, че ще стои против султановите войски. Хасан ага се е отпустил като при верен приятел, но издателя Белковски аянин е гудил да го убият с измама и проводил е главата му в Цариград, последствии коего се е сдобрил със султана! Това е било подир смъртта на Пазвантоолу. Хасан ага е бил приятел и на другите българи, които не са били под неговото владение. Той е заемал много пъти на Котлянското общество пари да си изплащат даждията, когато са имали нужда. Хасан ага е носил абени потури и абички, шити в Котел. Също и Пазвантоолу носил оттамо дрехи, защото котляните са били тогава прочути шивачи в абени дрехи. Хасан ага е носил на глава си черно кожено калпаче, а не сарък = шал, както другите турци.

засега! Отведете ме да дода в себе си и сичко ще ви разкажа.“ Това изрек, паднал е на земята като замаян. Везиря е повелил тогава да го затворят в една стая и да го държат, доде дойде в себе си. Българина е чул сичките тия речи и знаел е веке що го чака. През нея нощ българина изчезва от стаята, в която са го били оставили да дойде в себе си. Какво е станал той българин, накъде е побегнал, не знае се. Толкова се само проповяда, че уж в Русия побегнал. По-вероятното е, че той се е завърнал през Влашко пак във Видин. Пазвантоолу, като разумял за това предателство гръцкаго митрополита, незабавно го е обесил и поставил другиго. Тогава веке се реши голямата битка и султанските войски почнаха да се отправят към Видин. Отец Софроний, съвременник на тия събития, описва в своето си житие много подробности върху движението на Пазвантоолу. Оттамо се вижда, че Пазвантоолу е имал голяма цел и той е подигнал кърджалиите, както и султана Върбишки склонил на това, обещав му да стане той цар, а он, Пазвантоолу, везир.

[Ръкописът остава недовършен.]

БЪЛГАРСКА СТАРИНА

ПОВРЕМЕННО СПИСАНИЕ. ИЗДАВАЕМО В НЕОПРЕДЕЛЕНО ВРЕМЯ.
КНИГА ПЪРВА. ИЗДАНИЕ ПЪРВО. МЕСЕЦ ЧЕРВЕН (ЮЛИЕ) 1-И. БУКУРЕЩ,
В КНИГОПЕЧАТНИЦАТА СТЕФАНА РАСИДЕСКА. 1865.

I. ОСНОВНИ НАЧАЛА ЗА БЪЛГАРСКАТА НАЙ-СТАРА ПОВЕСТНОСТ

Най-старите начала повестности всякаго народа се крият в неговите първобитни жилища, в неговото старонародно вероизповедание, в неговий първобитен език.

Увод

По изпитаните и одобрените изследования на най-учените любословци и езикоизпитатели (лингвисти) признато и приемнато

е за необоримо начало и доказателство, че сичките живеющи в Европа народи са преселци въобще от великая Азия, някои си от памтивека еще, а някои си в познати отчасти времена и повременности, доколко е забележила о тому всемирная повестност.

А в еще по-обширна смисъл учените отдават и първото появление на света человеческаго рода въобще в Хиндистан, както и първото разсеяние на науките оттамо е почнало.

Ето що говори о тому един учен: „Индийското мъдрословие е толкова обширно, щото сичките системи мъдрословия се срещат в него; то съставля един цял свят мъдрословия и може се каза буквално, че повестността Индийскаго мъдрословия е едно съкращение на цялата повестност мъдрословия."[1] (Cours de l'hist. de la phil., par M. V. Cousin, 5, L)

А другаде истий списател говори: „Азия е люлката образования. Повестността дотамо достигва и не по-нататък."[2]

Друг же един учен говори следния върху Хиндистан: „Деветнадестий век, чрез своето собствено назначение и чрез науките на прошедшите векове, призван в по-деятелно и по-разяснено изискване на цялата истина, почувствува, че историческите, философическите и религиозните изследования да би имали оттук нататък едно здраво основание, тии трябва да започнат от Възточний свят, кой е бил предтеча в областта на знанието и мисълта на Западний свят, който еще от Платоновото време се признаваше негов ученик. Да би убо подпомогнал това чувствувание, кое се показва више и више и да би послушал на една производителна мисъл, предприех трудовете върху възточното мъдрословие (философия) най-високото и най-пълното изражение на мисълта Възтока. Между тойзи свят, почти съвсем нов за нас, Хиндистан със свой самскрит[3] език толкова учебен и толкова метафизически, със своята вероизповедна мисъл толкова дълбока и толкова висока, със своята си философическа мисъл толкова дълбокомислена и толкова отважна, със своето въображение толкова творческо и толкова великанско, и своята природа толкова удивителна и толкова изобилна, Хиндистан, казваме, ни се явява голямото и древното гнездо на человеческата мисъл, като една точка средоточна и осветляюща от тойзи широк кръг на философическите и вероизповедните идеи, на узирително сродствени наречия, коя обемна горна Азия и коя достигна да обигърне сичкия почти стар свят. Въистина, че на горните Азийски равнини се е появил за първи път человеческий род; и оттамо е протекла голямата река образования, преди

да покрие Европа и преди да постави подире си обширни песъчливи пустини. Человечещината не може би добре позната частно, тряба да я видиме в своята заедност. Тряба да присъствуваме в рождението ѝ, в зрялата ѝ възраст и разпадването ѝ. Тряба да можеме да свържем на ново кръжилата на тая голяма верига, коя като Нил река крие еще своето начало от зрението света. Тая верига за нас има своето най-отдалено кръжило в Хиндистан; и дотамо само, както за Нил до Абисинийските планини, е дадено досега на человечната наука да се възкачи. Негли за бъдущност е предоставено да се дигне булото, кое покрива еще далечните начала света."[4] (Essais sur la philosophie des Hindous etc. par. C. Pauthier... Paris, MDCCCXXXIII)

Истий учен говори и следния в истое съчинение: „Според едно любопитно предание, съхранено в Дабистан, Колистен, във време Александра Македонскаго, бил проводил в Македония между другите индийски любопитности, и една изкуствена система на логика (мисленик), коя брахманите били съобщили гръкам и коя е била основата на Аристотеловата метода. Демокрит живял 500 год. близо преди Христа. Той пътувал в Египет, в Персия и в Хиндистан, според Диогена Лаертия, Климента Александрийскаго и Елияна."[5]

А една нова списателка, веща в Самскритата книжнина, госпожа Clarisse Bader, член от Азиятското дружество в Париж, говоряща за Самскритската книжнина в Англия, в Германия и във Франца до какъв степен е дошла, казва в своето си съчинение: „Не е ли сега една счастлива минута да призовеме вниманието към една книжевност величествено нравоучителна? Гърция и Рим, сами признати досега за източници класическаго съвършенства, пресъхнаха."[6]

Това е мнението и стремлението на учените за бъдущата книжевност в Европа, т.е. да додат на истинните начала повестности человечества, а не да се водят веке сляпо от записаните в гръцките, еврейските и латинските книги.

Ето що говори и Лукиян, гръцки списател (живший около 180 л[ето] после Христа) върху началото на мъдрословието, т.е. на науката, в своето си съчинение — „Δραπέται" — „Отстъпници", де олицетворява в женски род мъдрословието (философията) и представя го говорещо със Зевса, като дъщеря с баща си:

„Т.е., че мъдрословието, науката, най-напред в Хиндистан се появила, в брахманите, а после в Етиопия, после в Египет и в Бабилон, в халдеите, оттамо в Скития, после в Тракия, отде

Евмолп отишел в Елада и ги научил вероизповедание, а Орфевс ги научил музика (грая) и тъй започнали науката в старата Елада, отде тракийците, кои не са били елини, но говорили са еще един твърде ближен език с тях."[7]

Възпоменаемо же в Старий завет място едем (рая) за първо обиталище първаго человека, най-учени днешни европейци, изследующи го в строга сравнителна любословна наука, т.е. със разсъдителен разбор на записаното в Стария завет земеописано положение и на днешните точни изследования на тях места, гори и реки, доказват, че то място спадало в горите Belourtag — Белур-даг (светла гора), на мястото, дето тойзи хребт (греда) се съединява с Хималая към равнината на Памира.

Учените са делили досега народите в Европа и Азия на две главни отделения: на индо-европейски и семитически, както и езиците им. В първото отделение спадат потомците на арияните, а във второто потомците Симови.

Но това име семитически (потомци Симови) в повествователна истинна смисъл не е право, дадено е само тъй от учените за улеснение и порядък повестности, защото по днешната изтъщена и усъвършенствувана почти наука тия стари знания, черпени от еврейските книги за Симови, Яфетови и Хамови потомци, както и за други много работи, остават настрани и науката, да би дошла до истинни следствия, тряба да бъде свободна и независима от всяко предразсъдие и от всяко извънестествено измишление, както говори твърде умно о тому и учений A. de Humboldt в своето си съчинение „Cosmos": „Науката, за да бъде независима, не тряба да се стеснява от никакво вероизповедно правило, както е необходимо и за нравствените и вероизповедните вярвания да бъдат защитени от следствията, до които науката може да се доведе от своите изяснения."[8]

Наименованието индо-европейски народи и езици имало е за основа освен другите доказателства, изчерпани от науките, най-много сродството на езиците, които говорят или са говорили европейските народи, със самскрит и зендски, най-стари съхранени в Хиндистан езици.

И действително, че това е едно живо и необоримо доказателство, кое не подпада в никакво си съмнение и опровергание.

Сравнителното любословие достигна еще по-далеч чрез ежедневните нови успехи в езикоизпитанието и сега дава едно по-обширно и по-общото потомствено име на народите: race aryenne — ариянско племе, както и на езиците langues aryennes — ариянски езици.

Учените полагат, че то ариянско племе някогаш е имало своята първобитна люлка — жилище, и че, разделивше се на две големи отделения поради вероизповедната разлика, коя се види във Ведите и Заратовите книги Занд-Авеста, отпосле еще са живяли заедно за няколко време и учените им са имали сношение между си заради вероизповедния раздор, кой е последовал в тях. И действително, че сравнителната наука на сичките ариянски езици може ни доведе до една по-първобитна повременност езика, в която първите отци на индийците, на персийците, римляните, славяните, келтите, германците и на гърците са живяли заедно в същите огради и под същите стрехи.

Ето що говори един учен езикоизпитател върху тойзи предмет и за старите ариани: „Метнете погледа си на сравнителната таблица спомагателнаго глагола ас, бити в разните арианси езици. Избранието на аса между сичките коренни слогове, кои также би могли да изражат мисълта на съществуванието и прибавлението на тойзи корен на един ред личних значении, кои са били сички изначала лични местоимения, били са дела лични, или ако щете, дела исторически. Тии са се изпълнили един ден, в едно определено време и в едно някое си място; и защото нахождаме тейзи исти форми в сичките членове на тая фамилия (арианскаго езика), от того следова, че преди еще да се отправят праотците индийцев и персов към юг, а праотците на гърците, римляните, келтите, тевтонците и славяните преди да си възстановят първото становище към европейските крайбрежия, съществувало е едно малко племе от арии, възстановени вероятно по най-високая равнина в Средна Азия и кое е говорило един език, кой не е бил еще ни самскритий, ни гръцкий, ни немский, но който е съдържавал източника на сичките тия наречия. Тейзи арии са били орачи и били са веке достигли на един някой си степен образования. Тии са отбягвали местта на кръвта и били са осветили брака; и тии са се молили Съществу, кое дава светлостта на небото и живота, под истото име, кое чуваме еще днес в храмовете на Бенарес и в нашите черкви."[9] (Max Miiller, „La science du language, cinquième leçon," p. 227)

Други же учени казват, че 1500 год. преди Христа един народ е излязъл от недрата на Ария (Arie), който се е отправил към юг, преминал Хималайските гори, победил туземците дасиите чрез своето си нравствено преимущество и умно развитие, съставил в Саптасинду (Индия погърчено) езгрото индийскаго народа.

Както и да е, сичките днешни най-учени езикоизпитатели приемат тая мисъл, основающи се на сродството и единството езиков.

По това направление, т.е. по шествието на сравнителната наука езикоизпитания, ние се заузехме да напишеме „Основните начала за българската най-стара повестност", отхвърляющи на страни скитските и татарските ями, в които тъй немилостиво са ни хвърляли и стари, и нови писатели, кои са писали за нас, без да познават езика ни, народните ни от старости съхранени обряди и обичаи, старонародното ни вероизповедание, песните, приказките и пословиците ни, първобитните наименования на местата, по които живеймe от памтивека и проч., и проч. Не по-малко отхвърляме и неосновната мисъл, коя са имали сички почти досега учени, че място първаго появления и разсадник първаго преселения на славянското днес названо племе било уж от север на юг, а именно от руските пустини, по които са ни скитали историците неуморно; а не от юго-въсток към северо-запад, както е действително и било то първо и най-старо преселение.

Не че не признаваме познатите някои си по-последни преселения от север, но че щем доказа необоримо, защо ние сме първите и най-старите жители в Европа и най-чистите потомци на ариите, дето се и до днес нахожда обитающ български род, и че тии последни преселения са били се пак от наши единородци българи, кои са били зели онова направление еще от Хиндистанското си преселение и от Бабилонските страни, дето се задържаха много време, и после в познати от повестности времена дохождали в Европа не изеднаж, но на няколко си пъти и смесили са се със своите еднородни братя; а не че били татарски пълчища (орди), както са искали да ги представят странните историци, повлечени от византийските пристрастни и невежи списатели или же имеющи и своя си цел!...

Татарски някои си орди са проникивали в Старопланинский полуостров, но то е било твърде после и когато веке български царства съществуваха и името българин е било познато добре в Европа. А и тии татари и до днес се татари са остали.

Всяк здравомислящ человек може да разсъди, че тии най-стари преселения от Хиндистана в Европа не са могли да станат тъй за скоро, нити изеднаж, но трябало е векове за изпълнението им; нити пък са могли сичките да минат по едно си направление и чрез едно само място, защото някои си направления и места, а именно малоазийските и Възпора били са заузети от по-първите преселения и поради коя причина са ставали и боюве между им, ако и да са били единоплеменни.

Положивши себе за свято и необоримо начало: племената

в преселенията си доносят със себе си първобитното си земеописание, своето вероизповедание и прилагат това земеописание на новите места, по които се населяват, положивши, казваме, това свято и необоримо начало, започваме кратките си изследования засега от тая точка зрения за българското най-старо битие.

А изследованията си разделяме на следния:

1. Какви местни названия са съхранили българите в днешните си жилища, пренесени от старите им жилища — Хиндистан.

2. Какви остатки от индийското старо вероизповедание се нахождат в днешните народни български празници, обряди и обичаи, баяния и очищения с води, песни, приказки и пословици, поклонения в някои си пещери, както и самите имена богов и проч.

3. Какви възпоминания е съхранил сам народ за преселението си от Хиндистан.

4. Сравнение българскаго езика със самскритаго и зандскаго и живи доказателства на много единствени свойства, коих само български език от сичките други европейски езици и досега еще е съхранил.

5. Името българин що значи и как е съхранено под това значение еще от начала преселения им в Европа.

6. Повествувателни възпоминания три века преди Христа, в народни песни, пеяни и до днес еще по България от народа.

7. Разяснение на Волжанското преселение и на мечтаемите за татарски орди Аспарухови и Кубратови военни отделения.

8. Кои са причините, що са увардили българите досега еще тия толко древни остатки.

9. Дали са имали българите писменост и книги преди кръщението Преславскаго двора и какви доказателства имаме на това.

10. Разбор върху мненията, които са имали досегашни многи писатели: а) Че българите били уж татарскаго рода и поколения; б) А други някои си, че славяните и германците били уж потомци на скитите, които (скити) не били уж татарскаго рода и проч.

11. Народната българска цивилизация, съхранена в тях, коя ги отличава от другите народи и остатки от стари изкуства, занятия и художества в народа днес съхранени, кои сочат едно твърде старо и отдално от днешните времена образование.

Тия са началата и направлението, по които щем се държа

в изследованията настоящаго си съчинения „Основни начала за българската най-стара повестност".

Но да би дошли до тях точки предмета си, нужно е да метнем първо един кратък поглед върху най-важния точки всемирной повестности и тъй да започнеме нашата българска.

НЯКОЛКО РЕЧИ ВЪРХУ ВСЕМИРНАЯ ПОВЕСТНОСТ

Определение повестности

Речта повестност на български език съответствува с речта история, която сичките почти европейски езици са приемнали от гръцкая мнима първобитна реч ἱστορία; мнима първобитна казваме, защото нейний корен слог е ἱστ кому, като се прибави изгубената дигама F, става F—ιστ = віст, равно с нашата първобитна реч вест, коя значи: ведание, известие, знание. Ние на наш български език имаме и глагол веда или ведая, ведаям, ведам и съкратено вем, кой значи: зная, имам знание, вест, ведание от нещо си.

На самскрит и зендски език исто се находи тая реч веста или веда, коя значи: ведание, знание точно. Най-старата самскрита свята книга носи име Веда, мн. Веди, коя се тълкува от учените им: ведание, знание. А на зандски език Заратовите книги носят име Занд-авеста и авеста значи узнато, определено, известено или увестено нещо. После има на самскрит език и реч авестита или авестана, се в истое значение. Една же от богослужебните Зански книги носи име Ясна или Изясне, коя тълкуват учените: изяснение към Бога.

На това основание ние предпочетохме в наш български език нашата чисто българска реч повестност, вместо преправената от гърците ἱστορία — история. Защото наший език няма никаква си нужда да заема чужди речи от други езици, имеющ в изобилност свои си и могъщ да земе от матката си самскритаго и зандскаго езика и удобен същ да стваря нови по потребата си; а не да заема створените и прекроените от гръцкаго езика свои речи, кому ги е некогаш той дал!

Самата убо реч повестност значи вести, знания, известия, които человек е събрал от начала появления си на света и събира еще до днес.

Начало повестности

Между сичките световни створения человек е дарен от майка си природа с такъв съвършен умен състав, щото той сам може и умее да размишлява и разсъждава върху сичките други същества, т.е. върху нихните действия и страдания или просто върху положението им; а впечатленията, които му причиняват неговите разгледвания и разсъждения да втълпява в глава си и да стават понятия, от коихто се съставя ума му; защото ум не значи друго освен: знания добити в глава человека. А като добие человек знания, има и тая дарба от природи не само да ги съхранява, сиреч запомня в себе си, но еще и да ги предава и повествува другим чрез езика си. Щото първото начало повестности се крие в първото человеческо появление на света, когато се е створил от него и говорений език.

По тому началата на най-старата повестност всякаго народа се крият в неговий първобитен език, защото езика е оръдието, чрез което человек е изражавал от зачала появления си и до днес понятията си, кои не са друго, както вище казахме, освен знания, вести. Но тук разумяваме, твърде в тясна смисъл, първобитний език, т.е. коренните му слогове, кои не са претърпяли никакво си отстранено изменение и коих първий человек е створил от разновидното действие природи, за които може се каза, че тии изражават самото действие природи на человека и неговото к ней отношение. С други речи да кажем по-ясно: ако би било възможно да се разтопят химически тии първобитни корени реч, ще се види в тях веществено самото действие природи.

В първобитний език человека са се съхранили няколко си даже цели речи, кои доказват черти от неговий първобитен живот и потвърдяват съхранението от попредания някои си тъмни вести о тому, за които писаная повестност никакво удовлетворение не е във възможност да даде.

Забележка. Ум = знание. Българите казват: не умее да направи нещо, т.е. не знай да направи. А раз-ум е разположението на знанията. Сичките человеци имат ум, т.е. събират въобще знания в главите си, като се породят на света с цели и здрави чувства, но сичките нямат раз-ум, т.е. не знаят да разполагат знанията си нити в полза себе, нити в полза другим. Такива же, без разум, человеци са твърде близо до безсловесните животни, защото и тии имат до някой си степен ум = знания, но не могат да ги разполагат както человеците, т.е. нямат разум.

Ум е реч съставена от предлога у и от личното местоимение мь = мя = мън = мене и значи буквално: у мене, т.е. държа нещо си у мене си, в главата си, имам знание. Това му е първобитното значение, а после има и значение ем = емам, поемам, разбирам, научавам и др. Българите казват за человека, кой учи мъчно, т.е. добива знания: не поема или не приема. Народ по негде си вместо ум, изговаря юр.

В Хиндистан, когато щат изпълни първата молитва или посвещение на едно дете, което е назначено да стане брахманин (поп), произносят в молитвата тая иста реч ум няколко си пъти, т. е. благославят го да добие ум, а то не значи друго, освен да добие знания, наука в святите книги, които по бъдущното си звание тряба да изучи добре. Това се е съхранило и в българите да благославят и съветуват младите: „Бог да ти даде ум, синко, и разум"; и „То ще му доде ума, ами кого ще намери." А то значи, че и простий народ знае и вярва, че ума отпосле доходи, т. е., че человек добива постепенно знания и тии стават в него ум, а не както ищат мъдрословците да мъдруват върху ума и върху други много.

Ето една остатка на една голяма истина, коя народ наш е съхранил в себе си от памтивека!

В Индийското баснословие Oumâ, жена Сивова, се представля за най-голямото съвършенство умнаго развития. Забележително е единството на речта Oumâ — ума, с нашата реч ум и със значението ѝ!

В индийските молитви Om или aum — ом или аум е един таен и свят слог, който е предложен пред сичките им молитви и възклицания. Съставен же от три букви, а, у и м, двете се сливат в ô. Той значи или тълкува тримата големи богове, кои съставят брахманската тройца. Брахма с а, Бишну с у, и Сива с м.

Предмети повестности

Человек по природний си умний състав иска сичко да знай на света, както и сичко да владее, в което е успял и успява доволно. Но тук, като казваме свят, не разумяваме само наший земен кръг, на кого обитаваме, но и сичкий друг голям свят, т. е. небесните телеса, които видиме и не видиме и при които наший земен кръг е една твърде малка частица.

Колкото за предметите, които са в наший земен кръг, человек през самите си естествени негови оръдия успял е и се

успява нанапред да узнай множество работи отблизо; но за небесните телеса, пак през умная си сила измислил и устроил е изкуствени оръдия, чрез коихто е узнал до сега твърде много и о ним. Щото в обширна смисъл повестността обема сичките знания человека, а в по-тясна смисъл обема и има за главен си предмет само человеческите дела, със строго разсъждение, одобряюща добрите и осъждающа злите; и това твори за в полза и поучение человеческаго рода.

Когато же повестността обема делата на сичките познати по земний кръг человеци, тогава се назова[ва] всеобща или всемирна повестност; а когато обема и повествува делата едного самаго народа, человека, местно или повременно някое си събитие и проч., тогава се назовава частна повестност.

Източници повестности

Първи и най-стари източници повестности били са: живите предания, които са се съхранявали и предавали в приказки, песни и пословици от рода в роде и кои до днес еще съществуват в многи народи.

После идат остатките от стари здания и окопи по повърхности и по вътрешности земи; остатки от изделия: медни, железни, сребърни, златни, костени, каменни, гниляни (пръстени) и друг.; разновидните начертания по разни предмети, които са и началото писмености. А когато веке писмеността е почнала да се явява и усъвършенствува, тогава и повестността е почнала да се записва постепенно по-съвършено.

Но в такова положение на подобни източници, разумява се, повестността не е могла да бъде истинна по сичката обширност на първите и старите сказания и записки, защото там са се въвели басни и измишления такива, кои никак не са съществували, а най-паче от разновременните жреци и попове, кои най-много лъжовни работи са измислили и държали са народите в тъмнота и невежество, да би могли да ги владеят и да живеят от труда и потта им.

Тии са искали да представят себе си нещо повеч и друго от человеци, т. е. че тии познават някакви си извънестествени сили, а то сичко е ставало с откритието на някои си природни тайни, които простий народ не е знаел и приемал ги и вярвал ги за извънестествени, откриваеми жрецам от едно или от много невидими и всесилни същества, или богове, с които уж жреците

имали сношения и им ги казвали! Такива неща видим и до днес в многи вероизповедания на многи народи.

Освен тия заблужденията, кои са се въвели от самите учени, писавши по разни убеждения, както н. п. мисълта, която е толкова владала в християнските народи, че евреите са първий появивш се на света и избраний от бога народ, че техний език е на когото е бог говорил Адаму и че от него са произишли сичките други езици и други много подобни неосновни работи. За старите гърци, що се е мислило, че тии са първите в Европа и че техний език е първобитен език и др., тии сички са нанесли едно голямо заблуждение в писаната всемирна повестност. Затова днешната наука и изкуство се е занимало и занимава се непрестанно да отдели и очисти повестността от тия неистини и да я положи на истинни и доказани основания, доколкото е възможно чрез досегашните открития и изпитания, като отхвърля настрани басните и измислените приказки, които са писали и оставили разни народи. А на това новата наука има за най-отдални и най-истинни източници Ариянская богата книжнина, коя обема първите начала на сичко почти, що е досега европейската наука открила и усъвършенствувала и има еще да открие и усъвършенствува.

По тойзи начин европейската повестност ще земе съвсем друг ход за малко време и книжнината ще вниди в едно друго обширно и ново поле, де ще найде други по-благовонни цветове и плодове, родени в разтворений хиндистански въздух преди няколко си тисящи години!

Разделение повестности

Всеобщата повестност, както е до сега писана, дели се на три главни отделения: на стара, средна и нова. А после има и други подразделения, както някои си повременности, в които са се появявали в действия някои си знаменити народи или человеци, вероизповедни или граждански променения, знаменити някакви си появления, събития и др. А тии сички са забележени като главни точки, служащи за по-лесно запомняне и разяснение повестности.

С други речи да кажем: науката искала да нареди и представи всеобщая повестност человечества като един цял живот человека, кой има своите възрасти (пори) и всяко знаменито общо или частно събитие се е трудило да съедини и положи в связ и ред повествувания на свое подобно място. Но това не може

да бъде, ако не се почне от една първа точка времени и места. Затова летоброението и земеописанието са две необходимо нужни науки за повестността и без тях не е възможно един человек да има точни знания повестности.

Досега всемирная повестност няма друга първа точка летоброения, освен точката сътворения мира по Моисеювите книги, кое летоброение между християнските же народи е неустановено и разновидно поради разногласието на еврейските книги, от коих то е черпано това знание.

Учените са мислили за по-естествена точка отшествия им в летоброението, сътворението мира или по-право человека; но до сега науката никак не е могла да определи тая точка.

Познатое летоброение от европейските народи е следное: според възточните от сътворението мира било 7373, а според западните 5869. Според евреите же 5625, а според други някои си учени изследователи се предполагат и другояче броюве.

Но според нехристиянските народи, именно кинезите и индийците, това приемнато от християните въобще летоброение никак не е съгласно с нихното число, защото тяхното летоброение от сътворения света отива твърде далеко и тии имат някакви си повествувателни доказателства върху някои си събития, кои надминуват твърде много европейските в летоброението.

Това по Моисеювите книги летоброение са делили на три главни повременности: а. от сътворения света до потопа; б. от потопа (5131) до рождението Христово; в. от рождението Христово (1865) до днешните времена. По това же летоброение разделена е и всемирная повестност на три главни повременности, т. е. най-старата започва от сътворения света и достигва до 500 г. подир Христа, защото тогава веке се разваля Западната Римска държава от северните народи, изчезва веке старий граждански обществен и нравствен свят и основава се други нов.

Забележка. Тая мисъл — че старий свят изчезва и се установява нов, не е основана на истината, защото истинното родопоколение, както и мястото на народите, които учените са земали за нови и за първи път появивши се в Европа или по някои си места Европи, никак не са били познати в точност, понеже сравнителната наука и езикознанието, от коихто само могат се доби истинни и точни знания о подобним предметам, не бяха еще напредували, когато историците са решили и записали това разделение повестности. По днешната наука всемирная повестност почва да зема друго съвсем направление и

ще достигне да отхвърли множество неосновно записани и натрупани работи.

Средната повестност достигва до 1500 г. подир Христа и означава се от различни знаменити появления, както: установлението на Турската държава в Европа; откритието на Америка и Добронадеждний мис (le Cap de bonne Espérance); черковното преобразование. Новая же повестност достигва до нашите времена и шествува нанапред.

Колкото за точката местности, т. е. де е било първото появление человеческаго рода и отде е почнало неговото разпространение по сичкий земни кръг, всемирная повестност, се пак по Моисеювите книги в повествувателна смисъл, съгласно е шествувала, т. е. първата люлка человечества във великая Азия е положила. И на това тя, чрез учените открития и изследования, има твърде много удовлетворителни доказателства за европейските народи, че са действително преселци от Азия в Европа; а най-необоримо доказателство е, както и другаде казахме, голямото сродство на европейските мъртви и живи езици със самскрит и зандски език, най-стари съхранени писменно в Хиндистан езици, поради кое учените бяха назовали европейските езици и народи индо-европейски, а новата днешна наука им дава названието арийски езици и народи.

Но за точката времени, т. е. кога е сътворен света и кога се е появил человеческий род на него, всемирная повестност няма о тому никакви удовлетворителни знания, а нити езикоизпитанието и сравнителното любословие, нити друга някоя си наука и изкуство могат достигна до тамо!

Истина, че сичките стари вероизповедания, които са служили за повестност старим народам, възпоменуват едно и какво да е първобитно неустроено вещество, от кое е сътворен света, но кога и как, о тому никакви доказателства няма. От того произходи и разногласието в летоброението о сътворению света, защото е нещо неизвестно, т. е. времето, кога е сътворен.

Многи учени са се покушавали чрез различни изкуствени изпитания и изследования да достигнат до някакво си удовлетворително следствие, но не са могли. Толкова само са успяли чрез множество открития да узнаят, че тойзи свят, земний кръг, е претърпял твърде много разорения и променения, щото летоброенията възрасти, които му са отдали тейзи и онейзи народи, не са точни и истинни. Това също може се каза и за летоброението потопа, т. е., че не е точно и истино, ако и да е доказано чрез неизбройни и необорими доказателства, че действително е бил, освен попреданията на сичките почти народи, че е било някогаш потоп.

Индийските стари книги, както и гръцките, които са зели тях знания от индийците, споменуват няколко си потопа. Само еврейските книги сказват за един, и то всемирен потоп, кой навярно, че е последний.

Забележка. Върху неосновното летоброение в еврейските книги, освен другия, могат се предложи и следния: в изследованието за древността на зандските книги и на името Зарат (Зороастър погърчено), учените навождат множество отломки от стари списатели:

„Аристотел же първо о мъдрословию. Магите са по-стари, казват, от египтяните и тии вярват в две начала — добър и зъл дух; едному же име Ара-мъзд (Ζεὺς), а другому Ариман — Ахаран (Αΐδης гръци)“[9] (Диог., Лаерт).

„Бероз, който ни бе запазен в арменския превод на Еузеб, споменава една медейска династия, основана във Вавилон от един цар на име Зороастър, много преди Нинус; той живял към 2234 г. преди Исус Христос.

Ксантус Лидийски (470 г. преди Исус Христос), споменат от Диоген Лаерс, поставя пророка Зороастър през 600 г. преди Троянската война (1800 г. преди Исус Христос).

Аристотел и Евксод, съгласно Плиний (Hist. nat. XXX. 1), поставят Зороастър 6000 години преди Платон; Хермип го поставя 5000 години преди Троянската война (Diog. Laërt. Proem.).

Плиний (Hist. nat. XXX, 2) казва, че Зороастър е живял няколко хиляди години преди Моисей евреина, който създал друг вид магия.“[10]

Днешната наука не приема последний потоп за всеобщ, според както е записано в еврейските книги, но за частен, т. е. че сичкий земен кръг не се е потопил, нито сичките человеци и животни са изгинали.

Многи учени са писали върху тойзи предмет и трудили са се разновидно да докажат естествените причини, от които е станал последний потоп, и начина даже как е станал, както и за сътворението мира. Ние щем говори о тому нещо си вкратце, по най-новите одобрени от учените изследования, но само в извод на повествувателната част, а не с математическите им доказателства, които тии учени мъже са довели, защото тука не е наш предмет то. После щем дойде на спасените от потопа народи и на нихното преселение от Азия в Европа, между които щем видя и нашите стари праотци българи или в обширна сми-

сăл словени, кое е наший единствен предмет в настоящее съчинение.

(Следова във II-та книга)[11]

.....

VI. НАРОДНИ БЪЛГАРСКИ ПОВЕСТВУВАТЕЛНИ ПАМЕТНИЦИ, ПОТВЪРДЕЮЩИ, ЧЕ БЪЛГАРИТЕ ДРЕВЛЕ НОСИЛИ И ИМЕТО КИМБРИ ИЛИ КИМЕРИИ И ЧЕ БРЕМ И БОЛГ БИЛИ БЪЛГАРСКИ ЦАРЕ

Преди да изложиме тия паметници, мислиме за нужно да кажеме нещо си върху нашата народна книжнина:

Българската наша народна книжнина е почнала да страдае еще от появлението християнства в македонските българи поради наводнението елинизма, кого е разпространявало гръцкото племе за политическата си цел със сичките си възможни средства. Всякога, когато погърчената векè Византийска империя е преодолявала над българите (а най-паче от десятаго века, когато гръцкий език измести латинскаго), най-голямото ѝ старание е било да претопи българский народ в себе си с уничтожението на книжнината му. Това се види от самите гръцки някои си писатели, които се изражават, че тойзи въпрос бил за смъртта или за живота на елинизма!

Самото прибежище на българската народна книжнина е било в пределите на Стара планина в непокръстените тогава българи, де се е съхранявала пренесената им от Азия старотракийска отпърво книжнина в древните времена, а няколко си века преди Христа, пренесената второ от гебрите (кимбрите) зандска книжнина. Но в кръщението Преславскаго двора (866) и тя пострада като нечестива! Доказателство необоримо при другите ę и въпроса, когото отправя Борисовото посолство на папа Николай I: „Що да сториме с нечестивите книги, които сме получили от саракините и ги имаме?“ Папа же им отговорил: „Непременно да ги изгорите!“*, както и имената на самите възпоменаеми в нея иста повременност книги: Грумник, Коледник, Мисленик, Пътник, Пят-Дзведи и проч., които нямат ни най-малкое сходство ни с елинската, ни с латинската книжнина.**

*Виж от тому въпрос 103 в „Responsa ad consulta Bulgarorum ed Hardouin, acta Conciliorum“, 353—386.

**Ние о тому щем говори обширно във вторая книга настоящего съчинения.

В царствуването же Алексия Комнена (1118), когато се бяха усилили богомилците, кои искаха да въведат пак староиндийското си вероизповедание в България, по заповестта того византийскаго императора (защото византийците владеяха тогава България) изгориха жива главатаря богомилски Василия лекаря и изгориха множество старобългарски книги, като изпроводиха няколко тисящи домородства във вечно заточение отвън България, от коих множество достигнаха във Франца, а именно в Лион и около Лион и заселиха се тамо.

А в завладението Българии от турците, в продължението на седемдесет и пет годишни кръвипролитни и опустошителни общи и частни боюве, всек може да си въобрази какво е пострадала бедната старобългарска книжнина! Минува завладението и се установяват турците в България, но явява се друг по-голям и по-хитър неприятел на българската книжнина и въобще на всяко, що е българско народно! А той е грько-фенерското лукаво свещенство, ведно с грько-фенерските князове, кои са последовали това изтребление на старобългарските книги и гонението на българската народност до 1829 г. явно, а до възбуждението на българите (за черковний им въпрос, кое започва от 1834 и се усилва от 1840) следовали са гоненията малко по-тайно и посредством лукавства.

При такива обстоятелства всек може да разсъди причините на оскъдността от повествувателни български народни книги, които са най-много гонени. Но при сичко това находили се и человеци, в сърцата на които народната искра не била изгаснала съвсем и утвърдили по нещо си в опасност живота си, а други преписали и предавали потомству по нещо си в съхранение. Такива ръкописи се нахождат доста по България под името Царственици, т.е. повестност за българските царе.[12]. Истина, че тии са претърпяли много от невежеството на преписавшите ги и не може се приемне сичко, що е писано в тях без едно зряло разсъждение, но се пак са по-верни в много предмети от онова, що са записали върху нашето прошествие странните писатели.

По-многото же от тия ръкописи са недовършени и безименни.

Наший предмет тук не ни допуща да се впустиме в обширно разсъждение върху тях ръкописи и това, що казахме о ним мимоходом, казахме го само за едно кратко понятие върху нашата народна книжнина, понеже от подобна една безименна ръкопис навождаме доказателства върху името кимбри или кимерии, кое някогаш носили българите.

У нас се находи ръкопис, коя носи следний наслов:

Історїѧ вкратцѣ ѡ Болгаро-Словенскѡмъ народѣ[13], и коя почва повествуването си тъй:

„Болгарскї народъ изыде древле от Чернаго морѧ от ръки Волги и звахѫ сѧ тамо Гимери и Кимери, егда оумножиша сѧ, изидоша первое на овиѧ странꙑ, и ещте предь Алеѯандромъ Македонским.

Илларикъ первъıи краль бѧше потомь же на гфкв 3522. по сотворенїи мїра, кралеваше ими краль Бладилїи, онъ Филипа Македонскаго царѧ побѣди и подданика егѡ сотвори. Послѣди же паки на гхпе, 3685 бѧхѫ два брата имъ крале Бремъ и Болгъ, понеже много кралове надвоеваша, и много землѧ оусвоиша, той народъ назва сѧ по своемѫ имѧнемь. А тои Бремъ повоева западнѭю странѫ и осташа тамо, по краи Западнаго морѧ, Балтииского оу Померанїи, назваша сѧ Пеми и Словаци, потомъ же и Брандибѫри. А Болгъ на восточныѧ страны и землю повоева и оусвои и со своимъ народомъ посели сѧ, и назваша сѧ Болгари, кои потомь со Алеѯандромь Македонскимъ воюѧи имѧ имь wста сѧ македонѧне.

Но паки, по хрїстовомъ рождествѣ вцарство Ѳѡлента царѧ цариградскагѡ, пакн от Волгн прїдоша и даде имъ Оуалентъ да сѧ населиша по край Дѭнавъ.

Паки на оучь: 495 по Хрїстѣ вцарство Ѧнастасїѧ царѧ греческаго прїдоша свеликимь воинствомъ от Волги и люто разбиша греческое войнство, над рѣкою Зѣртою и оусвоиша Тракию и едва царь греческиї со многими дарами смири сѧ съ ними, и отидоша оу Сремъ, и тамо Теодорикомъ готскимъ и талїйскимъ кралемь обладани осташа влѣто хрїстово фг: 503.

Потомъ паки влѣто фдї: 514 прииѯоша отъ Волги съ Вѵѳалиѧномъ вождомъ своимъ, и биша царъ-градъ и царь дарами смири сѧ съ ними и оу Тракїю прииѯоша и поселиша сѧ, и понеже вождъ бѣ Вѣкичь, а по Вѣкича Драгичь.

Паки в лѣто хѯѕ: 666, множайшїи wт Волги из Великиѧ Скандинавїи съ вождомъ своимь Орбатомъ въ царство Константина четвертаго, тимъ имѧнемь оусвоиша всю Тракїю и Мисїю и много кратъ порази войнство греческое той Орбатъ и на всѧкое лѣто дань взимаше wт царѧ греческаго, и прѣстолъ кралевский во Охритѣ постави, владѧхѫ сирѣчь.

А прежде оу Терново владѧхѫ и вси ипололатри бѧхѫ сирѣчь идолослѫжители, и той Орбатъ велми храбаръ бѧше и на всѧ страны, а наи-паче съ греки и тогда разѣмѣша грецы како wт Волги великїѧ прииѯоша и назвахѫ ихь Волгари.

Разяснение

Тая ръкопис, както и више казахме, е безименна и съдържава едно твърде късо съкращение на българската народна повестност: тя започва от пришествието им в България, както е видно, и достигва до падението българскаго царства под турската власт, т. е. до решителната битка на Софийско поле, де е погинал цар Шишман.

В нея се преброяват 41 царе български и разказва се по нещо си от нихните дела. После има прибавление и: „Сѣїи от Болгарскаго народа“, де се описват в кратко имената, месторождението и мястото, де са се посветили 36 българи светци. Подир него следова и второ прибавление с наслов: „Кесари отъ Болгаровъ“, т. е. българи, кои са били императори на византийски престол и изчисляват се такива пет. До тамо же се свършва и това сичко се съдържава в 14 листа на големичка 8^{на}.

Книгата, на която е писана тая ръкопис, е проста и скорошна книга, а правописанието и езика, на когото е писана, както е видно от вишеизложенаго отломка, показват, че не е одавно преписана. Съдържанието обаче доказва, че тя е съставена не от простаго человека и че то е черпано от разни други стари ръкописи, помесено с много и от византийските писатели. Мене е дадена [в Белград, 1856] от покойнаго Хаджи Найдена книгопродавца, кой ми каза, че е найшал в Атонская гора в някой си манастир.

Ние не щем вхожда тук в обширни разборни разсъждения върху цялото съдържание на тая ръкопис, защото не ни е то предмета, но щем съобрази от наведенаго отломка само онова, което вхожда в наший предмет, който ни занимава сега.

Забележка

1. Безименний съчинител казва, че български народ от древности изишал от Черно море от волжанските страни, коих назовава Велика Скандинавия и че тамо се звали гимери и кимери, и че тии дошли на овия страни, т. е. в нинешна България еще преди повременността Александра Македонскаго (разумява се великаго Александра), коя повременност е позната добре в европейската повестност (336—323 преди Христа). Кимбрите же, както е познато, са един и исти народ с кимериите, които живели около северните крайбрежия Чернаго моря, Каспийскаго моря, между Истера (Дунава) и Дона реки и в полуострова, който

отпосле е назван от тях Къръм, Крим (Кимерически Възпор). Кимериите, по свидетелството Еродота, минали от тях места Дунава седемстотин години преди Христа и населили се в Тракия, а една част от тях минали в Мала Азия и населили се около Синап.

Като съобразиме онова, що доказахме до сега с толкова живи и необорими доказателства, че трако-илирический народ, кого Бремовите и Болговите галати, в похода си в България, наишли три века преди Христа в Стара планина именно, че тии били нашите праотци българи, виждаме ясно, че безименний съчинител на тая драгоценна ръкопис казва самата истина, говорящ, че българите, когато живяли около Черното море (по тях исти места, де живяли Еродотовите кимбри и кимери), звали се гимерии и кимерии, т.е. кимбри или кимери, и че тии дошли в Тракия еще преди Александра Македонскаго.

2. Безименний съчинител казва: „Последни же паки на 3685 беху два брата им крале Брем и Болг...“ и проч.; изчисляющ же завладените западни страни от Брема, казва: „А той Брем повоева западнуго страну и осташа тамо, покрай Западнаго моря, Балтийскаго у Померании, назваша ся Пеми и Словаци, потомже и Брандибури.“

Тук имаме да съобразиме твърде важни исторически истини.

Сичките историци съгласно сочат първото появление Келто-Кимбров от Каспийското море и от тамо ги разпространяват по другия страни Европи. Наший же безимен историк казва, че се от тях страни изишли българите; друидските попредания казват, че белгите дошли от северните страни и завладали западните, това исто казва и наший безимен историк за Брема, че повоювал западната страна, но той потвърдява, че се установил тамо, и показва и местата: покрай Западнаго моря, Балтийскаго у Померании, а то е съгласно със Стравоновото свидетелство, кой назовава Белгите, приморци: τά λοιπά Βελγῶν ἐστιν ἔθνη τῶν παρωκεανιτῶν, както другаде говорихме. Французшкий историк Г. Amédeé Thierry изисква завладението в Голия на белгите (кое другаде изложихме), с които нагажда той, че зели участие и волките (les Volkes) и които се старае да докаже едно племе с тях — ето наший безимен историк как ясно показва това завладение в Голия на белгите, българите!

После следова наший историк, че от тях завладени места от Брема, назвали се пеми и словаци, потомже и брандибури, това же можеме съобрази със следное изложение от Г. Amédée Thierry: „Плодоносните земи Боемски (чешки) обитаваха се от на-

рода галатски на боите, коим името, според гръцкото и латинското правописание, зема кроювете бои, богии и бочи и кое стои най-много в историята между негалските народи.“[14](„Histoire des Gaulois“, intr., p. 53)

После следова нашата ръкопис: „А Болг на восточния страни и землю повоева и усвои и со своим народом посели се и казваше се болгари.“

Ние видяхме, че един от предводителите на Толистобоите и тектосагите се звал Болг, кого гърците пишат Βόλγιος и Βέλγιος, и че тектосагите, белгите и толистибоите били едно племе (σύμφολοι според Стравона), тектосагите же носили най-старо народно име Belgarum -българи, а тук видиме в нашая ръкопис, че от Болга се назовал наш народ болгари!

Стравон казва, както видяхме, че трокмите, които били едно племе с толистобоите и пр., не е познато де са живяли и отде са, както и за Брема, че бил от правсите, но и тии били непознати, ето наший безимен историк как ги хубавичко разяснява кои са били!

3. Забележителното е тук, че тойзи наш народен паметник говори положително; че Брем и Болг били словени и българското име се теглило от Болга, а не от Волга река, ако и да казва, че в древност българите живяли около Волга река и оттамо се преселявали в Тракия. Но еще по-забележително е, че той разяснява твърде добре колко пъти са дохождали с военни отделения българите от тях страни и кога чак гърците узнали, че тии отделения от Волга идат и по тому ги назвали болгари! А той с други речи иска да каже, че гърците не са знаели отде произходи името на българите, но дали им го от Волга река!

Безименний съчинител на тая ръкопис изброява обстоятелствено и с летоброением, както е видно в отломъка, четири похода и прехождания от волжанските страни, четверто му же походу казва, че Орбат (Кубрат) бил предводител и той наймного поразявал ромео-гръцкото войнство: „Той Обрат велми храбар беше и на вся страни, а най-паче с греки и тогда разумеша греци като от Волги великая приидоша и назваху их волгари!“

Забележка: Византийските списатели са заблудили и европейските, кои са отпосле писали за българите, че тии уж от Волга зели това си народно име българи! Но арменская история ги споменува сто и двайсе години преди Христа под името българи, а не волгари. Във времето арменскаго царя Арсака дошло в Армения едно отделение българи под предводител-

ството Вунда (сравни собствено име българско Вындю, Вендо и женско Венда) и му дали земи да се насели около Аракса. Saint Martin твърде право е нагадил, че Волга река е названа от славяните с това славянско име, а тии славяни не могат да бъдат други, освен българите, които са действително живяли по тейзи места!

Европейски някои си учени даром мъдруват, че тии българи (дошавши уж чак в 502 год. подир Христа в днешна България) били татаро-унгарскаго племени, но като дошли в България, найшли тамо седем народа славяни, смесили се с тях и се послявянчили до шуш за твърде малко време! Но тии учени не ни показват отде и кога са били дошли тии седем народа славянски в България и някаква си най-мъничка татаро-унгорска остатка в езика ни?! Нам е познат коренно татаро-турский език и със сичките старания, които сме положили няколко години да открийме такова нещо, за святата истина повестности, нищичко не сме наишли.

Истина, че в наший говорен език има да са се увели много турски речи, както и гръцки, но не по сичките места и тем съответствующи речи чисти наши български имаме тоже живи в говорен си език. А кой не знай отде и кога са се въвели тия речи?

Ние щем доказа другаде, че в сичките индоевропейски писмени езици се нахождат по няколко си чисти турко-татарски цели и коренни речи, но тем източника трябва да ищиме не в турско-татарите, но в общий арианский език!

Ето що говори върху тойзи предмет един от тях европейски учени в съчинението си „Ethnographie de la Turquie d'Europe". par G. Lejean, издад. 1861: „Как са се послявянчили българите? Вероятно като са се смесили със славянските племена, които са се намирали в завладяните страни, като седемте племена и други, ако вече не са претърпяли това влияние по време на миграцията си. Сигурно е, че от деветия век те са говорили славянски, тъй като към 867 г., времето когато приемат християнството, папата им разрешава божествена служба на този език и че към същото време първенците на народа се наричали „боляри" (βοιλάδες), дума, произходът на която е славянски (бой, война, откъдето „войвода"). Може да се споменат още и други думи и почти всички лични имена от онази епоха, която следва след установяването в Мизия.

В съвременния български език се намират малки следи от угроелементи и в расовия тип се забелязват различия със съ-

седните славянски народи, без да може да се извлекат някакви решителни изводи."[15]

Чудни са европейските някои си учени, които тъй даром се впущат в работи, които не познават!

В български нов език се находили дири от унгорски език! А защо не покаже господство му поне една реч, да я види света и да разсъди по разложението й!...

Заключение

Подир толкова живи и необорими доказателства, които изложихме в тая първа книга съчинения си „Българска старина", можеме веке положително да начертайме вкратце истинните начала на българското най-старо битие и въобще на словенското.

Подир последний потоп, който е бил частен, а не всеобщ, според изпитаното и придиреното одобрение на най-учените днешни мъже, спасившите се от тойзи потоп человеци в Азия, а именно в хиндистанските най-високи гори, почнали постепенно да се преселят оттамо по местата, отдето потопските води веке се бяха оттеглили и изсъхнали.

Между сичките человечески племена, спасившите се от последнаго потопа, индийските са били най-многочислени, защото тии са обитавали най-широкото и най-плодовитото пространство на горещий земен пояс и най-големите планински извишености. Тии еще във времето потопа били са се съставили в особни общества и челяди, кои са тъй разделно изишли оттамо в преселенията си по другите места. Затова потомците им, които са съставили отпосле цели собствени народи, принадлежат се на това първобитно голямо индийско племе.

Мала Азия, много страни на Средна Азия, на Египет, както и Европа са населени от народи того индийскаго племени.

Сичките знаменити учени европейци са дали на него първобитен народ общото народно име Aryas = Арии*, наишавши го в самскритая най-стара книжнина, и съгласно са одобрили и приемнали, че от тях е заселена първо Европа, поради кое са назвали и народите и индо-европейски народи, както и езиците им индо-европейски езици. Ние доказахме, че името Aryas и българь е едно и исто име, както и единството езика, пренесеното земеописание, старото вероизповедание и пр., щото с

* *По нашему ярши е облагозвученото име того народа, по-последно от Арии.*

пълно право казваме, че нашето българско и въобще словенско племе или по-право да кажеме голям род, най-напред е достигнал и встъпил в европейските предели. А направленията, които е следовал в преселенията си, са следния:

1. Едно направление, отделивше се от тях стари жилища, подир един многолетен изход минало е чрез Мала Азия през Възпора и Дарданелия и населило е цяла Тракия в обширна смисъл, и простирало е населенията си чак до Атлантическото море. От това отделение много са остали и по разни места Азии, а именно по Мала Азия във Фригия и другаде. Гърция, коя не е носила никак еще това име, населена е се от това първо отделение българо-словенскаго рода.

Това племе или голям род е познато в елинската стара повестност под общото и обширното народно име πελασγοὶ и πελασγικὰ ἔθνη, кое име не е друго, освен белги = българи, изкривено от гръцките списатели на πελασγοὶ, поради недостатката езика им.*

Елинското или гръцкото малко племенце е изишло и от хинданските си първобитни жилища се заедно с големий род българо-словенски, но то е вървяло отделно и настрани от българо-словените, се по лесистите места, без да се е смесвало тогава с тях. Името же елин и грък, кои значат горци, дадено им е от българо-словените.**

2. Едно друго направление е тръгнало именно от ималайските подножия, де живее и днес еще земеделец народ, носящ името сейки (сеящии, орачи); то е следовало преселенията си през северните страни, а именно през Каспийското море, и встъпило е в Европа, взевше разни направления и достигше с голяма една част в Молдо-Влахийските предели, минавше Дунава и населивше се по цяла Стара Тракия, смесивше се с по-първото установено веке по тях места отделение.

Това второ отделение е познато в старата повестност под името саки, жети, маса-жети, кои имена не са друго, освен истото име сейки, арии, българи, както другаде го разяснихме.

3. Третье познато преселение е κίμπροι или Κιμμέριοι, кое не е друго, освен познатото име на гебрите (зандите), правите потомци тоже на ариите. То голямо отделение, както другаде

* *Че гръцките списатели много странни речи писани с б са писали с π върху това можеме наведе много примери. Отечеството Александра Македонскаго, кое се е съхранило и до днес в правото си наименование Бела или Белица, тии са го писали в старост Πέλλα а днес Μπέλητζα! Тъй и множество други.*

** *Ние, както другаде казахме, щем говори обширно върху тойзи предмет.*

казахме, дошло седемстотин години преди Христа от страните на Каспийското море и населило се по разни пределе Европи, а именно в Стара Тракия, една част же от него минали в Мала Азия.

Тия са познатите преселения българо-словенскаго рода от Хиндистана в Европа, кои не могат има никоги никакво си опровергание; защото се основават на общите одобрени изследвания и начала от сичките учени индианисти, езикоизпитатели и любословци на новата наука сравнителнаго любословия. А тии начала са: а. пренесеното земеописание на старите народи от първите им жилища в новите им; б. пренесеното вероизповедание тоже от първите им жилища в новите; в. единството днешнаго им езика със стараго им арианскаго.

Ние в настоящее си съчинение изложихме в доста голяма обширност от сички тия върху наший предмет, т.е. върху българското най-старо битие, а най-необоримо е, че доказахме и единството на самото име Aryas = Арии, с името болгари.

(Следова във 2-та книга)[16]

БЪЛГАРСКИТЕ ХАЙДУТИ.

ТЯХНОТО НАЧАЛО И ТЯХНАТА ПОСТОЯННА БОРБА С ТУРЦИТЕ ОТ ПАДЕНИЯ БЪЛГАРИИ ДО ДНЕШНИТЕ ВРЕМЕНА. БУКУРЕЩ. 1867[1]

Горо ле, горо зелена!
Имаш ли вода студена,
имаш ли сянка дебела,
като за нази юнаци?
.....

Известие

Това съчинение е разделено на пет главни отделения, кои съдържава следния:

1. Предварителните причини падения Византийскаго царства; началото на турското встъпване в Европа и нападаньето им в България; първите им битки с българите до падението на престолните български градове е на царското домородство.[2]

2. Началото на оттеглените в планините народни войводи; техните частни битки с турците; появлението на хайдушките чети; разяснения на няколко си народни песни, относящи се на тойзи предмет.

3. Конечното покорение на България от турците; тогавашната турска политика и преимуществата, които са давали на българите, за да ги по-лесно покорят.

4. Каква политика е следовала Турция с българите, поощряема от фанариотското гръцко духовенство и проч.

5. Описание развития народнаго духа за по-обширно движение политическаго живота, кое започва от 1821 до 1867.

За улеснения же на средствата ще се издава в малки книжици под брой.

Съчинител

Предговор

Европейская всеобща повестност твърде мимоходом и в общ само поглед е записала оная страшна повременност, която потърси и погрози цяла Европа, т.е. първое появление на турците в тия предели и техните опустошения, коих тии свирепи диви азиатски пълчища нанесоха, от дето поминаха!

Никой народ на света не е учинил толкова големи злини человеческому роду, колкото е сторило това турско племе! Никой друг народ не е учинил толкова обширни и всеизтребителни опустошения и разорения по света, нити тъй немилостиво и зверски е постъпил със завладените от него народи, както са постъпили въобще мохамеданите! Защото тии са искали мечом да им налагат алкоранская наука, коя при другите прибавя верующим я да убиват неверующите в пророка им, или да ги товарят с такива тежки даждия и насилствени налози, които докарват живота поданим по-горчив от смърти!

Когато человек размисли и си напомни само една малка част от неизбройните озлобления и опустошения, коихто тейзи зверообразни людие турците нанесоха и в трите части земнаго кръга, в Азия, Африка и Европа, потоците на невинната человеческа кръв, която проляха, настръхват му космите, ужасява се ума му и не знай, нити може да изнамери речи подобни да изражи големината и крайността на тяхната лошавина!!!

Живеящий в днешний век человек, а най-паче младото днешно поколение, никак не може да събере в ума си, да си въобрази и да повярва: дали е възможно носящий образ человека да достигне до такава една зверска свирепост, да има такова едно немилостиво каменно сърце, та да учини подобни себе толкова и такива ужасни злочинства! Никакво обаче друго световно събитие не е по-истинно и тъй добре познато, колкото са познати турските всеобщи злодейства и беснила! Живи же и до днес еще доказателства са: разсипите и развалините, които се виждат по сичките места, додето се е простирала тяхната губителска власт, додето е постъпил техний опустошителен крак!

При всичко това образована Европа, християнска Европа, коя гордо се провиква, че образова и вчеловечва света, коя с речи дебели се показва, че изгонила уж губителството и мъчителството не само от европейските предели, но еще и от крайщата на дива Африка и далше, прогласява же правда народности; ученая, казваме, Европа гледа пред себе си в средата на най-хубавий европейски предел и в тойзи еще век често да се подновяват ужасни кръвопролития и насилствия от мюсулманскаго пустоверия над своите в Христе братя; слуша жалостните и скръбните плачеве на невинните жертви и сичко това се потъпква на дипломатическия лукав стол в полза на народоубийствената им политика!...

А най-срамотното за человещината е, че сама тя образована християнска Европа безстидно възпрепятствува на народите, които толковечно тъжат под тежкото мюсулманско иго, възпрепятствува им, казваме, да отемнат похитената от губителите им турци мила свобода, бащина земя, народните си права! Доказателства живи на това са съвременните събития на покушенията на поданите Турции народи, де Западна Европа притече на помощ мюсулманов и словом, и делом, а озлобли бедните тях народи, най-паче же с емствуването целокупности Турскаго царства и съпричислението на турската династия в реда на образованите европейски династии!...

Западна Европа с тая си постъпка към бедните на Възток подани Турции народи, не само що чини едно от най-безчеловечните дела, подпомагающа и поддържающа словом и делом свирепите турци да държат еще тия бедни народи в железните ногти мъчителства си, но еще показва и най-голямая неблагодарност и непризнателност към тия днес бедствующи неправедно народи. Защото никой не може отказа, че ако тия народи не бяха храборно удържали силните удари в тогавашното слабо състояние на Западна Европа, на азиатския разярен кръвопиец звер с толкогодишните си кръвопролитни против

него борби, той непременно с най-голяма леснина би погълнал и цял Запад и питане е: дали би съществувал днешний Парис и други такива градове и дали би се гордила днес Западна Европа с напредъка си, до когото е достигла? Не би ли Османовий меч опустошил и нея част на света, както е станало с нашите хубави предели, с нашето мило отечество? Не биха ли и тии днес образовани народи подпаднали в истое морно и недвижно състояние, както народите на Възток, по следствия на ужасните опустошения и разорения, които непременно щяха и тем да нанесат зверообразните турко-татари? Малко ли претегли и претърпя от днешните си любимци турци Австрия? Не виждат ли се до Виенските прегради живите остатки? И ако маджарский, а най-паче славянский род не бяха се тъй храборно и юнашки борили и тамо против това азиатско беснило турците, не би ли би остало и спомен днес от австрийци и Австрийско царство?

Ние в настоящее си съчинение не щем се впуща с подробно описание на турските злочинства, т.е. не щем ходи в Азия и Африка, нито по цяла Европа да изчисляваме що са по тях места сторили, понеже не ни е то предмета; но щем се ограничи само в нашето мило отечество България, кое са тии губители преди четири и више века тъй свирепо похитили и освоили и толко време еще под мъчителската си власт държат! Наше же описание ще бъде общ един поглед само, а не подробни и обстоятелствени описания, защото нити източници такива имаме еще открити и събрани. То е истина много жалостно за нас да нямаме описана тая част повестности си, коя само може да свести народа ни и възживи духа му, но що да сториме, когато черната съдба тъй е докарала, да се изгубят сичките почти обширни паметници и записки, коихто са писали нашите тогдашни праотци върху тойзи предмет.

От записките же западних народов върху тойзи предмет твърде малко можеме узна, защото тии в тях времена, освен слабото развитие, в което се нахождаха, твърде малки сношения имаха с народите на Възток. А поради вероизповедните раздори бяха дошли до непростителни омрази и ненависти с тях, щото и записаното им не може се прие за цяла истина. Византийците, ромеите (οἱ Ῥωμαῖοι) като съседи с българите, можеха да опишат сичките подробности на тия страшни кръвопролитни борби между българите и турците; но кой не знай, че между ромеите и българите съществуваше отколешна вражда и че ромеите навлекоха това турско нападение на българите и гледаха на него

със задоволствие, а много от тях зеха и участие в битките, предвождащи турците, както беше Евренос бег и други, без да се размислят несмислениците, че това ще докара и тяхното конечно разорение и уничтожение, както и последова! А после ако е имало и някои си добросъвестни людие от тях да са записали нещо си о тому, и то се е изгубило подир тяхното же разорение, а твърде малки отломки има съхранени върху тойзи предмет, и то съвсем мимоходно записани.

От съхранените и откритите до сега паметници в българските, влашките и сръбските летописци и от кратките записки, които се виждат по крайщата и посреде на някои си черковни книги, записани от някои си четници и попове върху тойзи предмет, засега не може се описа нещо си редовно и пълно, защото и тии не са писани от очевидци, нито в тях времена, когато са ставали те събития. В турски някои си берати, дадени в тях времена на някои си лица или общества български по следствия на примирението им с турците, за да се ползуват те лица и общества от някакви си преимущества, както и от издадените в тях времена фермани от турците, подир всяка победа, що са тии удържавали над българите, извещаещи с тях радостта си на сички турски свят, в тях, казваме, могат се узна твърде много подробности върху тях събития, ако и да са писани с най-голямая пристрастност мюсулманскаго фанатизма. Но за щета ни един от нашите българи не се е заузел до сега на това дело, ако и да имаме доволни лица, които познават добре турский език и имат средствата да изпълнят такова едно нуждно и полезно за нашата нова повестност предприятие! Подир тия же източници идат нашите народни песни, в които е съхранено твърде много върху тойзи предмет, като се съберат в купе и се изследоват с разборен начин.

Може би с време да се открие нещо си по-съвършено, писано от очевидци и в тях сами времена, от кое да се разясни поне правий ред от началото на битките български с турците и обстоятелственото им течение до паданието царствующаго тогава града Търнова, Средеца и Видина, до свършването царскаго домородства Шишмана и Страшимира и до появлението на осталите войводи по горите, които са следовали по непристъпните планини частните битки с турците, в растояние на толкова години и най-после се преобърнали на хайдути, кое и до днес следова, но под друг вид.

Надписа, който даваме на това си съчинение: „Българските хайдути“ и проч., не тряба да смутява читателите да го земат

в смисълта, която му дават днес нашите губители турци. Речта хайдутин не значи разбойник, нити тат, нити лошав человек за българина днес, но значи: юнак онеправдан или обезчестен и похитен от турская свирепа власт, кой отива самоволно по горите и планините и иска с въоръжена ръка сам отмъщение от губителите турци или турски духове, додето се удовлетвори и после отбягва в свободни земи или, борещ се храборно, изгубва глава с най-голямое си задоволствие за полученото си отмъщение. Истина, че тая реч е турска, както и речта хай, хайта, хайталък, коя значи: скитник по горите и полето в първобитност, както и хаймана, а после значи и разбойник по делата на скитаещите се с такава цел, както са четите в Азия на турците разбойници; защото тии изхождат по тойзи път не от чувства отмъщения, нити от някоя си по-голяма цел подбудени, но от чиста наклонност грабителства и злодейства. Нашите хайдушки чети са остали тъй непознати и презрени, защото не са имали някой си свети отец, както е папа и някой си отпаднал от стола си крал, както е Франц II-и, бивший Неаполитански крал,[3] да ги благослови и да ги защити, като им даде името реакционери, нитии европейски някои си учени, превзети от католицизма и папизма, да пишат за тях, да оправдаят и да възвишаят делата им, както следова с талианските чети, които от съставлението Талианскаго царства под управлението царя Виктора Еманоила непрестанно и до днес ходят с благословението на св. Отец папата и с издържанието и поощрението падшаго Неаполитанскаго краля Франца II-и! Нашите чети до сега са били познати само от турците, наши завладетели и губители, които, освоивши от толкова години насам нашето мило отечество, мислят, че тяхната власт над нас е веке узаконена и нити си напомнят даже, че те някогаж са похитили със злодейство нашата земя и свобода! В техните глави и уста тая реч не може да значи добро: а най-смешно е, че тии и цели народи, когато са се подигали за свобода, се с истата реч са ги назовавали хайдут, хърсъз, гяур и други т[ем] п[одобни] речи. Такива имена тии отдадоха някогаш на свободните днес черногорци, гърци и сърби, когато тии се биеха и бореха за свободата си! Но за българина, както и за всякаго здравомислящаго человека, който люби правдата и свободата, когато се появят подобни горски юнаци, борещи се против губителя за отмъщения чести, живота и свободи отечества, тая реч хайдутин не може да има онова значение, което й отдават губителите им турци!

Българите на своя си език наричат тях юнаци шумари и

шумковци, а черногорците ги наричат ускоци; разумява се от самосебе си защо им отдават българите това име; защото шумака е тяхното прибежище, тяхната крепост и защита против неприятеля, с когото изхождат да се борят, а черногорците, що ги наричат ускоци, то е защото техните чети ускачат далеко от черногорските предели и отиват в турските да мстят отмъщение от злоблившаго их неприятеля.

Началото на тия български чети не е ново, то е започнало еще от падения Българии, както щем го разясни с народни живи доказателства, т.е. как се появиха най-напред тии хайдути, отде е остало в тях малки четици името войвода и хоругвоносец, каква цел са имали, как са се борили толкова векове с турците, какво направление зеха отпосле и с какъв начин следоват и до днес борбите си с вечний наш враг турчина. А чудно е, че щем видя жени и девици млади да са вхождали в това народно покушение за свобода и независимост, предвождаещи те сами храбри чети против неприятеля отечества!

Българските хайдушки чети, неуспевши да се съсредоточат за едно общо движение в България, земали са най-живо участие във въстанието на съседните народи против общий враг турчина.

Сърбското днешно княжество е твърде много длъжно за свободата си на българските хайдушки чети, коихто храбрий българин витяз Хайдут Велко поведе със себе си от видинските гори и отиде в Сърбия с тях, а отпосле колкото други идеха от разни места Българии (както Индже войводовий прочют хоръгвоносец), съсредоточи ги в едно под своето си управление и състави две хиляди юнака. Познати са Хайдут Велковите заслуги на сърбите и той само е оставил безсмъртно име между сърбскому народу; не от записаната сърбска повестност, но от делата, които народа гледаше и от него народ и до днес еще има живи свидетели. Сърбската нова повестност е записала Хайдут Велка и неговата храбра дружина под името бекяри, т.е. чужденци, неженени и незадомени в Сърбия!...[4]

Тя е премълчавала и много други знаменити българи, които са земали живо и успешно участие в тогавашните договори и политически сношения на сърбите с турците. Сърбската нова повестност е писана по духу на гръцката и иска сичко да представи на сърбско. Но времето не е отколешно и живите доказателства не могат да се потъпчат. Българското же перо, което почна вече да описва съвременната си народна повестност, не ще остави ни една подробност неописана.

Българските горски хайдушки чети и във въстанието на свободна днес Гърция притекоха пламенно, съставиха особни полкове, а най-паче полка на конницата[5] и показаха най-голямата храброст, борещи се противо общий враг турчина. Гръцката нова повестност със сичката си пристранност не измени народното им име, но записа неколцина от по-знаменитите под името Βούλγαροι = българи, а не бекяри! А и нити можеше да учини другче, защото неколцина преживяха подир освобождението Гърции и занимаваха най-големите чинове, както беше покойний Хаджи Христо[6].

Българските горски хайдушки чети и в руските против Турция битки зеха живо участие и заслужиха с най-голяма вярност и привързаност Русии. Щом минаваха Дунава руските войски, тии играеха веке голяма роля пред руските полкове, отделени в особни легии и предводими от свои си предводители българи.[7] Но и там остаха неизвестни, понеже руската повестност ги записваше под името волентири = самоволци, и нищо повеч!

Нашите български горски хайдушки чети, със сичката неизвестност в европейската повестност, в която са остали, за нас са важни и твърде важни и можеме каза с открито лице пред цял свят, че тии само от паданието Българии до днес били са и са наший знак политическаго живота; нашата за свобода и независимост непрестанна борба и слабото покушение против наший вечен враг турчина, което един добър ден ще докара непременно и едно силно и страшно вълнение против тойзи враг.

Тогава образована Европа ще свърши веке с емствуването целокупности Турскаго царства!

ОТДЕЛЕНИЕ ПЪРВО

ПРЕДВАРИТЕЛНИ ПРИЧИНИ ПАДЕНИЯ ВИЗАНТИЙСКАГО ЦАРСТВА

Всяка една държава, която се съставя със сила от разни народности, а най-паче от народи, които имат свой писмен език и своя особна книжнина, ако тя държава не успее да ги претопи в един само владеющ език и ако не ги накара да заборавят народностите си, а да приемнат една само, т. е. владеющаго народа, тя държава, казваме, не само що не може да бъде мирна във вътрешността си от метежи и въстания, но и непременно, рано или късно, тряба да падне; а всяка от покорените ѝ народности да възобнови прежная си независимост.

Истина, че единството на вероизповеданието може да сближи народностите и да ги съедини в едно тяло, но неговата сила изчезва при развитието народнаго духа, а вероизповеданието си остава като една форма, коя се варди и почита без никаква искрена привързаност.[8] Такива примери имаме твърде много във всемирная повестност, а по-ближни нам в европейская стара и нова. Но Византийская държава представя нам едно твърде ясно позорие върху тая истина, което не след много време ще покаже и нейната наследница, завладетелка Турска държава.

Знайно е, че преди встъпването на турците в Европа, българите имаха своето обширно царство, сърбите своето княжество, арнаутите своето кралство в Кроя, ерцеговците, бошнаците, моряните (гърците в Елада), лазовете (в Мала Азия), сичките тия се имаха своите независими княжества, които османовий меч постепенно победи и покори. А било е време преди, когато сичките тия народности, както и други от по-далечни, да са подпадвали под Византийская силна държава и да са стояли под нейната власт, някои си по-задълго време, а някои си по-закратко; най-паче же в напредването на християнството. Между сичките же тия народности в Европа, подпадавшите някогаш под византийская власт, българите и тогава, както и днес в Турска Европа имали са мложината[9] над другите.

Началото и съставянето Византийския държави са в обширност описани и познати, щото не е то наш предмет тук да се бавиме да ги описваме; в наший предмет спада само толко да кажеме, че тя Византийска държава почна и се състави от разни народности, коих Костадин великий, роден в Ниш, в България, съсредоточи под знамена кръста най-паче.

Отцепивш Костадин една голяма част от Римската държава, установи царството си във Виза (Византион погърчено) и даде името на това царство Новий Рим за по-голяма важност и улеснение да го усили. Латинский език беше тогава владеющи език и Новий Рим поиска, по подобия стараго Рима, да претопи в едно завладените народности, т. е. да ги полатини, но никоги тии не приемнаха името латини, защото народното им име беше за тях най-скъпоценно от всяко друго!

Първо старопланинските българи се опълчиха против тая нова власт и тии сами остаха независими от нея. Тук, като казваме старопланинските българи, разумяваме ония българи, които живеяха по хрептовете на Стара планина, които се простират: от Черно море до Троян на длъж, а на шир от Чалъкавашкото входустие до Преслав, от Железна Врата при Котел

се до Преслав, от Сливенското входустие при Асеница, до Търновските гори и от Шипченското входустие, през Габрово, додето се свършват непроходимите планини и гори, които, разумява се, в тях времена не са били, както са днес.

Тии старопланински българи са живяли по тях места еще от старите си преселения от Хиндистана в Европа. Тях българи нити Александър Македонски, нити Брем и Болг, нити Траян можиха да покорят, ако и да се биха кръвопролитно, поради крепките местоположения, по които обитаваха и които храборно умяха да бранят.

По тях места нигде не се види никакъв знак латинщини, както по другите места Българии от двете страни на Стара планина, които имеха злочестието да подпаднат под латинская власт еще от времени Траяна. Македонските и тракийските българи по равните и слабите местоположения не можеха да отбият латинский удар и подпаднаха под властта им. Но със сичкото усилие, което употребиха над тях Старий и Новий Рим да ги накарат да изменят народността си, тии никак не се отказаха от народното си име българин, нито езика си изгубиха. Само тракийците българи се назовават от старопланинците руманци и Тракия Румания, т. е. повластни романов.*

Малочислений брой на гърците, които се ограничаваха в Мора въобще под Ахайска област римска, коеи първенствующ град беше Солун, а не Атини и слабостта, до която бяха достигли тии от завладението еще Александра Македонца и подир разпадването на това великанско царство, тия сички бяха причини, щото гърците чрез оръжие нищо не можаха да предприемнат против Стараго Рима; а когато се появи Новий Рим във Виза, тии одавно веке бяха римска област и даже народното си име елин и грък бяха преобърнали в Ῥωμαῖος = римлянин, както и езика си простонародието назоваваше и назовава еще до днес Ῥωμαϊϊκά = римски, вместо Ἑλληνικά = елински. Тии обаче, със сичкая слабост верни на старите си начала и предания, следваха уделотворението на голямата си идея — панелинизма, чрез разпространението езика си, и работеха неуморно в щета на панлатинизма, еще преди появлението Византийския държави. А като се появи тя, прилепиха се при нея дотолкова, щото може се каза наверно от сичките други народности, от коихто се състояше тя държава, гърците са имали най-голямо влияние

**За древността и големината българскаго народа виж в съчинението: „Българска старина", изд. в Букур., 1965.*

в управлението ѝ, на кое им помогна най-много християнството, но под името ромеи. Доказателство върху това е, че тии в десятий век успеха да въведат свой език за званичен (официален) език на Империята, а латинский език, който владееше дотогава, престана веке властта си завсегда тамо. На това им помогна най-много вероизповедний раздор и раздвоението на черквите.

Гърците за достигване на голямата си цел имали са борба с два народа: с латините и българите. Латините отслабнаха от разделението на царството, а по-сетне от нападшите тамо и усилившите се германски племена, щото тии веке не бяха опасни за елинизма. Но оставаха българите със силно царство, съседи с тях и държащи най-ягките места в Старопланинский полуостров, разпространени же същи и далеч еще през Дунава към север и към запад. Сичката им отчаяна борба против българите не само че до никакъв решителен успех не ги довеждаше, но еще ги отслабваше дотолкова, щото конечната пропаст Византийския държави можеше се еще в тях време прозрачи! Някои си от новите гърци историци, описающи византийская повестност, казват явно, че битката на византийците с българите е била до толкоз отчаяна, щото се стояла за живота или смъртта на елинизма! Разумява се, че и българите от своя страна са следовали борбата с истая решителност и отчаяност, защото и за тях се е състояло за живот или смърт на българщината!

Гръцкий елемент във Византийская държава в предприятията си против българите, освен що се подпомагаше с наемниците от разни народности, имаше еще на своя страна македонските и тракийските българи, които поради християнството, що бяха приели, пълнеха полковете на Византийската империя и отиваха против своите братя старопланинските българи, които не бяха приемнали еще християнството!

Многи от тях българи достигваха до високи степени във войнството и в гражданските чинове и явиха се големи византийски пълководци против своите еднородни братя българи; а неколцина възлезоха и на императорский византийски престол и явиха се най-големи гонители на българщината! Най-свирепий же от тях е бил Василий Македонянин, който поради големите кръвопролития, що е учинил над своите братя българи, добил е за похвала от гърците името Βουλγαροχθών = Българоубиец! Ето що чини вярата, когато народний дух не е развит!

Старопланинските българи, удържавши от памти века своята независимост ту под името жити (гети), ту под името независими в Стара планина траки, ту под името трако-илирци

и проч. имена, под които са ги записвали странците (без да ги познават отблизо!), не можеха никоги да бъдат приятели нити със старите елини, нити с латините, а еще повеч с византийците, които сички искаха и се мъчиха толкова пъти да ги завладеят; тии не можеха, казваме, да бъдат приятели нити с едни, нити с други и поради тая причина не ищаха никак си да приемнат християнството, ако и техните братя македонци и тракийци да го бяха приели; първите от начало еще появления му, а вторите от времени Константина Великаго. Тии до половина девятаго века бяха остали в пренесената от първобитните им жилища вяра, коя беше сиваизма и Заратовий дуализъм*.

Византийский двор, отчаян да победи и покори българите оръжием, стараеше се на секи начин да се въведе и между тем християнството и тогава да обърне друга политика, като улесни сближението чрез тойзи начин. Но това не беше само гръцка работа, трябаше пак българи да посредствуват. Македонските българи, които бяха по-развити от тракийските и имаха отдавно еще черковната книжнина на български език, бидоха най-удобното посредствие на това византийско предприятие.

Християнството, ако и да сближи Преславскаго двора с Византийскаго, обаче никак не помогна изначала на византийците за достигане на целта им. Защото български престол беше заузет тутакси подир Бориса от сина му великаго Симеона, человека родолюбца и образованаго до най-голям степен в тех времена. Познати са неговите славни победи над византийците и превзетие престолнаго им града и проч. Вътрешното же устройство Българскаго царства, военний ред и книжевното развитие във времени того великаго мъжа, цар Симеон, разширението на българските граници били са тогава в първенство си и ни едно друго царство тогава в сичка Европа не е можало да се сравни с българското!

Византийците от самото начало кръщения Преславскаго двора употребили са сичките си усилия да би могли да добият върховная власт духовенства над българите и чрез нея да следоват голямата си мисъл! Старий Рим от своя страна поиска да не пропусти това обстоятелство и труди се да употреби и той сичките си възможни средства да би добил тоже върховная духовна власт над българите, та да следова и он старая си политика над тях. Борбата между старий и новий Рим стана голяма; а може се каза, че тя отиваше за смърт и живот Ви-

**За българското старонародно вероизповедание виж в поменатое съчинение: „Българска старина".*

зантийския държави. Съставиха се извънредни събори за тойзи български черковен въпрос, изпроваждаха се разни посолства в България за това и от двете страни, присъствува и българско посолство в съборите, но до никакъв успех не можаха да дойдат нито едните, нито другите, защото цар Симеон учреди независимо духовенство в Преслав, под управлението Българскаго патриарха.

Калугерская злоба византийскаго духовенства, не сполучивша да освои под властта си българите, даде повод и отвори пътя на вероизповедни раздори и след малко се изпълни черковное разцепвание на Възточна и Западна! Българите остаха на страни Възточния черкви, но независими и неприкосновени от византийското духовенство.

Византийците никаква полза за тогава не можаха да имат върху българите и от вероизповедното отцепване, за което се тии толкова много стараха! Българите не допушаха да им се погази ни едно народно и завладетелно право от византийците и биеха ги на бойното поле се равно както и по-преди, т. е. преди да приемнат християнството! Цариградский патрик Николай Мистик в няколко си писма към Симеона, царя българскаго, употреблява сичката си калугерска притворност и под видом благоговейности, труди се да отклони цар Симеона от кръвопролитията между ромеите и българите. Но негде в писмата си дотолкова се унижава като молящ коленопреклонно, но навсякъде се види гръцката злоба, покрита под булото на вярата! Патриарха Мистик отдава насякъде право на ромеите и обвинява българите, но твърде хитро и лукаво! Цар Симеон му е отговорил на някое си писмо твърде разумно и следвал е делата си.

Оставаше друго едно средство за ромеите, средство низко и безчестно да оборят българското царство. То беше сплетните и издателствата чрез женский пол със срождението на царските дворове, но в него тии успяха чак подир смърти Великаго Симеона.

Византийците, не можавши оръжием нищо да учинят против българите, решили са с лукавщина да убият цар Симеона, което са и сполучили. Басните, които имат записани върху смъртта му, не са друго нищо, освен хитрости и лукавщини, сплетени с някакви си тайни да би покрили мършовото си злодейство!

Напразната смърт царя Симеона трябваше да ползува византийците, а да повреди българите. Цар Симеон еще не беше наредил нищо за подир смъртта си, а между домородството му

владееше несъгласие. Големий му син, кому името е записано в някои си отломки разновидно, беше отдалечен от двора и като лишен от наследството; най-малкий же е бил в Малоруските днес називаеми страни, които са били български пределi и земи и той е управлял там. Русите са имали тогава само едно малко княжество, ограничено около Киево, под владението Светослава. Само средний син цар Симеонов, Петър, е бил в Преславский двор, когато се прилучи напразната смърт царюва и той трябаше да го наследи, както е и било. Разстройството доде се наредят работите вътрешни, а най-паче да се споразумеят с византийците, владе за няколко време. Петър, слабоумен и недостоен наследник цар Симеонов, привърза мир с византийците с големи пагуби Българии!

Византийците, хитролукави людие, не пропустиха това благополучно време за тях да се възползуват от Петровая слабост и да положат в действие последное решение, т. е. сплетните чрез женский пол, защото ако и цар Симеон да бе починал, тии оръжием пак нищо не можеха да направят, понеже цар Симеоновите храбри войводи еще бяха живи и тии в един случай можеха да снемат от престола недостойнаго Петра и да поставят големия му брат на негово място, за когото се възпоменува да е бил твърде достоен и народен мъж и който е мразил гърците.

Недостойний Петър показа ожидаемая от византийците слабост, та зе за жена от двора им. От тогава женските сплетни почнаха да се въдворяват в Преславский двор и България почна да отива в пропаст! Разумява се, че ведно с царицата са дошли и няколко други лукави и сплетници гъркинки, възпитани във византийски одавно развратен двор. Развратството и мегкушавостта са наишли ново невинно място; подпомогнати от Петровая слабост, обладали са заразително Преславскаго двора и за малко време Преславский двор е почнал да си уподобява Византийскому. Средствата и небройните богатства царя Симеона не са ускъдявали Петру да изпълни сичките желания на мегкушавите гъркинки!

Според жените навлекли са се в Преславский двор и мъже лукави гърци, сплетници, угодители и ласкатели, нарочно избрани от Византийскаго двора, и сички тии за малко време са постъпили във високостепенни български служби.

Сродството с византийците чрез бракосъчетанието умножавало се е и с някои си войводи и боляри българи и тъй за малко време българските старонародни обичаи и обряди по-

чнали са веке да се презират и гонят като груби и варварски, а се що е било византийско, приемало се и минувало е за благородно и като за една нова труфа (мода)!

Царското упражнение не е било веке както по-преди обичливий лов по горите, планините и военните катадневни мъжки и юнашки движения, но веселба и разкошност в палата! Петър, заробен огнено в мегкушавата гъркинка, скоро се е изнежил и постанал е един ничтожен и мършав женолюбец! Той веке не е мислел за бой, нито е дързнувал като баща си, цар Симеона, и прадедите си да предвожда сам войнството против неприятелите. За каква и да е неправда, що му са чинили неприятелите, а най-паче византийците ежедневно, отстъпвал е сичко, що му е похищано, само и само да го оставят в мир да се наслаждава от разкошнаго си живота в палата между гъркинките и угодниците гърци, които го бяха обкръжили и подкопаваха веке Българското царство.

Многи от Симеоновите храбри войводи се отбутнаха от службите им и замениха с развратници, привързани на двора. Народа дойде до едно голямо незадоволствие, праведните роптания против царя и двора му почнаха веке явно насякъде по България и въстанието се готвеше да го свалят, но Петровата сила беше голяма, защото бяха се прилепили много войводи при него, а византийците бяха готови тутакси да му проводят голяма помощ. Старопланинските гори бяха се заузели от незадоволната народна страна, начело коих бил по-големий брат Петров, но тайно, не наяве, както се вижда от разсеяните в страните наши оскъдни записки.

Народната страна решава да призове на помощ прездунавските българи, които управлеше малкий син Симеонов, както вище споменахме; да призове же и наемне съвременно Киевскаго княза Светослава и он да дойде на помощ. Петър, от своя страна, призовава византийците на помощ, което едвам чакаха. Обкръжающите Петра гърци, по наставлението Византийскаго двора, като видяха, че Светослав иде с голяма сила и се приближава веке при Преслав, убиха с лукавство Петра, за да стане по-голямо смущението! В дошествието Светославово в Преслав, което биде твърде бързо, защото го съдружаваха насякъде българите, народната страна и Петровата страна нигде не можа да стои насреща, освен едни малки сражения, що учини пред Преславските прегради и вътре в града, когато влизаше Светослав.

Забележка. Някои си руски нови историци, основающи се

на някакви си калугерски легенди, писани по манастирите в новите времена, плетят чудесни басни върху това Светославово дошествие в България. Тии казват, че Светослав отдавна еще си бил наумил да дойде в България да я завладее, защото се известил, че тя имала хубава земя и веселовидни предели! Легендите са направили и един разговор между Светослава и майка му Олга и казват, че тя уж не склоняла на това и не го пущала в тойзи поход. Но той, неслушав майка си, избрал десет хиляди воини само и тръгнал с тях против България. Той отдето минал, се победил и достигнал до Дунава. На Дунавското крайбрежие разбил завчас българските войски, превзел четиридесет града и дошел, та завладял Преслав. Това же сичко е учинил твърде за кратко време и със своите си десет хиляди киевски воини! Други го преминуват през Стара планина и го отвождат чак до Одрин, де се бил уж и с византийците и ги победил. Тука е питане: дали е било възможно един пълководец с десет хиляди воини да претъпче толкова места чужди и от Киево да достигне чак до Одрин! А най-паче в тях времена, когато Симеоновите воеводи и воини бяха еще живи и тъй добре упражнени в оръжието и бойовете, тии, които победиха византийците и накараха византийския император ведно със сичките си горди велможи, с патриарха и събора, да се покорят Симеону и да искат мир, и какъв еще мир и условия? Най-низкия и най-пагубния за Византийская горда империя.

Тейзи басни на руските нови историци са подобни на старогръцките записани от Еродота чудеса за битките им против персите и проч. Написавши тейзи няколко редове, ние нямаме никаква омраза против нашите братя учени руски историци. Святая длъжност към народа ни не ни остави да не кажеме повествувателната истина. А учений свят остава да разсъди.

Светослав намери Преслав в най-голямото смущение, причинено от напразната смърт цар Петрова, и народната страна не можа да се съсредоточи ведно и да действува според плана си. Византийските полкове достигнаха в Преслава не под предводителството някого си избранаго войвода, но под личното управление самаго императора Цимисхия, минавши без никакво си препятствие планината, защото тии бяха съдружени от много клетници българи противонародния страни!

Светослав се унужди да побегне със своите си воини назад и едвам успя, та се затвóри в Дростолская крепост, защото едно силно отделение от византийските войски го преследваше и гонеше отблизо. Народната българска страна с няколко си от

верните войводи залови планините и готвеше се да се удари с византийците. Цимисхий, като един добър пълководец, пусна Светослава с някакви си условия да си иде отдето е дошал и върна се бързо в Преслав. За Светослава казват руските историци, че като минувал Днепра река, печенегите го ударили, избили сичкото му войнство и него самаго.

Цимисхий, не можал да се задържи в Преслав според вишеказаните причини, постави едно временно византийско управление, оставивш и едно ягко отделение от византийските войски тамо, а двамата Петрови синове отведе в Цариград, де общенародно ги лиши от наследството и царските им чинове. С едного же от тях постъпи най-безчеловечно, заповяда та го усмъдиха, т. е. ископиха!

Това положение на България не е траяло много, защо се явява начело народа Шишман войвода, с четиримата си юнаци синове, изгонва за малко време гърците конечно от България и възстановява Българското царство пак, като избира народа за цар големия му син Самуила, защото той е бил отличен юнак*.

Самуил победи насякъде гърците, разпространи Българското царство еще повеч от Симеона. Той пренесе царския престол в Преспа, близ Охрид, зе титул славянски цар, подложив другите малки славянски племена в Старопланинский полуостров под една власт. Той издържава четиридесетгодишни битки с гърците, ведно с братята си, но най-после, изтощен от силите, умира, претърпяв големи загуби. Братята му го наследиха един подир други и следваха битките с византийците, но не веке с успех и полза Българии. Подир смъртта на най-малкия брат Самуилов по-голямата част Българии попада под византийска власт. Българите остават без цар, но няколко си храбри войводи държат българская свобода по непристъпните старопланински места и по някои си ягки места в Македония. Това трайва до появлението на Великаго Асена, правнука Шишман войводов от най-малкаго му сина. Подир разорението на династията на четирмата братя, царицата най-малкаго брата успява, та прибягва в планината при независимите войводи, отведша със себе

**Руските историци са увели името Сурсувул за баща Самуилов. Но нашите народни паметници казват Шишман войвода. Може би и от византийските писатели да споменува някой си подобно нещо. Но тия сичките неща, които отиваха против тяхната политика, записали са ги с поругателство и прекривено. Войводата, който сне от престола Търновския цар Костадина Теша, който не беше по-добър от Петра, тии го направиха овчар, бърдоквар и пр.!...*[10]

и тримата си синове: Асена, Петра и Ювана.[11] Тя беше успяла да отнесе със себе си и едно голямо количество от осталото царско и народно съкровище. Колко време са стоели тии в планината не е познато точно, но види се да са пътували и във Влашко и да са се някак си примирили с византийците като непознати.

Асен и Петър, щом достигнаха в зряла възраст, като предадоха управлението на имотите си по-малкому си брату Ювану, тии почнаха да действуват между народу за въстание против византийская власт и за изгонването на гърците от България, като се предварително споразумяха добре с власите. Средствата за такова едно предприятие не им оскъдяваха, тии имаха доволно, както вище казахме, трябаше само да склонят народа, а най-паче старопланинските жители.

Това въстание започна 118... в Търново и съвременно в Стара планина под предводителството на Асеня. С първото въстание и сполуката народа прогласява Асеня за цар и възобновява Българската патриаршия в Търново. Кръвопролитните борби с византийците траят десет години, се с пагуба и разорение на Византийская империя. Асен разшири българските граници до Драча и превзе и Атонская гора със сичките й манастири. Той даде едно твърде обширно развитие на българската книжевност и нареди твърде добро устройство в царството.

Византийская империя във времето на Асеновците отслабна съвсем и се разпадна дотолкова, щото едно само голо име империя носеше! От друга же кръстоносците бяха я почти споделили, както и самия царствующия град Византион тии за дълго време бяха усвоили, отдето Юван Асен ги изпъди и възвърна великодушно византийцам града им с една част от околошните му окръжия, колкото да се държи и да не падне съвсем Византийская империя. Юван Асен е сторил това само и само да не пропусти западните да се въдворят на Възток, защото той виждаше в тях едни по-големи врагы за българщината, които един ден можеха да постанат твърде опасни за България. Поради тая причина той има толкова кръвопролитни битки с тях на Възток, както и самаго Балдуина, който беше станал цар на Византион, победи близ Одрина, зе го в плен със сичките му знаменити войводи и, отвевш го в Търново, наказа го смъртия.

Асен имаше право да постъпи с кръстоносците на тойзи начин, т.е. да ги изчисти от Възток, защото тии, щом се видяха на Възток, отхвърлиха тутакси булото на кръстоноството (под

извинение на което бяха подигнали военните походи против неверните мохамеданци, за освобождението уж на светите места) и почнаха грабителства и опустошения над самите християни отдето поминаха, а по-главното, че усвояваха местата им и се установяваха по тях като владетели!

Съюзите, които се виждат в тях времена между българите и слабите византийци, само поради тия причини са ставали, а не, че българите и царя им не са познавали византийците какви са и що им мислят. Асеновата повременност е най-ясно записана не само от наши български паметници, но и от византийците и западните.

Подир смъртта Асеня последнаго България пак почна да шествува назаде, защото българите, един път запазени от византийците, станаха и тии сплетници между си и не можеха никак веке да се поправят до нападението на турците в Европа.

Срождението с Византийския двор се поднови и следваше по-често с царските и с болярските и войводските домородства. Гърците само чрез тойзи начин работеха за ослаблението на Българското царство, защото другояче и не можеха нищо да сторят.

Повременността от смъртта на Асеня последнаго до встъпването на турците в Европа представя в управлението на Българското царство едни непрестанни сплетни и междуособни гонения между царското домородство, между велможите и познаменитите боляри, кои сички са се старали само и само как да се добият до върховная власт!

Много изгонени или не сполучивши целта си прибягвали са при Византийски двор и работили са от тамо да впосеят раздори и подигат метежи, да би могли чрез тойзи начин да добият върховная власт в България.

Византийский двор, със сичката си слабост, не само що им давал прибежище свободно и непохитно, но подпомагал им е със сичките си сили и държал е еще такива сплетници и народоубийци за всегда при себе си и в най-малкий удобен случай употребявал ги е за слепи оръдия на пъкленая си политика към българите.

Всяк може да разсъди, че при такива жалостни обстоятелства Българското царство не можеше да напредува веке, но трябаше от ден на ден да слабей и отпадва. Между такива сплетници, които се бяха появили тогава, България не можа веке да роди едного Крума, едного Симеона, Самуила и Асеня, за да й възвърне прежното величие и слава! Тя отиваше веке на разпад-

ването си; а околошните народи, които прежде бяха слаби, ползующи се от тая ѝ слабост, усилваха се и отнемаха ѝ постепено и своите владения.

Русия, дотогава незнатна, усилва се със завладението на Волжанското българско обширно царство, кому първий удар дадоха турко-татарите; усилва се чрез завладенията около Черно море и с местата Мала Русия днес названи. От тогава веке престава всяка помощ от тамошните българи за старопланинските им братя, както е прежде бивало много пъти и което често прехождение от тамо в България е смътило някои си историци уж че българите за първи път оттамо се явили около Дунава и в Старопланински полуостров, де уж имало седем славянски племена! Тии волжански и други по тях места българи една част се претопиха в татари, защото татарская власт трая много тамо, додето я обори съвсем Русия, а по-голямая част се претопиха в руси. Българското царство откъм север се стеснява до Дунава, имеющо само Подунавските войводства под властта си, които се простираха до Днестра река. Откъм западна страна маджарите се усилват и българите губят тамошните си прежни владения. А в Старопланинский полуостров се усилват нещо си и сърбите с княжеството си и във времето Душана искат и тии да бъдат владетели тамо, но то не отиде за много, защото Душановото появление в тях смътни времена биде както един силен летен порой, който доводи за бързо время големи наводнения, но престава и изсъхва тутакси! Душан нищо основателно не направи и завладените от него някои си южни страни Българии тутакси подир смъртта му остаха пак под властта на българските войводи, които бяха признали само върховната власт Душана. Но то нанесе голямо зло на българите към южните страни Българии, защото тии отпосле остаха малки независими войводства, част попаднаха под Арбанашкото кралевство, а част под византийская власт. Сръбските легенди върху Душановото силно царство, писани от калугерите им по манастирите в новите времена, увеличават Душановите подвизи, като сичките легенди и на другите народи. А новите сръбски писатели, взевши повод от тях легенди, извадили са мечтайното име на Стара Сърбия в България, коя простират чак до Солун и Серес и мечтаят завладението ѝ!

При сичките тези ослабления на България тогава, появиха се раздори и между царското домородство и вътрешная върховна власт почна да се дели и къса на предели!

Това беше въобще състоянието на Българското царство, ко-

гато турците почнаха да нападат Византийская мнима веке империя. Положението же Византийския държави в него време може се изобрази вкратце със следния: вътрешно неустройство и неуредност до най-голям степен; разкошности и развратности в двора царски и във велможите, женски сплетни и вмешателства нихни в гражданските дела, калугерска ненаказаност на тогавашното духовенство, разтощение на приходите на съкровището, често свалване на императорите от престола им; ту син баща да снема от престола царски, ту внук деда си, ту отличивш се някой си млад пълководец да снема императора си от престола с помощта на привързаното му войнство или на самата императрица, залюбена в него! С една реч Византийская империя всякоги, а най-паче тогава е била хища на князовете, на богословските пусти прения, на развратностите и всякоги е била погружена в най-голямая бедност!

Турците же, които бяха се усилили и напреднаха в Мала Азия и сочеха веке към Европа, не можаха да пропустят такива едни удобни за тях обстоятелства. Прибегшите же при тях от Византион изгнани сплетници непрестанно ги поощряваха на това и показваха им сичките слабости на своите братя, подбудени от сляпа страст и от безвестна ярост към тях отмъщения ради!

Истина, че в повестност на сичките почти народи, които са земали гражданско действие в света, може да се види пример от такава слабост, да прибягват при общия враг отечества им в някои си обстоятелства, но в гърците тая слабост се види до голям степен еще от старите времена. В повестността се е забележило, се пак от тях писано, че много елини от знаменити лица са прибягвали поради раздорни свади при персите и предвождали са ги не само със съветите си, но и лично в походите им против своето собствено отечество Елада! А помесения във Византийското царство гръцки елемент беше наследил тая народоубийствена слабост до най-голяма степен. Техните же потомци от въдворението на турците в Европа и във Византион, познатите фанариоти, следват и до днес това предателство, служащи на турците телом и душом против своето бедно отечество и против самая свободна Гърция, за което тии нищо не чувствуват; може се каза точно за тях, че тая мила и свята реч отечество и чест никакво впечатление не прави в техните сърца!

Нашите българи бяха изключени от тая народоубийствена слабост, но от няколко години насам и тии се заразиха и по сичките почти градища се нахождат по няколко си клетници,

привързани на турците телом и душом, които предават турков народните ни интереси! Тая зараза се яви най-напред в някои си развратни младежи, защото в старите я имаше и от по-преди, откак се яви пропагандата в България, която иска да вмъкне и посее вероизповедния раздор между народа ни. А най-много се усили откак се състави Дунавский вилает, де Турция се старай да въведе австрийская прежна народоубийствена система, т.е. да владей народите чрез народите. Турция, както е познато, даде свободен ход по тях места на необузданата развратност, за да убие народния дух! Тамо много клетници от младите българи влязоха в турска служба и станаха черни предатели отечества! Забележително е, че повеч от тях заблудени младежи са били помесени и в пропагандата!

Ще ли може Турция да успее в това си предприятие, това е едно питане лесно да се реши: при днешното развитие народнаго духа в България за такова едно предприятие е веке късно и Турция не ще доде до никакъв успех, освен да поспеши падението си с това. И най-простий българин веке се събуди и почувствува дълбоко в сърцето си, че тряба веке да обори турско губителско иго! Появившите се чети тая година в България го показват явно.

ИЗ ТВОРЧЕСКАТА ЛАБОРАТОРИЯ НА ИСТОРИКА. ОТДЕЛНИ БЕЛЕЖКИ, ПРОШЕНИЯ И ПИСМА

ИЗ БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ[1]

Обореное от гърци българско свещенство.
Светогорски мънастири български.
Отец Паисий.
Други монаси.
Отец Софроний.
Отец Неофит.
Българская в Цариград църков.
Развитие българскаго духа.
Разни списатели български.
Откритие на училища.
Граждански движения от българи.
Угнетения българска, кърджалии.
Пазвантоолу, Хасан ефенди или Гяур Хасан, котлянска битка.
Горски воювания.
Търновское движение и проч.
Русийски походи.
Движение гръческо.
1828 лето.
Андриянополски договор.
Отец Софрониева прокламация.
Тензимат.
1853 година.
Хати-хумаюн.
Български самоволни при Русия.
Прокламация.
Горское предприятие Рак. съдействием на священа лица.
Юв. Бацов.

Юв. Кишелски и проч.
Българское настоятелство в Одесе.
Български вестник.
„Българская дневница."
Българское в Цариград общество.
Страдание България в 1821 после обесване патриарха в Гърция.

Движение във Влашко Ипсилана.
Български тамо юнаци.
Генчо, Сава Бимбаши, Михал Бимбаши и проч.
Поход турком във Влашко.
Княз Богорид и негово заточение.

ГЛАС НАРОДЕН ИЛИ ЛЕТОПИС БЪЛГАРСКИ БЕЛЕЖНИК[1]

1. Кратко обозрение Възрождения българско народного духа от 1800 до 1858.
2. Гръцкое за свобода движение — какво влияние даде българом.
3. Русийский поход в 1828.
4. Преселение българ в Рус[ии].
5. Търновское възбунение 1833—4.
6. Отец Неофит и Дионисий.
7. Страдание отца и сина от К[отел].
8. Българская църква.
10. 1853 лето.
11. Севастополский мир, Хатихумаюн.
12. Българское в Одеса общество — на какви начала се е основало, с каква цел, негови членове и дела и проч.
13. Възвратившии се в България бежани в 1856 и Юв. Каляджи.

ЗА ЗАПАДНА ЕВРОПА[1]

1. Що раздразни чрез кръстоносните си походи мохамедани и ние изпатихме без да претече нам на помощ.
2. Нападението на мохамеданците в Европа бе чисто отмъщение за кръстоносните походи и ако не бяха българите, сърбите и маджарите да удържат силните удари на азиатските орди, и сама Западна Европа би пропаднала под турско иго и би имала истая съдбина, как днес християнските в Турско подани народи.
3. Нека Европа бъде справедлива и да заплати благодарност, коя е длъжна или по крайни мери нека не поддържа общаго неприятеля християнства и человещини, кой най-много зло е нанесъл и най-големи разорения и опустошения причинил не само в Европа, но и в самите внътрешности Азии. Може ли някой от европейските учени и дипломати отказа това?

ПЕТЕРБУРГСКИЙ КАБИНЕТ И БЪЛГАРИЯ[1]

Възвеличение и разширение руския държави, както е знайно, започва от времени великаго Петра. Той великий мъж първи съвзе тая мисъл, начнавш от военнаго преобразования уредби и имеящ за пример и ръководство тогашное съвършенство западних сили, а най-паче немцов. Негово же главно направление беше да завладее първо съседни си места и постепено да се простира чак до Дарданелски теснини, както е явно от познатаго му завещание, кое е он оставил с клетва наследникам си да следоват извършения му.

БЕЛЕЖКИ[1]

а. Как са руски изменили старобългарските черковни книги във време Никанор патрика, как е он издал афоризмо да не споменува веке народ руски, че е кръщен от българите, но от гърците. Раздор староверцев литванов по того и как у тях са се съхранили българските ръкописи и до днес.

б. В Андриянополски мир, що е Русия учинила за гръцко свещенство, а за българи нищо и как ги е еще Дибич забранил да се не дигне против турков — Капитан Георгюва история и проч.

в. Как българи всякога са били на помощ Русии, как ги е она против турков дигала и после оставяла и проч.

г. Отец Софрониева прокламация. Пашкевичюва прокламация. Документа, дадена котлянам и проч.

д. Святейший синод в Русия и проч.

УВОД ЗА ДА ПОЧНА[1]

Какъв ход е зела византийска остатка против българите — 1. Да кажа за Виза и за Мегарско преселение, паданието на Виза от Александра Македонск. от Траяна, съставлението от Константина — до десетий век. Що е била Мора във време Юстинияна, как почва гръцко и проч.

ДУНАВСКИЙ ЛЕБЕД

ЛЮБОСЛОВНИ БЪЛГАРСКИ НАРОДЕН ЛИСТ ЗА НАУКА И ЗАБАВА
число 1 в Одесе година 1

Обявление

В лето 1857, издаваящ в Новий Сад граждански лист Българска дневница, издадох и първий образ любословнаго листа Дунавский лебед, но неприятелска злобна ръка забрани и прекрати мое дело на жалост народа нашего и на особна моя пагуба!

Решен обаче твърдо да следувам мое предприятие и поприще на полза народа нашего, започвам прекратеное ми там дело, да издавам в Русия, де съчувствие единоплеменности и единоверия усърчает мене и дава ми благонадежда да сполуча мое желание и ожидаемая цел с успехом да достигна, тоест по възможностия и по надлежная каждому българину длъжност да принеса и аз помощ на олтар общаго народнаго нашего просвещения. По настоящему же ограничая се на любословний сей лист, а временем може бити да започна и гражданский лист да издавам, както и в Новий Сад.[1]

Главное занимание того листа би ще народная българска книжевност, коя обема езикословие, народное старо и днешно пение, исследование стария и новия повестности (истории), исследование баснословия, народни празници, обряди и обичаи, местоописания на старая и днешная България и д.т.п. От всех тях ще се обнародуват редовно в каждий брой нашего листа ради знания и науки всякаго българина любителя и рачителя българския книжевности.

Преводи же от учебная и забавна иностранна списания под видом цветоубрания щат украсява наш лист. С една реч, ми щем се стара и труди по възможностия съчинение наше да бъде не само полезно в учебная част, но и с благоприятем забавно. При том тойзи лист ще бъде отворен и свободен всякому ученому българину, кой желае да бъде полезен роду си, да обнародува свое съчинение или превод без никаква заплата и без никаква промяна слога и правописания его.

Стремление и ревност к учения, коя се е веке възродила и в сърца на наши българи, доказва веществено, че и наш народ е веке усетил необходимая нужда просвещения, отде зависва негова благополучна будущност и благоденствие. То нам дава усърчение и благонадежда, че многи с усърдием щат приемна това наше съчинение и великодушно щат помогна за дълговременное негово обдържение!

Тойзи лист издаваще се редовно веднаж на неделя на тая големина, а цена му се полага седем рубли на година за всякъде проплатни. Кой убо българин желае да го получава, нека благоизволи да се запише и плати годишная платка на г.г. наши дописатели, кои се умоляят да се потрудат народа ради да раздадат първое сие число и по-скоро да изпратат нам списък спомоществователех, ведно със спомоществувание, да започнеме и ми редовное му издание и отслание каждому на място. А спомоществувание сие могат да отправат родолюбивому българину г. Николаю Миронову Тошкову в Одесе.

БЪЛГАРСКИЙ СТАР НАРОД И НЕГОВА ПИСМЕНОСТ

Първобитное жилище всякаго народа е въистина неизвестно и никой учен не може доказати повествувателно и с точност тойзи важен предмет, защото стари писмени паметници не съществуят. Разсъждаяще обаче от баснословия каждаго народа, в кое се съкрива първобитное му житие и първобитное негово начертание (характер), от негово народно старо пение, от негов език по сродство с другия езици в съставление и в коренния му речи и от други еще обстоятелства, можеме навярно заключи за негово старобитно съществувание и място де е живял в незапамятно време; повременност (епоха) обаче определително с време счислением не можеме никак положи! Понеже в найотдалная времена, в младенчество человека писменост не е съществувала да съхрани нам то. А и като се изнамерила пис-

меност, изпърво начало освен що не е била достатъчна да изпълни това в подробност, военное и неприятелское нападение едного народа на другиго, разна разорения, промени, преселения от един предел земнаго шара на други, кое се е често случвало, както нас поучава всемирная повестност и както очевидно еще гледаме в наше време такива случаи с всичко просвещение днешнаго света, тии причини изтребили всяко знание за старини и съхраняли са человеци само най-главния впечатления и черти в народна попредания из уста в уста и из рода в роде, изменяема по духу века с басни и прихитрения.

Ми, опровергаяще лъжовная и безместная мнения и понятия иностранних писатели, а най-паче немцов, кои непримирими врази славяном още много пристрастно и прихитрено са писали и пишат еще, отдаваяще им несвойственна разна имена и странно народопоколение, както за българское битие в Европа криво полагат появление му тъкмо в VII столетие, начало же на негова писменост във време кръщения преславскаго двора в 861 п[осле] Р[ождество] Х[ристово], опровергаеще, кажа, тяхна лъжовна известия, излагаме тук кратко разсъдително изследование о едному и другому предмету в отговор им и последователен и поклонником их. Основание же наше ще бъде първо на здравий разум разсъждения, а второ на неопровъргаема няколко доказателства разсеяна в гръцки стари еще списатели и в наши български драгоценни и святи нам ръкописи. А най-паче на изтълкувание българских речеи, коих немци учени, не понимаяще, зели са ги за странни и от того заключали са странна и безумна заключения нашего народопоколения. Изследование же обширнаго българскаго баснословия, кое известно тии не са учили после християнства нито от елини, нито от римогърци и латини, нито от безкнижния еще в него време германски немски дружини, но имели са го от младенчества человечества както и прочеи народи. Понеже то се съвсем различава от баснословия тех народи и негово сродство е най-ближно с индийскому и египетскому баснословию, от коего се е съставило и умножило елинское, а от него и от етрурское се е умножило и съставило латинское, както и латинский език много нещо е заел от етрурскаго. То наше българско баснословие ще бъде нам най-изобилний и природний източник доказателства нашего предмета.

А исследование наше съдържава следния:

1. Първое българско на свят битие.
2. Има ли остатки наименувания български чисти в Индия,

тоест назовават ли се градища, реки, предели с български имена и какво сродство има индийски стар език санскритский с българский и с нихно баснословие.

3. Преселение народов от Азия в другия страни света.
4. Елинская първа преселения в Мора названая Елада и Гърция после.
5. Найдений там от елини народ пелазги и нихно в разна места разсеяние.
6. Пелазго-етрури.
7. Етруро-илири.
8. Мирмидони.
9. Дардани.
10. Пеяни и други възпомянаеми народи в слепешкия елински песни, кои носят име Омирова Илиада и Одисея.
11. Гети и Массагети.
12. Тривали, траки, възпорски скити във време Димостена, и сам Димостен скитис варварос от Възпора и Възпор наименување чисто славянско.
13. Македонци какъв са народ били.
14. Общое име славяни де и кога се е появило изначала?
15. Солун град и негови жители с окръстния му области.
16. Кръщение славяном от самия апостоли Христови.

ОТДЕЛЕНИЕ ВТОРО

1. Болгарское народно днес име кога и да се е появило на свят. Разная же местна имена того народа тогда еще и днес. Руманя и руманци. Загоре и загорци, шопи и помаци и разни имена, отдаваема българом от византийци списатели.
2. Българское баснословие обширно.
3. Българское народно старо и ново пение.
4. Българская стара писменост.
5. Кръщение Преславскаго двора.
6. Българская йерархия.
7. Превод свещеннаго писания.
8. Развитие българския книжевности във време общаго им кръщения и разпространение ей по друга же славянска племена.
9. Български учени йерарси във време славнаго и великаго царя Симеона и нихни труди в книжевност.
10. Постепеное изменение българскаго първобитнаго езика

по сръбскому и рускому свойству в преписание свещеннаго писания от тях народи.

11. Разна падения Българскаго царствá и изменение тогда еще българскаго езика, даже до конечное падение под турскому игу и падение книжевности их.

12. Изменение говоримаго и писменаго езика българскаго после падение България в останалия български Влахобогдански княжества под влиянием полскаго езика, сръбскаго и най-после русийскаго, кога се е там установила печатня и почнали да се разносят от тамо по България печатни книги църковни. Важна доказателства о тому изменению са Влахо-Богдански, на български език писани, грамоти. Тамо ясно се вйди как постепено се е изменил език български по свойству вишепоменутих езиков. А най-паче кога се е установила печатня господска в столичний град Търговище във Влашко във время Бесараба, в лето 1649 и прежде еще. Език старобългарски съвсем впаднал под влиянием сръбскаго и в печатния тогда книги изчистяли букви ѫ и ѧ. Както се вижда в тогдашния издания, „ѡт двою писмену сего ѫ, ѧ по обичай благоволному речению сръбскаго народа и ѡ песни изчищений", в Триодон, сиест Трипесник, напечатан тамо в 1649. Оттогава се види да е остало и в уста влашкаго народа име сърб, вместо българин, и сърбещи = сръбски, вместо булгарещи = български, говоримое чисто = булгари и булгарещи в Молдова, де се вйди не имали[2] са сърби никакво влияние.

13. Изгнание българскаго езика съвсем във Влашко и Богданско от фанариоти[3].

14. Наводнение гръцкаго езика в България даже до 1800 доказателства повествувателна.

15. Възрождение българскаго народнаго духа и възрождение българския книжовности.

16. Описание на българския появившия се от 1800 даже до днес и новая сия повременност развития българскаго духа и книжевности.

17. Опит изправления българскаго писменаго и говоримаго езика.

ПЪРВОЕ ОТДЕЛЕНИЕ

Българское първое битие на свят.

По мнения многим от ученых, съгласно же свещеному писания — вси народи в незапамятна времена от Азия са се разсеяли

по другия части света. Разсъждаяще же от българское баснословие, кое се е съхранило в народния му стари песни, в приказки, в днешни староостанали обичаи и обряди, виждаме, че то не отстъпва в богатство си и в старания си ни елинскому, ни латинскому и повече сродство и ближност има с индийскому, египетскому, нежели с вишепомянатим. А неговий език в богатство си, красноизречение, удобоизречие и благозвучие не е по-долен от елинскаго и латинскаго. Той може да се сравни с най-богатия първобитни добре обработени езици и може всякаго езика да преведе и тълкува реч в реч със свои си природни коренни и производни чисти речи. Българское чистое народное начертание (характер), както и много обичаи, могат се сравни с характера и обичаи староеврейскаго народа, кому житие доволно обширно е описано в Бития и другаде. Природное гостоприемство на живеящих в селах чисти българи, пастушкий живот, земледелие, домашнии неповинни и прости обичаи в годежи, любови, в бракосчисление, в придан, коих даже до днес са съхранили, имат твърде голямо сродство с описания в свещеное писание староеврейски обряди и можеме наверно да кажеме, че в том се само различаят от староеврейския тях, що днешнии българи живеят постоянно в села и градища и не са скитници, както са били тии и вси прочеи народи в тях времена и както съществуят и до днес еще такива скитаящи се племена в Азия. А земеделие, скотовъдство и търговщина одавно любезна и обичлива занятия българом, исто так били и са еще любима индийскому народу, праотцу староевреом. В някои си народни български песни се пее, че българи далеч ходили с каравани да търгуват, коих ми в подобное място щем обнародова. А и до днес еще ходят, кара абаджии зовими българи, в Азия и Африка и проч. Тясное же сродство българскаго езика със санскритскаго староиндийскаго святаго им езика и остатки старобългарски в Индия доказват като ясно слънце, че български народ е живял някогаш там и занимал обширна част.

(следува)

ПРОШЕНИЕ ДО ОДЕСКАТА ЦЕНЗУРА

Комитету Одесской цензуры

Российскоподанного Георгия Стойкова Раковскаго

Прошение[1]

Так как проэкт об издании литературнаго вестника „Дунавский лебедь" потвержденный отздешняго начальства и преданный его преосвященству архиепископу Димитрию, доселе не возвращен, то я имел честь просить Его Высокопревосходительство господина министра Народнаго просвещения об устранении тех затруднений, которыя я встретил в исполнении моего плана при издании литературнаго вестника. Его высокопревосходительство господин министр осчасливил меня своим великодушным содействием и сказал, что он с своей стороны сделает все возможное; но в случае мое дело не разрешиться до его выезда, но он поручит господину попечителю Одесскаго учебнаго округа разрешить мне здесь издание Литературнаго вестника. Не желая терять более времени сколько уже потеряно, и желая воспользоваться счастливым случаем, именно прибыванием его высокопревосходительства господина министра, я вознамерился издавать другой литературный вестник на болгарском языке под названием „Български древности". Я льшу себя надеждою, что его высокопревосходительство господин министр потвердит мой проэкт по его обещанию.

Содержание литературнаго вестника „Български древности" обозначается его названием и он будет содержать следующее:

1. Древние исторические письменные памятники.
2. Историческия и филологическия исследования древней болгарской письменности сравнительно с новою.
3. Исследования болгарской мифологии, сравнительно с мифологиею других народов.
4. Древния историческия народныя песни и придания.
5. Описание народных праздников, обрядов и обычаев.
6. Описание городов, сел и вообще мест, замечательных в историческом значении.

В этом вестнике будут так же помещаться статьи, соответствующия программе, и от других лиц, желающих писать на болгарском языке.

„Български древности" будут издаваться два раза в месяц в форме книжек. Годовая цена с пересылкою во все места семь руб.сер.

Имея надежду на скорее одобрение этого проэкта об издании Болгарских Древностей от самаго господина министра Народнаго просвещения, честь имею покорнейше просить Цензурный комитет утвердить с своей стороны мой проэкт, дабы я мог не упустить удобнаго случая прибывания в городе Одессе его высокопревосходительства господина министра.[2]

Георги Стойков
Раковски[3]

1859 года
Июния 25 дня

ИЗ КОРЕСПОНДЕНЦИЯТА НА РАКОВСКИ

ПИСМО НА РАКОВСКИ ДО ПЕТЪР РАНОВ ОТ ЯНУАРИ 1857 Г.

Молитствувам Нова година весела и благополучна!

Отвещаящ на ваше любородное писмо от 14-го прошедшаго месеца, известявам вам мое уже пред две седмици в Новий Сад дошествие.[1]. И ако не съм ви абие отвещал, извинителни причини имам достолепни, коих писмено не мога доказати...

Дойдем убо да мало за наший предмет поговориме. За ожидаемое просвещение нашего народа.

Аз отодавно, почти в най-нежна моя младост, от любов народна разпален, поприще живота моего в сие благородно занимание съм провел; но суетни са били вси мои трудове и ничто почти не съм съвършил, пропасти и строга страдания са били следствия. Не что не съм знайл да разсмотря и размисля подобно временныая обстоятелства, но что не съм получил нужное осърчение и съответствувание непременно и посредствено оръдие за желаемий успех. Тая е била причина на мое толкогодишно люто пострадание причина отровна и смъртоносна на все мое доморолство! Наши българи въобще не ищат и не обичат народное просвещение, они са люди недвижими; они не знаят что ще рече любов народна и просвещение народно. Они са отодавно с несвеност заборавили свои златни векове във време храбраго Атила, Карана, Бояна, великаго Владимира, славнаго Асеня и проч. Они, впавши в премрачно невежество, хладнокръвно не само всяко мъчителско угнетение търпят, но и от ден в дне от свое скъпоценно народност нестидно се отричат и от съседнии себе народи се ежедневно прилепяват! О, глупо и укорно заблуждение! Коя чувствителна душа не уранява и язви неизцелими й налага? Македонски, епиротски, тесалийски и част тракийски българи преобразили са се на гърци и нестидно се с това име наричат, това проклето и омразно име, кое падение нашего народа безбожно докара и под злобливо поганско пубителство пропаднахме! И додеящ еще негово лукаво и безбожно просвещение. Преселци нови във Влашко и Богданско гнусно име власи и молдавци поносят, и с всичко свое богатство и преимущество над тейзи простаци естествено и невредни народи, что наши българи отличително са добили за стид техен ни едно българско народно общество не са учредили и съставили, по подобие на други преселци народи, коих где и да са

отдални нахождат от свое отечество, се се отличават с училища, читалища и с църкви на свой матерний език, кое им народство съхранва.

То също е мисля и в България. Оставям обширни старовременни български области, коих съвсем са се изгубили и на други вери и народи преобърнали. Само за наще съжаление планини, реки и някои градища носят еще свое старо име. О, България мила! Кой с пристойни сълзи може да те оплаче! Тисящи любомъдри Ераклитовци да се и през всичкий свой живот да плачат, нито едно тисящо залъченце могат оплака от что си ти, бедна майко, изгубила и пострадала!!! Дали ще осъмне и за тебе, сирота, бял ден? Дали ще се яват верни и благодарни някои твои синове да те в бедна старост мало поне утешат? Доста си остаряла угнетена от всяко насилие и оскъдност и да в них твоя породица се отново възроди!

Они, догде се человек с них сладко разговаря, слушат го с ухилност и него час все изобилно изпълнити обещават. Но почто се от них разтае, все то изчезва и се изгубва и като сън привидения изтлейва. Тая смъртоносна недвижност и несвесност са причина, что са най-последни на просвещение остали от вси народи. Може някой да предположи разни други опорни обстоятелства, но ми имаме за пример и други менши народи, коих в истая обстоятелства нахождаеми, с решителност точна са презрели всяка опасност и в благополучний конец са доспели...

За нещастие еще се е съхранила между наш народ старая оная властолюбива и завистлива страст, коя е падение наше докарала и вечна отрова над народа нашего посипала, като да никогда бедний може изцелити се. Тая гнуснава страст не им е допущала и не им допуща и днес, за да оценят вредност и достойнство своих своеродних, коих въистина са били обдарени с всяка умствена и телесна деятелност, за да могат нечто добро да свършат, но са ги за присмех взимали и многажди и строго гонили. То не е също между други народи. Ми видиме в разни повестници, че други народи в такива обстоятелства не само своеродни добродетели са убожили, но и страннии са еще обезсмъртили и име нихно в повестници свои незаборавено поставили — пример имаме гърци, кои споменуват и слават наши витязи българи х.Михаля, х.Христа, и проч., а Марка Боджари[2] са освоили веке за гърк. Тако и в сръбска повестница се поменуват доста българи въистина достойнопаметни! Между коих е първи храбрий Хайдут Велко[3], родом из Видин или из окръсна видинска села.

Ми, бедни българи, не само от стара наша история сме изгубили били много и почти най-сяйная и славная дела. Поне съседни нам събратя в наше примрело смъртно недвижение присвоили са ги себе, но и денешни наши витязи своеродни, коих в боилища нихна с братска любов се появиха, освояват ги и народство нихно им отнемат! Жално, но...

На това причина е сам наш народ, кой не усеща, бедни, колко ежедневно губи и колко назад остава. И ако не се събуди от дълбокий свой сън, много еще ще тегли и ще губи. И бог знай в какова по-строга и непоносима опорна обстоятелства ще пропадне, за да във вечно свой живот жив без полза оплакува и ридае. Но бог да го спаси!

Сия не са отчайности изражения, аз не съм се еще отчаял. Но за да докажа вам в кое състояние е днес наш народ, аз се ужедневно занимавам на мое списание и се надея скоро да го напечатя, но с какова мъка и оскъдност, само бог знае и аз!...[4] Но как да е, трябва да го напечата, защото се обещах и обявления издадох. Имам нечто да притуря в поменутое мое списание за окръсна места месторождения моего, но не помня добре, ако не съм заборавил, от южна страна имаме Високо бърдо, град Вида називаем, там долу над едно равнище е път Жеравнянски (Баш кьойу); от северна страна има път, кой отводи на Тича (Читяк) и кой минува между две могили називаеми Данкови и Андончова могила. То исто място се назовава и Трите ветра. От възточни страни планина висока, Коминче називаема, тамо тече река Глогова; от западна же страна е гора, Разбойна називаема, а на северозападна страна се извишава Сухи дял — изпод кого извира студений и бистрий извор и проч.

В колика аз места съм обходил в България за такови съм ги по крайни мери опознал. Смислете сега, моля ви, каква надежда и какво основание може да има един или няколко родолюбци, коих са се решили да храм всеобщаго просвещения в България съставят и съзидаят. Колико иждивление е нужно само за първо негово основно начало, кое тряба да е твърдо и крепко, за да тежкая направа обдържи и желаемая полза подаде.[5]. А не в първо еще зидание да се срине и падне. Тия са места се любопитна за описание, понеже крият под свое именование стара славна приключения повествователна. Но кой да ги по-тънко придири?

За писмо у Галац и Кишнов да изпратите, можете да го управите до мене и аз ще го абие изпрати.

Поздравете покорно отца и кавалера Пантелеймона от моя страна. Здравствуйте.
Ваш искр. и вечн. приятел

Г. С. Раковски

ПИСМО НА РАКОВСКИ ДО ДИМИТЪР Т. ДУШАНОВ ОТ 28 ЯНУАРИ 1857 Г.

28-го просинца 1857
Нови Сад

Драги мне Д. Т. Душанов,[1]

Твое от 14-го студнаго любезное получих. Жално ми е до смърти, что не си можал радостотворно нечто открити за онаго драгоценнаго българскаго нашего ръкописа.[2] Но, моля те, разпитай подробно устреленнаго погубителя следния: что е съдържавал той ръкопие? Когда и от кого е бил списан? На книга ли или на кожа е бил писан? С каква слова? Каква величина е имал? Един само той ли е бил, или е негде и други съществувал? Еда ли го е някой други у Котел преписвал?

Радвам се и благодаря ти за песни народни, что си се потрудил да събереш и да ми изпратиш. Тия са изворни източници на многа изяснения на наша изгубеная мила древност,[3] зато те удължавам в име отечества нашего да всякой особно прилежание положиш колко повече можеш да събереш и да ми изпратиш, но без никаква промяна, както се пеят, също да ми ги препишеш.

На Тулча са от разни места българи, ако не ти е досадно, потруди се да изпиташ следния (то отсвен като не ще те повреди, ще ти принесе и една сладка и приятна забава):

Сватовски песни или сватби български с кой начин стават (не сегашни обичай). Аз помня в Котел едно време на сватба носяще девер препорец с позлатена ябълка на връх натъкната. Стари сват что значи? Кум каква ли е реч? Заложник, кому се продаваше петел от моминski дружки и китка позлатена, коя наричаха ила и коя обично кичеха от шимшир, на прат петлюв

окачаха кравайче с румен свилен кончец везано. Назначаваха се еще зълви, свахи, етърви и проч. С какви песни се зачеват сватби? На засяване кои песни се пеят у момък срещу сватба, кои у мома? Какви обичаи изпълняват, когда дойде младоженец за девойка, момини отвърки, дарове, напиване и проч., и проч.

Когда се раждат български деца, какви се обичаи изпълняват по села — понуда, богородник и проч.

Какви песни им пеят чадолюбиви майки, кога ги с мали гласове пеящи люлеят и със сладки и нежни целувки приспиват?

Разни баснословни приказки, в коих се споменуват самодиви, юди, змеюве, вещица вила (харое от гречески) веди и други коледни песни, коледници, кукери, пеперуда кога играе за дъжд что се пее? Что ли значи кукер? Дали не ще е то гръцкое γήγας — исполин, понеже они се обличат страшно и увеличават свое тяло с кокили? Ах, черна съдбо! Зачто ме си отлъчила от премилое отечество? Зачто не мога сега да съм в Българско?

Изпитай еще и последния песен:

Кърши, Тодоро, лиляка,(2)
прави, Тодоро, мостове,(2)
че ще да мине, Тодоро,(2)
цар и царица, Тодоро.(2)

Сия песен се относя на припевки, что наричат стари българи.

Друга юнашка
Снощи минах край Данчови,
Дане ле, Данчоло, Дан войводо,
двери му отворени бяха,
гаври коние оседлани бяха,
хъртове чюлясани и проч.

Любовна
Ах, да би жалил първо либе за мене,
ти би дошел когда годи при мене,
или хранена коня нямаш, либе и проч.

Друга
Я излез, излез Калино,
да видиш чудо голямо
каква войвода в път мина
нигде му няма лика прилика и проч.

Ако питаш за мое занимание, да ти кажа:

Главное мое занимание „Горски пътник“ — прибавил съм доволна любопитна еще приключения из-уста на 12 момъка, кои се с войвода в планина приказват вся злоупотребления, кто беднаго нашего народа тлеят и проч.

Събирам вещество за наша повестница от разни стари списатели — вещество за българска писменица. Приуготовлявам едно кратко списание на 3 табака печатни за дар на наши българи — „Жалостен поглед на България“ и последование „Предвестника Горскаго пътника“. Превел съм „Человекословие“ и „Antropologie“ с изображение человеческаго костни трупа и художество за продължение человеческаго живота — на 10 табака печатни.[4] Но спомоществование отсвен Галац, Тулча и Сищов, от друго място не съм добил, зато може напечатание да се позабави. Здравствуй.

ИЗ ПИСМО НА РАКОВСКИ ДО ИВАН МАВРИДИ ОТ 19 ФЕВРУАРИ 1857 Г.

Достопочтений г. Мавриди и съдружество!

.....

Естествена наклонност отодавно ме е движила за да полезно что роду нашему по могущество принеса. Но младост или не доброразсъдителна обстоятелства всегда са осуетявали моя дела и в пропаст лична моя пагуба ме са горко хвърляли. Литературно же поприще, во кое и аз в младост мало послужих, съвсем бе от мене пренебрежено и наблизо бе да всяко знание мое издъхне. Но обозрев настоящея обстоятелства съвсем с друго око и уморен веке от ежедневна пропадения, реших се да бъдущий мой живот в сие най-любезно и най-мило занимание проведа и в Мъдричин храм просвещения мала една свещица и аз запаля, коя и ако да не подаде огнезрачно светило, обаче една мала поне зарица се ще да посочи. Нека се и тя между другия, сяйно осветляящия его, на един ъгъл блещука. После напечатание моего „Горскаго пътника“ ще да започне списание на новая наша повестница, сиреч от падения царства нашего

даже до днес. За кое имам събрано вещество и ежедневно събирам. Въистина това дело е трудно и аз сам познавам моя недостатки, но аз ще свърша оно, что мога и учении наши нека после го свършат, ничто у начало съвършено не се е появило! Того ради ви моля, ако има где да знайте ръкопис некий старобългарски, да ме известите, а най-паче ви моля да се потрудите за турска някоя ръкописна история. В Рухчук непременно тряба да има. Аз найдох една в Белград, но твърде кратка. В мое за Галац пътешествие беше в парахода един турчин из Търново, кой ми приказва, че тамо имало у някого си такова една турска ръкопис, в коя приказвало обширно и пространно за колко време се е превзела България, кои градове са се с нападение превзели, а кои с условия (раи по турски, отгде и рая) и какова са били сия условия — тя достигала до султан Селимово време и проч.[1]

Казвах на някои си приятели българи и ги молих да я земнат, но никой нищо не ми заслужи. Аз се надея да в Рухчук несъмнено се нахожда. Истина турци исто как са своя дела увеличавали, но събития се описвали както са ги гледали; не са имали поетически дух, за да облекат истина с истиновидни въображения, както е М. де Ламартин французки поет история турска написал на 7 читави велики свезки.[2]

А най-паче правомислие нас учи как тряба да разсъждаваме такова прошедша събития.

Г. С. Раковски

ПИСМО НА РАКОВСКИ ДО АЛЕКСАНДЪР ЖИВКОВ ОТ 28 ФЕВРУАРИ 1857 Г.

Драги мой приятелю г. А. Живкович!

В голямо недоумение се нахождам, зачто никак до сега не ми се отговорихте. Дважди съм ви обширно писал. Ели писма моя не сте получили? Ели друго нечто е, не зная. Аз се на твоя ревност уповавах да на всек начин ми бъдете спомощник според ваше усърдное обещание. В първое мое писмо бях приключил и две други писма до г. Петра Ювановича платнопродавца в улица Шербан вода и друго до г. х. Сава Стояновича, моего

браточада — тутунджия в улица Курте векя. За всяко же случай бях платил двойна платка, за да ви се непременно привръчат. Въистина ничто не ми си длъжен и нямам никаква правда да ви се тако изражавам, но като българин и в просветителное поприще нашего народа шествуещ, мисля да се мало оправдавам да ви докажа със сърдечно съжалене, что не тряба ми да се толко хладнокръвни показваме помежду си, ми, кажа, кои сме се решили по могущество да полза някоя си роду нашему принесеме. Ми тряба да се малко отличаваме от общаго народа, кой няма еще постоянна ревност за общеполезное просвещение, но минутно се движи и възторгни знакове еловом показва, а делом ничто добро не извършва от невежество притиснат и тряба да смислиме, че ако по възможности не принесем нечто добро в олтаря общаго блага, щем бъде укорени от наше потомство, кое въистина ще се просвети и ще да разсъждава наша дела! Ако после падение нашего царства всекий мало учен и образован българин бе писал нечтичко, ми сега бяхме имали не само наша повестница, но и многа изяснения от старая, и не щяхме да сме погружени в жалостное незнайнство като ни един други народ! Странни любословци — вси почти югославяни, а и французи, германци, руси дали са велико внимание за наша книжнина и ежедневно списват за того предмета, а ми дремеме еще и се прозяваме! Всеки по своя воля дава нам како му е драго поколение и произведение и име, понеже няма ни един искрен син Българии, за да им се отговори и да им докаже, че българин значи исто, что значи и славянин и что име славянин се е появило първо в българи и что днес зовимий церковно-славянский език не е ничто друго, но чисто наш български език. Они, хотя и сами да опознават сия истина, но не им допуща суемъдрие да се изражат и да кажат, че старий народ славянски, кого тии изучават и не могат да найдат, е наш бедний български народ, кой е дал първи просвета (на вси славяни) днес зовими народи, но прихитрят без никакво основание и доказателство, че ми българи сме татарски род, а във време Кубрата сме притиснали и завладяли тракийски славяни и сме приели нихни славянски език, а от татарский език е остало днес употребляеми членове къщата, челякът, момчето и проч.[1] Скоро са се издали някои списания в Беч и Русия за то. Аз, като българин, трудих се доста и събрах от разни списатели вещество и им се пристойно отговорих на тия глупости с разсъдителний начин. А най-паче за членове, что се днес съвършено говоримии в наш език. И кой може други да знай свойства едного коего

и да е езика, нежели искрена чадо того езика? Сие мое списание ще да бъде доста пространно и на добри доказателства и сравнения основано, но где средства, за да го напечата? Аз едва мога да се обдържа еще за една година и да напечата моего „Горскаго пътника“! Кому да прибегна за то, и аз не зная! Моля те, ако си събрал спомоществователи за „Горскаго пътника“, да ми изпратиш по-скоро почтени техни имена, понеже скоро ще почна напечатание негово. Притом не заборавяй да ми изпратиш и они старобългарски стихове, за кои ми в Сищов приказва. Здравствуй,

твой искрен: Г. С. Раковски

В Букурещ на една книгопродавница видях книга циганска.[2]

ПИСМО НА РАКОВСКИ ДО СРАЦИМИР ШИШМАНОВ ОТ 24 МАРТ 1857 Г.

24-го марта, Нов-Сад

Родолюбивий г. С. Шишманов!

В наше кратковременно в Темишвар съставяне душевно чувствувах благодарение вашего ради познайнства и желаях и сега тамо да дода ведно с г. Д. Медаковича, но време не ме прощава, понеже се занимавам в приуготовление „Горскаго пътника“, кто след мало ще почна напечатати, и списание на една друга общеполезна книга на наша относяема писменост. Вижте съдържание нейно в приключенная бележка.[1] Отец Неофитова грамат[ика] щях да ви сега изпроводя, но еще ми е потребна. Моля ви, ако не ви е досадно, проводете ми с г. Д. Медак. Юрий Венелинова история, Древние и нинешние блъгари и особно други един негов том, кто у ваша книгохранителница видях, кой съдържава критика за българска книжевност. Нужни ми са за вишерченое списание. Аз, почто напечата „Горский пътник“, имам намерение да дойда в Темишвар, за да прегледам тамошная библиотека и най-паче да ида в българска окръстна там села, негли ще открия някоя драгоценна наша древност, относяема за език

наш и проч.[2] Тогава видещем се с божя воля и доне ща ваши книги. Надея се за изпълнение моего желания.

И оставам ваш усърдний прият[ел]

Г. С. Раковски

ИЗ ПИСМО НА РАКОВСКИ ДО НИКОЛА ТЪПЧИЛЕЩОВ ОТ 20 МАЙ 1857 Г.

Родолюбивий господине Н. П. Тъпчилеща!

.....

В настоящее време главен предмет щем има злоупотребления гръцкаго свещенства. Аз съм съставил кратко описание толико пострадавшаго отца Неофита и от злоба гръцка в тъмна тъмница почившаго народа ради. Мисля у вас да има доста негови писма весма любопитна, а и съчинение покойнаго „Мати България“, не зная где е остало![1] Ако е възможно да го издирите, моля ви, изпроводете ни го ведно с негова писма; то доста полезно ще бъде в сие време. Все що се е от негово време вършило за наш народ даже до днес, съдържава един кратък повествователен век (историческа епоха). Того ради ще се потрудя да г'опиша по възможности и да г'обнародовам. То и на вас се относя, понеже и ви сте всегда с неуморна ревност съдействували.

.....

Ваш всеусърдний приятел

Г. С. Раковски

ПИСМО ОТ РАКОВСКИ ДО КРЪСТЮ ТАРПАНСКИ ОТ 3 МАЙ 1858 Г.

Замечание нужно за наша древност

В село Капиново, три часа растояние близо до Велико Търново, нахожда се една малка от старо време църквица. В нея църква съхранила се е икона стара в женское отделение църкви, както

ми е приказвал един прост свещеник от Лясковица; писма казва той, че има на нея икона като латински, но не латински, ами изкривени слова; да не би да са глаголитически? Ако е то, важно е за българская наша история. Ако ли са латински, и то пак важи, и то може бити от времени Бориса еще, когда е било датинско свещенство в България, догде е еще църква била една. И то и за другое се е любопитно за нас. Истий свещеник ми е приказвал, че тая църква има и книга, печатана в Търново. Но каква е та книга, не знай да ми каже. И то е важно за нас да узнайме, дали е някогда съществувала печатна в България, а най-паче в Търново, где се е съхранила за дълго време патриаршия българска независима и после падения Българии. Аз найдох в Тица, окръжие Преславско, едно тетроевангелие напечатано. Правописание му е старобългарское. Но по незчастию изначала листи му са откъснати. Но от букви се познава, кои не са толко красни и от редове изкривени, че в начало на изнамерения печатни се е напечатало то евангелие. Може бити и то в Търново да е печатано. Тая в Капиновская църква съхранима книга ще ни открие истина.[1]

3-го мая, зетю си Кръстю, ведно с кое изпратих и Стефану учителю друго писмо и проч.

ПИСМО НА РАКОВСКИ ДО СПИРИДОН Н. ПАЛАУЗОВ, 5 МАЙ 1858 Г.

5-го мая 1858

Висококученому господину С. Н. Палаузову!

Ваше от 18 прошедшаго месеца получих. Благодаря ви за сърдечное съчувствие к мне, а най-паче към общая цел за просвещение беднаго нашего народа. Аз одавно еще прочитавш Ваша драгоценна съчинения, дълбоко почитание и уважение храня к вами, но жал, що съчинения сия не са еще преведени на наш родний език! За желаемия вами от мене древности, по елику мога вас удовлетворити, са следния: отломък от ръкопис, найден в Котел, съчинение патриарха Търновскаго Еутимия, де он описает житие святия Петки и тържественое пренесение на

нейни свят. мощи във Велико Търново, във время царя Асеня, сина великаго Асеня, и във време патриарха Търновскаго кир Василия и митрополита Марка Преславскаго, кога е послал цар Асен да пренесе св. мощи от Епиватес във Велико Търново. Там се описва и победа над кръстонохци, български тогдашни граници, разпространение българско езика, даже и във вся Атонски гръцки мънастири, поставление на всякъде от български митрополити и епископи, но не именно де, и привзятие даже Цариграда от того славнаго Асеня, и как полознил фръзи в самий Цариград. Там се възпомянува име матери его Анна и и съпруги му Елена. Но жално ми е, що аз преписах само от победа над кръстонохци и тържественное преносване на свят. мощи, а житие святия Петка не преписах, но мога да пиша в Котел да ми се препише и то, ако не се е изгубило.

Второ имам други ръкопис, кой съдържава 14 листа на голяма 8-на, носи наслов „Історія в кратцѣ ѡ Българословенскѡм народѣ[1]“, на края има прибавено „ст-ıи ѡт Болгарскаго народа“, но само имена. В число на 36, де се помянуват и няколко патриарси български, после следува „Ке́сари ѡ́т Болга́ров“, в число 5.

Други материали, що имам, тии се относят на новая българска история, тоест после падения Българскаго царства, на коя се аз особено занимавам.

В кратковременное мое пребивание в Молдава открих много важни древности. Но успях да зех само 3 грамоти, писани на кожа. Една от Ѕцо̃з, друга от зчд̃, а друга ꙁрн̃в, тейзи ги имам истия. А една друга съм преписал от Ѕц̃н. Една е от Александра войвода, а друга от Стефана войвода, друга от Васил войвода, четверта е откъснато изначало.

Имаме и виписки от четири евангелия на кожи съхраними в Яше, тии виписки са от подаривших ги в църкви, на български език писани. Едно от тях евангелия има цели и четири евангелисти, предговор Теофилакта, архиепископа българскаго, въобще за цяло евангелие, а особено всякаго евангелиста житие вкратце. Там се виждат прекрасно и чудесно изображени 4 евангелисти. Но много ме озари то старо българско изкуство изображения, то е писано в Ꙁ҃ı҃ꙁоıо от сътворение мира. Евангелие, то е писано почти по правописание остромирово. Аз видях в село Тича, близо при Котел, исто такова евангелие, напечатано, но де, не е известно. Види се във Влахобогданско да е печатано и вишеречений ръкопис да му е слугувал за оригинал. Там, в Тича, съм найшал и две на кожа еван., на едно от коих се съхранили и 12 месеци на български — сечко = марта; зарев

= август; траван = май и проч. Найдох и една граматика славянскаго езика, ръкопис от ах̃нє, преписана от някого си Стефана йеромонаха Ловечкаго, в дни благочестиваго господаря Іѡ Констандина воевода и преосвещеннаго митрополита кир Игнатия, в митрополии Търговищкой. Тя съдържава 246 листове, не страници, на голяма 8-на, нея я зех и имам.

Псалтир цял в ръкопис, на книга дебела писан, но чист по старобългарско свойство и проч.

Открих много важни древности в Молдава, но нечайное мое отлъчие от тамо лиши ме от тях, коих можех да успея да зема.

Някое си старо семейство прибягнало от Червено вода (развален днес град близо при Кадикюю, окръжие Русенско, отгде носи и тамошний грък епископ наслов Ἅγιος Τσερβένου, той град е заселен днес от няколко селци и носи истое име. Има развалини много знаменити, 14 църкви и проч. Мне е сказано от едного. В Молдава пренесло няколко стари грамоти на кожа от българския царе с цели печати съхраними. Стари образи животних на платно изображени, монети и ръкописи. Тии и до днес се съхраняват.

Грамоти относяеми за влахобогданское свещенство, кое е зависило от Охрида, нахождат се в Яше.

И много други ръкописи черковни се нахождат натрупани на свода едного молдавскаго мънастира, де сега се чете молдавски; може бити между тем да има и исторически. Тии могат се зе лесно. От тамо е зет и вишепоменатий псалтир от едного простаго българина, кой ми го даде и ми разказа за тях остали черковни книги; той си избрал само псалтир и житие святих, а другия нито ги погледнал!

Доде бях еще в Новий Сад, писаха ми от Белграда тамошния ученици, че дошъл някой си българин калугер от Охрид и казвал, че тамо близо се открило в един мънастир една пълна стая с ръкописи български, между коим имало патриаршески актове и български знамен. Той калугерин бил дошъл нарочно да извести Сръбское правителство, за да проводи человека да ги прибере да не пропаднат в гръцки ръце и за уверение носил и три стари книги. Аз им писах да му кажат да не казва никому нищо. Но обстоятелства не ми допустиха да ида и не зная какво станаха тии ръкописи. Сега писах оттука да ми известят. Аз имам бележник за разни места, дето ми са казвали българи, че има стари ръкописи, и писал съм на много места да ги пазят. Аз да бих имал средства, многи нещо мога да открия в Молдава, защото в България ми е веке затворен път, г. Юван. Степ. Юванов ще ви разкаже подробно моя обстоятелства.

В Котел также има важни ръкописи. Аз писах зетю си[2] да се труди да ги земе. В последное време от Котел е изнесена една българска история на кожа писана, де имало и царски образи изобразени, но за несчястие наше тия изгорели в Тулча. Писах на Котел ако й има копия, да ми се проводи.

За Душанов законник аз мисля, че е превод от български, както и други техни книги са преведени от български с малко изменение. А най-паче в него време, кога са били сватове с българское царско семейство. А и Душан не е бил в състояние да направи такова нещо от своя си глава, нито е имал такови образовани сърби. Тии за Душана много неща мечтайно увеличават, но аз имам други сведения за него. И може бити един ден да ги обнародовам. Българи, че са имали граждански закони, то е явно като ясно слънце. Еще във време Крумово се види такова нещо, кое византийский писател Суида възпоменува. Предложени въпроси Рим папу Николая I от българское посолство не доказват ли ясно, че съществувало вътрешно редовно гражданско устройство? Но време изтребило много, а и много е остало и може да се открие. Аз ви уверявам, че в България има много нещо. Но тряба да иде българин да го търси, който познава добре народа и места. Такива важни древности, отколкото аз можах да опозная, съхранили се повеч в частни лица, де гръцкая злоба не могла да проникне. Аз полагам, че българи са имали писменост еще преди кръщение си и може бити, кога се еще преселили из Азия в Европа. Аз се занимавам и трудя се да докажа това и хотя моя науки и да са ограничени и недостатъчни за тойзи важни предмет, аз обаче усърчен от многогодишнаго опита между българскому народу в отношение на всякаго вида, надявам се да успея и да открия истина. И ето изначало как се роди това чувствование в мое сърце. Аз в 1854 лето, нахождаем в Стара планина с моя ускоци, един ден призовах едного овчара да го изпроводя в село Котел, за да ми купи и донесе няколко вещи, от коих имахме нужда. Тии вещи бяха повеч от 15 вида, овчар бе безкнижник, а и аз не щях да пиша за всяко противен случай. Що сторихме? Овчар зе една тояга и като я оглади плоско от една страна, рече ми: „Е, казвай сега!“ Аз му приказвах вещи една по една и той режеше някакви си резки разновидни. И като свърши, каза ми: утре ще имате все това. На утрешний ден действително ми донесе вся тия нарязани и бележени неща. Мене ми даде то голямо впечатление. Резки бяха ÷ ∨ ÷ ⁄ // /// ● ∧ /\ ÷ Но тогава аз се не занимавах в изискания книжевни, за да умоля

того овчаря да ми изтълкува и науча тия резки. Защото бях окръжен от неприятели и исках мечом да помогна роду си. След няколко дни отидохме на една непроходима висока гора, наziваема Луми-дял, коя лежи към възтоко-северна страна села Котла и сочи към Преслав; тамо в нея гора има чутна една пещера, коя само горски ускоци посещават и коя се види, че някогаш человешка десница поугладила за обиталище или прибежище. На стени в нея пещера се виждат начертани разни черти доволно съзрителни пологи, гърбави, кръгли и проч., мечки и препорци. Това ми даде еще по-голямо впечатление и го забележих момоходно в мой дневник, но не както трябаше. Наблизо около нея планина има места, кои носят следния имена: Оран, Свинир, Зло-стенье, Бели Брегове, Козяк, Плешивица, Вида. Села там близо няма, то е пустиня непроходима, нито някакъв знак селения. По върхи на някои си от тия планини се виждат развалини многогодишни от зидания с вар. А най-паче на върха на бърдо Вида е оцеляло неко като крепост, обрасло наоколо, за кое в Котел има и много предания. В подножие от една страна на Вида има път и място тясно, кое носи име по турски Демир-капу = Желязна врата и Боаз = вход, а от друга страна на Вида-равнище, кое носи име Кориник и дол, кой носи име Гръцки дол (да не бъде κόρης-νίκη, както има βουλγαροχθόν, може бити и грекохтон, и корис-ники). Аз заключавам според тия имена на планини, кои сочат към Преслав, и остатки на стара зидания по върхи им да е било стражи български тамо и да са давали знакове с огнюве до Преслав за нападение неприятелско и първо еще начало, кога се утвърдил Преславский престол. Да дойдеме сега на овчарское изкуство да видим можеме ли извлече нещо. Тя тояга или клечка овчар назоваваше четула. А по други места я зоват рабош. Четола ми се струва да е твърде ближна реч с чета глагол и четение, читати, кое днес се казва за писменое начертано слово, кога се произноси велегласно. Да дойдем сега на Юван Екзархово: „Славяни чъртами чъртааха и рязааха“ — колко за рязааха, видехме на какво са рязали от вишепоменатаго овчара, защото „режа“ в първобитно си значение се разумява, че тряба человек да държи нещо в една ръка и с друга да реже на него; в нея смисъл се говори днес „режа“ от българи, режа си хляб, порязвам се и проч. А когдато резаемая вещ е отделена от человека, тогава се казва по български сека или дялам — чъртааха — де чъртааха? И с какво? Известно, че на камъне, на дахчици, а найпаче на букове, отде и реч — букви — резааха и чъртааха, види

се за себе си рязали и чъртали — знакове да ги помнят, но по-право е, че първа е нужда, коя ги е накарала да изучат тия резки и черти била е, когда са имали необходима потреба да известят другим своя мисли или паче да им известят важни работи. А за да бъде то, трябало е те черти и резки да са понятни и другим, коим са се пращали. Днешное писание, що е друго, а не изтъщени черти? Например Ж — две черти гърбави надолу, една права полога по среде и трета права черта и проч.

Моля да ми дадете мнение си о тому предмету и да ми назначите каква руска списания има относително за стара писменост, за да се ползувам на моя изискания. Ако е вам угодно, можете да обнародовате това на русийски под надслов „4. извод от замечаниях Горскаго пътника“ — съчинение Г. С. Раковскаго. Не за друго, но за да се подбудят руси да преведат на свой си език “Горск. пътник“, де има много работи доста замечателни, кто други не е писал досега. Кой други е ходил по Стара планина в непроходимия наши планини с българи ускоци юнаци, а най-паче в 1854, когато ви с ваш братанец и други бяхте почти с тая цел, но за несчастие не можахме да си съобщим действия?

Аз по настоящему се занимавам да приготвя и издам няколко народни песни български, под надслов „Краткий сборник от най-стария български народни песни с любословна замечания“. Изпровождам една, за да ми дадете мнение си и наставление.[3] Ако я одобрите, можете и нея да я обнародовате на руски.

ПИСМО НА РАКОВСКИ ДО ДРАГАН ЦАНКОВ, 15 МАЙ 1858 Г.

15-го мая 1858. Одес.[1]

Господину Драгану Цанкову!

За патриаршески берат. И за берат Търновскаго митрополита. За арапская история, що се поменува в Месецослова. За последное издание на турская история на турски език. За няколко съчинения гръцка Вамва, философ и логика, риторика, за поезия, лексикон Гази. Географически лексикон за стара и нова география и проч. Писмо Юванчу и Киру, братя, х. Петрови синове, котлянци и проч.[2]

Приятелю г. Д. Цанков!

Противна обстоятелства, отдалечивша ме от мое мило отечество, лишиха ме съвременно и от моя любезни приятели! Но так била съдба моя. Доде се еще нахождах в Новий Сад, желаях да ви пиша и да постъпиме във взаимни дописки, но, от една страна, не знаях ваше постоянно обиталище, а, от друга страна боях се да ви някак си мои писма не подвредат нещо си. Сега, нахождаем постоянно в Русия и занимаящ се с наша книжевност, смислих за нужно да открия с вами писмено сношение и да ви съобща мое главное занятие. Особное мое занимание е българская нова история, тоест от падение Българскаго царства даже до сега що е пострадал наш бедний народ да съвокупя и спиша порядъчно. Събрал съм до сега няколко вещество и събирам. Но еще не е доволно, за да стане съставно списание, както го аз желая. Писал съм на многи приятели за разна известия мне нуждна. Ето и вами доде ред да пиша и да ви умоля за следния твърде нужно за наша нова история.

1. Постарайте се дано можете да ми изпратите преписка от патриаршески берат най-стар, и най-последнаго времени. Знайте, че кога се определя патриарх, Порта го потвърдява с берат.
2. Преписка берата Търновскаго митрополита.
3. Преписка фермана за българская в Цариград църква.
4. Ако можете да земете преписка и от берата патриарха Самуила, кой е бил в лето 1764.

Тези четири грамоти султански много са нужни мне за българская нова история. Ви имате в Цариград обширна познайнства, надея се да сполучите да съвършите мое желание, кое се относи на обща полза.

5. Най-последное издание на турская история на турски език. То го имат турци писано от едного ученаго битеописателя.

За вся тия могат да съдействуват х.Петрови синове г.Киро и г.Юванчо, котлянци. Аз с последнаго се виждах в Кишново и му говорих о тому. Той ми се вече да свърши. За това приключам и писмо до тях да им го привръчите и да ги приканите да изпълнят желаемое.

Мой „Горский пътник“, първообразна патриотична поема, е готова, напечатана първа й част, и скоро ще се яви на свят. Тамо ще видите много работи нови, кто други не е писал. Руси

преведоха „Предвестник“ му на свой си език, а и „Горск. пътник“ скоро ще добие тая чест. Сега имам готово списано друго едно весма полезно списание. Най-стари български народни песни, коих няма не в сборника П.Безсонова, що е издал в Москва.[3] Подир всяка песен съм направил обширно замечание историческо, баснословно и езикословно. А после замечания следува и речник на непонятния речи и на преносная изражения. Него ще почна скоро да напечата тук. То ще бъде първа книга, а после да следува да издам втора и трета и т.д. Аз имам събрани близо до 4000 български народни песни и еще събирам.[4]

Друго имам се готово под надслов „Иступлений дервиш или възсточний въпрос“. То е гражданско списание весма любопитно. В него се описва истинное положение Турскаго царства от Махмуда даже до смърти Рашита.

Трето имам събрано вещество за порядъчно и обширно баснословие българско.

Четвърто, „Сборник на български древности“, от коих имам няколко открити аз.

Тия четири списания, ако ми се не случи някакви си препятствие, надея се за година да се съвършат и да видат бял свят. Колко за българское баснословие и от народния песни няколко книги, може да се напечатат в Цариград във ваша печатница. В първая книга на български песни, писал съм доволно за българский наш език, то скоро ще излезе на свят.

Открих една история ръкопис българска, писана в лето ѧ҃фѯв в Атонска гора от някого си иеромонаха Паисия, тя е доста обширна и писана от ученаго человека.[5] И друга кратка безименна, но тя еще по-важна, защото разяснява българское в Европа преселение.[6] Тях ги имам.

Моля ви да ми известите каква е та кратка история, коя ви поменувате във ваш Месецослов?[7]

Друго важно за наша стара история е да се даде внимание на арменския стари истории, тамо има доволно за българи писано, кога са еще били в Азия.[8] Постарай се да се опознаеш с някого си ученаго в Цариграда армянина и удължи го да направи извод от тях за българи, що са писали. Това е необходимо нужно за нас. Аз те зная, че си разпален родолюбец и храниш чувство любородности паче всякаго драгаго, зато съм уверен, че щеш изпълни мое желание и че щеш ми се отговориш поскоро. Писмо можеш да ми отправиш чрез г. Х. Н. Палаузова. Здравствуй.

Твой старий приятел
Г. С. Р.

ПИСМО НА РАКОВСКИ ДО КИРО х.ПЕТРОВ ОТ 15 МАЙ 1858 Г.

Любезний съотечественик господин Киро х.Петров!

Полагаящ се брат ви г.Юванчо не е дошъл еще в Цариград, с кого се виждахме в Кишнов, спеша да ви пиша и възпомена, че с негова милост се разговаряхме за някаква си турска история, за коя ми обрече, че щом иде в Цариград, ще ми пише и ще ми я изпроводи до господина Рашеювича[1] в Одеса.

ПИСМО НА РАКОВСКИ ДО С.Н.ПАЛАУЗОВ ОТ 29 МАЙ 1858 Г.

29-го мая 1858

Високоученому г. С. Н. Палаузову

Ваше от 20 текущаго месеца получих и спеша да ви се отговоря. Благодаря ви за български песни, коих щете ми изпроводи и за словаря. Аз имам готови няколко си песни от най-стария преписани и изработени за напечатане, коих след мало ще почна да издавам. Първая от них ви изпращам да видите как съм ги наредил и да ми дадете разсъдителное наставление о тому. За гръцкия народни песни, що носят карактер българо-сръбских юнашких песн, аз съм говорил нещо си в предисловие на тая книга. Ето що казва и един учен грък за това (текст от Стагирита).[1]

За Рухчук не зная ако се звало Червен. Мене е познато старому име Русе, а развалини Червено вода града съществующ днес близо до Рухчука 6 часа.

А Рухчук ако и да е било в Българско време митрополия, днес обаче е епископия Търновска и живее тамо грък епископ, носящ име Ἅγιος Τσερβενοῦ.

Ето що казва в едина българска ръкопис история, коя се нахожда тук у г.Никол. Мурзакевича (текст).[2] За Душанов за-

конник другаде ще ви пиша по-обширно.[3] Колко че не са имали българи роби, но били вси свободни, равни и благородни, аз съм писал о тому обширно в замечания „Горскаго Пътника", както и каква условия са имали турци с българи изпърва начала, кога са превзели България и проч. За българска писменост приуготовлявам нещо си и когато бъде готова, ще ви съобща.

ПИСМО НА РАКОВСКИ ДО НИКОЛАЙ М. ТОШКОВ ОТ 1 МАЙ 1860 г.

В Белград, 1-го мая 1860

Многоуважаемий г-н Николай Мирончов!

От как съм тръгнал от Браила, не съм ви писал веке. Причина е защото пътешествувах по разни места Влахии, а особено в Мала Влахия. От два месеца насам нахождам се в Белград, в Сърбия, де започнах да печата съчинение си „Асен първи и Асен втори", на кое прибавих и три исторически наши народни картини. По случая в Крайова найдох едного живописца, нашего българина, кой е кончил курс наук живописания в Германия и ведно с него се нахождаме в Белград. Той печати две изрядни исторически наши български картини, свое оригинално съчинение, в голями таблони. Той българин е отличнаго духа младец и можеме каза и ние българи, че имаме изряднаго българина живописца да украси наша народна повестност със своя кичица.[1]

Аз отсвен Асеня, допечатах си и „Горский пътник", както и едно еще съчинение мое „Краткое разсъждение върху тъмния и лъжовния начала, на коих е основана повестност всех европейских народов", в кое се доказва фактом, че елински език е отцепка от българскаго и че Кирил и Методие не са никаква писменост изнамерили, но българи са имали писменост от памти века. Отсвен тях ще печата и една кратка брошура в отговор на оная, коя се печати противо Даскалова[2]. Тейзи сички съчинения са под печат в Белград и в Земун и надея се до августа месеца да ги свърша и да тръгна за в Русия. В мое пътешествие открих едно важно съкровище за българска стара писменост,

книга от преди християнства еще! Тя е съхранена в Ямбол на восем листица, на кожа писана. Чрез нея се опровергават сички учени, кои са мъдрували досега за кирилица и глаголитица!... С голям труд можах да я туря на ръка, един родолюбец българин я пренесъл в 1844 от Ямбол във Влашко, де се он находи посесор. Сега сички мои догатки за стара ни писменост, коих многажди ви съм приказвал, овеществяват се тържествено!

Принесете мое покорно поклонение на ваша достопочитаема съпруга. Такожде и нашим родолюбивим в Одеса българъм г-ну С. Д. Тошковичю, г-ну Н. Х. Палаузову, г-ну К. Палаузову и г-ну В. Рашеюву.

Ваш за всегда признателний

Г. С. Раковски

Его високоблагородию
Николаю Мироновичу господину Тошкову
в Одессе

ПИСМО НА РАКОВСКИ ДО ЙОСИФ ДАЙНЕЛОВ ОТ 10 ФЕВРУАРИ 1861 Г.

10-го февр. 1861, Белград

Любезний приятелю!

С австр. поща онзи ден не успях да ви пиша и ви изпратих само вестници и даже ненадписани всякому по име. Ваши от 1 текущаго получих навреме ведно с едно групче от 21 # [жълтици], както и по предния 62 #.

Във ваше сегашно писмо виждам, че наши са се уплашили много и желаят да се пише другче. Но аз мисля, че техен страх никакво място си няма, защото аз не нападам никак на турское правителство, но напротив, излагаящ исторически работи, показвам му злоупотребления фанариотов и негово прежно немарение о българскому народу, кой всякога му е бил верен. В Турско днес е свободно всеки народ да пише история си, а подани Турции гърци предават еще в училища си не само старогръцкая история, но и новогръцкая, в коя явно се говори

противо турков с най-противни изражения. Патриаршия, ако е намислила да учини някоя си клевета против Лебеда, нищо не може издействува, защото той е кацнал на здраво място.[1] А колко дето се боят наши, че щял да се компромитира въпроса, на според того и то си няма място. Какво сношение има въпроса с един вестник, кои се издава в странно място! Това всякога може да се отговори Порти. Подани Турции гърци приемат атински вестници, кои във всеки си редец пишат о разорении Турции и никой за това не се скомпрометирвал.

Колкото за въпроса, че съм го зел от тая точка зрение, то не можеше да бъде по-добре, защото ние пишем за Европа, а Европа няма никакви исторически известия за наш народ относително на тойзи предмет, кого съм се заузел да изложа вкратце и кой е днес най-нужен. Иначе никакво съжаление не ще обърне никой на нас, ако се само оплакваме и казваме, че ни мъчили, без да доказваме историческия обстоятелства, то с том ще покажем, че сме били волове и недостойни человеци и следователно и сега не заслужаваме нищо .....

Ваш искр. приятел

Г. С. Раковски

ПЛАНОВЕ, ОБРЪЩЕНИЯ И ПОЗИВИ ЗА ВЪСТАНИЯ И ДРУГИ ДОКУМЕНТИ, СВЪРЗАНИ С БОРБАТА ЗА СВОБОДА

ПЛАН ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ НА БЪЛГАРИЯ

ОДЕСА, ЛЯТОТО НА 1858 Г.

ПОЗИВ
КЪМ РОДОЛЮБЦИ БЪЛГАРИ
ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ БЪЛГАРИИ[1]

Що е живот наш в сие робство?
Нест ли всегдашна тежка тягота?
Коя имаме мила доброта,
в люто поганско всегдашно бедство.

По-добро е смърт мало-минутна,
нежели дълги рабски живот
в мъка османска безчеловечна
полза нямаме от наш имот![2]

Человек, кой няма гражданска независимост, той не съществува на свят, нито се от някого си поменува. Всякий го презира и уничтожава като недостойнаго да носи име человека, създаннаго по образу и по подобия божия. Сам създател, когда изначала е създал человека, създал го да бъде свободен и да живее живот независим, владеящ вся прочеи твари чрез умственная сила, коя го от безсловесни животни отличава. Человек, кой не чувствува що е свобода, той е равен или паче рече по-долен и от безсловесния животни, кои привикват и остават на рабская служба и прекарват си живот безчувствено с мъки и трудове, що им се със сила налагат.

Наш български народ, кой се числи днес само в България близо до седем милиона, достигнал е в такова положение днес, щото цял свят го презира и укорява, как безчувствено е до сега търпял агарянское иго и никак не е помислил за свобода! Колко за прошедшее време, може да има нещо си оправдание, но днес, когда веке турское царство е достигнало като една сянка или гнило тяло, кое от разни годишни рани изшюпяло, клати се и полита да падне и от най-малкий удар, какво оправдание могат има веке българи да стоят хладнокръвни и да губят сие спасителное благовремие? Кой ще други да ги пожали и да помисли за тях, ако не те сами се мръднат и дигнат?

Народ, кой своя правда желае,
мила свобода и прелюбезна
тряба с оръжие да я добие,
с жертва голяма и скъпоценна[2]

Мечом са българи своя свобода изгубили, мечом пак тряба да я добият! Иначе никой не ще я освободи във веки веков, ако не сами те, и никаква права не ще им се отдаде без да се земат за оръжие и да пролеят кръв. Какво по-сгодно и благоприятно време може бити от днешное да възприемнеме таково свято поприще и ми българи и да добиме наша мила прадедна свобода? Защо губиме сие благовремие, кое се е пред нами явило и уже гръмогласно вика: Станете българи! Сега е време да се освободите и ви и българское старославно име пак да добиите. Турция е до толко изнемощяла, щото от само себе си ще падне. Тии са веке изгубили военний дух: тии са се дали в разслаба; тии са осиромашели и нямат сребро и злато; тии не могат в една нужда съсредоточи на едно място ни двадесет тисящи войска... пример да бъде вам Черногорская война,[3] де турци едва десет или двадесет хиляди войска можаха да изпроводят, коя незабавно храбри черногорци поразиха. Що стоите ви, българи? За кога чакате? Европа е разположена да съдействува на ваша свобода, но тряба ви да почнете и да покажете, че сте въистина достойни за свобода. Тряба да покажете, че в наши жили е остала еще старобългарска свободна кръв и че мъчители не са я изпили съвсем! Турци сами проповядват свое падение и готвят се да бягат в Азия щом се появи мало едно нападение.

Между дванадесет милиона християни в Турска Европа, едва два милиона турци съществуват! Смислете си сега, като е Черна гора, Ерцеговина и Босна на крак,[4] да се дигне и България, след нея ще последува Сърбия и свободна Гърция, като изпроводи свои отчаяни чети в Тесалия, Епир и Македония, какво смущение ще се зададе турчину! То ще бъде негово конечно падение и изгнание от Европа! Смислете, че западния сили не щат гледа хладнокръвно наше движение, но абие щат възприе живо участие, да по-скоро се реши и наша бъдущност и ми да живееме под равноправност и под наши народни закони.[5] Ако сравниме обстоятелства, под коя нахождаеми сърби, гърци възприели са за освобождения поприще и своя цел достигли, щем найде, че тогавашния обстоятелства са били стократие по-важни и опасни, нежели днешния! Тогда Турция еще цветеше и беше в ис-

полинска сила! А и средства, що са имали сърби и гърци да възприемнат таково дело, били са по-оскъдни и по-долни от днешния, коих можеме ми да имаме. Ми днес, слава богу, имаме доста учени българи, кои могат да се прилепят при европейския кабинети и да докажат наше праведно искане, кое Европа непременно ще одобри, като се юнашки обдържаваме. Ми днес имаме в Русия, Молдова и Влашко доста богати българи да помогнат да се събере нужное количество да стане първо начало нашего движения и да се обдържи за няколко време. Наш народ в България е разположен и уже във възторг да започне такова дело, но чака и гледа да види предводители от знаменита лица и план с благоразумие съставен. Щом се появи такова нещо, мало и голямо ще стане да се бие за вяра и отечество! Народ наш дихае отмъщение против турков, противо наши губители и страшно е да не избухне нещо не размислено и неприготвено както следува.

Вся обкръжаяща нас обстоятелства са благоволни нам и в полза наша. Само тряба решение с постоянство и наша цел благополучно ще бъде постигната! Всеки по възможност трябва да съдействува: учени със свои трудове, богати със своя помощ, същи и в състояние са да носят оръжие, с жертва своего живота. Съседни нам народи сърби и гърци изначала, когда са почнали да действуват за свобода, събрали са първо едно доволно количество и съставили са свой план. Так исто и ми можем да действуваме и ето изложение общаго плана, кой ще обема две отделения.

Първо отделение

1-о. Да се отберат знаменита и честна лица, коим всеки да има достоверност да отправи свое спомоществувание. Тии лица тряба да бъдат в Одеса.

2-о. Да се състави листа (кодика) под имянем Благотворително Българско общество, коя, като се потвърди тук в Одеса от знаменити лица българи и като напишат свое спомоществувание първо тукашни родолюбци българи, да я привръчат едному верному и достойному българину да я отнесе в Молдава и де другаде е удобно. Тогози българина щат го снабди с препоръчително общо писмо за достоверност.

3-о. Като се съберат до 100,000 рубли сребро, тогава това Българско общество първо тряба да отбере двама достойни учени българи и да изпроводи едного в Петроград, а другиго

в Парис, като им определи от вишереченое количество прилично обдържание, а длъжност тяхна ще е да се опознаят със знамените лица в кабинети на вишеречени градове и да почнат да възбуждат въпрос за българи, съвременно же да разгледват ход на политичния общества.

4-о. Да се състави в Одеса една тайна канцелария, водима от едного способнаго българина, кому ще се определи так же приличное обдържание. Тая канцелария ще има двама способни дописатели: едного в Молдова, а другиго във Влашко, кои так же обдържаеми от Българское сие Общество, ще водят дописки с България, водима от главная в Одеса канцелария.

5-о. Дело на тая канцелария ще бъде да съобщи народная цел на няколко знаменити лица в България, коих познава за верни и родолюбци българи, да действуват и те между народа.

6-о. Да се определят двамина способни и достойни българи, кои могат да възприемнат военна длъжност, и да се изпроводят да обиходят Атина, Белград — Сърбия и Цетина — Черна Гора. Длъжност тяхна ще е да склонят гърци, сърби, черногорци да земат участие в сие дело. Тии българи щат състави военний план и щат зе опитни българи във военное изкуство, бившии във военни сражения в Гърция, Сърбия и Черна Гора; так же от черногорци, и щат ги уве в България, с който способ могат да участвуват в народное движение. Тяхна длъжност ще да е съвременно и дипломатическа военна.

Второ отделение плана

1-о. Народное движение трябва да стане съвременно всеобщо, ако е възможно; ако ли не, а то необходимо тряба съвременно да стане във Видинская и Търновска област. Във Видинская област, като почне от сръбския граници, да се простре до Сищов, а от тамо до Търново, Шипка и Троян, от Търново же да повлече едно военно отделение и да се простре даже до Черное море по Стара планина. Да се захватят Балканския проходи колко по-бързо е възможно насякъде, щото да се прекъса сяко сношение с Цариграда. Главное внимание да бъде щото Сръбская граница изотзаде и Влашкая да останат отворени.

2-о. В България да се изпроводят под видом търговци верни человеци, кои да приуготват народа и да внесат оръжие и барут колко им е възможно. Това ще се действува чрез вишеречния дописатели в Молдава и Влашко. Тии щат описа де колко редовна войска турска има и щат съобщи на вишеречения дописателя, а те-в Одеса на Главная канцелария. Главная канцелария ще има редовни дописки с ония българи, кои щат се проводи в Атина, в Сърбия и Черна Гора и ще им съобщава вся свои действия, подробно да се водят в свое предприятие. Такожде ще има дописки и с пълномощния българи в Парис и Петроград.

4-о.[6] Отправении в Атина, Сърбия и Черна Гора щат съчини побудителная окръжная писма за България и щат ги там напечата. А прокламации за Петербургский и Парижкий кабинет щат се съчини във военно станище и щат се изпроводи незабавно.

5-о. Като помощия божия почне сие свето дело, абие ще се състави и военно станище, временно правление и временни закони според обстоятелства.

6-о. От отправения в Атина, Сърбия и Черна Гора българи зависва да назначат време и ден народнаго движения и да съобщат на Главная канцелария и другаде, де е удобно.

7-о. Главная канцелария, имеяща повод общий сей план, ще се занимава да състави, спише и приготви нуждная допълнения съобразно с обстоятелства.

8-о. Народний знамян ще бъде на червено платно, от една страна лъв изображен с надпис: „Свобода или смърт!“, а от друга страна честний кръст с надпис: „Бог с нами напред“.

ПЛАН ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ 1861 Г.

План[1]

Народний дух навсякъде е приготвен за въстание против турков. На това са одавно работило, а особито тая последня година. Приготовление се е състояло в том, всеки да си купува оръжие, барут и куршум доколко му е било възможно. Освен една част във Видинско окръжие, що нямат сички оръжие, в остали окръжия почти на пет един имат, а по някои си места и сички. Тии окръжия край Дунава са следния: Сищов, Рухчук, Силистра, Тулчя и Варна на Черно море, а по вътрешност Враца, Сев-

лиево, Ловча, Троян, Габрово, Търново, Шумен, Разград, ония места са от тая страна Балкана. А от другая страна Балкана са като се започне от Черное море от Ахило и Бургас се покрай Стара планина следнии главни градища: Айтос, Карнобат, Ямбол, Сливен, Казанлък, Шипка, Габарчово, Калофер, Карлово, Сопот, Коприщица, Клисура, Самоков, София и проч. В Тракия же Филипопол, Стара и Нова Загара, Чирпан и проч., кои съставят близо до 500 села български.

По главните тия градове са се съставили тайни комитети, кои разпространяват между народу за това въстание, че напролет ще стане непременно и сички чакат първий синял да им се даде.[2] Движението може да стане с успех на следний начин: Един добре оръжен полк от 1000 добри избрани и окървавени в бой люди[3] с два горски топа, с 4 тобуша и 4 тръби и с два хирурга, исто конници, да се впусне тайно през Княжевец и Балканский хребт и да маршира по Балкана право за Търново, като се даде синяла на всякъде с една прокламация или с други някой си знак да се дигат, да пресекат телеграфите, и да затворят пътищата на пощите. По тойзи хребт до Черното море Балкана е заселен почти се от българи, и твърде малко турски или смесени села се нахождат. Нигде няма крепост по тия места, нито някой си пункт е заварден от редовно или нередовно турско войнство. Няколко билюк башии с по 10 или по 20 человеци се скитат по тях да ги управляват и да събират даждие и проч. Първий град, що иде на тойзи път, е Враца под Балкана, без крепост и 18 часа далеч от Видин, кой тряба непременно да се превземе. Тая чета ще следова се из Балкана, като подигне на оръжие сичките села и се умножава всяка минута. А битки ще има със селци турци, кои са обедняли до крайност и дух изгубили. Доде достигне до Търново, де само 800 низама има и крепост няма, ще има най-малко до 150 000 на крак мъжие, от коих 40 хиляди въоръжени. А като успее да продере до Черното море и подигне сичките средбалкански села и ония, що са в подножието и от двете страни на Балкана, броят на подигнатите ще се качи и до 500 хиляди мъжие, тогава навярно могат се брои сто хиляди пушки за бой.

Въстанието според умножението си ще се разпростира и ще състави плановете на битките с турците. Но главното правило ще бъде хайдушки горски боюве. Колкото турци по селата и по градовете се предадат, ще им се зема оръжието и ще им се респектува чест, вяра и имот, а колкото стоят противни, ще се избиват за пример на другите.

Главното управление на сичките въздигнати места ще се дава от тойзи полк, кой от сегашните граници Сърбии като тръгне, първа му грижа ще бъде да има задстражие добро и да държи непрестанно сношение със Сръбское главно управление, от кое ще зависи[4], като състави една временна поща, доколкото му допуща мястото и времето. То ще си състави и временно правление от най-достойни и опитни людие.

Тойзи полк, щом се впусти в Балкана, главната му работа ще бъде това:

1. Да си състави едно временно управление и да бърза колко може един ден по-скоро да стигне в Търново.
2. Да засече и развали сичките главни балкански пасажи.
3. Ще държи непрекъснати сношения със Сръбското Вис. правителство, като състави една временна поща, доколкото му допуща мястото и времето.
4. Като достигне и завладей Търново, да изпрати едно отделение да усвои Сищов и да си отвори сношение с Влашко.
5. Военний времен ред ще бъде: войводи, тисящници, сотници и петдесятници.
6. Колкото турци се покорят...[5]

Турски крепости има край Дунава само 4 — Видин, Рухчук, Силистра и Варна на Черното море. А навътре има две — Белоградчик при Видин, но ничтожна, и в Шумен, коя е по новий крой и доста добре завардени, но те от Балкана се зема лесно. От тия крепости само във Видин има по-више войнство, до 5—6 хиляди воини, а в другите по-малко, но от никоя крепост не може се дигна редовное войнство да остави пункта си и да доде в непристъпний Балкан.

В Ниш има тоже крепост и малко за сега войнство. В София има до 1500 души, но и тии не могат дойде в Балкана. Турското правителство доде състави и управи в Балкана само десет хиляди воини, трябва най-малко да минат два месеца, но тойзи полк с 15 дни ще стигне в Търново, а за месец сичкия Балкан ще бъде подигнат и Сищов на Дунав усвоен. От Македония помощ турци не могат дойде, нити арнаути, защото и тамошните места са разбудени и не щат остана мирни. Щом се появи такова нещо, от Влашко ще дойдат няколко легиона българи с добри офицери, кои са днес в служба влашка. А от Гърция има да додат много българи, кои са тоже там в служба и са произвестени и синяла може лесно да им се даде.

Сичките волентири, кои служеха в последния бой в Русия и две години се екзерсираха във военно изкуство, част са раз-

пръснати по България, а част са във Влашко и на първи синял са готови.

Няколко хайдушки чети тоже са произвестени и тии първи ще се найдат в Балкана.[6]

СТАТУТ ЗА ПРИВРЕМЕННО БЪЛГАРСКО НАЧАЛСТВО В БЕЛГРАД, 15 юни 1862 г.

Щатути
за едно Привременно Българско началство в Белград[1]

1. Ние, находящии се днес в Сърбия българе, с дозволението на Високото правителство съставяме едно привременно Българско началство.

2. Това привременно Българско началство, от деня като се одобри и подпише от надлежните членове, ще има пълна сила да отправлява всички ония дела, касающи се на всеобщото Българско въстание.

3. Привременното началство ще е съставено от членове българе, на които числото за в начало е ограничено само на шест члена и един председател, а кога се яви потреба за нови членове, ще се приемат с одобрението на началството.

4. В заседанието ще се решава всичкото по вишегласие.

5. Председателят на началството и всякой особен член, кога са вкупно в заседанието, ще имат равно по един глас.

6. Длъжностите на членовете са тии:

а. По явлението на нуждите всекой член може да съзове началството, а всичките други членове длъжни са да се съберат на общий съвет, освен ако има някой с извинителна от началството призната причина.

б. Всякой член в заседанието ще наблюдава благочиние.

в. Лична обида в излагането на мненията ще се избягва.

г. Уважавание на мненията.

д. Най-строго пазение на началствените тайни.

е. Председателът има право да упоменува всякого от членовете,

кога прекъсва другиго в говора му, а тии са длъжни да го слушат.

7. Всякой член има право да предлага.

8. Предложението трябва да се приемне от цялото началство по разсъждение.

9. Предложението се одобрява по вишегласие, а при равногласието претяга страната, на която е председателът.

10. Одобреното предложение трябва да се тури непременно в действие.

11. Начин за удействованието ще решава началството.

12. Одобрените и решени предложения ще се увождат в началственийт протокол.

13. Разширявание на началствените правила и уредби ще се одобряват и приемат от началството.

14. Всякой член трябва да наблюдава тия правила за святи, в противен случай изключава се по решение на началството.

Белград, 15 юния 1862

Председател началства
Г.С. Раковски[2]
Член д-р Р. Петров
„ Д. Павлов
„ С. Йованов
„ И. Касабов
„ Иван Т. Грудов

ПОЗИВ КЪМ БЪЛГАРИТЕ ЗА ВЪСТАНИЕ

1 АВГУСТ 1862 Г.

Мили братя българи!

Време дойде веке и ние да съкрушим тежкото иго на нашите мъчители неверни турци! Що е наш живот в това безчестно робство? Не е ли всегдашна тежка тягота? Коя мила добрина имаме под това люто османско владение? По-добре, братя, една сладка маломинутна за свобода смърт, а не дълговечен рабски живот под тия безчеловечни турски мъки!

Ставайте, братя, на оръжие мало и голямо, за нашата мила свобода и независимост! Турското царство веке пропадва! Тии са веке изгубили военний дух, тии са се вдали в разслаба и

разкошност, тии са осиромашели и оголяли; нямат веке сребро и злато; тяхното число сравнително с нас е ничтожно; тии не могат в една нужда да съсредоточат на едно място значително число войнства. Пример да бъде нам Ерцеговската и Черногорската война, де нищо не могат да сторят толкова време. Що стоиме българи! За кога чакаме! Европа и цял просвещен свят са разположени да съдействуват за нашата свобода, но тряба ние да почнем и да покажем, че сме въистина достойни за свобода. Трябва да покажем, че в нашите жили тече еще старобългарска юнашка кръв и че мъчителите не са я съвсем изпили! Турци сами проповядат явно падение си и готвят се от първи удар да бягат в Азия.

Един всеобщи и силен удар ще реши нашата славна бъдущност, като разгони и изтреби мръсните кръвници мюсюлмани от нашите предели! До кога, братя, веке да търпим безчестие, грабителства, убийства и тежки угнетения от турската зверска невярност? Ето вес Балкански полуостров в огън запален. Нашите единородни и единоверни братя и съседи, храбри черногорци и сърби, сички на оръжие храборно и победоносно бият, секат и требят общия неприятел стар кръвник турчин! Може ли да бъде и за нас по-добро друго благовремие от това? Нека никой не мисли, че свобода се добива без кръв и без скъпоценна жертва! Нека никой не чака от другиго да го освободи. Нашата свобода от нас зависи[2]! Нека всеки запише дълбоко в сърцето си за свята възторгна реч — свобода или смърт — и с пламен меч да върви в бойното поле под знамена на непобедимия български лъв; а божа всесилна десница нам ще помогне!

1-го августа 1862

Народний войвода:
Г. С. Раковски

БЕЛЕЖКИ ЗА ЧЕТАТА НА ХАДЖИ СТАВРИ,

АВГУСТ 1862 Г.

БЕЛЕЖКИ[1]

На 10 юлия са излезли. На 13 е телеграфирвал Хасан Тахсен паша за заповест.

На 15 се разпустили турците.

На 16-го се разпръсват от гората.

12 момчета има уловени като са се върнали в Търново и игумена от св. Петра ведно с брат му.

От Габрово е уловен поп Христо и Тодор Попович, сички уловени има 24 и ведно с Панова от Търново са отправени за във Варна. Четворица са умрели на пътя.

ПОЗИВ КЪМ БЪЛГАРИТЕ ОТ КРАЯ НА 1862 г.[1]

Мили съотечественици българи!

Ето аз пак се явявам между вас с отечестволюбивий мили глас, през кого всякога съм се трудил да разбудя народното свято чувство и да покажа всякому българину славното наше прошествие, днешното ни бедно състояние и средството, чрез кое може пак наший народ да достигне на една светла бъдност. Истина, че обстоятелствата, от които се нахождаше окръжен наший народ, бяха твърде тежки и противни, щото малки успехи се и чакаха, но постоянството, търпението и благовременната деятелност много нещо извършват. Това се и случи с нашето народно предприятие, кое изначала от твърде малко лица се започна и подвижи.

Български народ за малко време се отърва от две загнояли язви (рани), кои можаха току речи наблизо да умъртвят милата му народност и неговото име да хвърлят във вечна заборавност! Първата и най-страшна язва беше гръколудието, в кое го бе заблудило гръцкото лукаво свещенство и пропагандата панелинизма. Втората же язва беше морното неусещане за свобода и привичката да търпи поганското османско робство, отдаваящ все то божему гневу и мислящ като че е роден да бъде за всегда султанов роб!... Против първата, т.е. гръколудието, български народ храборно се опълчи и делом се очисти от нея, щото сега нигде по България няма человека, кой да мисли, че е по-добре да се зове грък, нежели българин, и да работи в полза гръцкаго народа, както е било преди няколко години, но всяк гордо произноси свое си народно име и старай се по възможности да го прослави. А противо втората язва, коя е по-люта и по-убийствена, той не е противоположил до сега друго

освен усещането и мисълта, че поганското иго не трябва веке да се търпи, но трябва един ден да се съкруши и да бъде и той свободен и независим народ, както е в старите години бил и както са днес другите народи, а най-паче неговите съседи, които недавно са имали истата негова съдбина, но храборно са я отхвърлили. Истина, че усещането и мислите предшествуват на делата, но додето се не яват делата, тии са съвсем безполезни и може и да се изгубят и изчезнат като едни слаби искрици, кои угасват, без да могат да запалят буен полезен огън!...

Никой не може отказа, че в българите не се е въобще развил тойзи святий дух свободи; то се показа от няколко малки движения, що са учинили в малко едно разстояние времени, кои ако и да не са записани в европейската история, но за българите са важни и тии ще украсят първите страници на българската нова народна история. Тии не се увенчаха въистина с победоносни успехи, но ползата им биде чувствителна, защото подбудиха и подхраниха еще повеч народното ни чувство.

Сполуката и успехите на подобни движения всякога зависват от временните обстоятелства и който има присъствие духа и умей благовременно и деятелно да ги употреби в полза си, той всякога успява.

Годината 1862 трябва да остане за българите забележителна и да се брои като първи постъп за политически им независим живот. Белградските случаи (1862 юние, 3-го)[2], в кои българите зеха най-живо участие, балканските юнаци със своите непобедими чети дадоха на европейците и на сичките други славяни да разберат, че българите не са само мирни орачи и тихи кротки художници и търговци, както ги тии отпърво мислеха, че били уж изгубили стария си военни дух, но тии, при вишеречените си добрини, се са пак храбри и неустрашими юнаци, стига да им се докаже едно благовременно обстоятелства и удобно място да започнат движенията си против смъртния си неприятел.

Това сичко в обширност се писа тази година по много европейски знаменити вестници и образований свят чете и зе едно друго понятие сега за българите и почна да съчувствува за тях.

Казахме, че сполуката и успехите на такива движения зависват от временните обстоятелства; ето 1862 се представя за българите най-благовременна и най-удобна да удовлетворят веке мислите, кои са се развили в тях за свободата им. Сърбите, най-ближните български приятели, се приготвиха и снабдиха веке за бой с турците, тии подават нам всяко ръкопомощие и зоват нас да участвуваме в общото боилище против общаго ни

неприятеля. Власите, от друга страна, щом се съюзиха със сърбите, кое показаха делом[3], тутакси обърнаха и тии внимание на нас и братското съчувствие се яви към нас и от тяхна страна. Тии, така исто като сърбите, се решиха да воюват против общаго неприятеля и почнаха бързо да се приготвят на това. Ние българите сега оставаме между две приятели княжества, от коих всяко едно ищи и реши да ни помогне. Може ли да бъде, любезни съотечественици българи, по-удобно и по-благовременно обстоятелство от това? Я помислете откак сме пропаднали под турското поганско иго, явявало ли се е о тому подобно време за нас? А колкото за турската днешна слабост и разтлеяност, то не ще нито реч. Я представете си Турция нападната от двете вишеречени княжества, от Черна храбра гора, от гръцките граници в Епир и Тесалия, и от нас българите в Стара планина, какво съпротивление и отпор може да даде в таково едно положение? Ней не остава друго, освен да се изчисти от сичкия Балкански полуостров, а народите, кои са досега толкова векове теглили и тъжили под нейния зверски ярем, да добият своите си народни стари права, т.е. да бъдат пак свободни и независими, както са си били преди да ги завладей тойзи безчеловечен агарянин.

ЗАКОН ЗА БЪЛГАРСКИТЕ ЧЕТИ

1 ЯНУАРИ 1867 Г.

ПРИВРЕМЕНЕН ЗАКОН ЗА НАРОДНИТЕ ГОРСКИ ЧЕТИ ЗА 1867 ЛЯТО[1]

Върховното народно българско тайно гражданско началство, което се състои за тая година от седем лица: от председателя, подпредседателя и от пет върховни съветника, в събранието си, подир едно дълго и зряло размишление, решава и издава следний закон:

1. Народните горски чети имат да се предвождат и управляват всяка една от едного предводителя под името войвода и от едного знаменохца (байрактара), който ще бъде под заповестта на войводата.

2. Войводите ще се делят на три степени, т.е. тий ще бъдат

първостепенни, второстепенни и третостепенни; тъй също и знаменохците им.

3. Първостепенните и второстепенните войводи щат се назначава от Върховното народно началство, а третостепенните, както и знамянохците, щат се назначава от Главнаго войвода, кому под управлението щат са подложени сичките чети, които щат се отправи за 1867 в Стара планина и другаде, додето борави неговата власт.

4. Всяк първостепен и второстепен войвода е длъжен да събере и състави своята дружина, като ги закълне и им предложи следните святи обвязаности:

Който има желание да постъпи доброволно в народните горски чети, тряба да се с клетва откаже: 1-о от пиянство; 2-о от лъжа; 3-о от кражба между дружината; 4-о от курварство; 5-о да бъде на сичко послушлив на войводата и на знамянохци си; 6-о да не причини никакво си несъгласие чрез раздорни клюки и клевети между дружината; 7-о да не може на никакъв начин да се отдели от четата, додето не ги разпусне войводата; 8-о да се задоволи на оная заплата, която ще намери за добро да му даде войводата.

Който приемне сичките тия условия и се обвърже с прописаната клетва за пълното им съхранение, само той може да бъде приемнат в народните чети; иначе никой никак не ше се приема. Ако ли же някой си приемне с клетва тия обвязяности и се съпричисли в народните горски чети, а отпосле пристъпи една само от тия святи обвязяности, в такъв случай войводата ведно с знамянохца имат пълна власт да го накажат тутакси със смърт, като го обличат и докажат пред сичката дружина. Ако ли той подир престъплението си успее да отбегне ненаказан от войводата и от знамянохца си, тогава войводата чрез средствата, които разполага, длъжен е да изяви тутакси на другите чети, които са длъжни да употребят общо сичките възможни средства да го накажат смъртия. Ако ли же и от тях сичките отбегне ненаказан, тогава остава тая грижа на Върховното народно началство да изпълни святая си длъжност.

5. Всяк войвода е длъжен да има списък редовен на четата, която предвожда, т.е. месторождението му, истинното му име и презиме, възрастта му, женен ли е или не, както и сичките черти на личността му.

6. Ни един инородец и иноверец не ще се приема под никакъв начин в народните български горски чети за тая година.

7. Първостепенните войводи имат власт и право да съста-

вят нови чети в горите и да им назначават войводи третостепеннаго чина, като ги подложат под прописаната клетьа и под настоящему закону.

8. Сичките войводи са длъжни да следоват направленията и наставленията, които ще им дава Главний войвода, кому под главното управление сички тии ще бъдат.[2]

9. Върховното народно началство ще обуръжи сичките чети и ще им набави сичките нуждни потребности за похода им, както ще им улесни хода и минуването за в Стара планина и обратно; при том ще се старае и грижи за тяхното безопасно зимовище.

10. Която друга чета българи би се появила в Стара планина, ако тя не покаже знака и лозинката, която ще се раздаде на народните горски чети от Главнаго войвода и ако тя друга чета не приемне да се подложи под настоящий закон, всяка от народните горски чети е длъжна да я удари и разбие; а турските чети въобще се удрят и разбиват до изтребление.

11. Войводите имат пълна власт да казнят смъртия всяко предателско престъпление, било сторено от дружината на горските народни чети, било въобще от кого и да е другиго българина.

12. Главний войвода е длъжен да държи непрекъснати преписки с Върховното народно началство и да дава отчет на сичките си движения и дела в похода си, както и във време потреби и нужди да изпроважда незабавно нарочно человеци чрез средствата, които он по особните наставления разполага.

13. В случай смърти (на дай боже!) Главнаго войвода, второстепенний първи войвода ще постъпи на негово място и ще следова същий ход на делата, коихто е следовал он. На място же второстепеннаго войвода ще постъпи знамянохца бившаго Главнаго войвода; а знамяносеца второстепеннаго войвода ще бъде знамяносец Главнаго войвода. Ако ли се прилучи смърт второстепенному войводу, тогава Главний войвода ще постави на негово място своего знамянохца, а знамяносеца второстепеннаго войвода ще постави себе знамянохца; на негово же място ще нареди най-достойнаго момка отмежду дружината. Ако ли се прилучи смърт третостепенному войвода, първостепенний и второстепенний войвода, както има власт изново да ги съставят и назначават, тъй и в такъв случай ще имат същата власт. Но в такъв случай прописаната клетва тряба да се подновява.

14. Никой войвода не може да се върне назад, доде се не

срещне с Главний войвода и доде се не споразумеят с него за обратното минуване.

15. Сичките войводи са длъжни на първи позив Главнаго войвода да притичат незабавно на онова средоточие, дето ги он призове. Ако ли някой си не послуша тойзи позив и не дойде тутакси тамо, таковий ще се сматра за народен предател и ще се казни смъртия.

СМЪРТНА КЛЕТВА

Обряда на смъртната клетва, с която ще се кълнат постъпващите в народните горски чети момци, е следний: ще се поставя един стол или друго извишено нещо, според мястото и времето, към изток слънца, пред кого ще се изправи бъдущий да се кълне, гледающ към изток; на стола ще се полага от дясна страна кръст, а от лява святое благовествувание (евангелие), от дясна же и от лява страна кълняющего ся ще стоят двама войводи или двама знамяноxци или двама избрани момци от дружината с голи ножеве, сключени над глава му, дясна му ръка ще бъде положена на кръста, а лявая му на святое благовествувание; а едно трето лице, стоящо пред него, ще чете велегласно клетвата и кълняющий се ще я изговаря реч по реч:

„Заклевам се днес пред бога на честний кръст и на святото благовествувание, че ще удържа сичките святи обвязаности, които ми се съобщиха и четоха в закона. Светлото слънце нека ми бъде свидетел, а храбрите юнаци с острите си ножеве да бъдат мои казнители в моето престъпление."

Като се изпълни този обряд, заклевший се ще се прекръсти три пъти и ще целуне честний кръст и святое благовествувание, а свидетелите на клетвата му ще го поздрави братски и щат го причисли в народните горски чети.

1867. Голям сечко, 1

16. Ако някои си от дружината дигне ръка против войводата или против знамяноxца, или против и кого да е от четата, сички съгласно са длъжни да го накажат тутакси смъртия.

БЕЛЕЖКИ

НЯКОИ ИЗЯСНЕНИЯ ПО СЪДЪРЖАНИЕТО НА ТОМ ТРЕТИ

Настоящият том трети от „Съчиненията“ включва трудове на Г. С. Раковски, които имат предимно исторически характер. С тях обаче творчеството на големия български патриот в тази насока не се изчерпва. Той е написал много други изследвания, в които също има исторически елементи, но на първо място в тях преобладава литературното, езиковедско, фолклорно, публицистично и т.н. съдържание. Тези негови трудове са включени поради това в другите томове на изданието. Историческите елементи обаче, които се съдържат в тях, са взети пред вид във включената в настоящия том студия „Историографското дело на Георги Стойков Раковски“.

И още едно изяснение около принципите за подбора на материалите, които влизат в том трети: трудове в областта на историята са само тези изследвания, които по времето, когато са създадени, са имали исторически характер, били са свързани с поглед, насочен към миналото на българския народ. Това изяснение е необходимо, тъй като днес вече цялостното творчество на Раковски е пряко свързано с историческото познание. Негови публицистични трудове са се превърнали понастоящем в първостепенни исторически извори за епохата, когато са създадени. По време на написването им обаче те са отразявали съвремието на Раковски, не са представлявали изследвания в областта на историята, поради което са влезли в том втори на изданието.

Включените в настоящия том трети трудове засягат пряко историческото минало на България и българите. Те са се появили в течение само на осем години: от „Няколко речи о Асеню първому...“, отпечатан през 1860 г., до „Българските хайдути“, обнародван през 1867 г. С оглед изясняване творчеството на Раковски в тома са включени още две групи трудове. В първата са представени материали, характеризиращи творческата лаборатория на историка: отделни исторически бележки, прошения и писма. Във втората група са включени последователните планове за въстания и обръщения на Раковски към българския народ. Сами по себе си те нямат характер на исторически изследвания, но са тясно свързани с борбата на българите за свобода и отразяват вижданията на Раковски, извлечени и от историческите му занимания. Те имат важно значение за изучаване историята на българското националноревюлюционно движение. С тях делото на безсмъртния български родолюбец придобива по-ярко очертание, изяснява се по-точно, разбираеми стават редица насоки в историческите му изследвания и обратно — личи връзката на тези планове с историческите занимания на техния автор и тясната свързаност между изследователската му и революционна дейност.

В отделните групи всички материали са подредени хронологично. Те се предават по начина, възприет за цялото издание на „Съчиненията“. Изясненията

относно нормализацията на правописа и езика на Раковски, относно пунктоацията и т.н. важат и за настоящия том.

Към включените в тома творби на Раковски в областта на историята са дадени необходимите обяснителни бележки, чиято цел е да улеснят читателя в разбирането на материала. Приложен е и подробен показалец на споменатите в текста имена — лични и географски. При тях също се дават съответни изяснения.

Томът е придружен и от отделна студия за историографското дело на Раковски, за показаните от него качества като един от най-заслужилите историци на българското възраждане, така съвременен в ред свои виждания, спомогнал за разкриването на българското минало, издирил и осигурил за потомството стотици и хиляди писмени паметници — първостепенен извор за проучване историята на българския народ.

ИСТОРИОГРАФСКОТО НАСЛЕДСТВО НА ГЕОРГИ СТОЙКОВ РАКОВСКИ

Разнообразното и богато дело на Георги Раковски включва и широко разгънати исторически занимания, към които той проявява нескрит интерес. Многобройни са трудовете му, посветени на миналото на българския народ, от най-дълбока древност до съвременността му, на взаимоотношенията му със съседните и другите народи. Пламенният български родолюбец неуморно издирва стари писмени и други паметници, рови се в изворите, критично преценява различни документи, следи всичко, което засяга историята на неговия народ, реагира срещу всеки и всичко, което представя превратно миналото на българите, подценява техния принос в световната култура, принизява проявите им в политическо и духовно отношение.

Раковски създава историческите си трудове в един все още ранен период от развитието на българската историография. Малко са тези, които имат сили и възможности да издирват миналото на своя народ, да го изнесат за поука и вдъхновение пред своите сънародници. Нуждите на времето налагат поглед назад към това, което е било, с оглед извличане поуки за настоящето и бъдещето и повдигане духа на българите. Тази насока в историческите проучвания виждаме още в безсмъртната „История славянобългарска" на Паисий Хилендарски. С проблеми на българската история се занимават дотогава, или заедно с Раковски, още и Христаки Павлович, който през 1844 г. издава и „Царственика" — първо печатно издание на Паисиевата история, Василий Априлов, П. Сапунов, А. Кипиловски, К. Фотинов, Захари Княжески, Ат. Нескович, Гаврил Кръстевич, Натанаил Зографски, П. Р. Славейков, Хр. Даскалов, Д. Войников, Др. Цанков, Хр. Ваклидов, Й. х. Константинов-Джинот, Н. Геров, Сп. Палаузов. От всички тях може би само Палаузов се е занимавал системно с исторически издирвания — всички други са оставали само отделни свои трудове. Раковски познава техните творби и по един или друг начин ги използува. Той използува и трудовете на руските и чужди историци, които засягат въпроси на българското минало. Особено място сред тях заемат изследванията на Юрий Венелин, които са високо ценени от българския историк. Появили са се вече и трудовете на Константин Калайдович, Виктор Григорович, А. Гильфердинг, И. И. Срезневски, П. Й. Шафарик, Й. Хаммер, Й. Енгел, Сиприен Робер, А. Ламартин, Г. Лежан и др. Въпреки че води труден живот на емигрант, Раковски е стигнал до техните трудове и ги е проучил — за това свидетелстват неговите книги и статии по исторически въпроси, в които те са цитирани.[1]

Според Раковски на България е необходим

> Древности мъдрий любител!
> Днешно да махне он невежество,
> роду да бъде мил учител!

Раковски определя и задачите на подобен „учител":

> Тъмна завеса да нам открие,
> многогодишно же покривало
> наша же древност отдавно гние,
> коя губителство в род отдало![2]

Ето в каква насока се заема да работи младият още патриот: да „открие тъмната завеса" на миналото, да покаже истината върху българската древност. Тази насока той следва през целия си живот — с помощта на исторически аргументи да откликне на нуждите на борбата в различните етапи на нейното развитие.

Интересът на Раковски към миналото на българския народ, към историята, датира още от най-ранна младост. Още като дете той слуша разказите на своя вуйчо Георги Мамарчов, наблюдава и преценява близки родственици, влезли в историята на неговия народ. Участвувал като доброволец в Руско-турските войни, отличил се с храбростта си, за което бил награден с висок руски орден, Мамарчов гостувал в дома на Раковски. След задържането му през 1829 г., все там били писани и молбите до руското командуване да бъде освободен. В тези молби се правел преглед на близкото минало на българите, на страданията от несносното османско господство, анализирали се възможностите за отхвърляне властта на султана. Това са все силни впечатления, за които години по-късно

Раковски говори в своята автобиография. А и цялата атмосфера на Котел е обвеяна със спомени от миналото и с все още пресните разкази за смутното време, когато чичовците на младия българин се сражават и отблъскват кръвожадните орди на кърджалиите. Около селището се намират бележити места: Вида, на върха на която се виждали останки от някогашни български крепости, Грашка страна — Гръшки дол (спомен от „едно страшное сражение между гръками и българами в стария времена"), тайнствената гора „Разбойна". Помнела се и се възпявала борбата на хайдутите.

От запазените ранни писма на още невръстния ученик в Куру чешме се вижда, че там той се е запознал с трудовете на Ксенофонт, Тукидид, Херодот.[3] Още през тези години бъдещият пламенен родолюбец показва характера си: по спомени на П. Р. Славейков там той „се препирал и често се биял със съучениците си гърчета за българщината, което тогава било още рядкост и за гърците, и за българите".[4] За родолюбието на младия Раковски по онова време говорят и редица негови съученици. Той вече е свързал близка дружба с един от най-пламенните български възрожденци — отец Неофит Бозвели. Като котленец Раковски имал достъп и в дома на влиятелния сановник княз Стефанаки Богориди. Там той разглежда богатата библиотека на своя именит съгражданин и покровител. По онова време, едва 18-годишен, той пише до стария си учител от Карлово Райно Попович за младежите българи, които следват в Атина и „на други европейски места". Той следи и дейността на Васил Ев. Априлов, който „открил някои стари работи в България" — по негова подбуда бил издирен хрисовул на цар Асен, който — добавя младежът — „аз със собствените си очи видях у един приятел, който кореспондира с тях".[5] А какво е разглеждал при посещенията си в дома на Богориди личи и от една негова статия за Стефанаки Богориди, писана в Одеса на 22 август 1859 г. Там той пише, че учените българи трябвало да „записват по нещичко от един век насам". И добавя, че сам е разглеждал например документи на Атанас Богориди, „кому ръкописи на французшки и гръцки език видях в княз Богоридово книгохранилище в 1837 г.". Естествено е подобен младеж да продължи и по-късно да проявява непрекъснат интерес към изворите, които е свикнал да разглежда и оценява още от ранна възраст. Скоро този интерес прераства в съзнание за важността на историческото изследване, откриващо славното българско минало. Като изповед звучи писаното до П. Златов през юни 1857 г.: „Кое по-сладко занимание може бити, разве да се занимава человек в издирвание древности премилаго своего народа!"[6] През целия си живот, където и да отиде, каквото и да прави, Раковски неизменно търси сведения за миналото на своя народ, които хвърлят светлина върху събитията от българската история. „Аз, додето ме държат крака и ръце и додето усещам и най-малкая умна сила в себе си, не ще престана да работя в полза народу си, кого съм от младости тол силно възлюбил и от кого нямам друго по-драгоценно и по-свято нещо на свят."[7]

Без да обладава специална научна подготовка, Раковски остава до края на

живота си до голяма степен любител. В дейността си той полага искрени усилия да се добере до истински научни познания. До известна степен някои негови погрешни от днешна гледна точка схващания обаче представляват не индивидуални негови слабости, а отразяват равнището на тогавашната наука, още нескъсала с редица романтични неиздържани теории и схващания. Според Раковски в писането на трудове, особено исторически, не бива да има „хубаво написана баснословест, сплетена с измислени от остро въображение случки, накичени с любовни и нежни приключения; нити пак някакви си големи и извънрядни подвиги, представени изкусно и докарани близо до вероятности". Подобни писания могат да представляват предмет на художествената литература. Историческите трудове трябва да отговарят единствено на истината, да служат на народния интерес.[8]

*
* *

Поставил си такива високи изисквания, Раковски пристъпва отрано към своите исторически издирвания. Интересен тук е въпросът как работи той, какви методи на изследване използува, когато подготвя трудовете си. Този въпрос трябва, разбира се, да се проследи не с оглед на днешните изисквания към труда на историка, а съобразно с възможностите на времето и на самия Раковски. За него смисъл на живота е да се труди за своя народ и това е обяснимо за човек, за когото „Любовта към отечеството превъзходи сичките световни добрини и тя е най-утешителна мисъл за человека на тойзи свят."[9] Като има пред вид, че познаването на миналото представлява голяма сила, способна да вдъхнови българина към борба за свобода, той решава сам да се посвети на издирването на истината върху това забулено в мрака на вековете славно българско минало, макар и да разбира, че още много му липсва, за да сътвори издържани трудове. През 1856 г. той пише до своя близък приятел Костаки Попович в Браила: „Аз въистина познавам мои недостатки за сие трудно поприще, но одавно от любов народна разпален и от естествена наклонност движим, реших ся и против моя неспособности за да нечто на олтар общаго просвещения принеса и в новозидаемий в България Мъдричин храм една малка свещица запаля..."[10] Все по същото време той пише до Иван Мавриди в Русе, че замисля написването на една нова история — „повестница" — от падането на българската държава под османско господство „и даже до днес". Раковски пояснява: „за кое имам събрано вещество и ежедневно събирам. Въистина това дело е трудно, и аз сам познавам моя недостатки, но аз ще свърша оно, что мога, и учении наши нека после го свършат, ничто у начало съвършено не се е появило!"[11]

За да напише своя повестница, той се нуждае от извори, от „вещество", което ежедневно събира. Той има високо мнение за историческия труд. Според

него историята трябва да отговаря единствено на истината; същевременно историческите проучвания трябва да служат на народния интерес. Такива изисквания слага българският родолюбец пред своите изследвания: обществена значимост на труда, истинност, точност, любов към народа!

Раковски хваща перото още в годините преди Кримската война. Тогава той е описал някои свои сънища, които говорят за душевния мир на българския родолюбец — в тях се явява Стара планина, където „юнак храбро владее под дебели сянки, дето крак невярнаго и иностраннаго земля не е посквернил".[12] Този дух витае в трудовете на Раковски до последната му книга „Българските хайдути", писана през 1867 г. Между тези две дати е заключено едно богато творчество, което впечатлява не само с духа и родолюбието си, но и с редица положения и извори, с ценните фактологични сведения, които Раковски привежда. Все през цариградския период той е писал и други свои трудове, останали в негов близък, поляк, и за съжаление впоследствие загубени.[13]

По време на Кримската война Раковски излиза начело на чета да се бори против османския поробител. Оттеглянето на руските войски го принуждава да разпусне момците си и временно да се скрие в родната си къща в Котел. Времето, прекарано там, той използува най-рационално: чрез близките си българският родолюбец издирва всичко, което говори за миналото на българския народ: стари ръкописи, надписи, летописи, записва стари легенди и предания, слуша народни песни. По това време например той попада на препис от Паисиевата история. Раковски изучава старобългарски и среднобългарски текстове, сравнява ги с новобългарски, проучва народни обичаи, поверия, умотворения, стреми се да разкрие останките от старата българска култура. Все от това време в архива му е запазена една обемиста тетрадка, озаглавена от него „Приписки от разни старовременни български ръкописи, кожани и на гладки книги, с летописанието нихно... Списано от Г. С. Раковскаго котлянца в лято 1854."[14] В началото на тетрадката той изяснява причината, поради която се е заел с този труд: „Побуждаем от ревност на нашата премила изгубена българска старина, с големи трудове и иждивения божию благодатю, найдох следните ръкописи и разни места на България, от които преписах колкото разсудих по-нужни и по-полезни в краткото време, що можах да ся възпра и постоя."

Дълго обаче той не е могъл „да се възпре и постои": нерадостната му съдба го кара на Нова година 1855 г. да премине Дунава и до края на живота си да бъде емигрант. След близо година, скрит в с. Станоя, в имението на братовчеда си Никола Балкански, той отива в Нови Сад, където започва неуморната си научна дейност, продължила после в Одеса, Белград и Букурещ. Тук той подготвя трудовете „Няколко речи о Асеню първому, великому царю българскому и сину му Асеню второму", „Кратки поглед повестности българъм и другим европейским народам"[15], „Глас едного българина", „Български за независимо им свещенство днес възбуден въпрос и нихна народна черкова в Цариград", „Български вероизповеден въпрос с фанариотите и голямая мечтайна идея панелинизма", „Българските хайдути" и цяла поредица от други трудове, представляващи смес от исторически, етнографски, фолклорни, езикови и други наблюдения върху българското минало. Целта е винаги една и съща: да се докаже, че българите имат славна история, че несправедливо са доведени до състоянието, в което се намират, че имат пълно право да търсят правата си, да се борят за тях. Издирванията му завършват тогава, когато изгасва и неспокойният му живот.

Интерес представлява въпросът как Раковски подготвя трудовете си. За да улесни писането, той почти винаги набелязва в началото план, по който изгражда замисленото съчинение. Подобни планове са запазени и сега в неговия богат архив. Ето някои примери в това отношение: Замислил да напише автобиографията си (всъщност преглед на цяла една историческа епоха), преди да почне, той набелязва началните части във вид на точки, които трябва последователно да разработи. Първоначално е набелязал 78 точки, които обхващат живота му до края на 1857 г. Както ги е набелязал, тези точки всъщност засягат основни моменти от българската история. За съжаление кипящата дейност на Раковски не му е позволила да осъществи замисленото: разработени са само първите три точки (от всичко 78). Само те обаче обемат около 10 страници, пълни с най-интересни сведения за събитията през една бурна епоха.[16] В друг свой план за подготвян труд Раковски пише: „Увод за да почна: какъв ход е зела византийската остатка против българите" — и нататък бележи какво точно смята да засегне.[17] По същия начин постъпва Раковски и при подготвянето на своя „Показалец". След като още в предговора отбелязва, че иска да възстанови културата на древните българи чрез старите писмени паметници и чрез съвременния народен бит, той набелязва плана на труда си. Във второто му отделение (част) фигурират поредни точки: „4. Какви възпоминания е съхранил народа за падането на българската държава, за правата му след завоеванието, за българската йерархия в Търново и Охрид; 5. За войнишките села и за войници, за харбалии, кое също е войници, 6. За помаците — къде живеят по България, колко са. Дали съхраняват древни паметници? 7. Спомени за въстания; 8. Да се опише подробно Търновския случай [Заверата от 1835 г., б.м. В. Т.]; 9. Да се опишат смущенията във Видинско; 10. Да се издирят стари записки, фермани и берати турски по всеки град и село. Има ги в попски къщи и на черковни книги записани; 11. Турски ръкописни истории. Спахийски берати. За кърджалиите; 13. Четули и рабоши — черти и резки; 14. Архиви, записки и др. по черквите; 15. Управление по градовете и селата; 16. Днешни граждански закони и права в България и как се съди; 17. Какво се произвежда по отделни места; 19. Черковно управление, българско духовенство; 20. Животът на знаменити българи като Софроний Врачански, отец Неофит и други."

Този план за занимания сочи предварителното обмисляне на съдържанието. Същевременно е показателен и в друго отношение: той представлява цяла програма за подготвителни издирвания.

Веднъж набелязал своя план, Раковски се заема да издири необходимите си извори. Той се стреми да постигне максимална точност, пълна историческа достоверност. За него — това го подчертава многократно — историята трябва да почива само на истината[18], затова полага особени старания да се облегне на надеждна документална основа. Така още отрано значителна част от усилията му е насочена към издирването на домашни и чужди исторически извори, които използува непосредствено в работата си. Раковски иска да е в пълно съгласие с историческата истина — нея той търси в старите документи. В едно свое писмо до Йосиф Дайнелов той изброява цяла поредица от турски и български документи: фермани, протоколи, писма, записки и други, нужни му за подготвян исторически труд. „Аз и без тях ще свърша тая история — пише българският патриот — но не ще бъде такава...", т.е. няма да бъде достатъчно документирана.[19]

В сведенията си за документални находища Раковски е осведомен както малцина негови съвременници.[20] „В село Капиново три часа разстояние близо до Велико Търново нахожда се една малка от старо време църквица. В нея църква се е съхранила икона стара в женское отделение църкви, както ми е приказал един прост свещеник от Лясковца. Писма казва той че има на нея икона като латински, но не латински, ами изкривени слова, да не би да са глаголитически?" — пита той зетя си Кръстю Тарпански.[21] Непрекъснати са подканянията му към близки и познати да издирват стари документи, от значение за миналото на българите. Още когато се озовава в Нови Сад през 1856 г., той използува широките си връзки, за да призовава близките си (из страната и другаде) да издирват и му пращат ръкописи, народни умотворения, други документи и т.н. В едно свое писмо например той заръчва: „Младаго Д. Душанова поздравете и поменете му за оная старобългарска драгоценност, ако е нечто открил, по-скоро да мя извести."[22] В друго писмо Раковски моли да се напомни на общия познат да издири старобългарски ръкопис, който се намирал в архимандрит Натанаил.[23] Интересно е и друго едно писмо на Раковски, изпратено до Димитър Душанов в Тулча на 28 януари 1857 г. От него се разбира как Душанов е изпращал на Раковски народни песни. Раковски подробно отбелязва какво го интересува: песни и обичаи при сватба, при кръщение, митологически песни и т.н. „Тия са изворни източници на много изяснения на наша изгубеная мила древност" — пише за подобни песни и обичаи Раковски. Старите ръкописи пък за него са съкровища, които трябва да бъдат най-грижливо съхранявани и разработвани. Когато подобни древности се погубят, той изживява тежко това. „Жално ми е до смърти, что не си можал радостотворно нечто открити за онаго драгоценнаго българскаго нашего ръкописа" — пише той в същото писмо и добавя: „Но моля те, разпитай подробно устреленнаго погубителя следния: Что е съдържавал той ръкопис? Когда и от кого е бил списан? На книга или на кожа е бил писан? С какви слова? Каква величина е имал? Един само той ли е бил, или е негде и други съществувал? Еда ли го е някой други у Котел преписвал?"[24]

Усилията на Раковски да издирва документи продължават непрекъснато. В писмо до Никола Джамджиев от декември 1856 г. той пак се спира върху този въпрос: „Моля ви пишете и поздравете сърдечно от моя страна приятеля вашего съотечественика Г..., кому дадохме за в Яш обявление, и кажете му, че го моля в име Отечества да ми отпише за оная старобългарска писменица, за коя он приказваше да ся е в някого монаха българина в Яш нахождала, ако е нечто за тая драгоценност открил, да ми отпише по-скоро у Новий Сад до г. Медаковича. Аз му съм за то доволно говорил, когда бях еще в Галац."[25]

Раковски се старае да издири не само български извори — и чужди, те представляват за него интерес. Българският изследовател се интересува от извори, произхождащи дори от османски автори, стига с това да се добере до първоизвори. „Того ради ви моля — пише той в едно свое писмо до Иван Мавриди, — ако има где да знайте ръкопис некий старобългарски, да ме известите, а най-паче ви моля да се потрудите за турска някоя ръкописана история. В Рухчук непременно тряба да има. Аз найдох една в Белград, но твърде кратка. В мое за Галац пътешествие беше в парахода един турчин из Търново, кой ми приказва, че тамо имало у някого си такава една турска ръкопис, в коя приказвало обширно и пространно за колко време се е превзела България, кои градове са се с нападение превзели, а кои с условия (раи по турски, отгде и рая) и какова са били сия условия — тя достигала до султан Селимово време." Раковски желае да види как сами завоевателите са представили събитията в своята история. И той изтъква още една особеност на своите изследвания: „Аз се надея да в Рухчук несумнено се нахожда. Истина турци как са своя дела увеличавали, но събития са описали както са ги гледали — не са имали поетически дух, за да облекат истина с истиновидни въображения, както е М. де Ламартин, французки поет, история турска написал на 7 читави велики свезки."[26] Тук става дума за една съществена черта в творческия процес на Раковски — той има нужда от извори, които сам критически ще използува, и то извори, които неподправено излагат събитията, без лирични и други отклонения, характерни за много издания.

За да събере документи, той предприема пътувания с издирвателска цел. Така например той възнамерява да отиде из българските села в Банат, „негли ще открия някоя драгоценна наша древност, относяема за език наш и проч."[27]

Още отрано Раковски отбелязва къде се съхраняват най-много документи. „А колко за древностите старобългарски, что се съхранили от нашите монаси в българските манастири, какво и колко се оценяват днес и как са самий и истинний източник на българската древновременна история, това е известно на всички учени и благоразумни, и без них книжнината на нашийт български народ и даже истото народство щеше да е съвсем погинало и заборавено..."[28] „В Котел аз зная добре, че има много български ръкописи, кои съкриват много наши драгоценности и гният в прах захвърлени. Ако си дадете малко труд, уверен съм, че щете намери много" — пише в друго свое писмо до свои близки

Раковски[29] Като публикува една дописка от Охрид с дата 12 октомври 1860 г., българският родолюбец добавя своя бележка, в която прави исторически преглед на миналото на македонските българи, които — пише той: „са съхранили живи обширни попредания за съществувания на българская там патриаршия, коя гръкофанариотская злоба преди един век с клевети и лукавщини оборила, както е веке доказано и всякому знайно. А чудно е, че и за свети Климентово време имат обширни исторически попредания, както и част от светия му мощи и досега са съхранили, казват, в Охридская черкова."[30]

Така Раковски постепенно събира сведения за много находища на стари писмени паметници. „Аз имам бележник — отбелязва например той — за разни места, дет ми са казвали българи, че има стари ръкописи, и писал съм на много места да ги пазят."[31]

Сблъскал се с различни писмени паметници, Раковски се стреми да ги преценява критично. При това той се отнася диференцирано към различните документи. Винаги предпочитанията му са на страната на домашните, българските извори. „Такива народни надписи са най-достоверни доказателства" — нерядко отбелязва той.[32] Българският родолюбец не одобрява случаите, когато изследователи се водят прекалено много по чужди извори. „Ние, млади българи, не тряба да презираме наши драгоценни памятници, но тряба да се старайме да ги изследоваме с разсъдителни изискания." Чуждите писания по българска история не дават според него винаги точна историческа картина. „Европейци, кои са писали за тях наши предмети, не са по-достоверни от наши народни паметници! Тии за работи, кои са били преди 50 години в Турско и еще порано, на коих ние еще имаме живи свидетели, такива лъжи са писали, щото е срам человеку да ги чете!... В наш Царственик въистина има многи почерпано от византийски писатели, но и много има от наши стари ръкописи, кое не е лъжа."[33]

Като предпочита и дава вяра на народните български паметници, Раковски се отнася и към тях критично. Той подчертава, че те трябва да се използуват на първо място, „и то като ги сравниме и тях с византийским и с другим и като ги изследуваме разсъдително, защо и в тях е понякогаш играло пристрастно перо".[34] Това се е промъкнало най-вече от византийските автори, които според Раковски пишат пристрастно. Той дава за пример на некритичност (и нещо повече!) Никита Хониат, който наричал делото на Петър и Асен „нечестиво", а братята — борци за свобода били „гнуснави злодеи". Подобно твърдение възмущава Раковски, който възкликва: „Злодей ли е човек, кой помага бедному народу и го освобождава от тежки мъки, коих чужда държава и сила зверски му е наложила и дере му кожа?!" Такива чужди писатели като Никита Хониат Раковски ги сравнява с турски автори, кои си служат с термини като „кяфир" (неверник), „зорба" (злодей) и проч. [35] Такива били византийските писатели — отбелязва Раковски, „от които твърде малко се разликуват и техни потомци фанариоти, за коих по-долу щем говори". Той е недоволен и от западните писатели, които не са били по-добросъвестни битописатели от византийците, „от коих са повеч черпали". Те при това като „заразени от религиозная омраза към възточнаго вероизповедания християни... трудили са се всякояче да изкриват истина и да обърнат всяко нещо на своя страна, а най-паче откак се е съставила папищашка пропаганда".[36] И като извод Раковски заключава: „От казаних в кратце за византийски и западни писатели, всеки разумява как тряба да приемаме онова, що са тии писали за нас, наши праотци и нихни дела."[37]

И все пак Раковски не се отказва от използуването и на чужди извори — те за него представляват също ценен извор, само че ги преценява внимателно и критично, като ги съпоставя с други извори. „Ние преди да кажем нещо си о тому, щем метна един поглед на византийски и западни писатели, кои са писали доволно о тому, и коим ни никакво уверение и основание не тряба да даваме без разсъдително изследование, защо тии дишат пристрастия!"[38]

Развил забележителна дейност по издирването и събирането на стари документи и паметници, без да е професионален историк, Раковски предоставя на изследователя много свидетелства за миналото на българския народ и създава надеждно градиво за бъдещи проучвания, изворна база, която и днес е от първостепенен интерес за изследователя.

Дейността на Раковски по събирането на документи дава радващи резултати. Все по-често той-може да пише: „Събрал съм до сега няколко вещество и продължавам да събирам... Открих една стара история ръкопис българска писана в лето 1762 в Атонска гора от някого си йеромонах Паисия, тя е доста обширна и писана от ученаго человека. И друга кратка безименна..."[39] Показателен е и дългият списък от документи, които той притежава: откъс от ръкопис на патриарх Евтимий за св. Петка, друг препис от Паисиевата история, евангелия на пергамент, приписки по стари ръкописи[40], стара българска книга (отпреди приемане християнството), пренесена във Влашко от българин-бежанец от Ямбол: „С голям труд можах да я туря на ръка" — отбелязва той с нескрита радост.[41]Най-убедителното доказателство за развитата от него дейност е запазения и днес негов архив — истинска съкровищница на ценни паметници за миналото на българския народ.

Раковски храни истински пиетет към документалното богатство. Това личи от грижите, които полага за собствения си архив. Водил бурен живот, свързан с постоянни пътувания, той съумява да запази за поколенията наистина безценно богатство, неизчерпаем източник на сведения за епохата на Възраждането. Той е запазил не само своите ръкописи, копия от повечето свои писма, но и други архиви, до които е стигнал по пътя на книжовните си занимания. На него се дължи запазването на значителна част от архива на Неофит Бозвели, на Тракославянското дружество в Атина (през 40-те години на XIX в.), на Софроний Врачански, на Неофит Бозвели и други дейци от Възраждането. С изострено чувство за отговорност пред поколенията, пред историята, той полага

неуморно усилия да съхрани документите, които отразяват борбите на българския народ. Раковски не само издирва десетки домашни исторически паметници, които съответно използува, но се стреми да запази архивни документи, по които ще се пише историята на българския народ. Отношението му към книжовното богатство е отразено в десетки негови писма до други дейци, с които е в кореспонденция — той неизменно заръчва да се съхраняват документите, разменените писма, всичко, което говори за усилията на българите да постигнат свободата си. „Аз не държа никакви преписи на писма си — пише например той до Й. Дайнелов по времето, когато е постоянно зает с издаването на „Дунавски лебед", — защото нямам време и затова ви моля пастрете кореспонденция ми, както и аз ваша."[42] Дори на смъртния си одър той заръчвал многократно на близките си да съхраняват „като очите си" една кожена чанта, в която се пазели ръкописите му. Благодарение на това дълбоко съзнание за важността на архивното богатство днес науката разполага с един от най-богатите и важни архиви от времето на нашето Възраждане.

За да направи достояние на свои сънародници важни български паметници, Раковски се заема да публикува някои от тях. Така например той обнародва Асеневия надпис върху колоната в църквата „40 мъченици" в Търново. В „Дунавски лебед" публикува „Житието" на Софроний Врачански[43]. Пръв той обнародва редица откъси от различни преписи на Паисиевата „История славянобългарска". В книгата си „Българский вероизповеден въпрос с фанариотите..." помества ред документи на Тракославянското дружество в Атина от 1843—1844 г. И т.н., и т.н. Всичко това обаче не го задоволява: в плановете си той предвижда да публикува системно документи за българското минало. В този смисъл са неговите известия за съдържанието на замислените периодични издания. Още в обявлението за вестник „Надежда" от 1856 г. той предвижда там да се поместват „доволни старобългарски древности".[44] По-късно в плана-обявление за издаването на „Дунавски лебед" от 1858 г. той възнамерява да помества там и „изследувания стария и новия повестности (истории), местоописания на старая и днешная България и д.т.п."[45] Тежкият емиграционен живот не му позволява да изпълни намерението си. Но и това, което при тогавашните условия е направил, говори за значението, което отдава на изворите и стремежа му да ги популяризира.

При обнародването на изворите Раковски се стреми да спазва определени правила. Така той се старае да предаде документа по начин, който запазва особеностите на оригинала. Интересни са обяснителните му бележки към „Житие и страдания грешнаго Софрония": „Ние го обнародваме точно в езика, както ни е съобщен, като си допустихме да употребим по негде си днешно правописание, защото от причина на приписчиките много места бяха невразумителни." Това засяга начина на предаване на документа. Раковски обаче не се задоволява само с това, той се старае да даде и обяснителен текст, който да улесни разбирането на документа. „А защото днешните младежи твърде малко познават нея епоха и приключенията, коих мимоходом споменува отец

Софроний, ръзсъдихме за нужно и полезно да направим в края ѝ някои си разяснения и бележки върху тях, доколкото е нам по настоящему възможно."[45а]

Раковски поставя и други изисквания към труда на историка, свързан с използуването на документите. Така например той е първият българин, който обръща внимание върху необходимостта от подготовка на българи-ориенталисти; настоява да се издирят и използуват и османо-турски документи, в които има много нещо за българското минало. „Наши млади учени българи, кои живеят днес в Турско и многи от тях почнаха да учат турски писмен език, нека обърнат внимание на тия работи, да ги издирят и забележат" — пише той, като има пред вид съдържащите се в османските писмени паметници подробности, свързани с българската история. Други, чужди изследователи, няма да издирват българското минало. И добавя: „Българска стара и нова повестност тряба от българина да се пише."[46]

Дейността на Раковски по издирването на стари ръкописи и паметници намира все повече последователи. В българския периодичен печат започват да се срещат все по-често съобщения за намерени ръкописи. Така се стига сравнително скоро и до изготвяне на първите „Наставления за описване на стари български ръкописи", подготвени от Марин Дринов.[47]

Ценен извор на сведения върху миналото са за Раковски и историческите изследвания. Към това съкровище той се стреми през целия си живот. След като определи темата и набележи плана за работа, той упорито търси, освен документи, още и съответна литература или както сам описва този процес: „впустих се в издирването и прочитането на различни съчинения, доколкото ми допущаха тогавашните ми средства и занятия, в които мислех, че ще найда някакво си удовлетворение върху предмета си."[48]

Във връзка с издиранията си Раковски непрекъснато се нуждае от книги. За някои от тях са запазени различни списъци, бележници и т.н. — в тях се срещат стотици заглавия на руски, френски, немски, гръцки, сръбски, турски, български и др., заглавия на книги, речници, енциклопедии, атласи, исторически паметници и т.н. Като преглежда тези списъци и данни за различни издания, изследователят може да допусне, че се касае за интереси на някой кабинетен учен, а не за трудове, нужни за основоположника на българското организирано общонационално революционноосвободително движение. Така например в един „Журнал", както го именува той, са отбелязани 139 издания, разделени от него в различни групи по езиков белег: френски, старобългарски, руски, сръбски, турски, гръцки или по друг белег: речници, санскритска тематика, църковни книги, Венелинови съчинения, филологически. Описанията им съдържат минимални данни: автор и заглавие, а някъде и година на издаване, когато от даден труд има и повече издания. Отбелязан е и броят на томовете, когато съчинението е многотомно.[49] В архива на Раковски са запазени и други списъци, озаглавени „Бележник за нужния ми книги занимания ради" или „Бележник за нужния ми книги за занимание" и т.н. В тях фигурират десетки други заглавия

— речници, енциклопедии, исторически трудове, фолклорни сборници и т.н.[50] Ето какво съдържа например един от тях: Нрави и обичаи всех народов; Всеобщая история; Скандинавское баснословие; Турска история на турски език; найдоброе издание; Всемирная история на руски език, най-последное и съвършеное издание; История Русии; Иван Екзарх; Всички Палаузови съчинения; на гръцки Речник за елинските стари обряди и проч.; „История на България“ на френски от Вретос, издадена в Петроград; на френски „Révolution grecque“ и др. В архива на Раковски са се запазили и други бележки, които той си е държал с оглед на подготвяните от него изследвания. Там срещаме такива отметки, като „Как са руски изменили старобългарски чърковни книги“[51]. Всички тези списъци и бележки сочат широката предварителна библиографска работа, която Раковски е извършвал при подготовката за работа над една или друга тема.

Книги българският родолюбец заръчва на всички свои близки, на кореспондентите си, на всички, които могат да го подпомогнат и да му намерят необходимите издания. „Надея се с първи пароплов да ми ония книжици изпратиш“ — пише например на Васил Добровйч в Галац[52]. „Приключеная бележка за някои си гръцки книги потребни, проваждам ви днес и ви моля да ми ги купите незабавно“ — поръчва на Йосиф Дайнелов в Цариград.[53] Той чувствува нужда и от редица чужди периодични издания, които поместват исторически изследвания. По негови статии, бележки, писма и други писани от него материали личи, че е използувал десетки и десетки от най-важните периодични издания от онова време: европейски, балкански, български.

Раковски събира необходимите му сведения отвсякъде: използува посещенията при някои свои близки, за да прегледа техните лични библиотеки и събере необходимата му информация. Така например, през пролетта на 1857 г. той посещава в Темешвар Страшимир Шишманов, културен българин — там Раковски се запознава с библиотеката му и набелязва много книги, които би искал да използува. „Моля ви, ако не ви е досадно, проводете ми... Юрий Венелинова история, „Древний и нинешний българи“ и особено други един негов том, что у ваша книгохранителница видях, кой съдържава критика за блъгарска книжевност. Нужни ми са за вишеречӗнное списание.“[54] Още по-надежден извор на сведения за него представляват различните библиографски трудове, които той търси. От съхранените досега списъци за притежавани от него издания или за трудове, които търси, узнаваме например, че Раковски е притежавал рядкото издание на Иван Василев Шопов от 1852 г. — първата българска обща библиография „Списък на българските книги, кои са издадени до 1852 г.“[55] Сред бележките му фигурира и издание, като „Каталог руск. книг“[56], различни други издания със сведения за новопоявили се трудове и т.н.

Солидната библиографска осведоменост на Раковски личи от всеки негов труд. За времето си и за условията, в които работи българският родолюбец, това са наистина забележителни постижения на осведоменост. Прегледът на трудовете му прави впечатление с десетките и стотици привлечени извори: до-

кументи и книги на руски, френски, гръцки, румънски, сръбски, немски, турски и, разбира се — почти пълно български. Раковски не се задоволява с тях — той непрекъснато търси нови издания, като насочва погледа си и към книжовни извори, към които едва напоследък българската историография се обръща. „Друго важно за нашата стара история е да се даде внимание на арменския стари истории, тамо доволно за българи писано кога са еще били в Азия“ — съобщава Раковски на свой близък, като добавя, че „това е необходимо, нужно за нас“.[57]

Българският изследовател познава най-добрите трудове по въпросите, които разглежда, и ги цитира уместно. Само в „Няколко речи о Асеню първому...“ например той използува над 80 източници; писмени паметници, византийски автори, трудове на изтъкнати познавачи на Средновековието — немци, французи, руски историци, посочва трудовете на българите, които са публикували дотогава нещо по разглежданите въпроси, посочва народни умотворения с тематика, свързана с разглежданите от него въпроси, сочи турски фермани, документи на папа Николай I, издания на класически автори, търси дори санскритски текстове и т.н., и т.н. При използуването на чуждите текстове той привежда цитатите винаги на оригиналния език и след това в превод на български, изяснява особеностите, страстно полемизира, обяснява, увещава.

Позоваването си върху чужди автори Раковски винаги отбелязва точно. Това за него е изискване, което спазва. Същото той изисква и от всеки друг изследовател. Когато подобно точно позоваване липсва, това за него е пропуск, който се отразява на научната стойност на труда. Затова не ни учудва бележка като тази: „Самая недостатка, че съставивший тойзи памятник не е показал места, отде е черпал.“[58]

Характерно за начина на работа при Раковски е желанието му винаги да даде на читателя повече информация. Това личи не само от текста, но и от справочния апарат, който прилага към трудовете си — подробните бележки, които според него спомагат за разбиране на основното в труда. За да постигне целта си, Раковски включва в своите бележки различни по характера си сведения, които се отнасят не само пряко до разглежданото събитие (дата, обстоятелство), а се разпростират и до съседни предмети, близки по проблематика на основния разглеждан предмет. Подобни бележки той дава и към трудове, които сами по себе си не спадат към историческата тематика. Така например поемата „Горски пътник“, която сама брои 158 страници, има 40 бележки, които сами обхващат други 130 страници. При това последните пет бележки към текста не се дават „поради ред обстоятелства“, както бележи авторът в края на поемата си. Бележките са разнообразни. Важно място сред тях заемат коментарите, които се отнасят до исторически събития, свързани с миналото на българския народ: отношенията му с Византия, подробности около миналото на отделни селища, изяснения около характера на кърджалийството, на дервишите, на ролята на гръцкото духовенство, на участието на българите в борбите на останалите балкански народи, сведения за капитан Георги Мамарчов, за помаците, за Кру-

мовото законодателство, за българските колонии на север от Дунава, за българския характер на Македония. В желанието си да стигне максимално до истината, той включва в бележките си и откъси от различни документи, дава дори и бележки към бележките си: когато например в текста на една бележка се среща името на Хаджи Христо Българин, участник в гръцкото въстание от 1821—1829 г., той дава подбележка за него. Така той постъпва и при споменаването на името Марко Боцарис, на наименованието „скит" и т.н. Само подбележката за „скит" има дължина четири печатни страници.

На пръв поглед някои от тези бележки и бележки към бележките изглеждат странични, самоцелни, немотивирани. Всички те обаче имат една и съща насоченост: предназначени са да посочват правотата на българската борба за независимост, да изтъкнат древния произход на българите, чистотата на техните нрави, превъзходството им над други народи, които в ново време се мъчат да наложат влиянието и властта си над тях, да ги обезродят, да ги погърчат, потурчат. В това отношение всеки аргумент е добре дошъл за пламенния родолюбец. Така Раковски изработва своята теория за произхода на българите направо от Индия, дошли първи на Балканите, където представляват най-старото население. По този начин той цели да повдигне самочувствието на своя народ.

Раковски е критичен към написаното, оглажда го, оправя го, преправя го, докато реши, че е постигнал това, което иска, което е най-удачно за популяризиране на историческата истина. Показателно е например отношението към подготвяния от него труд, хвърлящ исторически поглед върху българо-сръбските отношения и сръбската политика по отношение на България.[59] Той пише три последователни редакции, без и докрай да сметне, че е постигнал най-доброто. Той се колебае дълго дали да пише подобно изследване. Както сам бележи, необходимо е при отношенията между две страни да се избягва онова, което разделя, а да се търси обединяващото, това, което улеснява единението. От друга страна, всеки трябва да брани народните си права. Разделен между тези две изисквания, Раковски все пак се решава да пише, защото според него свещен закон за всеки човек и да „жертвува сичко, що има най-драгоценно на света". Като подготвя три последователни редакции, той има съзнанието, че пише исторически труд, а при подобни изследвания няма място за никакви романтични увлечения и сантиментални виждания — те трябва да отразяват само истината, без да дават място на страсти. Така вижда той историята; безстрастно, но задължително най-точно предаване на историческото минало такова, каквото е било.

Раковски се стреми да разработи и теоретични проблеми на историческата наука. Това по начало не представлява самостоятелна задача за него — българският родолюбец е свързан преди всичко с изясняване миналото на своя народ. По необходимост обаче той засяга тези въпроси в някои свои трудове. Така например в „Българска старина" той изяснява предмета на историята

като наука, какви са източниците ѝ. Според него първите източници са били живите предания, запазени в песни, приказки и поговорки. Към тях идват и археологическите находки — „остатки от изделия, медни, желязни, сребърни, златни, костени, каменни, пръст и др." Важни за него са „разновидните начертания" по предметите, кои са начало на писмеността. Когато писмеността се е развила, тогава и историята е почнала да бъде записвана по-съвършено.

По-отдалечените периоди, за които все още науката не разполага с достатъчно извори, според Раковски трябва да се проучват и според езика и обичаите, „понеже в най-отдалная времена, в младенчество человека писменост не е съществувала да съхрани нам то". Като основа на историческия анализ на българското минало например той посочва: „1. Здравий разум; 2. Неопровергаемия няколко доказателства, разсеяни в стари гръцки еще списатели и в наши български драгоценни и святи нам ръкописи; 3. А най-паче на изтълкование българских речеи; 4. Изследвание българскаго баснословия — то ще бъде най-изобилний и природний източник доказателства."[60]

За българския родолюбец историческото познание следва да почива върху истината, върху фактите. Науката не съвпада с „богословски и чудотворни изражения", с помощта на които някои се стремят да обяснят миналото. „Того ради — пише той — повестност трябва да се основава на сама истина и да е изключена от всякаго предразсуждения, суеверия и пристрастия, т.е. тя трябва да опише истинно и искрено зли и добри дела прошедших временах, да им даде естествен ход, както са ставали, без да меси извънестествени и чудотворни мечтайни и измислени явления, кои никаква связ нямат с человечески тленни и веществени дела!"[61] Нещо повече. Историческият анализ трябва да се прави само от добросъвестни изследователи, тълкуващи историческото минало от позициите на „здравия разум". Раковски обаче се стреми да намери и други начини. Когато липсват съответни извори и литература обаче, може да използува и поуките на общата история. Така постъпва например той, когато иска да посочи, че само там, където има равенство, където няма привилегии, само там има напредък. Този постулат той извежда от „общая история".[62]

Основното, което характеризира историческия подход на Раковски, е търсенето на реалните, достоверните причини за обяснение на следствията. Докато Паисий Хилендарски например често обяснява историческия процес с волята на бога, Раковски търси обясненията в дейността на хората, търси истината в процесите, развиващи се в човешките общества. Разбира се, в това отношение той също не може да превъзмогне някои идеалистични позиции — народите той разглежда като цяло, а не като общества, съставени от отделни класи с противоположни интереси.

Българският изследовател дели историята на стара, средновековна и нова. Или както мотивира това разделение: „Науката искала да нареди и представи всеобщая повестност человечества като един цял живот человека, кой има своите възрасти (пори) и всяко знаменито общо или частно събитие се е трудило да

съедини и положи в связ и ред повествования на свое подобно място. Но това не може да бъде, ако не се почне от една първа точка времени и места. Затова летоброението и земеописанието са две необходимо нужни науки за повестността и без тях не е възможно един человек да има точни знания повестности.»[63]

Като изхожда от тези положения, Раковски определя старата история до към 500 г. от н.е.; средновековието според него продължава до към 1500 г., като крайната дата за него съвпада с изграждането на Османската империя в Европа, откриването на Америка и пътя покрай Южна Африка, както и църковната реформация. Новата история според него започва от 1500 г. и продължава и до негово време. Самата история той дели на обща и частна, като частната според него се занимава с изучаването на отделните народи и общества.

Раковски търси и мястото, където за първи път се е появил човешкият род — за него това е Индия, изворът на човешките науки. По-късно на основата на това свое твърдение той извежда и древния характер на българския народ.

* * *

Историческите занимания на Раковски са обусловени от борбата, която той води за разбуждане на българите. Нуждите на националноосвободителната борба диктуват същевременно и тематиката на неговите исторически изследвания, с тях той се стреми да отговори на различни нападки от страна на неприятели или неосведомени автори[64], да повдигне духа на своите сънародници.

Разработваните от него теми имат определена задача — да покажат правата на българския народ, неговото славно минало, да посочат, че българинът трябва да е горд с достиженията на прадедите си, когато е властвувал и бил почитан от близки и далечни. На твърденията на гърците, че те са най-старото и най-културно население на Балканите, Раковски излиза с теорията си за древността на българския народ. На величието на Византия той противопоставя мощта на средновековната българска държава. В противовес на усилията на Цариградската вселенска патриаршия да поддържа властта си над православните българи той аргументира правото на българския народ да има своя родна независима йерархия. На опитите на католицизма да наложи унията той противопоставя превъзходството на българската народна култура и прадедна вяра, спомогнала за запазване на народното единство. На опитите за аргументиране властта на Високата порта и султанската администрация той изтъква правата на българския народ, който се подчинил „под условие"; поради което има право на самостоятелност: И т.н., и т.н.

Нуждите на националноосвободителната борба, както се вижда, налагат на Раковски разработването на проблеми от дълбока древност до съвремието.

Разгледани в хронологичен аспект, те засягат от въпроси, свързани с идването на най-старото население на Балканите, до положението след Кримската война и усилията за отхвърляне властта на фанариотите.

Важен за Раковски е въпросът за произхода на българите. Според него те се заселват на Балканския полуостров значително преди гърците, като идват от Индия и преминават през Мала Азия и покрай северните брегове на Черно море. Те имат славянски произход, а не татарски. Българският родолюбец поддържа, че древните пелазги, етруските, скитите, македонците, траките и хуните са славяни, „кое е все едно и също". Така например в гл. „Основните начала за българската най-стара повестност" той отбелязва, че отхвърля „скитските и татарски ями, в които тъй немилостиво са ни хвърляли и стари, и нови писатели, кои са писали за нас, без да познават езика ни, народните ни от старости съхранени обряди и обичаи, старонародното ни вероизповедение, песните, приказките и пословиците ни, първобитните наименования на местата, по които живеймe от памтивека и проч." Раковски подчертава, че преселването на славяните не става от север на юг, а от „югоизток към северозапад, както е действително и било то първо и най-старо преселение"[65]. Той формулира своето виждане по категоричен начин: „ние сме първите и най-старите жители в Европа и най-чистите потомци на ариите". Това свое становище той формулира още през 1857 г., когато пише в „Горски пътник" между другото:

> Не сме ми в Българско ту преселци!
> како престрастно блещуреват
> неции списатели германци...
> В Тракия гърци нас найшли,
> стара повестница то показва![66]

За да докаже това си виждане, Раковски анализира топонимията, вероизповеданието, останките в него от индуски вярвания, спомените за преселението сред народа, сравнение на българския език със санскритския и зендски езици, спомени в народни песни отпреди нашата ера, разяснения за преселването на Аспаруховите и Кубратови военни отряди, имали ли са българите писменост и книги преди кръщението на Преславския двор. Всички тези проблеми той доказва, като предварително хвърля кратък поглед и върху всемирната история.

За да подпомогне борбата против елинизма, Раковски поддържа, че старите елини са дошли на Балканите след българите. Той създава цяла теория за изграждането на древна Елада, като признава достиженията ѝ, но подчертава, че в основата им стоят древните култури на изтока, носител на които вече били българите. Елинското име изчезнало при завоюването на Елада от Александър Македонски. Името елин или грък според него се появява отново едва след

1821 г. Първата християнска църква на Балканите била основана от апостол Павел сред местните македонски българи. С подобно твърдение Раковски цели да отрече първенството на Цариградската патриаршия над българите. Те са имали свои книги още преди приемане на християнството — те били донесени от прародината Индия.

Раковски поддържа, че българите били известни през вековете под различни имена. За доказване на този произход той си служи с различни аргументи, които от днешна гледна точка са неиздържани, но за времето са изиграли голяма роля за укрепване самочувствието на българина в тежката му борба против многобройните и силни противници.

Според Раковски прабългарите нямат тюрко-татарски произход, а славянски. Те са завладели татарите, като приели някои от тях на военна служба при себе си, така както и в Русия някои татари преминали на руска служба.

Широко място Раковски отделя на въпросите, свързани с Византия. Правилни и научно обосновани са неговите твърдения, че Византия и византийците не са понятия, равнозначни с древна Елада и гърците, а смес от различни народности, включително и българи. Всички те носили името римляни (ромеи). В състава на Византия влезли и македонските, и тракийски българи, които още отрано приели християнството направо от апостол Павел. Старата прадедна вяра запазили само старопланинските българи, останали независими и непрекъснато воюващи против опитите на византийските императори да ги подчинят и тях. Тъкмо старата им вяра ги запазила, докато македонските и тракийски българи помагали на византийците поради общата християнска вяра.

Изводите на Раковски, засягащи древността, не търпят критика. Те обаче отразяват не само неговите лични виждания, но и характерния за онова време етап в историята, когато съществува увлечение в достиженията на древна Индия, приемана за люлка на човечеството, на всички знания, на съвременната култура.

Определени интереси Раковски проявява към Средновековието и специално към развитието на българската държава и отношенията ѝ с Византия. Той приема, че България по онова време играе първостепенна роля в Европа и често налага волята си и на мощния си съсед. Особено предпочитани дейци от онова време за него са хан Крум с неговото законодателство, Симеон, издигнал не само политически, но и културно България, богомилството, което е разглеждано със симпатия като „остатка от древната прадядна вяра". Раковски се спира специално и на делото на Кирил и Методий. Той не отрича тяхната историческа заслуга, но решително отхвърля твърдението, че те са създали за пръв път писменост за българите — според него последните са имали своя писменост и книги още от векове по-рано. За целта той цитира Черноризец Храбър „словене прежде погани още не имееха писменост, но чъртами и резами читааха и гадааха". Интересни са възгледите му за ролята на княз Светослав, който дошел не като завоевател, а в помощ на балканските българи против настъпващата Византия. Нашироко Раковски се занимава и с причините, довели до

упадъка на българската държава. Осъзнали военното си безсилие, византийските императори насочили усилията си по други пътища: религията, лукавството (опити да убият например цар Симеон), чрез женитби и вкарване на интриги в българския царски двор, въвеждане на византийска мода и обичаи.

Българският патриот рисува в романтична светлина социалните отношения в Средновековна България. Той поддържа, че те почивали на демократична основа — всички българи са били свободни, роби нямало, широко било разпространено самоуправлението. Въпреки външната власт, царят не бил всесилен, а можел да бъде дори и сменен от народа, когато не показвал подходящи качества. „Народ бил е свободен да избира царие във време незадоволствия от настоящаго царя" — пише Раковски и добавя, че наследниците на починалия владетел не са следвали по първородство, а по достойнство, „а многажди са избирали от народа за цар" другиго, по-достоен[67]. Отношенията сред българите били изградени на равноправието и този дух се запазил сред българите дори и до най-ново време, когато сред народа не съществуват благородни звания и всеки може да нарича себе си „моя милост".

Особено внимание Раковски отделя на възобновяването на втората българска държава и царуването на Петър, Асен и Калоян. Според него трите братя били потомци на Самуиловия род. При тях, особено при царуването на Асен I и Иван Асен II, България отново се издигнала като първа сила в Европа, със свои държавни институции, със своя независима църква. Последното било особено нужно за Раковски, който по това време отбива опитите на католицизма да проникне чрез униятското движение. Миналото служи на българския родолюбец да покаже, че католицизмът никога не е имал разпространение сред българите, които винаги са воювали против папата и неговите агенти. Това се свързва и с кръстоносните походи, с поражението на Балдуин, с помощта, която България оказала на Византия да се избави от новите завоеватели — католици.

Византия присъствува в много от трудовете на Раковски. Според него всички злини за българите са дошли от Цариград, от византийския дух: раздори и разкошество, интриги, отчуждение от народа, отдаване на пороци. Срещу тези черти той изтъква качествата на българина, специално на българската жена. „Женски пол — пише той — ако и княжески дъщери, знаели да предат на хурки... То сичко доказва, че женский пол тогива в България занимавал се в домашни ръкоделия, предение, белене платна и шевове и не били живели в празненство и в разкошна развратност, както са били византийки." И добавя: „А важно е, че българки ходили и на война!"[68]

Докато проблемите на древността и средновековието са разработени по начин, който не позволява на Раковски да постигне по-особени резултати, то другояче стои въпросът с проблемите, свързани с османското завоевание, със съпротивата на българите и останалите балкански народи и особено вече с проявите, характеризиращи възраждането на българите. Тук вече той е много по-издържан, приносите му не са изгубили и досега значението си. Изводите

отново служат на българския родолюбец да мотивира справедливостта на народната борба за свобода.

Предпочитана тема представлява изследването на условията, при които българите са се покорили и приели властта на Османската империя. Те не са били победени докрай, а са се подчинили при известни условия, приети от турския завоевател. Според Раковски те трябвало „да имат свободно вероизповедание си и независимаго си свещеноначалника; да носят свободно оръжие си и да са обвязани да съвоюват с турком против неприятели им в особни полкове, под особен си знамен и свой единороден предводител войвода, кое име стана отпосле беглер-бег; да се управляват области все пак от войводи, а села и градове от кнезове, кметове и старейшини; ония, кои не са били обвязани да съвоюват с турци, плащали са по 50 аспри — букахца — ботки на година за даждие. А то даждие се събирало от помежду им от бирници, зовими чиновници, все пак от тях, кое и до днес се съхранило; съдове и разпри са се извършвали помежду им от избрани старци в черковни за това определени стаи."[69] Това изброяване на условията, при които турците са могли да осъществяват завоеванията си, е необходимо на Раковски, за да посочи, че през XIX в. Високата порта сама е нарушила поетите от нея задължения. „Историческое право едного народа е негово най-свято право и общо наследие всем" — сочи той и подчертава, че след като съществува неспазване на условията, българите имат законно право да се борят за свободата си. Това тяхно право трябва да се признае и от западните покровители на Османската империя.

Когато говори за историческото право, Раковски се смята задължен да го изясни, да посочи какво точно следва да се разбира под това понятие. Всеки народ според него има право над собствената си територия и това произтича от историческото право. Но кое е историческото право — се запитва големия родолюбец и отговаря: всеки народ трябва да се старае с всички сили да запази историческите си права — те не трябва да се основават на завоевателни или други права, а само на характера на живеещите в една или друга област населения. „Самите и свети права за зависимите и полузависимите днес народи са да се ограничат на своята народност, т. е. на своя чист елемент" — уточнява Раковски.[70] Така той формулира още едно правило в международните отношения, извлечено от историята, като отрича „завоевателните или други" права. По този начин той отговаря на гръцки и сръбски претенции за български земи, които изтъкват общата православна религия или завоеванията на Душан — решаващ е характерът на населението, живеещо понастоящем в една или друга област: принцип, незагубил и днес силата си.

Раковски се спира и върху редица други съществени за историческия процес на Балканите събития. Във връзка с турското нашествие през XIV—XV в. той изтъква още и ожесточената съпротива, която българите и другите балкански народи са оказали на настъпващия завоевател. Те са претърпяли огромни загуби, дали са неизброими жертви. Тяхната храбра отбрана обаче е спасила

европейския запад от ужаса на нашествието. „Дали би съществувал днешний Париж и други такива градове и дали би се гордяла днес Западна Европа с напредъка си, до когото е достигла?" — пита се той, като има предвид съпротивата на балканските народи.[71] На тях Европа дължи свободата си, поради което трябва да се замисли как да изплати този дълг пред историята.[72]

Раковски засяга и въпроса за българите, принудени да приемат исляма. Подложени на жестокия натиск на завоевателя, в течение на вековете редица области били насилени да сменят вярата си — това са днешните помаци. Постепенно те се отделили от своя народ. Според Раковски помаците помнели още старите си обряди, почитали отколешните свои християнски гробища, поддържали спомена за роднинските си връзки с околното население.[73]

Особено важни са издирванията на Раковски, свързани с българското Възраждане. В тази област се съдържат и най-ценните приноси — българският изследовател живее близо до описваните събития, събирал е сведения от все още живи свидетели, сам бил участник в много от описваните събития.

Раковски издирва условията, при които се развива възрожденският процес. Той изследва положението в Османската империя в ново време, борбата между стария и новия дух, настъпилите размирици, свързани с кърджалийството, описва действията на Пазвантоглу и други кърджалийски ръководители, много от които според него били от български произход (включително и Осман Пазвантоглу), описва усилията на част от ръководителите на империята да проведат реформи, които биха вдъхнали нов живот на държавата, засяга новите икономически условия, свързани с навлизането на европейски стоки. Особено внимание Раковски обръща на политиката на великите сили, свързана с развитието на Източния въпрос — възел от противоречия, при които Западът се стреми да отблъсне устрема на Русия и да спаси целостта на Османската империя. Много от проблемите, които се засягат от неуморимия изследовател на българското минало: националноосвободителната борба на балканските народи, помощта, оказвана от българите при освобождението на гърци, на сърби, ролята на Хатишерифа и Хатихумаюна. Най-ценни са сведенията, които засягат измеренията на възрожденския процес.

На първо място следва да се изтъкне мястото, което Раковски отделя на живота и делото но Паисий Хилендарски. Дотогава великият будител не е бил известен на широката читателска публика. Раковски допринася за разкриване на делото му, за запознаване на българите с безсмъртната „История славянобългарска". Той е имал възможност отрано да се запознае с някои от преписите на историческия ръкопис на скромния атонски монах, да ги прочете и достойно да ги оцени. За него е ясно, че за българина са необходими „повествувателни български народни книги", които да разкрият миналото в историческите му измерения. Авторите им са срещали огромни трудности, за да ги напишат, а трудовете им са били унищожавани. Раковски бележи, че тези ръкописни трудове трябва да се ценят много, но трябва да се преценяват кри-

тично. „Истина, че тии са претърпяли много от невежеството на преписавшите ги и не може се приемна всичко, що е писано в тях, без едно зряло разсъждение, но се пак са по-верни в много предмети от онова, що са записали върху нашето прошествие странните [= чуждите] писатели... По-многото же от тия ръкописи са недовършени и безименни." И добавя: „У нас се находи ръкопис, коя носи следний надпис „История вкратце о Българо-словенском народе"... Съдържанието доказва, че тя е съставена не от простаго человека и че то е черпано от разни други стари ръкописи, помесено с много и от визинтийските писатели." Това е най-ранната положителна преценка за качествата на Паисиевия труд. Раковски го притежава от 1856 г. „Мене е дадена от покойнаго Хаджи Найдена книгопродавца, кой ми каза, че я е найшал в Атонская гора в някой си монастир."[74] В случая се касае всъщност за Зографската българска история, написана под силното влияние на Паисий Хилендарски. По време на пребиваването си в Одеса Раковски има възможност да се запознае с препис от Паисиевата история, притежаван от руския учен Н. Мурзакевич. Касае се за Жеравненския препис, писан най-късно през 1772 г. Раковски се запознал с ръкописа, дава цялото му заглавие и помества доста дълъг откъс от него, засягащ началото на християнството в България.[75] „Историята" на Паисий Хилендарски служи на Раковски като надежден извор, нея той я цитира в различни свои трудове („Няколко речи о Асеню първому...", „Ключ българскаго язика" и др.). Раковски е първият автор, който спира вниманието върху приписките и публикува някои от тях. „От тия записки се види колко се е скитала тая ръкопис из България и каква полза принесла в тях времена."[76]

Раковски оценява много високо делото на Паисия Хилендарски. Когато подчертава значението на издадения през 1844 г. „Царственик", обнародван от Христаки Павлович, той изрично бележи: „Тук не разумяваме издателя „Царственика", но съчинившаго [т.е. Паисий Хилендарски], защото тя ръкопис, от коя е преписан и издаден „Царственик", отколе е била позната в България, както и отец Паисюва българска история се е преписвала от многи ръце." Когато говори за безсмъртния автор на „История славянобългарска", Раковски го нарича „приснопамятний отец Паисий" и изрично подчертава, че „негова ръкопис е принесла голяма полза, преписвана от тогдашни българи".[77]

Въпросът за реформите в Османската империя също привлича вниманието на Раковски. Той го свързва с анархията, царувала по време на кърджалиите и показала безсилието на Високата порта. Той очертава делото на султаните Селим III, Махмуд II и Абдул Меджит, анализира Хатишерифа и по-късно Хатихумаюна. Целият този период той разглежда на фона на вмешателството на великите държави и специално на западните сили, които се стремят да запазят целостта на империята, против постоянните усилия на Русия да отхвърли османските граници на юг и осигури свобода за поробените балкански народи. Така нареченият Източен въпрос за него предстявлява противоречието между православието, съответно Русия, от една страна, и, от друга, западните сили, които желаят да спрат хода на разпадането на Турция. Затова било из-

мислено и понятието „панславизъм" — плашило, готово според англичани и французи да глътне цяла Европа.

Колкото се доближава до своето съвремие, толкова Раковски е по-точен, по-подробен в данните, които привежда и анализира. Той дава интересни подробности за Заверата от 1835 г., в която главно действуващо лице е неговият вуйчо Георги Мамарчов; около въстанията в Западна България; около Руско-турската война от 1828—1829 г. и последвалите я събития; ролята на българите при борбите за освобождение на съседните народи, помощта, която местното население оказва на напредващите руски войски като доброволци, разузнавачи, с храна, разчистване на пътища и т.н. — въпроси, които в българската историография започнаха да се разработват едва през последните десетилетия.[78]

Танзиматът се разглежда от Раковски главно във връзка с възможностите, които българите биха извлекли за своята борба. Българският патриот подчертава, че турците били приели реформения акт, наречен Хатишериф, защото според него било сложено край на правото султанът да убива когото си иска и когато си ще, воден единствено от личния си интерес.[79]

Въпрос, който привлича винаги вниманието на Раковски, е създаването и ролята на фанариотството, политиката му против българите, стремежите му да ги погърчи в единно православно елинско стадо, начело с Цариградската патриаршия. За Раковски фанариотите са прилепили се към Високата порта хора от разни народности, приели гръцкия език и идеите на Византийската империя, които се стремят да използуват положението за лична корист. Според българския родолюбец „те служат телом и духом на турците против самата свободна Гърция. За тях думата мила и свята реч „отечество и чест" никакво впечатление не прави в техните сърца."[80] Особено опасни са все по-растящите усилия за разпространяване насила на елинизма сред православните. Те имали немалко успехи в тази насока с въвеждането на гръцкия език в ученията и в църквите. Българите вече искат правата си, но „Фенерский патрик вместо да удоволетвори нихни праведни и законни искания, като един свещен пастир Христоваго стада и като всесвятейший человек, както се он сам подписва, напротив той ги оттласна с най-голямое грубиянство и почна да гони по-първия и по-знаменития учени и богати българи, клеветящ их пред отоманская власт за бунтовници! Много българи постарадаха в дълбокия и влажния турски тъмници и в заточение в Азия, де някои си заплатиха люто и с живота си!"[81] След Одринския мирен договор Русия закриля Патриаршията в името на единството на православието. Фанариотското духовенство добива нова власт и започва да гнети още повече българите, занизват се нови злоупотреби.

Раковски се спира и на възприетия в свободна Гърция принцип „всеки православен е елин" — това е същността на мегали идея.[82] Особено точен е Раковски, когато започва да описва развитието на църковната борба през последните десетилетия — сам той участвува в нея, има лични впечатления, знае много подробности. За съжаление пламенният родолюбец не е успял да напише

всичко, което е знаел. Запазените различни негови планове сочат редица неосъществени точки, които засягат тъкмо тези години, за които той би могъл да даде особено ценни сведения. Напрегнатият му, изпълнен с превратности живот, не му позволява да изпълни намеренията си, а скоро настъпва и смъртта му. Все пак на него дължим най-ценни сведения за Неофит Бозвели, за борбата за българска църква, за ролята на цариградската ни емиграция. Този период от българското възраждане е осветлен богато от Раковски не само в историческите му трудове, но и с материалите, поместени от него във вестниците му „Българска дневница", „Дунавски лебед" и „Бъдущност" — в тях съвременният изследовател намира широка панорама на усилията и борбите на българите от онова време за отхвърляне мнимите канонически права на Цариградската патриаршия[83], за самостоятелна родна църковна институция, т. е. за свободно изграждане на българската нация. В това отношение Раковски се изявява като способен народен вожд, виждащ проникновено надалече. Със екскурзиите от миналото той вади аргументи за настоящето, обяснява защо каузата на българския народ е справедлива. Още веднъж изследователската му дейност в областта на миналото е поставена в услуга на народните интереси, за използуване положението, което фанариотите заемат при Високата порта.

Много са въпросите, които Раковски разглежда в трудовете си. Той се спира на историята на българската емиграция на север от Дунава и в Банат, на образованието на българите — пламенно той защищава например завършилите в Русия млади българи, като подчертава какво са направили те за народното образование. С много документи той изяснява ръста на българското образование, посочва значението му за израстването на начетено поколение, което ще знае по-добре как да сé бори за правата си. Във връзка с това той проследява развитието на българските училища от килийната им фаза до сравнително уредените класни училища. За големия наш възрожденец просветата има също първостепенно значение за народното осъзнаване. От тук той издирва и исторически сведения за постепенния развой на българската просвета, в борба срещу опитите за унищожението ѝ.

Раковски реагира на всяка опасност за българите, воюва против всеки и всичко, което може да разколебае неговия народ, да накърни единството му по пътя към свободата. А по негово време вече се е появила нова такава опасност — католическата пропаганда, зад която стоят западните сили, подпомогнати и от Високата порта, която цели да разедини народа. Така се ражда необходимостта да се изясни същността на униятството. И в тази област Раковски предприема обширни издирвания, за да докаже, че българите никога не са били подвластни на папата, че не са приемали унията. Той се връща до времето на приемане християнството от Борис I, до царуването на Калоян, за да се спре подробно на развитието на католическите усилия през XIX в. Той привежда различни документи, които сочат чуждия за българите характер на униятството, предупреждава сънародниците си за опасността, като сочи ми-

налото, когато българите също е трябвало да отбиват настъплението на католицизма.

Упоритата борба на Раковски против униятството, както и против появилите се протестанти, произтича от нуждите на формиращата се българска нация. Не случайно успоредно с историческите си издирвания той подчертава: „Наша вяра всегда е била най-добрий и най-милий наш утешител и наша премила народност, ако се е днес между нами увардила, то ние сме длъжни на наша православна прадедна вяра, коя сме в точност държали и държиме. Иначе изгубили бихме народност и име българин би се приобратило на друго! Раздор прадеднаго ни вероизповедания е уничтожение народности, а най-паче между народу, кой няма свобода, а зависи от других!"[84] Ето мотивите за борбата на Раковски! Като използува умело уроците на историята, Раковски сочи опасностите и за своя български народ, на основата и на проучване на родното минало.

Извън изложеното дотук, заслужава да се спомене и приноса, който Раковски дава за проучване на правната ни история. Редом с общите проблеми на българското минало, той насочва вниманието си и върху редица проблеми на българското право, от законодателството на хан Крум до правния бит на българския народ, както и издирването на различни извори в тази насока. Не случайно старият български юрист С. С. Бобчев отбелязва, че „и в тази област той (Раковски) проправя пътина, по някъде дава насоки, които след него е по-лесно да се продължават и разберат. Впрочем той засегна... и юридическата старина на нашето минало, като и там подири — та и намери — остатки от заслужена слава и гордост."[85]

В историческите си проучвания Раковски не се ограничава само с българското минало. Той съзнава, че родната история е неразривно свързана с историята на останалите балкански народи. Затова той се интересува и проучва и гръцкото, сръбско, румънско и т.н. минало, като по този начин се стреми да намери най-точното обяснение на историческия процес, характерен за Балканския полуостров. Трудовете му са изпълнени с данни за повестността на съседите, на турците като владетел в Османската империя, за отношенията между тези народи, хвърлили своята сянка и върху съвременността. Особено интересни за него са сведенията, свързани с борбата на храбрите черногорци, които никога не са склонили глава пред завоевателя. Той подготвя обширен труд, посветен на миналото на Черна гора — в него показва завидно познаване на сложния политически живот, свързан с непрекъснатите усилия на Високата порта да покори черногорците, на противоречията между европейските сили в това отношение и най-вече на Хабсбургската империя, на непрекъснатата помощ, оказвана от Русия. Той добре очертава вътрешните отношения в страната, сблъсквания между Петровичите и гувернадурския институт, отразили всъщност външни влияния, ролята на Његошите до въвеждането на гражданско управление в страната.[86]

Раковски не се ограничава да пише само в областта на чистата история. За

него миналото представлява сложен процес, който обхваща и етнографски, и фолклорни, и езикови проблеми, както и развитието въобще на културата. При изследването на различните въпроси на българското минало той непрекъснато преминава от една в друга област на знанието при формулирането на аргументи в подкрепа на едно или друго свое виждане. Особено често той прибягва до възможностите на етнографията. С цялостното си творчество в тази насока българският родолюбец спомага за засилване интереса към народните обичаи, изнася напред тяхното значение като проява на цялостната народна култура.[87]

Етнографските елементи в творчеството на Раковски не се изчерпват с посочените дотук въпроси. Той се стреми да издири и опише географското разпространение на българите — български земи са тия, „където владее природний български елемент". Раковски обяснява: „Българи са най-многобройни, както е всекиму познато, и тии населяват освен собствено зовима България, цяла почти Тракия и Македония... Печат же народности е съхранений им стар матерний език и народное име, с кое се сами тии назовават: българи, блъгари или булгари. Това нихно прадедно наследие никакво противно обстоятелство от толкова векове насам не е могло да им отемне."[88]

Етнографските изследвания на Раковски му дават многобройни аргументи; въз основа на тях той гради различни построения, насочени към изтъкване древността на българския народ, дошел пръв направо от Индия, неговата висока култура. Добре характеризира тази страна на етнографските изследвания познатият специалист Христо Вакарелски. Като подчертава етногенезисната природа на историзма на Раковски, заслужилият български етнограф пише между другото: „Обясненията му (на Раковски) върху отделни битови или културни факти не спират там, където следва да се очертае човекът, народът с неговата национална или регионална специфика, на неговите дарби и прочее, обяснени с обществено-икономическите им основи. Раковски прелита над всичко това и гони идеала за класическото начало в Древна Индия, „Индустан", където всичко е било съвършено, изрядно".[89]

Раковски се спира и върху начина на събиране на етнографския материал. Той подчертава, че изследователят трябва да го записва добросъвестно, напълно неподправен. „Зато те моля да ми наверно изпишеш колко повече можеш, но също как се пеят и приказват с истия речи, и да ми ги изпратиш."[90] — пише той до съгражданина си Ст. Вълков. И когато сяда да пише, Раковски предава напълно неподправено обичаите — „как разтълкуват самите селци".[91]

По-малко Раковски се занимава с археологията. Той отбелязва, че сериозен извор на историческите знания представляват археологическите находки, дори изброява видове предмети, които излизат изпод пластовете на земята: „остатки от изделия, разновидни начертания по разни предмети, надписи" и т.н. Сам той не се е занимавал с начина на провеждане археологическите разкопки, а и това по негово време не е било възможно да се направи. Все пак той обръща вниманието на съвременниците си върху различните железни, медни, сребърни и

златни творби на българите от миналото, на костени, глинени и др. предмети. По този начин той създава атмосфера за все по-широкото издирване на подобни останки от миналото.

Особено отбелязване заслужава интересът на Раковски към старите монети. В тази област той е отново пионер: първата отделна публикация върху стари български монети е негова — главата „Десет стари български пенязи", поместена в „Няколко речи о Асеню первому..." Той дава и илюстрации на тези монети последователно от двете им страни. В обясненията си той отбелязва, че изследването на старите български монети „изисква особен труд и понастоящему е невъзможно, едно, че нямаме още значителна сбирка в едно място, щото един другиго да разясни, а друго, че наша повестност не е още изследована, нито в едно събрана". Раковски отбелязва нататък, че по България се намират много стари монети по частни лица, но никой още не е заел да ги снеме и събере на едно. „А колко са стопили и топят още безкнижници златари по България и правят други нови работи?... А многи ги продават на европейцев пътешественикам за никакви цени!"[92] Тези мисли на Раковски чертаят цяла програма — и по издирването, и по събирането на едно място на „значителна сбирка", и по взимането мерки против претопяването на старите монети или продаването им на чужденци — все задачи, които намират своето разрешение много по-късно, след освобождението на България. Раковски обаче е този, който ги поставя още през 1860 г.

За да събере сведения за стари български монети, той се обръща отново към своите кореспонденти, подтиква ги да търсят, да му съобщават за намерени стари монети. Така постепенно той вече е събрал сведения и за възможностите в тази насока, набелязал е програма да набави и проучи тези свидетели за миналия живот на своя народ. Българският родолюбец пише например на своя съгражданин Иван Кишелски, висш руски служител, че в развалините на стария Червенград, близо до Русе, могат да се намерят и стари монети. „Но тии как да е не щат ми отбегна, ако съм жив" — добавя той.[93] Интересът към старите български монети го кара да се запознава и със сбирките на някои чужди любители, които притежават такива ценни находки.

Раковски не е подготвен за нумизматични проучвания. За него монетите представляват само още един източник за извеждане на аргументи в полза на славното българско минало, за възбуждане патриотизма и самочувствието сред сънародниците си. Монетите според него сполучливо сочат обширните територии на старата българска държава, могъществото на българските владетели. Подходът му към монетите е романтичен, подбуден от нуждите на борбата. Все пак дейността му обръща внимание върху необходимостта от издирване на стари монети и тяхното съхранение. Подтикнати от него, от различни страни се обаждат познати, които са попаднали на такива старини или са научили за откриването им.

Раковски е поддържал близки връзки със Стефан Пенюович Ахтаря от Тър-

ново още през 1844 г., когато се върнал от Франция и се спрял в старата българска столица, за да се настани там като учител. По това време Стефан Пенюович вече бил известен колекционер на старини, ръкописи, монети, поради което бил наричан и Стоянчо Антикваря. При него Раковски имал възможност да види и стари български монети, да ги използува при усилията си за разкриване тайните на миналото. Той вече замисля издирването на стари монети. Няколко години по-късно неговият зет, явно подтикнат от заръките на Раковски, му пише: „Тука има в някой челак да се намерят алтъни [златни монети], що са намерват на Козак. Извадих им суратът на тойзи асак [монета] да го видиш" — и продължава с описанието на намерените монети, които били толкова интересни, че „една ингелишка паша му е давала 10 турски лири".[94] Известният възрожденски деятел Теофан Райнов на свой ред съобщава на Раковски: „Като бях в Карлово, случи се да се найде в дядовото-Гешово лозе имане 79 парчета все Асеневи пари. Това лозе принадлежи днес на бр.Кискиневи, които откупиха 40 парчета от горнити пари по 2 гр. драма, а другите се загубиха. Аз бях казал на бр.Кискиневи да проводят и вам една и не знам дали са ви проводили."[95]

Дейността на Раковски по издирване на български стари монети и публикуването на сведения за вида и историята им намира съответен отзвук сред българите. Характерно е например едно писмо на видния браилски българин Никола Ценов след получаването на книгата „Няколко речи о Асеню първому...": „Приях и един табак „Асен I-го" от напечатаните и с първобитното българско изображение и с монедити, напечатани Страшимира и Михаила и ся зарадоваха всичките приятели спомоществувателиинеспомоществуватели, откакто пръв път видяхме такова народно нещо."[96] От този отзив на Никола Ценов личи отзвукът, който има нумизматичната дейност на Раковски. Това има предвид Тодор Герасимов, който изтъква значението на дейността на пламенния български родолюбец: „Ако днес — пише Герасимов — ние разглеждаме описанията и тълкуванията, дадени от Раковски на обнародваните от него старини, като недостатъчни и наивни, все пак те са изиграли своята пропагандаторска роля пред българите, читатели на книгата му, и те са следели и са се интересували за старини и монети."[97]

Пръв в ред прояви от значение за българското възраждане, Раковски бележи важен почин и в областта на историята: той е първият възрожденски деятел, който се стреми не само да проучва миналото, не само да издирва непрекъснатото нови извори. Като оценява високо значението на историческото познание, българският патриот се заема с една задача, с каквато преди него никой българин не се е заемал: Раковски организира учебни курсове по история за младите български студенти в Букурещ, които запознава с въпросите на историческото познание. Неговите курсове по история започват от началото на 1865 г.

По това време в Букурещ следват немалко българчета от различни краища на страната. Те са се записали в Медицинското училище, прераснало скоро

в Медицински факултет. Самото им записване е станало пак с помощта на Раковски, който използувал близките си връзки с румънските ръководители, за да издействува допускането на българи като студенти по медицина. Ръководител на медицинското образование е д-р Карл Давила, французин по народност, който откликва с готовност на предложението на Раковски да позволи на младите свои студенти българи да посещават курса по история, организиран от българския възрожденец.

За щастие запазен е текстът на първата лекция, подготвен от Раковски. Той представлява голям интерес за начина на преподаване, възприет от видния българин. Раковски не минава направо към въпросите на българската история — предмет на неговите лекции. Той започва като опитен педагог. Първата му задача е да внесе терминологични уточнения: българският родолюбец се отказва от установеното название на науката „история", а го замества с българското „повестност" и аргументира защо прави това. Нататък той дава класификация на историческото познание: обща история, история на отделните народи, сочи източниците на историческото познание: извори — документи, археологически останки, епиграфика, нумизматика и т.н. Характерно за него е определянето като исторически извори и на народните предания, приказки, песни и пословици, които приема като надеждна основа, върху която могат да се градят солидни проучвания. Това той твърди не само теоретично — цялото му творчество е изпълнено с използуване на фолклорния материал и като надежден извор на знания, ценна информация за миналото, отиваща до най-дълбока древност. При подготвянето на тази част от своите лекции Раковски използува изложените вече мисли в „Българска старина".

За съжаление не разполагаме с пълния текст на неговите лекции, не е известно и колко време те са изнасяни — знае се само, че те са продължили най-малко един семестър. Интересен е обаче друг един факт, който също говори много за насочеността на заниманията по история при Раковски. С лекциите си той е целял да запознае младото поколение със славното българско минало. Това за него обаче не е било достатъчно — заниманията на студентите са били умело съчетани и със своеобразни „практически занятия", в унисон с нуждите на времето и целите, поставени от Раковски. Запазени са спомени на един от студентите — д-р Алекси Друмев, който описва празника на Кирил и Методий през 1865 г. През този ден студентите на Раковски излезли със своя преподавател край Букурещ на угощение с печени агнета, подготвени по хайдушки не от другиго, а от Хаджи Димитър, който също бил редовен слушател на лекциите по история на Раковски. Угощението траяло до късно, пяли се народни песни. След това имало и упражнения по стрелба с револвери. Ръководители на тези упражнения били Хаджи Димитър и отец Натанаил, бъдещият охридски митрополит и един от ръководителите на Кресненското въстание.[98] Ето как разбирал Раковски заниманията на своите студенти по българска история: и конкретни познания, и любов към родината, но и подготовка за постигане сво-

бодата на своя народ. С тези си занимания Раковски става пионер в още една област: целенасоченото преподаване на българска история, съчетано същевременно с подготовката на младежите да са способни да се сражават за бъдещето на народа, който е имал такова славно минало.

Историческите проучвания на Раковски целят да спомогнат за повдигане духа на българина, да бъде той подготвен за решителната предстояща борба за свобода. Самият начин на водене борбата е предмет на няколкото последователни планове за въстания и апели към българския народ, подготвени от българския родолюбец. Тези документи сами по себе си не спадат към историческите проучвания, но са тясно сплетени с тях и са подготвени въз основа на поуките от миналото на българския народ.

Раковски се развива непрекъснато, той съставя, допълва, осмисля своите планове, еволюира заедно с цялото българско общество, като същевременно се намира винаги в предните редици на борбата. Той е умът и моторът на поредица от почини, вдъхновител на последователни опити да осъществи общата борба против потисника. Плановете му в течение на повече от четвърт век сочат идейното му израстване и заедно с него израстването и развитието на цялото българско предосвобожденско общество.

Още в плана си от 1858 г. големият български революционер бележи, че българите са загубили свободата си „мечом, мечом пак трябва да я добият!" Той прави преглед при какви условия са се освободили на времето сърби и гърци и сравнява историческите условия по онова време и по-сетне. Етнографските му занимания му дават възможност да знае къде живее турско и смесено население и къде то е чисто българско — това влиза в основата на съображенията за избиране на посоката на удара, предвиден в плана за въстание от 1861 г. Уроците на историята служат на българския родолюбец да заключи, че е нужна решителна борба: „Нека никой не мисли, че свобода се добива без кръв и без скъпоценна жертва! Нека никой не чака от другиго да го освободи. Нашата свобода от нас зависи!"[99] В позива си от края на 1862 г. Раковски отново се връща към миналото на своя народ, когато „две загноляли язви (рани)" заплашвали да унищожат народността му — гръкоманството и привичката да търпи османското беззаконие. Българският народ трябва „да бъде и той свободен и независим народ, както е в старите години бил". Действително вече из страната „се показали няколко малки движения". Събитията по България, свързани с борбата за превъзмогване на тези „язви", още „не са записани в европейската история, но за българите са важни и тии ще украсят първите страници на българската народна история."[100] Като изхожда от традицията в борбата на българския народ — точно по онова време Раковски подготвя последния си исторически труд „Българските хайдути" — той съставя и своя „Привременен закон за народните горски чети за 1867 лето" — строежът и задачите им той определя въз основа на целия дотогавашен исторически опит. Така плановете за въстание се сплитат неразривно с историческите проучвания

и направените от тях изводи за съдбата и живота на българския народ. Същевременно те бележат и еволюцията във вижданията на безсмъртния син на българския народ, изминал дълъг път на развитие и подготвил делото на Васил Левски и неговата Вътрешна революционна организация.

Историческите занимания на Раковски оцветяват не само трудовете, в които той изследва миналото — те преминават във всички останали негови прояви като поет и писател, като публицист, езиковед и т.н. Така например спомените му „Неповинен българин" съдържат широка картина на положението в Османската империя, на беззаконията и мъченията, на които е било подложено населението. Поемата му „Горски пътник" съдържа много исторически сведения и в стиховете, и особено много в бележките му, където той се стреми да даде сведения за различни периоди от българската история. В публицистичните си трудове той по правило привежда исторически аргументи, изяснява факти от миналото. Така например в статията си „България" той пише: „Вси български цари, отколкото се види от история, владали са самодържавно, хотя и да са имали съвет съставен от боляри тогда назоваеми велможи. Но от честая народодвижения и свалвания и убивания на многи цари види се, че български народ не е търпял самопроизволная монархия, аки от древност еще необикновен на тойзи начин правления, кой се е вмъкнал в България по подобие Византийскаго двора най-паче после кръщения Преславского двора."[101] Когато изобличава чорбаджиите, той се спира и върху историята на тяхното появяване и развитие. В „Иступлений дервиш" под формата на художествен разказ той предава историята на Османската империя в края на XVIII и началото на XIX в. Ред негови стихотворения имат чисто историческа тематика. В „Отлъчие от България еднаго разпаленаго родолюбца българина в лет. 1853 г.", поместено в „Предвестник Горскаго пътника", той описва развалините край Преслав, пита се там ли е царувал Борис, Симеон. Нашироко говори за „остатки свидетелства", подчертава, че „и днес доказателства съществуват". Такива възклицания, свързани със славното българско минало, се срещат и в художествената му проза. Целият „Горски пътник" е основан на историческото минало, използувано от Раковски, за да посочи славната история на българския народ, попаднал под тежко чуждо владичество. Тук поетът стои на заден план — за него е по-важно да опише миналото на българите от времето, когато са били една от най-силните европейски държави, до последните години, когато е пламнала църковната борба. Явно — историята неудържимо оцветява всички занимания на българския родолюбец: поезия, проза, езикознание, публицистика и т.н.

Особеност обаче съществува и в историческите трудове на Раковски, в начина на тяхното осъществяване: не винаги издирванията на големия български родолюбец представляват чисто исторически изследвания. Трудовете му носят смесен характер: те съдържат заедно с историческите, още и фолклорни, езиковедски, публицистични и други елементи. За Раковски е важно да докаже това, което намира за необходимо. В това отношение сравнително по-малко

на брой са чисто историческите му трудове. И при тях обаче, при изтъкване на един или друг аргумент, Раковски си служи с доказателства, изведени от езикови сравнения или почерпани от фолклорен материал, от митологията и т.н. Целта е винаги една: да се докаже, че българите имат славна история, че несправедливо са доведени до състоянието, в което се намират, че имат пълно основание да търсят правата си. С тях той цели да вдъхне самочувствие, чрез миналото да им посочи бъдещето. Много добре тази черта в творчеството на Раковски е доловена от Иван Шишманов. Виднят български историк на Възраждането отбелязва, че индийците имали Ведите си, Рамаяма и Махабхарата, французите — Песента за Ролан, немците — Нибелунгите, а славяните и българите в частност — нямали нищо подобно! И духовито Шишманов пише: „Такъв срам не можеше да се търпи. Отгде да е, трябваше да се намерят средства, за да се докаже на неприятелите, че и ние сме хора, и ние имаме славна история, оригинална култура и свой собствен пантеон, пълен с всякакви богатства, дребни и едри, но във всеки случай поне не по-малки от немските или гръцките."[102] Трудовете на Раковски обаче не изпълняват само функцията, приписана им от Шишманов, а имат и много други качества — те притежават заразителен пламък, сочат искрената вяра в истинността на изнесеното, дълбоката радост от установеното.

Естествено и отзвукът от тези трудове е значителен. За него говорят десетките запазени писма на негови съвременници. „Слава и благодарение на скъпите ви трудове, с които откривате темната завеса на българската народност! Живейте, новий Венелине! Нека ви бъде халал българското мляко, което ви е отдоило, нека ви бъде халал живота и таланта!" — възклицава Теодор Хрулев.[103] Българските ученици от Киев спонтанно пишат до Раковски: „Вярно е, че те [трудовете] ще запишат вашето име в народна история безсмертно."[104]

Раковски продължава през целия си съзнателен живот да проучва българската и световна история. Миналото според него е извор на ценни поуки за настоящето. Чести са в неговите трудове изрази като „Нека Високая порта отвори истории си да види..."[105] или „Хървати имат пред очи си история, в коя са описани страшни вероизповедни боеве..."[106] или „Потвърждение и доказателство на наша реч са многобройни примери в европейска всеобща история", че пише с „примери исторически, познати твърде добре и от самая Порта",[107] или „Всек, който е прочитал и знае гръцкая нова история..."[108]

Подобни преценки за историята произтичат от високото мнение, което има Раковски за възможностите на тази наука. Той формулира много точно своите виждания в тази област. „Повестност всякаго народа е негов нравствен живот" — пише българският възрожденец и продължава: „Народ без повестност е мъртав нравствено и подобен е человеку, кой после смърти си никакво възпоминание на свят не остава. Както собствено всякому человеку е мило и драго да слуша за свои деди и прадеди, а най-паче ако нихни дела са били славни, той се старай

да следува техни примери и даже да ги надмине в дела си, така и въобще цял народ желай и люби да знай прошедши дела своих праотцев, старай се да се покаже по-достоен от тях и да заслужи тяхната слава." Като има предвид тази човешка особеност, Раковски с пълна убеденост твърди: „Повестност е най-полезна от сички науки, защо сама тя може да оправя человечески дела и живот в благоденствие. Человек, узнавш добре и истинно от какви причини негови праотци са живяли благополучно на свят, заслужили чест и слава, а от какви же са подпадали в беди, зло и горки страдания, навлекли на себе презрение и мързост света, може има най-добро ръководство и правило в животу си."[109]

Пламенният родолюбец сочи не веднаж високото мнение, което има за историческата наука. Според него историята „се пише полза потомству, а не за увеселение и раздразности на страстите. Тя е като едно званично обявление пред света за съхранение на правата всякаго народа: да би же достигла цел си, тряба да пише самата истина, отбегваяща всяко ласкание, самолюбие и пристрастия..."[110] Според Раковски обаче не всяко историческо издирване може да изпълни своето предназначение. Освен дето винаги трябва да се основава само на истината, тя трябва „да е изключена от всякаго предразсъждения и суеверия т.е. тя трябва да опише истинно и искрено зли и добри дела прешедших временах, да им даде естествен ход, както са ставали, без да меси извънестествени и чудотворни мечтайни и измислени явления, кои никаква связ нямат с человечески тленни и веществени дела!" Според него, ако не се спазват тези принципи, историята вместо да принесе очакваната полза за потомците, може да ги заблуди и им навреди, като им внуши страх и мекушавост до степен да останат в мъртва „недвижност", очакващи от сляпото щастие всяко добро и зло. За да се предава правдиво собствената история обаче, Раковски подчертава, че трябва да се познава и всемирната история — от нея се разбира как човешката култура е вървяла от изток на запад, може да се проследят влиянията, да се разберат връзки, които и понастоящем могат да обяснят редица явления в живота на народите.[111]

*

Изложеното до тук посочва в общи черти историографското дело на Георги Стойков Раковски. То е внушително по обем и за времето си отговаря на конкретните нужди на българското общество. Като има предвид характерните негови изяви, много правилно го характеризира Христо Христов: „Историографските съчинения на Георги С. Раковски бележат пътя, по който се е развивала българската историческа мисъл през 50-те и 60-те години на XIX в., когато пред българския народ е стояла като главна задача борбата за осъществяване на националното освобождение." И виднят съвременен български историк добавя: „Със своята целеустременост и непримиримост към враговете

на народа, с издирването и пущането в обръщение на много домашни извори и с разкриването на важни периоди и събития от българската история, Раковски е помогнал за организирането на народните сили в борбата за освобождение и в това се заключава неговата голяма заслуга на крупен български възрожденски историограф.“[112]

С качествата си, с несъмнените си дарби, Раковски би могъл да си осигури спокойно и охолно съществуване. Опознал положението на народа си, той живее само с една мисъл: отхвърляне на феодалната османска власт, постигане на свободата. Запознаването с миналото на българския народ само го кара още по-решително да следва своя борчески път. Или както добре го е изразил в едно свое писмо: „Колико и да се обогатявах през тия занимания, нямах никакво удоволствие, понеже опознах вся страдания нашего беднаго народа и гледах, че от ден на ден пропадва в по-голяма угнетения.“[113]

Такъв един родолюбец, пламенен българин, не може да не бъде ценен и обичан от народа. Може би най-точно и най-скромно тази обич са изказали охридските българи. Като оценяват високо пламъка, който Раковски носи в сърцето си „за нашия народ и за нашия бащин език“, те обмислят как да почетат делото му. „Ние, недостойните твои раби — пише му от тяхно име през 1861 г. учителят от Охрид Йоаким Маленков — записахме името ти в черковната кондика, за да се споменава на вечни времена.“[114]

---

[1]Тези трудове са посочени с пълни библиографски описания от Христо Христов в ценната му статия: Георги С. Раковски като историограф. — В: Георги Стойков Раковски. Възгледи, дейност и живот, т. I. С., 1964. с. 164—166 (цялата статия — с. 163—188).

[2] Виж поемата му Горски пътник. Нови Сад, 1857., с. 66.

[3] Писмо до Райно Попович от 1 август 1838 г. — Архив на Г. С. Раковски, т. I (нататък съкратено АР, I) С., 1952., с. 9.

[4] Б. Пенев. Биографични бележки за Раковски от П. Р. Славейков — Вестник на вестниците, бр. 2, 7 ян. 1917.

[5] Писмо до Райно Попович от 25 юни 1839 г. АР, I, с. 15.

[6] АР, I, с. 126.

[7] Писмо до Й. Дайнелов от 16 дек. 1860 г. — АР, I, с. 222.

[8] Житие Г. С. Раковскаго, написано от него самаго (1866) — АР, I, с. 499.

[9] Пак там.

[10] Писмо от 26 февр. 1857 — АР, I, с. 85.

[11] АР, I, с. 117.

[12] Записан сън на Раковски. — АР, I, с. 510.

[13] Между тях са ръкописите на „България страждаща“ и първата редакция на „Неповинен българин“ — Виж. АР, I, с. 450.

[14] Народна библиотека „Кирил и Методий“, Български исторически архив, ф. Раковски, 1Б 181/52.

[15] Трудът е отпечатан в Белград под заглавие: Кратко разсъждение върху тъмния и лъжовния начала, на коих е основана стара повестност всех европейских народов.

[16] АР, I, с. 496—498.

[17] Документа виж тук в приложение.

[18] Виж Кратко разсъждение върху тъмния и лъжовния начала... Белград, 1860., с. 13.

[19] Писмо от 13 окт. 1860. — АР, I,с. 202.

[20] Може би само Петко Р. Славейков по онова време показва подобна осведоменост и интереси. Виж например неговото писмо до Раковски от 25 юни 1858 г. — Архив на Г. С. Раковски, т. II. С., 1957, с. 334—336.

[21] Писмо от 3 май 1858 г. — АР, I, с. 151.

[22] Писмо до Васил Доброви̇ч от 13 дек. 1856 г. — АР, I, с. 47.

[23] Писмо до Никола Джамджиев от дек. 1856 г. — АР, I, с. 49; виж и Архив на Г. С. Раковски, т. II. С., 1957, с. 141—142.

[24] АР, I, с. 67—68.

[25] АР, I, с. 49.

[26] АР, I, с. 117.

[27] Писмо до Страшимир Шишманов от 24 март 1857 г. — АР, I, с. 91.

[28] Писмо до А. Гранитски от 1853 г. — АР, I, с. 42—43.

[29] Писмо до Панайот х. Добрев и Петраки х. Атанасов от 1 окт. 1857 г. — АР, I, с. 137.

[30] Дунавски лебед, бр. 5, 12 окт. 1860.

[31] Писмо до Спиридон Палаузов от 5 май 1858 г. — АР, I, с. 160.

[32] Няколко речи о Асеню първому..., с. 8.

[33] Пак там, с. 44.

[34] Пак там, с. 3.

[35] Пак там, с. 4.

[36] Пак там.

[37] Пак там, с. 5.

[38] Пак там, с. 1.

[39] Писмо до Драган Цанков от 15 май 1858 г. — АР, I, с. 167—168.

[40] Писмо до Спиридон Палаузов от 5 май 1858 г. — АР, I, с. 158—160.

[41] Писмо до Н. М. Тошков от 1 май 1860 г. — АР, I, с. 190.

[42] Писмо от 24 ян. 1861 г. — АР, I, с. 237.

[43] Дунавски лебед, бр. 55—62, 17 окт.—24. дек. 1861 г.

[44] АР, I, с. 331.

[45] АР, I, с. 355.

[45a] Дунавски лебед, бр. 55, 17 окт. 1861.

[46] Няколко речи о Асеню първому..., с. 127.

[47] Публикувани във в. Македония, бр. 42 и 44 от 3 и 11 окт. 1869. Поместено и във в. Право, бр. 32 и 33 от 4 и 11 окт. 1869 г., както и в Летоструй, II, с. 126.

[48] Ключ българскаго язика. Одеса, 1880. с. VII.

[49] АР, I, с. 606—609.

[50] АР, I, с. 610—611.

[51] АР, I, с. 611.

[52] Писмо от 6 февр. 1857 г. — АР, I, с. 71.

[53] Писмо от 27 септ. 1860 г. — АР, I, с. 198.

[54] В смисъл на труд — виж писмо от 24 март 1857 г. — АР, I, с. 91.

[55] АР, I, с. 609.

[56] АР, I, с. 607.

[57] Писмо до Драган Цанков от 15 май 1858 г. — АР, I, с. 168.

[58] Няколко речи о Асеню първому... с. 44.

[59] Трудът е включен във втория том на настоящото издание. Трите редакции виж в АР, с. 589—595.

[60] Виж Обявление за Дунавски лебед от 1858 г. — АР, I, с. 356.

[61] Кратко разсъждение върху тъмния и лъжовния начала... Белград, 1860, с. 13—14.

[62] Виж статията му: Романия. Вътрешни граждански обзор. — „Будущност", бр. 8, 1 май 1864 г.

[63] Българска старина. Букурещ, 1865, с. 18.

[64] Тази черта в творчеството си Раковски проявява още през 1853 г. В писмо до А. П. Гранитски той оспорва например някои твърдения на английската пътешественичка Марграсия Лаудон. „А колкото за безумните нейни приказки — пише той, — на които, без да изпита от историята истината, занимавала е деятелното си перо..." — Виж АР, I, с. 39.

[65] Българска старина. Букурещ, 1865, с. 11.

[66] Горски пътник. Нови Сад, 1857, с. 67—68.

[67] Няколко речи о Асеню първому... с. 8.

[68] Повестност и описание стараго Котела — „Цариградски вестник", бр. 462, 19 дек. 1859.

[69] Статията му: Историческое право народов в Европейската Турция — „Дунавски лебед", бр. 15, 20 дек. 1860.

[70] Политическите отношения Сърбскаго княжества с България в днешните времена (втора редакция) — АР, I, с. 591.

[71] Българските хайдути. Букурещ, 1867, с. 3.

[72] Обзор на възток — „Бъдущност", бр. 2, 15 март 1864.

[73] Български за независимо им свещенство днес възбуден въпрос... — „Дунавски лебед", бр. 1, 1 септ. 1860.

[74] Българска старина. Букурещ, 1865, с. 200—202.

[75] Повестност и описание стараго Котела. — „Цариградски вестник", бр. 462, 19 дек. 1859.

[76] Няколко речи о Асеню първому... с. 47.

[77] Пак там, с. 44—47.

[78] Виж например Забележките му към: Житие и страдания грешнаго Софрония. — „Дунавски лебед", бр. 62, 24 дек. 1861.

[79] Виж например: Обзор на възток. — „Бъдущност", бр. 9, 10 май 1864.

[80] Българските хайдути. Букурещ, 1867, с. 24.

[81] Българският вероизповеден въпрос с фанариотите... — „Бъдущност", бр. 1, 8 март 1864.

[82] Разговор о болгарскому свещенному въпросу. — „Дунавски лебед", бр. 21, 14 фев. 1861.

[83] Каноническите права според Раковски са една „Мечтайна реч от мързеливи калугери, кои искат да живеят от потта беднаго народа, лъжащи го разновидно". — „Глас едного българина. Белград, 1860, с. 8.

[84] Няколко речи о Асеню първому... с. 90.

[85] С. С. Бобчев. Раковски за правната ни история. — Сборник БАН, кн. IX. С., 1918, с. 66.

[86] Черна гора — „Бъдущност", бр. 6, 8 и 9 от 12 април, 10 и 14 май 1864.

[87] Тези въпроси се разглеждат от Раковски в почти всички негови исторически трудове. Специално отбелязване тук заслужават „Ключ българскаго язика." (Одеса, 1880), „Показалец или ръководство как да се изискват и издирят най-стари черти нашего бития, езика, народопоколения, стараго ни правления, славнаго ни прошествия и проч." (Одеса, 1859), „Българска старина" (Букурещ, 1865). Поради преобладаващите фолклорни и езикови елементи в тях, самите трудове са включени в том IV на настоящото издание.

[88] Историческое право народов в Европейска Турция. — „Дунавски лебед", бр. 15, 20 дек. 1860.

[89] Хр. Вакарелски. Г. С. Раковски като етнограф. — В: Георги Стойков Раковски. Възгледи, дейност и живот, т. I. С., 1964, с. 211.

[90] Писмо от 19 февр. 1857. — АР, I, с. 81.

[91] Българска старина. Букурещ, 1864, с. 31 — Раковски подчертава: „Както я изговарят селците..." — той държи да посочи и точното произношение.

[92] Няколко речи о Асеню първому... с. 103.

[93] Писмо до Иван Кишелски от 5 май 1858 г. — АР, I, с. 153.

[94] Виж писмо на Кръстьо Трапански до Раковски от септември 1859 г. — Архив на Г. С. Раковски, т. II. С., 1957, с. 374.

[95] Писмо от 25 септ. 1861 г. — Архив на Г. С. Раковски, т. III. С., 1966. с. 778.

[96] Писмо от 27 май 1860 г. — Архив на Г. С. Раковски, т. II. С., 1957, с. 515.

[97] Тодор Герасимов. Отношението на Раковски към българските старини и монети. — В: Георги Стойков Раковски. Възгледи, дейност и живот, т. I. С., 1964, с. 220.

[98] Виж Веселин Трайков. Спомени на съвременници за Г. С. Раковски. — В: Георги Стойков Раковски. Възгледи, дейност и живот, т. II. С., 1968, с. 480.

[99] Позив към българите за въстание от 1 август 1862 г., втора редакция. — АР, I, с. 395.

[100] Позив към българите от края на 1862 г. — АР, I, с. 410—411.

[101] Поместена в Българска дневница, бр. 16 от 9 окт. 1857.

[102] Иван Шишманов. Значението и задачите на нашата етнография. — Сборник Народни умотворения и наука, т. I. С., 1899, с. 13.

[103] Писмо от 24 април 1859 г. — Архив на Г. С. Раковски, т. II. С., 1957, с. 428.

[104] Писмо от 9 май 1859 г. — Архив на Г. С. Раковски, т. II. С., 1957, с. 432 — между подписалите са Нешо Бончев, Марин Дринов, Аверкий Петрович и др.

[105] Наш въпрос. — „Дунавски лебед", бр. 25, 14 март 1861.

[106] Наш въпрос. — „Дунавски лебед", бр. 29, 11 април 1861.

[107] Последни известия за наш свещен въпрос. — Дунавски лебед, бр. 16, 7 януари 1861.

[108] България. — „Дунавски лебед", бр. 4, 6 окт. 1860.

[109] Кратко разсъждение върху тъмния и лъжовния начала... Белград, 1860, с. 13—14.

[110] Политическите отношения Сръбскаго княжества с България в днешните времена (трета редакция), 1863. — АР, I, с. 594.

[111] Кратко разсъждение върху тъмния и лъжовния начала... Белград, 1860, с. 14.

[112] Христо Христов. Георги С. Раковски като историограф. — В: Георги Стойков Раковски, Възгледи, дейност и живот, т. I. С., 1964, с. 188.

[113] Писмо до Иван С. Иванов от март 1858 г. — АР, I, с. 490.

[114] Писмо от 3 април 1861 г. — Архив на Г. С. Раковски, т. III. С., 1966. с. 364.

д-р Веселин Трайков

БЕЛЕЖКИ КЪМ ТЕКСТА

Лятото на 1860 г., Няколко речи о Асеню първому, великому царю българскому и сину му Асеню второму. От Г. С. Раковскаго". У Белград печатано в Кн. сърб. книгопечатница, 1860. Трудът е подготвен от Раковски още по време на престоя му в Одеса. Затрудненията с царската цензура стават причина българският патриот да отиде в Белград и да печати труда си в сръбската столица, дето условията по онова време били по-благоприятни. Книгата излиза в началото на лятото на 1860 г. и обхваща общо 132 печатни страници, с илюс-

трации, подготвени от Николай Павлович. Тук текстът е предаден по оригиналното издание. = [1] В част от тиража книгата носи друго посвещение: „Посвещается родолюбивим българъм в Браила, в знак уважения любородности им. От съчинителя". Различният текст се дължи на обещанието на Браилската българска община да подпомогне издаването на труда на Раковски. [2] Във връзка с обстоятелството, че не всичко, което е намерило място в книгата, се отнася до Асеневия век, по-късно излизат и някои отзиви, в които отделни българи критикуват Раковски, че съдържанието на труда не съвпадало със заглавието. В своя „Дунавски лебед" авторът на „Няколко речи о Асеню..." отговаря умело, като споменава и настоящата своя бележка в предговора. За Раковски по-важно е да отговори на нападките на униятите, начело с Драган Цанков, да отрази всички възможни техни аргументи; в същото време да подействува на сънародниците си, като още веднаж изложи миналото величие и древност на българския народ. [3] В началото на книгата на цяла вложена страница Раковски помества литографна рисунка на Николай Павлович с надпис: „Асен I, цар българъм и гръкъм, царувал от 1186 лето до 1195 под. Хр." [4] За първи път наименованието „българи" и „български" се среща, употребено официално от страна на турската власт, във фермана от 9 октомври 1849 г., с който се разрешава строежа на българска черква в Цариград. В усилията за издаването на този ферман участвува и сам Раковски. [5] Раковски не винаги успява да се добере до най-достоверните извори. Той обаче винаги се старае да използува критически паметниците, дори и когато са български — в българските извори той има най-голямо доверие! С тази своя критичност той показва високи качества на добросъвестен изследовател. [6] На римляните, т.е. на ромеите — византийците. [7] Пасажът от „Народ свирепосърдц и добро-мързец..." до края е написан от Раковски първо в оригинал на гръцки език. Тук се дава само преводът му, направен също от Раковски. [8] Към книгата си Раковски дава и свои 38 бележки. Тук за яснота те се дават с означението Р1, Р2, Р3 и т.н. до Р 38, за разлика от бележките на съставителя на настоящото издание, които носят поредни номера 1, 2, 3 и т.н. [9] В трудовете си Раковски приема, че Асеневци произхождат от български царски род: той ги смята за потомци на Самуиловия син Гаврил, избягали на север от Дунава след византийското завоевание на България. [10] „Царственикът" е издадената от Христаки Павлович през 1844 г. Паисиева история, многократно използувана от Раковски в неговите исторически трудове. Пълното заглавие на това важно издание е: Царственик или История болгарская, която учи отгде са болгаре произишли, како са кралевствовали, како же царствовали и како царство свое погубили и под иго подпаднали. Из Мавробира Латинскаго Барония, Иоана Зонаря, Буефира Францускаго, Теофана Греческаго, Светаго Евтимия Терновскаго, Светаго Димитрия Ростовскаго и други летописцев собрана. Издание первое. У Будиму, писмени Кр. свеучилища Нещанског, 1844. 80 с. [11] Статията на Натанаил е подписана Ар. Б-дана (Архимандрит Богдан) и е поместена в Български книжици, I, 1858,

кн. 12 и 14; II, 1859, кн. 5, 6 и 10; III, 1860, кн. 5 и 6. [12] В книгата си Раковски дава и точен цветен препис на Асеневия надпис.[13] Пасажите от: „От тамо ще се завърна и отиде противу Асена..." до „Юван се зовал само деспот" са дадени първо на гръцки език, а след това в превод на Раковски — този превод се посочва тук. След гръцкия текст е дадено и библиографското посочване на извора: Ἠπειρωτικά, Ὑπό Ἀθανασίου τοῦ Σταγειρίτου καθηγητοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀστρίας· καὶ σαροβασιλικῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν. Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας, 1819. [14] Тук на цяла страница Раковски дава литографното изображение на Николай Павлович: „Иоан Асен, цар и самодържец българъм, син стараго Асеня царя, разбива в Румания войска гръцка и самаго царя Кюр Тодора Комнина улови с всеми боляри и домородством его в лето 1230". [15] Касае се за Житието на света Петка, подготвено от Патриарх Евтимий. По всяка вероятност Раковски е използувал изданието, поместено в сръбския „Гласник", год. VIII, с. 131—141. [16] Авторът е Спиридон Палаузов. Статията е поместена в „Български книжици", I, кн.2, януари 1858, с. 51 и сл. [17] Става дума за статията на Христо Ваклидов: „Кловис (френски цар) и Борис (български цар)", поместена в „Български книжици", ч. III, октомври, кн. 2, бр. 20, 1858, с. 191 и сл. Сам Ваклидов се е подписал: „възпитаник на френското Бебешко училище". В „Месецослова", т. II—III, 1859, са поместени документи за отношенията на цар Калоян с папа Инокентий — в тях се говори за съществувала уния на българската църква с папата — нещо, против което Раковски се обявява решително и го отрича. [18] Авторът на цитираната от Раковски статия е Христофор Палаузов, към когото Раковски действително е хранел голямо уважение. [19] Касае се за препис на Паисиевата история, известен под името Жеравненски (Априловски) препис, писан в с. Жеравна, Котленско, някъде към 1772 г. През 1838 г. бил предаден от Василий Априлов на проф. Н. Мурзакевич в Одеса, където и го видял Раковски. Днес не е известно къде в СССР се намира този препис. [20] Раковски е използувал екземпляра, издаден през 1844 г., който носи наслов: „Историята на славяноболгарския народ из историята на г. Раича и някои исторически книги, составлена и са славеносербския язик списана на синовете на отечеството от Атанасия Несковиче в Кралевско университетското печатописание в Будим град в 1801 година, от славяносербския на славяноболгарския язик преведена от канцеляриста Петра Сапунова и в неговото печатописание, сега първен печатана. В 1844 година. Букурещ, 10, 302 с." Печатана е с църковнославянски букви. Посветена е на Ник. Черноевич. Отбелязано е, че има „и других" — това е материал, извлечен из Всемирната история на Стритер. [21] Виж: Спиридон Палаузов. Синодик Царя Борила. Ръкопис от XIV век. — „Български книжици", I, бр. 7, с. 195 и сл.; бр. 7, с. 225 и сл., 1858. Палаузов е издал статията си първо на руски език в Москва през 1855 г. [22] Отговорите на папа Николай I са били известни на Раковски от статията на Йоаким Груев. „Въпроси, предложени от българските посланици римскому папу Николу I и негови отговор, 866 л. (превод) (Из „Письма

из истории сербов и болгар" от А. Хилфердинг, 1854). — „Български книжици", I, 14, с. 218 и сл., юли 1858 г. [23] Ръкописът на „Няколко речи о Асеню първому..." е бил готов преди ръкописа на „Показалеца". Поради пречки на цензурата обаче той излязъл по-късно в Белград през 1860 г., докато „Показалецът" бил отпечатан още през 1859 г. [24] Навсякъде Раковски отбелязва, че много области на България приели турското господство „под условие", т.е., че са се подчинили при определени условия, а не без никакви уговорки. Оттук той извежда по-късното отмятане на турците, които почнали да не спазват приетите от самите тях условия, договорите, при които българите се съгласили да признаят тяхната върховна власт. Поради това неспазване на уговорката българите имат законни основания да се борят против турската власт, която се стреми да отнеме признатите вече права на българите. [25] Този ръкопис не е запазен в архива на Раковски. По всяка вероятност българският родолюбец го е видял у някого от българите, живеещи в Одеса. [26] В запазения в архива на Раковски ръкопис на „Няколко речи о Асеню първому..." личат задрасканите от сръбската цензура части. Навсякъде след „на пакост гръком" в оригинала на Раковски стои „и сербом". По този повод Раковски дава и своя бележка, зачертана от цензора. Тя гласи: „В тяхна гимназия в Белград се предава ръкописна повестност, де никак не споменуват за българи, но казват, че всичко било сръбско, даже и Велико Търново! А българи уж били покорни Душану и за дан му дали два сокола и един хърт!" (Виж и М. Арнаудов. Съчинения на Г. С. Раковски. С., 1922, с. 255). [27] Целият пасаж е даден първо на гръцки език. Тук се предава по превода на Раковски. [28] Книжката е издадена в Москва. Виж тук по-горе бележка № 21. [29] Касае се за така наречената Дубровнишка грамота от Асен II, издадена скоро след 1230 г. Оригиналът е бил предаден чрез 1836 г. на Руската академия на науките в Петербург, където се съхранява и сега. Раковски използува публикацията на Срезневский в „Известия Втораго отделения Академии наук". [30] Раковски не е прав — действително грамотата е дело на Иван Асен II. [31] Третата част на „Показалеца" остава необнародвана. [32] Раковски дава всъщност едно от най-подробните описания на Сливенските крайградски места — дори и в по-късни монографии за Сливен липсват толкова подробни сведения на местности, стари останки, селища и т.н. около Сливен. Тези места са били познати на Раковски още от детски години; явно обаче той се е занимавал и специално с този въпрос. [33] Касае се за подложна песен, неправилно приписвана на народната памет за цар Симеоновото време. [34] „Месецослов на Българската книжнина" излиза в първа годишнина през 1857 г. и е издаван от Димитър Мутев и Драган Цанков. По-късно през 1859 г. излиза и т. II—III, с което списанието спира. [35] Неизвестният съчинител е Драган Цанков, който помества в т. I на „Месецослова" статията си „Един поглед върху българската история" (с. 60—128). Там той говори за съществували връзки на българската църква с папата. [36] Едва по-късно Раковски разбира, че авторът е Драган Цанков. [37] На отделна страница Раковски дава изображението на десеттях стари български монети, за които пише в своята книга. Монетите се дават

последователно с двете си страни. Интересът му към старите монети е изявен отдавна: в десетки свои статии и писма Раковски подканва да се събират монети и при възможност да му се изпращат, за да може да ги обработи и направи достояние на науката. Чрез тях той иска да възбуди патриотизма и националното самочувствие на своите сънародници. Сведенията, които дава в „Няколко речи о Асеню първому..." са взети от статия на Я. Шафарик, поместена в Гласник сръб. словесности, III, 1851, с. 60—69; V, 1853, с. 222 и сл.; VIII, 1856, с. 93 и сл. и XI, 1857, с. 99 и сл. Във всички тълкувания на Раковски личи повече или по-малко патриотична нотка. [38] Това е Зографската българска история, по препис, направен през 1785 г. Повече за този ръкопис Раковски говори в своята „Българска старина". Букурещ, 1865, с. 200 и сл. [39] Пасажът от „Превод на български" дотук е даден първо в гръцки оригинал, а после в превод на Раковски, който поместваме тук. [40] От отбелязването („превод") дотук текстът първо даден в оригинал на гръцки език, а после в превод на Раковски; този превод поместваме тук.[41] Всъщност названието лев, леу и т.н. идва от една западноевропейска сребърна монета — талерът на Белгийската конфедерация, сечен през 16—17 в. Върху него имало изобразен изправен лъв — виж подробно Тодор Герасимов. Отношението на Раковски към българските старини и монети. — В: Георги Стойков Раковски. Възгледи, дейност и живот, т. I. С., 1964, с. 219. [42] Това са бележките на Раковски, направени от него към текста на „Няколко речи о Асеню първому...". В текста те са отбелязани като Р1, Р2, Р3 и т.н. [43] Излязъл в Белград през 1854 г. [44] Излязъл също в Белград през 1858 г. [45] Касае се за Жеравненския (Априловски) препис. Виж тук по-горе, бележка № 19. [46] Както доказва Христо Вакарелски, всички тези песни са подложни, но Раковски е бил подведен, тъй като сам страстно е желаел да посочи древността на българския народ и неговия народен епос. Подробности виж в ст. на Христо Вакарелски. Г. С. Раковски като етнограф. — В: Георги Стойков Раковски. Възгледи, дейност и живот, т. I. С., 1964, с. 195. [47] Отзад на корицата е поместено „Известие" за съчиненията на Г. С. Раковски. Според него излезли били вече: 1. „Предвестник Горскаго пътника", печатан през 1856 г.; 2. „Горски пътник", първа част, печатан 1857 г.; 3. „Показалец или ръководство как да ся изискват и издирят най-стари чърти нашего бития, язика и проч."; 4. „Глас едного българина", печатан през 1860 г.; 5. „Няколко речи о Асеню първому..." Под печат били: 1. „Кратко разсъждение върху тъмния и лъжовния начала, на коих е основана стара повестност всех европейских народов"; 2. „Български за независимо им свещенство днес възбуден въпрос и нихна в Цариград чъркова". „В път за напечатвание" били: 1. Втора и трета част „Показалеца"; 2. „Опит българскаго язика"; 3. „Българско старо богуслужение" с начъртанием богов и богин"; 4. „Народни старешки мясецослов"; 5. Втора и трета част „Горск. пътника"; 6. „Иступлений дервиш", баснословест; 7. „Народни български песни с любословни изследвания и забележки." Този списък дава представа не само за хронологията при издаването на трудовете на Раковски, но и за намеренията му за близкото бъдеще.

Лятото на 1860 г., „Глас едного българина". Земун, типография И. К. Сопронова, 1860. 39 печ. страници. Трудът е подготвен от Раковски по време на престоя му в Одеса, но поради пречките на царската цензура е издаден в сръбската столица, заедно с други готови трудове на Раковски. = [1] С този свой труд Раковски се стреми да воюва на двата фронта, които очертават трудностите по пътя за признаване на самостоятелна българска църковна власт — от една страна, той се бори против унията, като оборва доводите на Драган Цанков; от друга страна, Раковски полемизира с дейци от рода на Гаврил Кръстович, които смятат, че трябва да се приеме върховенството на Цариградската патриаршия в името на православното единство, а българите трябва да се стремят само да извоюват свои български митрополити. [2] Във фермана за построяване на българска църква в Цариград за първи път се употребява името „булгар миллет". Това представлява голямо завоевание, което Раковски многократно подчертава. [3] Изречението първо е написано на гръцки, а след това е даден и превод. [4] Целият пасаж е даден първо в оригинал на гръцки и след това в превод на Раковски — този превод е даден тук. [5] Текстът на 34 апостолско правило първо е даден на гръцки, а след това в превод на български, който е поместен тук. [6] Статия на Гаврил Кръстович „За Цариградския патриарх", поместена в Български книжици, II, 15, 18, 24 от август, септември и декември 1859; кн. 1, 2, януари 1860. [7] Касае се за статия на Тодор Стоянов Бурмов. Колкото и високо да ценим... — Български книжици, III, 1860, 2, с. 59 и сл. [8] Текстът на преамбюла и на всеки член от Хатихумаюна се дава първо на френски език и след това в превод на български. Тук поместваме само превода на Раковски. Както се вижда от текста, към всеки член Раковски дава и свой коментар. [9] Правилата се дават първо на гръцки и след това в превод на български — тук се дава само превода на Раковски. Към всяко правило Раковски дава и свои „замечания" (бележки). [10] Раковски подписва труда си само с инициала на фамилията си „Р.".

1860 г., „Български за независимо им свещенство днес възбуден въпрос и нихна народна черкова в Цариград. С извод от приготовляемая съвременна българска повестност, начинаеща от падения Българии под турска власт до днешни времена." Белград, печатано в Кн. сръб. книгопечатня, 1860. = [1] Трудът е поместен като подлистник в „Дунавски лебед", бр. бр. 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 20, 47, Извънреден лист от 5 септ. 1861, 51, 53, 54 и 55 от 1, 22 и 29 септ., 6, 12 и 27 окт., 1, 8 и 22 ноември 1860, 7 февр., 22 август, 22 септ., 3, 10 и 17 окт. 1861 г. Излязъл като отделна книга в Белград, трудът е посветен на котленците Сава Иванович и Васил Попович. Повод за написването на този труд е поместената в „Русскыя ведомости" през 1859 г. статия против българските усилия за самостоятелна народна църква. Тук трудът е даден по текста, поместен в „Дунавски лебед". [2] Пасажът е даден от Раковски първо в оригинал на гръцки език и после в превод. Тук даваме само превода на Раковски. [3] Както

в други свои трудове, и тук Раковски поддържа, че българското население е най-старото на Балканския полуостров, дошло направо от Индия още в дълбока древност. Гърците поради това, според него, нямат никакви основания да изтъкват своето „славно елинско минало". [4] Василий II е от Македонската династия, поради което Раковски приема, че той е българин[5]. Вместо Трапезунт. [6] Тези масови преселения всъщност стават след австро-турската война, завършила с Карловацкия мирен договор. [7] Фанариотският режим се въвежда в Дунавските княжества след Руско-турската война от 1711 г. — в Молдова през 1711 г. и във Влахия — през 1716 г. [8] Като изхожда от установения тогава държавен език — българския, Раковски приема, че двете дунавски княжества Влахия и Молдова се български. Така той си обяснява употребата на българския език не само като държавен, но и като църковен език. [9] Премахването на фанариотския режим в Молдова и Влахия става след въстанието на Филики етерия през 1821 г. [10] Това става след Руско-турската война от 1828—1829 г., завършила с Одринския мирен договор, съгласно който Сърбия е призната за автономно княжество. С това дългата борба на сърбите завършва с успех, благодарение и на победоносното руско оръжие. [11] Между тях е и самият Раковски, който по това време под името Сава Стефанидис следва в гръцката Велика школа на Куру чешме. [12] Раковски познава добре Неофит Бозвели тъкмо от това време, когато установява близки връзки с пламенния родолюбец. Въпреки че е значително по-млад, Раковски също впечатлява своя вече именит съгражданин и борец за народни права Бозвели. [13] Танзиматът, или както е известен — Гюлханският Хатишериф, е издаден на 2 ноември 1839 г. [14] В този ранен период полската емиграция в лицето на Чайка Чайковски се стреми да подпомага българите в тяхната борба против Цариградската патриаршия, поддържана тогава в името на православното единство от царското руско правителство. [15]Начело на тази народна делегация бил бащата на Раковски — Стойко Попович. Започнала ожесточена борба с гъркоманите, станала по-късно причина за толкова нещастия за цялото семейство. [16] Касае се за съчинението на Раковски „Неповинен българин", останало неиздадено до смъртта му. [17] Т.е. самият Раковски, който в края на 1843 г. се връща в родното си място, след като престоява година и половина в Марсилия. [18] В своя „Неповинен българин" Раковски описва подробно тези събития. Арестуването на бащата и сина станало в Котел. [19] Ръкописът на „Мати Болгария" всъщност е запазен от Григорий Григориевич Хилендарски. По-късно Раковски получава много материали от архива на Бозвелията, изпратени му от Григорий Хилендарски. Между тях се намира и едно описание на последните дни от живота на Неофит Бозвели. Днес то се съхранява в архива на Раковски. Ръкописът на „Мати Болгария", пазен също от Григорий Хилендарски, се съхранява понастоящем в Църковния исторически архив при Светия Синод. За неговата история виж: М. Арнаудов. Неизвестният Бозвели. Първообразът на „Мати Болгария" и други необнародвани трудове и писма. С., 1942, с. 19—21. [20] Текстът, поместен във в. „Амалтия"

е даден първо на гръцки език. Тук го предаваме по превода на Раковски. [21] Това е самият Георги С. Раковски. Неофит Бозвели го назовава Сава — с името, което Раковски е носил по гръцки образец от малък (кръщелно име Съби, преправено на Сава!). Под това име той бил известен най-вече на котленци. [22] Така Раковски нарича подигравателно вестника на Драган Цанков „България".[23] Тази част от подлистника в „Дунавски лебед" представлява неразделна част от общия труд на Раковски „Български за независимо им свещенство днес възбуден въпрос..." Тя обаче носи самостоятелно заглавие. [24] За това намаляване на влиянието на Стефанаки Богориди Раковски пише и в някои от запазените му писма от онова време. Така например в писмо до баща си от 28 март 1848 г. той отбелязва как турски първенци вече казвали на Стефанаки Богориди: „ти си яланджий" (лъжец) и не хранели никаква почит към него. [25] Сам Раковски е очевидец на разиграните се събития — той присъствува на различните събрания и заседания по онова време. В архива му са запазени редица покани за заседания на българското църковно настоятелство, на което той бил член.

19—27 октомври 1860 г. „Народна песен (от 60 години). Индже войвода и кърджалиите". Поместена е в „Дунавски лебед", бр. 6 и 7 от 19 и 27 октомври 1860 г. Тук се дава само бележката на Раковски, тъй като има исторически характер. Текстът се печати по публикацията в „Дунавски лебед". = [1] Раковски смята народните песни като надежден източник на сведения за миналото на своя народ и многократно ги цитира, за да подкрепи едно или друго свое виждане или мисъл. [2] Всъщност кърджалийското време продължава по-дълго — то започва по-рано от времето, което сочи Раковски. [3] Далечен предходник на черешовите топчета, употребени по време на Априлското въстание от 1876 г. [4] До тук текстът поместен в бр. 6 на „Дунавски лебед". Оттук до края бележката е поместена в следващия бр. 7 на вестника.

15—22 ноември 1860 г. „Забележка" (към народна българска песен от 460 години). Раковски помества в „Дунавски лебед" една народна българска песен, посветена на борбата на един помак срещу „пуста войска татарска". Както отбелязва „тази песен била слушана от един помак и била стара 460 години" — тази възраст Раковски определя по съдържанието. Като взима повод от песента, той дава свое историческо обяснение, което продължава в два последователни броя на „Дунавски лебед" — бр. 10 и 11 от 15 и 22 ноември 1860 г. = [1] Тези бележки на Раковски също са поместени в настоящия том — касае се за „Забележката", поместена в „Дунавски лебед", бр. 6 от 19 октомври 1860 г. [2] „Одирва", в смисъл на издирва, определя. [3] Става дума за въпрос № 103. Сарацините са мохамедани. Раковски обаче се съмнява в това и допуска, че всъщност се касае за старото местно — българско според него, население, което имало своя книжнина много преди гърците. [4] Раковски има предвид своя „Отговор на богословская гръцка брошура".

Края на 1860 г. Отговор на богословская гръцка брошура, Белград, 1860 г. 38 стр. = [1] Този си труд Раковски пише в отговор на тенденциозната гръцка брошура на архим. Григорий от Вселенската патриаршия, озаглавена „Изследване върху каноническото право на Вселенския патриаршески престол над православната черква в България", появила се през същата 1860 г. Изложението си Раковски помества в „Дунавски лебед", бр. 12, 13, 14 и 15 от 29 ноември, 6, 13 и 20 декември 1860 г., след което го печата и в отделна брошура, излязла в края на годината. И тук Раковски поддържа своята теза за древния произход на българите, дошли от Индия на Балканите в дълбока древност и приели първи християнството направо от апостол Павел — въпроси религиозно догматични, но важни за епохата. Тук текстът е поместен от отделната публикация., [2] Целият пасаж до „Такива са били римлянски работи във време Юстина" Раковски дава първо на гръцки, после на френски и накрай в превод на български — тук предаваме само българския превод на Раковски. [3] Целият пасаж до „според неговото мнение" е даден първо на гръцки и после в превод на български — тук се дава само българския превод. [4] Отново Раковски дава цитата до „... от военни си другари" първо на гръцки, после на френски и накрай в превод на български. Тук посочваме само българския превод. [5] Раковски дава цитата до „... т.е. в Елада" пак на гръцки, френски и в превод на български — тук се дава само българския превод. [6] Раковски дава текста първо в оригинал на френски и после в превод на български — тук поместваме само българския превод. [7] Това се съдържа във въпрос № 103. Отговорът е: „Вие питате какво трябва да се направи с нечестивите книги, които, както заявявате, сте получили от сарацините и се намират у вас. Те естествено не трябва да се пазят, защото, както е писано, лошите беседи развалят добрите нрави, но именно като вредни и богохулни да се предадат на огън." Раковски не е взел предвид тук, че се касае за книги, получени отвън, от сарацините, т.е. мохамеданите. [8] В печатания във вестника текст краят е друг — той гласи: „Но понеже възбудихме такъв един въпрос, мислим че е нужно да поговорим нещичко и за наше старо битие в Европа, а то вкратце, защото имаме под печатание, както и другаде сме споменали, едно съчинение, в кое обширно се доказва тойзи предмет (Следва)." Повече обаче Раковски не продължава труда си.

Януари—февруари 1861 г. Разговор о българскому свещенному въпросу." Този труд на Раковски е поместен в „Дунавски лебед", бр. 17—21 от 17, 24 и 31 януари, 7 и 14 февруари 1861 г., откъдето го взимаме. Статията е поместена едновременно и на френски език, за да бъде достъпна и за западния читател. = [1] Раковски приема, че на българската независима йерархия се слага край едва с унищожението на Охридската българска архиепископия. [2] Всъщност Охридската архиепископия е унищожена в 1767 г. а Печката — в 1766 г. [3] Целият пасаж е даден първо на гръцки и след това в превод на български, който се посочва тук. [4] Това става, когато се обявява гръцкото въстание през 1821

г. След движението на Филики етерия във Влахия и Молдова, фанариотските князе са свалени и на престолите в Букурещ и Яш започват да се назначават от Високата порта румънски боляри. [5] Мора = турското название на Пелопонес. [6] Хиляди българи взимат участие в борбата на гръцкия народ за освобождение. Въпреки намерението си да пише за това, Раковски не успява да изпълни замисъла си.[7] Това е тежкото време, когато по градове и села са избити стотици видни българи. За него Раковски пише, че е било „тежко повремие". [8] В първите години след освобождението на Гърция между Цариградската вселенска патриаршия и Гръцката черква в освободеното кралство настъпва голям конфликт, който е заплашвал да доведе до отлъчване на църквата в Гърция. С дейната помощ и на руската дипломация, действуваща в името на християнското единство, този конфликт постепенно се изглажда, а след 40-те години се стига и до тясно сътрудничество, в името на „мегали идея". [9] Това е прочутата „мегали идея", срещу която Раковски се бори с ожесточение. [10] Въпреки обозначението „следова", статията завършва тук. Раковски осъществява мислите, които иска да развие нататък, в други свои трудове.

1 август 1861 г. „Начало движения католицизма в България и днешно му положение". Трудът е поместен в „Дунавски лебед", бр. 44 от 1 август 1861 г., откъдето и го взимаме. = [1] Полската пропаганда всъщност започва още през 30—40-те години на XIX в., когато на Балканите се установява тяхна агенция като представителство на Парижкия център „Хотел Ламбер", начело с княз Чартористи. [2] Т.е. турски полковник. [3] Раковски още не знае помощта, която Щросмайер дава на Константин Миладинов при печатанието на „Български народни песни" и ги подозира в католическа пропаганда. Иначе Раковски се отнася с уважение към „учени хървати", които „искат съединение и любов със сички славяни" (виж статията му „Наш въпрос", „Дунавски лебед", бр. 29, 11 април 1861 г.). [4] Сам Раковски по това време води ожесточена полемика с привържениците на унията. За кратко време той публикува десетки статии в „Дунавски лебед" (тях виж в том втори, „Публицистика", на настоящата поредица) или в отделни трудове като „Няколко речи о Асеню първому...", поместен тук и съдържащ в разгънат вид аргументите на Раковски против католицизма. Всъщност въпросът не е религиозен, а народностен — за запазване единството на българите в борбата им против всякакви опасности за разцепление, което би спънало процесите за окончателното изграждане на българската нация.

17 октомври—22 декември 1861 г. Драгоценни паметници за българская нова история. I. Житие и страдания грешнаго Софрония. Раковски започва да печата в „Дунавски лебед" текстът на „Житие и страдания..." Към текста той дава свои исторически бележки, поместени в бр. 55 и 62 от 17 октомври и 22 декември 1861 г. Тук текстът е поместен по публикацията в „Дунавски лебед".

= [1] Тези свои забележки Раковски дава в края на Софрониевото повествование за края на 1804 г. [2] Раковски дава прокламацията на Софроний Врачански, озаглавена „Милостию божию Серафим архиерей Болгарский". [3] За тази прокламация Раковски говори в автобиографичното си писмо до Иван С. Иванов от 1858 г. Тя съвпада с времето, когато се организира „Тайното общество" в България, което има за цел да подготви и подпомогне руските войски през 1853 г. [4] Става дума за подвига на Райчо Николов. [5] Бележките на Раковски остават за съжаление недовършени поради спирането на „Дунавски лебед" с бр. 62 от 22 декември 1861 г.

Края на 1863 г. „Писма о днешной Гърции." Касае се за незавършен труд на Раковски, писан вероятно в края на 1863 г. — в него се споменават събития от 1862 г. Ръкописът се съхранява в Народната библиотека „Кирил и Методий". Български исторически архив, I Б 283/52. = [1] Това са все въпроси, върху които Раковски се спира в много свои трудове. Целта му е да посочи, че българите са по-старо и културно население на Балканите от елините, които са дошли по-късно по днешните си обиталища. [2] И това свое намерение Раковски не успява да осъществи. [3] Раковски има предвид официалната царска политика по онова време — в името на православното единство тя се е старала да избегне разцеплението, което според нея би се получило, ако българите се отделят в самостоятелна своя църква. Това той го обяснява по-долу, както и в други свои трудове. [4] Мисълта за ползата, която Западна Европа може да извлече от търговията с българите, е развита от Раковски още през 1860—1861 г. в „Дунавски лебед". По времето, когато Раковски пише настоящата си статия, Царска Русия още не е променила политиката си на покровителстване на Цариградската вселенска патриаршия. По-късно, след назначаването на граф Н. Игнатиев за руски посланик в Османската империя, Русия вече дейно подкрепя българските усилия за извоюване на църковна независимост.

15 март—10 май 1864 г. „Обзор на възток или един кратък поглед върху Възточний въпрос". Статия, поместена във вестник „Бъдущност", бр. 2-6 и 9 от 15, 22 и 29 март, 5 и 12 април и 10 май 1864г. = [1] Тази заслуга на балканските народи за спасяване на Западна Европа и културата ѝ от пороя на османското настъпление по-късно Раковски многократно подчертава в политическите си статии — той сочи дълга, който Западът има към народите, стенещи под игото на султана. [2] Движението на филелините през 1821—1828 г. се разпростира из цяла Европа. [3] С прочутия задбалкански подход, с нанесените решителни победи и накрай — с подписването на Одринския мирен договор, според който Високата порта се задължила да признае автономията на Гърция. [4] Влахия и Молдава, които се обединяват в единна румънска държава едва след Кримската война. [5] Става дума за Заверата от 1835 г. [6] Целият цитат от Сиприен Робер е даден първо на френски език и после в български

превод, който и даваме тук. Следващите бележки на Раковски върху изложението на Сиприен Робер сочат, че българският революционер познава много добре събитията през 1835 г., в които участвува и неговият вуйчо Г.Мамарчов.[7] Това е Георги Мамарчов, към когото Раковски проявява особен интерес.[8] Текстът на статията следва в бр. 7 на „Бъдущност", който още не е намерен. Тук се дава следващото продължение, което е поместено в бр. 9 на вестника от 10 май 1864 г. [9] Статията остава недовършена. В следващия бр. 10 на „Бъдущност" от 17 май 1864 г., поради настъпилите събития в Румъния, продължението не е поместено, а след това спира и самият вестник.

12 април — 10 май 1864 г. „Черна гора". Този труд на Раковски е поместен във вестник „Бъдущност", бр. 6-9 от 12 април, 1 и 10 май 1864 г. Част от статията остава неизвестна — това е материалът, поместен в бр. 7 на „Бъдущност", който досега все още не е намерен. = [1] Непристъпният планински характер на Черна гора и храбрата защита на жителите ѝ спомогнали за запазване свободата на страната. През 1862 г. Османската империя съсредоточава огромни за времето си сили и успява временно да заеме значителни части от територията на Черна гора, но след намесата на великите сили турските войски наново се оттеглили от страната. [2] Тези събития се развиват през 1712 г., когато турските сили претърпяват голямо поражение. [3] Това става през 1714 г., когато Черна гора преживява най-тежките си дни. Наложило се дори владетелят Данило да напусне временно страната си и през 1715 г. да отиде в Русия да търси помощ. Обратно той се връща през 1717 г. Оттогава в Черна гора се установява временно венециански протекторат. [4] Всъщност годината е 1756 — възможно е Раковски да е допуснал печатна грешка. При тази нова поредна война турските войски са били подпомогнати от Венеция, която не желаела да допусне увеличение на руското влияние в Черна гора. [5] Решителната победа е нанесена в сражението при Круси. Там пада и Мехмед паша. [6] Това е решителната победа при Грахово. Раковски е видял лично трофеите през 1863 г., когато на път за Атина пребивава в Черна гора като гост на черногорския княз. В резултат на турското поражение комисия от представители на европейските велики сили определила границата между Черна гора и Османската империя. Областта на Грахово останала тогава в границите на Черна гора. [7] Оттук следва частта от статията, поместена в ненамерения досега бр. 7 на „Бъдущност". В нея се разглежда историята на Черна гора до началото на 1862 г. [8] Касае се за херцеговското въстание от 1861—1862 г. [9] Мирът бил сключен с посредничеството на великите сили. Призната била отново границата, определена през 1859 г. Черногорците обаче се задължават да не помагат на своите сънародници в Херцеговина. Страната обаче запазила свободата си и международния си престиж. [10] Раковски има лични впечатления от черногорския княз, с когото се среща на няколко пъти през 1863 г., на отиване и на връщане от дипломатическата си мисия в Гърция.

1864 г. „Български вероизповеден въпрос с фанариотите с голямая мечтайна идея панелинизма, от Г. С. Раковскаго". Букурещ, 1864. 111 с. = [1] Книгата излиза от печат на български език с успореден румънски превод — всяка страница в две колони — българска и румънска. След отпечатването ѝ излиза и само на български език с мото „Ах! Священая должност! Ти, която у всичките в устата се нахождаш, а весма рядко у някои си делом се изполняваш! За то ся порабощаваме от грековладици и от грекомани фанариотски толико години!... (Отец Неофит Петрувич Котлянец в писма си)." Българското издание брои 48 страници (само част от текста); набрано е с църковнославянски букви и в заглавието си вместо „фанариотите" гласи „гръко-фанариотите". Текстът на брошурата е печатан като подлистник и в „Бъдущност", до спирането на вестника, поради което е останал недовършен — цялостният текст фигурира само в двуезичното българо-румънско издание, отпечатано в печатницата на Стефан Расидеску, българин от Казанлък. Тук текстът е даден по това издание. [2] Касае се за Маркос Рениерис, гръцки дипломат и държавник, сключил през 1861 г. първото споразумение със сърбите (Илия Гарашанин) за подялба на българските земи в Македония. [3] Става дума за унищожената през 1767 г. Охридска архиепископия, която дотогава олицетворявала българската народна църква. [4] Великобритания се стреми да поддържа разкола в православната черква, още повече че по това време официалната царска власт в Русия подкрепя Вселенската патриаршия, а Англия винаги води противна на Русия политика. [5] Тези събития, разиграли се по Великден 1861 г., са намерили широко място по страниците на „Дунавски лебед". Борбата на цариградските българи се следи тогава с напрежение от целия български народ. [6] Писмото на Йосиф Соколски е поместено в юнската шеста книжка на списанието от 1861 г., с. 6. Подписано е: „Прежде бивший архиепископ и апостолический наместник за българо-католиците Йосиф Соколский". Дядо Йосиф се отказва още веднъж публично от унията в статията си „Няколко думи за българский народ", поместена във в. „Время", II, бр. 17 от 3 декември 1866 г. Писмото му е изпратено от Киев, където той прекарва до края на живота си в един тамошен манастир. [7] Чрез Петко Р. Славейков Йосиф Соколски е прехвърлен на един руски кораб и изпратен към Одеса, без това да се разбере от католиците и останалите унияти. [8] Вестник „България" излиза до 25 септември 1861 г., след което спира. Отново той започва да излиза едва на 16 април следващата 1862 г. [9] Става дума за Драган Цанков, водител на унията. В Свищов той отива през 1863 г. [10] Думата е за вестник „Съветник", редактиран от Тодор Ст. Бурмов. Той става орган на консервативното течение в църковната борба и изразява интересите на едрите български търговци в Цариград. [11] Описваните тук събития са се развили в началото на 1864 г., когато русенци смело се борят против турския управител Ариф паша и покровителствувания от него гръцки фанариотски митрополит. Те подават оплакване и до великия везир Фуад паша. [12] През есента на 1863 г. румънското правителство изземва огромните имоти на манастирите, които

по онова време били подчинени направо на Цариградската вселенска патриаршия; тези имоти обхващали близо 1/3 от най-добрата обработваема земя в Румъния. Секуларизацията нанесла чувствителен удар върху фанариотите, тъй като лишила Патриаршията им от големите приходи, идващи от тези имоти. [13] Дотук Раковски излага последното развитие на българската църковна борба. Оттук нататък в труда си той вече хвърля исторически поглед върху корените на тази борба, върху събитията, които са довели до налагането на гръцкото духовно иго върху българския народ. [14] Пасажът първо даден на гръцки език. Тук се дава само превода на Раковски.[15] Пасажът първо даден на гръцки език. Тук отново се сочи само превода на Раковски. [16] Пак пасажът е даден първо на гръцки, а тук е поместен само преводът на Раковски. [17] Тоест до започване на гръцкото въстание за освобождение. [18] Целият пасаж от бележката „превод на български" дотук е даден първо на френски език, а после в превод на Раковски — тук се дава само българският текст.[19] Целият пасаж от: „Ето и един от днешните гръцки историци що пише..." дотук първо даден на гръцки език. В настоящето издание поместваме само българския превод на Раковски. [20] Прави се алюзия за отбраната при Термопилите, където според гръцките автори 300 души спартанци спряли напредването на голямата персийска войска. [21] Охридската архиепископия е унищожена през 1767 г. [22] В други свои трудове Раковски правилно обяснява произхода на помаците — тук той разбира явно само началните потурчвания, свързани със събирането на бъдещи яничери. [23] Целият пасаж от „Ето що говори един..." дотук е даден първо на гръцки. В изданието посочваме само превода на Раковски. [24] Целият пасаж даден първо на гръцки. Тук се посочва превода на Раковски. [25] Тук Раковски има предвид движението, останало известно под името „Филики етерия". Основано през 1814 г. в Одеса, в началото като чисто гръцко, впоследствие то се разпростира по целите Балкани, обхваща в себе си освен гърци, още и българи, сърби, румънци, албанци и т.н. Движението на Филики етерия, вдигнало въстание на север от Дунава, било потушено със сила от турски войски, преминали реката. Тогава се отбелязват и турските беззакония и жестокости по всички български земи, свързани с обезоръжителните акции или както пише сам Раковски „онова страшно повремие" — когато тъкмо се родил. [26]След безкръвната революция от 3 септември 1843 г., сложила край на „баварския режим" в Гърция (диктатурата на крал Отон ведно с дошлите с него баварци). Там се приема конституция, съгласно която живеещите в страната представители на разни области — включително и негръцки, имат право да изберат свои представители. Така и българите в Гърция, участници в борбите за освобождение, се организират, за да изберат свои представители заедно с местното гръцко население. Отначало това събиране на българите от Мизия, Тракия и Македония дало повод за известно съживяване на народни чувства. Скоро обаче всички били обхванати от общия стремеж да уредят някак си живота заедно с останалите гърци, с които имали едни и същи интереси като граждани на Елада. Постепенно по

този начин създадените организации като „Трако-славянското дружество“, превърнало се малко по-късно в „Дружество на българите и сърбите“, се преливат в гръцкото море. [27] Всички документи около Трако-славянското дружество се дават първо на гръцки език, а след това в превод на български. Тук се дава само превода на Раковски. [28] Това е д-р Иван Селимински, оставил свои спомени за дейността на създаденото през 1843 г. дружество на трако-славяните, т.е. българите. Имената Раковски е посочил в българските им форми. В гръцкия оригинал те звучат както са били погърчени: Неофитос Зекидис, И. Силимински, Х. З. Михаилу от Шумен и т.н. Мнозина от тези българи Раковски срещнал лично по времето, когато на връщане от Марсилия останал за два месеца в Атина. [29] Раковски се е старал да изкове българска терминология по редица административни въпроси, за които в нашия език още няма установени термини и изрази. Тук за днешното „За верността на преписа“ той дава своето „за равно първобитному“. По този начин литературният български език постепенно се е оформял с оглед на празнините в необходимата терминология. [30] Употребеното тук наименование „трако-славяни“ (българи) Θράκο-Σλαβίανοι (Βούλγαροι) сочи ясно влаганото в началото народностно съдържание на членуващите в дружеството бивши бойци от времето на гръцкото въстание. Постепенното тяхно погърчване идва по-късно под влиянието на ежедневието, на постоянния контакт с чуждата среда, по пътя на смесените бракове. [31] Все като път към асимилирането, в известен етап, към българите са присъединени и други южнославянски народности — сърби и черногорци. [32] Движението от 3 септември 1843 г. — това е революцията в Гърция, свързана със свалянето на „баварския“ режим и въвеждането на конституционно управление. [33] Дружеството на трако-славяните (българите) прави усилия постепенно да обхване в редиците си всички българи, живеещи не само в столицата, но и в провинцията, навсякъде из свободна Гърция. Самият Хаджи Христо Българин по това време живее вън от Атина — оттам той е избран за председател на дружеството поради големия авторитет, с който се ползува като изтъкнат ръководител и герой от времето на въстанието. [34] В тези редове се съдържат основните положения на гръцката „мегали идея“, формулирана под този термин от Йоанис Колетис в началото на 1844 г. и целяща да осигури постепенното погърчване на православното население в рамките на Османската империя. [35] Целият пасаж от отбелязването „Превод“ даден първо на гръцки. Тук даваме само превода на Раковски. [36] По това време Раковски пребивава в Атина, изпратен там от сръбското правителство с дипломатическа мисия да преговаря за постигането на съюз между Гърция и Сърбия, Черна гора и българския народ, с цел борба против Османската империя за освобождаване на поробените християнски населения. Гръцката държава преживява по това време тежки месеци, останали известни в историята като „междувластие“ — крал Отон е свален от трона, а новият крал Георги още не е пристигнал в страната, която е обхваната от анархия. Тогава е свикано ново Народно събрание, в което са представени не

само жителите на гръцката държава, но и всички други гърци или смятани за гърци, пръснати по света (гръцката диаспора). [37] Това е основното във виждания на Раковски по българския вероизповеден въпрос — за българския родолюбец той е народностен, а не религиозен, въпрос е на съхраняване на българската нация. Като изхожда от тази постановка, Раковски поддържа радикалното решение на българо-гръцкия спор: пълното отделяне на българския народ от Цариградската гръцка патриаршия.

15 януари 1865 г. Лекции: „Кратки забележки върху преданието кое се отваря даром младим българом в Букурещ 1865 януария 15го във всяка неделя от 1 час до 3. От Г. С. Раковскаго.“ Ръкописът се съхранява в Народната библиотека „Кирил и Методий“, Български исторически архив, I Б 173/52. Към него при архивната обработка погрешно са добавени и пасажи, които не спадат към лекциите на Раковски (страници 9—14 и 19—20). Ръкописът е запазен частично. От него личи как Раковски е поставил на широка основа лекциите, които е изнасял пред българите студенти, следващи във Висшето медицинско училище в Букурещ. = [1] Запазен е един списък с някои имена на тези „млади учени българи“. Те са: Алеко Апостолов, Атанас Иванов и Алеко Парашкевов от Свищов; Стефан Пенчев, Атанас Николаев и Георги Димитров от Търново; Начо Николаев, Венко Николаев и Велизарий Георгиев от Стара Загора; Георги Иванович от Нова Загора, Киро Попов и Христо Райчов от Калофер; Стефан Христов от Севлиево; Христо Бояров от Шумен; Тодор Димитров от Трявна и Панайот Жечев от Котел (Народна библиотека „Кирил и Методий“, Български исторически архив, I Б 218/52). [2] Текстът дотук представлява конспект на първата лекция на Раковски, за съжаление единствената запазена в Архива на големия български революционер. [3] Ръкописът остава недовършен.

Началото на 1865 г. „Кърджалиите“. Ръкописът на този недовършен труд се съхранява в Народната библиотека „Кирил и Методий“, Български исторически архив, I Б 273/52. Написан е на хартия, еднаква с тази, върху която Раковски е писал своите лекции от началото на 1865 г. = [1] На полето добавена бележка на Раковски: „чрез тейзи договори“. [2] Текстът в кавички е даден първо на френски език, а после в превод на български. Този превод се дава тук. [3] Вместо Тръстенеклиоглу, както е отбелязано по-долу. [4] В много от своите трудове Раковски подчертава, че българите са взимали участие в смутните събития по време на кърджалийството. [5] Нерядко Раковски приема, че редица изтъкнати бунтовници против властта на султана са били от български произход.

юли 1865 г., „Българска старина“. Повременно списание... Букурещ 1865. Съдържанието на книжката е смесено — освен чисто историческите проблеми, то засяга нашироко и езикови и фолклорни въпроси, които се включени в т. IV на настоящото издание. Тук са поместени само уводът, глава I — „Няколко

речи върху всемирная повестност“, последната глава VI „Народни български повествувателни паметници...“ и „Заключението“ (стр. 5—21 и 199—206), които имат съдържание спадащо към историята. = [1] Текстът в кавички е даден първо на френски език. Тук поместваме само превода на Раковски. [2] Поместен е пак само българският превод на Раковски. [3] Както навсякъде, и тук Раковски нарича езика „самскрит“, вм. санскритски, както е известен в науката. Това е в съгласие с неговата теория, че се касае за езика, от който е произлязъл българският, който е най-близък до този „най-скрит“ език. [4] Текстът от новия ред дотук е предаден първо в оригинал на френски език. Тук е поместен българският превод на Раковски. [5] Отново тук е даден само преводът на Раковски. [6] Текстът даден първо в оригинал на гръцки. Тук поместваме българския превод на Раковски. [7] Отново е даден само преводът на Раковски, без оригинала на френски. [8] Отново целият пасаж е даден само по превода на Раковски. [9] Текстът даден първо на гръцки. Тук поместваме само превода на Раковски. [10] Раковски дава само френския оригинал на цитатите от Бероз, Ксантос Лидийски и Плиний. Тук те се дават в български превод. За разлика от другаде, Раковски не е превел тези пасажи. [11] Втора книжка въобще не излиза, поради което и замисленото от Раковски продължение не се осъществява. То липсва и в архива му — явно въобще не е написано. [12] Става дума за преписите и преправките на Паисиевата „История славянобългарска“. [13] Това е Зографската българска история по препис, направен през 1785 г. Раковски използува този препис още в „Няколко речи о Асеню първому...“ [14] Първо дадено в оригинал на френски език. Тук поместваме само превода на Раковски. [15] Пасажът на Лежан е даден само в оригинал на френски, без превод. Тук го даваме в съвременен превод. [16] Втората книжка не излиза и трудът остава недовършен във вида, замислен от Раковски.

1867 г. „Българските хайдути. Тяхното начало и тяхната постоянна борба с турците от падения България до днешните времена“. Букурещ, 1867. = [1] Брошурата обхваща 39 страници. Съчинението е останало недовършено. Впоследствие трудът претърпява още две издания: второ, излязло във Варна през 1880 г., подготвено от сестрата и братовчеда на Раковски, и трето, дадено като приложение към „Записките от живота на Раковски“, от Ив. Адженов, св. III, 1895. Тук текстът е даден по първото издание, което, както съобщава Адженов (с. 102), е било коригирано от Григор Начович. [2] Съчинението си Раковски замисля нашироко. За съжаление той е успял да напише само първата точка, а продължението останало само неизпълнено намерение. През октомври Раковски умира. [3] Става дума за бившия Неаполитански крал Франц II, когото победоносната националноосвободителна борба на италианците под ръководството на Джузепе Гарибалди сваля от престола. Впоследствие Франц II развива оживена дипломатическа дейност, подпомогнат от консервативните европейски сили. Убеден привърженик на народния суверенитет, Раковски има отрицателно отношение към него и нему подобните. [4] В Сръбското въстание от 1803—1813

г. участвуват хиляди българи, главно от западните предели. Често те образуват и цели отряди, които се сражават срещу общия потисник — феодалната османска власт. [5] Хиляди са българите, които участвуват в борбата на гръцкия народ за освобождение. Тук става дума за нередовната въстаническа конница, командувана от българина Хаджи Христо. С бойните си подвизи тя допринася за успеха на борбата, а Хаджи Христо Българин оставя името си между най-изтъкнатите герои на гръцката борба за независимост. [6] След освобождението на Гърция Хаджи Христо заема видно място в обществения живот на новата държава. С чин генерал той е адютант на гръцкия крал. Умира непосредствено преди Кримската война. В неговия дом често гостува през 1863 г. Раковски, сближил се със семейството му и специално с дъщеря му Фроса, с която възнамерявал да се задоми. [7] Един от тях е и вуйчото на Раковски, известният възрожденски деятел капитан Георги Мамарчов. [8] Раковски тук прокарва ясна разлика между вяра и народност, в духа на борбата против Вселенската гръцка патриаршия. В тази борба се проявява и все по-растящият сред българите дух на отчуждение от религията — или както Раковски го нарича: „без никаква искрена привързаност“. Причина за това е и държанието на фанариотското духовенство, неговите беззакония и безмилостно отношение и експлоатиране на народа. [9] В смисъл на „мнозинство“. Раковски употребява нерядко вместо много — млого. [10] Става дума за Ивайло, свалил от престола Константин Тих. За Раковски той е български войвода. [11] Тук Раковски не е точен — той се повежда по несигурни източници, без да отчете, че повече от един век стои между описваните събития. Това Раковски го прави, за да посочи приемствеността в българската държавна власт. Юван — това е Калоян, или Кало-Иоан, както го нарича Раковски в книгата си „Няколко речи о Асеню първому...“

ИЗ ТВОРЧЕСКАТА ЛАБОРАТОРИЯ НА ИСТОРИКА...

1857—1858 г. „Из българското възраждане“. — [1] Ръкописът се съхранява в Народна библиотека „Кирил и Методий“, Български исторически архив (Нататък съкратено: НБКМ, БИА) I Б 212/52. Той представлява план-конспект на труд върху българското възраждане, замислен, но неосъществен от Раковски. Подготвен е вероятно в Нови Сад или Одеса през 1857—1858 г. Включва събития до времето на Кримската война — последната определена хронологично точка се отнася до Хатихумаюна от 1856 г. Българското настоятелство в Одеса. В план-конспекта фигурират и точки, по които Раковски за съжаление другаде не е писал подробно, както например отношенията му с Иван Бацов и Иван Кишелски, подробности по излизането му от Цариград начело на чета и т.н.

1858 г. „Глас народен или летопис български. Бележки". = [1] Бележки, съхранявани в НБКМ, БИА, ІБ 287/52. Те скицират съдържанието на неосъществен труд на Раковски. Писани по всяка вероятност през 1858 г. в Одеса, дето българският възрожденец се запознава по-основно с дейността на Одеското българско общество.

1858 г. „За Западна Европа" = [1] Бележки на Раковски, съхранявани в НБКМ, БИА, ІБ 279[а]/52. Бележките съдържат мисли, които той е отразил в ред свои трудове — статии и книги. Западна Европа според него дължи сегашното си благоденствие на съпротивата, която народите от Югоизточна Европа са оказали срещу настъпващата вълна на османските турци. Оттук — и правото на тези народи да искат не само благодарност и зачитане, но и помощ.

1858—1859 г. „Петербургский кабинет и България" = [1] Бележки, съхранявани в НБКМ, БИА, ІБ 202/52. Съдържат точки по замислена от Раковски статия. Върху същия въпрос той пише в книгата си „Иступлений дервиш", Одеса, 1858 г.

1859 г. „Бележки". Съхранявани в НБКМ, БИА, ІБ 245/52. = [1] Писани от Раковски по всяка вероятност в Одеса, когато Руският синод води благосклонна към Цариградската вселенска патриаршия политика, в името на единството на православието. Раковски, който през целия си живот храни най-топли чувства към руския народ, не се колебае да изобличава някои прояви на официалната политика, които пречат на борбата на българския народ за духовна независимост.

Неизвестна дата. „Увод за да почна". = [1] Бележката се съхранява в НБКМ, БИА, ІБ 245[а]/52. Тя е характерна за начина на творчеството при Раковски — търпеливо нахвърляне на изходните позиции. Настоящите редове се отнасят до вижданията му по старата история на Балканите, където днешните гърци заварват по-старото българско население, дошло още в древността от Индия.

1959 г. Дунавский лебед. Любословни български народен лист за наука и забава. „Обявление". Число 1, година 1. Настанил се в Одеса през 1858 г., Раковски възнамерява да възстанови издаването на „Дунавски лебед". Той подготвя последователно две редакции на замислената програма и съдържание на изданието. Тук се дава втората, по-разгъната редакция, съхранявана в НБКМ, БИА, ІБ 835/52. В съдържанието Раковски излага накратко своето виждане за древния произход на българите, които съставляват най-старото население на Балканите. = [1] Става дума за „Българска дневница". Като цени високо ролята на печата, и до края на живота си Раковски се стреми към издаване на полити-

чески вестник, на който възлага големи надежди. [2] На много места българското население във Влахия се нарича „сърби", а езика му „сърбещ" — сръбски, въпреки че се касае за говори от централните балкански говори около Търново и на изток. Това наименование е останало дори и до днес. [3] Установеният през второто десетилетие на XVIII в. фанариотски режим се стреми да наложи употребата на гръцкия език като административен и църковен език; успоредно с него все повече навлиза и говоримият румънски език.

25 юни 1859 г. Прошение до Одеската цензура. Съхранява се в НБКМ, БИА, ІБ 831/52. = [1] Раковски вече е подал молба за разрешение да издава „Дунавски лебед". Цензурата бави разрешението — минават месеци без отговор. Раковски не стои бездеен — той замисля издаването на друго литературно-научно списание, наречено от него „Български древности". И този проект обаче остава без навременен отговор. Замисълът си Раковски осъществява едва през 1865 г., когато в Букурещ издава „Българска старина". [2] Въпреки обещанията, разрешение за издаване на „Български древности" е издадено едва на 24 февруари 1860 г., когато Раковски вече се кани да отиде в Белград, за да издаде там готовите свои трудове. Разрешението при това е издадено с условие в изданието да не се печатат каквито и да е политически статии. [3] Прошението е писано с чужд почерк. Подписът е саморъчен.

ИЗ ПИСМОВНАТА КОРЕСПОНДЕНЦИЯ НА РАКОВСКИ.

януари 1857 г. Писмо до Петър Ранов. Съхранява се в НБКМ, БИА, ІБ, 78/52. = [1] Става дума за завръщането на Раковски, пътувал през октомври-декември 1856 г. по Дунав до Галац с цел да разпространи „Предвестник Горскаго пътника" и да запише абонати за „Горски пътник". [2] Думата е за участници в борбата на гърците за освобождение през 1821—1828 г. — х. Михаил и героят х. Христо Българин, основател и ръководител на нередовната гръцка конница, допринесли толкова много за успеха на въстанието. Раковски приема, че и изтъкнатият военачалник Маркос Боцарис е българин — той всъщност е сулиот — албанец християнин. [3] Заедно с хиляди други българи Хайдут Велко се е сражавал за освобождението на Сърбия по време на Първото сръбско въстание от 1804 до 1813 г. [4] Става дума за „Горски пътник", в който Раковски включва ред исторически разяснения, предадени било в стихотворен текст, било в приложените бележки. [5] Раковски се старае не само да проучи сам миналото на българите, но и да организира общото образование на своя народ. За него това представлява предпоставка за успеха на борбата: просветен, българинът ще е готов да понесе всички лишения в името на свободата.

28 януари 1857 г. Писмо до Димитър Т. Душанов. Съхранява се в НБКМ, БИА, ІБ 84/52. = [1] По това време Душанов се грижи за разпространение трудовете на Раковски, за когото събирал народни песни и стари ръкописи. [2] От отговора на Душанов личи, че се касае за ръкопис, писан на пергамент и „написан със слова наши и латински и съдържавал няколко образи на български царе и велможи“ (Вж. Архив на Г.С. Раковски, т. II. С., 1957. с. 168 — отговор на Душанов от 25 март 1857 г.). [3] В съзвучие с тогавашното отношение към народното творчество, Раковски гледа на него като на надежден извор за изучаване миналото на всеки народ. Затова големи са усилията на пламенния родолюбец за издирването на различни народни песни. В много от историческите си издирвания по-късно той гради заключенията си върху тълкуването, което дава не различни народни песни. [4] За да повиши културното равнище на своя народ, Раковски се стреми не само да издири славното му минало, но и да даде други трудове, които биха спомогнали за просветата на българина.

19 февруари 1857 г. Писмо ___ до Иван Мавриди. Съхранява се в НБКМ. БИА, ІБ 90/52. = [1] В непрестанните си усилия да осигури по-широка изворова база, Раковски се интересува и от турски ръкописи, които според него съдържат много фактологически сведения, полезни за българския изследовател. [2] Раковски неведнаж пише против трудовете на Ламартин, в които големият френски поет се изявява като туркофил.

28 февруари 1857 г. Писмо до Александър Живков. Съхранява се в НБКМ, БИА, ІБ 89/52. = [1] Раковски поддържа теорията за чисто славянски произход на българския народ, който живеел на Балканите още от дълбока древност. [2.] Такава книга не съществува. Раковски иска с това си твърдение да подтикне своите сънародници към по-голяма решимост и готовност за повече жертви за просветата на българите.

24 март 1857 г. Писмо до Срацимир Шишманов. Съхранява се в НБКМ, БИА, ІБ 101/52. = [1] Касае се за ръкописа на „Ключ българского язика“, започнат от Раковски по онова време. [2] Раковски има предвид Банатските български селища Винга, Бешенов и др., в които и днес още живеят няколко десятки хиляди българи, настанили се по онези места още в края на XVII в.

20 май 1857 г. Писмо до Никола Тъпчилещов. Съхранява се в НБКМ, БИА, ІБ, 120/52. = [1] Тези документи, останали от Неофит Бозвели, са били съхранявани от Григорий Григориевич Хилендарски. Част от тях Раковски получава едва четири години по-късно, когато успява да се свърже лично с Григорий Хилендарски. Тези документи днес се пазят в архива на Раковски.

3 май 1858 г. Писмо до Кръстю Тарпански. Съхранява се в НБКМ, БИА, ІБ 117/52. = [1] И това писмо на Раковски отразява непрестанните му грижи за издирване на стари извори за българската история. В случая той явно е намерил екземпляр от книга, печатана във Влахия. В Търново печатница по онова време не е имало.

5 май 1858 г. Писмо до Спиридон Н. Палаузов. Съхранява се в НБКМ, БИА, ІБ 140/52. = [1] Това е Зографският препис на Паисиевата история от 1785 г. За него Раковски споменава и в своята „Българска старина“ (Букурещ, 1865. с. 200 и сл.). [2] Кръстю Тарпански, който се грижел за набавянето на различни народни произведения и исторически старини. [3] От отговора на Палаузов разбираме, че тази песен била „Пипируна“.

15 май 1858 г. Писмо до Драган Цанков. Съхранява се в НБКМ, БИА, ІБ 143/52. = [1] По време на писането настоящето писмо Цанков още не е уличен в униятска дейност. [2] Текстът дотук представлява конспект на въпросите, които Раковски е искал да засегне в писмото си. [3] Сборникът на П. Безсонов излиза в Москва през 1855 г. [4] Раковски не успява да осъществи намерението си. В неговия архив остават събрани стотици народни песни, записвани било от него, било от негови близки по различни краища на България. [5] Става дума за съхранявания от Мурзакевич препис на Паисиевата история. Този препис е използуван многократно от Раковски в неговите трудове — най-вече в „Няколко речи о Асеню първому...“ — труд, който започва точно тогава да подготвя. [6] Касае се за Зографския препис на Паисиевата история от 1785 г. [7] Цанков споменава този ръкопис в статията си Един поглед върху българската история. — В: Месецослов на българската книжнина за 1857 г., с. 131—134. [7] Раковски обръща внимание върху широк кръг от извори, в които може да се намерят сведения за миналото на българския народ. Върху арменските извори българската историография се спира едва през последните години, без още да ги е привела в известност.

15 май 1858 г. Писмо до Киро х. Петров. Съхранява се в НБКМ, БИА, ІБ 144/52. = [1] Касае се за Николай Вас. Рашеев, подпомагал Раковски по време на Одеския период.

29 май 1858 г. Писмо до Спиридон Н. Палаузов. Съхранява се в НБКМ, БИА, ІБ 145/52. = [1] Настоящата чернова не съдържа текста на Стагирит — той е нанесен в оригинала на писмото, изпратено до Палаузов. [2] Този текст, също останал ненанесен в черновата, е взет от Жеравненския препис на Паисиевата „История славеноболгарская“. Ник. Мурзакевич го бил получил от В. Е. Априлов. Раковски използува този препис в свои трудове. [3] В свое писмо Палаузов не споделя мнението на Раковски, че Душановия законник бил превод от български.

1 май 1860 г. Писмо до Николай М. Тошков. Съхранява се в НБКМ, БИА, ІБ 152/52. = [1] Става дума за даровития българин живописец Николай Павлович. (Негови рисунки Раковски помества в своя „Няколко речи о Асеню първому...“.) [2] Христо Даскалов, грижил се също за издаването на български ръкописи. Печатал много статии в руския печат. По повод на една от тях в Русия била издадена отделна брошура под заглавие „Ответ Русскому вестнику по българским делам“. Раковски възнамерява също да се намеси в спора в защита на българските интереси.

10 февруари 1861 г. Писмо до Йосиф Дайнелов. Публикувано на времето от Черню Попов. Тук е възпроизведено по: Архив на Г. С. Раковски, т. I. С., 1951. с. 241—242. = [1] Т. е. в Белград. Сърбия по това време води независима политика.

РЕВОЛЮЦИОННИ ПЛАНОВЕ И БЕЛЕЖКИ НА РАКОВСКИ

Лятото на 1858 г. „Позив към родолюбци българи за освобождение Българии“. Ръкописът на плана не е запазен — тук се обнародва по публикацията му в кн. на Ив. П. Адженов „Записки от живота на Георги Стойков Раковски“ (1895). = [1] Раковски развива по това време оживена литературна и научна дейност, но същевременно замисля и план за водене на въоръжена борба за освобождението на българския народ. През живота си той изготвя няколко последователни плана за борба — всеки от тях сочи вижданията на пламенния революционер и постепенното му съзряване, еволюцията в схващанията му, избистрянето на тактическите и стратегически постановки, характерни за Раковски. [2] Стихове от „Горски пътник“, вдъхновили по-късно и Христо Ботев в неговото поетическо творчество. [3] Става дума за войната, която Черна гора води срещу Османската империя през 1858 г., завършила с голямата победа над вековния потисник при Грахово (28 април — 1 май 1858). [4] Войната на Черна гора срещу Турция е съпроводена от масово въстание в Босна и Херцеговина против потисничеството на местните феодали. [5] Уплашени от масовото народно движение, великите сили действително се намесват. За уреждане на споровете била назначена и международна комисия, която се постарала да задоволи исканията на борците за народна свобода. Дълго обаче в тези области царувало масово брожение против султанската власт. [6] Трета точка липсва — от 2 планът прескача на точка 4.

Края на 1861 г. „План за освобождението на България“. Съхранява се в НБКМ, БИА, ІБ 668/52. = [1] Този план е подготвен за времето, когато Раковски започва да изгражда своята Българска легия. Той сочи големия напредък, който българският патриот отбелязва в революционните си виждания. [2] Това са първите местни комитети, които действуват из България. Те бележат вече по-висока организационна форма, въпреки че имат все още само пропагандни функции. [3] Тук се чувствува влиянието на италианския пример, когато Гарибалди начело на хиляда души навлиза в неосвободените части на Италия и успешно изтласква потисниците, като носи свобода за народа. [4] Подготвяното от Раковски въстание е замислено като част от по-широко вдигане на потиснатите южнославянски народи. Пламенният родолюбец все още не е стигнал до идеята за пълна независимост на българското освободително движение, а го слага под пряка зависимост от сръбското правителство. Малко по-късно това става причина за неуспеха на начинанието. [5] Тук, в запазения в Архива на Раковски ръкопис, текстът не е довършен. Публикуваният на времето от Аджнов текст на точка 6 гласи: „Да изда се прокламации на турски и български език, за турците, ако колят християните по селата, колкото села турски паднат в ръце, немилостиво ще се изколят и изгорят и че който турчин се предаде и положи долу оръжие, ще му се респектува вяра, чест и имот, а който се съпротиви, ще изгуби глава и все.“ [6] Раковски е бил действително във връзка с български хайдушки чети — за това говори например Панайот Хитов в своите „Спомени“ — той е чакал сигнал, за да премине в нападение в гърба на турските войски, насочили се против частите на Раковски.

15 юни 1862 г. „Статут за Привременно българско началство“. Оригиналът се съхранява в НБКМ, БИА, ф. Ив. Касабов, инв. №II В 2074. = [1] Във връзка с развоя на събитията, когато Раковски очаква скорошното избухване на военни действия срещу Високата порта, той се погрижва и за изграждането на българско временно правителство — „Привременно българско началство“, както го нарича, с цел да оглави народната борба. [2] В ръкописа титлата „Председател началства“ е добавена собственоръчно от Раковски.

1 август 1862 г. „Позив към българите за въстание“. Оригиналът се съхранява в НБКМ, БИА, ІБ 657/52. = [1] Позивът е подготвен във връзка с очакваното обявяване на повсеместно въстание в България и навлизане на подготвената от Раковски легия. Организирана с толкова грижа, българската военна част по това време участвува в обсадата на Белградската турска крепост на Кале мегдан и очаква да бъде прехвърлена на изток и да премине границата, за да стъпи на родна земя. Както е известно, очакванията не се сбъдват: представителите на европейските сили се събират на конференция в Канлиджи до Цариград и решават конфликтът да бъде ликвидиран, а чуждите легии, включително и българската, да бъдат разпуснати. Позивът за въстание, литогра-

фиран в много екземпляри, остава неразпространен. Той обаче сочи готовността за борба в името на свободата. [2] Раковски вече многократно повтаря, че българите могат да извоюват свободата си само с кръв, с жертви и не трябва да чакат друг да ги освободи. Дотолкова, доколкото са готови за жертви, дотолкова и ще им се удаде да постигнат независимостта си. Въпреки че подчертава, че „нашата свобода от нас зависи", Раковски обаче не може да не се подчини на решенията на европейските сили, под които стои и подписът на Русия — силата, която единствена с оръжие в ръка громи войските на султана и резултатно подпомага освободителните борби на балканските народи.

август 1862 г. „Бележки за четата на Хаджи Ставри". Ръкописът се съхранява в НБКМ, БИА, ІБ 654/52. = [1] Раковски подготвя преминаването в България на легията си. Преди това той се стреми да проучи основно положението в страната, за да подпомогне впоследствие действията си по масовото вдигане на населението. Във връзка с това е и изпращането четата на Хаджи Ставри към Търновско. Разкрита, четата е нападната и ликвидирана от турските власти. Раковски се стреми да разбере как точно е станало това. Във връзка с това негово желание са и настоящите редове, отразяващи съдбата на четата на Хаджи Ставри.

Края на 1862 г. „Позив към българите". Ръкописът се съхранява в НБКМ, БИА, ІБ 755/52. = [1] Позивът е писан в края на една изпълнена със събития година — 1862. Българите са обединили усилията си да подготвят и обявят дълго чаканото общонародно въстание. С големи материални жертви те са успели да изградят въоръжен полк, снабден с всичко необходимо за модерно воюване, готов да мине границата и развее знамето на бунта. Те са участвували в сблъскването с турския гарнизон на Кале Мегдан в Белград и са показали геройство. Не по тяхна вина обаче замисленото общо вдигане не е било осъществено — европейските сили не желаят нов конфликт и взимат всички мерки за слагане край на борбата срещу феодалната султанска власт. Големите надежди, които българският народ възлага на сътрудничеството си със Сърбия, цялата подготовка, всичко остава напразно. Мнозина са покрусени. Сам Раковски, който в течение на месеци наред гори в пламъка на подготовката, вижда плода на усилията му да се губи. И все пак той обладава неизчерпаема енергия и дълбока вяра в бъдещето. В този труден за българите момент той е, който се стреми отново да вдъхне бодрост в своите сънародници, да ги успокои и им покаже, че не всичко е загубено, че борбата е само отложена, че тепърва предстоят нови сблъсквания с вековния поробител, вече при много по-благоприятна за българите обстановка. По този начин пламенният родолюбец показва истински качества на народен вожд, способен да води сънародниците си напред и в трудни времена. [2] Става дума за сраженията, които пламват на тази дата около турската крепост на Кале Мегдан — там българите участвуват и се

сражават храбро против османските войски. [3] През есента на 1862 г. Русия изпраща голямо количество оръжие за сръбската армия. То е превозено на коли през румънска територия — в това превозване участвува и сам Раковски. Така сръбската армия в края на годината вече притежава модерно за времето си оръжие, което й дава възможност да води по-независима политика. Това оръжие не е могло да стигне до сръбска територия по друг начин, освен като бъде пренесено през Румъния — това е благосклонната помощ на румънците.

1 януари 1867 г. „Закон за българските чети". Съхранява се в НБКМ, БИА, ІБ 762/52. = [1] Дълъг е пътят на Раковски, изминат до съставянето на „Привременния закон за народните горски чети". Текстът на този последен през живота на великия българин революционен документ сочи еволюцията в разбиранията му. Раковски вече е стигнал до съзнанието за необходимостта от независимост на българското революционно движение. Докато по-рано той предвижда връзки с други движения и правителства, отношения, които поставят българите в зависимост от чужди интереси, тук великият родолюбец се стреми да изгради чисто българска организация, която в дейността си ще бъде подчинена само на българските национални интереси. В движението той предвижда да не се приемат чужденци — нито инородци, нито иноверци. По този начин Раковски постепенно се приближава до принципите, които по-късно ще изгради Васил Левски. Преждевременната смърт на признатия ръководител на българското революционно движение му попречва да направи и последната крачка — да създаде вътрешна революционна организация и да осее страната с революционни комитети, които да се грижат за подготовката на народа. [2] Съществуват документални сведения, че „Привременният закон за народните горски чети" е бил прилаган — така например Панайот Хитов със своята чета действува съгласно „Закона" и държи постоянна връзка с Раковски, който се намира по онова време във Влахия.

ПОКАЗАЛЕЦ

ЗА ЛИЧНИ, ГЕОГРАФСКИ И ДРУГИ ИМЕНА И ПРЕДМЕТИ

В Показалеца са изнесени и коментирани всички лични и географски имена, както и някои предмети, споменати в текста. Подобно на излезлия вече том втори на настоящото издание, те са наредени в азбучен ред и са обяснени с оглед улесняване на читателя. За да не се повтарят обаче изясненията към име или предмет, за които вече има обяснение в предишния том, след името в скоби се добавя означението (виж т. 2). Това значи, че читателят може да намери кратки изяснения около конкретното име или предмет в том втори на „Съчиненията" на Раковски — тези изяснения не се повтарят отново и в настоящия том трети.

Аали паша (виж т. 2) — 331.
Аарон, митрополит преславски — 60.
Абдул Азис, султан (виж т.2) — 178.
Абди паша — 312, 313.
Абдул Меджид (виж т.2) — 135, 140, 145, 150, 178, 180, 208, 213, 219, 276, 306, 311, 312, 502.
Абдул Хамид I, султан от 1775 до 1789 г. — 227, 369.
Абисиния (Етиопия) — 363, 377.
Абисински планини — 377.
Аблановска река, край Сливен — 67.
Абубекир, тъст на Мохамед — 45.
Август Кесар — 245.
Аверки, митрополит дръстърски — 60.
Авксенти (виж т.2) — 321, 333.
Аврелиан — 255, 344.
Австрия (Австрийска империя) — 96, 97, 140, 172, 219, 265, 277, 292, 309, 351, 352, 402, 505.
Австро-турски войни (в края на XVII в.) — 524.
Адам (първият човек) — 52, 382.
Адженов, Иван поп Алексов (Хаджиенов) от Казанлък, преселил се в Букурещ. През 1866 г. е член на Тайния централен български комитет, а по-късно на БРЦК. Сподвижник на Л. Каравелов. През 1877 г. основава първия български ежедневник „Секидневний новинар". Писал интересни спомени за Раковски — 534.
Адил паша — 195.
Адриатическо море (Ядранско, Ядърско) — 77, 167, 312, 316.

Аетий, император — 255, 344.
Азия — 10, 12, 31, 33, 43, 45, 97, 116, 131, 148, 171, 228, 235—237, 244, 271, 272, 283, 290, 301, 306, 309, 319, 339, 341, 351, 374, 376, 378, 388—390, 397, 398, 400, 402, 404, 424, 429—431, 450, 454, 462, 470, 493, 503.
Азия Средна — 379, 397.
Айтос — 231, 466.
Акрополит — 18.
Алаедин, брат на султан Оркан — 233, 234.
Аларик (Илирик) — 255.
Албания (Арбанашко) — 16, 18, 47, 63, 168, 309, 316, 363, 418.
Албания, Средна — 314.
Александрия, гр. в Египет — 62.
Александру водъ, влашки владетел — 448.
Александър, цар български — виж Иван Александър.
Александър, син на Асен I — 104.
Александър Велики (Македонски) (356—323 пр.н.е.), син на Филип Македонски, владетел на древна Македония от 336 г. до смъртта си. Един от най-великите пълководци, разширил границите на страната от Дунава до Инд. Спомогнал за създаването на така наречената елинистична култура. Смятан от Раковски като един от големите български владетели в древността — 9, 243, 244, 247, 339, 341, 368, 377, 392—394, 398, 408, 426, 497.
Александър Псалидий — 253.
Александър, севастократор, брат на Иван Асен II — 58.
Алексий, византийски император — 17.
Алеон, виден банкер в Цариград. Като банкер на майката на султана, той се ползувал с голямо влияние и играел важна политическа роля в Османската империя — 275.
Алжир (Алджер) — 339.
Али, зет на Мохамед — 45.
Али паша Янински (Тепеделени) (1741—1822). Получил чина паша, през 1788—1789 г. завладял Янина. Използувал смутното време за Османската империя в края на XVIII и началото на XIX в., той подчинил последователно Албания, Тесалия, Епир и Южна Македония. От 1807 г. фактически бил независим от Високата порта. След упорити борби накрай той бил обсаден в Янина от реформираните султански войски и през 1822 г. бил убит — 229, 369, 371.
Алиергат, х. Панайот — 356.
Амалтия, вестник (виж т.2) — 198, 524.
Амасия — 234.
Америка — 388, 496.
Ана, царица, съпруга на Иван Асен II — 19, 20, 58.
Ана, майка на Иван Асен II — 448.
Ана, дъщеря на Тодор Комнин — 77.

Анастасий, император на Византия. По негово време започват масовите славянски нахлувания — 71, 249, 250, 342, 392.
Анастасий, епископ велбъджски — 60.
Анастасов, Димитър от Енос — 357.
Ангеларий, ученик на Кирил и Методий — 256.
Англия — 288, 290, 301, 306, 377, 530.
Андончова могила — 439.
Андреев, Атанас, установил се в Букурещ, взел участие в дейността на Тайния централен български комитет — 225.
Андроник, Палеолог — виж Палеолог, Андроник.
Аниций, род римски — 251, 343.
Анкара (Анкира) — 47, 48, 237.
Антивари — 313.
Антим, видински фанариотски митрополит — 185.
Антиох, баща на Йоан Ипсиланти — 352.
Антон, митрополит серски — 60.
Антон, от Търново, участник в Заверата — 297, 304.
Антон, от Сливен, елинист — 190.
Антон ага — 355.
Антоний, учител български — 211, 305.
Анхиало (Ахило) — 466.
Апостолов, х. — 356.
Апостолов, Алеко, следвал Медицинското училище в Букурещ — 533.
Апостолов, Сава — 356.
Апра, град — 74.
Априлов, Василий Евстатиевич (виж т.2) — 64, 123, 213, 480, 482, 520, 539—541.
Априлско въстание, 1876 — 525.
Арабаджийски, Петър, след бягството на Йосиф Соколски застанал в началото на 1862 г. начело на униятите. Нападан жестоко заради дейността си, представляваща опасност за единството на българския народ — 330.
Аракс — 395.
Арванитопулос, И. Д. — 356.
Ариман (Ахаран), бог — 389.
Аристархис, турски посланик в Берлин — 325.
Аристархис, Н. — 178, 186, 213.
Аристидис — 362.
Аристотел — 377, 389.
Ариф паша, русенски управител — 369, 530.
Армения — 29, 30, 395.
Арнаудов, М. — 521, 524.
Арнаут-кьой, до Цариград — 186.

Арсак, арменски древен владетел — 395.
Арсениевич, Лазар — 100, 103.
Арсений Йованович, Ипекски сръбски патриарх — 173, 351.
Арсений, Охридски архиепископ — 264, 265.
Арта — 75.
Артана, река в Мала Азия — 73.
Архипелаг, Егейски — 167.
Асеманий — 118.
Асен I, един от основателите на Втората българска държава, цар от 1187 до 1196 г., когато бил убит от заговорници. В борбите срещу Византия водил умела политика на обединяване българските земи. Смятан от Раковски за един от най-големите български владетели — 9, 11, 13—16, 18, 20—25, 56, 57, 61, 63, 64, 80—82, 85, 94, 99, 100—104, 123, 128, 129, 139, 168, 273, 415—417, 437, 448, 482, 488, 499.
Асен II — виж Иван Асен II.
Асен, син на Иван Александър — 105, 109.
Асен Калиман — 101.
Асенев век — 78, 82, 84, 129, 168.
Асеневци — 61, 140, 519.
Асеница, стар град край Сливен — 65.
Асеновска река (Асеница) — 65, 66, 71, 407.
Асеновец, край Сливен — 65.
Аспарух, хан — 381, 497.
Ат-мегдан, в Цариград — 46.
Атанас Стагирит — виж Стагирит, Атанас.
Атанасий, митрополит търновски, фанариот — 199—202.
Атанасий, патриарх йерусалимски — 57, 61.
Атанасов, Велчо Джамджията (1778—1835), български патриот. Организира в Търново така наречената Велчова завера, след разкриването на която е обесен от османските власти — 304.
Атанасов, Петраки х. — 515.
Атанасович, Константин — 356.
Атика — 287, 338, 437.
Атила — 38, 78, 99, 117, 242, 255, 344.
Атина — 138, 243, 247, 253, 325, 340, 355, 357—360, 362, 363, 408, 464, 465, 482, 489, 490, 529, 532.
Атлантически океан — 116, 398.
Атон (Света гора) (виж т.2) — 18, 57, 71, 179, 183, 197, 204, 205, 207, 264, 266, 267, 324, 352, 353, 393, 416, 448, 454, 502.
Африка — 339, 400—402, 431.
Африка, Южна — 496.
Ахайя — 408.

Ахелой (Ахило) — 72, 74, 302, 303.
Ахмед III, султан — 235.
Ахмед паша (XV в.) — 49, 50, 109.
Аязма, край Сливен — 66.

Бабилон — виж Вавилон.
Багдад — 371.
Багдасар ага — 185, 186.
Бадер, Кларис — 377.
Бакаджик — 230.
Балдуин Фландърски (1171—1206), фландърски феодал, един от ръководителите на IV кръстоносен поход, император на създадената в Цариград Латинска империя. Разбит и пленен от цар Калоян в Одринската битка през 1205 г., той починал в затвора в Търново — 14, 21, 23, 25, 92, 416, 499.
Балдю войвода — 58.
Балкани (Балкански полуостров, Старопланински полуостров) — 380, 409, 415, 418, 470, 473, 494, 496—498, 500, 505, 524, 526—528, 531, 536, 538.
Балкански, Никола, братовчед на Раковски, настанен в Румъния. Положил големи грижи за имението свой роднина. След смъртта на Раковски Балкански пренася в България архива му и го съхранява до 1880 г. По този начин богатото историческо наследство остава съхранено за поколенията — 484.
Балкапан (виж т.2) — 183.
Балтийско море — 394.
Балша, княз зетски — 309.
Балша, Иван (Черни), син на княз Балша — 309.
Бамбуки — 363.
Банат — 172, 351, 487, 504.
Банат Темешки — 96.
Басараб, влашки владетел — 430.
Бахарис П., капитан — 355.
Бацов, Иван, сподвижник на Раковски по време на Кримската война. Той бил изпратен на север от Дунава да установи връзка с руското командуване и Сърбия, за уговаряне на общи действия с организираното от Раковски „Тайно общество" — 423, 535.
Баязид I, наречен „Илдъръм" (Светкавицата), турски султан от 1389 до 1402 г. Довършил завоеванието на България, като сложил край на Търновското и Видинско царство. Разбит при Анкара от монголския хан Тамерлан, умрял в плен — 13, 46—49, 109, 110, 115, 122, 130—132, 140, 148, 149, 174, 227, 236, 237, 268.
Бдин — виж Видин.
Бебек, в Цариград — 24, 86-90, 92.
Бебек, лазаристко училище в Цариград — 160, 275, 276.

Беброво, с. Еленско — 64.
Бегленица (Вигиланта), майка на Юстиниан, сестра на Юстин — 249, 250, 342, 343.
Бедериана, до Охрид — 249, 250, 342.
Безсонов, П., виден руски славист, издал сборник с български народни песни — 121, 454, 539.
Бейоглу — виж Пера.
Белгия — 522.
Белград — 63, 100, 103, 107, 109, 133, 163, 165, 175, 233, 239, 393, 443, 449, 456, 457, 464, 468, 469, 472, 484, 487, 515, 518, 521—523, 526, 540—542.
Бели брегове, местност в Котленско — 451.
Белизар (Велизарий) — 167.
Белипра, с. Одринско — 121.
Белковца — виж Берковица.
Белоградчик — 467.
Белур даг, планина — 378.
Бем, поляк — 275.
Бенарес — 379.
Берковица (Белковца) — 372, 374.
Берлин — 325.
Бероз, древен автор — 389, 534.
Бертрандон дьо ла Брокиер — 121.
Бесарабия — 53, 75, 220, 232, 244, 303, 306.
Белчов, Кир. — 357.
Бешенов, българско село в Банат — 538.
Бешик таш, до Цариград — 178.
Бистрица, село — 42.
Битоля (Монастир) — 36, 49, 63, 148.
Бладимий, крал — 392.
Бланки, Жером Адолф (1798—1854), френски публицист и учен, изпратен след Нишкото въстание през 1841 г. като анкетьор. През 1843 г. издава книга, в която описва тежкото положение на българския народ — 188.
Бобчев, С. С. — 505, 517.
Богданско — виж Молдова.
Богомил, поп, разпространявал социално-религиозно учение, плод на недоволството от феодалния гнет. Богомилството отрича властта, държавата, черковната институция, духовенството, иконите и кръста — 56.
Богориди, Атанас (виж т.2) — 269, 482.
Богориди, Гана (виж т.2) — 204, 206.
Богориди, княз Стефанаки (виж т.2) — 175, 176, 186, 195, 196, 206, 211—217, 423, 482, 525.
Бока ди Катаро — 309, 312.

Болг, древен владетел — 226, 390, 392, 394, 395, 408.
Бончев, Нешо (1839—1878), виден възрожденски културен деятел, един от първите литературни критици. Завършил Московския университет, член на Българското книжовно дружество — 518.
Боре, Йожен (виж т. 2) — 95, 278, 325—327.
Борил, български цар (1207—1218), сестрин син на Асен и Петър. Преследвал жестоко богомилите. Свален от трона от Иван Асен II — 14, 23, 29, 46, 55, 56, 61, 82, 129.
Борилов синодик, сборник, насочен против богомилите, съставен на свикания от цар Борил черковен събор в Търново през 1211 г. Известен по няколко преписа. Окончателната редакция дадена от патриарх Евтимий Търновски — 139.
Борис I (Михаил), син на хан Пресиам, български владетел от 852 до 889 г. След преговори със Западната църква приел източното православие и го наложил за официална религия. Приел учениците на Кирил и Методий и спомогнал за утвърждаване на славянската писменост в България — 15, 26, 28—30, 33, 83, 84, 88, 94, 100, 104, 242, 255—257, 390, 410, 447, 504, 511.
Борис, син на цар Петър — 80, 94, 120.
Бористенски брегове — 71.
Босна — 49, 121, 311, 312, 316, 351, 462, 540.
Босфор (Възпор) — 186, 398.
Бохемия (Боемия) — 126, 127, 130.
Боцарис, Марко, наричан от Раковски и Бочар (1788—1823), герой от борбите на гръцкия народ за освобождение. Паднал убит в сражение с османските войски. Смятан от Раковски за българин — 438, 494, 537.
Ботев, Христо — 540.
Боян, син на Симеон Велики — 76, 77, 437.
Боян, пълководец на цар Симеон — 123, 127, 226.
Боян, наследник на Атила — 242, 254.
Бояров, Христо, следвал медицина в Букурещ, събирал народни песни за Раковски — 533.
Браила — 456, 483, 519.
Брама (Брахма) — 113, 384.
Браничево — 63.
Брахма — виж Брама.
Брем, древен български владетел — 226, 390, 392, 394, 395, 408.
Брокиер — виж Бернтрандон дьо ла Брокиер.
Бруса — 47, 122, 131, 169, 193, 233, 237, 261, 324, 346, 348.
Брюнони (виж т.2) — 325.
Буда — 30.
Будва, в Черна гора — 311.
Будим (Буда), град — 28, 49.

Букурещ — 83, 110, 225, 280, 281, 283, 303, 309, 318, 365, 375, 399, 408, 445, 484, 508, 509, 527, 530, 533, 537.
Булвер, английски посланик в Цариград — 321, 322.
Бургас — 466.
Бурмов, Тодор Стоянов (виж т.2) — 144, 523, 530.
Бусавник — 311.
Буслаев — 121.
Бъдущност, вестник (виж т.2) — 504, 528—530.
България — 9—11, 14—16, 20, 24, 26—37, 39, 43, 44, 46, 47, 50, 52—54, 56, 64, 67, 68, 70, 71, 74, 76, 77, 79—81, 83, 84, 86—88, 90—97, 101, 102, 106, 108, 110, 113, 115—117, 119—121, 123, 127, 129—132, 135—137, 139—141, 148, 149, 165, 167, 168, 171, 172, 175—177, 179—181, 185, 187—191, 196—200, 205, 206, 213, 214, 219, 221, 226—229, 233, 236, 237, 241, 242, 244, 257—260, 262, 263, 266, 268, 269, 273—278, 281—283, 289, 296, 297, 300, 301, 303, 321, 322, 325, 326, 328, 330, 331, 337, 341, 346, 348, 350, 351, 354, 363, 364, 374, 381, 391, 392, 394, 396, 399, 400, 402, 405—408, 410—420, 423—426, 430, 438, 439, 441, 443, 444, 447, 449, 456, 461, 462, 464, 465, 468, 471, 479, 481—485, 487, 490, 494, 497—499, 502, 506, 507, 510, 511, 519, 521, 528, 541, 542.
България, Западна — 49, 503.
България, вестник (виж т.2) — 87, 88, 94, 95, 206, 277, 278, 330, 525, 530.
Българка, връх — 68.
Българска дневница, вестник (виж т.2) — 423, 426, 504, 536.
Българска легия, организирана от Раковски българска военна част, в изпълнение на плана му за въстание от есента на 1861 г. В нея се стекли много български младежи от всички краища на страната и от емиграцията. Раковски възнамерявал начело на легията да премине границата и навлезе в родината, за да вдигне народа на борба за свобода. При избухване на сраженията в Белград през юни 1862 г. легията взима дейно участие в боевете срещу османския гарнизон и показва забележителна храброст. През септември 1862 г. легията е разпусната от сръбското правителство, в изпълнение решенията на посланическата конференция в Канлиджи до Цариград. Намеренията на Раковски да вдигне въстание в България по този начин остават напразни — 541.
Българска старина, списание на Раковски, от което излиза кн. I през 1865 г., без продължение — 375, 397, 408, 410, 494, 509, 517, 537, 539.
Български вероизповеден въпрос с фанариотите, труд на Раковски — 484, 490.
Български древности (виж т.2) — 432, 433, 537.
Българский за независимо им свещенство днес възбуден въпрос..., труд на Раковски — 163, 484, 522, 523, 525.
Български книжици (виж т.2) — 15, 23, 30, 83, 87, 89, 95, 144, 329.
Българските хайдути, последният труд на Раковски, останал незавършен поради смъртта му — 479, 484, 485, 510.

Българско настоятелство в ОДЕСА (ОБН) — 535, 536.
Бърдо (в Черна гора) — 313.
Бърмук, баир край Сливен — 66.
Бяла, град — 43, 120, 130.
Бяла река, край Оршова — 66.
Бяло-Павливска нахия, в Черна гора — 316.

Вавилон (Бабилон) — 377, 380, 389.
Вакарелски, Христо — 506, 517, 522.
Ваклидов, Христо (виж т.2) — 87, 89, 90, 92, 481, 520.
Валентиян I, император — 255, 344.
Вамва (Бамва) — 452.
Вардар, река — 320.
Варна — 72, 195, 465, 467.
Васил, архиепископ Търновски — 90, 91.
Васил врач, богомил — 31, 56.
Васил водъ, влашки владетел — 448.
Василе, Диаманди — 357.
Василев, К. — 356.
Василев, П. — 356.
Василев, Фоти — 357.
Василиев, Панайот — 358.
Василий, патриарх Търновски — 19, 20, 59, 62, 448.
Василий, архиепископ — 24, 25.
Василий, митрополит месемврийски — 60.
Василий, богомил, изгорен на кладата — 391.
Василий, свещеник — 75.
Василий II Българоубиец (976—1025), византийски император, водил кървави войни за завоюването на България — 80, 102, 121, 168, 346, 409, 524.
Василий Врач, богомил — 258.
Василиов, И.х., от Калофер — 355.
Василиса, дъщеря на цар Иван Александър — 59.
Васо Черногорец, участник в борбите на гръцкия народ за свобода — 361, 362.
Васюевичи, нахия в Черна гора — 316.
Ватаци — 104.
Ватикана — 80.
Вашенко, руски консул — 303.
Веда, индийска — 366, 368, 379.
Велбъдж — виж Кюстендил.
Велизарий — виж Белизар.
Велико йерей, от Котел — 54.
Велико Търново — виж Търново.

Великобритания — 530.
Великов, Василаки, известен и под името Турковасилаки, от с. Върбица, Котленско. Заемал висш пост в османската администрация в Цариград. С негова помощ било издействувано разрешение за издаването на „Цариградски вестник". Той влизал в настоятелството на българската църква в османската столица. Странел от българските борби и не използувал достатъчно възможностите, които имал, за да помогне на сънародниците си — 176, 211.
Велко, Хайдут (виж т.2) — 372, 405, 438, 537.
Велчо Джамджията — виж Атанасов, Велчо Джамджията.
Венелин (виж т.2) — 123, 445, 481, 491, 492, 512.
Венеция — 311, 529.
Вениамин, брат на цар Петър — 79.
Вениамин, фанариотски митрополит в Преслав — 158.
Венизелос, Сп. — 358.
Верия (Бер) — 167.
Веркович, Стефан (1821—1893), виден босненски археолог, изпратен като агент по Гарашаниновото „начертание", проучвал народното творчество на македонските българи. Публикувал и прочутата „Веда словена", предизвикала толкова спорове сред славистите — 99, 104.
Вида, местност в Котленско — 65, 439, 451.
Видин (Бдин) — 27, 43, 47, 50, 63, 92, 110, 131, 132, 185, 192—194, 201, 213, 228, 232, 305, 357, 369, 371, 372, 375, 403, 438, 464, 466, 467, 485.
Виена — 202, 402, 444.
Виза — 426.
Византион (Виза) — виж Цариград.
Византия (Византийска империя) — 9, 10, 17, 18, 31, 32, 38, 72, 78—80, 96, 102, 129, 167, 168, 236, 242, 243, 248, 249, 252—254, 257, 260, 273, 287, 291, 342, 345—347, 352, 355, 390, 399, 406—409, 414, 416, 418, 419, 493, 498, 499, 503.
Виктор-Емануил II (виж т.2) — 404.
Винга, български град в Банат — 538.
Виотия — 287, 338.
Висарион, митрополит преславски — 60.
Висока порта (Диван, Османска порта, Високое правителство) — 32, 135, 141, 142, 150, 154, 171, 173, 174, 176—181, 185, 189, 195—198, 202, 209, 215, 217, 220, 221, 229, 235, 264—266, 270—273, 275, 276, 292, 298, 305, 307, 319, 320, 322, 325, 326, 328, 331—333, 336, 349—353, 364, 453, 458, 467, 496, 500, 502—505, 512, 527, 528, 541.
Високо бърдо, южно от Котел — 439.
Витиния — 73.
Витлеем — 245.
Витоша — 42.
Вишну (Бишну) — 384.

Владимир — 437.
Владислав, син на Иван Шишман — 50.
Влахерски врата — 74.
Влахия (Влашко) — 15, 20, 47, 48, 53, 81, 91, 92, 100, 101, 108—110, 115, 141, 149, 172—174, 176, 183, 195, 199, 225, 232, 237, 244, 254, 255, 262, 267—269, 281, 283, 302, 303, 306, 344, 375, 416, 423, 430, 437, 456, 457, 462, 464, 467, 468, 489, 524, 527, 528, 536, 539, 543.
Влахобогдански княжества — 81, 354, 430, 448 (виж и Румъния).
Воден (Едеса) — 63.
Военни извор (Сефер пунар) — 70.
Войников, Добри (1833—1878) от Шумен, заслужил учител и театрален деятел — той поставя началото на организираното театрално и оркестрово дело в България. Автор на много статии и няколко драми с просветно и патриотично съдържание — 481.
Волга — 392, 395.
Вран, гора в Черна гора — 310.
Врана, баир край Сливен — 66.
Враня, град — 43.
Враца, град — 465, 466.
Вретос, Андреас Пападопулос (1800—1876) от Итака, виден гръцки учен — 492.
Вукич — български пълководец — 392.
Вуков, Милан — 313.
Вукотич, Петър — 312, 313.
Вулгарис, Евгениос (виж т.2) — 269.
Вунд, български пълководец — 395.
Възпор — виж Босфор.
Вълко Добруджански — 36, 49.
Вълко войвода, в Добруджа — 148.
Вълков, Стефан Василев, учител в Жеравна, починал през 1878 г. Близък на Раковски още от Цариград, той му събирал народни песни — 447, 506.
Върбанов, Н.А. — 92.
Върбица, село Котленско — 176.
Вьртимну (Вертумне), етруско божество — 120, 130.

Габарчово, село — 75.
Габрово — 123, 211, 407, 466, 471.
Гаврил, или Гаврил-Радомир, син на българския цар Самуил, цар от 1014 до 1015 г. Продължил войната срещу Византия. Убит от братовчед си Иван Владислав — 15, 81, 100, 101, 168, 519.
Гаговица, край Сливен — 67.
Газис — 453.
Галата, в Цариград — 44, 89, 95, 149, 158, 210, 324, 347.

Галац — 439, 442, 443, 487, 492, 537.
Галерий, император — 255, 344.
Галия — 254, 343.
Ганг, река — 202.
Ганоски села, до Цариград — 159, 182.
Гарашанин, Илия (виж т.2) — 530.
Гарибалди, Джузепе (виж т.2) — 534, 541.
Гацко, в Черна гора — 312, 313.
Генчо, борец за свободата на Гърция — 423.
Георганда, Х.А. — 356.
Георгев, хаджи, убит — 97.
Георгев, Йоан — 356.
Георгев, Примо х. — 357.
Георги, йерей — 53.
Георги, син на цар Иван Александър — 109.
Георги от Видин — 357.
Георги, гръцки крал — 532.
Георги Страшимир, цар български — 32, 50.
Георгиев, Велизарий, следвал медицина в Букурещ — 533.
Георгев, Логотет — 356.
Герасим, митрополит преславски — 60.
Герасимов, Тодор — 508, 517, 522.
Герман, патриарх вселенски — 17, 57, 61, 62, 194, 198.
Германия — 377.
Геров, Найден (виж т.2) — 481.
Гешеви, братя — 210.
Гешов, от Карлово — 508.
Гидиклий, село — 231.
Гика, баща на Драган Цанков — 88, 136.
Гилфердинг, А. — виж Хилфердинг, А.
Глас едного българина, труд на Раковски — 133, 135, 484, 523.
Гласник Друштва Србске повестности — 98—100, 103, 107, 108, 121, 520.
Глигоров, Димитър — 355.
Глогова река, Котленско — 439.
Глухичево, село Сливенско — 70.
Голия, област в Западна Европа — 394.
Горски пътник (виж т.2) — 7, 77, 120, 130, 135, 161, 442, 445, 452—454, 456, 493, 497, 511, 522, 537, 540.
Гочо Жеравненец — 227.
Градец, с. Котленско — 173.
Гранитски, Анастас Поппетров (виж т.2) — 515.
Граховец, град в Черна гора — 312.

Грахово, известно с черногорската победа през 1858 г. над османските войски — 310, 312, 529, 540.
Гревена (Гребена) — 63.
Григорий III, папа — 81.
Григорий XV, папа — 112.
Григорий, патриарх преславски — 59, 63.
Григорий, митрополит преславски — 60.
Григорий първи, секретар на Фанариотския събор — 239, 526.
Григорий, патриарх вселенски — 160, 186, 193, 269, 354.
Григорович, Виктор Ив. (1815—1876), виден руски славист, написал ред трудове и с българска тематика. Съхранявал 20 години писмо на Неофит Бозвели до Раковски. През 1861 г. той му го предава, а Раковски веднага го помества в „Дунавски лебед", като го придружава с обширни обяснителни бележки — 25, 106, 109, 206, 280, 481.
Григорович, Григорий Хилендарски (виж т.2) — 524, 533.
Грудов, Иван Т. от Габрово, починал в Букурещ през 1895 г. В началото сътрудничил на Раковски, от когото бил привлечен през 1862 г. като член на Българското временно началство в Белград. По-късно участвувал в дейността на Тайния централен български комитет. Участвува дейно в живота на българската емиграция във Влахия, бил редактор на в. „Народност". През 1876 г. става член на Българското човеколюбиво общество, за подпомагане жертвите от Априлското въстание — 469.
Груев, Йоаким (виж т.2) — 520.
Гръшки дол, местност в Котленско — 451, 482.
Гърция (Елада) — 10, 31, 33, 97, 135, 189, 220, 226, 243, 244, 247, 253, 254, 270, 271, 287, 289, 292, 306, 319, 339, 340, 341, 343, 346, 353—355, 359—362, 377, 398, 405—407, 419, 423, 429, 462, 467, 497, 498, 503, 527—529, 531, 532, 535.
Гюлхански дворец (сарай), в който е бил обявен Хатишерифът — 141, 180, 308.
Гюргево — 282.
Гюрджистан — 45.
Гююмлий, село — 230, 231.

Дабистан — 377.
Давид (пророк) — 52.
Давила, д-р Карол, французин, завеждал медицинската служба в Румъния, ползувал се с голямо влияние. Близък на Раковски, той уреди въпроса за следването на редица млади българи в новооснования медицински факултет в Букурещ — 509.
Дайнелов, Йосиф (виж т.2) — 457, 486, 490, 492, 540.
Дакия — 48, 244.
Далмация — 18, 49, 346.
Дамян, митрополит средецки — 60.

Дан войвода, влашки княз — 226, 268, 441.
Данмил, митрополит серски — 60.
Данило, княз черногорски от 1851 до 1860 г., пръв граждански владетел на страната. Под негово ръководство черногорците печелят голяма победа над османските сили при Грахово през 1858 г. — 310, 311.
Данило, черногорски владика в началото на 18 в. — 529.
Данкова могила до Котел — 439.
Дарварис, Димитриос, от с. Клисура, Македония (1757—1823). Прекарал години наред във Виена, писал учебна литература и исторически трудове — 269.
Дарданели (Дарданелия) — 398, 425.
Дардания — 49, 166, 247, 251, 252, 343.
Даскалов, Христо (Христо п. Кънчов) от Търново, следвал в Одеския лицей, откъдето бил изключен за участие в революционни действия през 1848—1849 г. Близък на Раковски от Цариградския период. Бил доброволец по време на Кримската война, след което завършил висшето си образование в Москва. По време на едно свое посещение в Търново открил историческия надпис в черквата „Св. 40 мъченици", свързан с победата над византийците при Клокотница през 1230 г. В негово копие този надпис е даден от Раковски в книгата му „Няколко речи о Асеню първому..." По-късно Даскалов работи в Азиатския департамент на руското Министерство на външните работи, после бил секретар на Руското консулство в Белград (1862—1863) и поддържал постоянна връзка с Раковски. Печатал статии в руски издания за положението на българския народ. Починал в Бейрут. — 113, 456, 481, 540.
Дауд паша — 371.
Дебър — 63.
Девичково, дол край Сливен — 70.
Девол — 63.
Дедо, х. — 357.
Дели Кадир, кърджалийски водител — 230.
Делфийски храм — 226.
Дембински — 275.
Демир — виж Тамерлан.
Демокрит — 377.
Демостен — 55, 243, 247, 254, 429.
Денкоглу, Иван (виж т.2) — 210.
Деона — 74.
Дервиш паша — 312, 313.
Десислава, майка на царица Девора (монашеско име Девора) — 59.
Десислава, дъщеря на Иван Александър — 59.
Джамджиев, Никола от Сопот, настанен в Галац. По-късно се преместил в Черна вода и бил там настоятел на „Дунавски лебед". Раковски ценял високо неговото родолюбие — 487.

Джамджията, Велчо — виж Атанасов, Велчо Джамджията.
Джибалий в Цариград — 183, 212.
Джинот, Йордан х. Константинов (1818—1882). Пламенен родолюбец, дълги години учител в училищата из Македония, той бил арестуван във Велес през 1861 г. Страдал за българското си родолюбие — 61, 481.
Диамантопулос, Д. — 356.
Дибич, Иван Иванович Забалкански (виж т.2) — 282, 292, 300—303, 425.
Дизем бей — 121.
Димитри, учител в Жеравна — 123.
Димитрий, свети Солунски — 14—16, 23, 100, 101.
Димитрий, епископ велбъджски — 60.
Димитрий, патриарх преславски — 59, 63.
Димитрий, митрополит преславски — 60.
Димитрий, епископ белградски — 60.
Димитрий, архиепископ руски — 432.
Димитров, Георги, следвал медицина в Букурещ — 533.
Димитров, Иоан — 356, 357.
Димитров, Кочо — 357.
Димитров, Ламбро — 357.
Димитров, Тодор — 357.
Димитров, Тодор, следвал медицина в Букурещ — 533.
Димитриу, Г. — 356.
Димитър, брат на Иванко — 22.
Димитър Х. — виж Николов, х. Димитър х.
Диоген Лаертий — 377, 389.
Диоклетиан, император — 255, 344.
Дион Касий — 128.
Дионисий — виж Контаров, Дионисий.
Дионисий, митрополит средецки — 60.
Дионисий, митрополит дръстърски — 60.
Дионисий, епископ нишавски — 60.
Дионисий, гръцки архиепископ — 34, 36.
Дитивич, илирийски славянин — 249.
Днепър, река — 80, 415.
Днестър, река — 418.
Добра Надежда, нос в Южна Африка — 388.
Добрев, Панайот х. (виж т.2) — 515.
Добри, богомил — 56.
Добриче поле, на Морава — 105.
Добрович, Васил (виж т.2) — 492, 515.
Добромир, убит от турците — 61.
Добруджа — 36, 46, 148.

Добрюв рът (Масленик), местност — 66.
Додона, делфийска пророчица — 68.
Долна Црвница, в Черна гора — 311.
Долукьой, село Исмаилско — 75.
Дометиан, митрополит средецки — 60.
Дон, река — 34, 35, 393.
Доротей, патриарх търновски — 60, 62.
Доротей, митрополит преславски — 60.
Доротей, митрополит месемврийски — 60.
Драган, свещеник — 75.
Драгич, български пълководец — 392.
Драгович, Константин от Серес — 36, 43.
Драма — 229.
Драч — 16—18, 64, 114, 168, 416.
Драгович, Константин — 109.
Дрин — 63.
Дринов, Марин (1836—1906) от Панагюрище, виден български историк. Един от основателите и първи председател на Българското книжовно дружество, бъдещата Българска академия на науките. Професор по славяноведение в Харковския университет от 1876 до 1906 г. С големи заслуги за организиране на българското образование след освобождението на България — 491, 518.
Дробняци, нахия в Черна гора — 316.
Друмев, д-р Алекси, следвал медицина в Румъния, близък на Раковски — 509.
Дръстър — виж Силистра.
Дуга, в Черна гора — 312, 313.
Дука — 11.
Дукиади, Анастас (Дукович) от Сливен, установил се в Браила. Близък приятел на Раковски, когото подпомагал и с парични средства. На него Раковски посвещава своята книга „Кратко разсъждение върху тъмния и лъжовния начяла, на коих е основана стара повестност всех европейских народов" (Белград, 1860). Дукиади е подпомогнал и отпечатването на „Няколко речи о Асеню Първому..." — 105, 106, 123.
Дунав — 55, 71, 72, 74, 109, 110, 116, 167, 225, 244, 247, 254, 255, 279, 281, 282, 299, 309, 335, 343, 344, 346, 393, 398, 406, 409, 414, 418, 465, 467, 484, 494, 504, 531, 537.
Дунавски вилает — 420.
Дунавски княжества (Виж и Молдовлахия, Влахобогдански княжества) — 418, 524.
Дунавски лебед, вестник (виж т.2) — 75, 233, 458, 490, 504, 519, 523, 525—528, 530, 536, 537.
Дунавски лебед, литературен вестник, замислен като продължение на излезлия

лист в Нови Сад. Раковски прави постъпки да го издава през 1858—1859 г. в Одеса — 426, 432, 490, 536.
Дураце — 91.
Душан — виж Стефан Душан.
Душанов, Димитър Т. (1837—1904), изтъкнат деятел от Възраждането. Грижил се за разпространението на „Горски пътник", събирал народни песни и стари ръкописи. Сътрудничил в почти всички български предосвобожденски вестници. От 1859 г. учителствувал в родния си град Казанлък заедно със съпругата си Рахил Барак. След Освобождението обнародва пълен превод на „Илиада" и „Одисея". Бил директор на Пловдивската гимназия — 440, 486, 538.
Душанов законник — 47, 450, 455, 456, 539.
Дълбок дол край Сливен — 70.
Дълбоки, местност край Сливен — 70.
Дюлюв поток (Айвалъ дере) — 67.
Дядо Краюв чифлик край Сливен — 66.

Евгения, госпожа — 49.
Евксод, древен автор — 389.
Евлогия, сестра на Михаил Палеолог — 104.
Евмолп — 377.
Евренос бег — 402.
Европа — 9, 10, 30, 32, 35, 40, 44, 45, 77, 90, 95, 102, 103, 119, 149, 166, 167, 188, 189, 192, 226, 233, 234, 236, 238, 242, 254, 258, 260, 261, 272, 273, 283, 288—290, 292, 294—296, 300, 302, 306, 307, 314—316, 343, 347, 369, 376—378, 380, 381, 386—389, 394, 397—402, 406—408, 410, 417, 419, 424, 428, 450, 454, 458, 462, 463, 470, 496, 497, 499, 501, 503, 526, 528.
Европа Западна — 90, 287, 288, 290, 291, 319, 401, 424, 501, 528, 536.
Европа, Турска — 10, 55, 150, 172, 174, 229, 273, 275, 277, 287—289, 291, 316, 334, 388, 407, 462.
Европа Югоизточна — 536.
Евтимий, патриарх Търновски — 18, 21, 25, 26, 60, 63, 71, 129, 447, 489, 520.
Евтимов, Никола Сапунов (виж т.2) — 211—213, 216, 480, 481, 520.
Египет (Мъсър) — 45, 57, 62, 110, 227, 228, 369, 371, 377, 397.
Едеса — виж Воден.
Еди куле, в Цариград — 170, 349.
Екзарх, Александър Стоилов Бойолу (виж т.2) — 210, 211, 217.
Елада — виж Гърция.
Елена, град — 117, 183, 189, 297, 304.
Елена, княгиня, съпруга на Йоан Матей Басараб — 115.
Елена, съпруга на Иван Асен II — 448.
Елена, майка на Иван Асен II (монашеско име Евгения) — 19, 20, 58.

Елена, дъщеря на Иван Асен II — 58.
Елиян — 377.
Ем (Хемус) — виж Стара планина.
Емануил, зет на Иван Асен II — 129.
Емин ага, Еманджик, кърджалийски ръководител, от Хасково — 229, 231, 373.
Енгел, И., немски учен историк и статистик, проучвал миналото на Югоизточна Европа и въпроси на българското минало — 481.
Ени кьой (Ново село), Сливенско — 66.
Ени кюю, село край Босфора — 186.
Енос — 357.
Епаминондас, С. — 356.
Епиватес (Пейватос), на брега на Мраморно море — 19, 21, 115, 448.
Епир — 17, 75, 114, 243, 462, 473.
Епифаний, епископ велбъджски — 60.
Ерцеговина — виж Херцеговина.
Есхин — 243.
Етиопия — виж Абисиния.
Еузеб — 389.
Ефросина, съпруга на цар Светослав — 59.

Жабляк, в Черна гора — 310, 311.
Жеков (Жекович), Неофит — 355, 361, 362.
Железни врата (Демир капу), проход в Котленско — 407, 451.
Жеравна (Жеруна, Жерувна) — 53, 123, 190, 227, 439, 520.
Жечев, Панайот, учил медицина в Букурещ — 533.
Жечови, х. от Котел — 192.
Живков, Александър (Живкович) от Плевен, книжовник и приятел на Раковски. Починал през 1857 г., той бил оплакан от Раковски, който го смятал за млад многообещаващ родолюбец. Писал и стихотворения, Ал. Живков издал и един речник на чуждите думи в българския език — в предговора той изказва незагубили и днес стойността си мисли за нуждата от правилен български език — 443, 538.
Журнал дъо Константинопл, вестник — 278.

Завера от 1835 г. — 503, 528.
Загора в Епир — 72.
Загорье (Тракия) — 63, 116.
Зазар, митрополит овечки — 60.
Замойски, граф Владимир (виж т.2) — 275—277.
Западно море — виж Северно море.
Заратустра (Зарат, Зароастр) — 30, 31, 389, 410.
Зафириад, С. — 356.

Захари, митрополит червенски — 60.
Захара — виж Стара Загора.
Захариев, Христо — 356.
Зевс — 377, 389.
Зенд-Авеста — 379, 382.
Зекидис, Неофитос — виж Жеков, Неофит.
Земун — 99, 135, 456.
Зенон, император — 71.
Зета — 309, 313.
Зимарх (Зимар), илирийски славянин — 249.
Зинан бей — 121.
Златиев, Христо — 358.
Златица — 49, 50, 109, 140.
Златните врата в Цариград — 73, 77, 79, 127.
Златният рог в Цариград — 347.
Злостенье, местност в Котленско — 451.
Змеюви дупки, пещера и местност в Сливенско — 68—70.
Зографска българска история — 502, 522, 534.
Зонара — 137.
Золотов, Георги — 216.
Зороастр — виж Заратустра.
Зренище, връх — 65.
Зурта река — 392.

Ивайло (Бърдоква, Лахана), водач на селското антифеодално въстание в България през 1277—1280 г. Обединил селските сили, които повел на борба срещу татари и феодали, той бил провъзгласен в Търново през 1278 г. за цар. Убит от татарите — 415, 535.
Иван, католически капелан — 91.
Иван, син на Мичо (зет на Иван Асен II) — 104.
Иван Александър (Асен), български цар от 1331 до 1371 г. По време на управлението му се засилват феодалните сепаратистични стремежи. От юг постепенно напредват турците. За техния успех спомага сам Иван Александър, като разделя страната между синовете си Иван Срацимир и Иван Шишман. — 43, 46, 58, 59, 105, 106, 109.
Иван Асен II, български цар (1218—1241), син на Асен I. Свалил от престола Борил, той се изявил като отличен дипломат и издигнал България до едно от първите места в Европа по онова време. Възобновил българската патриаршия и осигурил независимостта на българската църква — 13, 16—26, 28, 30, 31, 55—58, 61, 62, 64, 65, 71, 82, 100, 104, 114, 129, 139, 416, 417, 448, 499, 521.
Иван Владимир — 15, 100.

Иван Калиман Асен — виж Калиман I.
Иван Михаил, цар — 106.
Иван Рилски, известен български отшелник, основал Рилския манастир. Почитан от народа като светия, той починал през 946 г. — 25.
Иван Иоан Срацимир — 107.
Иван Светослав — 107.
Иван Срацимир (Страцимир, Страшимир), български цар (1371—1396), управлявал Видинското царство. Син на Иван Александър от първия му брак. След битката при Никопол пленен от султан Баязид. С това Видинското царство престава да съществува — 50, 109, 110, 131, 403, 508.
Иван Шишман (Шишман), син на цар Иван Александър от втория му брак, той станал цар в Търново от 1371 до 1393 г. Положил големи усилия да спаси българската държава, но бил принуден да приеме да стане васал на султан Мурад I. Пленен след решителната битка при Никопол, той изчезва от историческата сцена — 47, 50, 59, 63, 102, 109, 131, 139, 226, 236, 268, 309, 393, 403.
Иван, син на Тодор Комнин — 17.
Иваница, участник в Заверата 1835 г. — 304.
Иванишко, убит от турците — 61.
Иванко, български болярин, убил през 1196 г. Асен I, след което избягал във Византия — 22.
Иванов, Атанас, следвал медицина в Букурещ — 533.
Иванов, Иван С. (виж т.2) — 424, 449, 518, 528.
Иванович, Георги, следвал медицина в Букурещ — 533.
Иванович, Петър (Ювановић) — 443.
Иванович, Сава (Јованович), котленец, установен в Турну Северин, близък приятел на Раковски. През 1862 г. той е член на Българското привременно началство в Белград. Улеснявал и материално почините на Раковски — 165, 469.
Игнатиев, граф Н.П., руски посланик в Цариград, играл огромна роля за освобождението на България — 528.
Игнатий — 29.
Игнатий, патриарх търновски — 59, 62.
Игнатий, митрополит търговищки във Влахия — 449.
Извор, с. в Халкидика — 267, 353.
Измит, град — 324.
Изток, баща на Юстиниан (Сабатий) — 249, 251, 342.
Иларион Макариополски (виж т.2) — 132, 189, 194, 197, 199, 200, 206, 216, 321, 333.
Иларион, митрополит фанариотски в Търново — 297, 298, 304.
Илиев, Стерю — 356.
Илирик (Аларик), древен български владетел — 49, 344, 392.

Илирия — 166, 247.
Илия, кочияш на султан Махмуд — 178, 179.
Имарет, джамия в Одрин (Михал бегова) — 130.
Индже войвода (около 1755—1821), български хайдутин, отличил се в началото като кърджалийски ръководител, по-късно застанал начело на голяма хайдушка чета и участвувал във въстанието във Влахия през 1821 г. Възпят в много народни песни като защитник на народа — 225, 227, 230—232, 372, 405, 525.
Индия (Индустан, Хиндистан, Сиптасинду) — 30, 34, 35, 38, 40—42, 65, 67, 68, 116, 129, 166, 226, 238, 247, 367, 376—381, 384, 388, 399, 408, 428, 431, 494, 496—498, 506, 524, 526, 536.
Инокенти II, папа — 90—92, 520.
Инокентий — 218
Иоан, патриарх търновски (1186 г.) — 100—103.
Иоан Матей Басараб — 115.
Ипек (Печ) — 168, 173.
Ипсиланти, Александрос (1792—1828), виден гръцки борец за свобода. Стигнал до чин генерал в руската армия, той застава начело на военните сили на гръцката организация „Филики етерия", преминава в Молдова и Влахия, като вдига въстание против османското господство. Разбит от преминалите Дунава османски сили, той забягва в Австрия, дето и умира — 195, 292, 423.
Ипсиланти, виден фанариотски род, дал много висши чиновници в османската империя — 265, 271.
Ипсиланти, Атанас — 173, 266, 352.
Ипсиланти, Йоан — 173, 266, 352.
Ипсиланти, Йоан (син на Атанас Ипсиланти) — 173, 266, 352.
Ирина, гръцка императрица — 74.
Ирина, съпруга на Иван Асен II, гъркиня — 114.
Ирина, съпруга на цар Михаил — 103.
Ирина, дъщеря на Михаил Палеолог — 104.
Ирина, съпруга на цар Иван Срацимир — 110.
Ирина, майка на цар Михаил, с монашеско име Ксения — 58.
Ирина, дъщеря на Теодор Комнин — 17.
Исак бей — 121.
Исар калеси, край Карнобат — 70.
Искър, река — 110.
Исмаил, град — 75.
Исмаил ефенди, търновски управител — 195, 196.
Испания — 277.
История славянобългарска на Паисий Хилендарски — 14, 26, 49—54, 71,

100—103, 109, 110, 129, 255, 344, 391, 392, 448, 454, 480, 488—490, 501, 502, 519, 520, 522, 534, 539.
Иступлений дервиш или въсточний въпрос, труд на Раковски — 454, 511, 522.
Исус Христос — 10, 20, 32, 34, 36, 52, 86, 91, 92, 98, 100, 103, 104, 107, 112, 113, 137, 139, 226, 242, 244—246, 337.
Исхомахос, Георги К. — 355, 357, 359, 361, 362.
Италия — 91, 141, 254, 274, 310, 311, 343, 404, 541.
Иустин — виж Юстин.
Ихтиман — 130—132, 148.
Ичера — 70.

Йерусалим — 121, 136, 245—247.
Йоаким, патриарх търновски — 60, 62.
Йоаким II, патриарх търновски — 62, 63.
Йоаким III, патриарх търновски — 62.
Йоаким, патриарх вселенски — 58.
Йоаким, пророк — 52.
Йоан, патриарх търновски — 14, 15.
Йоан Дука Ватаци — 56.
Йоан Екзарх, средновековен български книжовник, работил в края на IX и началото на X в. Написал редица трудове, най-известният от които е „Шестодневът". Заслужил за изграждането на литературния старобългарски език. — 29, 86, 238, 256, 451, 492.
Йоан Цимисхи, византийски император, превзел през 971 г. Преслав и завладял Североизточна България. Починал през 976 г. — 77, 79, 80, 93, 94, 120, 129, 167, 414, 415.
Йоаникий, патриарх търновски — 60, 62.
Йоаникий, архиепископ охридски — 60.
Йоаникий, епископ браничевски — 60.
Йоанович, х. Найден (1805—1862) от Пазарджик, близък на Раковски от Белград. Виден възрожденски книгоиздател и книгоразпространител. Обикалял из цяла България, той събрал и редица стари ръкописи. Един от тях— „История вкратце о българском народе" предал на Раковски — 392, 502.
Йованаки от София, участник в Заверата от 1835 г. — 304.
Йованович, Арсени — виж Арсени Йованович.
Йованович, Сава — виж Иванович, Сава.
Йонийски острови — 306.
Йония — 368.
Йончо, убит от турците — 61.
Йордан, х. от Елена, предател на Заверата от 1835 г. — 304.
Йордан, Ладислав, поляк — 277.
Йосиф, обручник — 52.

Йосиф, митрополит дръстърски — 60.
Йосиф Соколски (виж т.2) — 326—329, 530.
Йуда — 105.

Кавказ — 45, 226, 346.
Кавала — 228.
Кадъкьой, с. Русенско — 449.
Казаз-Артин — 33, 116, 130.
Казан, гр. в Русия — 206, 280.
Казанлък — 75, 196, 466, 530.
Казански университет — 109.
Казълов, Стоян от Котел — 192.
Калайдович, Константин Феодорович (1792—1832), виден руски езиковед и историк. Проучвал и делото на Йоан Екзарх — 238, 481.
Калвин — 33.
Калемегдан, в Белград — 452, 541.
Калиман I (побългарено унгарско име Коломан), син на Иван Асен II от брака му с унгарската принцеса Ана-Мария. Понеже бил малолетен, съпругата на Иван Асен II Ирина била негов регент. Български цар от 1241 до 1246 г., когато бил отровен. Известен и под името Иван Калиман Асен. — 58, 64, 104.
Калиник, митрополит червенски — 60.
Калиник, митрополит дръстърски — 60.
Каломан — виж Калиман.
Калофер — 175, 176, 178, 210, 216, 217, 232, 355, 466, 533.
Калоян (Йован, Иван), български цар от 1197 до 1207 г., брат на Петър и Асен. Изявил се като опитен дипломат и пълководец. Продължил делото на братята си, той издигнал България. Убит от заговорници при обсадата на Солун. — 13, 14, 21—25, 29, 30, 57, 82, 84, 85, 92, 94, 415, 416, 499, 504, 520, 535.
Калоян Дука, гръцки император — 62.
Каляджи — виж Иванов, Иван.
Каменица, река Сливенско — 70.
Кандия — виж Крит.
Канлиджи (виж т.2) — 541.
Кантакузин — 236.
Кантакузин, Йоан — 129.
Капиново, с. — 446, 486.
Каподистрия, Йоанис (1776—1831), виден гръцки деятел. От 1809 до 1827 г. бил на руска служба, стигнал до поста държавен секретар на външните работи. На 14 април 1827 г. избран за първи председател на новото временно гръцко правителство. Убит от заговорници. — 292.

Карагъозоглу, Тодор — 106.
Караджа, Константин — 358.
Караколю (Черни Колю), кърджалия — 230—232, 372.
Кантакузин, Матеса Палеолог, дъщеря на Андроник Палеолог (Мария) — 106.
Кантакузиновци — 106.
Каран, наследник на Атила — 242, 431.
Карафеиз — 229, 230.
Карвуна — 63.
Кардам, хан — 73.
Кариотин, Атан — 357.
Карловец — 140, 263.
Карловецки мирен договор от 1699 г. между „Свещената лига" (Русия, Австрия, Полша и Венеция и Османската империя) — това са поредица от договори, които бележат началото на упадъка на Османската империя. Договорите се подписват в Карловац, дн. Сремски Карловац, СФРЮ — 33, 524.
Карлово — 210, 466, 482, 508.
Карнобат (Караново) — 70, 230, 466.
Картаген — 244.
Касабов, Иван (виж т.2) — 469.
Каспийско море — 393, 398.
Кастриоти, Георги, известен и под името Скендер бег (1405—1468), легендарен вожд на албанския народ в борбата му за запазване на независимостта срещу настъпващите османски нашественици. Национален герой, възпят в народните песни. На него е посветен и труд на Григор Пърличев — 36, 148, 309.
Кастриоти, Иван — 309.
Катунска нахия в Черна гора — 316.
Катърджий, българско село до Одеса — 232.
Кедрин (автор) — 102.
Кератамара (Мара, Тамара, Кераца), дъщеря на Иван Александър, съпруга на султан Мурат — 46, 59, 106.
Кераца, майка на цар Иван Александър, с монашеско име Теофана — 59.
Кераца, дъщеря на Иван Шишман — 59.
Кескиневи, бр. (виж т.2) — 508.
Киев — 80, 412, 414, 512, 530.
Кишиловски, Анастас (виж т.2) — 481.
Киприан, митрополит ловечки — 60.
Кипър — 181, 368.
Кирамария, съпруга на цар Иван Шишман — 59.
Кириаку, Андон, брат на Драган Цанков — 88, 136.
Кирил, създател на българската азбука — 241, 242, 256, 257, 456, 498, 509.
Кирил, митрополит дръстърски — 60.

Кирил, епископ нишавски — 60.
Кирил, протосингел на вселенския патриарх — 194.
Кирил Лукарис — виж Лукарис, Кирил.
Киров, Георги — 355.
Кируларий, патриарх — 86.
Киряк (Гика), баща на Драган Цанков — виж Гика.
Киряку, Антон — виж Кирияку, Антон.
Киселев, ген. Павел Дмитриевич (1788—1872), руски държавен политически и военен деец, сторонник на умерени реформи. След Руско-турската война от 1828—1829 г. провежда преустройство на управлението във Влахия и Молдова, като изгражда модерна администрация — 303.
Кискинови, бр. — виж Кескинови, бр.
Китай (Чини Мачун) — 237.
Кичево — 63.
Кишелски, Иван (виж т.2) — 423, 507, 517, 535.
Кишинев (Кишново) — 439, 453, 455.
Клавдий Готски, император — 255, 344.
Климент Охридски — 256, 488.
Климент, Александрийски — 377.
Клисура — 466.
Клапка, Георг (виж т.2) — 275.
Клермон Феран — 81.
Кловис, френски крал — 88.
Клуцохор (Ново село, Кадъ кою) — 67.
Ключ българскаго язика, труд на Раковски — 502, 517, 538.
Княжевац — 466.
Княжески, Захари (виж т.2) — 481.
Ковачевич, архимандрит Стефан (виж т.2) — 218, 219.
Козяк, местност Котленско — 451, 508.
Койнов, Ставри х. Николов х., бивш капитан в българската доброволческа дружина по време на Кримската война. Той бил изпратен от Раковски да вдигне въстание в Търновско — 356, 470, 542.
Колед, бог — 238.
Колетис, Йоанис, виден гръцки борец за свобода, по-късно ръководител на франкофилската партия в свободна Гърция. Той пръв употребява термина „мегали идея" за политическите намерения на елинизма да претопи всички православни християни в Османската империя. По времето, когато е бил гръцки пълномощен министър в Париж, подпомагал Раковски, който се намирал в Марсилия — 532.
Колистен — 377.
Колишница, река — 66.
Колхида — 316.

Коминче, местност край Котел — 439.
Комнин, Алекси, византийски император — 31, 137, 258, 391.
Комнин, Димитър, син на Тодор Комнин — 17.
Комнин, Емануел, брат на Тодор Комнин — 17.
Комнин, Иоан — 137.
Комнин, Мануил — 137.
Комнин, Теодор — 16—18, 21, 25, 114.
Конеменос, турски посланик в Петроград — 325.
Константинов, Адаманд — 357.
Константинов, Димитър — 356.
Константинов, Н. — 357.
Константий, синайски патриарх — 106.
Константин, княз — 49.
Константин Багрянородни — 73, 114.
Константин, велик войвода (монашеско име Теодул) — 58.
Константин Велики, римски император от 306 до 337 г. Преместил в 330 г. столицата на империята в Цариград — Византион, наречен в негова чест Константинопол — 9, 114, 167, 249, 252—255, 342, 344, 407, 410, 426.
Константин водъ влашки, — 449.
Константин Драгош, византийски император — 140, 309.
Константин Копроним — 73.
Константин Погонат — 72.
Константин Тих (Константин-Асен), български цар от 1257 до 1277 г. Водил несполучливи войни с Византия. Убит по време на селското антифеодално въстание, водено от Ивайло — 58, 226, 415, 535.
Константин IV — 392.
Константину, М. — 356.
Контаров, йеродякон Дионисий, участник в църковните борби. Определен за видински митрополит, той бил отровен от фанариотското духовенство — 185, 186, 213, 424.
Копривщица — 210, 216, 466.
Кориник, местност край Котел — 451.
Коринт — 340.
Корица (Корча) — 63.
Корфу, остров — 312.
Космидия — 110.
Косово поле — 47, 49, 121, 130, 132, 309.
Костадин, х. — 357.
Костадин, син на цар Срацимир — 109.
Костадин войвода, беглербег — 148.
Костандинов, Г. — 357.
Костандин Драгош — виж Константин Драгош.

Костенец — 49, 131, 132.
Костур — 63.
Котел — 35, 54, 69, 114, 123, 127, 173, 175, 176, 185, 190—195, 198, 216, 227, 283, 299—302, 374, 407, 424, 440, 447, 448, 450, 451, 482, 484, 486,487, 524, 533.
Котор — 316.
Кошново, с. българско до Одеса — 232.
Кошут, Лайош (1802—1892), унгарски политически деятел. Организатор на борбата на унгарския народ по време на революцията от 1848—1849 г. След поражението на революцията емигрира, като живее и в Шумен (1849—1850). Участвувал в националноосвободителните борби на Гарибалди в Италия. Починал в Торино — 275.
Крайова — 456.
Крали Марко — виж Марко Кралевич.
Кратко разсъждение върху тъмния и лъжовния..., труд на Раковски — 167, 456, 484, 515, 522.
Крим (Къръм, Кимерически Възпор) — 150, 232, 393.
Кримска война, 1853—1856 г. — 484, 497, 528, 535.
Крит (Кандия) — 32, 304, 368.
Крум, български хан от 803 до 814 г. Присъединил към българската държава областта на София, а през 811 г. разбил византийците и взел в плен император Никифор Геник. Опитен държавник и военачалник, той издал закони, които заменят българското обичайно право. В тях Раковски вижда доказателство за високата култура на българите по-онова време — 38—40, 42, 73, 74, 117, 119, 129, 130, 241, 242, 254, 417, 450, 493, 494, 498, 505.
Круси, в Черна гора — 529.
Круя (Кроя), в Албания — 36, 148, 407.
Кръстович, Гаврил (виж т.2) — 144, 146, 147, 149, 150, 216, 481, 523.
Ксантус Лидийски, V в. пр.н.е., автор — 389, 534.
Ксенофонт — 340, 482.
Кубанка, българско село до Одеса — 232.
Кубрат (Орбат), хан — 381, 392, 395, 444, 497.
Кузен, М.В. — 376.
Куриер д'Ориан, (виж т.2) — 278.
Куру чешме, в Цариград — 186, 203, 482, 524.
Куталянос, патриарх — 160.
Кутелка, връх — 68.
Кушанцалъ, кърджалийски водач — 229, 232.
Кчево в Черна гора — 311.
Кълугърен (Калугерово), във Влахия — 110.
Кюпрюлъ (Кюпюрли), везир — 237, 310.
Кюстендил (Велбъдж) — 63, 216.
Кючюк Ахмед, кърджалия — 374.

Кючюк кюю, при Цариград — 177.

Лада — 225.
Лаерт, бог — 389.
Лазар, от евангелието — 225, 226.
Лазар, евхантски — 49.
Лазар, княз сръбски — 47, 49, 309.
Лазаревич, Никола поп — 54.
Лайпциг (Липиска) — 11, 166.
Ламартин, Алфонс дьо (1790—1869), френски поет, историк и политик. Посещавал и България по време на дипломатически мисии в Османската империя. Критикуван от Раковски за неточно представяне на действителността, в интерес на султанската администрация — 443, 481, 487, 538.
Ламберт, хотел в Париж, в който след 1830 г. се настаняват полски емигранти, начело с княз Адам Чартористи. Представлявал дясното крило на полската емиграция, той станал проводник на антируската политика. Името „Хотел Ламбер" станало синоним на полско министерство на външните работи, на средище за организирана борба срещу царска Русия — 527.
Лариса — 167.
Ласкар, византийски владетел — 17.
Лаудон, Маргрисия (виж т.2) — 515.
Лахитис, В. — 357.
Левкиас (Белчо) — 269.
Левски, Васил — 511, 543.
Лежан, Г., френски учен-славист — 396, 481, 534.
Леон, византийски император — 249, 250, 255, 342, 344.
Леонидас, герой от древността — 254.
Леонтий, преславски патриарх — 59, 63.
Леонтий, средецки митрополит — 60.
Леополд I, император — 33.
Летница, с. Търновско — 120, 130.
Лешанска нахия в Черна гора — 316.
Лион, град — 391.
Липиска — виж Лайпциг.
Литва — 115.
Ловеч — 60, 63, 132, 158, 466.
Лолио, Г. Дим. — 99.
Лонгин, митрополит ловечки — 60.
Лондон — 325.
Луи Филип, френски крал (1830—1848). Управлявал в интерес на едрата буржоазия. Свален от Февруарската революция през 1848 г. — 294.
Лукарис, Кирил (1572—1638), цариградски вселенски патриарх, борил се против

католицизма и униятството, проявил готовност за известни реформи — 32.
Лукиян — 377.
Луми дял, гора на североизток от Котел — 451.
Лутер, Мартин (1483—1546), родоначалник на Реформацията, основател на протестантското лутеранство. Превежда библията на немски език, което изиграва голяма роля за развитието на единен немски книжовен език — 33.
Лъв, преславски митрополит — 60.
Лъв, кардинал, католик — 24, 25.
Лъв, император византийски — 72—74.
Лъв VI, византийски император — 74.
Лъв Фока — 74.
Любович, бей — 310.
Лякопулос, Стериос — 356.
Лясковец, град — 447, 486.

Мавриди, Иван Г. (виж т.2) — 442, 483, 487, 538.
Мавро Орбини (Мавробир), славянски историк, трудовете на когото са използувани от Паисий Хилендарски при написването на „История славянобългарска" — 53.
Магарешка река, край Сливен — 66.
Мадемджия, Димитър — 357.
Макарий, йеромонах — 53.
Макарий, преславски митрополит — 60.
Макарий, търновски патриарх — 59, 62.
Македония — 47, 71, 74, 75, 80, 88, 110, 121, 136, 166, 168, 243—246, 248, 254, 267, 278, 319, 353, 363, 378, 415, 462, 467, 494, 506, 530, 531.
Македония, древна — 9.
Максим Райкович — виж Райкович, Максим.
Максимилиан Еркул, император — 255, 344.
Мала Азия — 47, 48, 72, 73, 116, 130, 233, 234, 237, 368, 393, 397, 398, 407, 419, 497.
Мала Влахия (Олтения) — 456.
Малешков, Йоаким — 514.
Малорусия — виж Украина.
Малък Самоков в Тракия — 43.
Мамарчев, Георги Стойков Буюклю (1786—1846), вуйчо на Георги С. Раковски. Български революционер, участник в руско-турските войни от 1806—1812 и 1828—1829 г. Опитал се да организира народно въстание след подписването на Одринския мирен договор, той бил задържан. По-късно бил комендант на Силистра. Взел участие във Велчовата завера от 1835 г., но бил

заловен и заточен до смъртта си — 195, 299—301, 303, 304, 425, 481, 493, 502, 529, 535.
Манасиева летопис — 80.
Манастирска река, край Сливен — 67.
Ману — 38, 40, 41.
Манюв, Васил х. — 356.
Маратон — 347.
Маргарит, учител в Търново — 183.
Марино поле, в Търново — 25, 115, 129, 265.
Маринов, Коста — 87.
Марица, дъщеря на княз Стефанаки Богориди — 213.
Марица, река — 109.
Маричино градище, стара крепост край Сливен — 67.
Мария, гъркиня в Котел — 191.
Мария, гъркиня, племенница на Михаил Палеолог — 104.
Мария, съпруга на цар Петър, византийка — 75.
Мария, съпруга на цар Светослав Тертер — 59.
Мария, внучка на Роман — 78.
Мария Тереза — 97.
Марко, митрополит месемврийски — 60.
Марко, митрополит преславски — 19, 20, 448.
Марко Кралевич (Крали Марко), феодален владетел в Македония с център гр. Прилеп. Станал турски васал, той загинал в сражение край гр. Крайова, в Олтения. Възпят като легендарен герой в стотици народни песни — 36, 43, 49, 109, 148.
Марковица, старо село край Сливен — 66.
Марс (Бедая), бог на войната — 255, 344.
Марсили, Луи Фердинанд, граф на австрийска служба, пътувал през 1690 г. в Османската империя като представител на император Леополд I. Наблюденията си описва в книга, където се споменава и за българското население — 33—35.
Марсилия — 524, 532.
Марциян, император — 255, 344.
Масленик — виж Добрюв рът.
Матей, фанариотски митрополит в Самоков — 160.
Матей, фанариотски митрополит в Търново — 159.
Матеювци, х., от Котел — 192.
Мати Болгария, труд на Неофит Бозвели — 197, 446, 524.
Махмуд II, султан (виж т.2) — 33, 116, 155, 174, 176, 178, 180, 213, 269, 272, 275, 295, 296, 303, 305—307, 369, 371, 452, 502.
Махмуд паша, началник над шивачите в Цариград — 176, 179.
Махмуд паша Бушатли, втори син на албанския феодален владетел Мехмед

паша, застанал начело на борбата против централната власт в Цариград след отравянето на брат му Мустафа Бушатли. Водил дълги години успешни борби против силите на Високата порта, обединил голяма част от албанските земи, той пада убит при сражение срещу черногорците през 1796 г. След смъртта му султанът възстановил властта си над Шкодренския санджак — 311.

Мегали идея, национална гръцка програма, според която всички православни в Османската империя следва да се претопят в елини — 267, 271, 289, 318, 340, 363, 503, 527, 532.

Мегара — 426.

Медакович, д-р Данило (виж т.2) — 445, 487.

Медина — 122.

Мека — 122.

Мелетий, митрополит ловечки — 60.

Мелетий, митрополит преславски — 60.

Мелник — 167.

Месемврия — 63, 105, 106.

Месецослов — възрожденско периодично издание с литературен характер. Появили се два тома — за 1857 и 1859 г. Редактори били Димитър Мутьев и Драган Цанков. В материалите, поместени в изданието, има и исторически статии на Драган Цанков, които Раковски смята за прокатолически — 452, 459, 521.

Методий, създал заедно с брат си Кирил българската азбука — 241, 242, 256, 257, 456, 498, 509.

Мехадия — 66.

Мехмед паша от Ревандъз — 371.

Мехмед паша, убит от черногорците в сражение — 529.

Мехмед Али паша (виж т.2) — 189, 228, 272, 294, 306, 371.

Мехмед Емин Али паша — 144.

Мизия (Месия, Нагорье) — 106, 116, 254, 343, 392, 396, 531.

Миконос, остров — 31.

Миладинов, Константин (виж т.2) — 527.

Милер, Макс — 379.

Милош Копилич, убил султан Мурат I — 122.

Мирчо, войвода влашки (Димитри Загорски) — 47, 48, 109, 115, 148, 149, 174, 226, 237, 268.

Митровица, град — 255, 344.

Михаил, х. (х. Михал) български участник в борбата на гърците за освобождение, смятан за един от ръководителите на българските доброволци — 438.

Михаил, чичо на Раковски — 195.

Михаил, богомил — 56.

Михаил, брат на Калиман — 58.

Михаил II Асен — 100, 103, 104, 105.

Михаил, син на цар Иван Александър — 105, 109.

Михаил, син на Иван Асен II — 104, 106.

Михаил, син на Константин Тих — 104.

Михаил, син на цар Симеон — 104.

Михаил — виж Борис I, княз български.

Михаил, византийски владетел — 17.

Михаил III, византийски император — 255.

Михаил Дука — 97, 129.

Михаил, х. Златю — 359, 361.

Михаил Палеолог — 47.

Михайлов, Ел. — 356.

Михайлов, Йордан — 356.

Михайлов, Сава — 357.

Михайлов, Х.З. — 355.

Михал, х. — виж. х. Михаил.

Михал бег, войвода — 43, 130—132, 148.

Мичо, зет на Иван Асен II — 104.

Модруш, град — 77.

Моисей, пророк — 389.

Мокра — 63.

Молдова (Молдавия, Богданско) — 81, 108, 115, 141, 151, 172—174, 232, 244, 254, 262, 267—269, 302, 303, 306, 430, 437, 448, 449, 462, 464, 524, 527, 528.

Молдовлахия (виж и Румъния) — 220, 398.

Молица — 63.

Монастир — виж Битоля.

Монастир Габровски — 326, 328.

Монастир йезуитски на Галата в Цариград — 24.

Монастир Добровецки — 15, 151.

Монастир Зографски „Св. Георги“ — 7, 151, 264.

Монастир Лесковски — 188, 204.

Монастир Рилски — 151, 218.

Монастир Сан Бенедето в Цариград — 206.

Монастир Света Тройца — 231.

Монастир Хилендарски (виж т.2) — 197, 204, 205.

Мора — виж Пелопонес.

Морава, река — 105, 116.

Морава, Горна, област в Чехия — 130.

Морачи и Робци, нахия в Черна гора — 316.

Морея — виж Пелопонес.

Моровенов, Гаврил Л., търговец в Цариград, взимал участие в църковната бор-

ба, бил настоятел още на първата българска църква през 50-те години на XIX в. — 210, 216.
Москва — 95, 112, 239, 454, 520, 521, 539.
Мосхов, Сава — 356.
Мохамед — 45, 111.
Мохамед I, султан — 110, 131, 132, 140.
Мохамед II, султан (Завоевател) — 140, 141, 147, 149, 261, 347.
Мохамед IV, султан — 235.
Мраморно море — 115.
Мудания, с. — 193.
Мурат I (Амурат, Амири), султан от 1362 г. до смъртта му през 1389. Сложил начало на османското господство на Балканите. Организира еничарския корпус. Убит след Косовската битка — 45—47, 49, 59, 105, 109, 121, 122, 129, 130—132, 236.
Мурат II, султан — 131, 132.
Мурзакевич, Николай Никифорович (1806—1883), виден руски учен, автор на една от първите български библиографии. Близък приятел на Априлов, от когото взел и задържал в себе си жеравненския препис на Паисиевата история. Бил професор в Одеса — 26, 123, 455, 502, 520, 539.
Муса, султан — 49, 50, 109, 110.
Муса, син на Баязид — 140, 237.
Мустафа III (1717—1774), султан от 1757 г., баща на Селим III — 140, 173, 266, 352.
Мустафа IV, султан от 1807 до 1808 г. — 370.
Мустафа паша, видински управител — 192, 193, 196.
Мустафа Байрактар (1765—1808), първоначално помощник на русенския аянин Трестениклиоглу, след убийството на последния го наследил в Русе и постепенно се издига като една от най-видните политически фигури в Османската империя през началото на XIX в. Взел участие в борбите между различните провинциални управители, след избухването на Руско-турската война от 1806—1812 г. той подкрепя Високата порта. По-късно, след свалянето на 28 май 1807 г. на султан Селим III и възшествието на султан Мустафа IV, Мустафа Байрактар влиза с войските си в Цариград и фактически поема властта. Настроил против себе си полунезависимите феодали, той става жертва на преврат и сам пада убит. Ударът върху еничарите обаче, нанесен от Мустафа Байрактар, е силен, той позволява 18 години по-късно султан Махмуд II да унищожи тази средновековна институция — 228, 369—371.
Мустафа паша Шкодренски — 371.
Мусурос, фанариот, турски посланик в Лондон — 325.
Мутев, Димитър — 521.
Мъглен — 63.

Мъсър — виж Египет.

Нагорье — виж Мизия.
Надежда, замислен от Раковски вестник — 490.
Найден, х. — виж Йоанович, х. Найден.
Наполеон I (виж т.2) — 14, 141, 316, 369.
Наполеон III (виж т.2) — 315.
Натанаил Зографски (виж т.2) — 15, 151, 481, 486, 509, 519.
Наум, ученик на Кирил и Методий — 256.
Начович, Григор (1845—1920) от Свищов, на младини бил приятел и почитател на Раковски. През 1866 г. става ръководител на Свищовския революционен комитет. Разкрит, през 1867 г. забягва в Румъния. Присъствува на погребението на Раковски, което и е описал. Грижил се за посмъртното издаване на „Българските хайдути". По-късно минал на десни позиции, но запазил светъл спомен за Раковски — 534.
Невесина — 313.
Неделкович, Илия — 210.
Ненов, Димитър — 356.
Неофит Бозвели (виж т.2) — 175—179, 183—185, 187—189, 194, 197, 198, 202—207, 213, 423, 424, 446, 482, 485, 489, 504, 524, 530, 538.
Неофит Дука — 55.
Неофит Рилски (виж т.2) — 213, 216, 445.
Неофит, митрополит червенски — 60.
Неофит търновски (виж т.2) — 157, 183—185, 187, 188, 193, 199, 200, 202—205, 207.
Неповинен българин, труд на Раковски — 511, 524.
Несебър — виж Месемврия.
Нескович, Атанас, издал „История на славенобългарския народ" из Историята на Й. Райч — 28, 481, 520.
Никанор, патриарх руски — 425.
Никея — 17.
Никита Хониат (Хонский) — 11, 129, 488.
Никифор, император — 73.
Никифор Григорас — 21.
Никодим — митрополит месемврийски — 60.
Николаев, Атанас, следвал медицина в Румъния — 533.
Николаев, Венко, следвал медицина в Румъния — 533.
Николаев, Начо, следвал медицина в Румъния — 533.
Николаевич, Константин — 122.
Николаевск (Николаево) — 232.
Николай I, руски император — 218, 300, 301, 311.
Николай I, папа — 28—30, 39, 119, 241, 257, 390, 450, 493, 520.

Николай Мистик, цариградски патриарх — 411.
Николай, патриарх александрийски — 57, 62.
Николаидис, Н.Д. — 356.
Николов, х. Димитър х. Асенов от Сливен, виден български революционер, загинал геройски на връх Бузлуджа. Близък на Раковски, той взима дейно участие в революционните планове на великия българин — 356, 509, 528.
Николов, Райчо (Капитан Райчо, 1840—1885), български революционер, участвувал в Сръбско-турската война от 1876 г. и в опълчението през Руско-турската война. Убит при провъзгласяване на Съединението в Пловдив — 282, 528.
Николов, х. Тодор — 357.
Никопол — 13, 48, 130, 132, 149, 174, 237.
Никопол при Арта в Гърция — 75.
Никшич — 312, 313.
Нил река — 377.
Нинус, древен владетел — 389.
Ниш — 252, 255, 342, 344, 407, 467.
Нобили, Роберт, йезуит — 113.
Нова Загора — 466, 533.
Нови пазар в Сърбия — 313.
Нови Сад — 75, 83, 221, 426, 437, 440, 445, 449, 453, 484, 486, 487, 535.
Ново бърдо — 49, 110.
Ново село в Халкидика — 267, 353.
Новоселска река, край Сливен — 67.
Ньегоши в Черна гора — 505.
Няколко речи о Асеню първому... — 236, 274, 456, 479, 484, 493, 502, 507, 508, 518, 519, 521, 522, 527, 534, 535, 539, 540.

Одеса — 8, 83, 95, 123, 130, 206, 213, 218, 232, 305, 329, 423, 424, 427, 432, 433, 452, 455, 457, 461, 462, 465, 482, 484, 502, 518, 520, 521, 523, 530, 531, 535, 536.
Одрин (Едрене) — 16, 17, 21, 23, 25, 34, 35, 47, 71, 73, 74, 79, 80, 110, 130, 167, 169, 171, 234, 261, 263, 270, 300, 348, 350, 414, 416.
Одрински мирен договор от 1829 г. (виж т.2) — 174, 175, 274, 292, 295, 301, 303, 307, 322, 423, 425, 503, 524, 528.
Олга, майка на княз Светослав Киевски — 414.
Олимп — 320.
Омер паша Латаш (Юмер — виж т.2) — 282, 311—313.
Омир — 11, 45, 238, 368, 429.
Опит българскаго язика — труд на Раковски — 83, 114, 119.
Оран, местност в Котленско — 451.
Орбат — виж Кубрат.
Оркан, султан — 47, 233, 234, 236.

Орлов кладенец (Куш бунар) — 67, 68.
Ормуз, бог (Арамъзд) — 389.
Орфей — 378.
Оршова (Рошава) — 66.
Осман, султан — 233.
Осман Пазар (Омуртаг) — 195, 302.
Осман Пазвантоглу — виж Пазвантоглу, Осман.
Отговор на богословская гръцка брошура — труд на Раковски — 525, 526.
Отон, гръцки крал (виж т.2) — 531, 532.
Оума, индийска богиня — 384.
Охрид (Юстиниана) — 17, 27, 49, 63, 64, 94, 101, 139, 151, 167, 168, 173, 242, 249, 256, 257, 263—266, 347, 348, 351—353, 392, 415, 449, 485, 488, 514.
Охридска българска архиепископия — 144, 147, 148, 173, 526, 530, 531.

Павел, апостол — 137, 166, 240, 245—248, 252, 256, 327, 498, 526.
Павел, епископ католик — 26, 28, 33, 84, 86, 87.
Павел Самосатски — 34—36.
Павликяни — 28, 29, 31—35, 273, 274.
Павлов, Димитър (Павлович, 1834—1911), брат на художника Николай Павлович, следвал медицина във Виена. Станал член на Българското привременно началство в Белград през 1862 г. По-късно интересни негови спомени за Раковски били записани от д-р Кръстю Раковски — 469.
Павлович, Николай Христакиев (1835—1894) виден български художник, един от най-значителните български портретисти. Илюстрирал книгата на Раковски „Няколко речи о Асеню първому..." (1860). Той ратува за създаване на българско художествено училище. Оставил редица ценни картини, влезли в златния фонд на българското изкуство — 519, 520, 540.
Павлович, Христаки (1804—1848), български просветен деятел, баща на Димитър и Николай Павлович. Учител в Свищов, където превърнал елинското училище в славянобългарско. Между другите учебни книги издава и „Царственик или история българская" (1844) — първото печатно издание на „История славянобългарска" на Паисий Хилендарски — 480, 502, 519.
Пазарджик — 324, 325.
Пазван Омер ага, баща на Пазвантоглу — 371.
Пазвантоглу, Осман, (виж т.2) — 228, 232, 369—375, 423, 501.
Паисий Пловдивски — 322, 324, 325.
Паисий Хилендарски от Банско, автор на безсмъртната „История славянобългарска", в която с неотразима жар защищава правото на българския народ да се развива културно и политически, наред с другите народи. Паисий Хилендарски описва славното минало на българите, техните добродетели, високата им за времето култура. С преписите и преправките (над 50 на брой) „История славянобългарска" упражнява огромно влияние върху бъл-

гарското общество — 26, 36, 50, 53, 65, 71, 101, 102, 129, 130, 423, 454, 480, 489, 495, 501, 502, 520, 539 (виж и „История славянобългарска").
Палаузов, Константин Н. (виж т.2) — 55, 457.
Палаузов, Николай Христофорович (виж т.2) — 55, 457.
Палаузов, Спиридон (виж т.2) — 55, 64, 447, 455, 481, 492, 515, 520, 539.
Палаузов, Христофор Н. — 424, 520.
Палеолог — 11, 32.
Палеолог, Андроник — 106.
Палеологовци — 31, 106, 166.
Палестина — 57, 62.
Памир — 378.
Панайотов, Теодор — 356.
Панарет, търновски фанариотски митрополит — 203, 207.
Панариос, Иоан — 356.
Паничище, местност край Сливен — 66.
Панов от Търново — 471.
Панония — 254, 255, 343, 344.
Пантелеймон, отец — 75, 440.
Пападопулос Вретос, Андреас — виж Вретос, Андреас Пападопулос.
Пападопулос, Х. — 356.
Папазоглу, х Никола — 356.
Папаригопулос, Константин, виден гръцки историк. Критикуван за увлеченията си от българските възрожденци — 345.
Парашкевов, Алеко, следвал медицина в Букурещ — 533.
Париж — 95, 121, 150, 199, 259, 276, 277, 315, 318, 329, 377, 401, 464, 465, 501.
Парижки договор от 1856 г. (виж т.2) — 219, 232, 272, 276, 320.
Партений, митрополит месемврийски — 60.
Партений, митрополит средецки — 60.
Паскевич, Иван Феодорович (1782—1856), руски военачалник. По време на Кримската война бил главнокомандуващ на руската придунавска армия. В това си качество разпространил прокламацията до българския народ, в която между другото се казвало, че е „настанало време с общи усилия да се борим за вашето съществуване". Тази прокламация била отпечатана на български език — нея Раковски е чел — 281, 427.
Патри, Никола — 356.
Патриаршия вселенска (Фенерска, цариградска — виж т.2) — 142, 143, 147, 155, 169, 178, 179, 184, 185, 189, 196—198, 202, 203, 211, 218, 219, 264, 270, 271, 274, 321, 322, 331, 333, 345—347, 458, 496, 498, 503, 504, 523, 524, 526—528, 530, 531, 533, 535, 536.
Паша капусу, затвор в Цариград — 197.
Пашкевич, И.Ф. — виж Паскевич, И.Ф.
Певка, остров — 255, 344.

Пелла (Бела), столица на Александър Македонски — 398.
Пелопонес (Мора, Морея) — 9, 73, 243, 253, 269—271, 408, 426, 429, 527.
Пенев, Боян — 514.
Пенчев, Стефан, следвал медицина в Букурещ — 533.
Пенювич, Стефан Ахтар (1806—1860), известен и под името Стоянчо Ахтарина, заслужил обществен деятел от Търново. Пръв български колекционер на старини, ръкописи и монети. Той притежавал и един препис от „История славянобългарска", упражнил силно влияние над П.Р. Славейков. Той намерил и „Синодик царя Борила". Стефан Ахтар участвувал и в обществените борби на страната на народа. Поддържал близки връзки с Раковски до смъртта си — 507, 508.
Пера (Бейоглу) в Цариград — 186.
Периклис — 254.
Персия (Иран) — 45, 377.
Перун, бог — 238, 255.
Петербург — 521.
Петка, света — 18, 19, 21, 26, 447, 448, 489, 520.
Петко, свещеник — 75.
Петров, Иван х. — 455.
Петров, Иоан — 357.
Петров, Киро х. от Котел. Поддържал връзки с Раковски — 455, 539.
Петрови, братя Киро и Иван х. — 453.
Петров, д-р Рашко от Копривщица, през 1862 г. бил лекар на Българската легия на Раковски, станал и член на Българското привременно началство в Белград. През 1868 г. Васил Левски му подарява своя снимка и изпраща чрез него свои писма — 469.
Петров, Ставро. — 356, 357.
Петрович, Аверкий, дякон от Сопот, автор на няколко книги с религиозно съдържание. Завършил семинарията в Белград и Духовна академия в Киев. Поддържал близки връзки с Раковски. През 1873 г. избран за Врачански епископ; напуснал поста наскоро след това поради партийни дрязги. Починал през 1878 г. в Цариград — 518.
Петрович, черногорска фамилия — 310, 316, 505.
Петрович, Даниил — 315.
Петрович, Мирко (виж т.2) — 312, 313, 317.
Петрович, Никола, княз черногорски (виж т.2) — 315, 318.
Петрович, Петър, черногорски владика — 311.
Петроград — 8, 55, 165, 166, 325, 463, 465, 492.
Петър I, син на Симеон, български цар от 927 до 970 г. Слаб и безволев, при него България запада. Критикуван от Раковски, че внесъл византийски нрави в страната, с което я отслабил. По негово време се появява богомилството — 70, 75, 79, 80, 92, 94, 129, 139, 167, 412—414.

Петър, брат на Асен I — 11, 14, 15, 22, 23, 30, 80—82, 84, 94, 100—102, 129, 168, 415, 416, 488, 499.
Петър Велики (виж т.2) — 310, 425.
Петър, апостол — 22, 86, 91, 92, 97, 111, 141, 159, 161, 327, 344.
Петър, богомил — 56.
Петър, капитан, брат на патриарх Куталянос — 160.
Петър Пустинник — 81.
Печ (Ипек) — 263—265, 347, 351—353.
Печка архиепископия — 147, 526.
Пий VII, папа — 141.
Пий IX, папа (виж т.2) — 271.
Пиколо, Никола (виж т.2) — 269.
Пиколо, Теохар Савович от Търново, племенник от сестра на д-р Никола Пиколо. Раковски го укорява за това, че пишел само на гръцки език и е работил за просвещението на гърците. Следвал в Париж със съдействието на Ч. Чайковски, по-късно взел участие и в църковните борби, но без особени успехи. Починал от холера в родния си град през 1848 г. — 199, 200.
Пилат Понтийски — 245, 246.
Пиперско, нахия в Черна гора — 316.
Пиронковец — местност край Сливен — 66.
Плака, в Атина — 357, 359.
Платон — 340, 376, 389.
Плевен — 130.
Плешивица, местност в Котленско — 451.
Плиний, римски автор — 389, 534.
Пловдив (Филипопол) — 33—35, 63, 80, 97, 176, 188, 195, 209, 212, 216, 270, 274, 320, 322, 324, 466.
Плоещ — 53.
Подгорие в Тракия — 71, 123, 124, 226.
Подгорица в Черна гора — 311.
Подхайски, поляк — 277.
Пожаревачки договор — 352.
Показалец, труд на Раковски — 42, 65, 68, 83, 116, 117, 120, 127, 227, 368, 485, 517, 521, 522.
Полша — 278, 325.
Померания — 392, 394.
Помона (Помяна), етруско божество — 119, 120, 130.
Попов, Киро, следвал медицина в Букурещ — 533.
Попов, Черню — 540.
Попович, Васил (Папазов), котленец, близък на Раковски, настоятел на „Дунавски лебед" в Турну Северин — 165.
Попович, Костаки (виж т.2) — 483.

Попович, Райно (виж т.2) — 190, 482, 514.
Попович, Стойко Събев (Папазоглу), баща на Георги Раковски, взел дейно участие в народните борби в Котел като предводител на народа против чорбаджиите и гръкоманите. Пострадал, той бил хвърлен в затвора по техни интриги, откъдето излязъл след три години, но вече с разклатено здраве. Раковски се възхищавал от желязната воля и огнения патриотизъм на своя баща — 193—199, 524.
Попович, Тодор от Габрово — 471.
Попово, с. Карнобатско — 230.
Порфирий, епископ браничевски — 60.
Порфирий, варненски фанариотски митрополит — 193.
Потие, С. — 377.
Прага — 107, 108.
Предвестник Горскаго пътника, труд на Раковски — 442, 454, 511.
Преслав — 20, 27, 28, 43, 59, 60, 63, 71, 92, 94, 158, 167, 193, 198, 241, 242, 255—257, 390, 407, 410—415, 451, 511.
Преславски двор — 10.
Преспа — 94, 139, 167, 415.
Прилеп — 17, 43, 63.
Принцови острови (Принкипо) — 179.
Пробий, император — 255, 344.
Прогледец, връх — 65, 66.
Проданко, протокелиот — 58.
Прокл, квестор в Цариград — 250.
Прокоп, византийски автор — 249—253, 343.
Първати, индийска богиня — 69.

Разбойна, гора край Котел — 35, 439, 482.
Разговор о българскому свещеному въпросу..., труд на Раковски — 526.
Разград — 67, 228, 283, 372—374, 466.
Райкович Максим (виж т.2) — 188.
Райнов, Теофан (виж т.2) — 508.
Райнови, х. от Котел — 192.
Райч, Йован (1726—1801), виден историк, автор на четиритомна „История на разни славянски народи, най-вече българи, хървати и сърби" (1794—1795). Българската история е поместена в т. I на труда му; тя била преведена и на руски език и издадена в Русия през 1823 г. — 28, 102.
Райчов, Христо, следвал медицина в Букурещ — 533.
Раково, стар град Котленско, изгорен и изчезнал — 127.
Раковски, Георги Стойков (Сава Стефанидис — за себе си) — 195—198, 203, 216, 365, 432, 433, 443, 445, 446, 454, 457, 469, 470, 479, 480, 524, 525.
Ралли, Г.А. — 138.

Рамиски, Иоан — 358.
Рангавис, Ал. — 358.
Рангавис, Константин — 358.
Ранов, Константин (виж т.2) — 216.
Ранов, Петър, емигрант в Белград, поддържал близки връзки с Раковски — 437, 537.
Расидеску, Стефан (виж т.2) — 375, 530.
Рауф паша — 196.
Рачински, Александър Викторович, (виж т.2) — 197.
Рашеев, Васил (виж т.2) — 455, 457.
Рашеев, Николай Вас. (1821—1907) от Габрово, един от основателите на Одеското българско настоятелство. Изпълнител на завещанието на Василий Априлов, попечител на Габровското училище — 539.
Рашид паша, реформатор (виж т.2) — 196, 199, 200, 307, 454.
Рашит Мехмед паша — 193.
Ревандъз — 371.
Река, нахия в Черна гора — 314, 316.
Реньерис, Маркос (виж т.2) — 319, 530.
Речица, река в Сливенско — 70.
Риза бей, по-късно паша — 178, 179.
Риза паша, реформатор — 182, 276.
Ризман бей — 310.
Рим — 9, 18, 22—25, 28, 33, 85, 88, 91, 94, 112, 119, 136, 141, 241, 243, 245, 255, 257, 274, 326, 328, 341, 342, 344, 345, 377, 407, 408, 410.
Римска империя, Западна — 387.
Рифат паша — 211.
Робер, Сиприен (виж т.2) — 296—298, 481, 528, 529.
Родопи (Рудопска планина) — 42, 43, 72.
Родосто — 74.
Роман, син на цар Петър — 80, 94, 120.
Роман, син на Константин Багрянородни — 114.
Роман, патриарх търновски — 60, 62.
Роман, император византийски — 75, 78.
Роселика глава, в Черна гора — 313.
Ростислав, мачвански бан — 104.
Рошава — виж Оршова.
Румания — виж Тракия.
Румелия — виж Европа Турска.
Румъния — 292, 295, 329, 337, 341, 351, 363, 529, 531, 543 (виж и Молдовлахия).
Русе (Рухчук, Русчук) — 54, 196, 228, 282, 283, 334, 336, 369, 443, 455, 465, 467, 483, 487, 507.
Русия — 8, 90, 95, 108, 140, 165, 172, 174, 193, 197, 206, 210, 218, 219, 232, 258,

270, 271, 274, 275, 281—283, 288, 289, 292, 296, 300 303, 310, 322, 329, 351, 354, 375, 406, 417, 418, 423—426, 444, 453, 456, 462, 467, 492, 498, 501, 502, 504, 505, 528—530, 540, 542, 543.
Русия, Южна — 115.
Русские ведомости, вестник — 165, 523.

Сабария (Сарвар), гр. — 255, 344.
Сава река — 55, 255, 256, 344.
Сава Бинбаши, участник във Филики етерия — 423.
Сава, епископ белградски — 60.
Сава, митрополит преславски — 60.
Сава, Дим. — 357.
Сакар баир, край Сливен — 70.
Саламин — 347.
Сами паша — 313.
Самоков — 49, 50, 131, 216, 466.
Самосат, град в Сирия — 36.
Самуил, български цар от 997, до 1014 г. Първоначално заедно с братята си Давид, Моисей и Аарон, а по-късно сам укрепва и разширява българската държава. Води упорита борба срещу византийците, които, водени от Василий II, успяват да се наложат след сражението при Ключ, Петричко, в полите на Беласица. Починал от разрив на сърцето при вида на ослепените от византийците български войници — 15, 80, 94, 100—102, 107, 108, 167, 168, 415, 417, 499, 519.
Самуил, вселенски патриарх — 172—174, 265, 266, 352, 353, 453.
Сан Бенедето (виж т.2) — 89, 95, 276, 278, 329, 330.
Сандал, древен владетел — 226.
Сапор II, персийски владетел — 254.
Саптасинду — виж Индия.
Сапунов, Н. — виж Евтимов, Никола Сапунов.
Сараскер паша — 310.
Света гора — виж Атон.
Света Гора, Малка, край Сливен — 65, 71.
Светослав Тертер, син на Георги Тертер, български цар (1300—1321), сложил край на татарската хегемония. Води успешни войни срещу Византия, като освобождава редица области — 59, 70, 79, 80, 92, 94, 103, 107, 108.
Светослав, княз киевски — 129, 412—414, 498.
Свинир, местност в Котленско — 451.
Свищов — 33, 87, 136, 175, 178, 274, 283, 330, 442, 464, 465, 467, 530, 533.
Северно море (Западно) — 392, 394.
Севлиево — 465, 466, 533.
Селим III, султан от 1784 до 1807 г., започнал реформеното дело в Османската

империя, но убит от разбунтувалите се еничари — 227, 295, 369, 370, 443, 487, 502.
Селим паша — 313.
Селимински, д-р Иван (виж т.2) — 355, 358, 359, 361, 532.
Селишка река — 66.
Селище, местност край Сливен — 66, 67.
Семиро, убит от турците — 61.
Семков, Симеон — 357.
Сен Мартин — 395.
Сер (Серес) — 18, 36, 43, 63, 148, 167, 418.
Серафим — 54.
Серафим, архиерей български — виж Софроний Врачански.
Серес — виж Сер.
Сергий, патриарх преславски — 59, 63.
Сергий, архиепископ охридски — 60.
Сергий, игумен, участник в Заверата от 1835 г. — 304, 305.
Сиам — 42.
Сива (Сура, Зара, бог) — 30, 68, 69, 116, 225, 384.
Сидеридис, Павел — 355.
Силвестър, монах — 58.
Силвестър II, папа — 81.
Силвирия — 74.
Силистра (Дръстър, Доростол) — 60, 63, 94, 255, 296, 299, 300, 303, 304, 344, 414, 465, 467.
Сим, родоначалник на семитските народи — 378.
Симеон (862—927), български княз и цар (893—927), син на княз Борис I. Учил в прочутата на времето Магнаурска школа в Цариград. Проявил се като опитен политик и голям пълководец, той издигнал и разширил българската държава, която преживява и голям културен напредък. За Раковски той е един от няколкото най-големи български владетели — 14, 20, 26—28, 74—79, 87, 94, 117, 123, 127, 129, 139, 167, 226, 255, 256, 345, 410—415, 417, 429, 499, 511.
Симеон, патриарх Антиохийски — 57, 62.
Симеон, епископ белградски — 60.
Симеон, митрополит ловечки — 60.
Симеон, митрополит пловдивски — 60.
Симеон, патриарх търновски — 60, 62.
Синап, град — 393.
Сира, остров — 31, 97.
Сирия — 36, 57, 62.
Сирмиум, град — 255, 344.
Ситница, река в Черна гора — 310.

Скадар (Шкодра) — 313.
Скандинавия — 392, 393.
Скарлат, Д. — 340.
Скендер бег — виж Кастриоти, Георги.
Скития — 377.
Слав, деспот — 58.
Славейков, П.Р. (виж т.2) — 481, 482, 515, 530.
Славония — 121.
Славчев, Коста — 87.
Слепешки усой, местност край Сливен — 66.
Сливен — 54, 64—67, 70, 71, 127, 129, 194, 196, 198, 210, 230, 232, 283, 300, 301, 303, 330, 407, 466, 521.
Скопие — 63.
Смирна — 198.
Солиниак, френски посланик — 32.
Солун — 16—18, 23, 54, 63, 114, 129, 136, 242, 246, 247, 255—257, 267, 353, 408, 418, 429.
Сопот — 97, 466.
Софийско — 130.
Софийско поле — 309, 393.
София (Средец) — 27, 43, 47, 60, 210, 297, 326, 403, 466, 467.
Софроний Врачански, Серафим (виж т.2) — 280—281, 283, 375, 423, 425, 485, 489, 490, 491, 527, 528.
Спасов, Иван — 176, 177.
Спасовска река (Сотирска), Сливенско — 70.
Спужа, в Черна гора — 311, 313.
Срацимир — виж Иван Срацимир.
Средец — виж София.
Средиземно море — 244.
Срезневски, И. И. (1812—1880), виден руски учен, професор в Харковския и Петербургския университет, работил и в областта на сравнителното славянско езикознание, старобългарски език, археология, библиография и т.н. Занимавал се и с българския език — 481, 521.
Срем — 174, 255, 344, 392.
Сръбски дневник (виж т.2) — 221.
Ставри х. Койнов — виж Койнов, Ставри х.
Ставров, Атанас — 357.
Стагирит, Атанас — 17, 18, 54, 267, 353, 455, 542.
Стан, село в Халкидика — 267, 353.
Станков, Г. — 356.
Станоя, село във Влашко — 484.
Стара Загора (Железник, Захара) — 204, 216, 230, 466, 533.

Стара планина (Ем. Балкан) — 9, 10, 47, 65, 72, 81, 102, 116, 123, 226, 242, 244, 245, 254, 255, 281, 282, 300, 301, 328, 343—345, 368, 372, 373, 390, 394, 407—409, 414, 416, 450, 452, 464, 466—468, 473—475, 484.
Стара река — 232.
Стериопулос, Христо — 357, 358.
Стефан, митрополит преславски — 60.
Стефан, богомил — 56.
Стефан, син на княз Лазар сръбски — 109.
Стефан, йеромонах Ловечки — 449.
Стефан водъ влашки — 448.
Стефан Дечански, сръбски владетел — 103.
Стефан Душан (1308—1355), сръбски крал и цар от 1331 до 1355 г. По време на неговото управление Сърбия стига до най-голямото си териториално разширение. През 1349 г. Стефан Душан издава своя Законник, който Раковски приема, че е превод от българското право — 105, 418, 450, 500, 521.
Стефан Урош, сръбски крал — 105.
Стефо бег, княз Лазарев син — 36, 48, 148, 237.
Стефанидис, Сава — виж Раковски, Георги Стойков.
Стойкович, Ставро М. — 357.
Стоян войвода — 262.
Стоян войвода — виж Йосиф Соколски.
Стоянов, Димитър — 356.
Страшимир (Срацимир) — виж Иван Срацимир.
Стоянович, х. Сава, братовчед на Раковски — 443.
Страбон (Стравон) — 394, 395.
Стрез, севастократор — 58.
Струмски, Захари (1820—1869) от Кюстендил, учил на остров Андрос при Каирис. Завършил медицина в Атина и Париж, бил лекар в Цариград и в Мала Азия. Взел участие в борбата за църковна независимост. Спомоществовател на „Дунавски лебед" от Цариград — 210, 216.
Стърчи крак, извор — 66.
Суида, византийски автор — 450.
Сурата, индийски владетел — 69.
Сурсувул, Георги, виден български болярин, който подкрепял цар Петър в провизантийската му политика — 415.
Сухи дял, в Котленско — 439.
Сучос, Йоан К. — 355, 359, 361, 362.
Съветник, български възрожденски вестник, издаван от Т. С. Бурмов и Н. Михайловски в Цариград (1863—1865, 1870). Орган на дясното течение в църковната борба, изразявал интересите на едрите български търговци в Цариград — 530.
Сърбия (Рашка) — 16, 36, 50, 109, 121, 140, 148, 168, 171, 172, 174, 218—220, 232, 236, 295, 302, 306, 329, 346, 351, 363, 405, 456, 462, 464, 465, 467, 468, 524, 532, 537, 540, 542.
Сърбия, Стара — 418.
Сюлейман, султан — 49.
Сюлейман бей — 122.
Сюлейман Челеби — 110.
Сятиста (Шатиста) — 63.

Тамара, дъщеря на Иван Александър — виж Кератамара.
Тамара, дъщеря на Иван Асен II — 58.
Тамерлан (Демир) — 48, 49, 110, 130, 131, 148, 227, 236, 237.
Танзимат — периодът на умерени буржоазни реформи в Османската империя, започнал през 1839 г. с обявяването на Гюлханския Хатишериф. Танзиматът не засегнал основите на феодалния строй и се задоволил с малки промени. Все пак по това време българите започват настойчиво да се борят за просвета и религиозни права. В това отношение той е сочен от Раковски като легална основа за искания пред Високата порта, като аргумент да се даде и на българския народ културна свобода — 44, 131, 135, 141, 142, 145, 180, 181, 189—191, 193, 220, 262, 263, 272—275, 295, 296, 307, 308, 423, 503, 524.
Тарпански, Кръстю Влайков, зет на Раковски, женен за сестра му Нанка. Природно даровит, любознателен, той събирал народни песни за Раковски. Когато Стойко Попович и Раковски били затворени в Цариград, Тарпански им помагал парично и полагал големи усилия за облекчаване съдбата им. Поминал се в Котел наскоро след Освобождението — 123, 446, 447, 486, 517, 539.
Тахир паша, одрински управител — 196.
Темешвар — 445, 492.
Темешки Банат — 66.
Теодор, богомил — 56.
Теодора, жена на Юстиниан — 249.
Теодора, съпруга на Иван Александър и майка на Иван Шишман — 59.
Теодора, дъщеря на Андроник Палеолог — 105.
Теодора, майка на византийския император Михаил III — 106.
Теодорик Готски — 71, 392.
Теодосий, епископ белградски — 60.
Теодосий, патриарх търновски — 60, 63.
Теодосий III, император — 72.
Теодосий Търновски — 71.
Теодул, митрополит дръстърски — 60.
Теостирикт, митрополит овечки — 60.
Теофилакт — 101.
Теофилакт, архиепископ български — 448.

Теохаров, Георги Теодоров от Пещера, следвал Херсонската семинария, когато Раковски бил в Одеса. Завършил Юридическия факултет на Московския университет. Сътрудничил в българските предосвобожденски издания. След Освобождението бил на няколко пъти министър — 95.
Термопили — 167, 253, 347, 531.
Тесалия — 17, 18, 72, 114, 243, 462, 473.
Тиери, Огюст (1795—1856), виден френски историк, приел делението на обществото на класи, обаче отрекъл антагонизма между пролетариата и буржоазията — 250, 254, 255, 344, 394.
Тимотей — 137.
Тимур (Темур Ланк) — 237.
Тинос, остров — 31, 97.
Тисий, владетел — 355.
Тича, с. Котленско — 256, 439, 447, 448.
Тодор, кочияш на султан Махмуд — 178.
Тома — 30.
Тома от Цариград, цинцарин — 212—214, 216, 217.
Топлица — 105.
Топхане, в Цариград дворец — 198.
Тошков, Димитър Миронович, от Калофер, брат на Николай Миронович Тошков, виден български търговец в Одеса, а по-късно в Цариград, подпомагал Раковски. Бил спомоществовател на негови издания. Починал през 1860 г. — 210.
Тошков, Николай Миронович (виж т.2) — 427, 456, 457, 515, 540.
Тошкович, Стефан Д. (1790—1870), виден търговец, един от основателите на Одеското българско настоятелство. Подпомагал Раковски при разпространението на книгите му. По-късно техните отношения охладнели — 457.
Тракия (Румаия) — 9, 16, 17, 22, 47, 65, 70—73, 75, 79, 80, 99, 109, 116, 123, 130, 167, 168, 244, 245, 254, 283, 319, 360, 361, 363, 368, 377, 392—395, 398, 408, 429, 466, 497, 506, 531 (виж и Загорье).
Тракославянско дружество в Гърция — 489, 490, 532.
Трапезунт (Трапузан) — 17, 173, 219, 265, 351, 524.
Траян, император — 244, 408, 426.
Траянови врата — 9, 47, 244.
Трестениклията — 369, 370.
Триандафилов, Димитър — 357.
Триандафилос, К. — 357.
Триест — виж Тръст.
Трикала — 18.
Троя (древна) — 316.
Троян, град — 407, 464, 466.
Тръст (Триест) — 219, 318.

Тръстеник — 228.
Трявна — 183, 533.
Тукидид (460—400 пр.н.е.), древногръцки историк. Автор на известната „История на пелопонеската война“ — 338, 482.
Тулча — 440, 442, 449, 465, 486.
Тунджа (Яворица) — 65.
Турну Северин — 244.
Турция (Османска империя) — 10, 34, 44—46, 49, 50, 129, 132, 135, 143, 149—151, 153, 156, 171—174, 178—180, 196, 200, 217, 227, 260, 261, 270, 272—278, 289—292, 294, 295, 299—301, 302, 306—308, 310, 315, 318, 349—351, 353, 354, 365, 369, 371, 372, 400, 401, 406, 407, 420, 424, 454, 457, 458, 462, 473, 488, 491, 496, 500—502, 505, 511, 528, 529, 532, 540.
Турция, Европейска — виж Европа, Турска.
Туюсус, Иоан — 358.
Тъпчилещов, Никола (виж т.2) — 87, 216, 446, 538.
Тъпчилещов, Христо (виж т.2) — 87, 217.
Тъпчилещови, братя — 210.
Търговище, град във Влашко — 115, 430.
Търново (Велико Търново) — 13—17, 19, 21—23, 25—27, 43, 44, 47, 55, 57, 59, 61—63, 71, 82, 85, 91, 100—102, 104, 115, 117, 129, 130, 132, 148, 151, 159, 167, 168, 175, 178, 179, 182—185, 187, 188, 193, 195, 196, 199—203, 205, 207, 209, 237, 241, 263, 264, 296—298, 300, 304, 347, 348, 403, 407, 416, 424, 446—448, 464, 466, 467, 471, 485—487, 490, 507, 521, 533, 536, 537, 539, 542.

Узунджово — 229, 373.
Украйна (Малорусия) — 411, 418.
Умарево, с. — 230, 232.
Унгария — 115.
Управда — виж Юстиниан.
Урбан II, папа — 81.
Урбан VII, папа — 112.
Урум Ени кьой, с. — 230, 231.

Фавериал — 278.
Фатме, дъщеря на Мохамед — 45.
Фенер, квартал в Цариград — 142, 147, 154, 160, 169, 173, 193, 212, 219, 262, 265, 271, 322, 323, 347—349, 351, 354.
Феста, Иоан — 358.
Филарет, рижки епископ — 15.
Филики етерия — 524, 527, 531.
Филип, поп — 121.
Филип Македонски — 242, 243, 247, 339, 341, 392.

Филипи, в Македония — 246.
Филипопол — виж Пловдив.
Фландрия — 21.
Формос, епископ католик — 26, 28, 33, 84, 86, 87.
Фотиадис, фанариотин, турски посланик в Атина — 325.
Фотий, патриарх — 29, 84, 86, 345.
Фотино — 48.
Фотинов, К. (виж т.2) — 481.
Франц II, Фердинанд (виж т.2) — 327, 404, 534.
Франция — 31, 195, 276, 277, 288, 306, 377, 391, 508.
Фригия — 398.
Фроса, дъщеря на Хаджи Христо Български — 535.
Фуад паша, велик везир — 530.

Хабсбургска империя — виж Австрия.
Хаджи Бекташ — 234.
Хаджи Димитър — виж Николов, х. Димитър х.
Хадженов, Иван — виж Адженов, Иван.
Хаджилък, село българско до Одеса — 232.
Халил Джандерели — 234.
Халки, до Цариград — 216.
Халкидика — 54, 267, 353.
Хам, родоначалник на хамитските народи — 378.
Хаммер-Пургстал, Йозеф фон (1774—1856), австрийски ориенталист и дипломат, работил дълги години в Османската империя. След 1811 г. драгоман в имперската канцелария във Виена. Известен най-вече със своята многотомна „История на Османската империя", както и с редица други трудове върху Турция и други страни от Ориента — 32, 131, 264, 481.
Ханджарли — виден фанариотски род, дал много висши служители в Османската империя или в Дунавските княжества. Техен потомък е и Ханджарли, служил като терджуманин при руското посолство — 270.
Ханрик, латински император — 23.
Харков — 232.
Харма — 30.
Хасан ага от Разград, известен и като Гяур Хасан — 228, 372—374, 423.
Хасан Тахсен паша — 470.
Хасково (Хаскюю) — 229, 231, 373.
Хасун, арменокатолически патриарх — 325.
Хатихумаюн (виж т.2) — 135, 140, 141, 143—152, 209, 219, 220, 272, 273, 320, 423, 424, 501, 502, 523, 535.
Хатишериф (виж т.2) — 501—503, 524 (виж и Танзимат).
Хермип, древен автор — 389.

Херодот (Еродот, Иродот) — 338, 339, 393, 414, 482.
Херсонска губерния — 232.
Херцеговина (Ерцеговина) — 49, 309, 311, 312, 314, 462, 470, 529, 540.
Хилфердинг (Гильфердинг), Александър Фьодорович (1831—1872), немски фолклорист и историк-славист, написал и няколко труда с българска тематика. Бил добре известен на българското възрожденско общество — 481, 521.
Хималаи — 378, 379.
Хиндустан — виж Индия.
Хиос, остров — 31, 32, 181, 368.
Хисаря, в Търново — 130.
Хитов, Панайот (1830—1918) от Сливен, един от най-известните възрожденски революционери. Поддържал близки връзки с Раковски през последните години от живота на големия български възрожденец. Оставил ценни записки „Моето пътуване по Стара планина и животопис на някои български стари и нови войводи". Участвува в Сръбско-турската и Руско-турската освободителна война — 541.
Хрисант, пловдивски фанариотски митрополит — 209.
Хрисоверги, Аристид — 355, 359, 361, 362.
Хрисоскилос, Г. — 357.
Христо, поп, от Габрово — 471.
Христо, хаджи, Българин, един от прославените вождове на гръцкото въстание за освобождение, командир на българските доброволци в Гърция през 1821—1828 г., стигнал до чин генерал. След освобождението на страната останал в Гърция. През 1863 г. Раковски посещава неговия дом в Атина — 355, 360, 406, 438, 494, 532, 535, 537.
Христо, В. от Галиполи — 356.
Христо Черногорец, капитан — 357.
Христов, Зафирчо — 356.
Христов, Стефан, следвал медицина в Букурещ — 533.
Христов, Христо — 513, 514, 518.
Хрулев, Теодор (виж т.2) — 512.
Хумболд, А. фон — 378.
Хърватско — 346.
Хюсеин паша, видински управител — 185, 186, 201, 305.
Хюсеин паша в Херцеговина — 310.

Цамблак, велик примикюр — 58.
Цанков, Драган (виж т.2) — 87—90, 94, 95, 136, 276, 452, 453, 481, 515, 516, 519, 521, 523, 525, 530, 539.
Цариград (Костадинов град, Византион, Константинопол) — 16—21, 23, 25, 26, 31—33, 44—47, 56, 72—74, 76, 77, 79, 81, 83, 85, 86, 88, 89, 94, 95, 106, 110, 115, 116, 120, 122, 124, 129, 130, 135, 136, 139—141, 147, 149, 151, 154, 156,

159, 163, 165, 169, 172, 175—177, 179—185, 187, 188, 190, 193, 194, 196—199, 201—204, 206, 207, 210—219, 228—231, 239, 249—251, 253, 254, 258, 261—263, 269—271, 275—278, 287, 290—292, 297, 298, 303, 305, 307, 309, 319, 321—326, 328—333, 336, 342—344, 347—350, 353, 369—371, 374, 407, 408, 410, 415, 416, 419, 423, 448, 453—455, 464, 492, 499, 519, 523, 530, 353, 541.

Цариградски вестник (виж т.2) — 65, 143.

Царственик — виж История славянобългарска.

Цвета, сръбкиня, в Котел — 131.

Ценов, Никола (виж т.2) — 508.

Церовени, Видинско село — 75.

Цетина — 310, 311, 317, 464.

Цимисхи — виж Йоан Цимиски.

Цръвеничка нахия в Черна гора — 316.

Цуца, планина в Черна гора — 313.

Църква, българска в Цариград — 202, 210—219, 423, 453, 519.

Църква, Балаклийска — 156.

Църква в с. Капиново, Велико Търновско — 446, 447.

Църква, Св. Катерина, на Плака в Атина — 357, 359.

Църква Охридска — 488.

Църква 40 мъченици в Търново — 129, 490.

Чайковски, Михаил (Садък паша — виж т.2) — 182, 275, 276, 524.

Чалапи, убит — 49.

Чалъ Кавак, проход в Стара планина — 282, 407.

Чалъков, Атанас Вълков (Чалики), приятел и съдружник на Раковски в търговските му предприятия. Заслужил за възраждането на българщината в Пловдив — както пише за него Раковски: „той първи от младих е увел и разпространил български народен дух". Починал още млад през 1853 г. — 188.

Чалъков, Коста — 355, 359, 361.

Чалъков, Никола, виден търговец от Пловдив. Получил образованието си в Одеса и Париж, с несъмнени литературни интереси, той сътрудничил в българския периодичен печат. Участвувал активно в църковната борба. Подгонен от османските власти, забягнал в Белград, откъдето се завърнал като руски поданик. Бил по-късно драгоман в руското консулство в Пловдив от 1864 до 1877 г. и защищавал народните интереси — 216.

Чалъков, Стоян Т., родом от Копривщица, голям родолюбец и благодетел, заслужил за възраждането на българщината в Пловдив и Тракия — 176, 177, 183, 205, 213.

Чалъкови, от Пловдив — 97.

Чарторински, княз Адам (виж т.2) — 275—277, 527.

Чаталка, връх — 68.

Ченгич бей — 310.

Червен, край Русе — 63, 455, 507.

Червена вода, при Русе — 449, 455.

Черна гора — 140, 309—317, 462, 464, 465, 470, 473, 505, 529, 532, 540.

Черна река, край Оршова — 66.

Черно море — 9, 47, 72, 116, 121, 231, 244, 392—394, 407, 418, 464—467, 497.

Черноевич, Георги — 310.

Черноевич, Николай — 28, 520.

Черноевичи, княжески сръбски род — 309.

Черноризец Храбър, виден български книжовник от IX—X в. С творчеството си защищава правото на българския народ да се развива самостоятелно културно и политически. Известен най-вече със съчинението си „За буквите" — 42, 241, 256, 498.

Чехия (Боемия) — 256, 394.

Чирпан — 466.

Чърнец, с. — 244.

Чърновича, река в Черна гора — 314.

Шапчи, евреин в Цариград — 217.

Шафарик, Павел (виж т.2) — 64, 481, 522.

Шипка — 464, 466.

Шипченски гори — 81.

Шишман, Асен, брат на Иван Шишман — 130.

Шишман, Иван — виж Иван Шишман.

Шишман, Михаил, брат на Иван Шишман — 130.

Шишман, Никола Мокри, баща на Самуил — 80, 94, 139, 167, 415.

Шишманов, Иван — 512, 518.

Шишманов, Срацимир (Ставри), родом от Видин, установил се в Темешвар, дето се издигнал като търговец. С будни интереси, той бил горещ български родолюбец — 445, 492, 515, 538.

Шишмановци — 46, 47, 129.

Шкодра (Скадар) — 317.

Шопов, Иван Василев (1820—1853), от Калофер, учил в Карлово при Райно Попович, на остров Халки и Атина, а университет в Москва и Прага. Автор на първата българска цялостна библиография, издадена през 1852 г. — 492.

Шумен — 116, 158, 193, 194, 198, 270, 275, 281, 282, 300, 355, 466, 467, 532, 533.

Щросмайер (Стросмейер), Йосип Юрий (виж т.2) — 278, 527.

Юван Търновчанин — 356.

Юваница, от Търново, участник в Заверата от 1835 г. — 297.

Юванович, Костадин — 356.

Юнан — виж Гърция.
Юнанически острови, гръцкият архипелаг — 9.
Юнкяр-искелески договор от 1833 г. между Русия и Високата порта, която по онова време била в невъзможност да устои на войските на египетския паша Мохамед Али, победоносно настъпващи към Цариград. С цел да закриля обърналия се за помощ към нея султан Махмуд II Русия стоварила през февруари-март 1833 г. свои войски на азиатския бряг на Босфора. Под натиска на западноевропейската дипломация Високата порта се съгласила да сключи мир и да признае Мохамед Али за управител освен на Египет, още и на Сирия, Ливан, Палестина и Киликия. Руските войски били принудени да напуснат Босфора. Преди това обаче бил сключен Юнкяр-искелеският договор, според който Русия трябвало „да обезпечи целостта и независимостта на Портата", която от своя страна се задължавала да затваря Проливите за всички военни кораби, когато Русия поиска това". Този договор бележел върха на руското влияние в Цариград — 307.
Юрдан, хаджи, от Елена, участник в Заверата от 1835 г. — 297, 304.
Юрт, старо селище в Сливенско — 70.
Юсреф паша — 183, 205, 213.
Юстин (Иустин) — 250—252, 342.
Юстиниян (Управда) — 71, 167, 249—253, 255, 256, 342—344.
Юстиниян II — 72.

Яворица — виж Тунджа.
Яворица, река в Сливенско — 70.
Яков, епископ браничевски — 60.
Якуб бей — 122.
Якуми, Хараламб — 357.
Ямбол — 457, 466, 489.
Янакиев, Г. — 356.
Янина — 229, 369, 371.
Янков, Георги — 356.
Яфет — 378.
Яш — 369, 448, 449, 487, 527.

СЪДЪРЖАНИЕ

НЯКОЛКО РЕЧИ О АСЕНЮ ПЪРВОМУ, ВЕЛИКОМУ ЦАРЮ БЪЛГАРСКОМУ И СИНУ МУ АСЕНЮ ВТОРОМУ, 1860 5

ГЛАС ЕДНОГО БЪЛГАРИНА, БЕЛГРАД, 1860 133

БЪЛГАРСКИЙ ЗА НЕЗАВИСИМО ИМ СВЕЩЕНСТВО ДНЕС ВЪЗБУДЕН ВЪПРОС И НИХНА НАРОДНА ЧЕРКВА В ЦАРИГРАД, БЕЛГРАД, 1860 163

ДРУГИ ИСТОРИЧЕСКИ ТРУДОВЕ.
1860—1861 Г.

Народна песен (от 60 години). Индже войвода и кърджалиите 225
Забележка (към народна българска песен от 460 год.) 233
Отговор на богословская гръцка брошура, 1860 239
Разговор о българскому свещеному въпросу 259
Начало движения католицизма в България 273
Драгоценни паметници за българская нова история .....
I. „Житие и страдания грешнаго Софрония" 280

ТРУДОВЕ ОТ 1863—1867 Г.

Писма о днешной Гърции и о славянам в турска Европа 287
Обзор на възток 290
Черна гора 309
Български вероизповеден въпрос с фанариотите и голямая мечтайна идея панелинизма, от Г. С. Раковского, 1864 318
Лекции 365
Кърджалиите 369
Българска старина, 1865 375
Българските хайдути, 1867 399

ИЗ ТВОРЧЕСКАТА ЛАБОРАТОРИЯ НА ИСТОРИКА.
ОТДЕЛНИ БЕЛЕЖКИ, ПРОШЕНИЯ И ПИСМА

Из българското възраждане 423
Глас народен или летопис български. Бележник 424
За Западна Европа 424

Петербургский кабинет и България 425
Бележки 425
Увод за да почна 426
Дунавский лебед. Любословни български народен лист за наука и забава. В Одессе. Число 1, година 1. Обявление 426
Прошение до Одеската цензура, 25 юни 1859 432

ИЗ КОРЕСПОНДЕНЦИЯТА НА РАКОВСКИ

До Петър Ранов, януари 1857 437
До Димитър Т. Душанов, 28 януари 1857 440
До Иван Мавриди, 19 февруари 1857 442
До Александър Живков, 28 февруари 1857 443
До Никола Тъпчилещов, 20 май 1857 446
До Кръстю Тарпански, 3 май 1858 446
До Спиридон Н. Палаузов, 5 май 1858 447
До Драган Цанков, 15 май 1858 452
До Киро Х. Петров, 15 май 1858 455
До Спиридон Н. Палаузов, 20 май 1858 455
До Николай М. Тошков, 1 май 1860 456
До Йосиф Дайнелов, 10 февруари 1861 457

ПЛАНОВЕ, ОБРЪЩЕНИЯ И ПОЗИВИ ЗА ВЪСТАНИЯ И ДРУГИ ДОКУМЕНТИ, СВЪРЗАНИ С БОРБАТА ЗА СВОБОДА

План за освобождение на България, лятото на 1858 461
План за освобождението на България, 1861 465
Статут за привременно българско началство в Белград, 15 юни 1862 468
Позив към българите за въстание, 1 август 1862 469
Бележки за четата на Хаджи Ставри, август 1862 470
Позив към българите от края на 1862 471
Закон за българските чети, 1 януари 1867 473

БЕЛЕЖКИ

Някои изяснения по съдържанието на том трети 479
Историографското наследство на Георги Стойков Раковски 480
Бележки към текста 518
Именен показалец 544

ГЕОРГИ СТОЙКОВ РАКОВСКИ

СЪЧИНЕНИЯ
трети том

Редактор Светла Гюрова
Художник Евгени Клинчаров
Худ. редактор Кирил Гогов
Техн. редактор Виолета Кръстева
Коректори Александра Хрусанова
Янка Василева

Формат 16/60/90; Тираж 8113 екз.;
Печатни коли 37,50; Издателски коли 37,50;
УИК 39,20; л.г. VI/55; Изд. №5964;
Поръчка №119/1983 година на изд. „Български писател";
Дадена за набор на 5.IV.1983 година;
Излязла от печат на 30.III.1984 година;
Цена 3,98 лв.

Код 95362/5506—60—84
ДП „Георги Димитров" — София

Г. С. Раковски

1533

I Б 173/52 - 1

Кратки Завѣтъшни

Народ. Библиотека-София

върху предание по кое са [illegible]
ра [illegible] младежи ученици
Българомъ въ Букурещъ 1865
Януария 15-го въ всяка недѣля отъ 1
часа до 3. отъ Г. С. Раковскаго.

Букурещани